

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2013.

Iskonski otpor liberalnim vrednostima

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2013.

Iskonski otpor liberalnim vrednostima

BEOGRAD, 2014.

Ljudska prava u Srbiji: 2013.

ISKONSKI OTPOR LIBERALNIM VREDNOSTIMA

IZDAVAČ

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

Sadržaj

I – UVOD

ZAKLJUČCI I PREPORUKE	13
Preporuke Vladi Srbije	16
Preporuke međunarodnoj zajednici	18
Preporuke medijima.	19
Preporuke civilnom društvu	19

II – TRIJUMF DESNICE

LOGIČAN ISHOD.	23
Politički, društveni i ekonomski kontekst	24
Rekonstrukcija vlade	29
Opozicija: selektivna kritika vlasti	30
Vanredni izbori: velika pobjeda naprednjaka	32
Srbija na Zapadu	36
Vojvodina i Republika Srpska na čekanju	38
Odnosi sa regionom.	39
Ruski interesi u Srbiji	39
Pravosuđe ključ demokratskih promena	40
Zapostavljen bezbednosni sistem.	41
Mediji sve lošiji	41
Kultura i obrazovanje	42
Uloga nevladinih organizacija	43
REVIZIJA PROŠLOSTI: Podsticanje ekstremizma.	44
Revizija narativa Drugog svetskog rata	47
Tomašica najveća masovna grobnica	50
Oslobađajuće presude Stanišiću, Simatoviću i Perišiću.	54
Poseta ministra pravde Haškom tribunalu	57
Slučaj Šešelj	58
ISKONSKI OTPOR DEMOKRATSKIM I LIBERALNIM VREDNOSTIMA	60
Mediji: šampioni antizapadnjaštva	71
Demokratski orijentisan civilni sektor	74
Kampanja protiv Sonje Biserko – paradigma odnosa prema braniteljima ljudskih prava	76

III – PRAVOSUĐE

NASTAVAK REFORME	93
Nacionalna strategija reforme pravosuđa.....	101
Zakonske izmene.....	107
Sudski procesi: borba protiv korupcije i organizovanog kriminala.....	116
RATNI ZLOČINI: Procesuiranje pred nacionalnim sudovima	125
Nastavljeno jednostrano prebrojavanje krivaca.....	129
Neubedljivo izvinjenje predsednika Nikolića.....	132
Haški tribunal: oslobađajuće presude Perišiću, Stanišiću i Simatoviću.....	134
Suđenje Vojislavu Šešelj: izuzeće sudije Harhofa i optužbe.....	141
Ratko Mladić: vređanje svedoka.....	143
Radovan Karadžić: poništena prvostepena presuda.....	144
Goran Hadžić: završen dokazni postupak.....	146
KRIMINAL: Nerazrešiv čvor političko–pravosudne opstrukcije	147
Uhapšen narko-bos Darko Šarić, istraga u političkom kolopletu.....	147
Ubijen Nikola Bojović, Luka nije izručen.....	152
Kazne ubicama Brisa Tatona opet prolongirane.....	153
Zastara „amnestirala“ Kertesa, Vasiljevića, Marka Miloševića.....	155
Pogibija gardista i dalje misterija.....	157
Istraga o ubistvima novinara.....	159

IV – SISTEM BEZBEDNOSTI

ZASTOJ REFORMI	165
Karakter promena glavna opstrukcija reformi sistema bezbednosti.....	167
Kadrovska rešenja u sistemu bezbednosti.....	167
Ministarstvo odbrane.....	168
Bezbednosno informativna agencija (BIA).....	169
Srbija i NATO, aspiracije Crne Gore.....	170
Odnos Srbija prema NATO članstvu BiH.....	170
Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP).....	171
Skupštinski odbori za kontrolu službi bezbednosti, odbranu i unutrašnje poslove.....	172
Šta je potrebno činiti u sistemu bezbednosti.....	172
Zaključci i preporuke.....	180

V – SKUPŠTINA SRBIJE

DISCIPLINOVANA „VOJSKA“	185
O Kosovu.....	187
Parlament o EU.....	189
Ekonomija.....	190
Rekonstrukcija Vlade.....	192
Zaključci i preporuke.....	193

VI – NEZAVISNA REGULATORNA TELA

ZAŠTITNIK GRAĐANA: Sve veće poverenje	197
POKRAJINSKI OMBUDSMAN: Porast broja predmeta o zaštiti deteta	201
POVERENIK ZA INFORMACIJE OD JAVNOG ZNAČAJA I ZAŠTITU PODATAKA LIČNOSTI: Bez pomaka u zaštiti posebno osetljivih podataka.....	204
POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI: Rasizam nije iskorenjen . . .	208
AGENCIJA ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE: Provera političara.....	211

VII – EKONOMIJA

POD SENKOM BANKROTA	217
Varljivi privredni pokazatelji	219
Sunovrat javnih finansija	222
Problemi sa javnim privrednim sektorom.....	230
Rezime.....	233
SOCIJALNA I EKONOMSKA PRAVA: Raskorak deklarativnog i stvarnog . . .	234

VIII – MEDIJI

DALJE URUŠAVANJE PROFESIJE.....	241
Kontrola medija	245
Pritisци na nove medije.....	249
Kult ličnosti	253
Predizborna kampanja	255
Javni servisi i neravnopravan tretman RTV.....	256
Politički uticaj na dodelu frekvencija	257
Kablovski operateri	265
Novinarska etika i profesionalizam.....	267
Pretnje novinarima	271
Komisija za ispitivanje ubistava novinara.....	273
Zaključci.....	275

IX – KULTURA

PORAZ POLITIKE I STRATEGIJE	279
Opšta slika stanja u kulturi	281
Propisi koji deluju u oblasti kulture.....	285
Organizaciona i savetodavna tela koja deluju u kulturi	287
Pokušaji kulturnih aktera i javnosti da se poboljša stanje u kulturi	291
Finansiranje kulture.....	294
Kultura i obrazovanje.....	296
Ideološka suprotstavljanja u kulturi	298

X – OBRAZOVANJE

BROJNI IZAZOVI BEZ ODGOVORA	305
Vršnjačko nasilje u školama	313
Obrazovanje za ljudska prava i aktivno građanstvo	314

XI – OTPOR DECENTRALIZACIJI, KOČNICA RAZVOJA

DECENTRALIZACIJA: Daleko od stvarne potrebe	319
VOJVODINA: Promena pokrajinskog Statuta	322
SNS: borba za preuzimanje Vojvodine	326
Položaj nacionalnih manjina	333
SANDŽAK: Bez promena	340
Političke i partijske podele	340
Islamska zajednica: novi pokušaj ujedinjenja	343
Mudžahedini: rat u Siriji	345
Beda, nemaština i porast kriminala	347
Bosanski jezik: kamen spoticanja	349
Rezultati prevremenih izbora	352
Zaključci i preporuke	355
JUG SRBIJE: Zapostavljeni region	357
Međuetnički odnosi	360
Pregovori sa Vladom Srbije	362
Obrazovanje	365
Zaključci	367

XII – VERSKE ZAJEDNICE

ODSUSTVO EKUMENIZMA	371
Kosovo – kamen spoticanja	374
VEĆINSKA CRKVA U SRBIJI	385
Srpska pravoslavna crkva i susedstvo	388
Specifični primeri iz Srpske pravoslavne crkve	395
Majski sabor Srpske pravoslavne crkve	396
SPC vs. LGBT	399
Sudski procesi	400
MUSLIMANI U SRBIJI	405
Incidenti (1)	410
Muftija Zukorlić u Crnoj Gori	412
Bajrakli džamija između vatre i vlasništva	415
DRŽAVA – GARANT GRAĐANSKIH PRAVA I SLOBODA	418
Problem pravne regulative – primer Budističke zajednice	422
Incidenti (2)	425
Primeri dobre prakse	427

XIII – ETNIČKE MANJINE

NEDOSLEDNO SPROVOĐENJE ZAKONA	431
Politička participacija	432
Nacionalni saveti nacionalnih manjina	434
Etnički motivisani incidenti	437
Službena upotreba jezika manjina i obrazovanje	440
Platforma za afirmaciju prava Albanaca	446

XIV – DISKRIMINACIJA I NEPOŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA

PREGLED STANJA	451
LGBT: Višestruka diskriminacija	455
Incidenti, stalna pojava	456
Povorka ponosa: četvrti put zabranjena	459
Preporuke	461
ŽENE: Statusna neravnopravnost	463
Nasilje nad ženama	465
Preporuke	468
OSOBE SA INVALIDITETOM: Živeti sa dignitetom	470
Preporuke	474
ROMI: Porast govora i broja zločina iz mržnje	475
Zaključci i preporuke	480
STARIJE OSOBE: U visokom riziku od diskriminacije	481
Domovi za starije osobe	486
Nasilje nad starijim osobama	489
Zaključci	491
DECA: Začarani krug siromaštva	492
AZILANTI: Nova realnost Srbije	495
Problem azilanata iz Srbije	497
Zaključci	499
DEINSTITUCIONALIZACIJA PSIHIJATRIJSKIH	
USTANOVA: Brojne opstrukcije	500
REFORMA ZATVORSKOG SISTEMA: Postepeni napredak	508
Stanje u zatvorima: prenaseljenost i nedostatak profesionalnosti	510

XV – SRBIJA I REGION

POSTEPENA STABILIZACIJA	515
HRVATSKA: Stagnacija uz postepeno otopljanje	518
Poseta predsednika Josipovića	519
Međusobne tužbe za genocid pred Međunarodnim sudom pravde	520
Položaj Srba u Hrvatskoj	521
Zaključci i preporuke	524
BOSNA I HERCEGOVINA: Nov ustavni aranžman	525
Region i unutrašnje uređenje BiH	528
Politički i ekonomski odnosi Srbije i Republike Srpske	533
Nasleđe ratova: sprečavanje povratka, nestali i neprocesuirani ratni zločini	536
Zaključci	539
MAKEDONIJA: Po skandinavskom modelu	540
Unutrašnja situacija	541
Ekonomska saradnja Srbije i Makedonije	542
Zaključci i preporuke	543
SLOVENIJA: Rast međusobne razmene	544
Zaključci i preporuke	546
CRNA GORA: Političko otopljanje	547
Državnički susreti	548
Zaključci	550
KOSOVO: Iznudena normalizacija	552
Izbori na severu Kosova	559
Fond za razvoj severa Kosova i tokovi novca	562
Dogovor o policiji	564
Bezbednost na severu Kosova	565
Energetika: najvažniji resurs za obe strane	569
Imovina: pravna manipulacija	570
Ostale teme Briselskih pregovora	571
Zajednica srpskih opština	573
Pravosuđe: približavanje stavova	575
Otpori Briselskom sporazumu	576
Kosovo u izborima u Srbiji	580
Kosovo i region	581
Normalizacija odnosa u kulturnoj saradnji	584
Zaključci i preporuke	588

XVI – SRBIJA I SVET

POSTEPENO INTEGRISANJE U MEĐUNARODNU ZAJEDNICU	591
Evropski iskorak	595
Faktor Rusija	598
Sjedinjenje Američke Države: zadovoljavajući nivo komunikacije	601
Turska: novi faktor u regionu	604
Odsustvo osmišljene spoljne politike	605
Zaključci i preporuke	607

XVII – RUSIJA

SRBIJA POD NADZOROM	611
Kosovo: geostrateški instrument	613
Poseta premijera Dačića Moskvi	618
Nikolić: glavni ruski adut	621
Vojna saradnja sa Rusijom	629

I – UVOD

Zaključci i preporuke

Bez obzira na deklarativno opredeljenje svih relevantnih političkih aktera za evropsku orijentaciju teško je sa sigurnoscu reći kada će i da li će Srbija ostvariti taj cilj – članstvo u Evropskoj uniji (EU).

Pobeda Srpske napredne stranke (SNS) na vanrednim parlamentarnim izborima u proleće 2014, sa tako ubedljivom većinom pogubna je za politički život Srbije. Takoreći, svaka ideja o pluralizmu se nastoji ugušiti. Parlament koji je i do sada loše funkcionisao imaće još manji značaj i ulogu u ovom sazivu. Uticaj dominantne partije će biti veći nego ikad. Stranke koje nisu prešle cenzus suočiću sa gubitkom državnog finansiranja i sopstvenih donatora, pa će im biti teško da prežive do narednih izbora.

Prethodna, kao i aktuelna vlada nije imala jasnu viziju razvoja Srbije. Dve godine je potrošila na konstantnu kampanju i demonizaciju drugih partija (posebno DS). Mediji su oduvek bili u službi režima, ali njihovo funkcionisanje u poslednje dve godine prevazišlo je i najgora očekivanja.

Srbija je nakon promena 2000. godine postepeno prihvatila svaku novu stepenicu prema evropskim integracijama. EU, NATO i Savet Evrope su okvir i orjentir za sve zemlje Balkana. Imajući u vidu male kapacitete balkanskih zemalja, stepen devastacije privrede i društva, teško je zamisliti da su bila kakva pomeranja bila moguća bez podrške pomenutih organizacija.

U oblasti bezbednosti Srbija je ušla u partnerstvo sa NATO 2006. godine. Sa EU je 2011. godine potpisala dva važna sporazuma u oblasti bezbednosne i odbrambene politike: „Sporazum između republike Srbije i EU kojim se uspostavlja okvir za učesće republike Srbije u operacijama EU za upravljanje krizama” i „Sporazum između Republike Srbije i EU o bezbednosnim procedurama za razmenu i zaštitu tajnih podataka”. (Ministarstvo spoljnih poslova republike Srbije, 4. decembar 2013)

Odnos aktuelne vlade prema Rusiji i krizi u Ukrajini u ovom je trenutku od ključne važnosti za buduće pozicioniranje u odnosu na neophodne reforme i evropske integracije, posebno kad je reč o članstvu u NATO.

Neutralna pozicija za koju se zalaže dobar deo elite, ali i Rusija, veoma je riskantna za Srbiju, jer nije dovoljno snažna da bi mogla da se suprotstavi aspiracijama jedne ili druge strane. Stoga mora da definiše svoju budućnost u skladu sa svojim realnim mogućnostima, geografijom, i interesima građana. A to je svakako Evropska unija.

Nova/stara vlada je uspela da medije stavi pod svoju dominaciju i značajno doprinese daljem urušavanju medijskih sloboda u Srbiji. Na izuzetno lošu situaciju u medijima i ograničavanje slobode izražavanja ukazuju brojni izveštaji i saopštenja medijskih udruženja, organizacija civilnog društva, a sve češće i predstavnika međunarodne zajednice (EU, SAD, OEBS).

Zahvaljujući podršci medija koja podrazumeva odsustvo svakog kritičkog mišljenja i permanentnu kampanju protiv opozicije, naprednjaci su ostvarili ubedljivu pobedu koja se može meriti samo rezultatima prvih višestranačkih izbora 1990. godine na kojima je Slobodan Milošević dobio vlast.

Srbija je počela pristupne pregovore za članstvo u EU i od Brisela je dobila veoma precizan pregovarački okvir; pregovarački okvir pokriva sva nerešena pitanja unutar Srbije, ali i odnos Srbije prema regionu, uključujući i suočavanje sa prošlošću. Pred Srbijom su veliki zahtevi. Između ostalog, mora da reguliše svoje odnose u skladu sa kriterijumima EU, uključujući i već potpisane energetske sporazume sa Rusijom.

Da bi procenili stvarne mogućnosti Srbije neophodno je napraviti pravi uvid u stanje duha u zemlji. Treba imati u vidu da su reforme i vrednosti koje EU promovise, u percepciji građana Srbije svode se prvenstveno na ekonomiju i bolji standard, dok su ostale nematerijalne vrednosti, poput mira, demokratije, kulturne raznolikosti znatno niže na lestvici prednosti koje priključenje EU donosi. Činjenica je da ekonomski boljitak dolazi tek posle prihvatanja vrednosti demokratije, vladavine prava, pravne države, poštovanja ljudskih prava, jer, po pravilu, nijedna kompanija neće ulagati novac i otvarati radna mesta tamo gde investiciono okruženje nije sigurno.

Najpre, zbog toga što vladavina prava predstavlja ključni uslov za ekonomski napredak zemlje, a upravo je njeno uspostavljanje glavna barijera svim pokušajima reforme u prošlosti i danas.

Drugo, iako početak pristupnih pregovora Srbije za članstvo u Evropskoj uniji predstavlja formalno najkrupniji korak u otklanjanju pomenute barijere, to ne znači da je savladana istorijska inercija i dubinski otpor zapadnoevropskoj civilizaciji. Dinamika pristupnih pregovora zavisi od njenog unutrašnjeg napretka.

Treće, treba imati u vidu da je početak pristupnih pregovora više rezultat pritiska EU i potrebe Srbije da ekonomski preživi (iscrpljenost ljudskih i materijalnih resursa za eventualno novu teritorijalnu ekspanziju i ekonomski slom zemlje, kojoj prethodi bankrot). Indikativno je takođe da početku pristupnih pregovora nije prethodila sveobuhvatna debata ni u parlamentu, ni u profesionalnim krugovima, ni u nevladinom sektoru. Otvaranje pristupnog procesa nije bilo praćeno velikim oduševljenjem, odnosno prošalo je bez većeg odjeka javnosti.

Pristupni pregovori podrazumevaju suštinske promene vrednosti i disciplinu u sprovođenju onoga što se u pregovaračkom okviru dogovori. Mora se, međutim, imati u vidu da će usvajanje pravnih tekovina zapadnoevropske civilizacije i uspostavljanje institucija nailaziti na veliki otpor.

Uspešnost pregovaračkog procesa zavisice i od odnosa između Beograda i Prištine i njihove postepene normalizacije. Nijedna strana ne može ometati drugu na evropskom putu, jer su se na to obavezale Briselskim sporazumom (april 2013). To je još uvek nepoznanica imajući u vidu snagu uticaja konzervativnog bloka koji je i protiv EU integracija i protiv kosovske nezavisnosti. Konzervativni blok okuplja i Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC), delove Srpske akademije nauka (SANU) umetnosti (SANU), obaveštajne službe, desničarske NVO i pokrete. I, naravno, Rusiju, iako je ruski faktor nepredvidiv.

Devastirana društva kao što je Srbija imaju mali potencijal za iskorak. Podložnija su socijalnom radikalizmu i autoritarizmu.

Svu tu kompleksnost EU treba imati u vidu. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji stoga smatra

PREPORUKE VLADI SRBIJE

- neodložna je obaveza Vlade i parlamenta da donesu promišljenu strategiju o spoljnoj, bezbednosnoj i odbrambenoj politici; treba da otvori rasprave o tome, kao i da usvoji odgovarajuće dokumente;
- Vlada i Skupština su takođe u obavezi da spoljnopolitičku i diplomatsku aktivnost usklade sa politikom Evropske unije;
- imajući u vidu da će se tokom procesa pristupanja Evropskoj uniji neposrednije otvoriti i pitanje članstva Srbije u NATO, neophodno je i o tome otvoriti odgovornu i argumentovanu društvenu raspravu; uključivanje civilnog sektora je i pri tome od ključne važnosti;
- dijalog između Beograda i Prištine treba da ostane stalni oblik komunikacije između dve strane u cilju nastavka proseca normalizacije odnosa između Srbije i Kosova, što je i jedna od obaveza Beograda tokom procesa pristupanja EU;
- Na osnovu nedavno usvojenog Zakona o spoljnim poslovima, trebalo bi ubrzati raditi na profesionalizaciji i generalno, kvalitetnijem delovanju Ministarstva inostranstranih poslova;
- narodni poslanici bi morali postati stvarni kontrolori izvršne vlasti;
- politički i izborni sistema Srbije zahteva velike popravke, racionalizaciju i prilagođavanje evropskim standardima;
- Vlada treba da podstiče regionalno povezivanje na socijalno-ekonomskim i kulturnim pitanjima;
- mediji će svakako biti jedan od najvećih izazova za Vladu Srbije, ali i jedan od ključnih testova za poštovanje ljudskih prava i jačanja demokratije. Vlada treba da odustane od cenzorske politike, ubrza donošenje medijskih zakona, izađe iz medija, i stvara takvo okruženje koje će biti pogodno za jačanje slobode izražavanja;

- Vlada treba da osnaži samoregulatorna medijska tela, kao što su Savet za štampu ili jačane nezavisnosti Radiodifuzne agencije koja se u sadašnjem sastavu pokazala nedoraslom za autonomno delovanje. Mediji, takođe, moraju da postanu otvoreniji za manjinsko mišljenje i za nezavisne medijske produkcije;
- kad je reč o bezbednosti, postojeći zakonodavni okvir treba što pre prilagoditi, kao i regulisati oblast zaštite privatnosti i zaštite podataka o ličnosti građana; Srbija, koja je u značajnom raskoraku sa ustavnim garancijama;
- preporuke u 14 tačaka koje su ombudsman Saša Janković i poverenik za informacije Rodoljub Šabić dali u julu 2012. godine, predstavlja početnu tačku koja čini osnovu za uređenje ove oblasti, kako bi se omogućilo nesmetano korišćenje ustavom zagarantovanih ljudskih prava;
- saradnja vojnih službi bezbednosti, tačnije, Vojnobezbednosne i Vojnoobaveštajne agencije, kao i BIA sa ombudsmanom i poverenikom za zaštitu podataka o ličnosti, je trend koji treba nastaviti;
- neophodna su sistemska rešenja za razotkrivanje i onemogućavanje delovanja otuđenih centara moći – bez obzira koje su ličnosti potencijalne “žrtve” upotrebe ili zloupotrebe ovlašćenja;
- da podstiče pluralnost društva i uvažava kritičko mišljenje;
- da reformiše obrazovni sistem kao glavni faktor razvoja u skladu sa modernim standardima, koji su osnova za stvaranje funkcionalnog društva;
- da u obrazovni sistem uključi ljudska prava kao obavezan predmet kako bi se doprinelo promociji kulture ljudskih prava;
- da se podrže i ojačaju nezavisna regulatorna tela, kao i da se braniteljima ljudskih prava omogući dostojanstveno delovanje bez kampanjskih pritisaka;

- da ubrza reformu svih zatvorenih institucija (zatvora, psihijatrija, isl);
- da obezbedi funkcionisanje pravosuđa i konzistentnu reformu sudstva u skladu sa evropskim normama;
- da obezbedi uslove za objektivno suočavanje sa prošlošću i u tom smislu sprovede određene strategije u institucijama sistema; da se uključi i u regionalni procese kako bi se obezbedila što brža normalizacija odnosa u regionu tako što će se uvažiti istina o devedesetim i Drugom svetskom ratu;
- da primeni sve mehanizme tranzicione pravde posebno u odnosu na žrtve (reparacije, kompenzacije, pravična suđenja i sl);
- da adekvatno reaguje na sve pojave ekstremnih incidenata i javno osudi delovanje desničarskih grupacija;
- da učini napor u stvaranju društvene atmosfere za inkluziju svih manjina (etničkih, seksualnih, verskih i sl);
- da pristupi unutrašnjoj reorganizaciji Srbije u pravcu decentralizacije i regionalizacije, uz uvažavanje istorijskih, političkih, ekonomskih, geografskih i kulturnih posebnosti;

PREPORUKE MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI

- S obzirom na male ljudske kapacitete neophodne za reforme, kao i odsustvo odgovorne političke elite u Srbiji, sada je više nego ikad neophodna evropska solidarnost;
- u daljem podsticanju Srbije za evropsku orijentaciju posebnu ulogu treba da ima EU koja mora sa više mašte prići regionu Zapadnog Balkana, integrisanjem pojedinih oblasti (energetika, infrastruktura, ekonomija) u evropski okvir;

- pridobijanje građana za evropsku opciju zahteva ozbiljan rad sa društvom na svim nivoima, a ne samo u okviru političkih partija; u tom smislu neophodno je snažnije civilno društvo i profesionalni i odgovorni mediji; EU treba da pokaže više sluha za civilno društvo i da osnaži njihove potencijale kako bi pomogli proces priključivanja Srbije.

PREPORUKE MEDIJIMA

- Ključni problem medija je pritisak na njih i autocenzura, što svedoči i o odgovornosti samih medija za izuzetno lošu situaciju u tom sektoru;
- stoga, unapređenje medijskih sloboda, nemoguće je bez unutrašnjeg otpora urednika i novinara protiv cenzure, kao i aktivnijeg delovanja organizacija civilnog društva;
- mediji treba da budu otvoreni za manjinsko mišljenje i otvoreniji za javne debate.

PREPORUKE CIVILNOM DRUŠTVU

- Proces približavanje EU je izazov za civilno društvo. S jedne strane treba da pomognu promociji evropskih vrednosti, a s druge, da kontrolišu vlast u sprovedjenu evropskih standarda;
- uloga civilnog društva može biti posebno značajna u oblasti obrazovanja, manjinske politike i zaštiti ljudskih prava;
- da podstiče demokratizaciju društva odozdo.

II – TRIJUMF DESNICE

Logičan ishod

Od promene režima u Srbiji (2000)¹ prošlo je već 13 godina, a ona je još uvek zaglavljena u tranziciji. Reforme su bile spore i polovične. Pokazalo se da one nisu moguće bez sinergije međunarodnih integracija, odgovornih političkih elita i širih društvenih pokreta. Ekonomska reforma u Srbiji je stagnirala i još uvek je daleko od dostizanja prihvatljivog nivoa. Napredak zavisi i od političkog sistema koji u Srbiji još nije promenjen. Međunarodna finasijska kriza, koja je uticala i na situaciju u Srbiji, je, međutim, okrenula javno mnjenje protiv reformi. Prema indikatorima EBRD reforme zavise od karaktera političkih i jačanja ekonomskih institucija unutar političkog sistema, odnosa između ljudskog kapitala i rasta, kao i inkluzivnosti institucija.

Srbija je tokom protekle decenije u procesu stalnog usklađivanja svojih zakona sa evropskim i u tom smislu njen normativni okvir korespondira sa evropskim kriterijumima i standardima kada je reč o vrednosnom sistemu. Međutim, u praksi još uvek dominira etnocentričnost. Nacionalizam sve više tone u tribalizam. Pluralnost, kao najveće dostignuće modernog liberalizma je konstantno na udaru. Politika homogenizacije ohrabruje monolitnu, insularnu i ekskluzivnu kulturu, što se odražava i na organizaciju države i društva. Zbog takve politike društvo je u stalnoj tenziji koja se očituje u netoleranciji i konfliktnosti u odnosu na druge. Učestali napadi na branitelje ljudskih prava kao nosioce tih vrednosti, u suštini kristališu taj odnos. Pri tome, ekonomska stagnacija je još jedan faktor koji hrani konzervativnu opciju i populizam koji se vraća u talasima tokom poslednjih gotovo četvrt veka.

Stanje ljudskih prava ni u 2013. godini nije zabeležio promene na bolje; naprotiv, ekonomska i socijalna situacija većine građana nameće utisak da su sve ugroženiji. Takođe, kada je reč o fundamentalnim ljudskim pravima stanje je i dalje zabrinjavajuće: reč je o odnosu prema manjinama, posebno Romima, LGTB populaciji i drugim osetljivim grupama (ženama,

¹ Promene su, ustvari, počele 1990, promenom ustava i uvođenjem višepartijskog sistema.

osobama sa mentalnim smetnjama, starim osobama, deci...) Deklarativna opredeljenost Vlade za poštovanje ljudskih prava nije dala konkretne rezultate. Institucije sistema su se u međuvremenu još više urušile. Nova kadrovska rešenja su promenila unutrašnju strukturu u svim institucijama na gore, jer je reč o nekompetentnim i neprofesionalnim kadrovima. Na delu je i dalje partijska kadrovska politika i, može se reći, da je još očiglednija nego u prethodnom periodu. Ombudsman Saša Janković u svom godišnjem izveštaju ističe da "premoć političke volje i populizma nad vladavinom prava, slabe institucije naspram snažnih političkih centara moći i ličnosti funkcionera, slabost i neefikasnost pravosuđa, manipulacije medijima, atrofirana ekonomija i nereformisana administracija najveće su prepreke i izazovi koji stoje na putu ostvarivanja ljudskih prava"²

Uočljivo je urušavanje i onih demokratskih iskoraka koji su napravljeni tokom proteklih 13 godina. U 2013. godini, kao i nakon vanrednih izbora 2014. sve je prisutnija tendencija arbitrarnog vladanja i jačanja liderske uloge premijera koji je uspeo za kratko vreme da monopoliše sve poluge vlasti. Koncentracija vlasti na jednom mestu dodatno će otežati proces demokratizacije i liberalizacije društva.

Politički, društveni i ekonomski kontekst

Globalna finansijska kriza je intenzivirala kontradikcije nacionalnih interesa i u najinternacionalizovanijim delovima zapadnog sveta, pa i u Evropskoj uniji. To je dovelo do bujanja nacionalizma na Zapadu i do opadanja popularnosti kosmopolitskih ideja. Izveštaj Saveta Evrope o ljudskim pravima u Evropi, objavljen u aprilu 2014. godine upozorava da se u Evropi i dalje dešavaju kršenja ljudskih prava, uključujući korupciju, trgovinu ljudima, rasizam i diskriminaciju. Generalni sekretar Saveta Evrope zaključuje da je "Evropi potrebna nova panevropska bezbednosna agenda koja mora uključivati zaštitu vladavine prava i demokratskih principa. Mi zajedno moramo vratiti Evropu na put jedinstva i saradnje zasnovane na zajedničkim vrednostima, standardima i zakonskim obavezama"³ U zemlji

2 „Vlast se samo deklarativno zalaže za ljudska prava“, *Danas*, 25. mart 2014.

3 <http://www.euractiv.rs/vesti/ljudska-prava/7167-savet-evrope-ozbiljna-kriza-ljudskih-prava-u-evropi->

kao što je Srbija, već devastiranoj virulentnim nacionalizmom, taj međunarodni trend ide na ruku političkim elitama koje se nikad iskreno nisu ni pomerile u odnosu na građanske vrednosti EU.

Sve vlade od 2000. godine su pod teretom ekonomskih i socijalnih problema bile prinuđene na okretanje evropskoj opciji. U procesu približavanja Evropskoj uniji (EU), Srbija je postepeno izvršavala postavljene zadatke, poput saradnje sa Haškim tribunalom, uspostavljanje dijaloga sa Kosovom koji je rezultirao Sporazumom između Beograda i Prištine (tzv. Briselski sporazum). To je u 2013. godini EU ocenila kao najveći iskorak i, zahvaljujući tome Srbija je počela pristupne pregovore sa EU. Izveštaj Komisije EU o napretku Srbije za 2013, bio je umereno pozitivan, upravo najviše zbog iskoraka koji je napravljen u pregovorima sa Kosovom, jer je normalizacija odnosa sa Kosovom ocenjena je kao najvažniji uspeh Srbije na putu ka EU.⁴

Ispunjenje političkih kriterijuma u oblasti vladavine prava, ljudskih i manjinskih prava, kao i regionalne saradnje i međunarodnih obaveza su, prema Izveštaju, takođe uznapredovale. Ocenjuje se pozitivno njeno ispunjavanje obaveza iz Sporazuma o stabilizaciju i pridruživanju. Napredak u privredi bio je mali, neujednačen i, generalno nezadovoljavajući. Veoma spor napredak u ekonomskim reformama pokazuje da Srbija nije ni blizu ispunjenju Kopenhaških kriterija (1993) u vezi sa funkcionisanjem tržišne privrede. U pogledu sposobnosti da pristupi u članstvo, Srbija je pokazala neujednačen progres u različitim oblastima (poglavljima).⁵

Ni nova/stara vlast nije odgovorila na neke suštinske probleme koji dominiraju još od devedestih, pre svega na razarajuće posledice ratne politike. To je, u suštini koren svih problema. Etnocentrična politika kako na unutrašnjem, tako i na spoljnom planu ugrožava unutrašnju stabilnost Srbije: nerešen autonomni status Vojvodine, nestabilan Sandžak, marginalizovan položaj juga Srbije, kao i otvoreni problem sa Rumunijom i Bugarskom zbog položaja njihovih manjina u Srbiji. Položaj manjina u Srbiji je, generalno nestabilan uz brojne probleme. Naime, lokalne etničke zajednice projektuju strah od ugroženosti, hermetizuju se iznutra i često

4 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf.

5 Isto.

postaju nacionalno radikalizovane. Sporazum Beograd – Priština učvrstio je nezavisnost Kosova, međutim, mit o Kosovu i dalje se koristi za mobilizaciju javnosti.

Srbija se 2013. godine, prema analizi Fondacije Heritidž (Heritage), i dalje nalazi među “ekonomski uglavnom neslobodnim zemljama”. Srbija je pri samom dnu među evropskim zemljama i ispod svetskog proseka. Među najslabijim tačkama su državna potrošnja i monetarne slobode. Prema podacima Heritidža (www.heritage.org), Srbija je među 178 rangiranih država zauzela 95. mesto i nalazi se u istoj zoni sa 61 državom (od 91. do 151. mesta) u kojoj su ispred Srbije Namibija, Vanuatu, Gambija i Uganda. U komentaru za Srbiju, Fondacija navodi da je napredak zabeležen u oblastima investicionih sloboda, čak za 35 poena, dok je izvestan napredak zabeležen i u pogledu monetarnih sloboda i slobode od korupcije. Međutim, taj napredak je neutralisalo pogoršanje u kontroli javne potrošnje, fiskalne slobode, poslovne i trgovinske slobode. Srbija i dalje zaostaje u promociji i primeni vladavine prava. Dublje institucionalne reforme su i dalje od kritične važnosti”. Najlošiju poziciju Srbija je zauzela u pogledu monetarnih sloboda, što podrazumeva i stabilnost valute i borbu protiv inflacije – 158. od 178 zemalja, kao i prekomerne državne potrošnje, gde je na 154. mestu. “Javna potrošnja iznosi 45 odsto bruto domaćeg prihoda. Vladin dug je oko 64 odsto bruto domaćeg proizvoda”, navodi se u objašnjenju.⁶

Srbija se 2013. godine našla na 72. mestu po stepenu percepcije korupcije u javnom sektoru na listi organizacije Transparensi internešnal (Transparency International, TI), čime je popravila svoj položaj za osam mesta i tri poena u odnosu na prethodnu godinu. Bez obzira na taj pomak, Srbija se i dalje nalazi među zemljama sa veoma rasprostranjenom korupcijom. Prema ovogodišnjem indeksu korupcije TI, više od dve trećine zemalja na listi, ili 69 odsto ima manje od 50 poena, što ukazuje na ozbiljan problem korupcije u svetu.⁷ Predsednik nevladine organizacije

6 <http://www.euractiv.rs/vesti/102-srbija-i-eu/6735-ekonomske-slobode-u-srbiji-ispod-svetskog-proseka.html>.

7 <http://www.euractiv.rs/vesti/197-vladavina-prava/6578-srbija-napredovala-na-listi-percepciji-korupcije-.html>.

Transparentnost Srbija Vladimir Goati ocenio je da je napredak Srbije rezultat "antikoruptivnih institucija stvaranih u proteklih pola decenije".⁸

Neki od glavnih problema Srbije su kršenje antikorupcijskih zakona, nedovoljni kapaciteti organa koji vrše nadzor i kontrolu nad njihovom primenom i nedovoljno transparentan proces donošenja odluka. Programski direktor te organizacije Nemanja Nenadić naveo je da se svake godine u istraživanju korupcije uočavaju uglavnom iste štetne pojave, i da zato "nije naročiti optimista", uprkos napretku Srbije. "Sama činjenica da se veliki deo problema i prioriteta ponavlja iz godine u godinu, rečito govori o tome da je potrebno uraditi jako mnogo da bismo napravili neki krupan pomak napred".⁹ U poslednjih godinu dana vlast je demonstrirala "političku volju" da se reše pojedini slučajevi korupcije.

Međutim, najveći problem, u suštini je promena vrednosnog sistema. Neprikosnoveni tumač srpskih nacionalnih interesa Dobrica Ćosić ne vidi Srbiju u Evropskoj uniji i ne očekuje više razumevanja EU prema Srbiji, koja stalno šalje ultimatumе. Jer, kako ističe, to je balkansko pitanje, a Srbija je centralna sila Balkana.¹⁰ Pod ogromnim pritiskom ekonomskih problema i pred kolapsom privrede, srpska nova/stara vlast bila je primorana da prihvati pomoć Evropske unije kao jedini izlaz. Međutim, to nije dovelo do promene "stanja duha" koga karakteriše ksenofobija, mitsko shvatanje istorije, verovanje u "teoriju zavere", nesposobnost da se objektivno sagleda sopstvena uloga u neposrednoj istorijskoj prošlosti. Populizam dominira političkom scenom, samo je prilagođen aktuelnoj političkoj situaciji.

Promena kulturnog modela moguća je samo uz opštedruštveni konsenzus, od koga je Srbija još uvek veoma daleko. Za to nisu spremne ni politička ni intelektualna elita. To se pre svega odnosi i na imperijalnu svest elita koja je glavna opstrukcija građanstvu, koje se definiše kao svest građana koji aktivno učestvuju u rukovođenju državom i koji su svesni odgovornosti za to. Otvoreno nacionalno i državno pitanja zahteva jedinstvo i homogenost nacije, a time se sprečava promovisanje građanskih vrednosti. To se reflektuje i na položaj manjina, jer postojeći sistem

8 Isto.

9 Isto.

10 Dobrica Ćosić, „Nacionalni testament“, Nedeljnik, 24. april – 1.maj 2014.

multikulturalnosti ne korespondira sa opštim građanskim vrednostima. Odsustvo građanskih vrednosti gura manjinske zajednice u segregaciju. One projektuju strah od ugroženosti, hermetizuju se, a neke se i same radikalizuju. Integracija etničkih zajednica će stoga biti jedan od težih procesa sa kojim će se Srbija nositi na svom putu ka EU.

Promena kulturnog modela podrazumeva i suočavanje sa prošalošću. Odnos prema prošlosti u Srbiji i dalje karakteriše ćutanje, ili pak negranje bilo kakvog udela u zbivanjima devedesetih. "Kulturu ćutanja" karakteriše poricanje, manipulacija, politizacija i nepoverenje. To sprečave napore u cilju suočavanja sa prošalošću, a time i suštinsku normalizaciju odnosa u regionu. Teza da "Srbija nije bila u ratu" i da su Srbi u Bosni vodili "oslobodilački rat" ne doprinosi dijalogu u region. U samoj Srbiji se neguje status žrtve – Srbi kao žrtve svih ratova u xx veku. Bosna je i dalje otvoreno pitanje za srpsku elitu i čeka se promena okolnosti koja bi Bosnu dovela do kolapsa i dezintegracije. Dobrica Ćosić smatra da "nijedan istorijski čin nije konačan, jer oni se menjaju i u odnosu prema njima menjaju se politike".¹¹

Poimanje demokratije i koncepta ljudskih prava takođe dovodi u pitanje karakter zaokreta. Srpsko društvo počiva na tradiciji, a ne na pravu, na ritualu, a ne na ustavu. Izrazito antikapitalistička i antitržišna retorika u suprotnosti je sa realnošću kojom dominira tajkunska "burazerska privreda". Srpska politička elita je antikomunistička, jer se iza toga se krije njen nacionalizam, a često i revanšizam. Univerzalistički vrednosni stavovi socijalizma, kada je reč o manjinama (verskim i etničkim), zamenjen je plemenskom netolerancijom i strahom od drugačijeg.

Vladimir Vuletić, sociolog smatra da je u Srbiji je stvoren model kapitalizma bez kapitalista. Političari koji su preuzeli kontrolu nad državom gradili su sistem u skladu sa svojim interesima. On ističe da se Srbija izdvaja i po tome, što je osim isprepletanosti političke i ekonomske elite, većina privrednika u političkim partijama na visokim položajima u političkoj hijerarhiji. Podaci istraživanja pokazuju da je 2007. godine učešće privrednika u partijama na važnijim političkim funkcijama u Srbiji bilo višestruko veće nego u Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj ili Bugarskoj. Vuletić ističe da "veza između ekonomske i političke elite kad pređe određenu granicu, podstiče

11 Dobrica Ćosić „Nacionalni testament“. Nedeljnik, 24 april – 1. maj 2014.

korupciju, smanjuje interes za ulaganje u zemlju, otežava podsticanje preduzetništva i prvenstveno doprinosi koncentraciji bogatstva i moći u malom broju interesno povezanih privredno političkih klika”.¹²

Stvaranje imidža Aleksandra Vučića kao jakog čoveka, otvorilo je pitanje društvenog poretka, generalno. Odnosno, da li je Srbija sklona autoritarizmu (vladavini jednog čoveka ili manje grupe ljudi), ili je demokratija najizvesniji društveni poredak. Prema rečima profesora na Filozofskom fakultetu Vladimira Vuletića ukoliko širi društveni sistem nastavi sa propadanjem, Srbija sasvim sigurno može da očekuje pojavu neke vrste autoritarnog režima. On ističe: “Veoma teško bih mogao da branim tezu da će Srbija biti slobodno i demokratsko društvo”. Trijumf desnice oličene u Srpskoj naprednoj stranci (SNS), na sličan način kao što se to dogodilo u Mađarskoj, ukazuje da bi Srbija mogla nastaviti da ide putem desnog populizma, ali bez konfrontacija sa Evropskom unijom. U suštini, od dolaska na vlast naprednjaka teku dva paralelna procesa, ističe Stefan Aleksić, antropolog. Na jednoj strani, medijsko spinovanje i jačanje Vučića, na šta se nadovezuje priča o tradicionalizmu i o potrebi velikog vođe. Aleksić smatra da će Aleksandar Vučić voditi desnu, populističku politiku i na unutrašnjem i na spoljašnjem planu.¹³

Rekonstrukcija vlade

Rekonstrukcija vlade, koja je trajala gotovo tri meseca, bila je u funkciji konsolidovanja vlasti naprednjaka bez prevremenih izbora. Da bi se postigla eliminacija jednog partnera i to partnera koji je držao ključne ekonomske-finansijske resore – Ujedinjeni regioni Srbije (URS), bilo je potrebno vreme. Proces rekonstrukcije doveo je do novog odnosa snaga unutar koalicije, između socijalista i naprednjaka. Rekonstrukcija, uprkos velikoj političkoj i medijskoj energiji, nije obavljena na osnovu nekog plana i programa, pogotovo ne strateške vizije suštinske transformacije srbijanskog društva.

12 Vladimir Vuletić, “Dve elite”, *Politika*, 26. septembar 2013.

13 <http://www.autonomija.info/susa-i-aleksic-madarski-scenario-u-srbiji.html>.

Izbacivanje URS iz koalicije samo je pojačalo utisak da je jedini „programski koncept” na kome se temeljila vladajuća koalicija potiskivanje Demokratske stranke (DS) i marginalizovanje doprinosa stranaka demokratske provenijencije procesu evropskih integracija, koje su Srbiju održale na evropskom putu. Upravo tu orijentaciju SNS i Socijalistička partija Srbije (SPS) prisvajaju na način koji ne garantuje evropsku Srbiju, jer za nju je neophodan konsenzus društva.

Nestručnost, neprofesionalizam i nepotizam već su se pokazali glavnom karakteristikom kadrovske politike vođene na talasu postizbornog uspeha SNS. To je dovelo do dramatičnog institucionalnog urušavanja administrativnih i javnih službi u Srbiji i ogolilo kadrovsko siromaštvo naprednjaka. Institucionalna deinstucionalizacija koja je na delu duže od godinu dana, teško da je moglo biti popravljeno kampanjom angažovanja stranih eksperata zvučnih imena, poput Dominika Stros Kana, na čemu je tada insistira lider SNS i vicepremijer Aleksandar Vučić.

Opozicija: selektivna kritika vlasti

Tokom 2013, i početkom 2014. godine kad se vlast ipak odlučila za prevremene izbore, predizborna kampanja je pokazala da su gotovo sve partije isključivo kritikovale rad manjeg partnera u vladajućoj koaliciji, Socijalističku partiju Srbije. Najoštriji napadi na nju dolazili sui z Nove demokratske stranke (NDS), čiji je predsednik, Boris Tadić poručio da je Ivica Dačić njegova „najveća greška”, kao i da jedino sa SPS ne bi hteo u postizbornu koaliciju jer delovanje te partije ima fatalne posledice po društvo i politiku.¹⁴

SPS je bila meta opozicionih partija, jer se računalo da neće ući u vladu nakon martovskih izbora (2014), te da će zauzeti njeno mesto. Diskreditacijom SPS, opozicione partije su pokušavale da obeshrabre njene birače. S druge strane, SNS uglavnom nije trpela ozbiljnije napade tokom predizborne kampanje, zato što opozicione stranke koje su želele da postanu manji koalicioni partner u budućoj vladi nisu želele da ugroze potencijalnu

14 „Zašto je Ivica Dačić najčešća izborna meta”, *Politika*, 26. februar 2014, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-je-Ivica-Dacic-najcesca-izborna-meta.lt.html>.

saradnju sa njom nakon izbora. Novinar Zoran Preradović je opisao opoziciju kao „jeftinu udavaču“.

Opozicione stranke su tokom 2013. godine najviše vodile računa o vlastitom preživljavanju na političkoj sceni, žrtvujući pri tome svoju osnovnu ulogu, kritiku vlasti. Svrha postojanja jake opozicije je, međutim, da onemogućiti jednoulje, da otvori prostor političkoj, socijalnoj i ekonomskoj alternativi, kontroli i preispitivanju vlasti.

Predstavnici međunarodne zajednice naročito naglašavaju potrebu za jačom opozicijom. Direktor Fondacije Konrad Adenauer u Beogradu, Henri Bone smatra da je snažna opozicija potrebna Srbiji zbog procesa evropskih integracija i promena koje će se dešavati u društvu.¹⁵ Šef delegacije Evropske unije u Srbiji, Majkl Devenport, je takođe uputio poruku opoziciji “da je njena uloga bitna u parlamentu i van parlamenta da izražava svoje mišljenje i kritikuje, što je potreban znak zdrave demokratije”.¹⁶

Problem sa kojim se suočila evropski orijentisana opozicija je to što je Srpska napredna stranka u velikoj meri deklarativno preuzela agendu po kojoj su se stranke, poput Liberalnodemokratske partije (LDP) i Demokratske stranke (DS) godinama razlikovale od Srpske radikalne stranke (SRS), iz koje su potekli osnivači SNS. SNS je prilagodila svoju orijentaciju aktuelnoj, proevropskoj opciji, a rešavanje pitanja Kosova, odnosno normalizacija odnosa između Beograda i Prištine, kao prioritnog problema, donela joj je snažnu podršku međunarodne zajednice.

Drugim rečima, na taj način je smanjen i prostor i posebnost opozicionih partija. I Evropska komisija (EK) je često isticala važnost širokog konsenzusa i saradnje vlasti i opozicije u vezi sa evropskim putem zemlje.¹⁷ Međutim, preveliko približavanje SNS je neke koštalo izbornog cenzusa.

15 „Zapanjicete se: Da li znate koliko u Srbiji ima politickih partija?“, *Telegraf*, 4. januar 2014. <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/913572-zapanjicete-se-da-li-znate-koliko-u-srbiji-ima-politickih-partija>.

16 „Nezadovoljavajuće stanje medija“, *RTVB92* 11. maj 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=05&dd=11&nav_category=12&nav_id=846489.

17 „I vlast i opozicija za Evropsku uniju“, *Deutsche Welle*, 27. novembar 2013. <http://www.dw.de/i-vlast-i-opozicija-za-evropsku-uniju/a-17256553>.

Demokratska stranka je, uz SPS, bila najviše na udaru napada, posebno SNS. Glavni cilj SNS je bila defamacija i destrukcija Demokratske stranke, u čemu je u mnogome i uspela uz široku medijsku podršku. Tome je doprinela i sama Demokratska stranka zbog unutarpartijskih razmirica koje su gotovo dovele do njenog nestanka sa političke scene. Na primer, poraz na na predsedničkim izborima i smenu sa vodećeg mesta u stranci, dotadašnji predsednik DS Boris Tadić doživeo je kao ličnu uvredu. Njegovo cepanje partije uoči prevremenih parlamentarnih izbora dodatno je oslabilo DS. Obe stranke su jedva prešle census i sad su obe deo opozicije, a unutrašnja previranja i dalje traju.

Ma da članovi DS oštro kritikuju vladajuće stranke u svim oblastima, njihova ocena je da je sadašnja vlast uradila „dobar posao” u procesu sa Kosovom, te da Srbija treba da bude nagrađena za sve što je za proteklih 13 godina postigla na svom evropskom putu.¹⁸

Vanredni izbori: velika pobeda naprednjaka

Prevremeni parlamentarni izbori održani 16. marta 2014 godine, doveli su do značajnih promena na političkoj sceni Srbije. Koalicija okupljena oko Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića osvojila je gotovo 50 odsto glasova birača i ubedljivu većinu poslaničkih mesta u Skupštini Srbije. Prvi put od petooktobarskih promena jedna partija ima tako ubedljivu većinu, čemu je doprinela popularnost lidera naprednjaka, za koga građani Srbije, bar većina onih koji su glasali, veruju da jedini može da reši nagomilane, pre svega ekonomske, probleme i obračuna se sa kriminalom i korupcijom. Izbori su doneli debakl stranaka bivšeg DOS. Nekad vladajuća DS jedva je prešla census, a neke druge nisu ni osvojile neophodnih pet odsto glasova, te ih nema u novom sazivu Skupštine.

Međutim, treba napomenuti da su radikali (naprednjaci) pojedinačno uvek bili najjača partija u pralamentu. Do 2000, posle socijalista, a od 2003, su pojedinačno bili najzastupljeniji u parlamentu. Njihova frustracija je rasla zbog nemogućnosti da sastave vladu sve dok se nisu odrekli

18 Isto.

Vojislava Šešelja i promenili ime i imidž. Tek tada ih je prihvatila zapadna međunarodna zajednica.

Pobeda Srpske napredne stranke i njenog lidera Aleksandra Vučića na vanrednim parlamentarnim izborima, kao i u Beogradu, bila je očekivana, ali ipak šokantna. Postotak osvojenih glasova premašio je i onaj koga je na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, 1990. godine osvojio Slobodan Milošević. Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije ocenio je da sastav i struktura novog saziva Skupštine Srbije „umnogome podsećaju na devedesete godine XX veka, samo su dva glavna aktera, SPS i SRS, sada SNS, promenili mesta”. Ovakvom izbornom ishodu, kako ističe, presudno su doprinele „zapadne sile” kojima to najviše odgovara.¹⁹ To znači da je SNS u Skupštini Srbije dobila većinu veoma blizu apsolutnoj (dvotrećinskoj), što joj omogućuje sastav vlade po sopstvenom izboru.

Najznačajnija posledica izbornog uspeha SNS, koju je odlazeći premijer Ivica Đačić nazvao „političkim cunamijem”²⁰, je potpuno nova konfiguracija političke scene Srbije. U aktuelnom parlamentu, uz naprednjake sede još samo tri političke grupacije – Socijalistička partija Srbije (SPS) Demokratska stranka (DS) i Nova demokratska stranka (NDS); takođe još tri manjinske stranke – Savez vojvođanskih Mađara (SVM), Stranka demokratske akcije (SDA) i Abanska Partija za demokratsko delovanje (PDD), kojima izborni prag od 5 posto osvojenih glasova nije bio potreban.

Izbornom uspehu (48 odsto osvojenih glasova) naprednjaka doprinelo je nekoliko činilaca. Među njima je odabrani timing – na vrhuncu popularnosti Aleksandra Vučića zahvaljujući konstantnoj kampanji protiv korupcije. Svojim tradicionalnim nacionalizmom i populizmom, na jednoj strani, i navodnim modernizmom, na drugoj, Srpska napredna stranka i Aleksandar Vučić zahvatili su znatan deo biračkog tela i u desnom konzervativnom korpusu (potencijalnih glasača DSS, Dveri, Srpske radikalne stranke i dr), kao i u onom liberalnom koji bi po logici, trebalo da glasa za DS, URS, ili LDP. Konačno, agresivna, povremeno i brutalna izborna

19 Konferencija za štampu u izbornom štabu DSS, 16. mart 2014.

20 Konferencija za novinare u izbornom štabu Socijalističke partije Srbije, 16. mart, 2014; prema RTV B92.

kampanja, uz bespogovornu podršku najbrojnijih i najuticajnijih medija dodatno su obezbedili uspeh naprednjaka.

Drugi pobednik ovih izbora je Ivica Dačić, lider Socijalističke partije Srbije i dotadašnji premijer. Koalicija SPS je osvojila gotovo isti broj glasova i mandata kao i na redovnim izborima 2012, što je rezultat njene unutrašnje konsolidacije i stabilnog pozicioniranja na političkoj sceni. Takav ishod utoliko je značajniji s obzirom na nemilosrdnu kritiku i opozicije i dosadašnjih partnera tokom predizborne kampanje.

Dve demokratske stranke (nastale iz DS), jedva su prešle cenzus, dok su LDP i URS ostale ispod cenzusa. Time je poražena tzv. građanska opcija.²¹ To je cena koju je opozicija platila sopstvenoj nedoslednosti, konfuznoj orijentaciji, podeljenosti i generalno, nesnalaženju u, za nju novonastaloj situaciji. Na strategiju SNS da diskvalifikuje prethodnu vlast, opozicija (DS) nije ponudila adekvatan odgovor, dok se drugi deo nudio za partnerstvo sa SNS.

Lider Demokratske stranke Srbije Vojislav Koštunica i prvi čovek Ujedinjenih regiona Srbije Mlađan Dinkić podneli su ostavke. Osim iznuđene ostavke Borisa Tadića nakon debakla na predsedničkim izborima 2012, u novijoj političkoj istoriji Srbije prvi put se dogodilo da najodgovorniji stranački ljudi dobrovoljno snose konsekvence poraza. Međutim, Vojislav Koštunica se aktivirao u Fondu Slobodana Jovanovića, što mu ovezbeđuje kontinuitet u ideološkom delovanju koje je uvek bilo ispred političkog. Osim toga, upravo je u toj sferi dao značajan pečat sadašnjem duhovnom stanju Srbije.

Uverljivom izbornim rezultatom Vučić je obezbedio poziciju da sada „bira i vlast i opoziciju”.²² Takođe je sebe i buduću vladu obavezao na ispunjavanje nemalih, iako prilično nedefinisanih obećanja. Pogotovo kada je reč o reformskim zahvatima u sferi ekonomije i o izlasku Srbije

21 Ni u jednoj opštini u Srbiji nije pobedila nijedna od stranaka sa demokratskim predznakom; nekoliko pobeda u svojim sredinama osvojile su manjinske stranke: Savez vojvođanskih Mađara u Vojvodini, Stranka demokratske akcije u Sandžaku i Partija za demokratsko delovanje na jugu Srbije.

22 Tako ga je okarakterisao glavni i odgovorni urednik Nedeljnika, Veljko Lalić, Nedeljnik, 20. mart 2014.

iz dramatične finansijsko-ekonomske krize. Osim što je tokom kampanje reforma bila ključni slogan, nije precizirao šta konkretno podrazumvaju „teški i bolni” rezovi, neophodni za njeno ozbiljno sprovođenje. Neposredno uoči izbora Vučić je ugovorio kredit od Ujedinjenih Arapskih Emirata u iznosu od milijardu dolara za delimično popunjavanje minusa u budžetu i isplatu plata i penzija u nekoliko narednih meseci. Nisu poznati precizniji podaci o tom ugovoru.

Ta njegova „svemoć” tek će u narednom periodu biti na istinskom iskušenju, jer će, kako konstatuje nemačka ekspertkinja za Zapadni Balkan Johana Dajmel, „ubuduće biti odgovoran za sudbinu države, na dobar, ili na loš način”.²³ Neki komentatori ističu da su pred Vučićem dva moguća puta: „da ostvari obećano i uđe u istoriju ili da zbog nemoći i neostvarenih obećanja, uz ovakvu opoziciju i bez uravnoteženih medija, uđe u demokratsku oligarhiju”.²⁴ Po mišljenju Đorđa Vukadinovića glavnog urednika Nove srpske političke misli, pobeda SNS je čak za nijansu „preterana”, tj. „kontraproduktivna, jer preveliku odgovornost baca u ruke SNS i njenog lidera Aleksandra Vučića”.²⁵ Vukadinović takođe ukazuje na odsustvo jasnog koncepta nove vlade, na tešku improvizaciju i lošu kadrovsku politiku glavnog selektora.²⁶ Florijan Biber, profesor Univerziteta u Gracu, ističe „da je apsolutna vlast opasna i za srpsku demokratiju, pogotovo u zemlji u kojoj ne postoji prava kontrola vlasti, nezavisnih institucija je malo, dosta medija je lojalno vlasti, a dve od tri (parlamentarne) opozicione stranke više žele da rade sa naprednjacima nego da ih kritikuju”.²⁷

23 *Danas*, 20. mart 2014.

24 Komentar „Šta s pobedom”, *Naše novine*, 18. mart 2014.

25 *Politika*, 18. mart 2014.

26 “Isto – samo malo drkšije”, *Politika*, 29. april 2014.

27 Ugrožena demokratija, *Danas*, 25. mart 2014.

Srbija na Zapadu

Prva međuvladina konferencija u Briselu 21. januara 2014, označila je početak dugog putovanja Srbije ka Evropskoj uniji (EU). Tome je prethodilo desetogodišnje oklevanje oprtereceno Miloševićevim nasleđem i brojnim preprekama na povratku građanskoj opciji. Početak pregovora ima i dublje značenje za Srbiju s obzirom na njeno istorijsko opiranje zapadnom modelu. Izostanak euforije ili bilo kakvog slavlja u vezi sa tom odlukom u suštini odražava i dalje kolebljivost i strepnju od onoga šta Srbiju očekuje. Nisu, međutim izostale reakcije dela konzervativne elite koje sumnjaju evropsku opciju, pogotovo što ona podrazumeva odustajanje od Kosova. Međutim, Dobrica Ćosić koji je dugo uticao na političku elitu, u poslednjem intervjuu pre smrti, kosovsko pitanje označio je rešenim, jer "Kosovo više ne postoji kao južna srpska pokrajina".²⁸

Odluku o početku pregovora o članstvu Srbije u EU, Evropska komisija donela je u junu 2013. godine. Do početka pregovora Srbija je morala nastaviti proces normalizacije odnosa sa Kosovom u skladu sa Briselskim sporazumom (parafiran 18. aprila 2013). Glavni uslov bio je učešće Srba iz četiri opštine na severu Kosova na lokalnim kosovskim izborima 3. novembra 2013. Time su ukinute tzv. srpske paralelne strukture vlasti koje su na tom delu Kosova praktično ilegalno funkcionisale više od deset godina.

Normalizacija odnosa Beograda sa Prištinom biće i dalje od ključne važnosti tokom celog procesa pristupanja EU.²⁹ Cilj Evropske unije je da na kraju pretpristupnih pregovora dođe i do pune normalizacije odnosa, što će biti verifikovano obavezujućim dokumentom u pisanoj formi. Na tome su posebno insistirale najuticajnije zemlje EU – prvenstveno Nemačka i Velika Britanija (autori tzv. non paper dokumenta, predocenog Beogradu i Prištini), kako bi se izbeglo unošenje još jednog nerešenog teritorijalnog pitanja (poput Kipra) u EU. Već u prvoj rundi razgovor otvoreno je

28 Dobrica Ćosić, "NaCaionalni testament", Nedeljnik, 24. april – 1. maj 2014.

29 To je dan uoči prve međuvladine konferencije potvrdio premijer Vlade Srbije Ivica Dačić; emisija „Kažiprst“, RTV B92 20. januar 2014.

Poglavlje 35, odnosno tzv. skrniningom dosadašnjeg toka primene Briselskog sporazuma.³⁰

Pregovarački okvir takođe daje prvorazredni značaj Kosovu: više tačaka odnosi se na proces normalizacije odnosa između Beograda i Prištine. One podrazumevaju primenu svih sporazuma, zabranu međusobnog blokiranja na putu ka EU, pravno obavezujući sporazum, kao i to da, osim u poglavlju 35, Kosovo može da se „prelije” i na druga poglavlja, od pravosuđa, bezbednosti, nezavisnosti institucija, borbe protiv diskriminacije, ljudskih prava manjina i dr.

Otvaranje pristupnih pregovora sa EU je jedini konkretan uspeh koji je prethodna vlada ostvarila tokom dvogodišnjeg mandata, što je razumljivo bilo medijski široko praćeno uz velike hvalospeve. Premijer Dačić je izjavio da je to „najvažniji događaj za državu od Drugog svetskog rata”, a tabloid *Kurir* da je to, „Pobeda Srbije”! Za predsednika Srbije Tomislava Nikolića, „Srbija (je) svojom istorijom, svojim žrtvama zaslužila da bude prihvaćena kao deo Evrope.”³¹

Javnost Srbije ovaj, svakako istorijski iskorak, nije primila sa preteranim oduševljenjem. Prema istraživanjima javnog mnjenja istina, tokom 2013. godine poraslo je pozitivno raspoloženje građana prema EU.³² Ali, s obzirom na to da je odnos prema EU u Srbiji tokom nekoliko poslednjih godina dramatično oscilirao, rezultat tog istraživanja treba uzeti s rezervom. Pogotovo što istraživanje Evrobarometra, obavljeno u novembru daje drugačiju sliku.³³ Na osnovu dobijenih pokazatelja Evrobarometar ocenjuje međutim, da je Srbija među evroskeptičnim zemljama kandidatima za članstvo.³⁴

30 Poglavlje 35 tokom pregovora EU sa budućim članicama obično se otvara na kraju i odnosi se uglavnom na pitanja koja nisu posebno specifikovana u prethodnim poglavljima.

31 Prema, *Večernje novosti*, 22. januar 2014.

32 U anketi koju su na kraju 2013. godine zajednički organizovale agencija za ispitivanje javnog mnjenja „Faktor plus” i *Politika*, čak je 64 posto anketiranih građana izrazilo podršku nastavku evropskog puta Srbije.

33 Prema tom istraživanju, samo 36 posto građana Srbije smatra da bi pristupanje EU „bilo dobra stvar”, a 42 posto da „zemlja ima koristi od toga”; Istovremeno 25 odsto građana misli da je pristupanje EU „loša stvar za zemlju”.

34 Prema, *Danas*, 14. januar 2014.

Vojvodina i Republika Srpska na čekanju

Vojvodina je još od devedestih na meti centralističkog koncepta beogradskih stranaka. Od 2012. godine SNS je krenula u osvajanje Vojvodine preko tzv. prekomponovanja lokalnih izbornih rezultata, kako bi se „upodobili” sa sastavom republičke vlade. Novi Sad je bila prva žrtva tog pohoda. Uprkos sličnih smena u drugim gradovima i opštinama, pa i pobjeda na nekoliko lokalnih izbora, pokrajinske vlasti su do sada odolevale takvim pritiscima. Međutim, Demokratska stranka (to važi i za NDS) nije na ovim izborima dobila najveći broj glasova ni u jednoj opštini.

Predsednik pokrajinskog parlamenta i lider Saveza vojvođanskih Mađara Ištvan Pastor tvrdi da ne postoje uslovi za vanredne pokrajinske izbore, a da „Skupština nije igračka za izborna prepucavanja”.³⁵ Međutim, pozicija pokrajinskog premijera Bojana Pajtića je prevremenim martovskim izborima uverljivo oslabljena. Teško je očekivati da će naprednjaci u trijumfalnom „pohodu” po Srbiji, ostaviti Vojvodinu demokratama.³⁶

Republika Srpska i dalje ostaje nerešiv problem za region uprkos naporima iznutra i spolja da se situacija u Bosni pokrene sa mrtve tačke. Aleksandar Vučić je u više navrata davao izjave koje se u suštini ne razlikuju od izjava prethodnih vlada. Nakon demonstracija u Federaciji BiH, Vučić je odmah upriličio sastanak sa Miloradom Dodikom i Mladenom Bosićem u Beogradu, uz izjavu da je cilj Beograda da se sačuva Republika Srpska.

Dodik je poručio “da je za Republiku Srpsku referendum na Krimu demokratski izraz volje naroda”, kao i da Republika Srpska prati sva slična svetska iskustva i radiće na primerima najboljih iskustava “kada za to dođe vreme”.³⁷ Vučićeva izjava navodi na zaključak da je njegov odnos ne-definisani. Rekao je: “Srbija će pokušati da zaštiti svoje interese i imaće

³⁵ *Danas*, 18. mart 2014.

³⁶ Potpredsednik SNS Goran Knežević rekao je da je vlast u Vojvodini izgubila legitimitet i da hitno treba održati i pokrajinske izbore; pri tome je predsednika pokrajinske Vlade pozvao da podnese ostavku; *Informer*, 20. mart 2014.

³⁷ <http://www.kurir-info.rs/vucic-srbija-nece-imati-neprijateljski-stav-prema-rusiji-clanak-1288559>.

odgovoran odnos prema svom narodu i teritoriji i zato njen stav prema situaciji u Ukrajini mora da bude balansiran, odgovoran i ozbiljan”.³⁸

Odnosi sa regionom

Bilateralni odnosi u regionu postepeno se stabilizuju uprkos povremenim padovima, kao što je bio dolazak naprednjaka na vlast u Srbiji. Neodmerene izjave, pre svega, predsednika Tomislava Nikolića na samom početku predsedničkog mandata izazvale su veliko nepoverenje u regionu. Nikolić je vremenom pokazao fleksibilnost, spremnost da svoje izjave umeri, a konstantna kampanja Aleksandra Vučića protiv korupcije, njemu je lično donela ugled u regionu i podigla je očekivanja od Srbije. Odnosi Srbije sa zemljama biše Jugoslavije još uvek su nedovoljni senzibilisani i ne izražavaju stvarni interes koji objektivno postoji.

Ruski interesi u Srbiji

Pitanje statusa Kosova stvorilo je Rusiji mogućnost za uspostavljanje nekih pozicija na Balkanu. Kao stalna članica Saveta bezbednosti Rusija je u poziciji da rešavanje statusa Kosova ometa sve dok se Srbija ne opredeli za normalizaciju odnosa sa Kosovom. Rusija, osim toga slučaj Kosovo koristi i za uspostavljanje novih odnosa sa svojim susedima i za pokušaj dominacije na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza. Njen povratak bio je olakšan svestranom saradnjom sa Srbijom. Srbija je istovremeno uspostavila bliske odnose sa Rusijom u političkim i ekonomsko-energetskim pitanjima, dok je Rusija za uzvrat ustanovila trajnu i čvrstu političku podršku Srbiji.³⁹

Za Rusiju, Srbija je od značaja u meri koja se, procenjuje samo srpskom dioptrijom ponekada precenjuje. Ipak, ne treba nipodaštavati značaj

38 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1555169/Vu%C4%8Di%C4%87%3A+Balansiran+stav+prema+Ukrajini.html>.

39 Ruski Gazpromnjeft je kupio 51 odsto srpskog monopolističkog preduzeća Naftna industrija Srbije (NIS) i zaključeni su ugovori o izgradnji dela gasovoda južni tok preko teritorije Srbije kao i podzemnog skladišta gasa Banatski Dvor. takođe, intenzivno su se vodili razgovori i o drugim ruskim strateškim investicijama u srpsku privredu, koji se, međutim, nisu ostvarili.

koji za Moskvu ima njena "srpska pozicija" na Balkanu. Neuverena u dugoročniji integracioni kapacitet EU, iščekujući drugačiju kristalizaciju interesnog jezgra današnje EU, sada čvršće oko Berlina, Rusija se, uz odnose sa zemljama "stare Evrope" – koncentrisala na paralelni kolosek, na "poblematični ostatak" evro-periferije, na Balkan. Ona nastoji da u trenutku zamaha procesa koji očekuje, bude tu gde treba, u ovom delu evro-periferije. Produžila je svoj postojani napor da ostane politički, ali sve više i ekonomski, pozicionirana u Srbiji, Republici Srpskoj u BiH i u Crnoj Gori.

Pojedini zapadni posmatrači ističu da je "Srbija (je) ključni cilj ruske spoljne politike na Zapadnom Balkanu", s obzirom da Moskva zadržava strateški cilj ometanja evropske demokratske integracije na Balkanu i u Istočnoj Evropi uopšte.⁴⁰ Održavati Srbiju van EU i van NATO omogućuje Moskvi očuvanje glavne tačke uticaja na ovom prostoru, uz oslonac na nerešeni problem Kosova.

Ukrajinska kriza je dodatno osvetlila namere Rusije na Balkanu. Pismo upozorenja Milu Đukanoviću nakon njegove posete Vašingtonu zbog zanemarivanja prijateljskih odnosa sa Rusijom usledilo je, pre svega zbog nagoveštenog članstva Crne Gore u NATO već tokom 2014. Pismo je istovremeno bilo i neka vrsta opomene Beogradu.

Pravosuđe ključ demokratskih promena

Pravosudni sistem u Srbiji godinama se bori sa ozbiljnim problemima, kao što su nedovoljna efikasnost, ogroman broj zaostalih predmeta, široko rasprostranjena korupcija i politički i drugi nedozvoljeni uticaji. Pravosuđe je u reformu 2008. ušlo sa više od 4500 zastarelih krivičnih predmeta (do pet godina zatvora), 517 zastarelih zatvorskih kazni, a mnogi krivični postupci vođeni su duže od decenije. Saldo sudske prakse samo u borbi protiv organizovanog kriminala, od početka reforme do kraja 2010. godine je 200 okrivljenih, 150 optužnica, više od 90 presuda sa više od 30 vekova zatvora.

Reforma pravosudnog sistema je neuspeli pokušaj – tako je ocenjena i od međunarodne zajednice ali i od domaće stručne javnosti. Najviše

⁴⁰ http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39920&cash=b22a66e254427ded96233bfc56e6243a.

zamerki reformi pravosuđa upućeno je zbog načina izbora sudija i tužilaca. Iako je nova vlast, dok je bila u opoziciji oštro kritikovala način na koji se reforma sporvodila, ona sama nije puno uradila kako bi se ispravili njeni negativni efekti.

Zapostavljen bezbednosni sistem

Zbog lošeg stanja u sistemu bezbednosti Srbiju je u periodu od formiranja prošle vlade do vanrednih izbora potresalo nekoliko ozbiljnih afera: curenje podataka, odsustvo normative, partijske zloupotrebe i poremećen balans ucena kao posledica zavisnog sudstva. Ogromne poplave u Srbiji, u maju 2014, pokazale su i da je stanje u sektoru civilne zaštite, bitnom delu sistema bezbednosti, u lošem stanju. To su priznali i sami čelnici države.⁴¹ Upadaju u oči pre svega: loše definisana odgovornost nadležnih aktera i hijerarhija komandovanja; nejasna procedura komunikacije lokalnih vlasti sa nadležnim agencijama i republičkim nivoom, odsustvo sistemskog pristupa zaštiti kritične infrastructure, ali i tolerisanje široko rasprostranjenje bespravne gradnje.

Mediji sve lošiji

Koaliciona vlada Srpske napredne stranke (SNS) i Socijalističke partije Srbije (SPS) nije unela nijedan novi kvalitet u medijsku sferu. Naprotiv, mediji su pažljivo gradili kult ličnosti prvog potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića i mit o njegovoj borbi protiv korupcije, a ta idilična predstava počela je da se krnji tek krajem 2013, i početkom 2014. godine.

⁴¹ Vd. direktora JP Srbijavode Goran Puzović kaže da smo u "U 2012. godini imali 50 odsto manje sredstava nego u prethodnoj. Umesto 1,5 milijarde dinara, dobili smo nešto više od 600 miliona, a to je za 20 odsto manje od onoga što nam je potrebno za redovno održavanje vodotokova. Onda vam je jasno da nove nasipe i bedeme nismo mogli da pravimo", *Blic*, 7. novembar 2012.

Načelnik sektora za vanredne situacije MUP Srbije Predrag Marić ističe: " Mi imamo nasipe stare 20 i više godina i to ne može da traje ako vi ne ulažete u njihovo održavanje. Jedino što smo ove godine uspeali je da izvršimo malo veće pritiske na lokalne samouprave da bar oni urade svoj komunalni deo posla, očiste kanale i omoguće protok vode", *Blic*, 7. novembar 2012.

Autocenzura urednika i novinara, što za posledicu ima odsustvo kritičkog uvida u delovanje Srpske napredne stranke i njenog predsednika, učvrstila se u većini medija. S druge strane, sve je postojalo očiglednije da Vučić i naprednjaci u svojim rukama čvrsto drže sofisticirane mehanizme kontrole medija, odnosno da su uspeli da ih preuzmu od prethodne vlasti Demokratske stranke.

Kultura i obrazovanje

Stanje u kulturi reflektuje stanje društva, i može se svesti na sledeće indikatore. Dolaskom na čelo novog ministra (Ivan Tasovac) za kulturu 2013, ohrabrena su očekivanja da će se takva situacija postepeno menjati, otvoriti proces "departizacije" i modernizacije delovanja i samog Ministarstva za kulturu. (Rad Ministarstva u prethodnom periodu, sa drugim ministrom na čelu, ocenjen je kao neadekvatan i obeležen ideološkom uskogrudošću zalaganjem za promovisanje takozvane "patriotske kulture"). Međutim, kako nije došlo do temeljite i ozbiljne rasprave o položaju kulture, o strateškom opredeljenju, o usklađivanju tržišnih elemenata i državne potpore, o zabudama ili korisnim inicijativama samih kulturnih radnika, pojedinačni potezi Ministarstva za kulturu sa novim ministrom doveli su do niza sporenja i, za sada, nije otvoren put da se problemi u kulturi bolje rešavaju.

I dalje ne postoje sistemski zakoni u oblasti kulture. Kulturu, s jedne strane, tranzicija nije dotakla, a ako je i ima, pogrešno je primenjivana tako što je delimično prepuštena tržištu na kome vladaju „partijski moćnici i burazerska ekonomija" i bez uvida u njene specifičnosti. Bez približavanja kulturnih vrednosti stanovništvu, ono ostaje prijemljivo za političke manipulacije, udaljeno od osećaja za demokratske standarde, u čemu kultura ima i te kako veliki značaj.

Ono što je najviše zanemareno u raspravama o položaju i afirmisanju kulture je uticaj koji na to može da ima sistem i kvalitet obrazovanja i obratno. Uprkos pojedinačnim naporima, kultura je u obrazovanju zanemarena, a ono je najbolje mesto na kome će se razvijati sposobnosti za percepciju kulturnih vrednosti. U obrazovnim institucijama (već i

početnog stepena) mogu se pripremati mladi da ih usvajaju i razvijati potreba za kulturom. Time bi se, između ostalog, suzbijali defektni procesi u društvu i povećavao broj građana sa demokratskom senzibilnošću i odgovornošću.

Ministarstvo prosvete još uvek nije usvojilo akcione planove za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja Srbije. Reforma obrazovanja koja je pokrenuta u vreme Đinđićeve, a kasnije poništena u vreme Koštunićine vlade, još uvek nije došla na kolosek koji je tada profilisan. U velikoj meri talvo stanje je rezultat tromer i neefikasne administracije, ali i nedostatka političkog konsenzusa za takvu reformu. Ona bi se oslanjala, pre svega na uvođenje novog vrednosnog sistema, u odnosu na šta postoji iskonski otpor srpskih elita.

Uloga nevladinih organizacija

Nevladine organizacije imaju važnu ulogu u vršenju pritiska na državne institucije u smeru njihove odgovornosti i transparentnosti. Društveni mediji i internet takođe, mogu biti dodatni instrument za uspostavljanje pravila i zakona, ali i za otkrivanje zloupotreba. Tradicionalni mediji i dalje imaju važnu ulogu u kontrolisanju političara i birokratizovane administracije. Zato je nezavisnost medija i pravna zaštita od diskreditovanja ključna kako bi sistem postao efektivan. Upravo zbog potencijala koga civilni sektor ima, sve dosadašnje vlasti bile su izrazito negativne prema takvim organizacijama i uglavnom su praglašavane neprijateljskim i izdajničkim. Indikativno je da i aktuelna vlast nastavlja sa još intenzivnijom marginalizacijom civilnog sektora. Lista od 30 najvećih "izdajnika" koju je su sačinili "Naši" i tražili njihovo procesuiranje samo je jedan u nizu pokušaja. Farsičan odgovor države na tu inicijativu je takođe indikativan. Svi sa liste su bili pozvani u Tužilaštvo da se izjasne u vezi sa pretnjama i da kažu da li se osećaju ugroženim. Suština je u tome da su organizacije, fokusirane na kontrolu ponašanja državnih organa i političara, glavna meta napada ekstremnih grupacija koje, u suštini brane državu. To ujedno pokazuje i njihovu usku povezanost.

Revizija prošlosti: podsticanje ekstremizma

Suočavanje sa prošlošću je složen koncept koji zahteva ozbiljnu pažnju svake pojedinačne zemlje, ali i svih zemalja bivše Jugoslavije. Tokom poslednje dve decenije svaka zemlja od njih (isto važi i za region), je porazila kroz razne faze kad je reč o suočavanju sa prošlošću. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ,1994) bio je stalno prisutan i svesti regionalnih elita kao obaveza koja im je nametnuta. Taj sud je imao zadatak da utvrdi krivičnu odgovornost, dok je moralna, ostala nedirnuta. U atmosferi gde prevladava svest o neuporedivoj žrtvi vlastite nacije teško je očekivati ozbiljnu debate o nedavnoj prošlosti. Međutim, osnovni problem država naslednica Jugoslavije, posebno Srbije, jeste u razumevanju Jugoslavije, posebno druge. Zato je proces suočavanja, posebno na regionalnom nivou, tako složen. Sve dok se ne objektivizuje prošlost XX veka, regionalno suočavanje neće ni biti moguće. Srbija rat devedestih percipira kao nastavak Drugog svetskog rata koga smatra nedovršenim. U ratovim devedesetih godina, Srbija je pokušala ispraviti "nepravdu" koju joj je naneo komunizam

Todor Kulić, sociolog, kaže da je "upotreba prošlosti u našem regionu dosta haotična. Međutim, u tom haosu, ipak, ima nekog sistema; nameću ga vladajuće grupe koje se sećaju u skladu sa imperativima svog položaja. Naime, ima različitih sećanja: postoji sećanje na antifašizam koje se u povodu službenih praznika evocira i koje ukazuje na to da se država seća svoje slavne prošlosti. Međutim, imate ona druga sećanja koja su daleko raširenija, a to su sećanja na nacionalne prošlosti". On ističe da u Srbiji, s jedne strane, postoji podsećanje na antifašizam, čak na partizanski antifašizam, a s druge strane, postoji etnizirano sećanje gde se govori o žrtvama komunizma: "Dakle, prošlost se koristi u zavisnosti od potrebe. Ja tu ne vidim neke velike pomake, s tim što mi se čini da malo ti procesi

ipak omekšavaju, ali, u suštini je to pragmatična i etnocentrična upotreba prošlosti”.⁴²

Koncept suočavanja sa prošlošću nije nov koncept samo je vremenom dobijao razne sadržaje. Sad je dobio i svoju pravnu dimenziju, uobličenu u pojmu “tranziciona pravda” i time se iz intelektualne sfere delomiučno preselio i na političku scenu i u sudnice. Međutim, pomirenje ostaje u nasleđe generacijama koje nisu bile u konfliktu. Naime, pomirenje je transgeneracijski problem. Todor Kulić ističe pak, da nas “ne mogu izmiriti elite, ne može nas izmiriti ni taj kapital koji ulazi. To može da učini samo drugačiji, samorefleksivni odnos prema prošlosti koji bi, po meni, ipak, trebalo da zagovara stvaralačka inteligencija”. Ističe da svako sećanje nije nekakva identitetska politika koja će jačati etnocentrizam i domaću slavnu istoriju, nego kritičko sećanje koje bi omogućilo dijalog i saradnju. U regionu mora biti daleko više samorefleksije. To znači da treba da se sećamo ne samo naših žrtava nego i dželata iz naših redova”.⁴³

Odnos prema prošlosti u Srbiji i dalje karakteriše ćutanje, ili pak negiranje bilo kakvog udela u zbivanjima devedesetih. “Kulturu ćutanja” karakteriše poricanje, manipulacija, politizacija i nepoverenje. To sprečave napore u cilju suočavanja sa prošlošću, a time i suštinskiu normalizaciju odnosa u regionu. Antikomunizam je postao okvir novog poretka sećanja, što u velikoj meri objašnjava i proces revizije istorije, pogotovo Drugog svetskog rata. Erik Hobsbaum (Eric Hobsbawm) ističe da je nakon završetka hladnog rata “otvoren prostor za konstruisanje istorije, koja je u velikoj meri mitska, jer je ne pišu istoričari već vlade, pokreti, organizacije i grupe za pritisak”. S obzirom, kako ističe, da nacije postoje samo u odnosu na svoju prošlost, ne iznenađuje da “etničke grupe ili tzv. etničke grupe pokušavaju da ustanove svoj identitet kroz konstruisanje svoje istorije”.

Odnos prema počiniocima zločina je moralno neutralan, što dodatno onemogućava raspravu o ulozi Srbije u ratovima iz devedesetih. Neguje se mit o Srbima kao žrtvama. To se ugrađuje u stvaranje novog identiteta što samo udaljava jedne od drugih na etničkoj osnovi.

42 <http://www.autonomija.info/todor-kuljic-pomirenje-u-regionu-nece-doci-iz-brisela.html>.

43 Isto.

Suđenja pred nacionalnim sudom za ratne zločine kao i ona pred Međunarodnim krivičnim sudom nisu u funkciji širenja istine o ratnim dešavanjima, niti pokretanju dijaloga unutar društva.

Inicijative za sećanje, poput onih koje organizuju "Žene u crnom" ili druge grupacije, pre svega omladinske, često su na udaru desničarskih organizacija i služe za demonizaciju inicijatora. Zbog toga mogućnost kolektivnog sećanja na osnovu postojećih činjenica, tako reći, je nemoguća zbog različitih interpretacija i negiranja odgovornosti Srbije za počinjene zločine. Ipak postoje inicijative koje za cilj imaju otkrivanje istine ili činjenica o ratu, pre svega na nivou nevladinih organizacija ili pojedinaca (razna istraživanja).

Prvi svetski rat je ponovo dobio na značaju u raspravama o prošlosti, pre svega zbog brojnih priprema u Evropi povodom njegove 100-godišnjice. Glavne manifestacije će se odvijati u Sarajevu tokom celog juna, a centralni događaj tim povodom biće na sam datum ubistva princa Ferdinanda (28. jun).

Pažnja evropske javnosti je usmerena na nova izdanja koja se bave starijim pitanjima poput ratnih uzroka ili ratne krivice. Između 1918. i 1991. godine napisano je čak 25.000 knjiga na temu ratnih uzroka. Tokom 2013. godine pojavilo se nekoliko knjiga koje su izazvale pažnju u svetu, ali i u Srbiji. Među brojnim knjigama koje su izašle pažnju srpske javnosti su privukli radovi Kristofera Klarka (Christopher Clark) i Margaret Mekmilan (Margaret McMillan) koji su se kritički osvrnuli na ulogu Kraljevine Srbije i carske Rusije. Srpski istoričari su to mahom protumačili kao reviziju istorije. Tim povodom u srpskoj javnosti se stvara utisak da je reč o svojevrsnoj zaveri koja ima za cilj da se ratna krivica pripiše isključivo Srbiji. Teza o pomenutoj reviziji dovodi se u vezu sa planovima za predviđene komemoracije 2014. godine. Novih pomaka u historiografiji, vezanih za srpsko učešće u Velikom ratu nema. Najbitnija ustanova u kojoj se čuva arhivska građa srpskih jedinica iz Prvog svetskog rata, Vojni arhiv u Beogradu, ima manjak zaposlenih i još od vremena NATO bombardovanja nalazi se u privremenom objektu koji prokišnja. ⁴⁴

44 <http://pecsanik.net/2014/01/prvi-svetski-rat-uzroci-posledice-secanje/>

U raspravama koje se vode u domaćoj javnosti dominira stav da Evropa nastoji da obezliči pravednu ulogu malih naroda, posebno strpskog. Tako istoričar Miladin Subotić sugeriše da za te vatrene krstaše novonametnutih "istina", značajna i najpozitivnije zabeležena uloga Srbije je nepoželjan elemenat. Pravi se lepljiva podloga za novo veliko nerazumevanje Srbije. Predviđaju nam nova teška vremena i život o koji se lome talasi nećaća. Nažalost, tumačenja događaja (istorije) prilagođavaju se odnosima moći, a ne snazi činjenica i materijalne istine. Subotić podvlači da je namera da se patriotski čin i slobodarski izraz Gavrila Principa prikaže svetu sa svim atributima terorističkog akta. Principov herojski akt se prikazuje kao "nerazumni autodestruktivni akt". Mladobosancima je namenjena kategorija zalutalih nesrećnika i status grupe koja simbolizuje naplavinu necivilizovanosti na putu austrougarskog progresu.⁴⁵

Subotić smatra da je ceo trud oko obeležavanja 100-godišnjice početka Prvog svetskog rata u funkciji da se "unize i uprljaju doprinosi Srbije i srpskog naroda u velikoj pobedi. To je pokušaj da se Srbija optuži za direktnu odgovornost za izbijanje Prvog svetskog rata.⁴⁶

Revizija narativa Drugog svetskog rata

Kada je reč o prošlosti najviše prostora je posvećeno Drugom svetskom ratu. Zagovornici teze o nužnosti preispitivanja „zločina oslobodilaca“ u cilju konačnog „nacionalnog pomirenja“, „ispravljanja istorijskih nepravdi“ i „rehabilitacije nevinih žrtava komunističkog terora“ koje su nepravedno lišene života ili podvrgnute represiji „iz političkih i ideoloških razloga“, poslednjih godina vrlo su zastupljeni u medijima, što je kulminiralo u razdoblju od 2009, do 2012.

Nova politika sećanja i izmišljanje „nove“ istorije u Srbiji ima za cilj nacionalizaciju antifašizma i kompromitaciju oslobodilačke borbe partizana, pokušaj instaliranja anti-antifašizma kao temeljne vrednosti društva izgrađenog na antikomunizmu, kroz negaciju i demonizaciju čitavog

45 <http://www.slobodanjovanovic.org/2014/03/12/miladin-subotic-negovanje-secanja-na-prvi-svetski-rat/>

46 Isto.

istorijskog iskustva "druge Jugoslavije". Zakon o rehabilitaciji i njegova primena u praksi, dovodi do nametanja neistinite slike o pojedinim istorijskim događajima, ličnostima i procesima, što je svojevrsni akt nasilja nad kritičkom historiografijom.

Osim problema sa četništvom koje se nastoji pokazati kao drugi anti-fašistički pokret, u Srbiji većina povjesničara, kako ističe hrvatski istpričar Trvtko Jakovina, "Drugi svjetski rat vidi na stanovito drugačiji način. Naime, rezultat Drugog svjetskog rata je Jugoslavija za koju, čak i u službenoj srpskoj historiografiji, važi da je ograničila pravo Srba na ono što bi oni možda inače imali. Tu se vjerojatno misli na činjenicu da je Srbija iz Prvog svjetskog rata u Jugoslaviju unijela puno veći prostor od onoga koji je imala na koncu druge Jugoslavije. Da biste događaje promatrali na taj način, morate ignorirati sve ono što se u međuvremenu dogodilo: i Makedonce i Vojvodinu i..."⁴⁷

Propagandni rat koji je Srbija počela osamdesetih godina prošlog veka, uglavnom je osporavao sve tekovine socijalističke Jugoslavije, pre svega, avnojevske granice, što se poklapa sa kasnijim negiranjem antifašizma na kome je Druga Jugoslavija i nastala. Teza o nelegitmnosti avnojevskih granica dominirala je u deceniji koja je prethodila ratu, u Haškoj sudnici sve do danas. To je teza na kojoj je počivala mobilizacija Srba za ratove devedesetih, odnosno to je teza koja je zagovarala projekat velike Srbije. Revizija prošlosti je stoga prevashodno usmerena na preuveličavanje broja stradalih nakon oslobođenja. To je najvažnija karakteristika revizionističkog narativa. Licitiranje brojem „žrtava komunističkog terora” u Srbiji predmet je ideološki i politički motivisanih manipulacija duže od dve decenije. Broj stradalih protivnika nove vlasti nakon oslobođenja (narocito kada je reč o centralnoj Srbiji, Beogradu i Bačkoj) je višestruko uvećan. Već početkom devedesetih ova tema je stavljena u fokus desničarske i nacionalističke štampe (Pogledi, Duga, i dr.)⁴⁸ Revizijom se nastoji uspostaviti legitimitet protivnika jugoslovenskih komunista, mahom kolaboracionističkih snaga. Pri tome se uopšte ne vodi računa da su mnogi od njih

47 "Zaostavštine zajedničke prošlosti", *Vreme*, br. 1173, 27. jun 2013.

48 Više u tekstu Milana Radanovića u "Kako s u dželatli postal džrtve", <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/102144-Kako-delati-postali-rtve.html>.

ratni zločinci, poput Milana Nedića, Dimitrija Ljotića, Dragoljuba Mihailovića, odnosno osoba komandno odgovorna za ratne zločine, osoba koje su bile pripadnici formacija koje su činile ratne zločine i vojno saradivala sa fašističkim okupatorom.

Vlada Republike Srbije je 9. jula 2009. donela odluku o formiranju Državne komisije za pronalaženje i obeležavanje svih tajnih grobnica u kojima se nalaze posmrtni ostaci streljanih posle oslobođenja 1944. (skraćeno: Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944).⁴⁹ Na čelo komisije imenovana su trojica istoričara: predsednik Slobodan Marković, docent na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, sekretar Srđan Cvetković, naučni saradnik u Institutu za savremenu istoriju, dok je za koordinatora Odbora za istraživanje Državne komisije imenovan Momčilo Pavlović, direktor Instituta za savremenu istoriju. Formiranje Državne komisije inicirao je istoričar Momčilo Pavlović. Međutim, Državna komisija ne bi bila formirana da nije postojala jasna politička volja (politički konsenzus unutar vladajuće koalicije na čelu sa Demokratskom strankom) koja je omogućila njeno osnivanje.

U Istorijском muzeju Srbije sredinom aprila 2014. godine otvorena je multimedijalna izložba "U ime naroda – represija u Srbiji 1944 – 1953". To je prva muzejska postavka koja na jednom mestu, kako se ističe u tekstu, objavljenog u Nedeljniku, prezentuje sve ideološke zločine i žrtve koje su usledile u godinama posle Drugog svetskog rata i na jednom mestu daju pijetitet žrtvama o kojima se decenijama ćutalo.⁵⁰ Istoričar Srđan Cvetković, član Državne komisije za tajne grobnice, kaže: "Ovo jeste neki vid kolektivne rehabilitacije, ali ne možemo mi da kažemo da su svi bili nevini. Neki su već sudski rehabilitovani. Da li sa baš svi potpuno nevini, ili da li su zaslužili baš smrtnu kaznu, mi ne možemo da garantujemo. Ne možemo da garantujemo za svakoga, ali jeste potrebna javna rehabilitacija za sve koji

49 Uoči formiranja Državne komisije, vođena je medijska kampanja koja je imala za cilj da podrži inicijativu za njeno osnivanje. Dnevni list Večernje novosti (provladin list) objavio je procenu broja stradalih u Srbiji koju je izneo Srđan Cvetković, koji je izjavio da je likvidirano najmanje 80.000 građana Srbije. Istoričar Čedomir Antić je čak izneo cifru od 100.000 ubijenih ljudi.

50 "U ime naroda", Nedeljnik, 10. april 2014.

su streljani bez suda i svih koji su streljani iz političkih razloga. Jer, ti isti komunisti su bili u internacijama pre Drugog svetskog rata, ali su bili tretirani kao ljudi”.⁵¹

Medijska kampanja uoči i nakon osnivanja Državne komisije za tajne grobnice imala je za cilj da aktuelizuje istorijski stereotip o visokim brojkama stradalih Srba, naročito na području Beograda i u pojedinim delovima centralne Srbije, nakon oslobođenja 1945.

Iznošenje pretpostavki, ali i rezultata istraživanja, o broju stradalih pripadnika i simpatizera poraženih vojnih i političkih snaga praćeno je prećutkivanjem činjenica o njihovom angažmanu tokom fašističke okupacije, a naročito se nerado govori o zločinima koje su počinili pripadnici poraženih snaga u razdoblju koje prethodi oslobođenju.

Todor Kuljić smatra da je ta “izložba takođe na koloseku onoga što Evropa traži, na koloseku antitotalitarne rezolucije Evropskog parlamenta prema kojoj su crvena zvezda i kukasti krst jedno te isto. Prema tome, ona tu ima globalno evropsku prohodnost. S druge strane, to je izložba koja takođe afirmiše nacionalne žrtve. Svakako da su oslobodioci činili i neke zločine, ali mislim da je na toj izložbi pre svega prisutan anti-antifašizam. Dakle, treba detronizovati pre svega antifašizam kao nekakvu racionalnu politiku i afirmisati ne samo nacionalne žrtve, nego i sve druge koje su komunisti navodno ubili. Moj je osnovni utisak da ta izložba želi da neutrališe antifašizam, koji je još uvek prisutan kod nas, i da vizualno pokušava da osnaži anti-antifašizam”.⁵²

Tomašica najveća masovna grobnica

Kad je reč o ratu i zločinima iz devedesetih sve je manje njihovo prisustvo u medijima, znatno manje nego pre nekoliko godina. Vesti su uglavnom redukovane, a javna debata jegotovo nestala. To je između ostalog i zbog toga što se još uvek vodi “bitka” oko interpretacije Drugog svetskog rata i navodnih gubitaka koje je Srbija imala ulaskom u Drugu Jugoslaviju.

51 Isto.

52 <http://www.autonomija.info/todor-kuljic-pomirenje-u-regionu-nece-doci-iz-brisela.html>.

Pronalazak masovne grobnice u rudniku Tomašica kod Prijedora odjeknuo je u regionu, ali i u svetu. Otkrivanje svake nove grobnice jasno pokazuje karakter rata u BiH. Međutim, u Srbiji je izostalo ozbiljnije bavljenje i analiza onim što je dovelo do zločina u tom rudniku. Brojni listovi su objavili vest o tome (Alo, Kurir, Novosti, Informer, Danas, Politika i Novi magazin), ali uglavnom prenošenjem činjenica iz bosanskih medija. Monstruoznost i masovnost tog zločina je olako previđena i brzo zaboravljena.

Jedan od istražitelja grobnice je izjavio: "Mi smo najprije došli do saznanja o osobama koje su učestvovala u prebacivanju i sklanjanju osoba na Tomašicu. Sa dvojicom njih smo uspostavili kontakt. Radili smo na tome ne bi li im proradila savjest. Jedan od te dvojice Srba je kasnije bio važniji, jer je upravo on otkrio gdje se tačno nalazi grobnica. Čovjek je naprosto došao na lice mjesta i pokazao nam gdje se grobnica nalazi. Pošto je padala kiša, dali smo mu samo kabanicu".⁵³ Jedan od dvojice je kazao kako mu je nakon otkrivanja informacije o Tomašici 'nekako postalo lakše', te da se rasteretio otkrivši mračnu tajnu koju je tako dugo čuvao u sebi. Kazao je kako su mu ostale posebno upečatljive neke slike sa Tomašice, zbog kojih je, očito, progovorio.⁵⁴ Takođe je rekao kako se "preostalo lokalno stanovništvo srpske nacionalnosti u ratu, ali i poratnim godinama, bunilo tajno, tražeći izmještanje grobnice, zbog nesnosnog smrada leševa, koji je do njihovih kuća dolazio i putem podzemnih voda. Ali, šutjeli su o svemu i nisu htjeli obavijestiti porodice stotina žrtava i reći im gdje su tijela njihovih svirepo ubijenih najmilijih. U ovoj grobnici bile su i njihove brojne komšije, ali oni nisu ništa htjeli reći i vjerovatno nikada ne bi ni progovorili".⁵⁵

Bosna i Hercegovina i dalje traga za oko 6500 osoba, još uvek se traže i masovne grobnice. Rudnik Tomašica kod Prijedora⁵⁶ je najveća masovna

53 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/brammertz-otkriva-u-tomasici-dokazi-u-optuznicama>.

54 Isto.

55 Isto.

56 31. maja 1992, vlasti Republike Srpske u Prijedoru, putem lokalnog radija, naredile su nesrpskom stanovništvu da obilježi svoje kuće bijelim zastavama ili čaršafima, i da pri izlasku iz kuća stave bijele trake oko rukava. Bio je to početak kampanje istrebljenja u kojoj su provodene masovne egzekucije i brojni zločini. Ubijeno je više od 3000 osoba sa teritorije opštine, a više od 30.000 je završilo u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje. U ovom dijelu Bosne i Hercegovine do sada je otkriveno više od 130 masovnih grobnica, a

grobница koja je do sada locirana, ne samo na prostoru Bosne i Hercegovine, nego praktično na prostoru zemalja koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije. Amor Mašović, direktor Instituta za nestale u BiH, očekuje da bi broj žrtava mogao preći 600. Teško je predvideti ukupan broj grobnica koje nisu otkrivene, ali na bazi onoga što je do sad otkriveno, a otkriveno je oko 23.000 onih koji su evidentirani kao nestali, i oni su otkriveni u otprilike nešto više od 630 masovnih grobnica i nešto više od 7000 pojedinačnih zajedničkih grobnica, tako da preostali broj nestalih, mogao bi verovatno biti skriven u nekih možda šezdesetak masovnih grobnica i nekoliko stotina pojedinačnih grobnica.⁵⁷ Da bi Institut mogao raditi na pronalaženju nestalih potrebna su i sredstva koja su sve manje dostupna. Mašović kaže da su pod stalnim pretnjama pojedinih parlamentaraca koji non-stop prijetu reduciranjem sredstava, zatvaranjem Instituta, i naravno da to ne djeluje ohrabrujuće, niti na porodice koje još uvijek tragaju za svojim, ali i na ljude koji su zaposleni u toj instituciji.⁵⁸

Mnogi su postavili pitanje kako je moguće da se tek sada otkriva najveća grobnica. Odgovor je dao Edin Ramulić, aktivista za ljudska prava iz Prijedora, koji kaže da je najvažniji faktor koji sprečava ljude da prijave takva mesta vlast u Prijedoru, koja dešavanja u ratu „nastoji gurnuti pod tepih”. Ramulić naglašava da se: “Zataškavanje zločina radi sistematski u Prijedoru, kao što su ti zločini i činjeni u ‘udruženom zločinačkom poduhvatu’”, kako je to Tribunal utvrdio u presudama za Prijedor. Ljudi se jednostavno ne usuđuju prijaviti takva mesta, jer bi se našli na udaru vlasti i policije zbog „izdaje srpskih interesa”.⁵⁹

Slobodan Stojanović, bivši pripadnik Četvrte čete 37. odreda Posebnih jedinica policije Srbije i bivši zaštićeni svedok Tužilaštva za ratne zločine Srbije, tvrdi da postoji jedna masovna grobnica u kojoj se nalazi između 1000 i 2000 muslimana, u čijoj likvidaciji su učestvovali policajci iz Policijske uprave Leskovac, angažovani u 37. odredu. Grobnica još nije otkrivena,

samo na području Prijedora pronađeno ih je više od 60.

57 <http://www.slobodnaevropa.org/content/plp-masovic-tomasica-je-najveca-grobnica-na-podrucju-bivse-jugoslavije/25162297.html>.

58 Isto.

59 *Danas*, 9. mart 2014., „Otkrivanje masovne grobnice kao izdaja ‘srpskih interesa’”.

a nalazi se u istočnoj Bosni. Stojanović tvrdi da srbijansko Tužilaštvo jako dobro zna gde se nalazi. Kako ne bi znali, kad je preko noći došla komanda da se u tajnosti upute rovokopači, da se iskopa velika jama i da se kamionima dovezu leševi. Tela muslimana su noću dovežena i položena u tu jamu, preko njih je bačena zemlja pa je onda išao drugi red leševa i tako redom. To su sve žene, deca i starci, koji su bili nemoćni da pruže bilo kakav otpor. Grobnica Tomašica kod Prijedora biće mala u odnosu na ovu kada se otkrije. Ja bih rado rekao gde se nalazi, ali vidite kakva opstrukcija postoji kod našeg Tužilaštva, a smatram da ništa bolja situacija nije ni kod vas”.⁶⁰

Stojanović takođe tvrdi da 90 posto zločinaca normalno živi i radi, i niko im ne može ništa. Većina njih nalazi se u Žandarmeriji, neki su instruktori u Specijalnoj antiterorističkoj jedinici (SAJ). Svi su zbrinuti i u proseku imaju platu od oko 1000 eura. Žandarmerija je inače, elitna jedinica za ubistva i likvidiranje mirnih građana. Pre mesec dana u Nišu su ubili zlatara. Dugo su mu uzimali reket i na kraju ga ubili. I u Beogradu rade isto, reketiraju i maltretiraju ljude. U svim tim jedinicama su i Srbi iz Bosne i Hercegovine koji su izbegli u Srbiju. Oni se međusobno čuvaju da ne bi procurila tajna kako su ubijali, pljačkali i krali. Ljudi su se na Kosovo neverovatno obogatili od pljački. Među njima i policajci, a pogotovo ljudi iz linije komandne odgovornosti.⁶¹

Pitanje nestalih zaokuplja i međunarodnu zajednicu, jer je reč o problemu koji je univerzalan. U Hagu je održana trodnevna konferencija koja se bavila pitanjem nestalih. Zaključeno je da ne ohrabruje činjenica da u XXI veku međunarodna zajednica nema organizovan sistem rešavanja pitanja nestalih na globalnom nivou. Cilj konferencije bio je pronalazanje instrumenta, odnosno mehanizma na svetskom planu koji bi mogao promptno reagovati u slučaju, ne samo ratova i nemira, nego i prirodnih katastrofa. Cilj je da se stvori jedno takvo telo koje bi imalo stabilan izvor finansiranja i kome bi sve države praktično imale pristup.

60 <http://diwan-magazine.com/u-Istocnoj-bosni-postoji-neotkrivena-masovna-grobnica-veca-od-tomasice/>.

61 Isto.

Oslobađajuće presude Stanišiću, Simatoviću i Perišiću

Presude Međunarodnog krivičnog suda za Jugoslaviju nemaju nikakvog značaja niti se koriste za pokretanje javne debate. Oslobođenje hrvatskih generala (Gotovine i Markača) imalo je mnogo više mesta u medijima nego sličan postupak sa srpskim generalima (Momčilo Perišić, Jovica Stanišić, Frenki Simatović). Oslobađajuće presude Gotovini i Haradinaju često se koriste kao pristrasnost Suda, a samim tim i antisrpski stav. Oslobađajuće presude srpskim generalima gotovo se redovno prećutkuju, ili se nude tumačenja koja idu u prilog konspirativnim teorijama. Njihovim oslobođanjem iz Srbije niko nije osuđen za zločine u Hrvatskoj i BiH, što ide u prilog tezi da "Srbija nije bila u ratu."

Koristeći svoja ovlašćenja Vuk Jeremić, u to vreme predesdnik Generalne skupštine UN, zakazao je za 10. april 2013. godine javnu debatu u Generalnoj skupštini, "Uloga međunarodnog krivičnog pravosuđa u procesu pomirenja". Jeremić ističe da su neposredan povod za debatu bile "šokantne oslobađajuće presude Apelacionog veća Haškog tribunala za ratne zločine počinjene u operaciji 'Oluja'".⁶²

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je iskoristio tu priliku da iznese svoje viđenje Haškog tribunala: "Inkvizicija je spaljivala na lomači da bi bila zadovoljena božanska Pravda, koja zahteva da se Satanini poklonici očiste kroz plamen, jer je to i za njihovo dobro. Haški postupci mogu da se stave u istu ravan s njom". Dalje je istakao da su "postupci protiv Srba motivisani kažnjavanjem i odmazdom".⁶³

Presudom, a potom i oslobađajućom presudom nekadašnjem načelniku Generalštaba bivše Vojske Jugoslavije Momčilu Perišiću, Haški tribunal je još jednom, "pokopao" šanse da pred Međunarodnim sudom pravde ikada bude dokazano da je Srbija odgovorna za genocid koji je tokom rata počinjen u Bosni i Hercegovini.

Prvi potpredsednik vlade Aleksandar Vučić izjavio je da je oslobađajuća presuda u Haškom tribunalu bivšim zvaničnicima Službe države

62 „Odbijeni pritisci“, *Večernje novosti*, 7. april 2013.

63 „Nikolić: Haški tribunal je kao inkvizicija“, *Večernje novosti*, 10. april 2013.

bezbednosti Srbije dobra za zemlju.⁶⁴ I Ivica Dačić, predsednik vlade, je izjavio: "Ovakva presuda je od velikog značaja za Republiku Srbiju. Vlada Srbije se zalagala i zalaže se za fer suđenja pred Haškim tribunalom, jer je to jedini način da se utvrdi istina o zločinima i steknu uslovi za pomirenje i obezbeđivanje trajnog mira i stabilnosti u regionu".⁶⁵

Deo civilnog sektora kao i pojedini politički lideri reagovali su veoma kritično na oslobađajuće presude. Žarka Koraća, lidera Socijaldemokratske unije i profesora psihologije, ovakva presuda Simatoviću i Stanišiću sasvim ga je šokirala: "Vrlo mi je teško povjerovati da ljudi koji su bili, da se poslužim izrazom književnika Josepha Conrada, 'Srce tame' Miloševićeva režima, da su oni sada oslobođeni. Simatović i Stanišić organizirali su sve što se događalo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini".⁶⁶

Nataša Kandić, bivša direktorka Fonda za humanitarno pravo, izjavila je: "Moram priznati da sam zapanjena. Presuda i obrazloženje ne slažu se s činjenicama koje su do sada i na zdravorazumskom nivou bile očigledne",⁶⁷ Srpske paravojne jedinice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, tvrdi Kandić, nisu bile slobodne jedinice koje su se naoružavale mimo volje Srbije i Službe državne bezbednosti, kao što je Hag utvrdio. "Potpuno je jasno da su te jedinice bile formirane za činjenje ratnih zločina. Na suđenju u Beogradu pripadnici 'Škorpiona' rekli su da smatraju da je to bila državna jedinica. Oni su imali najbolju opremu zato što su dobili najvažnije zadatke od Službe državne bezbednosti",⁶⁸ Kandić je takodje rekla da je "dojam da je sud mišljenja da je aktivnost tih jedinica bila isključivo radi održavanja srpske kontrole na teritoriju gdje se ratovalo, bez namjere da se ti dijelovi Hrvatske i BiH homogeniziraju protjerivanjem nesrpskog stanovništva i priključe Srbiji", kaže Kandić, koja smatra da Haški sud u posljednjoj fazi rada "odstupa od očiglednih činjenica".⁶⁹

64 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/385529/Vucic-Oslobadajuca-presuda-dobra-za-zemlju>.

65 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/385380/Dacic-pozdravio-oslobadajucu-presudu-Stanisicu>.

66 <http://www.index.hr/vijesti/clanak/quotsimatovic-i-stanisic-bili-su-srce-tame-milosevicevog-rezimaquot/680589.aspx>.

67 Isto.

68 Isto.

69 Isto.

Predsjednica Fonda za humanitarno pravo Sandra Orlović vjeruje da oslobađajuća presuda Stanišiću i Simatoviću neće donijeti ni istinu ni pravdi žrtvama počinjenih zločina. Upravo suprotno, takva presuda bit će izvor novih nerazumijevanja onoga što se dogodilo tijekom rata.⁷⁰

Sonja Biserko, predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije, istakla je da je uloga Stanišića i Simatovića bila vrlo jasno definirana još za vrijeme suđenja Slobodanu Miloševiću. Izlazna strategija Tribunala je da amnestira sve države u regiji, a svu odgovornost stavi na hrvatske i bosanske Srbe, kao da njima nitko nije pomagao. Ostaje nesporna činjenica da Srbija ima preko 400.000 veterana. To nije mala grupa i nije moguće da su svi 'spontano' reagirali.⁷¹

Džefri Najs je povodom oslobađajućih presuda u Haškom sudu izjavio da one "govore o tome da je Tribunal spreman da u historiji ostane zapamćen kao institucija koja je vodila manje računa o interesima žrtava, a više o vojnim interesima velikih sila".⁷² S izuzetkom usputne osude Tuđmana u slučaju Prlić, ističe Najs, odgovornost za sve što se desilo u Bosni, i ostaje u Bosni. Međutim, Tuđman se nikada nije suočio sa sudom, i svako spominjanje njegove krivice će se vrlo brzo zaboraviti. Beograd i svi ostali optuženi Srbi iz Srbije – kroz oslobađajuće presude Perišiću, Stanišiću i Simatoviću su oslobođeni optužbi.⁷³ Dodao je i to, s druge strane, Bosna i Hercegovina je bila nemarna u pisanju vlastite historije sukoba, te da "čak ni majke Srebrenice nisu bile u stanju da podstaknu bosansku vladu da nešto uradi na tom planu". Umesto toga, ostavili su artikulisanje historije sukoba u rukama Srbije koja je uspešno zamaglila sve važne činjenice. Sada su dobili i presude Tribunala, koje će možda postati konačne, bez obzira na to što ih je većina uglednih svetskih pravnika podvrgnula ozbiljnoj kritici.⁷⁴

70 Isto.

71 Isto.

72 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/319734/Kakvi-interesi-zrtava-Haskom-sudu-subitniji-interesi-sila>.

73 Isto.

74 Isto.

Komentarišući oslobađajuće presude Florans Artman je izjavila da je Haški sud potvrdio da teži da ukine, iz međunarodnog krivičnog prava, (instituciju) komandne odgovornosti kao i koncept saučesništva vojnog i civilnog vrha u slučaju sistemskog nasilja. Time su nagrađeni mozgo-vi sistema koji su obmanom uspjeli da planiraju i organizuju masovno nasilje, a sve preko paravana organizacije, pazeći da ne napišu direktno naređenje”.⁷⁵

Poseta ministra pravde Haškom tribunalu

Ministar pravde Nikola Selaković je prvi put kao neki zvaničnik Srbije obišao haške zatvorenike sa članovima svoje delegacije. Posle osmočasovih razgovora sa 13 srpskih pritvorenika, od ukupno 24, Selaković je rekao da su svi susreti bili izuzetno srdačni, kao i da su pritvorenici bili vidno zadovoljni što im je u posetu prvi put došao neko od zvaničnika Vlade Srbije.

Medijima je izjavio da ih je Ratko Mladić poslužio čokoladom, dok je Zdravko Tolimir gostima poslužio sok. Zbog susreta sa ministrom pravde Mladić nije prisustvovao suđenju, a Radovan Karadžić sreo se sa Selakovićem nakon što se iz suda vratio u pritvorsku jedinicu. Selaković je najavio da će Vlada Srbije uskoro doneti mere o pružanju pomoći i podrške haškim pritvorenicima: “Sve smo ih upoznali sa sledećim koracima koje država namerava i planira da učini, između ostalog i kroz izmenu regulative koja se tiče pružanja određene pomoći i podrške našim pritvorenim državljanima i u najskorijem periodu vlada će izaći sa tim merama”.⁷⁶

Prilikom posete Tribunalu Selaković je preneo i nezadovoljstvo zbog oslobađajućih presuda tog suda u slučajevima Gotovina i Markač i Haradinaj. Pokrenuo je i razmatranje mogućnosti da srpski osuđenici tog suda kazne služe u Srbiji.⁷⁷

⁷⁵ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/385670/Artman-Presudom-Stanisicu-i-Simatovicu-Hag-usao-u-proces-ukidanja-Zenevske-konvencije>.

⁷⁶ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/363380/Mladic-posluzio-Selakovica-cokoladom-Pavkovic-spremio-pitu-s-mesom>.

⁷⁷ Isto.

Slučaj Šešelj

Slučaj Šešlje još nije dobio epilog pred Haškim sudom. Osim što je sam sve učinio da diskredituje Sud i zbog toga više puta bio kažnjavan za nipodaštavanje Suda, slučaj Šešelj nema epilog, jer je u međuvremenu odbrana tražila izuzeće sudije Harhofa.

Haški tribunal je na neodređeno vrijeme odgodio izricanje presude lideru Srpske radikalne stranke Vojislavu Šešelju, koja je trebala birti izrečena 31. oktobra 2013. godine. Presuda je odgođena, kako piše u odluci predsjedavajućeg sudije Žan Klod Antonetija (Jean-Claude Antonetti), zbog toga što je iz raspravnog vijeća, zbog moguće pristrasnosti, na zahtjev obrane, izuzet sudac Harhof. Budući da su tužiteljstvo i ostale sudije, koji su se protivili izuzeću Harhofa, zatražili da ta odluka bude preispitana, što je odgodilo imenovanje novog sudije, predsjedavajući je ocenio da izricanje presude u ranije zakazanom roku nije moguće dok se to pitanje ne reši.

Posebno veće Tribunala je utvrdilo, usvojivši Šešeljev zahtv za izuzećem, da je sudac Harhof pismom prijateljima⁷⁸, objavljenog u danskim

78 Haški sud ne deli pravdu, već provodi političke odluke, napisao je Frederik Harhof, jedan od sudaca u Međunarodnom tribunalu u Hagu, u pismu svojim kolegama. Sadržaj pisma objavio je danski dnevni list BT. U pismu se Harhof posebno osvrnuo na nedavne oslobađajuće presude Anti Gotovini, Mladenu Markaču, Momčilu Perišiću, Franku Simatoviću i Jovici Stanišiću. "To je protivno svakoj vrsti pravde", napisao je Harhof referirajući se na oslobađajuću presudu hrvatskim generalima Gotovini i Markaču. "Amerikanac Meron vršio pritisak na suce da oslobode Gotovinu" "Američki predsednik Haškog suda Teodor Meron vršio je pritisak na svoje kolege u slučajevima Gotovine i Perišića. Bilo mu je jako stalo da dođe do oslobađajuće presude i imao je sreće kada je u zadnji čas uspeo nagovoriti ostarelog turskog suca da promeni mišljenje", piše Harhof. "Ostareli turski sudac" na kojeg se Danac poziva je Mehmet Guney, 77-godišnjak koji je glasao da se Gotovinu i Markača oslobodi. Podsjećamo, do oslobađajuće presude hrvatskim generalima došlo se preglasavanjem; troje sudaca bilo je za (Meron, Guney i Patrick Robinson), a dvoje protiv (Fausto Pocar i Carmel Agius). "Recentne presude izazvale su kod mene duboku profesionalnu i moralnu dilemu, koju nisam do sada iskusio. Najgora od svega je sumnja da su neki moji kolege izloženi političkom pritisku. To sasvim mijenja premisu moga posla, koji bi trebao služiti principima razuma i pravde", piše Harhoff. U svom dramatičnom pismu danski sudac ističe da su haški suci prisiljeni svesno puštati ratne zločince na slobodu. Kao izvor takvih pritisaka Harhof je istaknuo predsjednika suda, Amerikanca Merona, koji je bio šef sudskog veća koje je oslobodilo Gotovinu i Markača. "Čini se da se vojni establišment

medijima, u kome je krititikovao posljednje oslobađajuće presude Tribuna-
la, “pokazao pristrasnost u korist osuđujućih presuda”.⁷⁹

Šešelj se pojavio i kao svedok u slučaju Radovana Karadžića, kad je izjavio da u BiH “oduvijek žive samo Srbi”. Lider radikala je precizirao da u BiH žive, kako se izrazio, “Srbi-katolici, Srbi-muslimani i Srbi-pravoslavci”, te da njegova stranka zastupa politiku “općesrpskog nacionalnog jedinstva”. Šešelj je posjedocio da Karadžić “nije imao neprijateljski odnos prema Muslimanima i Hrvatima”. Optužbu da su on i Karadžić bili učesnici u udruženom zločinačkom pothvatu, čiji je cilj bio progon Muslimana i Hrvata s velikih delova teritorija BiH i Hrvatske, koji bi zatim bili uključeni u ujedinjenu srpsku državu, Šešelj je odbacio kao “lažnu”.⁸⁰

Aktuelna vlast se nije preterano trudila oko njegovog slučaja iz straha da se uskoro ne nađe na slobodi. Šešelj je u svom svedočenju u Karadžićevom slučaju izjavio: “Ako sam ja umešan u ratne zločine, onda je Tomislav Nikolić moj direktni suučesnik”, Šešelj tvrdi da je tokom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini s Nikolićem “sve zajedno radio”. Šešelj je zapravo objašnjavao ulogu Srpske radikalne stranke tokom devedesetih, a naglasio je kako je njima bio glavni cilj formiranje Velike Srbije u kojoj je trebalo da bude teritorija Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Šešeljevu tvorevinu krasilo bi “nacionalno jedinstvo” i “srpska sloga”. Šešelj je pomenuo i potpredsjednika Vlade Aleksandra Vučića i to kao dobrovoljca SRS u Sarajevu pod Slavkom Aleksićem na Židovskom groblju.⁸¹

.....

u moćnim državama poput SAD i Izraela prestrašio da se Haški sud previše približava najviše rangiranim vojnim oficirima. Jesu li izraelski ili američki zvaničnici izvršili pritisak na američkog predsjednika Haškog suda da promjeni tijek sudskih postupaka?”, pita se Harhoff u svom pismu. (<http://www.tragovi-sledi.com/svet-zivali/8-naslovna/1065-ha%C5%A1ki-sudac-harhoff-natjerali-su-nas-da-oslobodimo-ratne-zlo%C4%8Dinice-gotovinu-i-marka%C4%8Da>).

79 <http://www.index.hr/vijesti/clanak/presuda-seselju-odgodjena-na-neodređeno-vrijeme/701034.aspx>.

80 <http://www.index.hr/vijesti/clanak/seselj-u-bih-oduvijek-zive-samo-srbi/682116.aspx>.

81 <http://www.index.hr/vijesti/clanak/vojislav-seselj-sve-sto-sam-radio-u-ratu-radio-sam-zajedno-s-danasnjim-predsjednikom-srbije-nikolicem/682596.aspx>.

Iskonski otpor demokratskim i liberalnim vrednostima

Srbija je tokom protekle decenije u procesu stalnog usklađivanja svojih zakona sa evropskim i, u tom smislu njen normativni okvir korespondira sa evropskim kriterijumima i standardima kada je reč o vrednosnom sistemu. Međutim, u praksi još uvek dominira etnocentričnost. Nacionalizam sve više tone u tribalizam. Pluralnost kao najveće dostignuće modernog liberalizma je konstantno na udaru. Politika homogenizacije ohrabruje monolitnu, zatvorenu i ekskluzivnu kulturu, što se odražava i na organizaciju države i društva. Zbog takve politike društvo je u stalnoj tenziji koja se očituje u netoleranciji i konfliktnosti u odnosu da druge.

Na delu je sudar dva vrednosna koncepta: dominirajući konzervativni i patrijarhalni, na jednoj strani, i liberalni na drugoj. Srbija se opire liberalnim vrednostima i otud stalne kampanje protiv Zapada, tržišta, kapitalizma i posebno koncepta ljudskih prava koji se doživljava kao imperijalni implant Zapada. U tom smislu učestali napadi na branitelje ljudskih prava kao nosioce tih vrednosti u suštini kristališu taj odnos. Pri tome, ekonomska stagnacija još jedan je faktor koji hrani konzervativnu opciju i populizam koji se vraća u talasima poslednjih dvadeset godina. Otuda i razne forme neofašizma koje poprimaju zabrinjavajuću dimenziju.

Kamufliran parolama o zaštiti navodno ugroženih nacionalnih interesa novi fašizam je prepoznatljiv po svojim delima i izjavama usmerenih protiv drugih i drugačijih. Naročito zabrinjava činjenica da u regionu gotovo sve relevantne političke stranke javno ili prećutno daju podršku raznim fašističkim inicijativama, i da negiraju antifašističke tekovine kao temeljne vrednosti društvene zajednice. Prvo obeležje fašizma je kult tradicije što implicira odbacivanje moderne. Odbijanje modernog, kamuflira se kao odbijanje kapitalističkog načina života. Posebno je uočljivo nepoverenje prema svetu intelekta, što uglavnom izražavaju zvanični intelektualci koji

defamiraju moderne kulture i liberalnu inteligenciju zbog izdaje tradicionalnih vrednosti.

Svaka kritika se doživljava kao izdaja.

Desničarske ekstremne grupe deluju u Srbiji od devedestih. Nakon promena 2000. godine dobile su javnu podršku tadašnjeg režima Vojislave Koštunice i Srpske pravoslavne crkve (SPC) i imali su važnu ulogu u promovisanju tradicionalnih vrednosti na kojima se gradi srpski identitet. Te vrednosti su antimoderne i negiraju svaki oblik modernosti i povezivanje sa zapadnim svetom. Na proces priključivanja Srbije evropskim integracijama gledaju negativno i kontinuirano vode kampanju protiv EU i NATO. S obzirom da su u prošlosti bili tesno povezani sa Srpskom narodnom strankom, oni su sada razočarani njenom proevropskom politikom. Međutim u službi su negiranja autonomije Vojvodine u čemu su u poslednje dve godine bili dosta uspešni.

U korenu fašizma leži opsesija zaverom, pri čemu je poželjna međunarodna zavera. Ta teza je prisutna ne samo kod desničarskih grupa, već i kod većine srpskih intelektualaca. Status žrtve služi da bi se sprečio dijalog o ratovima devedesetih. Na njih se isključivo gleda kao na zapadnu zaveru protiv srpskog naroda. Tako Slobodan Erić kaže da je "ta patološka opsednutost Srbima, ta teško pojmljiva mržnja, tako uporna i sistematična borba protiv Srba, ustvari borba koja se odvija na jednoj višoj duhovnoj ravni, kao borba protiv pravoslavlja – prave vere i borba protiv Istine i Boga, ali to najveći broj političara i Srba ne može da niti želi da shvati"... "Dok je ovako duhovno stanje sveta – Zapad nas nikada neće ostaviti na miru. Zapad i naši neprijatelji će da nastave po starom a mi Srbi – ako imamo zrno mudrosti naših predaka – treba da živimo i sa Bogom i u Svetsavlju"⁸²

Intelektualci na desnici, poput sociologa Mirjane Vasović, inače profesora na Fakultetu političkih nauka, ističu da "odustajanje od nacionalnih i državnih interesa nadalje pospešuje proces rastakanja ne samo nacionalnog identiteta, već i same državotvorne svesti. Ako nismo u stanju da ostvarimo suverenitet na celoj teritoriji, da odbranimo svoje legitimne nacionalne interesa, ako sve što nam silom oduzmu proglašavamo „izgubljenim“, onda smo na unutrašnjem planu nužno osuđeni na

anomiju, a u međudržavnim odnosima na nepoštovanje, anonimnost i marginalizaciju”.⁸³

Srpska pravoslavna crkva takođe zastupa to mišljenje. Jedan od predstavnika SPC arhimandrit Danilo (Jokić) smatra da je Novo doba (New Age) mnogo razornije po Srbiju od komunizma. On smatra da je eventualni ulazak Srbije u EU samoubistvo, jer ćemo kao narod biti bukvalno progutani od preostalih šesto miliona stanovnika EU. Jer, smo poznati kao narod koji lako menja svoje stavove, koji je sklon asimilaciji, menjanju odela, jezika, pisma i na kraju će i vera doći na red. Zato je, kako ističe, od velikog značaja da se ispravno čuva vera, narodna tradicija, krsna slava, da se ne pomeraju osveštana vremena. Važno je očuvati identitet koji je usko povezan sa pravoslavljem.⁸⁴

Na javnoj sceni se od nedavno pojavila nova grupacija *Treća Srbija* koja je učestvovala i na vanrednim izborima. Formirana od bivših članova desničarskog pokreta Dveri, aktivirala se politički nakon izbora 2012. godine, nakon pobede Srpske napredne stranke na republičkim predsedničkim i parlamentarnim izborima. Do tad je, kao nova grupacija sa proklamovanom misijom o „pomirenju prve i druge Srbije”, delovala sa margine, bez zapaženijeg prisustva u javnosti. Kad je, međutim, u Novom Sadu „prekomponovana” lokalna vlast tako što je, umesto Demokratske stranke vodi Srpska napredna stranka, Treća Srbija je dobila šansu da u nekim javnim institucijama postavi svoje predstavnike. U međuvremenu je u Skupštini grada formirala i odborničku grupu, a i u Skupštini pokrajine ima dva poslanika.⁸⁵ U suštini ona je neformalni koalicioni partner aktuelne vlasti koji se koristi tamo gde vlast ne može ili neće otvoreno da se eksponira. Otuda i njihovo veliko javno i medijsko prisustvo.

Njihov osnovni cilj je, kako navode, je pomirenje prve (nacionalističke) i druge (građanske) Srbije. Član inicijativnog odbora Andrej Fajgelj je izjavio da su “srpska javnost i politika potpuno blokirani podelom na dve

83 <http://www.pecat.co.rs/2013/01/mirjana-vasovic-socijalni-psiholog-pitanje-drzavnog-i-nacionalnog-identiteta-vaznije-od-pitanja-nataliteta/>.

84 „Spasavati duše i sačuvati poravoslavlje”, *Geplotika* broj 72, mart 2014.

85 Na vanrednim parlamentarnim izborima u proleće 2014, učestvovala je samostalno, ali nije prešla cenzus.

isključive i nepomirljive strane i zato nema odgovora na mnoga značajna pitanja, poput rata, jer su za prvu Srbiju Srbi samo žrtve, a za drugu samo zločinci". Prvi prioritet Treće Srbije biće izgradnja nacionalnog identiteta i to "inkluzivno, jer nacionalna pripadnost nije bitna koliko vaspitanje, ponašanje i kultura življenja". Manifest Treće Srbije usvojen je 6. oktobra 2012. u Novom Sadu, moto stranke je "Srbija ima budućnost. Vredi". Aleksandar Protić (producent grupe Beogradski sindikat), Miroslav Parović i Aleksandar Đurđev, članovi Inicijalnog odbora, su istakli da je vreme za smenjivanje generacija na političkoj sceni kako bi mladi preuzeli odgovornost.⁸⁶

U fokusu javnih istupa i delovanja njenih čelnika je navodni problem „srpskog samoporicanja”, s naglaskom na tome da je „Vojvodina paradigma srpskog samoporicanja”.⁸⁷ Po Andreju Fajgelju, jednom od, u javnosti najprisutnijih čelnika Treće Srbije, „kultura samoporicanja se gradi već više od sto godina, a ovaj kulturni rat je buknuo kada je srpstvo počelo da brani nova generacija, koja zaista ima šansu da ga odbrani”.⁸⁸

Andrej Fajgelj, kako se čini, sebe smatra pripadnikom te generacije. On je, nakon što je „prekomponovana” lokalna vlast 2012, smenila dotadašnjeg direktora (Laslo Blašković) novosadskog Centra za kulturu, postavljen na njegovo mesto. Već njegov prvi potez – logo i naziv Centra su, umesto latinicom ispisani ćirilicom – bio je svojevrсна najava pravca kulturne politike kojim će se rukovoditi. Usledilo je skidanje slike pripremljene za izložbu jedne mlade umetnice (Danijela Tasić), zbog navodnog vređanja verskih osećanja građana (rad je, naime, predstavljao Isusa „pokrivenog” novčanicama). Taj postupak izazvao je negodovanje u javnosti, a Fajgelj je kritikovan zbog cenzure.

Svoje kritičare Fajgelj je, međutim, prozvao početkom maja 2014, zbog toga što se nisu pobunili zbog „cenzure” u slučaju otkazivanja promocije knjige koja relativizuje genocid u Srebrenici („Srebrničke podvale”), u Domu Vojske Srbije. Promocija u toj državnoj instituciji otkazana je na inicijativu Fonda za humanitarno pravo.

86 Beta, 14. novembar 2012.

87 Autorski tekst Aleksandra Đurđeva, jednog od osnivača Treće Srbije; *Danas*, 16. maj 2014.

88 *Politika*, 4. maj 2014.

Politički program Treće Srbije je u znaku „tradicionalnih srpskih vrednosti“, sa porodicom na prvom mestu. Glavno područje delovanja još uvek je Vojvodina, a ona joj je i glavnaa preokupacija. Iako je smatraju potencijalnom lokomotivom razvoja Srbije, stavovi koje zagovara Treća Srbija kad je reč o autonomiji Vojvodine bliski su onome što zagovaraju predstavnici najkonzervativnijeg dela srpske intelektualne elite. Iako ne predlažu ukidanje autonomije, smatraju da ne treba od nje praviti „državu u državi“. A, svakako treba otvoriti pitanje „kakva nam i da li nam uopšte treba autonomija“.⁸⁹ Odnosno, „možemo postaviti i pitanje podrazumeva li ona elemente kvazidržavnosti i da li građanima pokrajine zaista trebaju zastave, statuti, akademije nauka i policija, ili im, pak, trebaju odgovorni, fleksibilni i savremeni sistemi uprave koji će biti potpuno integrisani u jedinstveni i celoviti sistem Srbije“.⁹⁰ Treća Srbija zagovara vanredne pokrajinske izbore kako bi se izvršilo upodobljavanje statuta AP Vojvodine Ustavu Republike Srbije. Ističe da je pokrajinska skupština izgubila i “poslednji delić legitimiteta”.⁹¹

Treća Srbija promovise ideje desnice koje se na primer u slučaju generalnog sekretara ove organizacije, Aleksandra Đurđeva, graniče sa nacionalsocijalističkom propagandom. U autorskom tekstu za list Novi standard, 28. jul 2013, Đurđev svoju organizaciju opisuje kao skup ljudi koji treba da “vaspita naraštaje da rade vredno, proizvode kvalitetno, prodaju primerno, zarade realno i troše umereno”. Potpredsednica Nada Tabš na izbornoj skupštini je podvukla kako se “Treća Srbija zalaže za radnu etiku i poštovanje rada, jer će tako biti bolje u svim sferama društva, pa tako i po pitanju natalitetne politike”.⁹²

Treća Srbija predlaže da sedište vlade Srbije bude u Beogradu, Predsedništva Srbije u Novom Sadu, Generalštab u Nišu, a rukovodstvo policije u Kragujevcu. Ističu da bi se takvom preraspodelom sedišta pojedinih organa vlasti svakom region omogućilo da se razvija u skladu sa svojim osobenostima, a postigla bi se i istinska decentralizacija. Posebno naglašavaju

89 Aleksandar Đurđev u autorskom tekstu za *Danas*, 16. maj 2014.

90 Isto.

91 *Tanjug*, 9. decembar 2013.

92 Tijana Marojević, e – novine, 23. januar 2014.

da ukoliko bi Novi Sad bio glavni grad, time bi predupredili sve realniju mogućnost da krajevi severno od Save i Dunava postanu izvor novih političkih nestabilnosti. Predlog da u Nišu bude Generalštab, kako ističu, je logičan, jer najveći bezbednosni izazovi dolaze sa juga države". Predsednik Naprednog kluba Čedomir Antić nedavno je takođe izašao sa idejom da je potrebno ukinuti autonomiju Vojvodine, a prestonicu Srbije preseliti iz Beograda u Novi Sad.⁹³

U Novom Sadu sve je više članova u političkim partijama. Najveći rast beleže SNS i Treća Srbija, dok je negativan trend pogodio uglavnom one stranke koje nisu prešle cenzus u gradskom parlamentu. Ds napuštaju oni koji su došli tokom prethodnog mandata, kad su demokrate bile u vlasti na svim nivoima. U Trećoj Srbiji kažu da broj članova raste geometrijskom progresijom. Treća Srbija je najmlađa politička organizacija u Novom Sadu i ima šest odbornika u Skupštini grada. Trećoj Srbiji su pristupili i poznati novosadski novinari Milorad Vukašinović i Bojan Panaotović. Panaotović kaže da "Treća Srbija predstavlja jednu od veoma retkih političkih organizacija u kojima ne vlada gvozdeni zakon oligarhije i princip negativne selekcije", dok Vukašinović dodaje da „niko nije uputio iskren, nedvosmislen i nekalkulantski poziv kao Treća Srbija”.⁹⁴

Treća Srbija je javno pozvala zamenicu pokrajinske ombudsmanke da da ostavku. Predstavnici stranke nisu imenovali osobu, ali su naveli da je reč o osobi koja se, prema njihovim rečima, ispred institucije pokrajinskog ombudsmana mešala u rad kulturnih ustanova u našem gradu. Kao primer mešanja pokrajinskog ombudsmana u rad gradskih kulturnih ustanova navode osudu postavljanja dr Andeja Fajgelja na mesto tada vd direktora Kulturnog centra Novog Sada. Ovim aktom su, ističu predstavnici Treće Srbije, prekršena ustavom predviđena ovlašćenja pokrajinskog ombudsmana.⁹⁵

Treća Srbija je Skupštini Srbije podnela inicijativu za pokretanje fonda „Dostojanstvo”, preko koga bi se preduzele hitne mere za pomoć najsiromašnijim građanima. Ideja je da se republičkim poslanicima svih

93 *Tanjug*, Beta, 30. decembar 2013.

94 Kanal9tv, 30. decembar 2013.

95 Kanal9tv, 30. Decembar 2013.

političkih organizacija, a pre donošenja Zakona o budžetu za 2014. godinu, predloži model koji bi bio adekvatan za sprovođenje pomoći najsiromašnijima u delo.⁹⁶

Povodom eskalacije nasilja u Novom Sadu Treća Srbija je uputila otvoreno pismo ministru Ivici Dačiću i šefu policije Miloradu Veljoviću:

“Zahvaljujući vašim višegodišnjim igrama oko kandidata za načelnika Policijske uprave u Novom Sadu, naš grad je postao među najnebezbednijim u Srbiji. Broj krivičnih dela sa elementima nasilja raste, sve je više maloletnika i među žrtvama i među počiniocima tih dela, brojnije su kriminalne grupe koje radi pljačke dolaze u Novi Sad, pojedine takozvane navijačke grupe postaju glavni distributivni centri narkotika, a srednje i osnovne škole njihove regrutne baze. Više od 100 maloletnika godišnje su žrtve razbojnika. Obeshrabreni, roditelji više i ne prijavljuju ove napade.” U pismu se dalje navodi da je to najvećim delom posledica Dačićeve neodlučnosti da imenuje prvog čoveka novosadske policije. Posebno se podvlači da njegova neodlučnost daje prostor Nenadu Čanku da traži vojvođansku policiju i da time on i Bojan Pajtić nastave svoj ples ka nezavisnosti⁹⁷”

Vojvođanska partija zatražila je od Srpske napredne stranke da raspiše prevremene lokalne izbore u Novom Sadu i da tako zaustavi „pljačkanje” glavnog grada Vojvodine od strane „fantomske organizacije” Treća Srbija. U saopštenju ova stranka navodi da se Novi Sad nalazi u nikad težoj finansijskoj situaciji, dok aktuelna vladajuća većina nema izborni legitimitet, a sporan joj je i legalitet.

Vojvođanska partija je zatražila da se ispituju medijski navodi, prema kojima organizacija Treća Srbija novcem poreskih obveznika Novog Sada finansira štampanje plakata i zakup bilborda za svoje kampanje. Dodaje se da se u JKP Lisje, koje takođe kontroliše Treća Srbija, zapošljavaju lojalni pripadnici desničarskih organizacija, bez potrebnih kvalifikacija i realnih potreba preduzeća za novozaposlenima.⁹⁸

96 Novine novosadske, 20. novembar 2014.

97 Nova srpska politička misao, 22. avgust 2013.

98 Autonomija, info, 28. mart 2013.

Sukob vlasti i opozicije u Novom Sadu kulminirao je zbog optužbi da je novac namenjen za kulturu dodeljivan funkcionerima, članovima i rodbini Treće Srbije. Od kada su preuzeli vlast od Demokratske stranke i Lige socijaldemokrata Vojvodine, vladajuću većinu u Novom Sadu čini velika koalicija čiji je stožer Srpska napredna stranka, a u kojoj su još: SPS, PUPS, JS, SDPS, DSS, SPO, Treća Srbija, RDS, DDD. Oni zajedno imaju 44 od 78 odbornika u Skupštini grada Novog Sada.

Slučaj raspodele sredstava za kulturu otvorio je pitanje ucenjivačke moći malih stranka, među kojima prednjači organizacija Treća Srbija, a koje su bile jezičak na vagi za preuzimanje gradske vlasti od demokrata. Trećoj Srbiji osporavaju legitimitet jer nije izlazila na izbore, već je nastala od isključenih članova pokreta Dveri koji je osvojio pet odborničkih mandata. U međuvremenu im se pridružio odbornik sa liste „Nijedan od ponuđenih odgovora”, tako da sad u Skupštini grada imaju šest odbornika. Istovremeno, povereno im je rukovođenje resorom za kulturu u Gradskom veću, Kulturnim centrom grada, preduzećima „Informatika” i „Lisje”.⁹⁹

Profašistička organizacija „Srpski sabor Zavetnici” pozvala je, posredstvom rusofilskog portala Srbski FBreporter, članstvo i istomišljenike na protestno okupljanje “povodom medijskog linča, progona i otpuštanja novinara i portparola PTJ, Radomira Počuče, kao i zbog sramnih aktivnosti NVO sektora, koje vređaju sve žrtve NATO bombardovanja, porodice poginulih, ali i osećanja većine građana Srbije”. Zavetnici dalje pišu: “Pozivamo vas da se... okupimo ispred sedišta Žene u crnom (sledi tačna adresa), i najavimo pokretanje inicijative za donošenje zakona po ugledu na Rusiju koji propisuje da se nevladine organizacije finansirane od strane spoljnih faktora i zapadnih ambasada, tretiraju kao strani agenti. Portparolka “Zavetnika” Milica Đurđević smatra da država ne bi trebala da štiti organizacije kao što su “Žene u crnom”, koje, “podrivaju Ustav, srpsko društvo,

tradiciju i kulturu”.¹⁰⁰ “Srpski sabor Zavetnici”¹⁰¹ je u Ruskom domu u prepunoj sali obeležio dve godine od nastanka.¹⁰²

100 <http://www.021.rs/Info/Srbija/Zavetnici-podrzali-Pocucu-LSV-trazi-sankcionisanje-nadleznih-u-MUP-u.html>.

101 Na vanredne izbore su izašli u koaliciji sa „Strankom srpskog jedinstva” Borislava Pelevića.

102 Velika sala Ruskog doma sinoć je bila mala da primi sve goste svečane akademije „Sretenjski sabor” koju je organizivao Srpski sabor Zavetnici povodom dve godine od svog osnivanja. U znak zahvalnosti domaćinu skup je otvoren ruskom himnom i molitvom za spas Srbije i Rusije. Nakon izvođenja „Bože pravde”, koju je otpela Mija Smiljanić, voditeljski par Jelena Nedeljković i Lazar Mijić, najavili su i prvog govornika, potpredsednika pokreta, Damnjana Kneževića, koji je podsetio na prve dane nastanka Zavetnika, koji su se okupljali na barikadama na Kosovu i Metohiji i završio rečima: „Ako Bog da, mi ćemo biti ta generacija koja će osloboditi i obnoviti Srbiju”. Pismo podrške uputio je i član nacionalno-političkog saveta Srpskog sabora Zavetnici, pisac Antonije Đurić: „ I ko nas sve nije prognio i ko nas sve nije klaio, i opet bi, nikad im dosta srpske krvi, ali ne može više, ne daju Zavetnici, oni su sada na braniku otačastva. Mi služimo rodu srpskom i Gospodu Bogu, mi nismo samo deca naših očeva i majki, mi smo sinovi i kćeri naše otadžbine”. Katarina Komazec, član Glavnog odbora u svom obraćanju pozvala je sve Srbe u rasejanju da se vrate u svoju otadžbinu, da nam pomognu na ovom teškom, ali ispravnom putu. „Vreme je da ponovo izgradimo domaćinski lik srpskog intelektualca, onog koga su prognali i čiju sposobnost, rad i znanje nisu cenili”, istakla je ona. (<http://srpska-dijaspora.org/2014/02/18/%D1%81%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%9A%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80-%D1%83-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%83/>)

Portparol pokreta, Milica Đurđević podsetila je na junake Prvog srpskog ustanka, koji su se u Marićevića jaruzi sabrali 1804. godine na Sretenje: „Besmrtni ustanici slobode, došli smo da vam kažemo da je u Srbiji opet zulum i da su ponovo na delu nove dahije.” Predsednik Srpskog nacionalnog veća Kosovske Mitrovice, Nebojša Jović pozdravio je skup u ime čuvara mostova iz Kosovke Mitrovice i preneo reči njihove podrške. „Ostanite na Istom putu! Sada vam cela Srbija gleda u leđa. Vaše vreme ne dolazi, vaše vreme je stiglo!”, poručio je Jović. U ime Srba iz rasejanja koji su se vratili u svoju otadžbinu, obratio se potpredsednik Saveta dijaspore, Stanislav Gašparovski: „Sada je svima jasno da Zavetnici okupljaju ljude snažne volje i odlučnosti, najenergičnije i najorganizovanije. Za samo dve godine postali su jedan od najzrelijih patriotskih pokreta.” Predsednik pokreta, Stefan Stamenkovski je završio rečima: „Prva naša pobeda je bila što smo se uprkos svemu sabrali! Druga pobeda je ova mladost podržana ljudima koji su svoj život podredili borbi za istinu, borbi za Srbiju. A treća pobeda se već nazire kao svetlo na kraju tunela, treća pobeda će biti i konačna. Pobeda za otadžbinu, za slobodu! Pobeda za Srbiju!” (<http://www.naslovi.net/2014-02-15/pravda/zavetnici-sretenjskim-saborom-obelezili-dve-godine-rada/8965419>)

Andrej Fagelj, docent Univerziteta u Kragujevcu, izjavio je da su: “u XXI veku Srbi jedini Evropljani koji žive pod realnom pretnjom etnički motivisanih ubistava i čija kultura i identitet su predmet stalne defamacije. Pošto nije suđen ni kažnjen, već uspešan u ostvarivanju svojih ciljeva, antisrpski fašizam je postao prihvatljiv. I to ne samo među potomcima zločinaca, već u svetskoj javnosti i, što je najstrašnije, među potomcima žrtava. Druga Srbija je iznedrila čudovišni spoj antisrpskog fašizma i srpskog antifašizma.”¹⁰³

Na sajtu ove organizacije, između ostalog, piše da je jedna od najmonstruoznijih zamisli nemačkih antisrpskih stratega svakako zahtev da “Beograd utiče na *promenu svesti* Srba na severu Kosmeta” kako bi ovi prihvatili “da su im KFOR i EULEX prijatelji”. Upravo smo svedoci ispunjavanja takvog nemačkog ultimativnog zahteva, ali “Beograd” (državni vrh) ne samo da pokušava da menja svest Srbima na Kosmetu, već neskriveno pokušava da ispere mozak čitavoj Srbiji i svim Srbima na svetu. Laže da će srpski građani skapati od gladi ukoliko ne nastave da idu putem “evroatlantskih integracija”; narod se plaši novim sankcijama, vraćanjem u devedesete, šiptarskom “olujom” i novim proterivanjem Srba; s druge strane dele se infantilna obećanja da će Srbi da žive kao sav “pristojan svet” samo ukoliko uđu u Evropsku uniju ili, barem, dobiju datum za otpočinjanje pregovora o članstvu u EU.¹⁰⁴

Posebno su se okomili na Nikolićevo izvinjenje za zločine u Srebrenici. Pitaju se, “otkud ovom čoveku momentalnom predsedniku Srbije, da se izvinjava u ime Srbije? Jer, kako ističu, koliko se zna, Srbija ni u kom smislu nije bila upletena u događaje u Srebrenici. Čak i Srbima nenaklonjen Međunarodni sud pravde nije uspeo da na bilo kakav način dovede u vezu Srbiju i “genocid” u Srebrenici, pa se na kraju morao zadovoljiti apsurdnom konstatacijom da Srbija nije učinila dovoljno (koliko je navoidno mogla) da takav zločin spreči.”¹⁰⁵

103 <http://www.srbel.net/2013/04/12/andrej-fajgelj-zasto-u-evropi-postoji-antisrpski-fasizam/>.

104 <http://www.srbel.net/2013/04/30/izvinjenje-za-tu%C4%91e-zlo%C4%8Dine-i-vilibrantizacija-srbije/>.

105 Isto.

Grupa desničarskih organizacija pokrenula je kampanju za zabranu propagiranja homoseksualizma među maloletnicima po uzoru na rusko zakonodavstvo. Predstavnik srpskog "Obraza" Milan Obradović rekao je da je cilj kampanje "Narod protiv LGBT propaganda" da se u Srbiji usvoji zakon koji bi bio identičan ruskom, po kome je zabranjeno propagiranje homoseksualizma među maloletnicima.¹⁰⁶ Kampanju su podržali i SNP "Naši" i Srpski sabor "Zavetnici" koji su ponovili da se protive najavi organizacionog odbora "Beograd prajda".

Pažnju janosti na ove organizacije privukao je slučaj portparola Posebnih jedinica policije Radomir Počuče i pripadnika organizacije „Naši” Ivana Ivanovića, koji su uhapšeni zbog sumnje da su izvršili krivična dela ugrožavanje sigurnosti i rasne i druge diskriminacije putem interneta. Nakon što su saslušani u policiji oni su privedeni u Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal, koje je protiv njih pokrenulo istragu i predložilo sudu da im se odredi pritvor. U saopštenju Tužilaštva se precizira da je Počuča priveden zbog sumnje da je izvršio krivično delo ugrožavanje sigurnosti objavljivanjem izjave na svom Fejsbuk profilu „Radomir Bata Pocuca” u vezi sa skupom Udruženja građana „Žene u crnom”. Ivanović je priveden zbog sumnje da je izvršio krivično delo rasne i druge diskriminacije, jer je na sajtu „SNP Naši” objavio spisak „30 najvećih srbomrzaca izdajnika među javnim ličnostima”. Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal u Beogradu pokrenulo je istragu protiv navedenih lica i sudiji za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu predložilo određivanje pritvora okrivljenima. Tužilaštvo u saopštenju ističe da nastavlja postupanje u pravcu utvrđivanja činjeničnog stanja u vezi sa tim kao i sa drugim srodnim krivičnim delima za koje postoji osnovana sumnja da su izvršena tokom proteklih dana, o čemu će blagovremeno obavestiti javnost.

Portparol PTJ je preko svog Fejsbuk profila 25. marta pozvao navijače Crvene zvezde, Partizana, Rada i Vojvodine da „ne troše pesnice između sebe”, već da se udruže i da pretuku „Žene u crnom”, koje su na Trgu republike u Beogradu obeležile 15-godišnjicu zločina nad albanskim civilima na Kosovu. Pokret „Naši” je putem društvenih mreža objavio spisak

106 http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/10775/srbija_desnichari_pokrenuli_zabranu_za_zakonsku_zabranu_propagiranja_homoseksualizma.html.

nepodobnihi „srbomrzaca”, na kojem su se našle mnoge poznate javne ličnosti.¹⁰⁷

Organizacija “Dveri”, koja je inače veoma prisutna u akademskim krugovima mladih, smatra da se mala pažnja poklanja srpskom jeziku, matematici i istoriji. Ističu da kod većine prosvetnih radnika dominira duhovnost u odnosu na materijalno i održi visok nivo predavanja. To je još jedan dokaz da se ne uklapamo u evroatlantske tokove, gde je duhovnost skoro nepoznata.¹⁰⁸

Mediji: šampioni antizapadnjaštva

Dok su tokom proevropske pobune na Majdanu dosta objektivno pratili razvoj događaja u Ukrajini, mediji u Srbiji su, prateći rusku intervenciju i aneksiju Krima, promenili dotadašnji pristup. To gotovo u podjednako meri važi i za tabloide i tzv. ozbiljne medije. Izjava američkog predsednika Baraka Obame, da je „referendum o nezavisnosti Kosova bio u skladu sa međunarodnim pravom, a referendum na Krimu nije”,¹⁰⁹ poslužila je tek kao povod za raspirivanje antiameričkog raspoloženja. Događaji na Majdanu su reinterpretirani na način da se za njihovu organizaciju optuže Amerika (njene obaveštajne službe) i ukrajinske desničarske, profašističke partije i organizacije. Na meti kritike su i sankcije koje je Zapad uveo Rusiji, uz tvrdnju da namera Zapada nije da pomogne rešavanju krize u Ukrajini već kažnjavanje Rusije.¹¹⁰

107 Na listi su Mirjana Karanović, Goran Marković, Svetislav Basara, Veran Matić, Nataša Kandić, Biljana Sbrljanović, Gorčin Stojanović, Latinka Perović, Borka Pavićević, Branko Radun, Vladimir Arsenijević, Ivan Vejvoda, Srđa Popović, Sonja Biserko, Teofil Pančić, Miljenko Dereta, Jelena Milić, Mirko Đorđević, Srbijanka Turajlić, Milovan Drecun, Nenad Lj. Stefanović, Svetlana Lukić, Nebojša Krstić, Miša Brkić, Jelena Karleuša, Jovan Bajford, Žarko Korać, Dragomir Andjelković, Petar Luković, Nikola Đuričko

108 *Večernje novosti*, 12. mart 2014.

109 Kao što je poznato nezavisnost Kosova proklamovala je Skupština Kosova bez prethodnog referenduma.

110 “...problem Zapada uopšte nije Ukrajina nego Rusija, i ako za obračun sa Rusijom treba žrtvovati Ukrajinu – njeni zapadni prijatelji će to rado učini. Makar branili Ukrajinu do poslednjeg Ukrajinca”, piše u uvodniku „Bauk Rusije nad Evropom”, *Politika*, 6. maj 2014.

Na tragu diskreditacije branitelja ljudskih prava raznih desničarskih grupa i organizacija našli su se i pojedini mediji. Najdrastičniji slučaj, u tom kontekstu bio je tekst direktora i glavnog urednika Večernjih novosti Ratka Dmitrovića. U komentaru „Kristijan i još neki”,¹¹¹ Dmitrović predlaže zabranu javnih nastupa Jelene Milić (direktorke Centra za evroatlanske studije) i Sonje Biserko (predsednice Helsinškog odbora za ljudska prava) kao poznatih „antisrpkinja” i „izdajnika”. Komentar je pisan povodom negodovanja u javnosti zbog gostovanja na nizu televizijskih kanala osuđivanog kriminalca, dilera droge Kristijana Golubovića. Reagujući na te proteste, Dmitrović se u komentaru pita zbog čega se i spomentutim aktivistkinjama civilnog sektora ne bi zabranili javni nastupi, jer one, po njemu, sa svojim „antisrpskim stavovima” često gostuju na brojim ovdašnjim televizijama.

Taj komentar naveo je šefa delegacije Evropske unije u Srbiji Majkla Devenporta na javnu reakciju.¹¹² Po njegovim rečima, opšta situacija u medijima je nezadovoljavajuća, a neki su fenomeni „veoma neprijatni i neprihvatljivi”.¹¹³ Među neprijatne fenomene Devenport je svrstao primere poređenja predstavnika civilnog društva sa kriminalcima, što predstavlja „jasno kršenje standarda ponašanja u medijima, kao i prava tih pojedinaца i organizacija”.¹¹⁴

Međutim, u ime slobode govora i izražavanja oglasila se Politika, koja je izjavu Majkla Devenporta uporedila sa saopštenjima koja su u vreme socijalizma povremeno stizala iz Centralnog komiteta, pa, „odjednom su svi počeli da ga ponavljaju i citiraju”.¹¹⁵

Za medijsko ignorisanje istaknutih branitelja ljudskih prava zbog njihove navodne antidržavne delatnosti, poimence kad je reč o Sonji Biserko, prvi se založio direktor i glavni urednik *Pečata* Milorad Vučelić. Njegov

111 *Večernje novosti*, 26. april 2014.

112 Zvaničnici Evropske unije su zbog kooperativnosti Srbije u vezi sa Kosovom, do sada bili blagonakloni i tolerantni kad je reč u unutrašnjoj situaciji u zemlji, uključujući urušavanje elementarnih etičkih i profesionalnih standarda u medijima.

113 *Politika* 12. maj 2014.

114 Isto.

115 Uvodnik „Cenzura iz CK”, *Politika*, 14. maj 2014.

nedeljnik koji je otvoreno protiv članstva Srbije u Evropskoj uniji, jer smatra da je njeno mesto „na Istoku”, u odnosu na druge nedeljnike ima zavidan tiraž i uticaj u javnosti.

Neskrivene simpatije za Rusiju i njene spoljnopolitičke poteze i posebno, za Vladimira Putina, razlog su za špekulacije da Pečat, kao i neke desničarske organizacije dobijaju od nje i neposrednu finansijsku podršku. Ako u tome ima istine, reč je o netransparentnim izvorima finansiranja (za razliku od nevladinih organizacija koje primaju donacije od zapadnih donatora koji i sami insistiraju na transparentnosti davanja i trošenja). Milorad Vučelić, u svakom slučaju, to negira, tvrdeći da Pečat ne dobija „nikakvu posebnu rusku podršku”, uz prilično maglovit detalj, kako „veruje da u poslovnoj Moskvi i njenim firmama u Srbiji ne pokazuju da znaju za njega”.¹¹⁶

Poznato je, međutim, da Rusija logistički podržava i finansira niz desničarskih, uključujući i profašističke partije i organizacije u zemljama Zapadne Evrope, iako zvanično, pogotovo od ukrajinske krize tvrdi da je zabrinuta zbog porasta fašizma u Evropi („Nećemo dozvoliti obnavljanje fašizma u Evropi”, kaže Sergej Lavrov, uz podsećanje da se „u Evropi dugo zatvaraju oči pred ponovnim buđenjem ideologije fašizma”). Kako piše *Politika*, Moskva nastoji da „nacionalističkim impulsima” koji su nailazili na odjek u krajnje desno orijentisanim krugovima podstakne formiranje političke internacionale koja bi vodila stvaranju „evroazijske konfederacije slobodnih naroda”.¹¹⁷

U istom tekstu navodi se da su „desni favoriti Rusije” francuski Nacionalni front, belgijski Flamanski interes, italijanska Liga za sever, austrijski slobodari, mađarski Jobik i bugarska Ataka.¹¹⁸

116 Intervju Milorada Vučelića za *Pravo Danas*, 12. maj 2014.

117 *Politika*, 9. maj 2014.

118 Ilustracije radi, u ovom tekstu navodi se da su u aktuelnoj ukrajinskoj krizi švedski neonacisti podržali ukrajinske „kamarade”, šaljući u pomoć dobrovoljačku grupu na Majdan; veza između švedskih i ukrajinskih desničara uspostavljena je u maju 2013, na kongresu Nacionaldemokratske partije Nemačke, a pozivnice iz Nemačke upućene su švedskim i ukrajinskim kamaradima na predlog moskvinog „čoveka za desnicu”, Aleksandra Dugina; *Politika*, 9. maj 2014.

Demokratski orijentisan civilni sektor

Civilni sektor koji zastupa demokratske i liberalne vrednosti, pre svih ljudskopravaške organizacije, ali i mnoge druge, najčešća su meta i vlasti, ali i desničarskih i patriotskih organizacija. Prevažodno, jer zastupaju liberalne vrednosti koje smatraju zapadnim imperijalizmom. Kampanje su stalne sa većim ili manjim intenzitetom i svode se na kvalifikacije kao što su „izdajnici“, „strani plaćenici“, „mrzitelji Srba“ i sl. U tome prednjače tablodni dnevni listovi, ali i Večernje novosti i Pečat. Na forumima i društvenim mrežama mogu se pročitati iste kvalifikacije. Ipak defamacija je najefikasnija preko denunciranja njihovih donatora koji su uglavnom zapadne vlade ili fondacije. Istovremeno, Rusija finansira mnoge desničarske organizacije ali o tome se ne piše, niti su njihove finansije transparentne za razliku od onih organizacija koje podržavaju zapadni donatori.

Aleksandar Popov, director Centra za regionalizam ističe da „nevladine organizacije nisu nikada bile miljenici režima, posebno u vrijeme Slobodana Miloševića, ali ni u vrijeme DOS i njegovih nasljednika, iako smo pomogli da se dogodi Peti oktobar“, jer su svi, kako ističe „civilno društvo doživljavali kao nepoželjnog svjedoka koji ih podsjeća na obećanja, kao kamenčić u cipeli koji ih žulja“. Za razliku od raznih crkvenih i „patriotskih“ organizacija, demokratski orijentiran nevladin sektor transparentno navodi svoje izvore financiranja.¹¹⁹

Pet organizacija tog dela civilnog sektora dobilo je u Beogradu prostor za Kuću ljudskih prava što sada pokušavaju da ospore upravo neki mediji (Pečat i Večernje novosti). Iza toga stoje i delovi vlasti i sve patriotske organizacije. U Pečatu se postavlja pitanje da li je „Kuća ljudskih prava i demokratije“ i sve što ona simbolizuje, i predstavlja spomenik demokratizaciji ili pak neproglašenoj okupaciji Srbije.¹²⁰

Civilni sektor koji se zalaže za integraciju Srbije u EU, pre svega, odigrao je važnu ulogu u poslednjih 15 godina tako što je ukazivao na probleme i bio jedina kritika vlasti. Njihovo kontinuirano praćenje državnih

119 <http://www.dw.de/nevlatinim-organizacijama-u-srbiji-danas-je-lak%C5%A1e/a-17205293>.

120 Pečat,

institucija pomoglo je u detektovanju brojnih problema u društvu. Zbog toga su i bile stalna meta kampanja i raznih pritisaka.

Uprkos pokušaju da se pred javnošću diskredituju i ospore, ipak postoji svest da je civilni sektor odigrao važnu ulogu. O tome se izjašnjavaju i pojedinci iz raznih partija jer su svesni da im to daje savremeniji imidž, pogotovo pred strancima.

Ministar bez portfelja zadužen za evropske integracije u prethodnoj vladi Branko Ružić, na Kongresu evropskih pokreta i civilnog društva Južnoistočne Evrope, istakao je da je "civilni sektor jedan od nosećih stubova integracija, iako postoje različiti modeli učesća tog sektora u procesu evropskih integracija". Prema njegovim rečima, najvažnije je da postoji mehanizam koji omogućava da se glas civilnog sektora čuje na pravom mestu u procesu evropskih integracija. Ružić je dodao da civilni sektor treba da pomaže vladama da na putu ka EU ne naprave neku grešku. U Srbiji je uloga civilnog sektora visoko kotirana i njihovo učesće će biti prisutno u procesu evropskih integracija. Civilni sektor je značajan kao korektivni faktor na putu Srbije ka EU.¹²¹

Direktorka kancelarije za saradnju sa civilnim društvom Ivana Ćirković podsetila je da je potpisivanjem sporazuma Srbije i Evropske komisije omogućeno da srpske organizacije civilnog društva učestvuju u EU programu, kontribucijom iz budžeta Kancelarije u iznosu od 55.000 evra na godišnjem nivou. "Vlada je u obavezi da sufinansira projekte koje finansira EU, a ta sredstva su u budžetu za ovu godinu obezbeđena rebalansom."¹²²

121 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/421899/Ruzic-Civilni-sektor-kao-korektivni-faktor-na-putu-ka-EU>.

122 <http://glassrbije.org/%C4%8Dlanak/zakonska-ograni%C4%8Denja-i-manjak-sredstava-sputavaju-civilni-sektor>.

Kampanja protiv Sonje Biserko – paradigma odnosa prema braniteljima ljudskih prava

Protiv predsednice Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji Sonje Biserko mesecima se vodi intenzivna medijska kampanja, praćena grubim pretnjama na internetu, neprijateljskim komentarima čitalaca i upozorenjima “zabrinutih građana”. To sve zajedno, predstavlja potencijal za fizičko nasilje. Ovu kampanju mržnje uvrstili smo u godišnji izveštaj Helsinškog odbora (HO) kao paradigmatičanu za otvorene i prikrivene napade na zaštitnike ljudskih prava u “demokratijama na pola puta”, tranzicionim društvima sa neprevladanom autoritarnom i konfliktnom prošlošću, gde još ne postoje jasna načela i mehanizmi zaštite branilaca ljudskih prava i zagovornika demokratskih promena.

Zabinjavajuće kampanje koje se u medijima vode protiv zaštitnika ljudskih prava izazvale su i reakciju međunarodne zajednice. Tako je šef delegacije Evropske unije u Beogradu Majkl Devenport izjavio u intervjuu agenciji Fonet početkom maja 2014, “da je veoma opasno to što vidimo u vezi sa napadima u vašim medijima na organizacije i ličnosti, na veoma ličan i neprihvatljiv način”.¹²³

Sonja Biserko je, kontinuirano od devedesetih godina prošlog veka među najnapadanim braniteljima ljudskih prava u Srbiji, bez obzira na promene vlasti u međuvremenu. Kampanje u kojima je proglašavana za izdajnika, saradnika neprijatelja i slično, organizovane su prerodično, obično u vreme značajnih društvenih i političkih prekretnica i događaja (proglašenje nezavisnosti Kosova, na primer) i uvek su praćene pretnjama, upućenih njoj lično meglom, kao i verbalnim nasrtajima “gnevnih” građana na javnim mestima.

Širi kontekst u kome dolazi do ovih kampanja karakteriše veliki uticaj nacionalističke konzervativne desnice u javnom diskursu, čije su mete zaštitnici ljudskih prava, poput direktorke Centra za evroatlanske studije Jelene Milić ili aktivistkinja organizacije “Žene u crnom”. Iako je reč o različitim organizacijama, zajednička im je karakteristika to što otvaraju

123 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=05&dd=11&nav_category=12&nav_id=846489

najosetljivija pitanja srpske tranzicije. Jelena Milić se, recimo, zalaže se za integraciju Srbije u NATO, kao i za radikalnu reformu službi bezbednosti i njihov raskid s prošlošću, za šta postoje snažni otpori u vladajućim strukturama, kao i u javnosti (kad je reč o NATO). S druge strane, "Žene u crnom" jesu jedna od najznačajnijih aktivističkih antiratnih organizacija koje redovno na trgovima Beograda i drugih gradova u Srbiji komemorativnim skupovima obeležavaju najveće ratne zločine i genocid u Srebrenici, pozivajući na odgovornost aktere iz Srbije¹²⁴. Prilikom napada na braniteljke ljudskih prava, primetno je ćutanje državnih funkcionera i nereagovanje nadležnih institucija. Najviši domet zaštite jeste prisustvo policije na javnim, uličnim događajima, koja stoji između aktivistkinja i "gnevnih" građana koji obasipaju pretnjama i uvredama učesnice mirnih protesta.

Politički cilj ovih kampanja, posle 2000. godine jeste svojevrsni ustupak konzervativnom, desničarkom bloku, kako bi se, na drugoj strani, donele odluke koje predstavljaju raskid sa nedemokratskom prošlošću i počela nova politika, a i jedno i drugo je iznuđeno pritiskom međunarodne zajednice. Na primer, već pomenuti odnos prema Kosovu: vlada

124 Nevladinoj organizaciji „Žene u crnom” upućene su nove pretnje smrću preko društvene mreže Facebook kad je portparol Protivterorističke jedinice MUP Srbije, Radimir Počuča pozvao huligane da linčuju „Žene u crnom”. Nakon toga Počuči nije produžen ugovor o radu koji je istekao 1. aprila. Organizacija Srpski sabor „Zavetnici” održala je protest u centru Beograda u znak podrške otpuštenom Počuči. Pretnje Počuče usledile su nakon što su „Žene u crnom” 26. marta 2014, obeležile 15-godišnjicu etničkog čišćenja albanskih civila, za šta su odgovorne srpske oružane formacije. Tom prilikom su izrazile saučešće porodicama stradalih, kako kosovskih, tako i stradalih albanskih civila u Srbiji. Aktivistkinje „Žena u crnom” su više puta fizički napadane, a pre tri godine su im demolirane i prostorije u centru Beograda, a počinioci ostali nepoznati. Centar za evroatlanske studije, YUKOM i nekoliko drugih nevladinih organizacija ukazali su u saopštenju na odsustvo reforme sektora bezbednosti, odnosno da se umesto reformi uspostavlja partijska kontrola nad njim, a da se navijačke grupe, kao paravojne formacije, koriste u obračunima sa oponentima vlasti. Počuča je zbog pretnji pritvoren. Stanari u zgradi, u kojoj su prostorije „Žena u crnom”, tvrde da su zbog njihovog prisustva suočavali sa mnogobrojnim neprijatnostima. Kako kažu, u prostorijama ove NVO okuplja se veliki broj ljudi, graja je neprestana, bez obzira na doba dana, a veliki je i strah da će neko zbog omraženosti „Žena u crnom” pokušati da im naudi, a komšije bi mogle da budu kolateralna šteta. Stanare je dodatno uznemirilo prisustvo policije ispred i u zgradi, kad su članovi pokreta „Zavetnici” održavali protest protiv „Žena u crnom”; „Komšije pišu peticiju : iselite Žene u crnom”, *Naše novine*, 11. april 2014.

postaje kooperativna i parafira sporazum Beograd – Priština, ali, istovremeno podstiče, koristeći sofisticirane, teže prepoznatljive mehanizme neprijateljsko ponašanje prema najoštrijim kritičarima prethodne pogrešne politike prema Kosovu, čija je jedna od osnovnih karakteristika bila kršenje ljudskih prava.

Agresivnim kampanjama protiv zaštitnica ljudskih prava stvara se atmosfera koja podstiče fizičko nasilje i stvara izmenjena percepcija o tome ko je žrtva, a ko napadač. Cilj je da se u društvenoj zajednici stvori širi konsenzus podrške napadaču kad napada žrtvu, “jer je žrtva nacionalni izdajnik i to zaslužuje”.

Ekstremne desničarske organizacije, samo su glasnogovrnici i najvidljiviji akteri napada, jer u stvaranju neprijateljske atmosfere učestvuje mnogo širi krug aktera – mediji, javne ličnosti, intelektualci, Srpska pravoslavna crkva, državni funkcineri (koji prećutkuju napade). Put za otvorene napade na Sonju Biserko, ali i druge zaštitnike ljudskih prava, otvorio je pre dve godine, na početku svog mandata ministar pravde Nikola Selaković, kad je u jednoj od najgledanijih političkih tv-debata „Utisak nedelje” izjednačio Sonju Biserko sa vođom ekstremističke desničarske organizacije, “Naši”, Ivanom Ivanovićem. (O tome je Odbor detaljno pisao u izveštaju za 2012. godinu). Selaković je ponovo izabran za ministra pravde u martu 2014. Odbor je takođe izveštavao u prethodnom izveštaju o spiskovima “srpskih neprijatelja” koje plasiraju desne ekstremističke organizacije, čiji intenzitet delovanja raste sa ulaskom naprednjaka u vladu. Na primer, novi podsticaj za sastavljanje spiskova “srbomrzaca” (kojih je bilo i previše tokom poslednjih 25 godina) dao je bivši pomoćnik ministra kulture i medija Dragan Kolarević u leto 2012. godine. Najnoviji spisak koincidira sa sastavljanjem aktuelne vlade na čelu sa premijerom Aleksandrom Vučićem.¹²⁵

125 Početkom aprila 2014. godine pokret „Naši” objavio je spisak 30 najvećih srbomrzaca.

Vođa pokreta, Ivan Ivanović koji je priveden zbog spiska, rekao je na saslušanju da je spisak od 30 najvećih srbomrzaca napravljen da bi pomogli Ruskoj Federaciji u borbi protiv špijuna EU i SAD! Spisak smo poslali Rusima, jer imamo informaciju da i oni prave spisak svih stranih špijuna. Takođe, na spisku su i neke ličnosti koje podržava gej organizacija, koja pogrdno govori o našem patrijarhu – ispričao je Ivanović pred sudijom.

Kampanje vođene protiv Sonje Biserko bile su različitog intenziteta, započinjale su u medijima, potom bi se prenosile na internet forume, e-mail poruke sa pretnjama fizičkim nasiljem, što je sve doprinosilo stvaranju atmosfere da je protiv nje sve dozvoljeno.

Aktuelna kampanja protiv Biserko počela je u novembru 2013, kad je prvi put objavljena vest da će ona biti svedok Hrvatske u procesu za agresiju i genocid koji Hrvatska vodi protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. (Srbija je na to pokrenula protivtužbu i optužila Hrvatsku za genocid). U ovom konkretnom slučaju medijska kampanja imala je za cilj diskreditaciju Sonje Biserko kao svedoka u sporu Hrvatske i Srbije. Osim o napadima na braniteljku ljudskih prava, u ovom slučaju, reč je i o zastrašivanju svedoka. Iz analize sadržaja objavljenih tekstova može se zaključiti da je informacija "procurela" iz državnih insititucija. Osim toga, država Srbija je suvlasnik dva lista koja imaju značajnu ulogu u kampanji – *Politika* (50 odsto vlasništvo države) i *Večernje novosti* (37 odsto u vlasništvu države).¹²⁶

Protivno dogovoru strana u sporu (države Hrvatska i Srbija) da se imena svedoka ne objavljuju, nekoliko listova objavilo je ime Sonje Biserko. To su učinili, *Blic*, u tekstu „Sonja Biserko svedok Hrvatske u tužbi za genocid protiv Srbije”, (12. novembar 2013), *Politika*, u tekstu „Dobri prijatelji idu na sud” Jelene Cerovine, (13. novembar 2013), i *Večernje novosti*, u antrfileu „Biserko za Zagreb” (13. novembar 2013, str. 3). Analiza tekstova koji su se odnosili na ovo svedočenje u Hagu ukazuje na to da su urednici i novinari bili svesni činjenice da objavljivanje imena svedokinje može ugroziti njenu bezbednost, kao i da to nije u skladu sa dogovorom Srbije i Hrvatske: imena u sporu između Hrvatske i Srbije „čuvaju se kao tajna kako im ne bi bila ugrožena bezbednost”, potvrdio je šef pravnog tima Srbije Saša Obradović. List *Politika* je informaciju da su imena svedoka tajna, objavio dan nakon što je objavila puno ime i prezime svedokinje Sonje

126 Glavna i odgovorna urednica Politike je Ljiljana Smajlović, Istovremeno i predsednica Udruženja novinara Srbije, dok je glavni urednik Večernih novosti – Ratko Dmitrović, koji je tokom devedestih bio jedan od ključnih propagandista ratnohuškačke politike u srpskom novinarstvu. Zanimljivo je da su oboje postavljeni na mesta glavnih urednika nakon ulaska Srpske napredne stranke u Vladu Srbije.

Biserko (14. novembar) kad je kampanja protiv svedokinje već počela i u drugim medijima.

Večernje novosti su 16. novembra objavile intervju sa šefom pravnog tima koji zastupa Srbiju u sporu sa Hrvatskom pred Međunarodnim sudom pravde Sašom Obradovićem koji kaže: „Nemamo pravo da tri meseca pred početak suđenja objavljujemo imena svedoka, jer bi to ugrozilo njihovu sigurnost... Time niko ne dobija. Samo se podižu strasti”.

Na osnovu teksta u listu *Blic* koji je prvi objavio ime svedokinje, može se, međutim, zaključiti da je informacija došla upravo iz državnih institucija, najverovatnije iz pravnog tima Srbije. Može se pretpostaviti, da ta informacija nije mogla da procuri i bez dozvole sa više instance od pravnog tima. Izvor informacije nije imenovan, što takođe upućuje na to da je onaj ko je dao informaciju znao da ne sme da je objavi, ili i sam bio svestan težine i posledica njenog objavljivanja. Smatramo da je i na novinarima, a pre svega urednicima odgovornost da procene kad će i da li će objaviti vest ili izjavu imajući u vidu posledice koje može da ima njeno objavljivanje.

Helsinški odbor podneo je žalbu Savetu za štampu (samoregulatornom telu koji istražuje i ocenjuje slučajeva kršenja Etičkog kodeksa novinara Srbije).¹²⁷ U žalbi je ukazano da su objavljenim tekstovima: „Sonja Biserko svedok Hrvatske u tužbi za genocid protiv Srbije”, (*Blic*, 12. novembar 2013), „Dobri prijatelji idu na sud” (*Politika*, 13. novembra 2013) i „Biserko za Zagreb” (*Večernje novosti*, 13. novembar 2013), prekršen član V Kodeksa novinara Srbije. Helsinški odbor ocenjuje da je cilj objavljivanja imena svedokinje, kao i nekih drugih tekstova u *Večernjim novostima* i *Infomreru*, bila njena diskreditacija i zastrašivanje, odnsono obračun sa njom.

U članu V Kodeksla novinara Srbije (novinarska pažnja), stav 2, stoji da novinar ne sme slepo da veruje izvoru informacija. Novinar mora da vodi računa o tome da izvori informacija često slede svoje interese ili interese društvenih grupa kojima pripadaju i prilagođavaju svoje iskaze tim interesima. U smernicama novinarima u ovom stavu navodi se da čitaoci moraju da budu obavešteni o neposrednoj koristi koju izvor može ostvariti

127 Kodeks se može naći na <http://www.savetzastampu.rs/latinica/kodeks-novinarar-srbije>.

od objavljivanja informacije. Ako izvor ima neposredan interes, *ili nastoji s nekim da se obračuna*, čitaoci moraju o tome da budu obavešteni.

Odbor je podneo žalbu i povodom tekstova: "Proterajte ovu ženu iz Srbije" u tabloidu *Informer* (tekst najavljen i na naslovnoj strani), u izdanju od 13. novembra 2013. godine i „Rat protiv sopstvene države“, objavljen u Večernjim *novostima* 23. novembra 2013.¹²⁸ Ovaj tekst najavljen je i na naslovnoj strani pod naslovom „Sonja Biserko u ratu protiv svoje države“. (Objavljivanje teksta je najavljeno u *listu* i dan ranije).

Smatramo da je u navedenim tekstovima narušen Član IV Kodeksa novinara Srbije koji se odnosi na odgovornost novinara u stavu 1, gde stoji da je novinar pre svega odgovoran svojim čitaocima i da tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa. „Novinar se mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja“. Član V, stav 4, propisuje da novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da šire mediji i učiniće sve da izbegne diskriminaciju zasnovanu na (...) političkom i drugom mišljenju.

Oba teksta pozivaju državu na represivne mere protiv svedokinje Sonje Biserko i kršenje prava na zaštitu svedoka i slobodu govora, što spada u osnovna ljudska prava.

Navedeni tekstovi iz *Informera* i Večernjih *novosti* sadrže karakteristike govora mržnje prema svedokinji koji podstiče na prezir prema njoj, na diskriminaciju i neprijateljstvo, pozivaju na osudu okoline, imaju za cilj stvaranje straha kod targetirane osobe... Sudeći po komentarima koji su usledili na web stranicama navedenih listova objavljeni tekstovi podstiču i na nasilje. (Na primer, komentar na sajtu Večernjih *novosti*:¹²⁹ Goran 5 23. novembar 2013. 16:11 #2727316: „Najbolja stvar koju država može da uradi je da joj ukine obezbeđenje. Sve ostalo će se rešiti samo“).

128 Nadnaslov: „Da li će Srbija reagovati na najavljeno svedočenje Sonje Biserko u korist Hrvatske po tužbi za genocid“; podnaslov: „Osnovno pravno pitanje je o čemu će Biserko svedočiti kad nije bila neposredni učesnik događaja“, „Može se osporavati i njen kredibilitet jer je od Stjepana Mesića dobila orden kneza Trpimira“.

129 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:465057-Sonja-Biserko-svedoci-protiv-sopstvene-zemlje>, Poslednji put na stranici viđeno 24. novembra 2013.

Činjenica je da su *Večernje novosti* potpuno svesne posledica koje tekst „Rat protiv sopstvene države” može da izazove, s obzirom da su samo nekoliko dana ranije objavile gore citiranu izjavu šefa Pravnog tima Srbije Saše Obradovića kojom upozorava da bi objavljivanje imena svedoka ugrozilo njihovu sigurnost.

Posebnu težinu zastrašivanju svedokinje, njenoj diskreditaciji i pravdanju mogućeg nasilja prema njoj doprinosi i citiranje javnih ličnosti, poput šefa poslaničke grupe vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) Zorana Babića, predsednika Asocijacije izbegličkih udruženja iz Hrvatske Milojka Budimira, poslanice Demokratske stranke Srbije Sande Rašković Ivić (citirani u *Informeru* „Proterajte ovu ženu iz Srbije”); akademika Smilje Avramov, Miroslava Svirčevića iz Balkanološkog instituta SANU, profesora krivičnog prava Milana Škulića i drugih u citiranim u *Večernjim novostima* („Rat protiv sopstvene države”).

Večernje novosti u spornom tekstu koriste istu propagandnu matricu kao tokom ratova devedesetih: objavljene su slike zločina nad Srbima iz Drugog svetskog rata i dovedene u vezu sa zločinima iz devedesetih. Slike zločina nad Srbima u Drugom svetskom ratu služile su srpskoj propagandi devedesetih godina da se opravda rat sa Hrvatskom i koršćenje sile protiv „nerpijatelja”.

Osim toga, akademik Smilja Avramov ponovila je i niz neistina u spornom tekstu koje su do sada stalno demantovane i koje bi trebalo da su poznate svakom novinaru koji piše o Helsinškom odboru. Te ponovljene neistine takođe su u funkciji propagande i podsticanja neprijateljsva prema svedokinji i Helsinškom odboru. Na netačnosti u tekstu i više puta ponovljene laži, ukazano je u žalbi Saveta za štampu. Takođe nije jasno na koji se “dosije” Sonje Biserko poziva Smilja Avramov¹³⁰ u navedenom tekstu i da, ako takav dosije postoji, otkuda njoj pravo da ima uvid u njega.

Ono što posebno zabrinjava jeste kontekst u kome su tekstovi koje navodimo objavljeni na šta je, takođe ukazano u žalbi Savetu za štampu. Policija poseduje informacije o brojnim pretnjama nasljem koje su

130 Smilja Avramov: “Svojevremeno je izbačena iz SIP-a, a njen dosije još postoji. Osim toga, vodi međunarodnu organizaciju koja se finansira iz inostranstva.” *Večernje novosti*, 23. novembar 2013.

poslednjih godina upućivane Sonji Biserko lično i Helsinškom odboru. Osim toga, u Srbiji su veoma aktivne neonacističke organizacije i organizacije ekstremne desnice koje osim što propagiraju ideologiju nacionalizma, krvi i tla, akteri su i vinovnici brojnih incidenata protiv predstavnika manjina, zaštitnika ljudskih prava i onih koji politički misle drugačije. Njihova krivična dela često ostaju nekažnjena. O svemu svedoče brojni izveštaji i saopštenja organizacija za ljudska prava i slobode. Osim Helsinškog odbora, ti podaci mogu se naći u javnim saopštenjima Kuće ljudskih prava, YUKOM, Nezavisnog društva novinara Vojvodine... kao i međunarodnih organizacija poput Amnesty International. U takvom kontekstu, jezik mržnje protiv zaštitnika ljudskih prava u medijima daje snažan podsticaj nasilnicima i zagovornicima ekstremnih ideologija za nasilje protiv neistomišljenika.

Savet za štampu raspravljao je o navedenim tekstovima na osnovu žalbe koju je podneo Odbor, ali je u svim slučajevima, osim u jednom odlučio da Kodeks novinara nije prekršen.

Komisija za žalbe je zaključila da tekstom „Sonja Biserko svedok Hrvatske u tužbi za genocid protiv Srbije”, objavljenog 12. novembra 2013, dnevni list *Blic* nije prekršio odredbe Kodeksa novinara Srbije. Komisija za žalbe ni u jednom od tih tekstova nije uzela u obzir kontekst u kome su oni objavljeni niti bilo šta od navedenog. Na primer, u obrazloženju povodom teksta u *Blicu*, „Sonja Biserko svedok Hrvatske u tužbi za genocid protiv Srbije”, Komisija za žalbe Saveta za štampu utvrdila je da redakcija lista „nije uradila ništa što bi bilo suprotno etičkim pravilima profesije jer „ne postoji zabrana suda da se objave imena svedoka, već samo intereni dogovor pravnih timova Hrvatske i Srbije, koji ne obavezuje medije”. Komisija je konstatovala da *Politika* tekstom „Dobri prijatelji idu na sud”, objavljenog 13. novembra 2013. godine u štampanom i onlajn izdanju, nije prekršila odredbe Kodeksa novinara Srbije. U slučaju lista *Politika*, kako je navedeno na sajtu Saveta za štampu, jedan član Komisije smatrao je da *Politika* jeste prekršila Kodeks. Preostalih šest članova je branilo pisanje *Politike*. Tekstom „Srbiju u Hagu brani osam svedoka”, odnosno antrfileom „Biserko za Zagreb”, u okviru tog teksta, objavljenog 13. novembra

2013. godine, dnevni list *Večernje novosti* nije prekršio odredbe Kodeksa novinara Srbije.

Jedini tekst u kome je Komisija videla kršenje novinarske etike jeste članak objavljen u *Infomeru*: „Proterajte ovu ženu iz Srbije”. U obrazloženju se kaže da je dnevni list *Informer*, pod 1. prekršio tačku 1. Odeljka IV (Odgovornost novinara) o obavezi novinara da se suprotstavi svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja I, pod 2. prekršio je tačku 4, Odeljka V (Novinarska pažnja) po kojoj novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da šire mediji i mora da učini sve da je izbegne. Članovi Komisije prihvatili su mišljenje podnosioca žalbe da ovakvo izveštavanje nije u skladu sa etičkim pravilima profesije, jer naslov i tekst direktno poziva na represiju prema Sonji Biserko. *Informer* nedvosmisleno sugerise da je treba kazniti zbog svedočenja pred Međunarodnim sudom pravde, čime se krše njena ljudska prava, a ona diskriminiše po osnovu drugačijeg mišljenja. Po mišljenju članova Komisije, posebno su neprihvaljive uvrede na račun Sonje Biserko koje izgovaraju neki od *Informerovih* sagovornika, a ceo tekst je intoniran tako da kod čitalaca izazove mržnju i prezir prema njoj. Komisija je jednoglasno odlučila da je *Informer* prekršio Kodeks novinara.

Komisija je osudila i komentare ispod teksta „Rat protiv sopstvene države”, čime je prekršena tačka 1. Odeljka IV (Odgovornost novinara) i tačka 4. Odeljka V (Novinarska pažnja) o obavezi novinara da se suprotstavi svima koji krše ljudska prava, ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja, kao i da učini sve da izbegne diskriminaciju zasnovanu, između ostalog, na političkom i drugom mišljenju.

Komisija nije uspela da usaglasi odluku da li je Kodeks prekršen i tekstom „Rat protiv sopstvene države”, jer su „za” glasala četiri člana Komisije, „protiv” dva, dok su dva bila „uzdržana”. Deo članova Komisije smatrao je da pozivanje na „mišljenja u javnosti” da Sonji Biserko treba oduzeti državljanstvo i isticanje da je reč o tome da ona svedoči protiv sopstvene države i da to mnogi smatraju izdajom, predstavlja kršenje Kodeksa, jer podstiče na diskriminaciju i mržnju prema njoj. Pri tome se ne nude nikakvi dokazi da takvi stavovi u javnosti zaista postoje, pa se može pretpostaviti da ih *Večernje novosti* zapravo same kreiraju. Dva člana Komisije imala

su sasvim suprotno mišljenje, verujući da mediji imaju pravo na sopstvenu uređivačku politiku koja podrazumeva, između ostalog, da mogu slobodno birati sagovornike i komentarisati određene informacije. Po njihovom mišljenju, Komisija nema prava da „između redova” traži nameru Večernjih *novosti* da pokrenu kampanju protiv Sonje Biserko. Dva člana Komisije ostala su neodlučna, pa Komisija za žalbe nije uspela da usaglasi odluku o tome da li su *Večernje novosti* tekstem “Rat protiv sopstvene države” prekršile odredbe Kodeksa novinara Srbije.

Osim tekstova objavljenih u novembru 2013, obuhvaćenih žalbom Savetu za štampu, kampanja je nastavljena i nakon toga, u čemu su prednjačile *Večernje novosti*. Kuću ljudskih prava i demokratije Beograd (Helsinški odbor je jedan od osnivača Kuće koju čini pet organizacija) nekoliko listova u Srbiji izvestilo je da su dobili nalog iz vlasti da „iskopaju informacije” i pišu tekstove protiv Kuće. Dnevni list *Večernje novosti* objavio je u štampanom izdanju 12. aprila 2014, tekst “Nagrada za nevladine jurišnike” autora R. Dragović.¹³¹ Tekst tretira organizacije za zaštitu ljudskih prava kao neprijateljske i izdajničke, koristeći u potpunosti terminologiju i metodologiju koju su *Večernje novosti* i slični mediji već koristili devedesetih u ratnoj propagandi. Tekst se pojavio u trenutku završavanja druge, finalne faze renoviranja prostora gde tokom leta treba da se useli pet nevladinih organizacija, koga im je Kancelarija za evropske integracije Skupštine grada Beograda ustupila, poštujući zakonsku proceduru. Tada je gradonačelnik bio Dragan Đilas predsednik Demokratske stranke koja je izgubila izbore u martu 2014. Renoviranje kuće finansira Vlada Kraljevine Norveške.

U tekstu se navodi da “organizacije, poznate po žestokim kritikama na račun zvanične Srbije i njene politike, osim različitih kanala finansiranja iz državnog budžeta, koriste i niz privilegija u društvu koje nisu dostupne ostalim udruženjima”. “Primer za to jeste više od 500 kvadrata ekskluzivnog poslovnog prostora u samom centru Beograda, koje im je 2011. godine Skupština grada ustupila na korišćenje”. “Istup predsednice Helsinškog komiteta za ljudska prava Sonje Biserko u hrvatsko-srpskom sporu po međusobnim tužbama za genocid pred Međunarodnim sudom pravde u

131 Isti tekst objavljen je i u elektronskom izdanju pod nazivom „Nevladine organizacije: žestoko kritikuju Srbiju, a dobijaju privilegije”.

Hagu, koji je po mnogo čemu bio žešći i od argumenata suprotne strane, u javnosti je otvorio pitanje javnih resursa i finansija koje koristi nevladin sektor”, piše u tekstu.

U tekstu se optužuje i bivši beogradski gradnačelnik Dragan Đilas za dodelu ovog prostora nevladinim organizacijama: “Iako se ove organizacije još nisu uselile u lokal u centru grada, u rukama imaju rešenja o dodeli ovog prostora koja je potpisao tadašnji gradonačelnik Dragan Đilas. On im je tako ustupio javni prostor čiji bi zakup na slobodnom tržištu godišnje koštao najmanje 100.000 eura. Gradske vlasti time su, kako je tada saopšteno, pomogle ‘borbi za ljudska prava i omogućavanju onima koji su veći deo svog života posvetili toj borbi da rade u boljim uslovima’. Prema pisanju Večernjih *novosti*, “poseban problem jeste finansiranje (ovih organizacija) iz inostranstva, zbog čega su ove grupe posebno stigmatizovane u srpskom društvu”.

Kuća ljudskih prava krajem 2012. godine je svojim sredstvima renovirala deo prostora koji je korišćen za zajedničke aktivnosti velikog broja organizacija, konferencije, okrugle stolove, javne rasprave, umetničke izložbe, a u januaru 2014. godine počela je druga, završna faza rekonstrukcije prostora, koji je bio izuzetno ruiniran i u lošem stanju. Samim tim, tvrdnje da se organizacije nisu ni uselile u navedeni prostor i da je prostor “ekskluzivan”, takođe nisu istinite.

Posebno zabrinjava izjava docenta Pravnog fakulteta u Beogradu Miloša Jovanovića koji zahteva zabranu finansiranja NVO iz inostranstva i ističe “da je finansiranje nevladinog sektora od stranih država i organizacija opasnije od korišćenja domaćih resursa”, te da time “one postaju promotori interesa stranih država, umesto da rade na korist sopstvenog društva”. “Pokleknuli smo pomodarstvu da nevladine organizacije uključujemo u državne institucije i da one time postaju overa demokratskog društva. Iako one mogu državi da pomognu u određenim oblastima, to nije prirodno stanje. Veliko je pitanje koga one predstavljaju, jer država jedino ima legitimitet u društvu”.

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, inače, poznat je kao jedna od najznačajnijih obrazovnih ustanova – promotera nacionalističke ideologije i kao centar okupljanja konzervativne, nacionalističke srpske elite.

U navedenom tekstu u Večernjim *novostima* je takođe objavljena navodna izjava Helsinškog odbora za ljudska prava, iako niko iz *lista* nije zvao Helsinški odbor tim povodom, niti je iko iz Odbora dao izjavu.

Jedan od najdrastičnijih primera govora mržnje jeste tekst "Crvena Sonja" Milana Jovanovića, objavljen 15. marta 2014, u online izdanju Frankfurtskih vesti, novina namenjenih dijaspori. Jovanović piše "da je Vučić Putin, kao što nikada nije bio, a da je Srbija Rusija, kao što nikad neće biti, onda bi Sonja Biserko odavno omastila rešetke, ili bi bar negde iz progonestva širila svoje ideje o srpskoj genocidnosti".¹³²

Opomena koju je Republička radiodifuzna agencija¹³³ uputila većem broju televizijskih stanica zbog učestalih emisija u kojima glorifikuju više puta osuđivanog kriminalca Kristijana Golubovića bila je povod glavnom uredniku *Večernjih novosti* Ratku Dmitroviću da napiše, kako on ne vidi po čemu su Golubovićeve stavovi opasniji od priče Jelene Milić iz Centra za evroatlantske studije, promotera NATO ili po čemu je njegova biografija opasnija od biografije Sonje Biserko.¹³⁴ Šef misije EU u Beogradu, Majkl

132 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Kolumne/388884/Crvena-Sonja>.

133 Savet RRA je 25. aprila 2014, po hitnom postupku, održao sednicu čije su teme bile emisije „Ami Dži šou“ i „Teška reč“ Televizije *Pink*, emisija „Bulevar“ Televizije *B92*, emisija „Eksplziv“ Televizije *Prva* i emisija „Goli život“ na Televiziji *Heppy* u kojima je gostovao Kristijan Golubović. Savet je odlučio da pokrene postupke za izricanje mera protiv svih navedenih emitera u kojima će se utvrditi postoje li elementi kršenja Zakona o radiodifuziji i Kodeksa ponašanja emitera. Savet RRA "deli zabrinutost javnosti zbog metastaze sveukupne medijske patologije, koja je počela devedesetih godina i pridružuje se društvenom konsenzusu o tome kakve vrednosti treba da promovišu elektronski mediji".

134 Komentar „Kristijan i još neki“ (Večernje *novosti*, 26. april 2014.): „(...) Po čemu je, uzmimo, za ovo društvo priča Kristijana Golubovića opasnija od priče Jelene Milić, iz Centra za evroatlantske studije, promotera NATO. Ona je na ekranu češće nego Golubović, ima stalne kolumne, blogove, šta li već, po uticajnim medijima, učestvuje u javnim panelima, drži predavanja i tvrdi da je Srbiju i trebalo bombardovati 1999. godine. To je, kaže ona, bio jedini način da se spreče Miloševićeva zlodela na Kosovu 1998/1999. godine. Oružani ustanak Albanaca, naravno, ne spominje. Ne objašnjava ni situaciju iz 1995. godine kad je Hrvatska proterala 250.000 Srba, a NATO ne da nije bombardovao Zagreb već je Tuđmanovoj vojsci pomagao u poslu etničkog čišćenja Srba. Kakvu posledicu u mozgu Istog onog nezrelog i neformiranog dečaka mogu da izazovu stavovi Jelene Milić? Da li su to društveno prihvatljiviji stavovi? (...) Još jedna žena, Sonja Biserko, gostuje po

Devenport ukazao je i na to da primeri poređenja predstavnika civilnog društva, s jedne strane, i kriminalaca, s druge, predstavljaju "jasno kršenje standarda ponašanja u medijima, kao i prava tih pojedinaca i organizacija". "Očekujemo da institucije koje imaju odgovornost za standarde u medijima reaguju na takve slučajeve", rekao je Devenport i dodao da bi trebalo pojačati i ulogu nezavisnih institucija, kao što su Savet za štampu i Radiodifuzna agencija.¹³⁵

Uoči zakazanog procesa pred Međunarodnim sudom pravde i nakon njega, ređali su se naslovi i tekstovi u novinama koji su, sa ciljem diskreditacije svedokinje Sonje Biserko sugerisali da je ona „svedočila po zadatku“, da kao „ekonomista po obrazovanju nema odgovarajući nivo znanja i profesionalne veštine da bude svedok“, da je optužila Srbe da su jedini krivci za raspad Jugoslavije, da „na taj način ne bi svedočila ni Hrvatska stranka prava“ (ekstremno nacionalistička stranka u Hrvatskoj), da je „ocrnila Srbiju gore od Hrvata“, da ona već decenijama radi kao hrvatski lobista. Objavljena je, ilustracije radi, izjava modne kreatorke Verice Rakočević da je demokratija u Srbiji „dozvolila da se fašistički stavovi javno iznose i da takvi ljudi i dalje hodaju gradom. Službe koje su nekada rešavale te stvari danas krče put drogi i korupciji“.¹³⁶ Urednik tabloida *Informer* Dragan J. Vučićević pokrenuo je inicijativu da mediji bojkotuju Sonju Biserko, što su odmah podržali urednici uticajnih nacionalističkih listova *Večernjih novosti* i *Pečata*, Ratko Dmitrović i Milorad Vučelić.

Međutim, ono što posebno zabrinjava jesu komentari i otvorene pretnje nasiljem građana povodom ovih tekstova. Iz komentara se jasno vidi da su objavljeni tekstovi, uz, naravno, serije propagandističkih tekstova iz prethodne dve decenije u kojima je sadržan veliki broj neistina o radu i životu Sonje Biserko, imali za cilj stvaranje i učvršćivanje neprijateljstva u

srpskim televizijama češće nego Seka Aleksić, a svedočila je u Hagu s ciljem da dokaže genocidnost države Srbije, praveći spiskove potkazivala srpske intelektualce, profesore, javne ličnosti, i niko se od dušebrižnika, iskazanih u ovoj priči, nije setio da traži zabranu njenih javnih nastupa. Po čemu su stavovi Kristijana Golubovića i njegova biografija opasniji za srpsko društvo od stavova i biografije Sonje Biserko?"

135 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=05&dd=11&nav_category=12&nav_id=846489

136 *Naše novine*, 3. april 2014.

zajednici prema ovoj braniteljki ljudskih prava. Analiza komentara čitalaca pokazuje da su oni identični porukama novinskih tekstova i komentara, ali često još eksplicitnije izraženi.

Čitaoci su tako direktno predlagali šta treba preduzeti prema Sonji Biserko, a ti predlozi mogu se svrstati u nekoliko grupa: radikalne mere u organizaciji bezbednosnih službi (saobraćajna nesreća, puštanje virusa na primer), pokretanje sudskog postupka za veleizdaju, proterivanje iz zemlje i oduzimanje pasoša, primena Putinovog scenarija i zabrana rada.¹³⁷

137 Ispod teksta objavljenog u *Večernjim novostima* 1. Aprila 2014, „Sonja Biserko ocrnila Srbiju gore od Hrvata“, u on-line izdanju sledile su poruke čitalaca: „kopirati kako to rade na Zapadu, pročitati šta je sve nalagala i pokrenuti postupak“. Na to se nadovezuje komentar „ja sam za radikalnije rešenje“, „ovo stvorenje treba oterati iz zemlje...“, „meni samo nije jasno zašto je Srbija ne proglasi personom non grata“, „šta ova žena radi u Srbiji, neka ide u svoju Hrvatsku...“, „naravno da takve organizacije treba zabraniti jer rade protiv države. Rusija je takve organizacije zabranila i niko joj ništa ne može“, „protiv Sonje Biserko i Nataše Kandić treba pokrenuti krivični postupak“, „da ja o njoj odlučujem dobila bi ona 24 sata da napusti teritoriju Srbije, u protivnom bila bi uhapšena...“, „prvo bi bila dobro kažnjena... Izraelski MOSAD se osvetio teroristima koji su u Minhenu pobili reprezentivce Olimpijade. To je država koja ima dostojanstvo. Tamo ovakvi kao Biserko ne bi ni probali ovako nešto, a ako bi probali sigurno više nikad ne bi“, „treba joj postaviti sliku negde na trg da ljudi pljuju po njoj, a ne po ulici“, „žena je američki plaćenik zadužen da celog svog života za debele pare pljuje po Srbiji i srpskom narodu“, „osobe ovog tipa, koje još rade i žive u Srbiji treba izbaciti iz svih društvenih tokova, konfiskovati im svu imovinu i suditi im za izdaju zemlje“, „takvo kao što je ovo stvorenje od žene treba polomiti i popišati se na njemu ... naravno mislim i na Natašu Kandić koja je sličan ovom neuspehom abortusu“, „(...) Ozbiljne demokratske države odmah stave na crnu lisu (za banku, za kredit, za posao...) A ako se radi o nacionalnom interesu 'saobraćajna nesreća', „dokle ćete toleristi njene klevete bez posledica po nju“, „kada postoji volja postoji i način. Mada sam ja lično više pristaša metoda naših čarobnjaka iz OZNE“.

U on-line izdanju tabloida *Kurir* (1. april 2014) ispod teksta „Ovakvo je svedočila Sonja Biserko u Hagu: Srbi rušili SFRJ od Titove smrti“ postavljeno je: „Sonja dušo da nisi možda slučajno čula za neke viruse koji izazivaju opasne bolesti... E sad si ga ugasila... Udba je čudo“.

Isključivo negativne poruke čitalaca puštene su i na sajtu profesionalnog medija *RTV B92* ispod teksta „Biserko: Srbija je rušila SFRJ“ (preuzeto 1. aprila 2014): „zašto se čuditi izjavama žene koja je rođena i odrastala u Zadru (Hrvatska) i od malih nogu zadojena tamošnjim proustaškim pirom prema svemu srpskom, treba se čuditi kako institucije Srbije da ona javno u Srbiji ispoljava proustaški pir i uznemirava narod već 20 godina“, „njeni finansijeri na zapadu očekuju od nje da odradi platu“, „a za veštačenje protiv Srbije, osudio bih vas za veleizdaju, proterao i oduzeo državljanstvo“.

Odbor je upoznao i policiju sa pretnjama, ali u periodu od januara 2013, do maja 2014, nije bilo konkretne reakcije nadležnih institucija, pre svega Tužilaštva. Jedino je, policija (na nivou policijske stanice Stari grad), obećala veću pozornost i regularni obilazak kancelarija Helsinškog odbora. Po savetu, navodno dobronamernih "zabrinutih građana", preduzete su određene bezbednosne mere unutar same kancelarije, a jedna od njih bila je i skidanje table sa natpisom Helsinškog odbora ispred ulaza u kancelarijske prostorije. Ove bezbednosne mere, preduzete su na zahtev komšiluka u zgradi u kojoj se nalaze prostorije Helsinškog odbora. (Pojedine komšije se, navodno ne osećaju bezbedno zbog NO u njihovom susedstvu i zahtevaju iseljenje organizacije. Slične su reakcije i u slučaju kada je reč o komšiluku nekih drugih NVO).

Nijedan visoki državni funkciner nije javno osudio grube napade na Sonju Biserko. Naprotiv, pojedini državni funkcineri odbili su da učestvuju na istim skupovima na kojima se pojavljuje i predsednica Helsinškog odbora. Time je direktno uskraćena javna podrška državnih funkcionera braniteljki ljudskih prava i prećutno data podrška javnim napadima na nju. Na osnovu svega iznetog, zaključujemo da ova medijska kampanja i odsustvo zaštite, podstiču neprijateljske komentare i provociraju nasilje.

III – PRAVOSUĐE

Nastavak reforme

Pravosudni sistem u Srbiji godinama se bori sa ozbiljnim problemima: nedovoljnom efikanošću, ogromanim brojem zaostalih predmeta, široko rasprostranjenom korupcijom, kao i političkim i drugim nedozvoljenim uticajima. Pravosuđe je u reformu 2008. ušlo sa više od 4500 zastarelih krivičnih predmeta (do pet godina zatvora), 517 zastarelih zatvorskih kazni, a mnogi krivični postupci vođeni su duže od decenije. Saldo sudske prakse samo u borbi protiv organizovanog kriminala od reforme do kraja 2010. godine je 2000 okrivljenih, 150 optužnica, više od 90 presuda sa više od 30 vekova zatvora.

Reforma pravosudnog sistema je neuspeli pokušaj – tako je ocenjena i od međunarodne zajednice, ali i domaće stručne javnosti. Najviše zamerki upućeno je zbog načina izbora sudija i tužilaca. Iako je vlast, konstituisana 2012, oštro kritikovala način na koji se reforma sporovodila, ona sama nije puno uradila kako bi se ispravili njeni negativni efekti. Upravo suprotno: više od 400 ranije neizabranih sudija i tužilaca vratilo se na posao, a da pri tome nisu ustanovljeni jasni kriterijumi za vrednovanje njihovog rada. Na problem kadrovskih izmena upozorio je i šef delegacije EU u Beogradu, Vensan Dežer, upozorenjem da se “đavo uvek krije u detaljima”. Rekao je: “Izbor, razrešenja i napredovanja u karijeri na sudijskim funkcijama ne smeju biti predmet politizacije”. To se odnosi i na oko 900 sudija i tužilaca koji su pre tri godine prvi put izabrani bez provere i postavljeni na stalne funkcije. Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca nisu doneli kriterijume za vrednovanje njihovog rada.¹³⁸

Visoki savet sudstva (vss) imao je obavezu da do kraja maja 2009. godine donese pravilnik o vrednovanju rada sudija i izabere organe koji će ocenjivati njihov rad. Međutim, to nije bilo učinjeno. Zato nisu ocenjivane ni sudije koje su bile izabrane na prvi trogodišnji mandat, a koje su od 1. januara 2013. godine automatski dobile zvanje stalne sudijske funkcije.¹³⁹

¹³⁸ *Novi magazin*, br 89, 10. januar 2013.

¹³⁹ Tokom reforme pravosuđa koju je 2009. godine sprovela prethodna vlast bez posla je

Zbog toga je reforma sporna i kad je reč o reizabranim sudijama. Među sudijama koji će moći da se kandiduju za mesto predsednika sudova, a koje su odlukama Ustavnog suda Srbije vraćeni na radna mesta ima i sudija koje su imale više od 200 nerešenih predmeta, ali i sudija protiv kojih je podneto više krivičnih prijava zbog primanja mita i korupcije.

Potpredsednica vss, Mirjana Ivić, izjavila je da Visoki savet sudstva neće pokrenuti preispitivanje dostojnosti sudija koje su odlukama Ustavnog suda Srbije vraćene na posao, jer su „odluke Ustavnog suda Srbije konačne i o tome se neće raspravljati”. Ivićeva je takođe, rekla da je vss naveo razloge zbog kojih pojedine sudije nisu bile reizabrane i zbog čega su nedostojne obavljanja sudijske funkcije, ali da Ustavni sud to nije uvažio.¹⁴⁰

I Slobodan Homen, nekadašnji državni sekretar Ministarstva pravde, smatra da je Ustavni sud Srbije napravio grešku, jer je sve sudije neselektivno vratio na posao i nije vodio računa o dokazima koji su jasno ukazivali na razloge zbog kojih nisu bili reizabrani. Među njima bilo je sudija koji su imali veliki broj zastarelih predmeta, koje su za višestruke povratnike primenjivali najblaže kazne, ali i onih koji su na slobodu puštali kriminalce za koje je postojalo mnogo relevantnih dokaza. Kako ovakve sudije ne bi nastavile da rade svoj posao i kako pravosuđe ne bi gubilo na kvalitetu, Homen navodi dva moguća rešenja – pokretanje disciplinskog postupka od strane Visokog saveta sudstva i podnošenje inicijativa za razrešenje sudije od strane građana.¹⁴¹

Otkako je formirana kancelarija disciplinskog tužioca Visokog saveta sudstva 2010. godine, broj prijava protiv sudija koje su uglavnom podnosili

ostalo više od 800 sudija, jer ih Visoki savet sudstva nije reizabrao. Međutim, odlukama Ustavnog suda Srbije na posao su vraćene sve sudije koje su uložile žalbu, njih više od 600. Oni koji se nisu žalili na odluke VSS u međuvremenu postali advokati ili su prešli granicu za starosnu penziju. Međutim, među sudijama koje su vraćene na posao bilo je i onih koji su imali više od 200 nerešenih predmeta, ali i sudija protiv kojih je podneto više krivičnih prijava zbog primanja mita i korupcije. Kao glavne krivce za ovaj problem uglavnom se optužuje Visoki savet sudstva, koji nije u predviđenom roku doneo podzakonski akt za ocenjivanje rada sudija, ali i Ustavni sud Srbije, koji je neselektivno sve sudije ponovo vratio na njihova radna mesta.

140 *Danas*, 12–13. januar 2013.

141 Isto.

građani i njihovi advokati, povećao se za nekoliko puta. Pre tri godine bilo ih je 58, a krajem 2013 godine već 476. Prema podacima vss, tek četiri disciplinske prijave podneli su vršioci funkcija predsednika sudova, a u samo pet slučajeva disciplinski tužilac je predložio da se protiv sudija vodi disciplinski postupak.

Tako je, posle sprovedenog disciplinskog postupka, Visoki savet sudstva razrešio sudiju Apelacionog suda u Beogradu Aleksandru Zlatić, zbog teškog disciplinskog prekršaja koji je napravljen dok je sudila u Okružnom sudu u Beogradu. U jednom predmetu Zlatićeva je objavila presudu 2003. godine, a pisani otpравak uradila tek 2011, kada je posle reizbora sudija unapređena u Apelacioni sud. Inače, zastarelost krivičnog gonjenja za trojicu okrivljenih nastupila je 2009. godine. U drugom slučaju, ona je napisala presudu 2011. godine, a objavila je 2004.¹⁴² proveriti

Disciplinska komisija pokrenula je postupak protiv sudije Prekršajnog suda u Požarevcu Bojana Petrovića. Na teret mu je stavljen težak disciplinski prekršaj – neopravdano kašnjenje u izradi odluka, neopravdano nezakazivanje ročišta i odugovlačenje postupaka. Međutim, ovaj postupak je obustavljen zato što je sudiji prestala sudijska funkcija na njegov lični zahtev. Disciplinski tužilac pokrenuo je postupak i protiv sudija Prekršajnog suda u Valjevu Zorana Stefanovića i Zorana Krunića zbog toga što su prekršili “u većoj meri načelo dostojanstvenosti i pravila ponašanja”. Komisija je oglasila odgovornim Krunića i kaznila ga umanjenjem plate od 30 odsto u periodu od šest meseci. Predlog da se povede disciplinski postupak protiv Stefanovića je odbijen.¹⁴³

Sudija Ustavnog suda Srbije Tomislav B. Stojković, protiv koga je Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu podnelo zahtev za sprovođenje istrage zbog sumnje da je izvršio krivično delo prevare, povukao se sa sudijske funkcije do okončanja sudskog postupka. Sudija najvišeg suda u zemlji osumnjičen je da je od prijatelja Dragomira A. pozajmio 55.000 eura, a kao zalog mu dao falsifikovanu Modiljanijevu sliku. Dragomir A. je preminuo, a novac koji je pozajmio, Stojković nije vratio ni njemu ni njegovoj porodici. Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije, napominje da je i

142 *Večernje novosti*, 9. maj 2013.

143 Isto.

sam izbor Tomislava Stojkovića na mesto sudije Ustavnog suda bio nejasan i nelogičan. Prema njenim rečima, on je na ovo mesto izabran kao predstavnik autonomne pokrajine, u ovom slučaju Kosova, iako od 1999. godine ima prijavljeno mesto prebivališta u Beogradu i upisan je u Advokatsku komoru Beograda. Boljević je takođe, izjavila da se za ime ovog sudije vezuje mnogo afera, te da je već bio optuživan za umešanost u otmicu. Fond za humanitarno pravo je već pokrenuo inicijativu za njegovo razrešenje.¹⁴⁴

Predsednica Visokog kasacionog suda (vks) i vss, Nata Mesarović povodom navoda optužbe protiv sudije Tomislava Stojković izjavila je da, „u vreme predlaganja kandidata za sudiju Ustavnog suda Srbije, članovi Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca nisu imali saznanja o kandidaturi Tomislava B. Stojkovića koja bi dovela u sumnju njegovu dostojnost za imenovanje sudije Ustavnog suda Srbije”.¹⁴⁵

Služaj sudije Blagoja Jakšića je još jedan primer nedostojnih sudija, koji je ujedno i član vss. Njega je Specijalni sud u Beogradu u maju 2013. godine oslobodio optužbi za krivično delo zloupotreba službenog položaja. Oslobođajuća presuda, zbog nedostatka dokaza, doneta je i za još petoricu okrivljenih u ovom slučaju koji je pokrenut u septembru 2011. godine. U to vreme Visoki savet sudstva (vss) intenzivno je radio na prigovorima neizabranih sudija. Blagoje Jakšić se kao izborni član vss zalagao da znatan broj neizabranih sudija bude vraćen na posao. Tada je Jakšiću određen pritvor, u kome je proveo pet i po meseci, a istovremeno je suspendovan sa funkcije člana Visokog saveta sudstva. Na teret mu je stavljena „visoka korupcija” u vreme kad je bio predsednik Opštinskog suda u Kosovskoj Mitrovici, a u vezi sa overom jednog poslovnog ugovora iz 1997. godine. Oslobođajuća presuda doneta je jednoglasno, jer nije utvrđena nikakva veza između radnji sa protivpravnom imovinskom koristi koja je, prema navodima optužnice, ostvarena 2002. godine, ali takođe nije dokazana. Tužilaštvo za organizovani kriminal saopštilo je da će biti podneta žalba na presudu kojom su oslobođeni optužbe bivši predsednik Opštinskog suda u Kosovskoj Mitrovici Blagoje Jakšić i još pet osoba.¹⁴⁶ Prema optužbi Blagoje

144 *Danas*, 20. februar 2013.

145 *Danas*, 21. februar 2013.

146 *Politika*, 17. maj 2013.

Jakšić, kao predsednik suda u Kosovskoj Mitrovici, pomogao je Biševcu (2000) da kupi lokal preko direktora državne firme Luh Laketića, i kasnije ga preproda. Jakšić se tereti da je kao predsednik Opštinskog suda u Kosovskoj Mitrovici dao nalog da se falsifikovanjem službene knjige tog suda overi fiktivan ugovor. Referenti overe u sudu Blagoje Čurović i Dragan Gavrilović optuženi su za izvršavanje Jakšićevog naloga, što je tokom sudskog postupka potvrđeno.

Tužilac Miljko Radisavljević je izjavio da su tokom postupka dokazane radnje iz optužnice. Utvrđeno je da je ugovor o prodaji poslovnog prostora falsifikovan, da je sudija Jakšić službenicima naložio antidatiranje i ostalo: "Ipak, zbog protoka vremena nastupila je zastarelost, na koju se i sud pozvao, tako da mi nije jasno zašto optužnica nije odbijena nego je doneta oslobađajuća presuda".¹⁴⁷

Kad je reč o sudskim postupcima koji su pokrenuti i pred međunarodnim sudom za ljudska prava u Strazburu, Srbija prednjači po broju predmeta koje su njeni građani pokrenuli protiv sopstvene države. Građani Srbije sve više tuže državu sudu u Strazburu, a najnoviji podaci pokazuju da je broj predstavki skočio za tri godine za čak 300 odsto.¹⁴⁸ Jedan od primera je i postupak koji su pokrenuli bivši radnici propalog tekstilnog kombinata "Leteks". Država Srbija moraće, po odluci Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu da isplati radnicima nekadašnjeg leskovačkog tekstilnog kombinata više od dva miliona eura. To je najveća odšteta koju je ova institucija ikada dosudila po osnovu nematerijalne štete.

U obrazloženju presude navodi se da je odšteta dodeljena zbog pretrpljenog duševnog bola i na ime zaostalih plata, a rok za isplatu je tri meseca. Oko 300 radnika „Leteksa” uporno je vodilo spor sedam godina pred domaćim sudovima, a kada su shvatili da država želi da ih prevvari, obratili su se sudu u Strazburu. Evropski sud je do sada doneo presude za 221 radnika, očekuje se još stotinak identičnih, tako da će suma koju država treba da isplati na kraju biti još veća. Prema presudi, radnici će dobiti po 3100 eura zbog nanetog duševnog bola tokom postupka pred domaćim

147 *Novi magazin*, br 108, 23. maj 2013.

148 *Naše novine*, 15. jul 2013.

sudovima i još po nekoliko hiljada eura za zaostale plate za period od dve godine.¹⁴⁹

Još jedan od problema koji su proistekli iz neuspelo sprovedene reforme je i izbor predsednika sudova. Iako je zakonski rok za izbor predsednika svih sudova u Srbiji istekao 31. marta 2010 godine, situacija u pravosuđu se nije promenila ni početkom 2013. godine. Više od tri godine na čelu sudova su bili vršioци funkcija predsednika, osim Vrhovnog kasacionog suda (vks), na čijem je čelu bila predsednica Visokog saveta sudstva (vss) Nata Mesarović.

Na predlog Srpske napredne stranke (SNS) 2011. godine pokrenuta je inicijativa pred Ustavnim sudom Srbije za preispitivanje ustavnosti čl. 102. Zakona o sudijama i smena Nate Mesarović. Naredne 2012. godine, 20. decembra, Ustavni sud doneo je odluku kojom proglašava neustavnim čl. 102. Zakona o sudijama (po kome je Nata Mesarović izabrana na čelo Vrhovnog kasacionog suda). Početkom godine, odluka uss još uvek nije bila objavljena, ali se Mesarovićka odmah posle odluke uss povukla iz javnosti, iako je zvanično mogla da ostane na čelu vss i vks najkasnije do 21. januara 2013. godine. Nakon donošenja odluke uss, pokrenulo se i pitanje ništavosti svih odluka koje je Nata Mesarović donela kao predsednica vks. Vladimir Cvijan, poslanik Srpske napredne stranke i predsednik Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo je povodom pitanja ništavosti donetih odluka izjavio: „Ovom odlukom Nata Mesarović nije izgubila samo legitimitet, nego i legalitet. Njena pravna zaostavština je ravna nuli i sve odluke¹⁵⁰ koje je donosila oborene su od strane uss i drugih međunarodnih i evropskih institucija”.¹⁵¹

Reagujući na izjavu Vladimira Cvijana, Nata Mesarović, rekla je da je zatražila od nadležnih državnih organa da utvrde njenu odgovornost. Povodom Cvijanove izjave oglasila se i Liberalnodemokratska partija (LDP) koja je zatražila od Vladimira Cvijana da podnese ostavku, ili će u suprotnom ova stranka pokrenuti postupak za njegovu smenu. LDP je navela da

149 *Naše novine*, 1. jul 2013.

150 Sutkinja Nata Mesarović sudila je optuženima za ubistvo premijera Zorana Đinđića, zbog čega joj je u nekoliko navrata i prećeno smrću.

151 *Danas*, 5–7. januar 2013.

Cvijan sa pozicije predsednika Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo „direktno napada nezavisne institucije i podelu vlasti“. LDP je Cvijana nazvao „uzurpatorom pravosudnog sistema Srbije“.¹⁵²

Samo nekoliko dana nakon Cvijanovih optužbi koje je uputio Nati Mesarović, Demokratska stranka (DS) podnela je krivičnu prijavu protiv Vladimira Cvijana, navodeći da je izvršio krivično delo ometanja pravde. U prijavi su navedeni dokazi da je Cvijan pretnjama pokušao da izdejstvuje puštanje iz pritvora Ivana Pavlovića, optuženog za trgovinu drogom, o čemu je na konferenciji za novinare govorila bivša ministarka pravde Snežana Malović. Cvijanu se stavlja na teret da je vršio pritisak na sudiju Vladimira Mesarovića koji je sudio u postupku protiv Pavlovića. Sudija Vladimir Mesarović je sin Nate Mesarović.

Nakon navoda Snežane Malović, reagovali su i LDP i šef poslaničkog kluba DS Branislav Stefanović. Poslanička grupa Liberalno demokratske partije zatražila je pismeno, zakazivanje sednice Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo, na kojoj bi jedina tačka dnevnog reda bila smena predsednika ovog tela Vladimira Cvijana (SNS). Kao razlog za smenu navedene su „skandalozne Cvijanove pretnje nosiocima sudijskih funkcija“. Srpska napredna stranka reagovala je na izjavu Stefanovića pozivajući ga „da prestane da se bavi neozbiljnim čaršijskim pričama“ i da javnosti, ukoliko ih ima, dostavi validne dokaze o tome da je bilo ko iz redova SNS vršio pritisak na pravosuđe. Predsednik skupštinskog Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo Vladimir Cvijan odbacio je optužbe Demokratske stranke da je ometao pravdu.¹⁵³

Demokratska stranka je podnela prijavu i protiv advokata Aleksandra Stanimirovića koji se zajedno sa Cvijanom osumnjičen za krivično delo ometanje pravde, za koje je zaprećena kazna od tri meseca do pet godina zatvora, kao i novčana kazna. Pre krivične prijave, o ovom događaju su još 30. novembra 2012. godine obavешteni nadležni organi, ali niko od njih do sada nije reagovao. Dragoljub Albijanić, vršilac funkcije predsednika Višeg suda u Beogradu izjavio je da ga je Mesarović odmah upoznao s ovim događajem i o tome sačinio službenu belešku. On navodi da je povodom

152 *Danas*, 22. januar 2013.

153 *Danas*, 23. januar 2013.

pomenutog događaja održana sednica sudija posebnog odeljenja i Odeljenja za ratne zločine Višeg suda da bi sudije iznele svoj stav i da je na istoj sednici „doneta odluka da se osvemu obaveste predsednik Skupštine, Visoki savet sudstva, Ministarstvo pravde i Advokatska komora. Međutim, ovaj sud još uvek nije dobio odgovor navedenih državnih organa o preduzetim merama povodom ovog događaja.¹⁵⁴

Visoki savet sudstva je 24. januara 2014, predložio Skupštini Srbije da razreši predsednicu Vrhovnog kasacionog suda Natu Mesarović. Savet je doneo takvu odluku na sednici na predlog ministar pravde Nikole Selakovića, koji je po funkciji član vss. Na vanrednoj sednici koja je održana dan ranije raspravljalo se o inicijativi ministra pravde i sedam članova vss da se odluka Skupštine Srbije od 30. novembra 2009. godine kojom je Mesarovićeva izabrana za predsednicu vks stavi van snage, jer je Ustavni sud ocenio neustavnom odredbu Zakona o sudijama. Vanrednu sednicu sazvala je Mesarovićeva kao predsednik vss, uvažavajući inicijativu većine članova tog tela od 16. januara 2013.¹⁵⁵

Osporavajući odluku Ustavnog suda da je neustavan član 102, stav 5 Zakona o sudijama u kojem piše: „Predsednika Vrhovnog kasacionog suda (vks) bira Narodna skupština među licima koja ispunjavaju uslove za izbor sudija tog suda, na predlog Visokog saveta sudstva, po pribavljenom mišljenju nadležnog odbora Skupštine.” Nata Mesarović je izjavila da pomenuta odredba nije bila pravni osnov za donošenje odluke o njenom izboru, već da je Narodna skupština izabrala za predsednicu vks “pozivajući se na odredbe člana 144, stav 1. Ustava Republike Srbije”. Taj član Ustava glasi: “Predsednika vks na predlog Visokog saveta sudstva po pribavljenom mišljenju opšte sednice vks i nadležnog odbora Narodne skupštine bira Narodna skupština.” Oni koji osporavaju izbor pozivaju se na činjenicu da 30. novembra 2009, kada su poslanici izabrali Natu Mesarović, Vrhovni kasacioni sud još nije ni bio formiran, pa nije ni mogao da održi sednicu i da da mišljenje o kandidatu za predsednika.¹⁵⁶

154 *Blic*, 24. januar 2013.

155 *Kurir*, 24. januar 2013.

156 *Blic*, 12. februar 2013.

Na opštoj sednici Vrhovnog kasacionog suda, koja je održana 22. februara 2013. godine, imenovan je sudija Dragomir Milojević za vršioca funkcije predsednika Vrhovnog kasacionog suda (vks). Sudija Milojević preuzeo je dužnost od dotadašnje predsednice najvišeg suda Nate Mesarović, a u isto vreme on je postao i predsednik Visokog saveta sudstva (vss), jer se na čelu ovog tela nalazi, po funkciji, predsednik ili vršilac funkcije predsednika vks. Na mestu vršioca funkcije predsednika Vrhovnog kasacionog suda biće do konačnog izbora predsednika. Visoki savet sudstva je u obavezi da u roku od najduže godinu dana raspiše izbor za predsednika Vrhovnog kasacionog suda, a predloženog kandidata izabraće parlament.¹⁵⁷

Konačno, 1. juna 2013. godine Visoki savet sudstva objavio je liste kandidata za predsednike Vrhovnog kasacionog, Privrednog apelacionog, Višeg prekršajnog, Upravnog i tri apelaciona suda. Jedini kandidat za predsednika Vrhovnog kasacionog suda (vks) je sudija Dragomir Milojević, aktuelni vršilac funkcije tog suda.

Nacionalna strategija reforme pravosuđa

Početak marta 2013. godine na sajtu Ministarstva pravde objavljena je radna verzija nove strategija reforme pravosuđa. Strategija treba da omogući strateško planiranje i upravljanje pravosudnim sistemom. Planirano je da Strategija bude usvojena kao petogodišnji strateški okvir, čiji će sastavni deo činiti akcioni plan, sa konkretnim merama, aktivnostima, rokovima, institucijama odgovornim za njihovo sprovođenje i procenom troškova.

Osnovni cilj Nacionalne strategije reforme pravosuđa za period od 2013. do 2018. godine jeste poboljšanje kvaliteta pravde, efikasnosti i efektivnosti pravosuđa, uz jačanje i zaštitu nezavisnosti, praćene efikasnim mehanizmima odgovornosti u cilju približavanja pravde građanima i vraćanja poverenja u pravosudni sistem.

Utvrđeno je šest problema koji su ocenjeni kao najurgentniji u pravosuđu i koji zahtevaju hitne mere. Lista prioriteta utvrđena je na osnovu izveštaja Evropske komisije o napretku Republike Srbije u procesu

¹⁵⁷ *Politika*, 22. februar 2013.

evropskih integracija, kao i analitičkog izveštaja koji prati saopštenje komisije upućeno Evropskom parlamentu i Savetu uz mišljenje komisije o zahtevu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji iz oktobra 2011. godine. Prvi problem je reintegracija u pravosudni sistem sudija i tužilaca koji su vraćeni na dužnost odlukama Ustavnog suda Srbije. Uporedo sa tim radiće se i na preispitivanju mreže sudova. U izveštaju je navedeno da je ukidanje sudova i njihovo pretvaranje u sudske jedinice dovelo do neefikasnosti i izazvalo bezbednosne probleme. Ukazano je da i dalje postoji nejednako opterećenje sudova i neuravnoteženost u količini posla. Naročito je velika opterećenost sudija u Beogradu u odnosu na sudije drugih sudova u Srbiji. Zbog toga je neophodno da se napravi sveobuhvatna analiza funkcionisanja nove mreže sudova, da se sagledaju troškovi, efikasnost i pristup građana pravdi.

Drugo mesto na listi prioriteta zauzimaju Visoki savet sudstva (vss) i Državno veće tužilaca (dvt), dva najviša tela pravosudne vlasti, koja odlučuju o vitalnim pitanjima za funkcionisanje pravosuđa. Očekuje se da će biti postavljeno i pitanje odgovornosti članova ova dva tela. Jer, ovaj problem je definisan kao „rešavanje statusa vss i dvt i pitanje odgovornosti ova dva tela”.¹⁵⁸

Sledeća stavka je rešavanje zaostalih predmeta, a odmah zatim i rešavanje predmeta u razumnom roku, ujednačavanje sudske prakse i uspostavljanje jedinstvenog sistema elektronskog pravosuđa.¹⁵⁹

Samo dan nakon objavljivanja predloga Strategije, Ministarstvo pravde dostavilo je dopis predsednicima sudova da organizuju javne rasprave o strategiji reforme pravosuđa i eventualnom izboru novog saziva Visokog saveta sudstva (vss), kao i da izveštaje pošalju pre 20. marta. Društvo sudija Srbije kritikovalo je javni način izjašnjavanja i veoma kratki rok, navodeći da vlast tako želi da kontroliše pravosuđe. Iz Društva sudija smatraju

158 „Čini se da pravosuđe nema mnogo poverenja u sadašnji VSS. Njega smatraju odgovornim za veliki zaostatak u radu na predmetima, loše funkcionisanje nove pravosudne strukture i procesne nedostatke. Neće biti nimalo jednostavan zadatak Visokom savetu sudstva da stekne poverenje koje mu je neophodno da bi bio samostalna institucija u pravosuđu”, navodi se u strategiji stav iz izveštaja Saveta Evrope iz oktobra 2010. godine. VSS-u se najviše zameraju propusti u postupku opšteg izbora sudija.

159 *Politika*, 6. mart 2013.

da bi javna rasprava bila samo pritisak izvršne vlasti na sudije, te da je neophodno da se organizuje tajno izjašnjavanje. U Društvu sudija tvrde da je preduslov za donošenje svih strateških mera u pravosuđu usvajanje novog zakona o vss, a odmah zatim i izbori za članove vss iz reda sudija.¹⁶⁰

Strategijom za reformu pravosuđa predviđaju se izmene i dopune Zakona o DVT, a u dopisu koji je Ministarstvo pravde 7. marta uputilo tužilaštvima traži se da se tužioci i zamenici javnih tužilaca „na opštim sednicama kolegijuma ili na sednicama po odeljenjima” izjasne da li „postavljaju zahtev da se zakonskim izmenama predvidi prestanak rada sadašnjeg saziva DVT i raspisivanje izbora za nove članove iz reda tužilaca”. Kolegijum srpskih tužilaštava odbacio je zahtev koji im je uputilo Ministarstvo pravde da se zakonskim izmenama predvidi prestanak rada sadašnjeg saziva Državnog veća tužilaca (DVT) i raspisivanje izbora za nove članove. Kolegijum tužilaca odgovorio je Ministarstvu pravde da su „izborni članovi Državnog veća tužilaca izabrani potpuno legitimno i legalno, na Ustavom i zakonom predviđen način i u najboljem duhu slobodnih demokratskih izbora tokom aprila 2011”.¹⁶¹

Povodom najavljene Strategije o reformi pravosuđa, Vensan Dežer izjavio je da u strategiju reforme pravosuđa treba da se nađu i preporuke Venecijanske komisije, te da posebnu pažnju treba posvetiti akcionom planu za njeno sprovođenje. Ambasador Francuske Fransoa Gzavije Denio kritikovao je postojeća rešenja koja se tiču izbora sudija i tužilaca u parlamentu, jer smatra da na taj način njihov izbor zavisi od trenutne političke volje, odnosno parlamentarne većine. Zamenik šefa misije OEBS u Srbiji Pola Tide kazala je da je od pet ključnih stubova strategije – nezavisnost, nepristrasnost, stručnost, odgovornost i efikasnost – nezavisnost ključni cilj kojem se mora težiti. Pohvalivši spremnost aktuelne vlade za izradu strategije, Tide je ocenila da će ona obezbediti fer suđenja koja će doneti sigurnost i stranim investitorima i građanima Srbije. Zamenik ambasadora SAD u Srbiji Li Licenberger je ukazao da „stvarna” reforma zahteva uspostavljanje stabilnih i delotvornih pravosudnih institucija, uz odgovarajuće

160 *Blic*, 13. mart 2013.

161 *Danas*, 21. mart 2013.

obezbeđenje njihovog finansiranja, obuke kadrova i eliminisanje svakog političkog uticaja.¹⁶²

Kritike Nacionalnoj strategiji za reformu pravoda uputile su i Evropska komisija i OEBS. Evropska komisija je u svojim primedbama na Nacionalnu strategiju reforme pravosuđa zatražila od Vlade Srbije da iz pravosuđa odstrani nedostojne sudije i tužioce. Evropska komisija ne samo što je u primedbama koje su upućene Ministarstvu pravde osporila Strategiju, nego je to uradila i sa pojedinim pravosudnim zakonima, kao što je Zakonik o krivičnom postupku (ZKP). Razlog za ovakvu reakciju međunarodne zajednice je što nije preispitan odnosno nisu provereni navodi odluka vss i Državnog veća tužilaca da su loše radili svoj posao. To nije urađeno ni posle odluke Ustavnog suda Srbije o razrešenju oko 837 sudija i oko 100 tužilaca. Istovremeno, stručnjaci Misije OEBS, komentarišući Strategiju reforme pravosuđa, predložili su Ministarstvu pravde uvođenje sudija za nadzor nad kaznama, te postupak za procenu težine predmeta, kao i uvođenje službe za podršku žrtvama i svedocima. Ove tri novine za dopunu Strategije za reformu pravosuđa predložene su u nezvaničnom dokumentu OEBS.

Takođe se sugeriše da Strategija, koja je u fazi radne verzije, obuhvati i četiri ključna pitanja. Prvo, da ispit i diploma Pravosudne akademije budu jedini način za stupanje u pravosudnu službu. Drugo, jasna vizija kako će se reintegrirati u sistem sudije i tužioci iz neuspelog reizbora koji je poništio Ustavni sud. Treće je reformisanje sastava, odnosno načina izbora Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužioca – tela koja odlučuju o izboru sudija i tužilaca.

Posebno se ističe da je neophodno pažljivo izvršiti zakonodavne izmene kako bi se izbegle stalne promene osnovnog zakonodavstva. „Nejasno je zašto su izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku već predviđene Strategijom, a da novi zakonik koji je već u procesu izrade još nije ni poslat Narodnoj skupštini na usvajanje”, navodi se između ostalog u sugestijama OEBS.

Takođe, detaljno se objašnjava potreba pomenutih novina – kada je reč o uvođenju procene težine predmeta, navodi se da takav sistem predstavlja sredstvo za planiranje budžeta, jer omogućuje precizno izračunavanje

162 *Politika*, 21. mart 2013.

broja sudija i administrativnog osoblja. Kad je reč o uvođenju sudije za nadzor nad krivičnim sankcijama, koji se inače predviđa nacrtom Zakona o krivičnom postupku, stručnjaci OEBS podsećaju da je reč o organu koji postoji u mnogim evropskim zemljama. Taj organ garantuje sudsku zaštitu prava pritvorenih lica i može po žalbi da preinači odluku direktora Uprave za izvršenje zavodskih sankcija.¹⁶³

Razlozi zbog kojih OEBS upućuje kritike na račun Strategije, odnosi se i na broj parnica koje su pokrenule neizabrane sudije i na moguću visinu odštete koju će Srbija morati da plati. Zamenica republičkog javnog tužioca Savka Mangović, izjavila je da je za samo dva meseca, broj sudija i tužilaca koji nisu prošli proces reizbora 2010, a koji su tužili državu, bukvalno je dupliran. Dok je početkom februara 2013 godine tužbe podnelo oko 300 ljudi, sada je taj broj porastao na 600.¹⁶⁴

Nakon dvomesečne javne rasprave o Strategiji, na osnovu rezultata rada radne grupe i pristiglih komentara i sugestija, Ministarstvo je predložilo strategiju za koju navodi da je „odgovor na izazove za unapređenje sistema pravosuđa i pokazuje spremnost države da odgovori na zahteve građana za poštovanje vladavine prava i nezavisnim, nepristrasnim, odgovornim i efikasnim pravosudnim sistemom”. Vlada Srbije usvojila je na sednici održanoj 19. juna Nacionalnu strategiju reforme pravosuđa u narednih pet godina, koju je izradila radna grupa Ministarstva pravde i državne uprave sa krajnjim ciljem jačanja poverenja građana u pravne institucije države i njihovo poštovanje.¹⁶⁵

Posledice loše reforme manifestovale su se i u realnom životu, pa i na budžet Srbije. Neizabrane sudije su podnosile zahteve za nadoknadu i materijalne, i nematerijalne štete, a najviši odštetni zahtev je šest miliona dinara. I dok su neki tražili samo materijalnu odštetu, drugi su zahtevali nadoknadu za pretrpljene duševne bolove. Svi oni su se prvo, u skladu sa Zakonom o parničnom postupku, obratili Republičkom pravobranilaštvu zbog nagodbe. Međutim, do nagodbe nije došlo. Ako bi sudovi odlučili u korist svih 600 tužitelja, a logično je da će to uraditi posle odluke uss da su

163 *Danas*, 27. mart 2013.

164 *Večernje novosti*, 27. mart 2013.

165 *Politika*, 19. jun 2013.

svi oni nezakonito ostali bez funkcija, i ako bi prihvatili visinu najmanjeg odštetnog zahteva od milion dinara, prosta računica kaže da bi budžet Srbije ostao "kraći" za najmanje 600 miliona dinara.¹⁶⁶

Ovo nije jedini slučaj u kome je država ostala kratkih rukava. Naime, koristeći rupe u zakonu desetak tužilaca je u proteklih godinu dana, dok su trajali problemi sa reformom pravosuđa, u isto vreme primalo penziju za vreme dok primaju plate. Veliki broj njih nije se ni žalio na ovu nepravilnost i rupu u zakonu, već su iskoristili mogućnost da ostvaruju dvostruke zarade.

Sa nekoliko godina kašnjenja, u aprilu 2013, Visoki savet sudstva konačno je usvojio Pravilnik o kriterijumima za vrednovanje rada sudija. Kriterijumi za vrednovanje rada sudije su kvalitet, kvantitet i posvećenost u vršenju sudijske funkcije, dok je za vrednovanje rada predsednika suda važan rad suda na čijem je čelu, uspešnost rukovođenja sudom, zakonitost i blagovremenost rada suda.

Kriterijumi za vrednovanje rada sudija i predsednika suda boduju se prema merilima i na način predviđen pravilnikom, a ocene koje se odnose na vrednovanje sudije su da „izuzetno uspešno obavlja sudijsku funkciju“, „uspešno obavlja sudijsku funkciju“, „zadovoljava“ i „ne zadovoljava“. Ocene koje se odnose na vrednovanje za predsednika suda su „izuzetno uspešno obavlja funkciju predsednika suda“, „uspešno obavlja funkciju predsednika suda“, „zadovoljavajuće obavlja funkciju predsednika suda“ i „nezadovoljavajuće obavlja funkciju predsednika suda“. Sudije i predsednike sudova ocenjuje Komisija vss za vrednovanje rada sudija i predsednika sudova, a o prigovoru sudije, odnosno predsednika suda, na ocenu rada, odlučuje Komisija vss po prigovoru na ocenu rada sudija i predsednika suda, koju čine sudije Vrhovnog kasacionog suda. Rad sudija na stalnoj funkciji i predsednika sudova redovno se vrednuje jednom u tri godine, a sudija koji su prvi put izabrani jednom godišnje. Izuzetno, na osnovu odluke vss, njihov rad može biti i vanredno vrednovan. Kriterijumi predviđaju da kvalitet rada sudije iskazuje sposobnost i veštinu sudije (znanje) u primeni materijalnog i procesnog prava, a kvantitet – efikasnost rešavanja predmeta.¹⁶⁷

166 Isto.

167 *Politika*, 21. april 2013.

Jedna od strateških smernica u delu plana kojim se reguliše efikasnost predviđa usaglašavanje mreže sudova sa Briselskim sporazumom (prvi sporazum o glavnim principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine). Tako je za treći kvartal 2013. godine (tokom leta) predviđena izrada nacрта zakona o sedištimima i područjima sudova i javnih tužilaštava na tragu usaglašavanja sa Briselskim sporazumom. Kada je u pitanju dostizanje načela nezavisnosti, Akcioni plan između ostalog predviđa jačanje nezavisnosti pre svega najviših pravosudnih organa Visokog saveta sudstva (vss) i Državnog veća tužilaca, a potom i niz konkretnih poteza kojima bi se pratila primena zakona, postupanje sudija i tužilaca, a predviđeno je unapređenje položaja sudija porotnika. Za razliku od dosadašnje prakse, vss će morati uz svaku svoju odluku da izradi i obrazloženje.¹⁶⁸

Zakonske izmene

Srbija će, najverovatnije pregovore sa EU otvoriti poglavljima – 23 i 24, koja se bave pravosuđem, ljudskim pravima, pravdom, slobodama i bezbednošću. Pomoćnik ministra pravde i državne uprave Čedomir Backović je izjavio da je Srbija spremna za početak pregovora sa EU, da je veliki broj propisa već usklađen sa evropskim, set pravosudnih zakona je trenutno u proceduri usvajanja, uskoro će se pred poslanicima naći i nova Strategija reforme pravosuđa, a pred Vladom Akcioni plan za njeno sprovođenje. Svi domaći propisi moraju da budu usklađeni sa evropskim izvorima prava, a tu ne spadaju samo zakoni, već i ugovori, protokoli, uredbe, odluke, mišljenja, preporuke Evropskog suda u Strazburu. To praktično znači, da na desetine hiljada stranica domaćih propisa treba uskladiti sa preko 120.000 evropskih. Od prošle 2012. godine, Srbija je dobila 12 novih zakona iz oblasti pravosuđa. U proceduri usvajanja su još četiri (o sudijama, tužiocima, uređenju i mreži sudova), a u toku je izrada zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Spada među hitnije na evropskom putu, i bez njega će biti teška primena Zakonika o krivičnom postupku, koji stupa na snagu na jesen. Pomoćnik je rekao da su gotovi i Nacrt zakona o probaciji (alternativnim kaznama) i izvršenju krivičnih sankcija, kao i važne strategije borbe

168 *Politika*, 19. jun 2013.

protiv korupcije i za reformu državne uprave. Ali ono što nije okončano, a trebalo je da bude 2012. godine, jeste donošenje zakona o zaštitniku građana, kojim bi se obezbedile posebne mere zaštite za podnosiocima pritužbi na rad državnih organa i oštrije kazne za one koji ne izvršavaju preporuke ombudsmana. Tu su i zakon o zaštiti uzbunjivača, čija je izrada u toku, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, ali i o otvaranju tajnih dosijea bezbednosnih službi. Tokom pregovora, evropski eksperti vršice i monitoring domaćih zatvora, u kojima postoji veliki problem zbog prenaseljenosti, ali i izvršenje presuda, posebno zbog velikog broja predstavlja u Strazburu upravo zbog neizvršavanja pravosnažnih odluka.¹⁶⁹

Ono što je i dalje veoma sporno i problematično kada je u pitanju pravosudni sistem u Srbiji, jeste ogroman broj zaostalih predmeta po sudovima (premašuje tri miliona već nekoliko uzastopnih godina), zatim kršenje prava na suđenje u razumnom roku (i zbog toga je veliki broj predstavlja u Strazburu), kao i neujednačena sudska praksa, koja proizvodi stanje pravne nesigurnosti.

Brojni su primeri kršenja navedenih prava koja se odnose na pravosudni sistem i suđenje, kao i neopravdano dugo trajanje sudskih postupaka. To potvrđuje i najstariji parnični predmet u Višem sudu u Beogradu, koji je posle pune 42 godine nedavno okončan, i to na štetu podnosioca tužbe. Tužba je podneta davne 1971. godine, a presudom je odbijen zahtev tužioca koji je tražio odštetu od 4,8 miliona dinara na ime izgubljene dobiti od kafane koju je sagradio njegov otac s partnerom. Tužilac će morati da plati više od 2,8 miliona dinara za sudske troškove, pod pretnjom prinudnog izvršenja.¹⁷⁰

Epilog je 2013. godine doživela i najduža parnica u istoriji kragujevačkog pravosuđa, koja je počela 14. marta 1978. godine. Apelacioni sud u Kragujevcu dostavio je presudu učesnicima u sporu „Janković protiv Jankovića”. Sreten (83) iz Kotraže kod Čačka tužio je rođenog brata Vidoja (78) zbog 24 ara nasledstva od oca i naknade za petinu srušenih objekata koji, prema odluci suda, vrede oko 94.000 dinara. Od prvog ročišta do konačne presude troškovi postupka dostigli su 400.000 dinara, a čak 59 puta je

169 *Večernje novosti*, 20. maj 2013.

170 *Informer*, 27. maj 2013.

održano ročište. Tokom postupka, od jednog do drugog zakazanog ročišta, prošlo je punih deset godina. Presudom koju je dočekaio u poznoj starosti, Vidoje je obavezan da bratu Sretenu plati vrednost petine porušenih građevina, 75.287 dinara za štalu, 9133 dinara za trem i 9653 dinara za peti deo svinjca.¹⁷¹

Početakom 2013. godine završen je i najduži radni spor u istoriji srpskog, a verovatno i evropskog pravosuđa. Čaćanin Radoman Munić (50) sudio se 21 godinu sa čaćanskom bolnicom, gde je 1992. kao medicinski tehničar zbog navodnog nesavesnog rada dobio otkaz. Uveren da je protivzakonito ostao bez posla, Munić je više od dve decenije, dolazio na ročišta. Njegova upornost se, na kraju isplatila. Bolnica je dužna da mu uplati penzione doprinose za prethodnu 21 godinu, kao i sve sudske troškove. Ima, međutim, i situacija u kojima je dobijena presuda besmislena. To je na svojoj koži osetila domaćica Julijana Dulić (70) iz sela Brežane, koja se 1983. godine razvela od tadašnjeg supruga. Pokrenula je sudski spor radi izdržavanja, jer je ostala bez sredstava za život. Spor je trajao 17 godina. Julijana je dobila spor, ali nije imala od koga da naplati potraživanja. Njen bivši suprug preminuo je ubrzo pošto je dobila „crno na belo” da može da uzima deo njegove penzije.¹⁷²

U junu 2013. godine, požarevački sud doneo je odluku u maratonskom procesu koji je zastareo u martu 2012. godine. Reč je o postupku koji su pokrenuli članovi Otpora iz Požarevca, Nebojša Sokolović i Momčilo Veljković. Postupak je pokrenut protiv Marka Miloševića i petorice njegovih saradnika zbog brutalnog premlaćivanja 2000. godine. U obrazloženju presude, sudija Gordana Vidojković navela je da oštećeni snose odgovornost za neka odlaganja ročišta, zbog čega će u budžet Srbije morati da uplate 822.250 dinara: Sokolović 777.500, a Veljković 44.750. Veljković je nakon ove odluke izjavio da je svako nepojavljivanje na sudu uredno pravdao, i da je jasno da sudija ovakvom odlukom želi krivicu sa sebe da prebaci na oštećene. Veljković smatram da je ovo sudijina lična osveta jer su oni od Visokog saveta sudstva zahtevali da je razreši dužnosti sudije.¹⁷³

171 Isto.

172 Informer, 27. maj 2013.

173 *Naše novine*, 6. jun 2013.

Početak aprila 2014. stupila je na snagu izmena Krivičnog zakona. Glavne izmene koje su nastale odnose se na ukidanje krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. Umesto toga uvedeno je krivično delo zloupotreba položaja odgovornog lica. Sve dosadašnje istrage i suđenja koja nisu pravosnažno okončana, a vođena su pod optužbom za zloupotrebu službenog položaja treba da se prekvalifikuju do 1. jula 2013. godine.

Za novo delo Krivični zakon (KZ) predviđa blaže kazne u odnosu na zloupotrebu službenog položaja. Naime, kazne za najlakši oblik – zloupotrebu odgovornog lica – kazna je tri meseca do tri godine. Za teži oblik – kada je pribavljena korist veća od 450.000 dinara – KZ propisuje kaznu od šest meseci do pet godina zatvora. Od dve do deset godina zatvora zaprećeno je za najteži oblik, kada je zloupotrebom položaja odgovornog lica pribavljena korist veća od 1,5 milion dinara.

Pravila nalažu da se nove odredbe Krivičnog zakona ne primenjuju retroaktivno, osim kada je reč o novom zakonu koji je blaži za učinioca. Pošto je u ovom slučaju reč upravo o zakonu povoljnijem po okrivljene, to znači da sva tužilaštva moraju da prekvalifikuju optužbe na blaže krivično delo u svim slučajevima gde okrivljeni nisu državni službenici, već su privatnici. Druga mogućnost bila bi da već započeti krivični postupci protiv osumnjičenih za nekadašnju zloupotrebu službenog položaja, budu završeni ili obustavom postupka ili oslobađajućom presudom, ukoliko taj oblik krivičnog dela ne može da se podvede pod novo krivično delo.

U nekim slučajevima, kao što je primer Miroslava Miškovića, vlasnika „Delta holdinga”, to je značilo i prestanak razloga za pritvor po takozvanoj tački četiri – uznemirenje javnosti, kao i za sve druge osumnjičene kojima je pritvor određen po tom osnovu. Naime, da bi neko bio pritvoren zbog tog razloga potrebno je da zaprećena kazna bude veća od 10 godina, dok je za zloupotrebu odgovornog lica kazna do 10 godina.¹⁷⁴

Prema tumačenju zakonodavca, novo krivično delo se odnosi na odgovorna lica koja su na funkcijama u privatnim preduzećima i koja su svojim delovanjem pribavila protivpravnu imovinsku korist. Ova novina će biti primenjena i u postupcima koji nisu pravosnažno okončani, a posebnu pažnju privlače oni koji se vode u Tužilaštvu za organizovani kriminal,

174 *Politika*, 29. jul 2013.

odnosno pred Specijalnim sudom. Prekvalifikaciju dela mogu da očekuju i Miroslav Mišković, njegov sin Marko, vlasnik "Nibens grupe" Milo Đurašković, Stanko Subotić Cane, Bogoljub i Sreten Karić. Posebno je zanimljiva takozvana stečajna mafija kojoj će biti prekvalifikovana dela za koja se sudi Sekuli Pjevčeviću, Miljku Živojinoviću i Milinku Brašnjeviću.¹⁷⁵

Od 15. aprila 2014. godine, kada je počela primena nove odredbe Krivičnog zakonika, promenjene su kvalifikacije sa zloupotrebe službenog položaja na zloupotrebu odgovornog lica protiv 174 okrivljene osobe u ukupno 19 predmeta koje vodi Specijalno tužilaštvo. Reč je o predmetima koji su bili pokrenuti pre sredine aprila, kao što su afere „Agrobanka“, „Azotara“, „Nibens grupa“, slučaj Stanka Subotića Caneta i drugi. Svi novi predmeti, pokrenuti posle tog datuma, među kojima je, na primer, i slučaj „Galenika“, kvalifikovani su prema novom KZ. Procenjuje se da je do promena kvalifikacije došlo u oko 8000 predmeta u čitavoj Srbiji.

Ustavni sud Srbije 2013. godine ukinuo je odredbe Zakona o parničnom postupku (ZPP) koje se odnose na obavezno angažovanje advokata kao punomoćnika na sudu i na institut kolektivne tužbe građana. Odluka Ustavnog suda podelila je stručnu javnost, pa jedni smatraju da će ona, u krajnjoj liniji, uticati i na efikasnost sudstva, dok drugi tvrde da je ona značajna za ostvarivanje prava na pristup pravdi. Prema odluci suda, odredbe ZPP koje se odnose na obavezu angažovanja advokata na sudu, te način na koji je regulisan institut kolektivne tužbe građana, nisu u skladu sa Ustavom Srbije i međunarodnim propisima. Uss je utvrdio da je član 85. ZPP po kome „stranke mogu da preduzimaju radnje u postupku lično ili preko punomoćnika koji mora da bude advokat“ u suprotnosti sa Ustavom. Dragoljub Đorđević, predsednik Advokatske komore Srbije, kaže da je Uss o članu 85. ZPP odlučio suprotno osnovnom ljudskom pravu na kompetentnu i profesionalnu pravnu pomoć i efikasnost postupaka.¹⁷⁶

S druge strane, Danilo Ćurčić iz NVO Praksis, naglašava da je veliki broj organizacija civilnog društva, sindikata, Društvo sudija Srbije, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, kao i zaštitnik građana i poverenica za zaštitu ravnopravnosti, još pre donošenja novog ZPP, dok

¹⁷⁵ *Blic*, 16. april 2013.

¹⁷⁶ *Danas*, 28. maj 2013.

je bio samo zakonski predlog, ukazivalo na to da će ova odredba isključiti mogućnost velikom broju građana da pristupe sudu. „Ustavni sud je donošenjem ovakve odluke zapravo potvrdio da je ovakva odredba u suprotnosti sa Ustavom i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda”.¹⁷⁷

Novi Zakon o krivičnom postupku (ZKP) počeo je sa zvaničnom primenom u Srbiji 1. oktobra 2013 godine. Državni sekretar Danilo Nikolić podsetio je da se novi ZKP delimično primenjuje od 2011. godine u slučajevima organizovanog kriminala i ratnih zločina i naglasio da Srbija mora da vrati povrenje građana u pravosuđe koje je poslednjih godina poljuljano.¹⁷⁸

Advokat Zdenko Tomanović smatra da praksa pokazuje da je novi ZKP samo stvorio privid jednakosti stranaka, istražni sudija je postao pasivan i više niko nije odgovoran za valjanost dokaza. On ukazuje: „Praksa tužilačke istrage koju imamo u Specijalnom tužilaštvu pokazala je da je Zakonik samo stvorio privid jednakosti stranaka u postupku. Istražni sudija je postao potpuno pasivan i više niko, ni sudija ni tužilac, nije odgovoran za valjanost pribavljenih dokaza, za njihovu pravnu vrednost, a na kraju ni za istinu. Odbrana nema pravo žalbe na odluku tužioca da vodi istragu, ne postoji kontrola suda tokom istrage, o pritvoru odlučuje sud koji uopšte nema celokupan tužilački predmet i ne vodi istragu. I konačno, apsolutno ne postoji jednakost strana u postupku”.¹⁷⁹ Prema novom konceptu krivičnog postupka, stranke će same izvoditi dokaze, dok sud u to može, ali i ne mora da se meša. Novim zakonom, uloga suda, odnosno sudije za prethodni postupak, u toku istrage svedena je na ovlašćenja da odlučuje o žalbama osumnjičenih u pogledu dokaza koje izvodi javni tužilac. Ako javni tužilac ne prihvati neki dokazni predlog odbrane, o tom predlogu na zahtev odbrane odlučuje sudija za prethodni postupak. Dokazi koje prikupi tužilac moraju biti potvrđeni pred sudom. To se čini prilikom potvrđivanja optužnice. Ukoliko sud smatra da ne postoje dokazi i da nema mesta krivičnom gonjenju, neće prihvatiti optužnicu.

177 *Danas*, 28. maj 2013.

178 *Novi magazin*, 20. jun 2013.

179 *Politika*, 8. septembar 2013.

Po novom Zakoniku o krivičnom postupku, nezakonito pribavljeni dokazi biće uklonjeni iz spisa krivičnog predmeta, ali ostaje nejasno da li se mogu koristiti drugi dokazi koji su proistekli iz uklonjenih dokaza. Tužilac i okrivljeni su stranke pred sudom. Trebalo bi da budu ravnopravni, ali nisu. Iza tužioca stoje policija i čitav državni aparat, a iza okrivljenog najčešće samo jedan branilac. Ako je okrivljeni bogat, može da angažuje najbolje advokatske timove i privatne detektive kako bi dokazao da nije kriv, iako nije obavezan da dokazuje nevinost. Tužilac ima obavezu da dokáže njegovu krivicu, ali je novim Zakonikom o krivičnom postupku (ZKP) i odbrani omogućeno da prikuplja dokaze koji idu u prilog okrivljenom. Advokat Jugoslav Tintor kaže: "Novi ZKP uvodi koncept tužilačke istrage, ali pri tom izostavlja ili ograničava prava odbrane koja bi trebalo da predstavljaju protivtežu uvećanim ovlašćenjima tužioca. Tako je poremećen odnos snaga u postupku, a neravnopravnost stranaka posebno je izražena u istrazi. Zakonik ne obezbeđuje jednakost oružja niti uslove za fer i pravično suđenje".¹⁸⁰

Vršilac funkcije predsednika Vrhovnog kasacionog suda Dragomir Milojević istakao je da je u Srbiji prepoznata potreba za modernim krivičnoprocesnim zakonom što je, jedan od ciljeva reforme pravosuđa. Prema njegovim rečima, donošenjem novog Zakonika o krivičnom postupku smanjiće se problem neprihvatljivog kašnjenja sudskih postupaka zbog njegove dve osnovne karakteristike – promena uloge suda u dokazivanju i utvrđivanju istine, kojom je novim ZKP predviđeno da tužilac prikuplja dokaze i pojednostavljene forme postupanja u krivičnim postupcima (odlaganje gonjenja, sporazum o priznanju krivičnog dela, postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa...).¹⁸¹

Tužilac za ratne zločine Srbije Vladimir Vukčević naglasio je da je to tužilaštvo zahvaljujući novim institutima koje je uveo ZKP, a pre svega sporazum o priznanju krivičnog dela, krivični postupak postao znatno efikasniji i ekonomičniji.¹⁸²

180 *Politika*, 23. septembar 2013.

181 Isto.

182 Isto.

Šef misije OEBS u Srbiji Peter Bukhard rekao je da će novi ZKP stupiti na snagu u trenutku kada se Srbija bori s manjkavostima svog pravosudnog sistema i izneo uverenje da će njegova primena skratiti tok krivičnog postupka i time doprineti efikasnom pravosuđu i smanjenju broja počinjenih krivičnih dela.¹⁸³

Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, u javnosti poznatiji kao Zakon o lustraciji, prestao je da važi od juna 2013. godine. Na snagu je stupio 2003, ali prethodnih godina nije bilo političke volje da počne njegova primena. Zanimljivo je da Skupština Srbije tokom prethodnih deset godina nije uspela ni da kompletira Komisiju za lustraciju, koja bi radila na njegovoj primeni. No, od samog donošenja Zakona o lustraciji bilo je jasno da će biti problema u njegovom sprovođenju, a to je postalo očigledno onog trenutka kad je formirana pomenuta komisija, jer ona nikada nije dobila pun sastav, niti je dobila osnovne uslove za rad, a zbog nedostatka podrške vlasti gotovo svi članovi ovog tela podneli su ostavke 2004. godine. S druge strane, Bojan Kostreš, zamenik predsednika LSV, kazao je ranije da se lustracija u našoj državi mora sprovesti ako zemlja želi da ide dalje. Takođe, on je najavio da će LSV pokušati da dobije podršku u Narodnoj skupštini kako bi se zakazala sednica na kojoj bi bio donet novi zakon. Za zakazivanje takve sednice potrebna im je podrška 84 narodna poslanika. Kostreš je rekao da: "Lustracija odgovorne ne bi oterala u zatvor, ali bi ih imenovala i onemogućila da se bar neko vreme nalaze na političkim ili drugim funkcijama u vlasti, pravosuđu i medijima. Ujedno, lustracija bi onemogućila i da nam se te strahote iz devedesetih ponavljaju".¹⁸⁴

Pred poslanicima republičkog parlamenta u novembru se nastavila raspravu o setu pravosudnih zakona, kojima bi broj osnovnih sudova sa 34 bio povećan na 66. Novom teritorijalnom organizacijom osnovnih sudova i javnih tužilaštava biće, kako veruju nadležni, omogućen lakši pristup pravdi svim građanima s jedne strane, kao i efikasnije obavljanje poslova osnovnih javnih tužilaštava koji se pre svega odnose na gonjenje učinilaca krivičnih dela. Prema važećem zakonu, u Srbiji u tom su periodu postojala samo 34 osnovna suda, u okviru kojih postoji veliki broj sudskih jedinica,

183 *Novi magazin*, 20. jun 2013.

184 *Danas*, 11. jun 2013.

a imajući u vidu činjenicu da su se krivični postupci i većina parničnih postupaka vodila u sedištu suda, to je stvaralo velike probleme i troškove, kako strankama, tako i drugim učesnicima u postupku, a naročito advokatima, vezanim za dolazak na suđenje. Pritom, kako se navodi u obrazloženju, treba imati u vidu da je po važećem zakonu veći broj mesta u Srbiji ostao bez svog suda, što svakako nije dobro, imajući u vidu broj stanovnika u tim mestima, kao i tradiciju, budući da su ta mesta uvek imala sud. Broj apelacionih sudova u Srbiji ostaće nepromenjen, tako da će i dalje raditi četiri – u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu, uz određene promene u apelacionom sistemu koje predviđaju ujednačenje sudske prakse. Novom mrežom sudova predviđeno je postojanje 25 viših sudova i 16 privrednih sudova. Predviđeno je i povećanje osnovnih javnih tužilaštava kojih će biti 58. Novi zakon počeo je da se primenjuje u januaru 2014. godine. Predviđeno je bilo da do početka primene zakona Visoki savet sudstva postavi vršioce funkcije predsednika suda u sudovima osnovanih zakonom kojima je promenjeno područje na kojem imaju nadležnosti.¹⁸⁵

Stranke vladajuće koalicije, kao i deo opozicionih poslaničkih klubova, najavili su podršku setu pravosudnih zakona, ali najviše interesovanje ipak je izazvao Predlog o sedištima i područjima sudova i javnih tužilaštava. Laslo Varga, poslanik SVM, rekao je da je za tu stranku paket zakona prihvatljiv pre svega zato što će Bečej i Senta ponovo dobiti osnovne sudove. On je, međutim, zatražio reosnivanje suda u Kanjiži, napominjući da su Raška i Dimitrovgrad manji gradovi od Kanjiže, a imajuće osnovne sudove. Varga je zatražio da se još jednom razmotri ukidanje sudske jedinice u Temerinu, jer su tu, ukazao je, najkrhkiji međunacionalni odnosi.

Poslanik LSV Dragan Andrić smatra da je predlog koji je pred poslanicima, najgore rešenje mreže sudova do sada i da predstavlja razbijanje utvrđene mreže sudova na teritoriji Vojvodine: "Nije dobro što se u ovoj skupštini raspravlja o mreži sudova na teritoriji Vojvodine, mnogo bi bilo bolje da se o mreži sudova u Vojvodini raspravlja u vojvođanskom parlamentu. Tamo se ne bi dogodilo da Kovin bude jedinica Smedereva, da apelacija za Pančevo bude Beograd"¹⁸⁶

185 *Danas*, 4. novembar 2013.

186 *Danas*, 5. novembar 2013.

Sudski procesi: borba protiv korupcije i organizovanog kriminala

Srbija u proteklih šest godina, uprkos stvaranju niza antikorupcijskih institucija stagnira u borbi protiv korupcije, rekao je predsednik Transparentnosti Srbija Vladimir Goati. Na predstavljanju rezultata istraživanja o finansiranju predizborne kampanje i borbi protiv korupcije u Srbiji, Goati je rekao da je paradoksalno da Srbija, koja je formirala institucije poput Agencije za borbu protiv korupcije i Državne revizorske institucije, prema indeksu percepcije korupcije stagnira u toj borbi.¹⁸⁷

Predsednik Transparentnosti Srbija je naveo da su vlada i njen potpredsednik Aleksandar Vučić propustili da urade više u stvaranju pravosudnog sistema posle neuspešne reforme pravosuđa u Srbiji. „Vlada nije učinila ništa ni u reorganizaciji javne uprave. Naprotiv, desilo se da je više stotina ljudi koji nemaju osnovne obrazovne pretpostavke došlo na čelo javne uprave i javnih preduzeća”, rekao je Goati i to nazvao „desantom diletanata” na ključna mesta u državnoj administraciji.¹⁸⁸ Nemanja Nenadić, takođe iz Transparentnosti Srbija, rekao je da u Srbiji postoji velika nesrazmera između onoga što piše u Zakonu o finansiranju političkih stranaka u izbornoj kampanji i prakse. Kao problem je naveo to što Agencija za borbu protiv korupcije još nije završila kontrolu izveštaja stranaka o finansiranju prošle izborne kampanje i što je do sada pokrenuta samo po jedna istraga zbog zloupotrebe javnih sredstava i kupovine glasova.¹⁸⁹

Vlada Srbije je na sednici održanoj 20. juna 2013. godine usvojila Nacionalnu strategiju za borbu protiv korupcije za period od 2013, do 2018. godine. Cilj ovog dokumenta, koji će razmatrati Skupština Srbije, jeste da omogući strateško planiranje i stvaranje efikasnog antikorupcionog sistema u Srbiji u narednih pet godina. Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije i akcionog plana za njeno sprovođenje od 2013, do 2018. godine počela je da se primenjuje od septembra 2013.

187 *Danas*, 1. avgust 2013.

188 Isto.

189 Isto.

Iako su hapšeni kao primeri konačnog obračuna sa visokom korupcijom, bivši ministar odbrane državne zajednice SCG Prvoslav Davinić, nekadašnja direktorka RZZO Svetlana Vukajlović, suspendovani član vss Blagoje Jakšić i članovi tzv. „stečajne mafije”, brzo su dokazali da to nisu. Teška krivična dela za koja ih je teretilo tužilaštvo, istopila su se u sudnicama „zbog nedostatka dokaza”.¹⁹⁰

Među optuženima bez dokaza krivice bili su u bivši gradonačelnik Zrenjanina i tadašnji ministar poljoprivrede Goran Knežević sa saradnicima, nekadašnja ministarka telekomunikacija Marija Rašeta Vukosavljević. Pre nego što su oslobođeni od svake krivice, pojedini zvaničnici su se utrkivali da ih „osude” na doživotne robije.

Glavni okrivljeni u dve najveće vojne afere bio je bivši ministar odbrane SCG Prvoslav Davinić, ali je posle višegodišnjih sudskih procesa oslobođen u julu 2012. U slučaju „Pancir”, on se teretio za zloupotrebu službenog položaja prilikom nabavke vojne opreme od firme „Mile Dragić” iz Zrenjanina. Sudije Višeg suda su ga oslobodile uz obrazloženje da u izjavama optuženih i svedoka nije pronađen nijedan dokaz o njihovoj krivici, a Apelacioni sud je potvrdio presudu. Pored njega, sumnja je skinuta i sa oficira Jovice Vučkovića i Miluna Kokanovića. To je bio peti sudski proces u kome je on oslobođen krivice, a protiv Davinića se vodi i šesti slučaj, u kome se sumnjiči da je oštetio državu za 37 miliona eura kupovinom satelita od izraelske firme „Imidžsat”.¹⁹¹

Ubrzo nakon oslobađajuće presude Daviniću, i bivša ministarka za telekomunikacije Marija Rašeta Vukosavljević, kao i njenih šestoro saradnika, oslobođeni su optužbi pred Višim sudom. Oni su se teretili za zloupotrebu službenog položaja prilikom rekonstrukcije Terminala 2 i VIP salona na beogradskom aerodromu „Nikola Tesla”, 2003, i 2004. godine. Ona je sve vreme tvrdila da je hapšenje bilo politički motivisano i negirala je umešanost u ovu aferu.¹⁹²

Goran Knežević takođe je tvrdio da je žrtva političkog progona. On je uhapšen dok je bio gradonačelnik Zrenjanina i član Demokratske stranke.

190 *Večernje novosti*, 18. maj 2013.

191 Isto.

192 Isto.

Pored njega, krivice je oslobođeno još 20 osoba, jer je utvrđeno da nisu članovi organizovane kriminalne grupe i da nisu zloupotrebili svoje službene položaje, primali i davali mito prilikom dodele u zakup gradskog građevinskog zemljišta.¹⁹³

Prvo osnovno tužilaštvo u Beogradu 8. juna je odustalo od krivičnog gonjenja devetorice optuženih u postupku za paljenje beogradske Bajrakli-džamije 2004. godine,¹⁹⁴ dok je u odnosu na 11 okrivljenih optužnica precizirana. Kako je rekla zamenica javnog tužioca Milica Sandić, tužilaštvo je odustalo od krivičnog gonjenja Ljubomira Stankovića, Marka Đorđevića, Dragana Mijatovića, Aleksandra Stevića, Vojislava Majstorovića, Milana Majranovića, Uroša Jonića, Adama Niševića i Marka Radisavljevića. U odnosu na ostale okrivljene optužnica je precizirana i oni se terete za krivično delo učestvovanja u grupi koja vrši nasilje. Na optuženičkoj klupi nalaze se Stefan Čubrović, Bojan Hrvatin, Goran Mitić, Vladan Bročić, Nikola Marinković, Borisav Mitrašević, Jasmin Došen, Stefan Radević, Miloš Radisavljević Kimi i njegov otac Rade.

Prvi osnovni sud u Beogradu, u julu 2013. godine doneo je presudu u slučaju paljenja džamije. Jedan od vođa navijača Partizana Miloš Radisavljević Kimi i još dvojica optuženih osuđeni su na po četiri meseca zatvora zbog povređivanja policajaca tokom nereda u kojima je zapaljena Bajrakli džamija. Preostalih sedmoro optuženih za taj slučaj oslobođeno je optužbi, a dvojica osuđenih su dobili i dodatne zatvorske kazne za druga krivična dela. Bojan Hrvatin, Miloš Radisavljević Kimi i njegov otac Rade Radisavljević osuđeni su na po četiri meseca zatvora. Međutim, Hrvatin ima jedinstvenu zatvorsku kaznu od 15 godina zbog drugih krivičnih dela koja nemaju

193 Isto.

194 Beogradska Bajrakli-džamija zapaljena je u noći između 17. i 18. marta 2004. godine.

Tada je provaljeno u dvorište, razbijeni su prozori i zapaljena džamija. U neredima je do temelja izgorela i biblioteka sa više od 7000 knjiga, a iz džamije je ukradeno 50.000 eura. U optužnici stoji da su okrivljeni Miloš Radisavljević, njegov otac Rade, Nemanja Stojanović, Bojan Hrvatin iz grupe demonstiranata gađali kamenicama kordon policije, pa su policajci ispalili gumene metke od kojih je jedan pogodio okrivljenog Mitraševića u nogu.

veze sa incidentima kod Bajrakli džamije. Rade Radisavljević ima jedinstvenu kaznu od osam meseci, takođe zbog drugih krivičnih dela.¹⁹⁵

Ova odluka suda zabrinula je mnoge eksperte, pojedince, pripadnike islamske zajednice. Presuda nije doneta zbog krivičnog dela širenja verske mržnje, već je krivično delo kvalifikovano kao napad na službeno lice, čime se umanjuje značaj počinjenog dela i na otvoren način toleriše ponašanje ekstremističkih grupa. "Ambasade i džamija napadnuti su zbog političkih ciljeva i tadašnja vlast Vojislava Koštunice i službe saradivale su sa huliganskim grupama. Nakon toga vlasti samo besramno fingiraju, da nešto rade na tim slučajevima. Da su hteli da utvrde istinu mogli su da vide ko je naredio policiju da se povuče, kada je zapaljena beogradska džamija 2004, i kad su napadnute ambasade 2008," rekao je Rajko Danilović, zastupnik Islamske zajednice.¹⁹⁶

Maja Bobić, generalni sekretar Evropskog pokreta ukazuje da je jedan od ključnih uslova procesa pristupanja EU da krivična dela dobijaju sudski epilog u skladu sa evropskim standardima: "Kršenje zakona i krivična dela koja ne dobijaju adekvatan sudski epilog svakako ukazuju na manjakovsti u izgradnji pravne države, na nedovoljno efikasan ili nezavistan rad institucija. To itekako ima uticaja na građane Srbije, njihovu sigurnost i bezbednost, što je najvažnije, ali i na proces evropskih integracija".¹⁹⁷

Maja Mičić, iz Inicijative mladih, napominje da su veoma zabrinjavajuće poruke u poslednjih godinu dana da ekstremističke grupe i huligani mogu da prođu nekažnjeno šta god da rade: "To su poruke koje se šalju kroz postupke za napade na ambasade, paljenje džamija, ali i u postupcima Mladenu Obradoviću („Obraz") i Miši Vaciću („Naši 1389"). Sudovi su neke od postupaka prolongirali, ali su sudijama često vezane ruke onim što su uradili ili nisu uradili u tužilaštvu i policiji".¹⁹⁸

Zakon o oduzimanju imovine stečene krivičnim delom pozitivno su ocenili i međunarodni eksperti i Ustavni sud Srbije i prvi rezultati njegove

195 *Politika*, 18. jul 2013.

196 *Blic*, 19. jul 2013.

197 Isto.

198 Isto.

primene su „iznad svih očekivanja”, ali je tokom četiri godine sprovođenja bio i često meta kritika.

Specijalni tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević izjavio je da je vrednost oduzete imovine stečene kriminalom samo 2012. godine iznosila ukupno oko 5,5 miliona eura, što je dva puta više od budžeta Tužilaštva za 2013. godinu. Tužilaštvo za organizovani kriminal je, prema njegovim rečima, za četiri godine pokrenulo 652 finansijske istrage, izdalo 33 naredbe o zabrani raspolaganja imovinom i podnelo 229 zahteva za privremeno oduzimanje imovine, od kojih je sud usvojio 161 zahtev. Rezultat tih mera je privremeno oduzimanje 147 kuća ili stanova, 16 poslovnih prostora, 24 garaže, 97 parcela građevinskog zemljišta, 40 motornih vozila, više od milion eura gotovog novca i akcije vredne više od 52 miliona dinara. Radisavljević je dodao da je Tužilaštvo podnelo i 21 zahtev za trajno oduzimanje imovine, od kojih je sedam zahteva usvojeno, jedan je odbijen, a o ostalima se još odlučuje. Na osnovu tih zahteva oduzeto je 10 kuća i stanova, dva poslovna objekta, dve garaže, četiri putnička vozila i novac u iznosu od 200.000 eura. Miljko Radisavljević je ove podatke izneo na međunarodnom skupu posvećenog ovoj temi u Beogradu, na kome je učestvovao i ambasador Italije Armando Varikio, koji je pohvalio napore Srbije u antikorupcijskoj borbi. Zaplena nezakonito stečene imovine najdelotvornije je sredstvo u borbi protiv organizovanog kriminala, izjavio je još Radisavljević i dodao da se srpska praksa zasniva na italijanskim iskustvima. Oduzimanje celokupne imovine stečene kriminalnim delima jedini je način da se slomi kičma sistemu organizovanog kriminala i uništi izvor njegove moći, smatra specijalni tužilac. Prema njegovim rečima, bogatstvo omogućava vođama kriminalnih grupa da mitom ostvare uticaj na sistem, a oduzimanje imovine ostavlja ih bez sredstava.

Tokom 2013. godine nastavljeno je suđenje narko dileru Darku Šariću koji se pred posebnim odeljenjem Višeg suda u Beogradu vodi više od tri godine. U martu je Specijalni sud u Beogradu odlučio da optužnicu protiv Darka Šarića, na kojoj je i Rodoljub Radulović, spoji sa glavnim procesom članovima Šarićevog kartela koji se vodi za šverc kokaina iz Latinske Amerike u Zapadnu Evropu.¹⁹⁹ Postupak je u junu bio zatvoren za javnost, na

¹⁹⁹ *Danas*, 28. mart 2013.

inicijativu BIA zbog svedočenja njenih pripadnika. Rasprave su se držale iza zatvorenih vrata do decembra zbog svedočenja radnika BIA i svedoka-saradnika Draška Vukovića. Na optuženičkoj klupi je 11 optuženih, dok su 16 u bekstvu, među njima i Rodoljub Radulović, zvani Miša Banana, optužen da je deo kokaina švercovan brodovima u njegovom vlasništvu. Sud je nakon ovih svedočenja ponovo dozvolio javnost rasprave.²⁰⁰

Najveći broj sudskih postupaka, koji se vode pred domaćim sudovima, traje duže od tri godine. Osnovni razlog su mnogobrojna odlaganja. Gotovo da nema suđenja koje bar dva puta nije odloženo, a nije malo onih čije je odlaganje izraženo dvocifrenom brojkom. I to najviše zbog izostanaka svedoka, bolesti optuženih... Naročito dugo traju procesi u kojima se čekaju rezultati raznih veštačenja. Odlaganje i odugovlačenje postupaka najčešće „podstiču” sami optuženi i njihova odbrana, ali i svedoci koje je teško okupiti u željenim terminima.

Na neodređeno vreme odložen je postupak protiv Katarine Rebrače, pošto je sud odredio da se uradi finansijsko veštačenje dokaza, kako bi se utvrdilo da li je zloupotrebila položaj kao vlasnica Fonda za prevenciju raka dojke. Suđenje, koje se pored Rebrače vodi protiv još tri optužene, počelo je u novembru 2010. i dosad je sedam puta odlagano. Kao jedan od razloga što dosad nije okončano, jeste i činjenica da je u maju 2011. suđenje počelo iz početka zbog promene sudije.²⁰¹

Još jedan postupak zbog trgovine narkoticima pred istim sudom vodi se protiv Kotoranina Ivana Pavlovića Ikera. Ovaj nekadašnji pomorski kapetan uhapšen je pre četiri godine. Tužilaštvo tvrdi da je organizovao kriminalnu grupu koja je tokom 2008. i 2009. godine nabavljala kokain u Argentini i Brazilu, koji je zatim prekookeanskim brodovima prevožen do luka u Italiji, Belgiji i Holandiji. Pavlović je krajem maja pušten iz pritvora pošto je sud prihvatio njegovo jemstvo – 600.000 eura, da se u daljem toku postupka brani sa slobode.

U aprilu 2009. godine iza rešetaka se našao Sreten Jocić, zvani Joca Amsterdam, zbog sumnje da je organizovao ubistvo Ive Pukanića. Ubrzo su uhapšeni i Željko Milovanović i Milenko Kuzmanović. Suđenje je počelo

200 *Danas*, 11. jun 2013.

201 *Večernje novosti*, 10. jul 2013.

u aprilu naredne godine, a tek nedavno, kako se približio kraj postupka i sudija najavio zakazivanje završnih reči, optuženi Milovanović je rešio da iznese odbranu, tvrdeći da ima alibi da u vreme ubistva hrvatskog novinara, 23. oktobra 2008. godine, nije bio u Zagrebu.

Rekorder u dužini trajanja suđenja je postupak koji se vodio protiv Jezdimira Vasiljevića, vlasnika nekadašnje piramidalne štedionice „Jugoskandik“. Istraga protiv njega pokrenuta je još u februaru 2001. godine kad je uhapšen na beogradskom aerodromu, pošto je sedam godina ranije napustio Srbiju. U junu iste godine podignuta je optužnica, a iz pritvora je pušten pošto je položio jemstvo, tačnije kuću. Međutim, 2006. godine je pobjegao, zbog čega je jemstvo propalo, a ponovo je uhapšen 4. aprila 2009. godine u Holandiji. Posle gotovo godinu dana izručen je Srbiji, kad mu je određen pritvor u kome se nalazio sve do februara ove godine kad je osuđen na pet godina zatvora. Pošto je kazna gotovo pokrila vreme provedeno u pritvoru, Vasiljević je pušten iz Centralnog zatvora.²⁰²

Posle 224 dana provedena u pritvoru, Miroslav Mišković, vlasnik kompanije „Delta“, pušten je 23. jula iz Okružnog zatvora u Beogradu da se brani sa slobode. Odluku o puštanju donelo je Odeljenje za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu i to nakon što je u depozit suda položeno jemstvo od 12 miliona eura. Taj novac je u dinarskoj protivvrednosti uplatila kompanija „Delta“. Mišković je dan pre izlaska najpre pred sudom dao izjavu da se neće kriti i da će se odazivati svim sudskim pozivima, nakon čega je vraćen u Okružni zatvor radi razduživanja, a potom pušten da ide kući. Odlukom Odeljenja za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu Miškoviću je određena mera zabrane napuštanja boravišta, uz obavezu javljanja Policijskoj upravi za grad Beograd – Policijskoj stanici Savski Venac, svakog prvog radnog dana u mesecu. Takođe, privremeno mu je oduzet pasoš. Tužilaštvo za organizovani kriminal je 9. maja protiv Miškovića, kao i protiv njegovog sina Marka Miškovića, vlasnika Nibens grupe Mila Đuraškovića i još osmoro okrivljenih, podiglo optužnicu. Optužnica ih tereti da su mahinacijama oštetili putarska preduzeća za 16,95 milijardi dinara, a budžet Srbije za 472 miliona dinara. Marko Mišković se nalazi u

202 Isto.

kućnom pritvoru, a u zatvoru ostaje Đurašković, dok su svi ostali pušteni da se brane sa slobode.²⁰³

Samo nekoliko dana nakon puštanja iz pritvora, advokati vlasnika „Delta holdinga” Miroslava Miškovića i njegovog sina Marka podneli su ustavne žalbe kojima traže da se utvrdi da im je povređeno pravo garantovano Ustavom Srbije na ograničeno trajanje pritvora.

Ustavni sud je 18. jula prvi put doneo odluku kojom je u toku trajanja pritvora utvrdio da je vlasniku konsultantske kuće „Ces Mekon” Zvonimiru Nikeziću, optuženom za zloupotrebe u aferi „Azotara”, povređeno ustavno pravo na ograničeno trajanje pritvora, garantovano članom 31. Ustava Srbije. Nikezić je uhapšen 24. novembra 2012. i još uvek se nalazi u pritvoru.

Miroslav Mišković je u pritvoru proveo sedam meseci i 11 dana. U pritvoru je bio od hapšenja 12. decembra 2012, a posle polaganja jemstva od 12 miliona evra u kešu u dinarskoj protivvrednosti pušten je 23. jula. Marko Mišković je od 3. aprila u kućnom pritvoru sa elektronskim nadzorom, dok je prethodno tri i po meseca takođe bio u pritvoru.²⁰⁴

U avgustu je još jedan dugogodišnji postupak dobio je svoj nastavak. Reč je o postupku koji je pokrenut zbog pokušaja atentata na Vuka Draškovića. Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je prvostepenu presudu kojom su nekadašnji čelnici beogradaskog DB Milan Radonjić, Ratko Romić i Stevan Basta bili osuđeni na kazne zatvora zbog atentata na Vuka Draškovića, lidera SPO, u Budvi 15. juna 2000. Ova odluka Apelacionog suda utiče i na tok istrage o ubistvu Slavka Ćuruvije, vlasnika nekadašnjeg dnevnika „Telegraf”, jer su u tužilaštvu i policiji očekivali da će presuda biti potvrđena i da će zbog nje neko od trojice osuđenih progovoriti o ubistvu novinara. Naime, njima bi kazna mogla da bude ublažena ili čak ukinuta, ako bi razotkrili ubistvo Ćuruvije.²⁰⁵

U beogradskom Višem sudu Veće sudije Tatjane Sretenović 19. juna 2012, izreklo je Radonjiću kaznu od osam, a Basti i Romiću od po sedam godina zatvora. Radonjić je na mesto šefa Centra DB Beograda postavljen nekoliko dana pre ubistva Ćuruvije na preporuku Mire Marković. On je

203 *Danas*, 24. jul 2013.

204 *Naše novine*, 29. jul 2013.

205 *Blic*, 8. avgust 2013.

naredio da se Ćuruvija prati 24 sata. Na dan ubistva Ćuruvije, Radonjić je iz centrale JUL nekoliko trenutaka pre ubistva zahtevao da prestane praćenje novinara. Romić, za koga je utvrđeno da je bio na mestu ubistva Ćuruvije, u vreme atentata Draškovića u Budvi bio je šef zloglasnog Šestog odeljenja koje je korišćeno za obračun s protivnicima Slobodana Miloševića. Basta je bio pomoćnik šefa Trećeg odeljenja i direktno uključen u praćenje novinara. U vreme budvanskog atentata, Basta je bio šef Trećeg odeljenja, koje je takođe korišćeno za političke obračune.²⁰⁶

Vuk Drašković je povodom odluke Apelacionog suda izjavio da je "skandalozna odluka" Veća kojim je predsedavala sudija Sonja Manojlović: „Presuda sudije poznate kao zaštitnice Milorada Bracanovića i čelnika DB jasno govori da nikada neće biti kažnjen nijedan pripadnik ove Službe dok ima Sonja sudija i Milija tužilaca. Promena nema, jer su oni uz svaku vlast. Ovom presudom štite se i ubice Ćuruvije, jer su sva trojica aktivno učestvovala u akciji "Ćuran". Jedini način da se nešto promeni jeste dovođenje stranog stručnjaka baš u tajnu službu, koji bi je reformisao po uzoru kako je reformisan istočnonemački Štazi. Sve druge reforme bez ove biće uzaludne".²⁰⁷

206 Isto.

207 Isto.

Ratni zločini: procesuiranje pred nacionalnim sudovima

Početakom 2013. godine Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) održala je skup „Vladavina prava i ljudska prava” na kome je šefica odseka za vladavinu prava i ljudska prava Romana Švajger izrazila nadu da će „Srbija konačno početi da procesuiru oficire vojske srednjeg i visokog ranga za koje se sumnja da su bili počiniozi zločina devedesetih”. Sandra Orlović, direktorka Fonda za humanitorno pravo je na skupu iznela podatke da “srpsko Tužilaštvo za ratne zločine podiže optužnice samo protiv direktnih počinilaca ratnih zločina nižeg vojnog ranga, dok srednje i više rangirani oficiri Jugoslovenske narodne armije (JNA), Vojske Jugoslavije (VJ) i policije imaju neku vrstu prećutne amnestije”. Dodala je takođe, da su do sada procesuirane samo tri osobe koji su imali neku veću komandnu odgovornost i da je protekloj godini (2012) “optuženo samo sedmor ljudi, što je najniži broj otkada je Tužilaštvo osnovano”.²⁰⁸

Bruno Vekarić, zamenik tužioca za ratne zločine je, reagujući na tvrdnje Fonda ocenio da “Tužilaštvo nije fabrika”, te da su “velike ribe u Hagu i da je glavni tužilac sa svojim saradnicima odigrao važnu ulogu u njihovom hapšenju”. Naveo je da je sedam optužnica i ukupan broj od 37 osuđenih dovoljno, posebno kada se upoređi sa brojem sudskih procesa za ratne zločine u Hrvatskoj ili Crnoj Gori. Za Vekarića su najznačajniji događaj u vezi sa suđenjima za ratne zločine oslobađajuće presude Haškog tribunala u procesima protiv dvojice hrvatskih generala i trojice bivših komandanata Oslobodilačke vojske Kosova (ovk). Zaključio je da “sada vidimo da postoji podela na žrtve koje zaslužuju pravdu i one koje to ne zaslužuju”.²⁰⁹

Tokom 2013. godine u Srbiji nije bilo pokrenutih postupaka niti presuda protiv počinilca ratnih zločina hijerarhijski više rangiranih u vojnim

208 <http://www.balkaninsight.com/rs/article/mali-broj-sudenja-za-ratne-zlocine-u-srbiji>, 18. januar 2013

209 Isto.

ili policijskim redovima tokom ratnih sukoba u bivšoj SFRJ. Presude koje su izrečene tiču se pripadnika paravojnih jedinica ili pojedinaca što, naravno, ne umanjuje težinu počinjenih zločina.

Viši sud u Beogradu osudio je 22. februara 2013. godine sedmoricu pripadnika paravojne jedinice „Simini četnici“, optuženih za ratni zločin protiv civilnog stanovništva romske nacionalnosti u selu Skočić (opština Zvornik, BiH) i izrekao im višegodišnje kazne zatvora. Zoran Đurđević i Zoran Stojanović osuđeni su na po 20 godina, Zoran Alić i Tomislav Gavrić na po 10, Dragana Đekić i Đorđe Šević na po pet godina, a Damir Bogdanović na dve godine zatvora. U junu 2013. Viši sud je, nakon ponovljenog postupka, osudio Marka Kashnjetija na dve godine zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva počinjen 14. juna 1999. godine u Prizrenu. Presudu kojom je Đuro Tadić proglašen krivim za ratni zločin protiv civilnog stanovništva Viši sud u Beogradu izrekao je 4. februara 2014. Tadić je osuđen na 10 godina zatvora za ratna zlodela počinjena 23. septembra 1992. godine u mestu Duljci (opština Bihać, BiH). U novembru 2013, oslobađajuća presuda u Višem sudu u Beogradu izrečena je Samiru Hondi, optuženom za ratni zločin protiv civilnog stanovništva počinjen u logoru Čelebići pored Konjica”.

Ratni starešina policije BiH Ilija Jurišić²¹⁰ osuđen je na 12 godina zatvora. To je druga prvostepena presuda pošto mu je prvu kojom je bio osuđen na 12 godina zatvora zbog krivičnog dela nedozvoljena sredstva borbe, odnosno napada na kolonu JNA 1992. godine u Tuzli, ukinuo Apelacioni sud u Beogradu 11. oktobra 2010, i naložio da se suđenje ponovi pred potpuno novim sudskim većem. U napadu na kolonu JNA iz zasede su ubijena više od 54 vojnika JNA, a ranjeno 44. Jurišić nije prisustvovao suđenju zbog bolesti, a njegov advokat Đorđe Dozet je rekao da ne zna da li će

210 Ilija Jurišić, ratni predsednik Opštinskog veća Tuzla, uhapšen je u maju 2007. godine.

Tužilaštvo za ratne zločine optužilo je 2007. godine Jurišića za krivično delo upotrebe nedozvoljenih sredstava borbe tokom oružanog sukoba koji se dogodio 15. maja 1992. između pripadnika JNA i Teritorijalne odbrane i milicije SUP Tuzle. Srbija je podizanjem optužnice protiv incidenta u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu i Tuzlanske kolone želela da relativizuje svoju odgovornost, tvrdnjom da su rat u Bosni započeli Bošnjaci protiv JNA, uz Istovremeni pokušaj da se kriminaliziraju bivši bosanski ratni lideri.

on ponovo doći u Srbiju. Dozet je najavio i žalbu Apelacionom sudu. Jurišić je uhapšen 11. maja 2007. na beogradskom aerodromu.²¹¹

Ove presude prošle su gotovo nezapaženo u domaćim medijima, a više prostora zauzele su kazne pripadnicima vojne jedinice "Šakali" zbog ratnog zločina nad albanskim civilima na području Peći 1999. godine. Od jedanaestoro optuženih za ubistva više od 120 ljudi dvojica su oslobođena, a svi će biti na slobodi do pravosnažnosti presude. Pripadnici vojne jedinice "Šakali", kako se navodi u presudi Posebnog odeljenja Višeg suda za ratne zločine, u aprilu i maju 1999. godine ubijali su, silovali i pljačkali u selima Čuška, Zahač, Pavlan i Ljubenić sa ciljem da isele albansko stanovništvo i primoraju ga da se preseli u Albaniju. Njih trojica su zbog toga su osuđeni na maksimalne kazne zatvora od po 20 godina. Najmlađa žrtva među albanskim civilima imala je 19, a najstarija 87 godina.²¹²

Bruno Vekarić, zamenik tužioca za ratne zločine, rekao je po izricanju presude da su dokazani brutalni zločini. „Oni su se predstavljali kao borci i patriote, a takav navodni patriotizam naneo je veliku moralnu štetu našem narodu i Srbiju stavio na stub srama. Ova presuda pokazuje da danas ovde duvaju drugi vetrovi i da će biti kažnjen svako ko je okrvavio ruke”.²¹³ Predsedavajuća sudskog veća Snežana Nikolić Garotić, obrazlažući presudu je rekla da „ove zločine u okolini Peći nisu počinile paravojne formacije, već ljudi Vojno-teritorijalnog odreda. To nisu bili nikakvi 'Šakali', nego vojnici i pripadnici regularne jedinice Vojske Jugoslavije, a optuženima je angažman u to vreme upisan u vojne knjižice”.²¹⁴

U ovom procesu koji je trajao četiri godine svedočilo je 115 svedoka, među kojima i dva insajdera. Bruno Vekarić je podsetio da je to bio predmet visokog rizika i novinarima preneo da su uoči izricanja presude zapaljena dva splava na beogradskoj Adi Ciganliji koji su u vlasništvu svedoka saradnika i njegovog brata, što pokazuje u kakvom ambijentu se sudi u

211 Agencija *Tanjug*, 2.decembra 2013.

212 <http://www.slobodnaevropa.org/content/%C5%A1akalima-106-godina-zatvora-svedocima-zapaljeni-splavovi/25260730.html>, 11. februar 2014.

213 Isto.

214 Isto.

predmetu "Ćuška". Vođa Šakala bio je Nebojša Minić zvani Mrtvi koji je preminuo od side u Argentini, gde se skrivao.²¹⁵

Tokom 2013, pokrenute su nove istrage za zločin u Štrpcima i za ubistvo braće Bitići. Srpsko Tužilaštvo za ratne zločine priprema istragu protiv sedmorice državljana Srbije i BiH zbog sumnje da su učestvovali u otmici i ubistvu 19 putnika iz voza na liniji Beograd-Bar u stanici Štrpci 27. februara 1993. To bi trebalo da bude pokazatelj da je "slučaj Štrpci" na tragu rešenja, jer je tim tužilaca Vladimira Vukčevića u saradnji s nadležnom službom MUP došao do informacija i potencijalnih dokaza koji mogu, posle 20 godina, da stave tačku na sramnu tišinu o akterima ovog zločina. Tužilaštvo za sada raspolaže izjavama najmanje 30 svedoka i na spisku potencijalno osumnjičenih moglo bi da se nađe sedam osoba. Sumnja se da su neki sa ovog spiska, obuhvaćeni predistražnim postupkom u predmetu „Štrpci“, učestvovali u otmici i ubistvu Bošnjaka u Sjeverinu 22. oktobra 1992. Reč je o ljudima koji nisu bili dostupni pravosudnim organima 2006, u pravosnažno okončanom predmetu „Sjeverin“, kada su četiri osobe osuđene na ukupno 75 godina zatvora. U dosijeu „Štrpci“, koga je Vukčević pokrenuo s mrtve tačke, stoje i dokazi iz predmeta protiv Milana i Sredoja Lukića pred Haškim tribunalom. Oni su Beogradu dostavljeni preko oficira za vezu Tužilaštva za ratne zločine koji su u Haškom tužilaštvu. Slučaj „Štrpci“ ponovo je otvoren 2010, kad su u jezeru Perućac i u okolini ove lokacije pronađeni i identifikovani posmrtni ostaci Rasima Ćorića, Jusufa Rastodera, Halila Zupčevića i Ilijaza Ličine.

U međuvremenu, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine objavilo je da je u okolini Višegrada otkrivena masovna grobnica koja bi mogla da skriva tela žrtava otetih u stanici Štrpci.²¹⁶

Tužilaštvo za ratne zločine je u novoj istrazi došlo do podataka o osobama koje su neposredno učestvovali u ubistvu braće Agrona, Ilijija i Mehmeta Bitićija jula 1999. u Nastavnom centru MUP u Petrovom Selu. Isti slučaj istražuje i FBI pošto je reč o američkim državljanima. Rasvetljavanje ubistva braće Bitići je visoko na listi prioriteta američke administracije. Posle oslobađajuće presude (2012), u ponovnom suđenju za ubistvo braće

215 Isto

216 *Blic*, 22. septembar 2013; „Sedmorica pod istragom za zločin u Štrpcima“.

Bitići, Stejt department zatražio je od Srbije da se privedu odgovorni za ubistvo. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević kaže da rasvetljavanje ubistva braće Bitići spada u prioritete rada njegovog tima. Izneo je da su u predistražnom postupku došli do novih podataka, ali u ovom trenutku, istako je, "ne može da kaže koliko je osoba u pitanju, niti da otkrije njihova imena". Vukčević je za medije izjavio da "svi na koje podaci ukazuju da su bili neposredni izvršioци ubistva bili su ili su i dalje pripadnici MUP. Ukoliko budu prikupljeni dokazi biće procesuiran veći broj osoba nego u prvom postupku koji se završio oslobađajućom presudom". Takođe je istakao da se dokazi prikupljaju u više zemalja.²¹⁷

Za ubistvo braće Bitići bili su optuženi policajci Sreten Popović i Miloš Stojanović. Tužilac je tvrdio da je braću posle izdržane prekršajne kazne zbog ilegalnog ulaska u SRJ iz Albanije, Stojanović po naređenju Popovića 8. jula 1999, sproveo u Petrovo Selo i zatvorio. Sutradan ih je predao pripadnicima MUP koji su ih odvezli. Utvrđeno je da su likvidirani metkom u potiljak, a njihovi posmrtni ostaci pronađeni su 2001, u masovnoj grobnici na ovoj lokaciji. Popović i Stojanović su posle dva suđenja pravosnažno oslobođeni.²¹⁸

Vukčević je krajem 2012. godine najavio nove istrage o ratnim zločinima u saradnji sa tužilaštvom Haškog tribunala. Naveo je da je "sa glavnim tužiocem Seržom Bramercem razgovarao i o saradnji u predmetima koji se nalaze u arhivi Haškog tužilaštva, od kojih je jedan i slučaj "Štrpci". Srpski oficiri za vezu u Tribunalu od 2009. godine pretražuju bazu podataka, preko zajedničkog projekta EU-MKTJ "Nacionalni tužioci u poseti".²¹⁹

Nastavljeno jednostrano prebrojavanje krivaca

Sudeći po prostoru u medijima posvećenog temama o ratnim zločinima, kao i reagovanju većeg dela javnosti, u Srbiji još nije opšteprihvaćeno da takva zlodela nemaju nacionalni predznak. Kao i ranije, tokom 2013, najveći broj tekstova i naslova odnosio se, naime, na "prebrojavanja" i

217 *Blic*, 22. novembar 2013.

218 *Blic*, 22. novembar 2013; „Nova istraga o ubistvu braće Bitići“.

219 *Blic*, 6. novembar 2013; "Vukčević: Otvaramo nove predmete za ratne zločine“.

tumačenja o (ne)pravednosti krivičnih progona i izrečenih presuda pripadnicima drugih nacionalnosti uglavnom sa područja Hrvatske, a posebno na Kosovu kao i poređenja u odnosu na Srbe.

Tužioci EULEX podneli su krivične prijave protiv 17 Srba iz Đakovice zbog navodne umešanosti u ratne zločine počinjene u selu Meja pre 14 godina. Po rečima Irine Gudeljević, portparolke EULEX, tužioci iz Kancelarije specijalnog tužilaštva zvanično su pokrenuli istragu ratnih zločina koji su navodno počinjeni 27. i 28. aprila 1999. godine u opštini Đakovica. Do sada je identifikovano približno dvadesetoro osumnjičenih koji bi se mogli teretiti za ratne zločine protiv civilnog stanovništva, uključujući ubistvo 372 osobe tokom napada na civilno stanovništvo albanske etničke pripadnosti, koje je bilo izloženo mučenju, nečovečnom postupanju, nanošenju velike patnje – rekla je Gudeljevićeva. Prema njenim rečima, većina žrtava ekshumirana je iz masovne grobnice u Batajnici.²²⁰

Reagujući na podnošenje krivične prijave protiv Srba iz Đakovice, Đokica Stanojević, dosadašnji predsednik srpske opštine, ističe da je u pitanju atak u cilju zastrašivanja Srba sa područja ove opštine kako bi prestali da razmišljaju o povratku. Za povratak na područje Đakovice, odnosno u takozvanu Srpsku ulicu u ovom gradu, gde je do 1999. godine živelo 3500 Srba, prijavilo se 357 porodica, što je evidentirano i kod UNHCR. Međutim, pokretanjem postupka za nekakav ratni zločin protiv N. N. lica jednostavno su ugroženi svi Srbi, kojima se šalje poruka upozorenja da ne razmišljaju o povratku jer svi mogu biti izloženi nekakvim prijavama.²²¹

Hapšenje jednog od lidera kosovskih Srba 28. januara 2014. godine Olivera Ivanovića pod sumnjom da je počinio ratne zločine izazvalo je najpre nevericu, a potom negodovanje i gnev Srba na Kosovu, ali i reagovanja Beograda (mada ne preterano glasna). Ivanović je najpre pozvan na saslušanje u tužilaštvo u Kosovskoj Mitrovici i dobrovoljno se odazvao, a međunarodni tužilac iz kancelarije Specijalnog tužilaštva doneo je potom odluku da se zadrži u pritvoru. Ivanović je uhapšen na Kosovu pod sumnjom da je počinio ratne zločine.

220 *Večernje novosti*, 26. april 2013; "Đakovica: Srbe krive za ratni zločin"

221 Isto.

Prema rečima Ivanovićevog advokata Nebojše Vlajića, on se sumnjiči za dva teška krivična dela iz 1999, i 2000. godine, u kojima su stradali kosovski Albanci. Advokat je odbacio mogućnost Ivanovićeve odgovornosti. Posle hapšenja Ivanovića održan je protest ispred zgrade suda, a usledile su i brojne reakcije. Predstavnici njegove partije Građanska inicijativa Srbija, pravda, demokratija (GI SDP) a je hapšenje Olivera Ivanovića, jednog od najznačajnijih političkih lidera kosovskih Srba, isključivo politički motivisano da bi se ugrozili izbori u severnoj Mitrovici, a samim tim i ceo Briselski sporazum". Ksenija Božović, potpredsednica GI SDP, je izjavila da njena partija "zhteva da se naš predsednik odmah oslobodi i da mu se omogući da se brani sa slobode. Optužnice protiv njega su besmislene i podnete na osnovu novih svedočenja dva Albanca od prošle godine, a tiču se događaja od pre 14 godina. Zašto su čekali toliko dugo? Jasno je da su optužnice politički motivisane".²²²

Glavni tužilac Specijalnog tužilaštva Kosova, Džonatan Ratel poručio je da "niko nije iznad zakona" i da je, na osnovu "veoma ozbiljnih tvrdnji" još 2013. godine doneta odluka o pokretanju istrage, a da je posle gotovo godinu „istrage i građenja predmeta" tužilac da ima dovoljno dokaza za obavljanje razgovora sa osumnjičenim. Na kraju razgovora, tužilac je iskoristio svoja ovlašćenja i izdao nalog za hapšenje osumnjičenog. Tužilac je pretpretresnom sudiji (međunarodnom sudiji u Osnovnom sudu u Mitrovici) podne i zahtev za njegovo zadržavanje u sudskom pritvoru. Ivanoviću je ubrzo određen jednomesečni pritvor i odveden je u prištinski zatvor. Ratel je izjavio da je osumnjičeni u svakom trenutku potpuno saradivao u toku pravnog postupka".²²³

„Slučaj Ivanović" je brzo postao i tema među evropskim poznavacima prilika u regionu, koji su uglavnom izrazili iznenađenje njegovim hapšenjem kao i bojazan da će se to negativno odraziti na situaciju na terenu, jer je Oliver Ivanović bio i jedan od glavnih kandidata za gradonačelnika Kosovske Mitrovice. Vlada Srbije zatražila je da se lideru Građanske inicijative SDP hitno omogući odbrana sa slobode. Prema oceni ministra zaduženog za KiM Aleksandra Vulina ovo hapšenje je pokušaj destabilizacije

222 Isto

223 <http://www.dw.de/oprečna-mišljenja-nakon-hapšenja-olivera-ivanovića-17397559>.

severa Kosova. Vulin je izjavio da "Vlada traži da Ivanović iz Prištine bude premešten u odgovarajuće jedinice na severu KiM kako bi se zaštitili njegovo zdravlje i bezbednost. Hapšenje pokreće pitanja o pravoj nameri onih koji govore o normalizaciji odnosa. Ovo je i pokušaj lažne uravnilovke, po kojoj ako se Albanac uhapsi za ratne zločine, to automatski znači da se hapsi i Srbin".²²⁴

Prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da Vlada čini sve kako bi se Oliver Ivanović branio sa slobode: "Radimo sve što možemo i dajemo sve od sebe da se Oliver Ivanović brani sa slobode".²²⁵ Iako je prvobitno bilo najavljeno da će Ivanović, predsednik GI SDP biti premešten iz pritvorske jedinice u Prištini u Kosovsku Mitrovicu, portparolka EULEX Irina Gudeljević izjavila je da je međunarodni tužilac iz Kancelarije specijalnog tužilaštva Kosova najavio podnošenje žalbe na tu odluku pa zbog toga Ivanović ostaje u pritvorskoj jedinici u Prištini.²²⁶

Neubedljivo izvinjenje predsednika Nikolića

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić u intervjuu BHT 25. aprila 2013. izjavio je: „Ja klečim i tražim pomilovanje za Srbiju zbog zločina koji je izvršen u Srebrenici. Izvinjavam se za zločine koje je u ime naše države i našeg naroda učinio bilo koji pojedinac”.²²⁷ Ovu izjavu su preneli brojni i svetski mediji komentarišući je kao najavu nove politike naprednjaka.

Nikolić je drugi predsednik Srbije koji se izvinio za zločine počinjene tokom rata u bivšoj Jugoslaviji, ali su pre toga zvanična izvinjenja upućena i iz vrha tadašnje državne zajednice Srbije i Crne Gore. Za zločine koje su počinili pripadnici srpskog naroda u BiH izvinio se Boris Tadić na početku predsedničkog mandata, tokom posete Sarajevu 6. decembra 2004. U junu 2007, Tadić se u emisiji Hrvatske televizije izvinio i građanima Hrvatske zbog nedela i zločina u proteklom ratu, rekavši da „svim

224 *Večernje novosti*, 28. januar 2014 < „K. Mitrovica: Ivanović ostaje u pritvoru“.

225 <http://www.kurir-info.rs>, 14. Februar 2014. „Činimo sve kako bi se Ivanović branio sa slobode“

226 *Tanjug*, 14. februar 2014.

227 <http://www.dw.de/klečim-i-tražim-pomilovanje/a-16772303>.

građanima Hrvatske i svim pripadnicima hrvatskog naroda”, koje su učinili nesrećnima pripadnici srpskog naroda, upućuje izvinjenje i preuzima za to odgovornost.

Tadić je bio i prvi predsjednik Srbije koji je posetio Vukovar, (novembar 2010) kad se izvinio porodicama svih nevino stradalih žrtava na Ovčari 1991. godine. I predsjednik Hrvatske Ivo Josipović istog dana uputio je reči izvinjenja, kada je sa Tadićem posetio Paulin Dvor kod Osijeka, gde je u decembru 1991, ubijeno 18 srpskih i jedan civil mađarske nacionalnosti. Josipović je rekao da žrtve tog zločina zaslužuju izvinjenje, jer ni za jedan zločin ne postoji opravdanje. Josipović se izvinio u aprilu 2010, u Sarajevu za učešće Hrvatske u politici koja je devedesetih godina pokušavala da podeli Bosnu i Hercegovinu. On je u parlamentu BiH rekao da „duboko žali što je i Republika Hrvatska svojom politikom u devedesetim godinama prošlog veka doprinela stradanjima ljudi i podelama koje nas i danas muče”.²²⁸ Josipović je drugi hrvatski predsjednik koji se izvinio zbog događaja tokom rata u bivšoj Jugoslaviji. Bivši predsjednik Hrvatske Stjepan Mesić i predsjednik nekadašnje državne zajednice Srbije i Crne Gore Svetozar Marović su 10. septembra 2003, u Beogradu uputili u ime građana svojih zemalja međusobna izvinjenja za sva zla ili štetu koja su građani dve zemlje činili jedni drugima, naglasivši da krivica za počinjene zločine mora biti pojedinačna.

Marović se potom 13. novembra 2003. godine u Sarajevu izvinio „za svako zlo ili nesreću koju je bilo ko u BiH pretrpeo zbog scg”.²²⁹ Za stradanja u ratu u Hrvatskoj, posebno na području Dubrovnika, u junu 2000. godine izvinio se i crnogorski predsjednik Milo Đukanović. Bošnjački član Predsedništva BiH Bakir Izetbegović 1. novembra 2010. izvinio se za „svakog nevinog čoveka koga je Armija BiH ubila” te da je „svaka nevina žrtva je jednaka”, ali i dodao da „kada se saberu svi zločini Armije BiH, nisu ravni jednom satu zločina u Srebrenici”.²³⁰

228 *www.blic.rs*, 16. april 2010., „Povlačenje tužbi zadatak vlada Srbije i Hrvatske”

229 *www.b92.net*, 25. april 2013. „Sva predsednička izvinjenja”

230 *B92* agencija Beta 25. april 2013.

Haški tribunal: oslobađajuće presude Perišiću, Stanišiću i Simatoviću

Oslobađajuće presude za bivšeg načelnika Generalštaba VJ Momčila Perišića, nekadašnjeg načelnika Službe državne bezbednosti Srbije (DB) Jovicu Stanišića i bivšeg komandanta Jedinice za specijalne operacije DB Franka Simatovića Frenkija, obeležile su rad Haškog tribunala tokom 2013. godine.

Haški tribunal oslobodio je bivšeg načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije Momčila Perišića optužbi za ratne zločine. Žalbeno veće Haškog suda naložilo je da Perišić, koji je prethodno bio osuđen na 27 godina zatvora za ratne zločine u BiH i Hrvatskoj, odmah bude pušten na slobodu. Teodor Meron je čitajući presudu izjavio " U skladu sa članom 25. uzeti su u obzir svi podnesci u postupku protiv Momčila Perišića. Što se tiče optužbi za ratne zločine i ubistva civila po tačkama 1, 2, 3, 9, 10 i 11, uz izdvojeno mišljenje sudije Liua, sud oslobađa gospodina Perišića optužbi i nalaže momentalno puštanje Momčila Perišića na slobodu".²³¹ Odluka haškog žalbenog veća je konačna u procesu protiv Perišića. On je u septembru 2011, prvostepeno osuđen na 27 godina zatvora zbog pomaganja i podržavanje zločina nad Muslimanima u BiH 1993–95, snajperskih napada na civile u Sarajevu sa položaja Vojske Republike Srpske 1993–95 i ubistva oko 7000 Muslimana i premeštanja stanovništva Srebrenice u julu 1995. kao i raketnih napada na civile u Zagrebu u maju 1995, u kojima je poginulo sedam civila. Poništavajući prvostepenu presudu, Žalbeno veće Tribunala je, usvajajući žalbu optuženog, utvrdilo da pomoć koju je Vojska Jugoslavije, s Perišićem na čelu, pružila Vojsci Republike Srpske nije bila data s „konkretnim uputstvom“ da bude upotrebljena za činjene ratnih zločina u Sarajevu i Srebrenici, već za „opšti ratni napor“ VRS te da Perišić nije imao neposrednu komandu i kontrolu nad Srpskom vojskom Krajine (svk), iako su u nju upućivani oficiri VJ preko posebnog personalnog centra Generalštaba VJ. Prema presudi Žalbenog veća, raketne napade naredio

231 www.b92.net, 28. februar 2013., „Hag: Oslobođen Momčilo Perišić“)

je komandant svk Milan Čeleketić, po nalogu tadašnjeg predsjednika RSK Milana Martića²³².

Mada je, po težini optužbi, proces protiv Perišića bio jeda od najvažnijih u Tribunalu, vlasti u Srbiji nisu pokazale gotovo nikakvo interesovanje, uprkos tvrdnjama samog Perišića "da njegovo oslobađanje može skinuti ljagu sa Srbije".²³³

Haški tribunal oslobodio je po svim tačkama optužnice bivšeg načelnika Službe državne bezbednosti Srbije (DB) Jovicu Stanišića i bivšeg komandanta Jedinice za specijalne operacije (JSO) DB Franka Simatovića. Odluci Sudskog veća usprotivila se jedino sudija Mišel Pikar. Veće, uz protivljenje sudije Pikar, nije moglo da zaključi da su Stanišić i Simatović odgovorni za usmeravanje, organizovanje, opremanje, obučavanje, naoružavanje i finansiranje jedinica Državne bezbednosti Srbije, koje su, kako se navodi u optužnici, ubijale, progonile i deportovale civile Hrvate, bosanske Muslimane, bosanske Hrvate i druge nersbe iz BiH i Hrvatske od 1991. do 1995. godine. Veće nije moglo da zaključi da je Stanišić služio kao "kanal za vezu" između Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića i Milana Martića, koji su, kako se navodi, bili glavni organizatori udruženog zločinačkog poduhvata. Većina članova veća, takođe uz protivljenje sudije Mišel Pikar, ustanovila je da se Stanišić i Simatović ne mogu okarakterisati kao učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu. Većina članova Veća, uz suprotno mišljenje sudije Pikar, smatra da doprinos optuženih operacijama JSO u Doboju i Bosanskom Šamcu nije bila dovoljna da bi se mogla okarakterisati kao pomaganje i podržavanje činjenja zločina. U završnoj reči Tužilaštvo je zatražilo da Stanišiću i Simatoviću bude izrečena kazna doživotnog zatvora. Odbrana je tražila da optuženi budu oslobođeni. Obojicu optuženih srpske vlasti su uhapsile 13. marta 2003. godine tokom operacije „Sablja”, posle ubistva premijera Zorana Đinđića. Stanišić je prebačen u Hag 11. juna, a Simatović 30. maja iste godine.²³⁴

Osim što su iz Haga u Beograd stigli vladinim avionom Stanišić i Simatović nisu dočekani nimalo pompezno. Na izlazu aredroma čekali su

232 Agencija Beta, 28. februar 2013.

233 Informer, 2–3. mart 2013; „Moje oslobađanje može skinuti ljagu sa Srbije”.

234 Blic, 30. maj 2013; „Oslobođeni Stanišić i Simatović”.

samo novinari i rodbina. Niko od državnih zvaničnika se takođe nije pojavio na aerodromu . Niko od predstavnika partija na vlasti nije bio raspoložen za komentar o tome zašto niko od državnih funkcionera nije na aerodromu dočekaao Stanišića i Simatovića. Miloš Vasić, novinar Danasa, kaže da je to poruka državnih organa “ništa da imamo sa vama”, Prema njegovim rečima, i njihovo obraćanje medijima je sprečeno, jer „oni ima da sede i čute”.²³⁵ Vasić, takođe, kaže da su Stanišić i Simatović „vruć krompir za sve vlasti”. Treba se samo setiti sa koliko žurbe su oni, u vreme akcije „Sablja”, ispraćeni u Hag. Mislim da bi današnjoj vlasti pao kamen sa srca ako bi oni bili doživotno osuđeni. Ovako će im se po Beogradu motati oko nogu i biće, problem da Stanišić nešto negde ne ispriča”.²³⁶

Domaća štampa je spekulisala i sa onim – šta bi slučaj generala Perišića mogao značiti u suđenju pred Međunarodnim sudom pravde po tužbi Hrvatske za genocid protiv Srbije. Branilac Stanišića Vejd Džordaš je izjavio: “Tribunal je dokazao da je u stanju da pravilno razmatra dokaze i sprovede pravdu. Videćemo da li će se Tužilaštvo žaliti”.²³⁷ Po mišljenju advokata Simatovića Mihajla Bakrača, “optužnica Tribinala zasnivala se na na spekulacijama i indicijama i jasno je da nije bilo dovoljno dokaza za osuđujuću presudu”.²³⁸

Dr Aleksandar Gajić sa katedre za međunarodno pravo beogradskog Pravnog fakulteta izjavio je da će “oslobađajuća presuda koju je Tribunal izrekao Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću imati veoma pozitivne efekte za Srbiju”.²³⁹ U tom slučaju, istakao je, pale bi u vodu tvrdnje da su Državna bezbednost i pojedinci iz Srbije sprovodili genocid, odnosno politiku etničkog čišćenja. Naime, oni koji iznose takve optužbe na račun Srbije ne bi mogli da nađu uporište u praksi Tribinala. On posebno ističe da “i u slučaju Momčila Perišića, kao i u predmetu Stanišića i Simatovića, nije utvrđena njihova veza sa zločinima u Hrvatskoj. Takva veza nije utvrđena ni kada se radi o masakru u Srebrenici i zločinima u drugim mestima u

235 *Danas*, 1–2. jun 2013; „Državni vrh ignorisao Stanišića i Stamatovića”.

236 Isto.

237 *Naše novine*, 31. maj 2013; „Konačno pravda za Srbe u Hagu”.

238 Isto.

239 *Blic*, 1. juni 2013 ; “Presuda štiti Srbiju po tužbi za genocide”.

BiH. Ne postoji osuda konkretne osobe koja bi se vezala za Srbiju i njeno učesće u tim zločinima”²⁴⁰

Presudom Stanišići i Simatoviću, kao i onom izrečenom Perišiću, Zagreb je izgubio ono što je smatrao da je njegov pouzdan oslonac. Naime, za događaje u Hrvatskoj, Tribunal ne smatra odgovornim najviše srpske vojne i bezbednosne strukture, dodaje Gajić. Međutim, treba napomenuti da hrvatska tužba sadrži isključivo optužbe za genocid, a da ni u presudi Perišiću nije bilo takvih optužbi. Pošto su oslobađajuće presude izrečene za mnogo blaže optužbe od onih za genocid, onda Zagreb teško može da se pozove na akte Generalštaba VJ i DB-a, odnosno Perišića i Stanišića, da bi dokazao da je Srbija odgovorna za zločine u Hrvatskoj.²⁴¹

Presude Stanišiću i Simatoviću odjeknule su, ne samo u Srbiji (sa pozitivnom konotacijom) i u Hrvatskoj i BiH (sa negativnom i kritičkom), već su se, neuobičajeno, oglasile i sudije Haškog tribunala sa očito različitim mišljenjima o prvostepenoj odluci suda.

Sudija Mišel Pikar je u svom „suprotnom mišljenju” navela da, „nalazi u oslobađajućoj presudi bivšim čelnicima Državne bezbednosti Srbije Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću ne odražavaju realnost”²⁴² Pikar se poziva i na zaključke presude kojom je bivši načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije Momčilo Perišić oslobođen odgovornosti za pomaganje zločina vojskama bosanskih i krajinskih Srba, smatrajući ih „suviše ograničenim”. Ona navodi da bi i po tom ograničenom standardu Stanišić i Simatović morali biti osuđeni, jer su imali „direktnu kontrolu” nad Crvenim beretkama i pružali značajnu pomoć drugim jedinicama, tako da su njihove aktivnosti bile „konkretno usmerene” na činjenje zločina.²⁴³ U zaključku suprotnog mišljenja francuska sutkinja navodi da je Državna bezbednost Srbije na čelu sa optuženima osnovala „bar jednu” paravojnu jedinicu – Crvene beretke – koja je činila „osnov etničkog čišćenja” u Hrvatskoj i počinila zločine sa ciljem proterivanja nesrba sa šireg područja zahvaćenog ratom. Drugo, da su optuženi osnovali kampove za obuku Crvenih beretki

240 Isto

241 Isto

242 *Danas*, 11. jun 2013; „Mišel Pikar: Čelnici DB kontrolisali Crvene beretke”.

243 Isto.

i drugih jedinica, poput Martićeve milicije, koje su činile zločine. Zatim, da su angažovali Crvene beretke u vojnim operacijama, iako su znali da su u prethodnim akcijama njeni pripadnici činili zločine. Da su imali kontrolu nad osobama koje su „direktno odgovorne za etničko čišćenje”, poput Gorana Hadžića, Milana Martića i Željka Ražnatovića Arkana, kao i da su aktivno saradivali sa Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem tako što su obučavali njihove ljude za napade u kojima su nesrbi proterivani. I konačno, da su sve radili sa svešću da se zločini čine i da će biti počinjeni. Međunarodno pravo, smatra sutkinja Pikar, ulazi u „mračno područje” u kome, kako je 1949. godine govorio američki sudija Robert H. Džekson, „zakon zastrašuje samo male ljude i u obzir uzima samo sitna nedela”.²⁴⁴

Džefri Najs, tužilac u procesu protiv S. Miloševića, je pak izjavio da gore pomenute presude u Haškom sudu „govore o tome da je Tribunal spreman da u istoriji ostane zapamćen kao institucija koja je vodila manje računa o interesima žrtava, a više o vojnim interesima velikih sila”.²⁴⁵ On je takođe izjavio da su Beograd i svi ostali optuženi Srbi iz Srbije – oslobođajućim presudama Perišiću, Stanišiću i Simatoviću oslobođeni optužbi i dodao da „nedavne presude sa veoma jakim neslaganjem određenih sudija koje su bile manjina u većima, sugerišu da sudije ratuju jedni s drugima”.²⁴⁶

Krajem juna 2013, glavni tužilac Haškog tribunala Serž Bramerc uložio je žalbu, tražeći poništavanje oslobađajuće presude i “primerene kazne” za bivše visoke zvaničnike srbijanske Državne bezbednosti. Po Bramercovoj žalbi, sudije nisu dale „razumno obrazloženje” te odluke, niti su u obzir uzele „očigledno relevantne dokaze” o tome da su Stanišić i Simatović delili zločinačku nameru drugih učesnika u tom poduhvatu.

“Primenjeni su pogrešni pravni standardi i nije razmotrena celina dokaznog materijala”, rekao je Bramerc”.²⁴⁷

Prvostepena presuda Stanišiću i Simatoviću izazvala je inače, kontroverzu u javnosti i kritičke reakcije haškog sudije Frederika Harhofa. Pošto

244 Isto.

245 Isto.

246 *Danas*, 11. jun 2013; „Mišel Pikar: Čelnici DB kontrolisali Crvene beretke”.

247 *Danas*, 25. jun 2013; „Žalbe tužilaštva na oslobađanje Stanišića”.

je dospelo u medije privatno pismo haškog sudije – kojim se sugerije da su oslobađajuće presude Tribunala mogle biti izrečene pod političkim pritiskom – izazvalo je veliku kontroverzu.

Danski dnevni list je objavio privatni mail Frederika Harhofa, danskog sudije Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), u kome kritikuje nedavne oslobađajuće presude srpskim i hrvatskim ratnim komandantima. Harhof je napisao da je čuo kako je predsednik Haškog tribunala Teodor Meron, inače poreklom Amerikanac, poslednjih meseci vršio pritisak na druge sudije da odobre oslobađanje bivših hrvatskih generala Ante Gotovine i Mladena Markača, generala nekadašnje Vojske Jugoslavije Momčila Perišića i visokih zvaničnika srpske službe bezbednosti Jovice Stanišića i Franka Simatovića. Harhof je optužio Tribunal i da je promenio svoju politiku izricanja presuda.²⁴⁸

Harhof ističe da je sve do jeseni 2012. godine bila, manje ili više, uvrežena praksa suda da se vojni komandanti smatraju odgovornim za ratne zločine koje su njihovi potčinjeni počinili od 1992. do 1995. godine, tokom rata u bivšoj Jugoslaviji.²⁴⁹ Hrvatski i srpski zvaničnici oslobođeni su delimično na osnovu toga što ne može da se dokaže da su potčinjenima izdavali naređenja da čine ratne zločine. Kako sada stvari stoje, ističe Harhof, komandanti su morali da imaju direktnu nameru da čine zločine – a ne samo saznanje ili sumnju da su zločini počinjeni ili će biti počinjeni. Posledično, Tribunal je napravio “značajan korak unazad od lekcije da komandni vojni kadar mora da preuzme odgovornost za zločine svojih potčinjenih”.²⁵⁰ On je naveo da su promene mogle biti rezultat “pritiska ‘vojnog establišmenta’ izvesnih uticajnih zemalja”, kao što su Sjedinjene Države Amerike i Izrael, koje ne žele da se postavljaju predsedani koji bi u budućnosti mogli dovesti do osuđivanja njihovih državljana. “Poslednje presude Tribunala dovele su me u tešku profesionalnu i moralnu dilemu sa kakvom se još nisam susreo”.²⁵¹

248 *Danas*, 14. jun 2013; „Haški sudija kritikovao Tribunal”.

249 Isto.

250 Isto.

251 Isto.

Teodor Meron, predsednik Haškog tribunala, tvrdi da „nema nikakvih političkih pritisaka na Haški tribunal”.²⁵² On dodaje da je to potpuna istina i da kada neko dođe u njegove godine, a to su 83, „stvari vidi sa perspektivom. Ne treba mi karijera. Jedino o čemu treba da mislim je moja sudijska savest. Nema političkog pritiska na Tribunal. Ne mogu da se setim nijednog slučaja u 12 godina, koliko sam u Tribunalu, da smo bili pod bilo kakvim političkim pritiskom od bilo koga. Takođe, znam i da kad bi nekom od mojih kolega, u to sam potpuno uveren, prišao neki predstavnik vlade i rekao: ‚Dobro, pričamo o ovom slučaju i mi se nadamo da ćeš ići ovim, a ne onim putem‘, od te osobe bi bilo zatraženo da odmah napusti Tribunal. Zato što je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija ustanovio ovaj međunarodni sud kao nezavisan sud i mi smo veoma svesni svoje istorijske odgovornosti. Mi smo profesionalno predani poslu, dali smo zakletvu, a naša zakletva je međunarodno pravo. Od 161 optuženika, posle perioda od gotovo pola veka nekažnjivosti, uspeali smo da dobijemo dovoljnu saradnju sa međunarodnom zajednicom, uključujući i zemlje bivše Jugoslavije, da nam izruče ili da ubede sve optuženike da se predaju. Ako pitate šerifa u SAD ili magistrata u Francuskoj da li bi bili srećni i ponosni na stopostotnu stopu hapšenja, rekli bi vam da je to fantastično. Kvalitet naših presuda, a sad ne govorim samo kao sudija, nego i kao neko ko je 25 godina profesor međunarodnog prava, mislim da je kvalitet presuda jako visok”.

Tužilaštvo za ratne zločine Srbije očekuje da preuzme veliki broj predmeta iz Haškog tribunala u okviru izlazne strategije ovog suda. Oficiri za vezu iz svih tužilaštava u regionu u Hagu pripremaju predmete za procesuiranje u lokalnim pravosuđima, a tužilac za ratne zločine Srbije Vladimir Vukčević navodi da je suština u tome da se nacionalna pravosuđa osposobe za efikasnije procesuiranje, ali i da međusobno saraduju.

Vukčević ističe : „Upravo smo jačanjem regionalne saradnje na pravom putu da ukinemo granice za predmete ratnih zločina”.²⁵³ Dodao je da je i 2011. godine, kad je poslednji haški optuženik Goran Hadžić predat Tribunalu, govorio da, „naša misija nije završena. Naprotiv, bojim se da nismo ni na pola puta, sa 154 optužena lica i presudama od 1100 godina

252 *Danas*, 12. novembar 2013; „Tribunal nije pod političkim pritiskom”.

253 Isto.

zatvora. Evropska komisija prvi put u svom godišnjem izveštaju o napretku Srbije nije pomenula haške begunce kao našu obavezu koju moramo da ispunimo. Radimo svoj posao bez političkih pritisaka, i imamo podršku da počinioce ratnih zločina privedemo pravdi”.²⁵⁴

U avgustu 2013, u Srbiju se iz Haga vratio general Dragoljub Ojdanić pošto je odslužio dve trećine kazne od 15 godina zatvora, zbog zločina počinjenih na Kosovu. Početkom godine, nekadašnji načelnik Generalštaba VJ i tužilaštvo su istovremeno povukli žalbu na presudu. U podnesku koji je tada predao sudu, Ojdanić je prihvatio svoju krivicu.

Suđenje Vojislavu Šešelju: izuzeće sudije Harhofa i optužbe

Za proces Vojislavu Šešelju, predsedniku Srpske radikalne (SRS), u srpskim medijima 2013. godine znatno je opalo interesovanje. Očigledno je da to više ne odgovara Srpskoj naprednoj stranci koja po svaku cenu želi da se distancira od Vojislava Šešelja. Njegov povratak njima sada sigurno nije poželjan. Osim kratkih vesti o toku suđenja, osudama radikala zbog dužine pritvora njihovog lidera u Ševeningenu, povremenih izveštaja o Šešeljevima izjavama pred sudom najčešće se prognoziralo kad će mu biti izrečena presuda odnosno kad će biti pušten na slobodu.

Vojislav Šešelj, naime, ni nakon 11 godina pred sudom još nije ni prvostepeno osuđen. Za deceniju zatočeništva u Tribunalu, Tužilaštvo je Šešelju pet puta menjalo optužnicu. Ali, uvek ga je teretilo za ratne zločine u Hrvatskoj i BiH i učesće u udruženom zločinačkom poduhvatu. Za to vreme suđenje je prekidano tri puta, a Šešelj je dobio i tri osude za nepoštovanje suda. Poslednji dokaz protiv Vojislava Šešelja Tužilaštvo je iznelo 13. januara 2010. Inače, Šešelj je tvrdio da Tužilaštvo nema dokaza za svoje tvrdnje i da zbog toga nema potrebe da iznosi svoju odbranu”.²⁵⁵

Završne reči održane su u martu 2013. godine. Tužilac Matijas Markuzen tražio je 28 godina zatvora i ocenio da je stvaranje Velike Srbije za

254 *Danas*, 18. septembar 2013; „Region preuzima istrage od Haškog tribunala”.

255 Isto.

Šešelja bilo razlog postojanja: „Svojim rečima, optuženi je posejao seme etničke mržnje, a zatim je pomogao da se ono razvije u etničko nasilje. Zločini optuženog su teški po obimu i gnusni po prirodi”.²⁵⁶ Tužilac je naveo da su Šešeljeve reči i dela podstakla ubistvo 905 osoba, a da je među žrtvama i jedno novorođenče. Poslednjeg dana iznošenja svoje završne reči Vojislav Šešelj je rekao da ga baš briga hoće li biti osuđen i priznao da je suđenje za zločine nad civilima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH iskoristio kao javnu političku tribinu za obračun sa Tribunalom i mračnim stranim silama koje stoje iza njega. Tvrdio je da on ne može biti osuđen za podsticanje progona govorom mržnje, jer smatra da se po međunarodnom pravu može krivično goniti samo direktno i javno pozivanje na genocid, a ne i na obične ratne zločine i zločine protiv čovečnosti, što je, po optužbi, tokom rata činio. Šešelj je na kraju zaključio: „Ja sad odoh u slavu, a Srpska radikalna stranka ka političkom trijumfu na predstojećim izborima”.²⁵⁷

Šešelj je u junu 2013. godine po treći put osuđen na dve godine zatvora zbog nepoštovanja suda zato što je odbio više naloga Tribunala da sa svoje internet stranice ukloni četiri knjige i druge dokumente u kojima je otkrio identitet zaštićenih svedoka iz glavnog procesa po optužnici za ratne zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, 1991–93. Na tu presudu Šešelj je uložio žalbu, koja je odbijena. Tribunal je Šešelja prethodno dva puta pravosnažno osudio na 15 i 18 meseci zatvora zbog toga što je u svojim knjigama i dokumentima obelodanio identitet zaštićenih svedoka. Šešelj se inače, krajem februara 2003, dobrovoljno predao, odmah pošto je sud obelodanio optužnicu protiv njega. Posle jednog neuspelog pokušaja i Šešeljevog štrajka glađu, glavno suđenje je počelo u novembru 2007.²⁵⁸

Uprkos prognozama da će suđenje Šešelju biti okončano do kraja 2013. godine, izuzeće danskog sudije Frederiha Harhofa, koje je tražio lider radikala, a koji je osam godina vodio ovaj postupak prolongiralo je prvostepenu presudu krivičnog veća Haškog tribunala u ovom procesu. Tribunal u Hagu odložio je na neodređeno vreme izricanje presude lideru Srpske radikalne stranke Vojislavu Šešelju, koja je trebalo da bude izrečena 30.

²⁵⁶ *Večernje novosti*, 22. februar 2013; „ Maraton u Haškom sudu”.

²⁵⁷ *Politika*, 24. februar 2013; „ Šešelj za Ginisa”.

²⁵⁸ Isto.

oktobra . Presuda Šešelju odložena je, kako piše u odluci predsedavajućeg sudije Žan-Kloda Antonetija, zbog toga što je iz raspravnog veća, zbog moguće pristrasnosti, krajem avgusta, na zahtev odbrane, izuzet sudija Frederik Harhof. Budući da su tužilaštvo i ostale sudije – koje su se protivile izuzeću Harhofa – zatražile da ta odluka bude preispitana, što je odložilo imenovanje novog sudije, predsedavajući Antoneti ocenio je da izricanje presude u ranije zakazanom roku nije moguće dok se to pitanje ne reši.²⁵⁹

U međuvremenu, u svojstvu svedoka pred Haškim tribunalom, na suđenju Radovanu Karadžiću, nekadašnjem političkom vođi bosanskih Srba, Vojislav Šešelj optužio je svoje bivše stranačke kolege za saučesništvo u krivičnim delima za koje je optužen. Sa sadašnjim predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem Šešelj je, kako je izjavio, „sve zajedno radio” tokom ratova u Hrvatskoj i BiH, i rekao: „Ako sam ja umešan u ratne zločine, onda je Tomislav Nikolić moj direktan saučesnik”. Za potpredsednika Vlade Srbije Aleksandra Vučića kazao je da je bio „dobrovoljac SRS kod Slavka Aleksića na Jevrejskom groblju” u Sarajevu i da je zatim radio na tv Pale.²⁶⁰ Negirajući postojanje udruženog zločinačkog poduhvata za progon Hrvata i Muslimana iz delova Hrvatske i BiH koje su Srbi smatrali svojim, Šešelj je premeštanje stanovništva pripisao „prirodnoj podeli”.²⁶¹

Ratko Mladić: vređanje svedoka

Proces Ratku Mladiću nekoliko puta je prekidan zbog njegovog lošeg zdravstvenog stanja, a zbog incidentnog ponašanja i vređanja svedoka i sudije optuženi je izbacivan iz sudnice. Optuženi Ratko Mladić izbačen je iz sudnice zato što je rekao da svedok optužbe iz Srebrenice, koji je preživeo streljanje, laže, a dok su ga pripadnici obezbeđenja izvodili svedoku je opsovao „majku tursku”. Sudija Alfons Ori potom je naložio da Mladića izvedu iz sudnice, a optuženi je, dok su ga stražari izvodili, na to doviknuo: „Što me, bre, uklanjaš međede jedan!”²⁶²

259 *Danas*, 30. maj 2013; „Šešelju dve godine zatvora”.

260 *Blic*, 17. septembar 2013; “Presuda Šešelju odložena na neodređeno vreme”.

261 Agencija Beta, 10. jun 2013; “Šešelj: Nikolić je moj saučesnik”.

262 Isto.

U januaru 2014, Mladić je odbio da odgovara na pitanja na suđenju Radovanu Karadžiću, već je insistirao da pročita svoju pisanu izjavu. General Ratko Mladić je položio zakletvu, ali nije želeo da odgovara na pitanja. Ovo je bio prvi susret dvojice lidera bosanskih Srba u javnosti od kraja rata u BiH. Trajao je nepunih pola sata, a Karadžićeva pitanja ostala su bez odgovora. Nakon svakog Karadžićevog pitanja Mladić je uzvraćao da „ne može i ne želi da svedoči iz zdravstvenih razloga” i da štiti svoja prava. Rekao je da „na savet svog pravnog tima, branim svoje pravo da ne svedočim, i da odbijam da svedočim, jer bi svedočenjem dalje ugrozio svoje zdravlje i otežao svoju poziciju u procesu koji se vodi protiv njega”.²⁶³

Glavni tužilac Tribunala Serž Bramerc izjavio je da će sud nastaviti rad i tokom 2015: „Uveren sam da će Tribunal nastaviti rad i tokom 2015. godine. Lično, potpuno sam uveren da ćemo dobiti vreme koje nam je potrebno da završimo preostala suđenja. Uvek sam govorio da je veoma važno da optuženi u Hagu imaju dovoljno vremena da predstavljaju svoju odbranu. Što se mene tiče, uveren sam da će slučajevi koji su u toku biti nastavljani na način na koji i treba”.²⁶⁴ Bramerc je istakao kako smatra da se slučajevi Radovana Karadžića i Ratka Mladića, zbog žurbe za zatvaranje suda, neće završiti onako kako se porodice žrtava boje da će završiti, a to je da dvojica optuženika ne dobiju kaznu kakvu zaslužuju. Uveren sam da će dokazi koje smo izneli biti dovoljni da uvere sudije da ih osude za genocid. Ali, opet, sudije moraju doneti svoju odluku. Ja čvrsto verujem da su ti dokazi dovoljni, ali videli smo i u skorijoj prošlosti da su ponekad odluke iznenađujuće”.²⁶⁵

Radovan Karadžić: poništena prvostepena presuda

Radovan Karadžić je uhapšen je u julu 2008. godine u Srbiji i izručen Tribunalu. Suđenje mu je počelo 26. oktobra 2009. godine.

263 *Blic*, 10. april 2013; “Ratko Mladić izbačen iz sudnice, psovao svedoku ‘majku tursku’, a sudiju nazvao međedom”.

264 (<http://www.b92.net/>, 26. januar 2014. „Mladić ipak odbio da svedoči”).

265 *Telegraf.rs* / Izvor: *Anadolija* / *Klix.ba* „Karadžić i Mladić biće osuđeni za genocid”.

Žalbeno veće Haškog tribunala poništilo je u junu 2013, odluku Prvostepenog veća o oslobađanju bivšeg predsednika Republike Srpske Radovana Karadžića optužbi za genocid u sedam opština BiH i vratilo na snagu tu tačku optužnice. Naime, Prvostepeno veće je oslobodilo Karadžića po tački optužnice za genocid nad Muslimanima i Hrvatima u opštinama Bratunac, Foča, Ključ, Prijedor, Sanski Most, Vlasenica i Zvornik, u periodu od 31. marta 1992, do 31. decembra 1992. godine. Karadžiću se, posle te odluke, sudilo po preostalih 10 tačaka optužnice, uključujući onu za genocid u Srebrenici. Predmet se, po toj odluci, vratio Pretresnom veću na dalje postupanje nakon žalbe Tužilaštva po četiri osnove na presudu Veća, koje je kao obrazloženje navelo da optužba nije uspela dokazati da su snage bosanskih Srba pokušale muslimane i Hrvate „uništiti u potpunosti ili delimično kao etničke grupe”, što je uslov za genocid.²⁶⁶ Predsedavajući Žalbenog veća, sudija Teodor Meron naveo je da je „Prvostepeno veće pogrešilo kada je zaključilo da nema dovoljno dokaza da su Karadžić i drugi navodni učesnici zajedničkog zločinačkog poduhvata imali genocidnu nameru”. Meron je podsetio da je Pretresnom veću bio predočen dokaz da je na sastancima s Karadžićem „odlučeno da jedna trećina muslimana bude pobijena, jedna trećina pokrštena u pravoslavnu veru, a da će jedna trećina svojevolutno otići”, što bi „značilo da će svi muslimani nestati iz Bosne”.²⁶⁷

Bivši predsednik Republike Srpske Radovan Karadžić je tokom izvođenja dokaza ispitao 238 svedoka, a kao zadnji je trebao dati iskaz upravo on i to u trajanju od 16 sati, nakon čega bi ga unakrsno ispitivalo Tužilaštvo. On je od toga odustao, nakon kraće rasprave sa sucima o načinu na koji bi trebalo da svedoči.

Nakon toga i kraće pauze očekuje se izvođenje završnih reči strana u postupku za dvostruki genocid i ostale zločine u Bosni i Hercegovini. Potom će sudije doneti prvostepenu presudu, prema dosadašnjoj praksi – u roku od godinu dana.

266 <http://www.pressonline.rs/> 11. juli 2013. „Karadžiću se ipak sudi za genocide u sedam opština BiH”.

267 Isto.

Goran Hadžić: završen dokazni postupak

Početak 2014. godine, sudsko veće Haškog tribunala odbacilo je zahtev za oslobađanje bivšeg predsednika samoproglašene Republike Srpske Krajine Gorana Hadžića. Hadžićeva odbrana zatražila je 16. decembra 2013. da optuženi bude oslobođen, uz obrazloženje da Tužilaštvo nije uspeo da iznese verodostojne dokaze za konkretne optužbe, sadržane u tačkama dva do devet optužnice. Tužilaštvo je u odgovoru 18. decembra zatražilo da taj zahtev bude odbačen. Hadžić je pred Tribunalom optužen za zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja u Hrvatskoj, od juna 1991. do decembra 1993. godine.

Ljiljana Piteša, viša pomoćnica za informisanje iz ureda tužioca je izjavila da je Tužilaštvo u zadnjem nizu haških suđenja, tokom godinu dana izvođenja dokaza – izvelo 81 svjedoka i uvrstilo još 45 svedočenja u pisanoj formi, kao i 3025 dokaznih predmeta.²⁶⁸ U optužnici se navodi da je Hadžić od 1991. do 1993. godine bio zapovedno odgovoran kao civilni predstavnik srpskih vlasti na pobunjenom području Hrvatske – za ubistva i progone Hrvata i drugih građana nesrpske nacionalnosti, izvršavajući udruženi zločinački poduhvat srbijanskog predsednika Slobodana Miloševića.²⁶⁹

268 Radio Slobodna Evropa, 18. oktobar 2013. „Tužiteljstvo završilo dokazni postupak“.

269 Isto.

Kriminal: nerazrešiv čvor političko–pravosudne opstrukcije

Novinskim stupcima i vestima u srpskim medijima i u 2013. godini dominirala je – crna hronika. Privredni i korupcionaški kriminal, obračuni organizovanih kriminalnih grupa, te njihova sprega sa policijom, rastuće maloletničko nasilje, širenje narko mafije, razbojništva, porodično nasilje, pre svega zlostavljanja žena i dece, ubistva i premlaćivanja u školama, nisu bile tek tabloidne senzacionalističke teme, već su (p)ostali životna svakodnevnica u Srbiji. Najave vlasti da će oragnizovani kriminal biti suzbijen, a mafijaški bosovi privedeni pravdi, kao i da će ubistvo gardista u topčiderskoj kasarni biti rasvetljeno, ostala su u domenu (političkih) obećanja. Umesto toga, mnoga suđenja optuženima za razna teška krivična dela, uključujući i stravična ubistva, poput ubistva francuskog državljanina Brisa Tatona, odlažu se u nedogled, a neka nisu ni započela. Sudska neažurnost dovela je i do okončanja postupaka i oslobađanja optuženih za teška krivična dela koja su zataška(va)na uz manje ili više očiglednu političku podršku.

Uhapšen narko-bos Darko Šarić, istraga u političkom kolopletu

Nakon gotovo pet godina obećanja da će Darko Šarić biti priveden pravdi, najtraženiji begunac i narko-bos „svetskog formata” uhapšen je i pritvoren, po zvaničnim saopštenjima, 18. marta 2014, nakon što se sam bezuslovno predao. Hapšenje vođe međunarodnog lanca trgovine drogom usledilo je dva dana posle vanrednih izbora i predizbornog obećanja Aleksandra Vučića prvog potpredsednika vlade, koordinatora službi bezbednosti i budućeg premijera Srbije da će Šarić biti uhvaćen u kratkom roku. U interesu istrage nije precizirano gde je i kako uhapšen, jer je u bekstvu još ukupno 18 njegovih saradnika. Tužilac za organizovani kriminal Miljko

Radisavljević potvrdio je da se Darko Šarić nalazi u pritvoru, a na teret mu se stavlja da je od 2009, prokrijumčario 5754 kilograma narkotika i opraio najmanje 22 miliona eura u Srbiji. Šariću, kao organizatoru kriminalne grupe za šverc kokaina preti kazna od 15 godina zatvora. Izvesno je da bi Šarićevo svedočenje i dalja istraga za mnoge mogla biti, u najmanju ruku, „delikatna”, s obzirom da može pomoći da se utvrde veze između političara i organizovanog kriminala, posebno imajući u vidu spasavanje sopstvene kože.

Tokom 2013, i početkom 2014. godine njegovo je kriminalno delovanje, kao i višegodišnje bekstvo povezivano sa bliskim vezama sa visokim političkim i policijskim krugovima u Srbiji. Obećanja o hapšenju Šarića bila su važno oruđe u izbornoj kampanji, a političko šurovanje sa najtraženijim balkanskim kriminalcem o kome se nagađa(lo), predmetom je opšte manipulacije javnosti. Taj vešto uvezan “Šarićev čvor” nije raspleten, a pitanje je i da li će biti, s obzirom na dosadašnju (diskutabilnu) istragu: tok i rezultate saslušanja eventualnih saučesnika i 130 diskova snimljenih i neobelodanjenih telefonskih i drugih razgovora državnih funkcionera sa pripadnicima njegovog narko klana.

Prvi potpredsednik vlade Aleksandar Vučić i koordinator službi bezbednosti najavio je u januaru 2013, da će Darko Šarić, biti uhapšen u prvoj polovini godine: “Radimo na tome sa evropskim i svetskim službama i verujem da ćemo taj posao završiti u prvom delu ove godine”.²⁷⁰ Dodao da će „svi koji su sarađivali sa ovom kriminalnom grupom odgovarati”.²⁷¹

Novi načelnik Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK) Slaviša Sovtić ocenio je da policija može da uhapsi optuženog za šverc kokaina, Darka Šarića do kraja juna i najavio energičnije akcije kojima će država pokazati da je jača od mafije.²⁷² Reкао je i da policija ne voli da daje rokove, ali je naglasio da je siguran da Šarić može biti uhapšen u prvoj polovini godine kako je to nedavno najavio vicepremijer Aleksandar Vučić.²⁷³

270 <http://www.kurir-info.rs>, 29. januar 2013. “Šarić pada do jula!”

271 Isto.

272 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/378286/EKSKLUZIVNO-Novi-sef-SBPOKa-Jaci-smo-od-svake-mafije>.

273 Isto.

Sovtić je takođe rekao da „kriminalistička policija ne voli da govori o rokovima i terminima, ali da je siguran da će preduzeti sve mere i radnje da može da ispuni i tajming o kojem je govorio Aleksandar Vučić”²⁷⁴

Blic je 4. decembra 2013, pozivajući se na neimenovane izvore, kao izvesno najavio Šarićevo hapšenje do kraja godine. Pod naslovom „Vučić sprema ‚pakleni decembar““, Blic navodi: „Specijalni tim koji je potpuno zatvoren i sa čijim je sastavom upoznat samo prvi potpredsednik Vlade Srbije i koordinator svih službi bezbednosti Aleksandar Vučić, prvi put se u istragama približio poznatom narko-bosu, optuženom za šverc više tona kokaina iz Južne Amerike”. List dodaje kako je taj tim „oformljen tajno kako bi se izbeglo da informacije cure u javnost”, jer se dešavalo „da i do samog Šarića dođu informacije koje nisu smele i zbog toga je Vučić odlučio da oformi grupu u koju ima potpuno poverenje i koja bi ovaj posao trebalo da privede kraju”²⁷⁵

Aleksandar Vučić je povodom ovog slučaja tempirao da pojedine informacije procure u javnost baš u vreme predizborne kampanja za preveremene izbore 2014. To je deo kampanje koju Vučić vodi protiv Ivice Dačića i njegove Socijalističke partije Srbije (SPS) koja posle Srpske napredne stranke (SNS) ima najvuiše izgleda da osvoji značajan procenat glasova. Kampanja, između ostalog, obuhvata i njegove saradnike.

Povodom sumnji da je saradivao sa pripadnicima grupe odbeglog Šarića, a tragom “curenja informacija”, u februaru 2014, priveden je, saslušan, a potom pušten na slobodu Branko Lazarević, bivši šef kabineta ministra unutrašnjih poslova Ivice Dačića, a potom otpravnik poslova ambasade Srbije u Atini. Lazarević je povezivan sa Šarićevim bliskim saradnikom Rodoljubom Radulovićem, zvanim Miša Banana, takođe optuženog za šverc kokaina. Odgovor na glavno pitanje – da li je Lazarević na saslušanjju otkrio i druge koji su bili na vezi sa Šarićem, javnost nije dobila, osim da su nakon njegovg svedočenja počela hapšenja i u samom vrhu policije, ali se ne zna o kojim je funkcionerima reč.²⁷⁶

274 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/378286/EKSKLUZIVNO-Novi-sef-SBPOKa-Jaci-smo-od-svake-mafije>.

275 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/424619/Vucic-sprema-pakleni-decembar>.

276 Jedini izuzetak za sad je zamenik načelnika Službe za specijalne istražne radnje Uprave

Rodoljub Radulović, Miša Banana, koji je osumnjičen sa Lazarevićem i advokatom Radovanom Štrpcem, je u bekstvu. Policija ga traži zbog optužbi da je sa Šarićem švercovao kokain prekookeanskim brodovima. Sumnja se da se skriva u Evropi, ili u Južnoj Americi. Štrbac je u Srbiji i njemu se sudi za pranje Šarićevih para”²⁷⁷

Blic navodi i da je Rodoljub Radulović imao mrežu saradnika u MUP. Osim sa predsednikom Vlade Ivicom Dačićem i njegovim bivšim savetnikom Brankom Lazarevićem, kontakte je održavao i s nekim od najbližih saradnika aktuelnog premijera i ljudima iz vrha policije.²⁷⁸

Policijska akcija “Maroder”, u kojoj su registrovani kontakti Dačića, Lazarevića, kao i nekoliko visokopozicioniranih funkcionera MUP, počela je 7. novembra 2008. godine. Po naredbi istražnog sudije Specijalnog suda, a na predlog Tužilaštva za organizovani kriminal, uspostavljene su mere nadzora i snimanja telefonskih i drugih komunikacija, kao i optičkih snimanja za Radulovića. Rezultat tih mera je 130 diskova sa snimljenom komunikacijom koji su u aprilu 2010. godine dostavljeni sudiji. Registrovani su i razgovori Miše Banane s jednim od načelnika MUP Srbije koji je postavljen upravo kada je Dačić postao ministar. Izvor Blica tvrdi da je Dačić u MUP i Policijskoj upravi (PU) Beograd postavljao ljude za koje je utvrđeno da su imali učestalu komunikaciju sa Radulovićem. Jedan od njih je i načelnik policijske stanice Čukarica Branko Drakulić... Video-snimci koje je načinila BIA još nisu dostavljeni Specijalnom sudu, iako su svi zakonski rokovi probijeni. Na njima su između ostalih i susreti Radulovića i Dačića, kao i Radulovića sa jednim od najbližih saradnika aktuelnog premijera”²⁷⁹

Ivica Dačić je negirao da je povezan sa klanom odbeglog narko – bossa Darka Šarića i naveo da takve glasine služe samo za obaranje rejtinga

kriminalističke policije, Boris Gara, koji je uhapšen neposredno nakon saslušanja Branka Lazarevića.

277 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/444345/Hapse-sefove-policije-zbog-Darka-Sarica>.

278 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/366106/Rodoljub-Radulovic-imao-mrezu-dousnika-u-vrhu-policije>.

279 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/366106/Rodoljub-Radulovic-imao-mrezu-dousnika-u-vrhu-policije>.

socijalista. Dačić je kazao da se sa članom Šarićevog klana Rodoljubom Radulovićem, zvanim Miša Banana, poslednji put video u jesen 2009. godine. Reкао je: „Nemam ja tu šta da krijem, rekao sam već više puta, mi smo se poznavali, družili smo se privatno, ali ja tada nisam imao pojma čime se on bavi. Pa on je zvanično bio biznismen, u jednom trenutku čak i predsednik Teniskog saveza... Neko je, sad se to vidi, imao ideju da me ‚namesti‘ i kasnije ucenjuje”.²⁸⁰ Na primedbu, kako zvuči nemoguće da kao ministar policije nije znao šta se dešava u istrazi protiv narko klana, on je naveo da je to istina i da o tome treba pitati „neke druge ljude iz vrha bivše vlasti”, a da samo on i prvi potpredsednik Vlade Srbije i lider naprednjaka Aleksandar Vučić nemaju razloga da se plaše hapšenja Šarića i onoga što bi on mogao da svedoči o svojim vezama sa političarima.²⁸¹

Početak marta 2014, (u jeku predizborne kampanje) prvi potpredsednik Vlade i koordinator bezbednosnih službi Aleksandar Vučić ponovo je najavio hapšenje Šarića za nekoliko nedelja: “Narko-bos Darko Šarić biće uhapšen u narednih nekoliko nedelja”.²⁸² Ali, takođe je rekao, „ne mislim da je realno da se bilo šta učini do kraja izborne kampanje. Možda trenutno znam nešto više nego što sam znao ranije. Možda su naše specijalne službe došle do podataka gde se nalazi, ali da sačekamo”.²⁸³

Filip Švarn, novinar nedeljnika Vreme, je slučaj komentarisao na sledeći način: „U svakom slučaju, pominjanje hapšenja Darka Šarića je jak predizborni argument, jako predizborno obećanje s jedne strane, a s druge strane, da li ćemo imati neku novu aferu vezanu za Ivicu Dačića ili nekog drugog iz vrha politike ne znamo, ali do sada bi svaki put tako završilo svako pominjanje ovog narko-bosa”.²⁸⁴

280 Tekst agencije Beta, <http://www.blic.rs/izbori-2014/vesti/2141/Dacic-Samo-se-Vucic-i-ja-ne-plasimo-hapsenja-Sarica>.

281 Isto.

282 <http://www.b92.net/info/vesti>, 7. mart 2014, “Vučić: Hapšenje Šarića posle izbora”.

283 Isto.

284 Isto.

Ubijen Nikola Bojović, Luka nije izručen

Iako je Krivično veće Višeg suda u Madridu, u maju, donelo odluku o izručenju Luke Bojovića Srbiji, već u avgustu 2013, španske vlasti obavestile su srpsko Ministarstvo pravde da se ekstradicija ovog pripadnika „zemunskog klana“, optuženog za teška i višestruka krivična dela, odlaže do završetka postupaka pokrenutih pred španskim sudom. Istovremeno je navedeno da se ne može predvideti kad će procesi protiv Bojovića u Španiji biti okončani. Luku Bojovića je španska policija uhapsila u februaru 2012. godine u Valensiji zajedno sa Vladimirom Milosavljevićem, Sinišom Petrićem i Vladimirom Mijanovićem, a zadržani su u pritvoru zbog nelegalnog posedovanja arsenala oružja, falsifikovanja dokumenata i pripadnosti organizovanoj kriminalnoj grupi. Luka Bojović osumnjičen je i za ubistvo Milana Jurišića u Madridu i niz drugih krivičnih dela počinjenih na teritoriji te države.

Srbija je 2010. raspisala poternicu za Bojovićem i zatražila njegovo izručenje zbog optužbi za ubistva Dejana Živančevića, Milutina Jovičića i Branka Jevtovića Jorge, počinjenih 2004, u Beogradu prilikom pokušaja ubistva Andrije Draškovića i Zorana Nedovića Šoka. Ovom optužnicom obuhvaćeni su i bivši članovi „zemunskog klana“ Vladimir Milosavljević, zvani Budala (koji je takođe u španskom zatvoru), Sretko Kalinić kao i Miloš Simović, uhapšeni nakon sedam i po godina bekstva (prvi u Zagrebu, a potonji na srpsko-hrvatskoj granici). Suđenje Luki Bojoviću u odsudstvu započelo je u Beogradu u decembru 2011. godine.

Luka Bojović je pred sudom u Madridu ranije izjavio da ne želi da bude izručen Srbiji, tvrdeći da su njegova osnovna prava u postupku koji se protiv njega i ostalih optuženih vodi u Srbiji „ugrožena“. Tada je naglasio i da mu je život u opasnosti ako bude izručen Srbiji i naveo da je njegov rođeni brat Nikola ubijen u Beogradu.²⁸⁵

Nikola Bojović (39), brat Luke Bojovića, ubijen je 29. aprila 2013, u centru Beograda. Nepoznati napadač je ispalio dvadesetak hitaca u pravcu Bojovića koji je izdahnuo dvadesetak minuta kasnije u Urgentnom centru. „U zajedničkoj akciji MUP Srbije i Crne Gore 28. avgusta u podgoričkom

²⁸⁵ *Večernje novosti*, 1. avgust 2013, „Odloženo izručenje Luke Bojovića“.

naselju Tološi, uhapšen je Saša Cvetanović (33), zvani Pit Bul, osumnjičen da je ubio Nikolu Bojovića, kad je javnost i saznala da je on osumnjičeni počinitelj ubistva, koje je, kako sumnjaju u policiji, naredio Slobodan Šaranović. U nastavku akcije na razotkrivanju ubistva Bojovića, uhapšeni su i Šaranović (76) i Ratko Kolenšić (36). Cvetanović je na prvom saslušanju u policiji priznao da je ubio Bojovića, navodeći da je za to dobio 30.000 eura, da bi se kasnije tokom istrage branio ćutanjem.²⁸⁶ Saša Cvetanović izručen je Srbiji 22. januara 2014. godine.

Kazne ubicama Brisa Tatona opet prolongirane

Mada je brutalno prebijanje i ubistvo francuskog državljanina Brisa Tatona u Beogradu zvanično rasvetljeno, a počinioci poznati, pravosnažnih presuda nema ni nakon gotovo pet godina. Tatona je brutalno napalo i pretuklo 17. septembra 2009, uoči fudbalske utakmice Partizan – Tuluz 14 (mahom) navijača Partizana, a 12 dana kasnije od posledica povreda preminuo je u bolnici. Prvooptuženi, kao organizatori zločina Đorđe Prelić i Dejan Puzigaća najpre su osuđeni na 35 i 32 godine zatvora, da bi im odlukom Apelacionog suda kazne smanjene na 15 i 14 godina. Prvostepeno osuđenim na po 30 godina zatvora, Ljubomiru Markoviću i Ivanu Grkoviću, kazne su, takođe, prepolovljene. Apelacioni sud u Beogradu naložio je Višem sudu da ponovo odluči o zahtevu branilaca osuđenih za ubistvo Brisa Tatona da se taj sudski proces ponovi.

Kako se navodi u saopštenju Apelacionog suda, sudsko veće tog suda 4. februara 2014, donelo je rešenje kojim se ukida prethodna odluka Višeg suda, a kojom je odbijen zahtev branilaca okrivljenih Ivana Grkovića i Dejana Puzigaće za ponavljanje postupka. Apelacioni sud vratio je predmet prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje. Kako se navodi u obrazloženju rešenja, Apelacioni sud je ocenio da su žalbe branilaca Grkovića i Puzigaće osnovane, jer se njima ukazuje da je prvostepeno rešenje doneto uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka. Naime, prvostepeni sud nije postupio po primedbama iz prethodnog rešenja Apelacionog suda u kome

286 <http://www.blic.rs>, 23. januar 2014. „Plaćenog ubicu zvanog ‚Pit Bul‘ u CZ sproveli specijalci“.

je dat jasan nalog da je u konkretnom slučaju potrebno sprovesti izviđaj i pribaviti određene dokaze. U prvostepenom rešenju nisu dati ni jasni razlozi i konkretno objašnjenje zbog čega dokazi, na koje se branioci okrivljenih pozivaju u svojim zahtevima za ponavljanje postupka, nisu takvog kvaliteta da bi sami za sebe ili u vezi sa ranijim činjenicama i dokazima mogli da dovedu do odbijanja optužbe, oslobođenja od optužbe ili do osude po blažem krivičnom zakonu.²⁸⁷

U saopštenju Apelacionog suda navodi se dalje, da je Viši sud ocenio verodostojnost određenih dokaza, iako za to nije bio ovlašćen, i pritom nisu dati konkretni razlozi zbog čega ti dokazi ne mogu da dovedu u sumnju prethodnu odluku tog suda. Rešenjem Apelacionog suda naloženo je Višem sudu da pri ponovnom odlučivanju sprovede sve izviđajne radnje i pribavi dokaze na koje mu je ukazano, a da nakon toga oceni da li su u pitanju dokazi koji mogu da dovedu u sumnju pravilnost utvrđenog činjeničnog stanja u pravnosnažnoj presudi kojom je okončan postupak čije se ponavljanje traži.²⁸⁸

Odbrana 14 napadača na Tatona, kao argument za ponavljanje suđenja navela je potrebu saslušanja svedoka Dragana Crepulje i Svetlane Bujanje, kao i transkript razgovora zavedenog kod Gradskog zavoda za Hitnu medicinsku pomoć. Međutim, punomoćnik Tatonove porodice advokat Slobodan Ružić rekao je Tanjugu da "očekuje odbacivanje predloga odbrane osuđenih".²⁸⁹

Ružić je takođe rekao da „očekuje da sud potvrdi prvostepenu odluku, jer prošli put, greškom prvostepenog suda, ti svedoci nisu saslušani u tom postupku po zahtevu za ponavljanje. Sada su saslušani, a pošto nisu dali nikakve činjenice koje bi mogle da promene odluku suda, verujem da će sud odlučiti da se postupak ne ponovi. Verujem da je to jedina ispravna odluka”.²⁹⁰

Porodica ubijenog Francuza, otac Alan, majka Suzan i sestra Veržin, ranije je tužila Srbiju, odnosno Ministarstvo unutrašnjih poslova za

287 Agencija *Tanjug*, 13. februar 2014. godine

288 Isto.

289 <http://www.b92.net/info>, 12. februar 2014. „Do kraja nedelje odluka o Tatonu“.

290 Isto.

pretrpljen duševni bol, tvrdeći da srpska policija nije ništa uradila da spreči tragediju. Taj predmet trebalo je da počne 26. februara, a zatražena je odšteta od 300.000 eura.

Ružić ističe da je „taj proces još na početku, odnosno u fazi pripremnog ročišta. Ne možemo da počnemo s tim, jer se krivični predmet još nalazi u Apelacionom sudu”.²⁹¹

Dorđe Prelić, vođa Partizanove grupe navijača “Alkatraz”, osumnjičen za ubistvo Brisa Tatona, bio je u bekstvu, a uhapšen je u februaru 2013, u blizini Barselone.

Zastara „amnestirala” Kertesa, Vasiljevića, Marka Miloševića

Tokom 2013, i početkom 2014, okončano je nekoliko sudskih postupaka u slučajevima koji su godinama unazad punili novinske stupce, ali su potom pali u zaborav, nažalost – i u domaćim sudovima. Zahvaljujući skandaloznoj neažurnosti (ili „neažurnosti”) srpskog pravosuđa, svake krivice oslobođeni su optuženi za teška krivična dela čije su razmere u javnosti tretirane kao krupne afere.

Specijalni sud u Beogradu oslobodio je, tako, bivšeg direktora Uprave carina Mihalja Kertesa, koji je optužen za iznošenja novca na Kipar.

Specijalni sud je Kertesa oslobodio zbog apsolutne zastarelosti krivičnog dela koje mu se stavlja na teret, a koja je nastupila 5. oktobra 2010. godine. Kertes je zbog zloupotrebe službenog položaja bio pravosnažno osuđen na šest i po godina zatvora, jer je od sredine 1994, do 5. oktobra 2000. godine deo novca carine, bez pravnog osnova, dao pojedinim preduzećima, a oko 38 miliona nemačkih maraka bez odobrenja Narodne banke Jugoslavije izneo na Kipar. Tu pravosnažnu presudu prošle godine je ukinuo Vrhovni kasacioni sud i naložio Apelacionom sudu da ponovo razmotri žalbe, a taj sud je odlučio da se Kertesu ponovo sudi. Glavni pretres ponovljenog suđenja završen je 6. februara 2014. godine i Kertes je oslobođen svih optužbi.²⁹²

291 Isto.

292 www.b92.net, 10. februar 2014. „Kertes oslobođen svih optužbi zbog zastarelosti”

Kertes je izjavio: „Na ovo sam čekao, zajedno sa porodicom, 13 godina i dočekaao da nakon svih doživljenih tortura i svega ostalog, dočekam da se pravda podeli”.²⁹³

Apelacioni sud u Beogradu pravosnažno je oslobodio vlasnika propale piramidalne štedionice Jugoskandik Jezdimira Vasiljevića i četvoricu njegovih saradnika zbog apsolutne zastarelosti krivičnog dela. Vasiljević je za prisvajanje više od 58 miliona maraka, odnosno više od 29 miliona eura prethodno osuđen na pet godina zatvora, koliko je proveo iza rešetaka, pa je posle presude izašao na slobodu. Vasiljević i ostali okrivljeni bili su optuženi za zloupotrebu službenog položaja, a to delo je izbrisano iz krivičnog zakonodavstva i prekvalifikovano u zloupotrebu položaja odgovornog lica. Apsolutna zastarelost tog krivičnog dela nastupila je u martu, pa je Apelacioni sud prvostepenu presudu preinačio i odbio optužbe prema okrivljenima.²⁹⁴

Nekadašnji požarevački „otporaši” Nebojša Sokolović i Momčilo Veljković, koje je 2000. godine pretukao Marko Milošević sa svojim saradnicima, ni nakon žalbe nisu oslobođeni plaćanja troškova maratonskog sudskog procesa, koji je zastareo u martu prošle godine. Oni su pre pet meseci, odlukom postupajućeg sudije Gordane Vidojković, obavezani da plate sudske troškove u iznosu od 822.000 dinara: Sokolović 777.500, a Veljković 44.750. Ovakvu odluku sudija je donela jer je smatrala da su i oni doprineli zastarevanju, pošto se nisu pojavljivali na nekim ročištima. Na takvu odluku podneli su žalbu Osnovnom sudu, iz koga im je dostavljeno rešenje kojim su samo umanjene sume koje moraju da plate: Sokolović 661.500, a Veljković 12.750 dinara. Pošto je ova žalba bila jedini redovni pravni lek koji su mogli da primene, Veljković i Sokolović sada će se žaliti Ustavnom sudu, pa potom, ako bude potrebno i sudu u Strazburu.²⁹⁵

Ogorčeni Veljković je izjavio: „Iako je Marko bio glavni akter tuče u kojoj smo brutalno premlaćeni pokojni Radojkov Luković, Sokolović i ja, on je za to prošao potpuno nekažnjeno. Niti je osuđen zbog nanetih teških

293 Isto.

294 Agencija Beta, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/413637/Apelacioni-sud-pravosnazno-oslobodio-Jezdimira-Vasiljevica>.

295 *Danas*, 7. novembar 2013. „Zastareo proces protiv Marka Miloševića”

povreda, niti je kažnjen zbog neodazivanja pozivima suda". On navodi da je suđenje više puta odlagano, jer Marku nije mogao da se uruči poziv pošto je u Rusiji, pa je tek kasnije poziv istaknut na oglasnoj tabli suda. Ipak, Marku nije dosuđeno da plati nijedan dinar sudskih troškova zbog ovih odlaganja: „sudija želi da prikaže da smo mi opstruirali suđenje, iako je jedino nama bilo stalo da se ono okonča. Iako je ona jedini krivac za zastarevanje, čemu u prilog govori i podatak da jednom čak 15 meseci nije zakazala ročište, do danas ničim nije kažnjena. Naprotiv, u međuvremenu je i nagrađena, tokom reizbora sudija". On dalje, navodi da je njihov slučaj pravi primer pravnog nasilja, kojim pravosuđe kažnjava žrtve, umesto napadače i da je reč „o zakonu sile, a ne o sili zakona”.²⁹⁶

Pogibija gardista i dalje misterija

Sudsko-tužilački i politički galimatijas nastavljen je i u rasvetljavanju stradanja dvojice gardista Vojske Srbije. Misterija pogibije vojnika Gardijske brigade Vojske SCG na straži u kasarni u Topčideru, 5. oktobra 2004. godine nije još razrešena, a interesovanje medija za tragičnu sudbinu Dragana Jakovljevića i Dražena Milovanovića tek je sporadično. Vojna istražna komisija zaključila je da je reč o ubistvu i samoubistvu, dok je državna komisija ocenila da je gardiste ubila treća osoba. Prethodnih godina u srpskoj štampi objavljivana su neslužbena saznanja da su ova dvojica vojnika ubijena, jer su bili slučajni svedoci i očevici prikrivanja haškog optuženika Ratka Mladića u topčiderskoj kasarni "Karaš", pod pokroviteljstvom tadašnje vojske. Porodice ubijenih gardista dobile su, kako je navedeno, pisma Mladićevog bivšeg obezbeđenja u kojima se potvrđuje da je on zaista boravio u kasarni „Karaš” i da su ga na straži, primetili gardisti, a da je potom tražio njihovu likvidaciju. Ova pisma porodice su predale Specijalnom sudu u junu 2012. godine. Ustavni sud prihvatio je žalbu porodica na odluku da nije potreban sudski postupak, jer je vojno-istražna komisija utvrdila da je u pitanju ubistvo i samouubistvo, osam godina nakon njihovog ubistva.

296 Isto.

Bivši vojni istražni sudija Vuk Tufegdžić ocenio je da je prošlo previše vremena da bi slučaj nastradalih gardista u kasarni u Topčideru i dalje bio otvoren, ali i izrazio spremnost da istupi i kaže sve što zna o tom slučaju. Tufegdžić je negirao da je bilo opstrukcija istrage i da stoji iza svega što je govorio i tada.²⁹⁷

Tufegdžić je izjavio: „Vojni sud i ja smo na tom predmetu radili dva meseca i nalazi su takvi kakvi su. Nema ništa protiv što porodice stradalih zahtevaju sprovođenje istrage protiv sudija i veštaka. Naprotiv, zalažem se za to”.²⁹⁸ Vojna istraga, kojom je rukovodio Tufegdžić, zaključila je da su Jakovljević i Milovanović stradali u međusobnom obračunu, dok je državna komisija utvrdila da ih je ubila treća osoba. Balističar FBI Stiv Kasper u istrazi je, takođe, naveo da ih je ubila treća osoba.²⁹⁹

Advokati porodica gardista saopštili su 24. februara 2013, da je Ustavni sud Srbije konstatovao da je porodicama ubijenih gardista povređeno pravo na pravično suđenje i pravo na život. Sud je, tvrde advokati, naložio nadležnim organima da postupaju po zahtevima za sprovođenje istrage protiv sudije i veštaka koji su ometali istragu i porodicama dosudio „obeštećenje za nematerijalnu štetu od po 5000 eura”.³⁰⁰

Sredinom juna Blic je objavio da je „Republičko javno tužilaštvo uništilo sve spise i zahtev za sprovođenje istrage protiv bivšeg vojnog sudije Vuka Tufegdžića, koji su protiv njega podnele porodice ubijenih gardista u kasarni Topčider, zbog brojnih propusta u istrazi kojom je rukovodio”.³⁰¹

To je posvedočila i sudija Višeg suda Marina Anđelković kojoj je dodeljen predmet. Ona je 25. maja 2013, od punomoćnika porodice Jakovljević tražila da joj pošalju kompletnu dokumentaciju i zahtev za pokretanje istrage, pri čemu je i sama konstatovala da su spisi u tužilaštvu uništeni još 2008.³⁰²

297 *Danas*, 25. februar 2013. „Tufegdžić: Spreman sam da govorim”.

298 Isto.

299 *Danas*, 25. februar 2013, „Tufegdžić: Spreman sam da govorim”.

300 Isto.

301 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/387772/Bruka-Tuzilastvo-unistilo-sve-spise-protiv-ozloglasenog-sudije-Tufegdzica>.

302 Isto.

Roditelji vojnika su na devetogodišnjicu ubistva izjavili: “Ništa nam ne može vratiti sinove, ali od istine nećemo odustati”.³⁰³ Roditelji i advokati su pozvali vicepremijera Aleksandra Vučića i ministra pravde Nikolu Selakovića da im pomognu u rasvetljavanju ovog zločina, „čiji počinioci i nalogodavci devet godina nisu pronađeni”.³⁰⁴

Stradanje dvojice gardista Vojske Srbije, koje još nema ni krivični ni bilo kakav drugi epilog, očit je primer (ne)odgovornosti države i njenog pravosuđa da krivce privede pravdi.

Ostaje otvoreno pitanje da li se i u ovom slučaju čeka zastara koja bi zatvorila slučaj.

Istraga o ubistvima novinara

Nakon 15 godina od ubistva novinara i vlasnika listova Dnevni telegraf i Evropljanin, Slavka Ćuruvije, u januaru 2014, su zbog sumnje za saučesništvo u tom zločinu, uhapšeni bivši pripadnici Državne bezbednosti (DB) Ratko Romić i Milan Radonjić. Zvanično je saopšteno da su za Ćuruvijino ubistvo osumnjičeni nekadašnji šef Državne bezbednosti Radomir Marković, koji služi zatvorsku kaznu od 40 godina zatvora zbog političkih ubistava i bivši pripadnici DB, Ratko Romić i Milan Radonjić, kao i Miroslav Kurak – koji je nedostupan pravosudnim organima u Srbiji, obelodanio je tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević.³⁰⁵

Tužilac Radisavljević je izjavio: „Kao i u slučajevima Stambolić, Budva i Ibarska magistrala, prema sadašnjim saznanjima kojima raspolažemo, motiv je i u slučaju ubistva Slavka Ćuruvije politika. Ne isključujem mogućnost da ćemo u toku istrage doći do još nekih motiva, možda ličnih – ali je u ovom trenutku dominantan politički motiv. Direktni nalogodovac je prema našim saznanjima kojima raspolažemo Radomir Marković. Da li ćemo saznati u toku istrage da je bilo još nekih nalogodavaca ili onih čije

303 www.blic.rs, 6. oktobar 2013. „Zataškavanje: Istrage o ubistvu gardista nema već sedam meseci”.

304 Isto.

305 <http://www.slobodnaevropa.org>, 14. januar 2014, Tužilac o ubistvu Ćuruvije: Marković nalogodovac, Legija doveo do osumnjičenih”).

je naloge sam Marković izvršavao? Hajde da sačekamo da se završi istraga, pa ćemo onda o tome da razgovaramo”³⁰⁶

Iskorak u rešavanju slučaja ubistva novinara koji je toliko godina tapkao u mestu, što je i doprinelo privođenju dvojice bivših pripadnika DB, Romića i Radonjića, bilo je svedočenje Milorada Ulemeka Legije, osuđenog na maksimalnu zatvorsku kaznu od 40 godina zbog ubistva premijera Srbije Zorana Đinđića. Tužilac Radisavljević tvrdi da je “njegovo svedočenje bilo bezuslovno i da za to nije tražio, niti dobio bilo kakve privilegije”³⁰⁷

Prethodno je novoosnovana Komisija za istraživanje ubistava novinara³⁰⁸ saopštila da je tokom dva meseca rada obnovila istragu ubistava novinara Radislave – Dade Vujasinović, Slavka Ćuruvija i Milana Pantića. Komisija predstavnika novinarskih udruženja, Ministarstva unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativne agencije, prikupila je dokumentaciju iz policije i BIA. Slavko Ćuruvija ubijen je na Uskrs 11. aprila 1999. godine u vreme NATO intervencije na SR Jugoslaviju, nakon što je ispred ulaza zgrade u kojoj je stanovao, u Svetogorskoj ulici u centru Beograda, u njega ispaljeno 17 metaka. Napadači su nestali bez traga.

Komisija za istraživanje ubistava novinara pronašla je dokaze u slučaju ubistva novinarkе Dade Vujasinović počinjenog pre 19 godina, koji su se vodili kao izgubljeni od 1999. godine. Nađeni su predmeti, dokazi koji će omogućiti superveštačenje. U procesu rasvetljavanja ubistva Dade Vujasinović biće angažovani strani eksperti za balistiku i sudsku medicinu.³⁰⁹ Komisija je saopštila da će uspostaviti komunikaciju sa Institutom za bezbednost u Visbadenu i da će „u supereekspertizi biti obavljena rekonstrukcija ubistva, kao i druge neophodne radnje iz oblasti kriminalističke istrage”³¹⁰

Krajem avgusta 2013, glavni urednik RTV B92 Veran Matić, koji je na čelu Komisije za istinu o nerasvetljenim ubistvima novinara, izjavio je da

306 Isto.

307 Isto.

308 Komisiju je osnovao prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić koji je bio ministar informisanja u vreme kada je ubijen Slavko Ćuruvija.

309 Vesti online, 9. april 2013, “Pronađeni dokazi o ubistvu Dade Vujasinović”.

310 Isto.

se posle sedam meseci rada te Komisije može reći da je prikupljena “velika količina podataka posebno o slučajevima ubistva Slavka Ćuruvije i Milana Pantića, i da su možda najveći pomaci učinjeni upravo u ispitivanju Pantićevog ubistva”.³¹¹

Dopisnik Večernjih novosti iz Jagodine Milan Pantić ubijen je 11. juna 2001, „udarcima tupim predmetom u glavu”, na ulazu zgrade u kojoj je živeo sa porodicom, dok se rano ujutro vraćao iz prodavnice. Proteklih godina, prema nezvaničnoj verziji, ovaj slučaj je bio „policijski rešen”, ali nije bilo dovoljno dokaza za podizanje optužnice. Ipak, eventualni nalogodavac i izvršilac nisu tada, a ni sada identifikovani. Epilog se, na osnovu datih obećanja, očekuje u dogledno vreme.

311 *Danas*, 31. avgust 2013, “Nova saznanja o smrti novinara Pantića”.

IV – SISTEM BEZBEDNOSTI

Zastoj reformi

Zbog lošeg stanja u sistemu bezbednosti Srbiju je u periodu od formiranja prošle vlade do vanrednih izbora potresalo nekoliko ozbiljnih afera: curenje podataka, odsustvo normative, partijske zloupotrebe i poremećen balans ucena kao posledica zavisnog sudstva. Ogromne poplave u Srbiji, u maju 2014, pokazale su i da je stanje u sektoru civilne zaštite, bitnom delu sistema bezbednosti, u lošem stanju. To su priznali i sami čelnici države.³¹² Upadaju u oči pre svega: loše definisana odgovornost nadležnih aktera i hijerarhija komandovanja; nejasna procedura komunikacije lokalnih vlasti sa nadležnim agencijama i republičkim nivoom, odsustvo sistemskog pristupa zaštiti kritične infrastructure, ali i tolerisanje široko rasprostranjenje bespravne gradnje.

Bez obzira na loše stanje sistema bezbednosti, u izbornoj kampanji, kao uostalom ni u jednoj od prethodnih kampanja, sistem bezbednosti nije se spominjao, iako su pojedine krizne situacije bile prilika za davanje obećanja na koje je potom zaboravljeno. Nije bilo izbornih obećanja o poboljšanju stanja u oblastima u kojima je to očito potrebno: demokratski nadzor; normativni okvir horizontalne komunikacije i vertikalnog lanca subordinacije pojedinih delova sistema. Pitanje materijalno tehničke opremljenosti sistema takođe nije detaljnije razmatrano. Sve se svodi na zunjivanje javnosti najavama i otkazivanjima nabavke opreme koja nije u skladu sa stvarnim bezbednosnim rizicima Srbije. Odsustvo strateškog planiranja u ovoj oblasti posledica je i brzopletog načina na koji je

312 Vd. direktora JP Srbijavode Goran Puzović kaže da smo u "U 2012. godini imali 50 odsto manje sredstava nego u prethodnoj. Umesto 1,5 milijarde dinara, dobili smo nešto više od 600 miliona, a to je za 20 odsto manje od onoga što nam je potrebno za redovno održavanje vodotokova. Onda vam je jasno da nove nasipe i bedeme nismo mogli da pravimo", *Blic*, 7. novembar 2012. Načelnik sektora za vanredne situacije MUP Srbije Predrag Marić ističe: " Mi imamo nasipe stare 20 i više godina i to ne može da traje ako vi ne ulažete u njihovo održavanje. Jedino što smo ove godine uspjeli je da izvršimo malo veće pritiske na lokalne samouprave da bar oni urade svoj komunalni deo posla, očiste kanale i omoguće protok vode", *Blic*, 7. novembar 2012.

usvojena politika vojne neutralnosti (pre svega zbog Kosova). Ona dominira celim sektorom bezbednosti i značajno utiče na nemogućnost njegove reforme, na šta je posebno ukazivao Centar za evroatlantske studije (CEAS) u svom izveštaju Za dinamičniju reformu sektora bezbednosti. Na to se navodezuje ojačani i ogoljeni pritisak iz Moskve u regionu i Srbiji. Naglašavanje nastavka politike vojne neutralnosti potencirano je i prvim izjavama premijera, ministra spoljnih poslova i odbrane. Hijerarhija bezbednosnih izazova i rizika Srbije zato ostaje pogrešna. Naime, Kosovo je i dalje definisano kao najveći bezbednosni rizik. Ovo slabi mogućnost adekvatnog reagovanja, kao i mogućnost strateškog partnerstva sa NATO, koje bi doprinelo i racionalizaciji troškova u sistemu bezbednosti.

Na brojne normativne nedostatake kad je reč o ustavnim slobodama u oblasti zaštite privatnosti građana i prakse, ukazivali su poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić i zaštitnik građana Saša Janković još 2012. godine. Jedna od predloženih mera je donošenje novog zakona o Bezbednosno informativnoj agenciji (BIA). Centar za evroatlantske studije ih je razradio i dao predlog akcionog plana za njihovo usvajanje u svom izveštaju Totalna rekonstrukcija. Osim spomenutih 14 mera, istaknuto je da je potrebno usvojiti zakon o bezbednosnim proverama, što je i ustavna obaveza države koju ona još nije ispunila. Potrebno je, takođe, preispitivanje rezultata sprovođenja Zakona o tajnosti podataka (uključujući usvajanje neophodnih podzakonskih akata, deklasifikaciju starih dokumenata, sprovođenje istraga, izdavanje bezbednosnih sertifikata...) i preduzimanje ozbiljnih izmena tog zakona ili donošenje novog, jer postojeći ne tretira deklasifikaciju starih dokumenata i sprovođenje istraga. Postoje i problemi sa drugim posebnim propisima koji se bave arhivskom građom ili pak sudskim postupcima, na šta su ukazali predstavnici Kancelarije Nacionalnog saveta za bezbednost.

Stanje u sistemu bezbednosti nije pomenuo ni premijer Aleksandar Vučić u svom višesatnom ekspezu (april, 2014). Srpska napredna stranka je nastavila sa partijskim preuzimanjem kontrole nad sistemom bezbednosti. Ni zapadna međunarodna zajednica ovu temu nije spomenula kao bitnu, fokusirajući se samo na nastavak implementacije prvog sporazuma

o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova (Briselskog sporazuma) i konsolidaciju izuzetno teške ekonomske situacije.

Karakter promena glavna opstrukcija reformi sistema bezbednosti

Početak demontiranja kriminalnog Miloševićevog režima sproveden je nenasilnim metodama. Ta strategija podrazumeva i veoma složene kompromise sa predstavnicima prethodnog režima, ne samo sa onima koji su kršili ljudska prva svojih građana radeći u sistemu, već i sa kreatorima i realizatorima ratnih zločina u regionu i na Kosovu, te političkih ubistava u Srbiji. Nenasilni metodi smene nedemokratskih režima podrazumevaju i zakonski kontinuitet koji onemogućava radikalnije personalne promene kompromitovanog kadra, što je, takođe, bio slučaj u Srbiji.

Proces istinske demokratizacije Srbije od početka je bio usporen i činjenicom da je novi režim premijera Đinđića imao vlast samo na republičkom nivou, dok se na saveznom, zbog spleta okolnosti oko učešća Crne Gore u izborima i prirode politike Vojsilava Koštunice formiralo jezgro, na čelu sa generalom Acom Tomićem, koje nije iskreno bilo posvećeno demokratizaciji Srbije. To jezgro je već tada, intenzivno održavalo i zagovaralo jače veze sa Rusijom. Takva konstelacija faktora zahtevala je godine fokusiranja na nastavak demontaže Miloševićevog režima u sistemu bezbednosti koje Srbija, usled niza objektivnih i subjektivnih razloga, nije imala. Sve ovo je odvučlo političku pažnju i resurse od reforme sistema bezbednosti. Zbog svega navedenog reforma sistema bezbednosti morala bi biti permanentan prioritet, a nije.

Kadrovska rešenja u sistemu bezbednosti

Kadrovska rešenja za ključne pozicije u sistemu bezbednosti i spoljnih poslova, nakon vanrednih izbora 2014. godine, ukazuju na to da su malo verovatne suštinske reforme u ovoj oblasti, od kojih zavisi i otklon od sve jačeg pritiska ruskog predsednika Vladimira Putina ne samo na saradnju Srbije sa NATO, već i na njen proces EU integracije.

Ministarstvo odbrane

Nebojša Rodić, smatra se, bio je naklonjen intenzivnijoj saradnji sa Rusijom; on je na toj funkciji je zamenio Aleksandra Vučića. Na mesto novog ministra odbrane došao je, takođe, kadar SNS Bratislav Gašić. Srbija je tako za nepune dve godine promenila tri ministra. Gašić se smatra čovekom koji će u Ministarstvu, bez mnogo pogovora, realizovati planove novog premijera. Prve Gašićeve izjave su obeshrabrujuće, pogotovo one koje Kosovo i dalje karakterišu najvećim bezbednosnim rizikom, kao i one o mogućnosti ponovnog uvođenja redovnog vojnog roka. U jeku izborne kampanje načelnik Generlaštaba Vojske Srbije Ljubiša Diković, ozbiljno kompromitovan ulogom njegovih jedinica u sukobima na Kosovu, uzburkao je javnost izjavom da prima sve više zahteva za povratak obaveznog služenja vojnog roka. Ministarstvo odbrane bilo je primorano da reaguje demantijem.

Gašić je u svojim prvim obraćanjima ocenio da se u Vojsci Srbije nije mnogo toga uradilo u periodu od 2000. do 2012. godine (kada je na čelo MO dolšao Aleksandar Vučić), te da su se ministri odbrane "više bavili svojom promocijom nego poslom koji su trebali da obavljaju". Ignorirana je činjenica da je Ministarstvo odbrane preduzelo brojne reformske poteze, od standardizacije i podizanja nivoa operabilnosti sa NATO, do profesionalizacije vojske.

Stručna javnost pretpostavlja da će se nastaviti trend navodno uspešne političke saradnje MO sa ruskim MO sa kojim nema gotovo nikave tehničke saradnje sa jedne, te uspešne tehničke saradnje sa NATO sa kojim nema političke saradnje, sa druge strane. Smatra se i da će se još jedna promena ministra odbrane odraziti i na brzinu usaglašavanja Individualnog plana partnerstva sa NATO (IPAP), na kome Srbija radi već dve godine, jer se pretpostavlja da će i novi ministar želeti prvo da prođe kroz obiman dokument od šezdesetak strana. Trend usporavanja saradnje Srbije sa NATO može se očekivati i zbog premeštenog fokusa NATO ka Ukrajini, priprema za samit u Velsu, ali i zbog pojačanih aktivnosti u Crnoj Gori, koja pokušava da obezbedi poziv za članstvo. I ovo može imati implikacije na brzinu usaglašavanja IPAP u samom NATO. Imajući u vidu neuobičajeno oštru retoriku

i u javnost namerno plasirane netačnosti, čak i od predsednika i premijera Srbije i ruskog ambasadora u Srbiji, koje su pratile obeležavanja 15-godišnjice NATO bombardovanja SRJ i krizu u Ukrajini, može se pretpostaviti i da će se, pod sve većim ruskim pritiskom, saradnja dodatno usporiti.

Niko iz stručne i šire javnosti nije reagovao na spomenute netačnosti. Atlantski savet Srbije se nije oglasio ni jednim povodom. Među retkim javno istaknutim zagovornicima članstva Srbije u NATO većina ima ambivalentan stav o NATO bombardovanju SRJ. Ruski lobi sproveo je novi talas kriminalizacije onih retkih u Srbiji koji smatraju da su postojale opravdane geopolitičke i regionalne okolnosti koje su dovele do bombardovanja, što nije naišlo na osudu srpske javnosti.

Zapadna međunarodna zajednica saradnju Srbije sa NATO ograničila je prevashodno na spremnost pripadnika vs da se obučavaju i saraduju. Ne insistira na tome da to bude zavisno od političke odluke državnog vrha koja bi se donela na osnovu racionalne procene bezbednosnih i odbrambenih rizika, potreba i mogućnosti Srbije. Zvaničnici Alijanse i zemalja članica izbegavaju temu bombardovanja, u najboljem slučaju spominjući "splet okolnosti" koji je do njega doveo. Izjava Generalnog sekretara NATO Fog Rasmusena da je time sprečen genocidna Kosovo, u Srbiji je većinski dočeka sa cinizmom i podsmehom.

Novi direktori Vojnoobaveštajne (VOA) i Vojnobezbednosne (VBA) agencije još nisu postavljeni, iako je bivši direktor VBA Svetko Kovač razrešen dužnosti bez objašnjenja još u januaru 2014. Novi državni sekretar u MO je Zoran Đorđević, a pomoćnici ministra su: Miroslav Jovanović, Miloš Janković, Jasminka Todorov i Srbislav Cvejić.

Bezbednosno informativna agencija (BIA)

Na čelu BIA ostao je Aleksandar Đorđević, koji je na tom mestu zameo prethodnog ministra odbrane Nebojše Rodića. Đorđević je od 1998, do 2001. godine radio u advokatskoj kancelariji Veljka Guberine, jednog od glavnih promotera radikalnog nacionalizma devedesetih godina. Guberina je 1990. godine, sa uvođenjem višestranačja Srbiji, došao na čelo Narodne radikalne stranke koja tada obnavlja rad u zemlji. Dnevne novine

Danas i internet portal Peščanik još su 2011. godine pokušali da otvore, na žalost neuspešno temu uloge ruskih kadrova – takozvanog Crvenog orkestra – u sistemu bezbednosti Srbije, pre svega u Vojsci Srbije.

Srbija i NATO, aspiracije Crne Gore

Dolaskom Aleksandra Vučića na vlast 2012. godine, Srbija i Crna Gora su unapredile svoje odnose, prethodno ugrožene, između ostalog, delovanjem Tadićevog emisara Mladana Đorđevića. Za razliku od Srbije, Crna Gora se od početka krize u Ukrajini ponašala strateški, usaglašavajući svoje politike sa politikama Zapada, povećavajući time izgleda za ovogodišnji prijem u NATO, ali i pokazujući biračima u EU da postaje solidaran partner i usaglašava svoju politiku sa politikom EU i pre zaključivanja pregovora o poglavlju 31 – zajednička spoljna, bezbednosna i odbrambena politika. Pojačani pritisak Moskve na Crnu Goru, na momete ne samo neprimeren već i potpuno bizaran, zbog ovakve odluke bio je uočljiv i pre eklacije sukoba u Ukrajini, da bi potom dostigao nivo otvorenih pretnji. Razloge za ovakvo ponašanje treba, pre svega tražiti u tome što bi crnogorsko članstvo u NATO stavilo tačku na očito još uvek postojeće nade u nekim krugovima u Srbiji, Crnoj Gori i Rusiji da je njena nezavisnost prolaznog karaktera. Ono bi i na druge načine doprinelo i regionalnoj stabilnosti, što Rusiji očito nije u interesu. Međutim, prevashodno zato što bi crnogorsko članstvo u NATO, imajući pojačano rusko antievropsko delovanje u regionu, smanjilo ruski pritisak i stvorilo uslove za nesmetani nastavak evropskih integracija Crne Gore.

Odnos Srbija prema NATO članstvu BiH

Rešavanje pitanja nepokretne vojne imovine uslov je da Bosna i Hercegovina u punom kapacitetu počne da koristiti Akcioni plan za članstvo u NATO (MEP). Međutim lideri iz Republike Srpske (RS) odbili su sva dosadašnja ponuđena rešenja tako što uknjižavanje nepokretne vojne imovine uslovljavaju rešavanjem pitanja celokupne državne imovine. Ukratko, Republika Srpska predlaže da se državna imovina Bosne i Hercegovine

rasporedi na entitetske ili lokalne nivoe vlasti, što bi državu praktično ostavilo bez imovine. Time se prećutno ostvaruje ključni politički cilj lidera iz Republike Srpske: sprečavanje nastavka procesa integracije Bosne i Hercegovine u NATO .

Svoju nespремnost da podrži članstvo Bosne i Hercegovine u NATO RS neformalno objašnjava time da, sve dok i Srbija ne promeni svoj odnos prema mogućem članstvu njihov stav će biti negativan. Ovo je u suprotnosti sa njihovim prethodnim višegodišnjim stavom podrške NATO članstva BiH. Smatra se da je ovaj zaokret direktna posledica otvorenih zalaganja predsednika Republike Srpske Milorada Dodika za secesijom. Dodik je povodom ruske aneksije Krima izjavio: “Ruske akcije isključivo su usmerene da se stvori neutralna sredina za političke odluke i dijalog u samoj Ukrajini. To ima moju podršku”. Umesto da se Aleksandar Vučić distancira od Dodika zbog radikalizacije Dodikovih stavova, sve je jasnije da je na delu sve veći stepen približavanja. Ovo se najboje videlo načinom na koji se Vučić odnosio prema poplavama u BiH.

Kao i u slučaju Crne Gore, i BiH članstvo u NATO bi osujetilo one koje rade na dezintegraciji BiH. Njih očito, osim u RS ima i u Srbiji i u Rusiji. I BiH članstvo u NATO bi doprinelo dugoročnoj stabilizaciji regiona što takođe nije u interesu Moskve i Putinovog orkestra.

Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP)

Ivica Dačić, za šest godina koliko je proveo na čelu MUP nije sproveo ni jednu reformu, kadrovsku ili organizacionu, presvashodno zbog očito vrlo stabilne ravnoteže ucena kojom kompromitovani akteri jedni druge održavaju u javnom životu, neretko i na slobodi od krivične odgovornosti. Najbolji primer postojanja ravnoteže ucena je opstanak direktora policije Milorada Veljovića na funkciji. Procenjuje se da je tokom svog šestogodišnjeg mandata u MUP Dačić zaposlio oko 4000 stranačkih kadrova, iako su procene OEBS da Srbiji ne treba više od 30.000 do 35.000 pripadnika MUP.

Novi ministar unutrašnjih poslova je Nenad Stefanović, kadar SNS koji je u prošloj vladi obavljao dužnost predsednika Skupštine. Stefanović je, takođe, viđen kao bespogovoran realizator Vučićevih želja i politke, kako u

stranci tako i u resoru za koji je formalno zadužen. Izbor državnih sekretara je još u toku. Pomoćnici ministra su: Predrag Marić, Željko Kojić i Slobodan Nedeljković.

Skupštinski odbori za kontrolu službi bezbednosti, odbranu i unutrašnje poslove

Skupštinski Odbor za kontrolu službi bezbednosti, u koji su izabrani novi članovi, još nije izabrao svog predsednika. U prethodnom sazivu tu funkciju obavljala je Jadranka Joksimović (SNS), a odbor se mahom bavio detaljnijim definisanjem procedura za rad. Ostaje da se vidi da li će se poštovati dobra demokratska praksa da na čelo jednog od dva obora koji kontrolišu sistem bezbednosti dođe predstavnik opozicije.

Na čelo Odbora za odbranu i unutrašnje poslove postavljena je javnosti nepoznata Marija Obradović (SNS). Ona je na tom mestu zamenila Dušana Bajatovića (SPS). Odbor se nije sastao povodom katastrofalnih poplava u Srbiji.

Šta je potrebno činiti u sistemu bezbednosti

Situacija u Srbiji otvara mogućnost nekontrolisanog pristupa ličnim podacima, kao i komunikaciji građana. Na to niko nije obraćao pažnju sve do novembra 2012. godine kad je lično dotakla predsednika Srbije, Tomislava Nikolića, i (tadašnjeg) ministra odbrane, koordinatora rada svih službi bezbednosti i prvog potpredsednika Vlade Srbije, Aleksandra Vučića. Gostujući u emisiji "Svedok" na RTS, predsednik Srbije Tomislav Nikolić izjavio je: „Mi smo tu upali u *zmijsko gnezdo*, među ljude koji koriste visoke funkcije u mnogim službama da gospodare životima, među ljude koji su se drznuli da prislušuju najpre mene, pa onda i Aleksandra Vučića. To će morati da se istraži do kraja. Tako u Srbiji ne može da se živi”³¹³ Ova vest je odjeknula u svim medijima, uz najave Aleksandra Vučića opsežnih istraga i promena. Informacije o mreži prislušivanja Vučić je dobio od Bezbednosno-informativne agencije (BIA), koja ga je obavestila da je tri

313 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/266492/Ko-prisluskuje-Nikolica-i-Vucica>.

dana ranije deo Ministarstva unutrašnjih poslova izdao nalog za praćenje njegovog i Nikolićevog telefona, navodno, kako je rekao: “jedne grupe po nalogu MUP”.

Prisluškivanje predsednika nije jedini primer delovanja otuđenih centara moći. Pre izvesnog vremena došlo se do otkrića da je na 16 kontrolisanih objekata RHMZ pronađeno više od 430 antenskih uređaja nejasnog porekla. Nisu preduzete nikakve mere kako bi se sprečila zloupotreba.

Medijsko-stručna rasprava o aferi prisluškivanje fokusirala se isključivo na to, ko za koga radi i zašto, a ne na suštinu problema – protivustavnost dela i odsustvo demokratskog nadzora nad sektorom bezbednosti. Ministar Dačić nije imao objašnjenje za aferu prisluškivanje sem, kao što je rekao, “da je uprava kriminalističke policije tražila listinge ne znajući da je u pitanju telefon Aleksandra Vučića”.³¹⁴ I jedan i drugi uzrok pogoduju opasnom trendu uspostavljanja partijskih kontrola nad delovima aparata, čime se uveliko otežava i njegov profesionalni rad. Baš je zato bitno učiniti javnim sadržaj mera za kontraobaveštajnu zaštitu najviših državnih funkcionera. Navodi da je deo MUP delovao protivustavno potpuno su, nažalost, marginalizovali i sami “objekti praćenja”, Vučić i Nikolić. Za razliku od njih, ombudsman i poverenik nastavili su da ukazuju na srž problema. Predlog u 14 tačaka, koji za cilj ima poboljšanje situacije u sektoru bezbednosti, morao bi dobiti objedinjenu podršku svih iskrenih demokratskih i proevropskih snaga u srpskom društvu.³¹⁵

314 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/266492/Ko-prisluskuje-Nikolica-i-Vucica>.

315 U julu 2012.godine, Ombudsman i poverenik su ukazali na alarmantni raskorak između ustavnih prava – kada je reč o praćenju elektronskih komunikacija i zaštiti podataka – i prakse, predstavljajući 14 tačaka, odnosno preporuka, kako bi se ovakva situacija prevazišla. Preporučeni koraci bili su sledeći:

1. Vlada bi trebalo da pravi nacрте i predlaže, a Skupština da usvaja, samo takve zakone koji poštuju ustavne garancije koje se tiču privatnosti komunikacija i drugih ljudskih prava. Mišljenje državnih organa uspostavljenih da štite prava građana Narodna skupština ne bi trebala da ignoriše.
2. Hitno izmeniti relevantne zakone kako bi se odredilo koji konkretni sudovi imaju nadležnost da odlučuju o zahtevima policije, Vojnobezbednosne agencije (VBA) i Vojnoobaveštajne agencije (VOA) da pristupe podacima o komunikacijama građana (po postojećim propisima nadležnost suda poznata je samo za Bezbednosno-informativnu agenciju – BIA i MUP).

Međutim, više od godinu dana nakon ove afere, Predsednik Srbije Tomislav Nikolić tvrdi da afera „prisluškivanje„ još uvek nije okončana i da njega i dalje tajno prisluškuju”, ističući da postoji deo Ministarstva

.....

3. Primeniti efikasne organizacione mere i IT rešenja koje ubrzavaju prethodnu sudsku kontrolu i odlučivanje o zahtevima za pristup komunikacijama i podacima o komunikacijama.
4. Ujediniti postojeće paralelne tehničke mogućnosti različitih agencija i policije u jednu, nacionalnu agenciju koja, kao provajder, pruža tehničke usluge neophodne za presretanje komunikacija i drugih signala svim autorizovanim korisnicima.
5. Ujediniti procedure prema pružaocima elektronskih komunikacija i njihove obaveze.
6. Obezbediti neizbrisivo beleženje pristupa telekomunikacijama, uz sve podatke koji su potrebni da bi se mogla izvršiti naknadna kontrola zakonitosti i pravilnosti pristupa.
7. Nastaviti sa pravnim uređenjem rada privatnog sektora bezbednosti. Rok za usaglašavanje podzakonskih opštih akata vezanih za Zakone o privatnom obezbeđenju i detektivskoj delatnosti donete 6. jun 2013. godine je 6. jun 2014. godina.
8. Omogućiti jaku, pravnu i faktičku zaštitu uzbunjivača (posebno u sektoru bezbednosti, ali i uopšte) i poveriti zaštitu Zaštitniku građana.
9. Kriminalizovati ometanje istrage koju vode nezavisni kontrolni državni organi (Zaštitnik građana, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Agencija za borbu protiv korupcije, Državna revizorska institucija, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti). Bilo koje uznemiravanje, pretnja ili drugi pokušaj da se utiče na pritužioca ili svedoka koji saraduje sa kontrolnim organima trebalo bi inkriminisati kao posebno krivično delo “ometanje istrage” kada je reč o navedenim subjektima.
10. Obavezati unutrašnje nadzorne mehanizme da o svojim nalazima od značaja za poštovanje ljudskih prava obaveštavaju Zaštitnika građana i nadležne skupštinske odbore, posebno u slučajevima kada se o njih oglašilo rukovodstvo organa u kojima su obrazovani i u slučajevima koji govore o ozbiljnim navodnim ili potvrđenim kršenjima ljudskih prava.
11. Preispitati rezultate sprovođenja Zakona o tajnosti podataka (uključujući usvajanje neophodnih podzakonskih akata, deklasifikaciju starih dokumenata, sprovođenje istraga, izdavanje bezbednosnih sertifikata...) i preduzeti ozbiljne izmene tog zakona ili donošenje novog.
12. Jačati kapacitet nadzornih institucija da rukuju sa poverljivim podacima i čuvaju ih.
13. Usvojiti novi Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji kako bi se, između ostalog, obezbedila predvidljivost u upotrebi posebnih mera.
14. Razmotriti policijska ovlašćenja obaveštajno/bezbednosnih službi, odnosno njihovo učešće u krivičnim postupcima.

unutrašnjih poslova koji ne radi svoj posao kako treba i da postoje ljudi koji sabotiraju njegovu bezbednost. Predsednik Srbije ilustrirao je situaciju izjavom da je, kad ga je pozvao predsednika Vlade i rekao mu da u okviru akcije „Grom” MUP *kreće u veliku akciju*, on upozorio da prekine, jer ih „možda neko prisluškuje”. Ono što je zanimljivo je – ko bi to mogao da ih prisluškuje? Ako je neka službena Agencija, ili ponovo uprava kriminalističke policije, kako ih Dačić targetirao krajem 2012 godine, zar oni ne bi trebali da znaju za akciju “Grom”? Ako i ne znaju – zar ne bi, prema svojim ovlašćenjima i delokrugu rada, trebalo da znaju? Ukoliko ih pak ne prisluškuju službeni organi, znači li to da to čine kriminalci?

Uprkos pozitivnim koracima kao što je činjenica da Vojno-bezbednosna agencija (VBA) i Bezbednosno-informativna agencija (BIA) više bez odluke suda ne zadiru u privatnost komunikacije, i dalje postoje zabrinjavajući problemi kad je u pitanju pravo na privatnost i zaštitu podataka građana Srbije. Policija i dalje prisluškuje građane pozivajući se na Zakon o krivičnom postupku. Kod operatera koji broji pristupe elektronskim komunikacijama građana poverenik je tokom 2012. godine utvrdio da je BIA imala skoro duplo manji broj upita od Vojnobezbednosne agencije, dok je MUP Srbije imao hiljadu puta više od vojne, i dve hiljade puta više od civilne službe bezbednosti.

Prema ocenama Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka Vlade Srbije od stupanja na snagu Zakona o tajnosti podataka, januara 2010. godine najznačajnije probleme, iz aspekta rada Kancelarije, predstavljaju nepoznavanje Zakona organa javne vlasti, kao i neusklađenost normative, posebno ako se ima u vidu da su pojedina zakonska i podzakonska akta doneta nakon januara 2010. godine koristila termin službena tajna i vojna tajna, iako su ovi termini ukinuti Zakonom, kao i da se na neadekvatan način postupalo sa tajnim podacima.

Prema rečima ombudsmana Saše Jankovića, samo jedan operater u Srbiji zabeležio je za godinu dana više od 4000 pristupa po zahtevu i više od 270.000 pristupa neposredno. U Srbiji postoje četiri telefonska operatera, te ukupna cifra pristupa komunikacijama građana, po nekim procenama, dostiže oko milion godišnje. Tačnog broja nema, jer ostali operateri

nisu brojali pristupe podacima o komunikacijama svojih korisnika, niti uskratili pristup, jer za to nema zakonom propisanih uslova.

Tu je takođe, i pitanje bezbednosnih provera koje su zakonom propisane, ali ne i definisane u smislu koji se podaci prikupljaju u koje svrhe, kako se čuvaju, kome su dostupne i da li je zabranjeno da se koriste u druge svrhe i sl. Naime, poverenik je pre više od godinu dana uputio inicijativu Vladi Srbije da predloži poseban zakon o bezbednosnim proverama (Inicijativa je priložena u Aneksu ovog dokumenta). Zakon bi definisao pojam bezbednosne provere i procedure koje iz nje proističu, kako to Ustav Republike Srbije i zahteva. Ministar policije Ivica Dačić najavio je da je ovo pitanje otvoreno i da se mora precizirati izmenama i dopunama Zakona o policiji. Ovo pitanje je trenutno regulisano samo Zakonom o evidencijama koji je usvojen 1996. godine, pa se samim tim ne može smatrati aktuelnim u pogledu razvoja tehnologije, niti pruža jasnu definiciju koji se podaci prikupljaju i za koje potrebe.

U Srbiji se, dakle, u pojedinim delovima sektora bezbednosti, zadiranjima u lične podatke i komunikaciju građana još uvek smatra bespogovornim pravom bezbednosnih službi i policije. Činjenica je da je to pitanje, dok ga poverenik i ombudsman nisu otvorili, bilo u zoni „ne pitaj, ne pričaj”. I kako je ombudsman rekao: “Čak je u jednom momentu i Narodna skupština branila „pravo” službi da po sopstvenom nahođenju pristupaju tim podacima, bez odluke bilo koga drugog, a kamoli suda – kako zahteva Ustav. “

Kao što postoje dve vrste evidencija – MUP i BIA, sa dosijeima i potencijalnim prekršiocima, tako postoje i dve vrste preliminarnih istraga – krivična i ugrožavanje ustavnog poretka. Osnovno pitanje je, kada i prema kome počinje preliminarna istraga – odnosno – koje su to dozvoljene forme i metode rada javnih i tajnih službi bezbednosti. Odgovor možda leži u izvoru njihovog finansiranja. (*samo budžet ili postoji alternativni fond*)?

Dodatni problem je činjenica da građani Srbije, uprkos relativnom poverenju koje imaju u nezavisne institucije, smatraju da ombudsman i poverenik nemaju dovoljno uticaja na odluke Vlade. Istraživanje javnog mnjenja koje je Centar za evroatlantske studije sproveo tokom aprila i maja 2013. godine, ukazao je na problem veoma podeljenih stavova prema

nezavisnim institucijama generalno, ali konkretno, i prema instituciji ombudsmana i poverenika.

Tako je 37 odsto građana ocenilo da ima poverenja u nezavisne institucije, 31 odsto nema poverenja u iste, dok 32 odsto građana Srbije nema stav o ovom pitanju. Kada se rezultati pogledaju bliže, zaštitnik građana u očima građana Srbija ima slab ili nikakav uticaj na odluke Vlade – 2 odsto građana smatra da ima jak uticaj, 10 odsto, umeren, 33 odsto slab, 28 odsto građana smatra da ga nema, dok 27 odsto građana nema stav. Situacije je slična i kad je u pitanju poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, za koga 3 odsto građana smatra da ima jak uticaj, 11 odsto, umeren, 32 odsto slab, 29 odsto građana smatra da ga nema, a 25 odsto građana nema stav.³¹⁶

Situacija se, dakle, ni godinu i po dana nakon što su ombudsman i poverenik predstavili svoj predlog u 14 tačaka, nije značajno promenila. Nacrt izmenjenog zakona o elektronskim komunikacijama, prema rečima poverenika, još uvek rizikuje da sadrži određene formulacije koje bi mogle da izazovu dileme u pristupu podacima o komunikaciji građana. Poverenik je, takođe, još jednom insistirao na potrebi da se utvrdi obaveza operatera o vođenju evidencija o broju pristupa podacima, što predstavlja ponovni poziv na ujedinjenje procedura prema pružaocima usluga elektronskih komunikacija i njihove obaveze (tačka 5).

Čak se ni uvođenjem „dvostrukog ključa” u Bezbednosno-informativnoj agenciji nisu prevaziđeni neki od postojećih problema. U izveštaju evropskog eksperta Mauricija Varanezea (Maurizio Varanese) o proceni rada službi bezbednosti u Srbiji iz marta 2014. godine, navodi se da BIA zapravo funkcioniše kao „provajder” za sve druge službe, odnosno da „uvek kad policija ili VBA žele da izvrše presretanje komunikacije u svrhe istrage, sudski nalog se uručuje BIA ili VBA, koji preko tehničke opreme koju poseduju dupliraju i usmeravaju telefonsku liniju prema Službi za specijalne istražne metode (SSIM) u Upravi kriminalističke policije, koja od pre nekog vremena vrši stvarno presretanje telefonskih razgovora vlastitom opremom ili preusmeravanjem sa opreme operatera”.³¹⁷

316 http://ceas-serbia.org/root/images/mapiranje_partnerstava.pdf.

317 http://www.danas.rs/danasrs/hronika/milovic_bez_naloga_suda_i_bia_nema_prisluskivanja_.3.html?news_id=273510.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama zapravo je jedini zakon koji uglavnom krše samo funkcioneri, jer ne postoji mogućnost da ga prekrše obični građani. Međutim, prema rečima poverenika, u poslednje vreme, uprkos ovoj činjenici, nije pokrenut nijedan postupak protiv prekršilaca, dok poverenik još uvek nema pravo da pokrene prekršajne postupke.

Naprotiv, prema njegovom zaključku, u odsustvu strateškog, osmišljenog pristupa pitanjima zaštite podataka o ličnosti, Vlada Srbije nekim svojim aktivnostima i inače brojnim postojećim problemima u ovoj oblasti dodaje i nove. Pripremaju se i predlažu zakoni i podzakonski akti u kojima se obrada podataka o ličnosti tretira na način koji nije u skladu sa Ustavom i Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. (Na primer, Predlog zakona o izvozu i uvozu robe dvostruke namene).

S obzirom da prilikom eksplanatornog skrininga za poglavlja 23 i 24 nije bilo reči o radu policije i pravosuđa kad je u pitanju jedinstvena kontrola nad prisluškivanjem (monitoring sistem), osim napomene da je potrebno bolje urediti oblast zaštite podataka o ličnosti i uprkos činjenici da su i nezavisne institucije dale svoje mišljenje prilikom prezentacija u Briselu, bliže otvaranje ove oblasti očekuje se po dolasku stručnjaka iz EU koji tek treba da procene situaciju.

Izmenom Zakona o VBA i VOA, u februaru 2013. godine, Ustavni sud proglasio je neustavnim određene članove predmetnih Zakona, čime je utvrđeno da direktor Vojnobezbednosne agencije (VBA) može da daje nalog za tajni elektronski nadzor komunikacija samo uz odobrenje suda i da viši sud na području apelacionog suda na kome se preduzma mera odobrava tajni elektronski nadzor telekomunikacija, čime se može ostvariti uvid u "listing" (Član 12, stav 1, tačka 6 Zakona: *Tajni elektronski nadzor telekomunikacija i informacionih sistema radi prikupljanja zadržanih podataka o telekomunikacionom saobraćaju, bez uvida u njihov sadržaj*). Usvojen je i amandman ombudsmana Saše Jankovića čime je utvrđeno da ako VBA ili VOA dođu u posed podataka i informacija iz nadležnosti drugih službi bezbednosti ili policije, te podatke i informacije dostave drugim službama bezbednosti ako su od značaja za nacionalnu bezbednost,

a policiji, ako se odnose na krivična dela na koja se, u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, primenjuju posebne dokazne radnje.

Drugi pomak načinjen je u julu 2012. godine uvođenjem sistema „duplog ključa” u Bezbednosno-informativnoj agenciji (BIA) prilikom presretanja komunikacije. „Dvostruki ključ” onemogućava da se samo sa jednog mesta aktivira prisluškivanje bilo čijeg telefonskog broja, čime će mogućnost zloupotrebe elektronskog nadzora komunikacija građana biti svedena na još manju meru.

Nadalje, u septembru 2013. godine donet je niz uredbi koje bliže uređuju Zakon o tajnosti podataka, kao što su Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti “državna tajna” i “strogo poverljivo” (“*Sl. Gl. RS*”, br. 46/2013 od 24. maj 2013. godine, koja je stupila na snagu 1. juna 2013, a primenjuje se od 1. septembra 2013), Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti “poverljivo” i “interno” u Kancelariji Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka (“*Sl. Gl. RS*”, br. 86/2013 od 30. septembra 2013. godine, koja je stupila na snagu 8. oktobra 2013), i Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti “poverljivo” i “interno” u Bezbednosno-informativnoj agenciji (“*Sl. Gl. RS*”, br. 70/2013 od 7. avgusta 2013. godine, koja je stupila na snagu 15. avgusta 2013, a primenjuje se od 1. septembra 2013), kojima se jača kapacitet Zakona kako je to preporučeno tačkom 11.

U postupku je i donošenje uredbe o bližim kriterijumima za određivanje dokumentata stepena tajnosti „poverljivo” i „interno” za najveći broj organa javne vlasti, kao i Zakona o tzv. informacionoj bezbednosti koji bi normativno trebalo da zaokruži oblast zaštite tajnih podataka na nacionalnom nivou.

Iz Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka ukazuju i na to da je u toku formiranje radne grupe za izmene i dopune Zakona o tajnosti podataka, koja ima za cilj otklanjanje uočenih manjkavosti i pravnih praznina postojećeg Zakona, kao i stvaranje uslova za efikasniju primenu samog Zakona.

U decembru 2013. godine donet je Zakon o privatnom obezbeđenju i Zakon o detektivima, čime je započeto normativno uređenje privatnog sektora bezbednosti. Komisija za javno-privatno (JP) partnerstvo u sektoru

bezbednosti Republike Srbije u saradnji sa MUP Srbije predstavila je na okruglom stolu održanom u februaru 2014. godine, nacрте tri pravilnika koji detaljno regilišu program i uslove sprovođenja obuke izvršioca privatnog obezbeđenja i postupak izdavanja licence, bez kojih ovaj Zakon nije primenjiv. Rok za donošenje ovih pravilnika je 6. maj 2014. godine, a novi nadležni ministar – čiji se potpis za stupanje na snagu ovih pravilnika čeka – oni će biti na snazi u propisanom roku. Osim toga, spremna su još četiri pravilnika i dve uredbe, koje će se u narednom periodu predstaviti zainteresovanim licima i ući u postupak donošenja.

Zaključci i preporuke

- Postojeći zakonodavni okvir treba što pre prilagoditi i neophodno je što pre regulisati oblast zaštite privatnosti i zaštite podataka o ličnosti građana Srbija, koja je trenutno u značajnom raskoraku sa ustavnim garancijama;
- 14 preporuka, odnosno tačaka, koje su ombudsman Saša Janković i poverenik za informacije Rodoljub Šabić izneli u julu 2012. godine, predstavlja početnu tačku koja čini osnovu za uređenje ove oblasti, kako bi se omogućilo nesmetano korišćenje ustavom zagarantovanih ljudskih prava;
- prema rezultatima istaživanja „Za dinamičniju reformu sektora bezbednosti u Srbiji” o stanju u sektoru bezbednosti i daljim neophodnim reformskim koracima angažovana javnost u okviru ciljne grupe (uključujući narodne poslanike, državne službenike i civilno društvo) izrazila interesovanje da se ova oblast uredi. Nažalost, politička elita nije pokazala dovoljno političke volje da ovo pitanje stavi na dnevni red;
- očekivani početak pregovora sa Evropskom unijom i otvaranje poglavlja 23 – Reforma pravosuđa i osnovna prava i 24 – Pravda, sloboda i bezbednost, ali i 32 – Finansijska kontrola, otvara mogućnost da se izvrši dodatni pritisak na političku elitu u Srbiji da se ova oblast u potpunosti uredi;

- saradnja vojnih službi bezbednosti, tačnije, Vojnobezbednosne i Vojnoobaveštajne agencije, kao i BIA sa ombudsmanom i poverenikom je trend koji treba nastaviti. I Ministarstvo unutrašnjih poslova trebalo bi postupiti u skladu sa podrškom ombudsmanu i povereniku, koju je prethodni ministar Ivica Dačić javno iskazao, i što pre sprovesti potrebne mere kako bi se oblast nadzora i pristupa elektronskim komunikacijama građana regulisala i u okviru ove službe sistema bezbednosti;
- aktivnosti Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka pravcu normativnog regulisanja oblasti zaštite tajnosti podataka su bile konstruktive i adekvatne;
- neophodno je izmeniti Zakon o elektronskim komunikacijama nakon odluke Ustavnog suda da su odredbe 128. i 129. koje se odnose na pristup zadržanim podacima mimo odluke suda i na ovlašćenje nadležnog ministarstva da bliže uređuje zahteve u vezi sa zadržanim podacima podzakonskim aktom – neustavne;
- izmeniti Zakonik o krivičnom postupku koji predviđa da tužilaštvo može “podneti zahtev državnim i drugim organima i pravnim licima da mu pruže potrebna obaveštenja”;
- u zadatom roku uskladiti sporne odredbe zakona o BIA, koje je Ustavni sud Srbije proglasio neustavnim, a koje se odnose na tajnost pisma i bliže definisanje kategorije lica prema kojima se mogu primenjivati posebne mere nadzora (uključujući prisluškivanje po nalogu suda);
- urediti pitanje presretanja elektronskih komunikacija građana u policiji kako bi to pitanje postalo regulisano u svim službama sistema bezbednosti Srbije;
- podstaći pružaoce usluga elektronskih komunikacija na bližu saradnju i samoregulaciju, kako bi se razvio jedinstveni standard kojeg se pridržavaju svi pružaoци usluga;
- usvojiti adekvatan zakon o zaštiti uzbunjivača koji bi im pružio i pravnu i faktičku zaštitu kako bi se omogućio siguran pravni okvir za saradnju sa institucijama ombudsmana i poverenika;

- otkloniti uočene manjkavosti i pravne praznine postojećeg Zakona, kao i stvaranje uslova za efikasniju primenu samog Zakona;
- edukovati organe javne vlasti o Zakonu o tajnosti podataka, i uskladiti normativu u smislu terminologije i postupanja sa tajnim podacima uopšte;
- ovo bi omogućilo ostvarenje nekih od dugoročnih ciljeva poput:
- neophodno je sjedinjavanje svih paralelnih tehničkih mogućnosti za presretanje komunikacija i drugih signala u jednu nacionalnu agenciju (tačka 4);
- neophodno objedinjavanje procedura prema pružaocima elektronskih komunikacija (tačka 5);
- saradnju mehanizama unutrašnje kontrole sa institucijom ombudsmana i poverenika (tačka 10);
- Helsinški odbor i CEAS insistiraju na sistemskim rešenjima razotkrivanja i onemogućavanja delovanja otuđenih centara moći – bez obzira koje su ličnosti potencijalne “žrtve” upotrebe ili zlo-upotrebe ovlašćenja.

V – SKUPŠTINA SRBIJE

Disciplinovana „vojska“

Skupština Srbije, konstituisana 31. maja 2012, a raspuštena 29. januara 2014, raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora (zakazanih za 16. mart 2014), delovala je kao disciplinovana vojska po diktatu vladajuće Srpske napredne stranke (SNS), uz “dobre usluge” predsednika parlamenta koji je iz iste stranke i uz potpunu nemoć opozicije.

Razjedinjena, rasparčana, dezorijentisana, stalno dočekivana optužbama i uvredama vladajuće stranke i njenih koalicionih partnera (posebno SPS), opozicija nije bila prava alternativa vlasti, niti je, osim vlade, mogla da bude drugi pokretač politike, što bi trebalo da bude. Činjenica da je Vlada žestokim tempom od početka radila na evrointegracijama i rešenju kosovskog problema (uzročno-posledično) po recepturi bivše vlasti, sadašnjoj opoziciji je dodatno suzilo manevarski prostor.

Time se donekle mogu objasniti i podaci Otvorenog parlamenta, prema kojima su poslanici opozicionih partija u Skupštini Srbije u 2013, više puta podržavali i izglasavali predloge koji su stizali iz Vlade u parlament nego što su glasali „protiv”.³¹⁸ Glas „za” u parlamentu predstavnicima opozicije dali su više od 2000 puta, dok je „protiv” bilo oko 1500 glasova.

S druge strane, poslanici vladajućih partija ostali su lojalni odlukama svojih centrala i složno glasali u parlamentu gotovo svaki put „za”. Niko od predstavnika SNS, SPS, Jedinственe Srbije, Nove Srbije i SDPS, prema podacima Otvorenog parlamenta, u 2013. godini nije digao glas protiv nečega.

Statistika Otvorenog parlamenta pokazuje da su poslanici najveće opozicione partije, Demokratske stranke glasali za potvrđivanje odluka 925 puta, dok su „protiv” bili 732 puta.

Više „protiv” usvajanja određenih zakona, propisa i drugih odluka bile su DSS, LDP i LSV. Liberalnodemokratska partija je 94 puta glasala „za” i 124 „protiv”, LSV je imala 42 potvrdna i 92 negativna glasa, dok je DSS određenim predlozima dala podršku 258 puta, a bila protiv oko 400 puta.

³¹⁸ *Fonet*, 8. januar 2014.

Partija koja je polovinom godine izašla iz Vlade, Ujedinjeni regioni Srbije Mladana Dinkića, glasala je u prošloj godini 1250 puta „za” i samo 29 puta „protiv”.

Predsednik Narodne skupštine Nebojša Stefanović često je nastupao u ulozi stranačkog funkcionera (SNS), a ne predsednika skupštine svih građana. On nijednog trenutka nije zapostavio svoje stanačke funkcije, pa se javnosti često obraćao kao potpredsednik SNS i šef beogradskog odbora te stranke. Teško je i zamisliti, a kamoli nać nekog građanina koji će razlikovati dva Stefanovića, u zavisnosti u kom svojstvu im se obraća, primetio je dnevnik *Politika*.³¹⁹

Stefanović je već na počertku predsedavanjau parlamentom pokazao da nema nameru da stoji po strani kad je reć o partijskom delovanju, pa je u svojstvu predsednika beogradskog SNS, zajedno sa stranaćkim kolegama, protestvovao ispred Skupštine grada, dakle ispred druge državne institucije.

Zbog toga ga je – a i zato što je držao konferencije za novinare u parku i na stepeništu Starog dvora – kritikovala opozicija, koja je navodila da on time omaložava državnu instituciju kojoj predsedava. Analitićari su, međutim, podsećali da takvo ponašanja predsednika parlamenta ne odudara od ponašanja njegovih prethodnika ili kolega u svetu.³²⁰

Poverene građana u Skupštinu Srbije je tokom 2013, povećano u odnosu na prethodne godine. Prema istraživanju *Cesid*,³²¹ poverenje u tu instituciju je iznosilo 34 odsto, u odnosu na 23 odsto u prethodnoj godini. Međutim, isto istraživanje je pokazalo da građani nisu zadovoljni temama koje su zastupljene u parlamentu, a samo 13 odsto ispitanih znalo je da navede ime poslanika iz svog grada.

Prema toj sondaži javnog mnjenja, građani ne prepoznaju parlament kao predstavnićko, već gotovo isključivo kao zakonodavno telo, što je posledica izbornog zakona po kome građani ne biraju direktno svog predstavnika, već ih biraju stranke. To je bled i neubedljiv parlament, koji sam

319 *Politika*, 26. septembar 2013.

320 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/271184.sr.html>.

321 *Danas*, 10. jul 2013.

po sebi nema dovoljno ugleda, ni dovoljno snage da kontroliše Vladu, zapravo Vlada upravlja parlamentom.³²²

Parlament je u 2013. uglavnom radio u atmosferi višemesečnih najava, a potom i rekonstruisanja Vlade, a onda takodje višemesečnih najava, a zatim i raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora.

O Kosovu

Parlament su u novom sazivu od samog početka karakterisali nespozazumi, čarke, ne retko i teške reči i optužbe između vladajuće koalicije (posebno poslanika SNS s jedne, i DS s druge strane), ali je nova državna strategija za pregovore o Kosovu gotovo ujedinila poslanike Skupštine.

Pregovori o Kosovu, koje je nova vlast podigla na politički nivo, mesecima su okupirali pažnju cele javnosti, uz dramtizaciju glavnih pregovarača (premijer Ivica Dačić i dopremijer Aleksandar Vučić) koji su „u hodu“ napustili bezubom strategiju prethodne vlasti „I Kosovo i Evropa“ i koji su neprekidno tvrdili da su spremni na izvesne kompromise i ustupke u cilju dobijanja datuma za otpočinjanje pregovora za članstvo u EU.

Novu rezoluciju o Kosovu, a time i sporazum Beograda i Prištine (skrojen u Briselu) podržala je krajem aprila 2013, ubedljiva većina u parlamentu, čak 173 od ukupno 250 poslanika. Osim vladajuće koalicije, za Briselski sporazum, koji sadrži principe o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, glasale su sve opozicione stranke osim DS i nekoliko poslanika drugih stranaka, njih ukupno 24.

Usvajanju je prethodila desetčasovna rasprava koju su posebno obeležili dueli između poslanika Demokratske stranke Srbije (DS), koja smatra da je Briselski sporazum „akt izdaje nacionalnih interesa“ i da o tome treba raspisati referendum³²³ i predstavnika vladajuće koalicije koji su naglašavali da je reč o istorijskom dokumentu.

Dosta municije razmenjeno je i između vlasti i najveće opozicione stranke DS, koja je zahtevala da se skine oznaka tajnosti sa platforme za

³²² *Politika*, 18. avgust 2013.

³²³ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1312904/Parlament+o+briselskom+dogovoru.html?tts=yes>.

pregovore (koju je predložio predsednik države Tomislav Nikolić) što je Vlada, pošto je tokom zasedanja dva puta zasedala u skupštinskim salonima, prihvatila.³²⁴

Glasajući za Rezoluciju, predstavnici opozicije su uglavnom naglašavali da Briselski sporazum "nije ni idealan ni dobar, da je manjkav (DS),³²⁵ ali da će ga podržati, jer bi u suprotnom bilo nastavljeno propadanje Srbije i jer bi bili ugroženi proces integracije u EU i bezbednost na Kosovu.

Premijer Ivica Dačić je u Skupštini naveo da Srbija tim sporazumom "generalno menja kurs", pozicioniranje i ulogu Srbije u svetu, ali da se time ne priznaje nezavisnost Kosova niti se potpisuje kapitulacija.³²⁶

Usvajanje izveštaja praćeno je protestom radikalnih desničarskih organizacija („Dveri”, „Obraz”, kojima su se priključili i pripadnici Srpske radikalne stranke). Okupilo se samo nekoliko stotina građana, jer je desnica „ostala bez argumentacija koju je nekada imala, a nema ni ponude održivih rešenja”.³²⁷

Vlada Srbije jeste obezbedila širok front za podršku Briselskom sporazumu (što je rezultat pre svega činjenice da se opozicija, dok je bila na vlasti, zalagala za evrointegracije), ali nije na vreme obezbedila saglasnost i podršku za sprovođenje sporazuma Srba na severu Kosova.

„To ide u prilog tezi da je sporazum potpisan pod pritiskom, a ne iz iskrene vere u to da problem Kosova i građana srpske nacionalnosti koji tamo žive treba rešiti i uvesti u normalne tokove. Uz sve to, treba imati na umu da, bez podrške Srba sa Kosova, implementacija sporazuma možda neće biti sprečena, ali će svakako biti otežana”, naveo je nedeljnik Vreme.³²⁸

324 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:414556-Skupstina-Srbije-Opozicija-odbila-slogu>.

325 *Danas*, 27–28. april 2013.

326 *Večernje novosti*, 27. april 2014.

327 *Blic*, 27. april 2013.

328 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1113424>.

Parlament o EU

Predstavnici Vlade Srbije su, uporedo sa pregovorima o Kosovu, u Briselu intenzivno razgovarali o pristupu Srbije Evropskoj uniji (razgovori o tome započeti još 2005), što je ishodovalo datumom (21. januar 2014) za početak pregovora.

Na otvaranju pregovora u Briselu, premijer Ivica Dačić je izjavio da je zvaničan početak pregovora o pristupanju Srbije Evropskoj uniji najvažniji događaj za Srbiji od Drugog svetskog rata.³²⁹

Skupština Srbije je sredinom decembra 2013, usvojila Rezoluciju o ulozi parlamenta i načelima u pregovorima o pristupanju Srbije EU, u kojoj se navodi da je cilj Srbije sticanje punopravnog članstva u EU u najkraćem roku. Za Rezoluciju je glasalo 158 poslanika, dok je devet poslanika DSS bilo protiv.³³⁰ Skupština je Rezolucijom pozvala vladu, koja je nadležna da vodi i koordinira pregovore o pristupanju EU, da to čini odgovorno i efikasno, vodeći računa o zaštiti nacionalnih interesa.

Parlament, kako se dodaje, aktivnim delovanjem nastoji da doprinese uspešnom vođenju i što skorijem okončanju pregovora o pristupanju Srbije EU, uvažavajući i unapređujući vrednosti i načela na kojima EU počiva. Parlament u Rezoluciji ukazuje na to da se pregovori o pristupanju Srbije EU vode radi dostizanja blagostanja, pune socijalne sigurnosti i boljeg života građana Srbije uz očuvanje i unapređenje postignutog nivoa socijalnih prava i njihove zaštite.

Uloga Skupštine bi u fazi pregovaračkog procesa sa Evropskom unijom tek trebalo da dođe do izražaja. Na to je ukazala šefica pregovaračkog tima za pregovore sa EU Tanja Mišćević na konferenciji "Parlamenti u Evropi koja se menja – građani i predstavničke institucije u modernom upravljanju".³³¹ Mišćević je rekla da nikako ne sme da se zaboravi mesto parlamenta u pregovaračkom procesu kao i dve ključne funkcije Skupštine, zakonodavnu i kontrolnu koje se u procesu evropskih integracija ne

329 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/436130/Danas-pocinju-pregovori-Srbije-sa-EU>.

330 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/427746/Skupstina-usvojila-Rezoluciju-o-EU-samo-DSS-protiv>.

331 <http://www.kurir-info.rs/miscevic-skupstina-vazna-u-pregovorima-sa-eu-clanak-977717>.

smanjuju niti prestaju već ojačavaju. Takođe je rekla da “pregovarački proces prati i proces usvajanja i usklađivanja zakona” i poručila da će u tom smislu biti na raspolaganju poslanicima, članovima svih skupštinskih odbora. Podsetila je takođe da proces pregovaranja podrazumeva ogromne reforme koje ne počinju nego se nastavljaju.

Na zvaničnom sajtu parlamenta piše: “Pridruživanje i pristupanje Evropskoj uniji je strateško opredeljenje Srbije, koje počiva na širokom političkom i socijalnom konsenzusu. Put ka EU se vidi kao put ka modernijem društvu stabilne demokratije i razvijene ekonomije, a politički i ekonomski zahtevi, koje postavlja EU, budući podudarni sa pretpostavkama za uspešnu političku i ekonomsku transformaciju, kao sredstvo, a ne kao cilj razvoja. Na taj način, pridruživanje Evropskoj uniji podrazumeva osvajanje pretpostavki vlastitog razvoja i stabilnosti, uz istovremeno širenje evropskog prostora mira i demokratije”³³²

Ekonomija

Političke teme, rekonstrukcija Vlade i očekivano raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora potisnuli su u drugi plan ekonomiju, o kojoj se gotovo u parlamentu nije ni raspravljalo. Rasprava o porezima, na primer, prekinuta je istog dana kada je počela, posle žustrog reagovanja opozicije da je tako važna tema stavljena na dnevni red manje od 24 sata pre početka sednice. Set poreskih zakona donet je naknadno, krajem maja 2013.

Ministar privrede Saše Radulović podneo je ostavku (krajem januara 2014), pošto je ocenio da ne postoji politička volja za sprovođenje reformi.³³³ Ostavka Radulovića nije bila neočekivana, pošto je on prethodno izjavio da je, ukoliko u Skupštini odmah ne prođu sistemski zakoni, posebno zakon o privatizaciji i stečaju, to siguran znak da se odustalo od reformi i da se ide na izbore. U tom kontekstu je naveo da, ukoliko se reforme ne sprovedu, za njega nema svrhe da ostaje u vladi.

U naknadno objavljenom obrazloženju te ostavke, Radulović je naveo da je “glavni kočničar svih reformi bio i ostao kabinet prvog

332 <http://www.parlament.gov.rs/aktivnosti/evropske-integracije.1011.html>.

333 RTS, 25. januar 2014.

potpredsednika”³³⁴ U dokumentu, nakon rezimea plana reformi koje je sačinio zajedno sa ministrom finansija Lazarom Krstićem, a koje su predstavljale osnov za ekonomsku politiku rekonstruisane Vlade, Radulović ističe da “nijedna od ovih reformi nije sprovedena”³³⁵

Radulović je pismu ostavke naveo: “Paket mera ekonomske stabilizacije je potpuno promašen. U njegovoj izradi nije učestvovala ni Vlada kao kolektivno telo, ni Ministarstvo privrede. Na njemu je radilo Ministarstvo finansija i kabinet prvog potpredsednika”. Naveo je da on, iz protesta, nije bio prisutan na javnoj sednici Vlade na kojoj je predstavljan taj paket javnosti. Takođe je ocenio da je doneti budžet za 2014. godinu neodrživ, “u delovima neozbiljan i ni približan onome što je Srbiji potrebno” i da su pojedini ugovori koji su sklopljeni štetni po državu.³³⁶

Parlament je u 2013, kao i prethodne godine, doneo budžet u zakonskom roku (do 15. decembra tekuće godine). Za Zakon o budžetu glasala su 134 poslanika, a protiv je bilo 40. Budžet predviđa prihode od 930 milijardi dinara i rashode 1113 milijardi, što je ministar finansija ocenio realnim,³³⁷ dok su veći deo opozicije i pojedini ekonomski stručnjaci upozoravali da se tako skrojen budžet neće ostvariti.

Direktor Poreske uprave Srbije Ivan Simič izjavio je da će poreski prihodi budžeta u 2014. godini biti manji nego što je utvrđeno budžetom, kao što je bio i onaj za ovu godinu,³³⁸ a DS je navela da novo zaduženje od 5,5 milijardi eura potvrđuje da je budžet za 2014. godinu promašen, nerealan i na štetu građana.³³⁹ Na sličan način je budžet komentarisala i DSS, uz navođenje da će sigurno morati da se radi njegov rebalans.³⁴⁰

334 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/438118/Radulovic-objasnio-ostavku-Kabinet-prvog-potpredsednika-je-glavni-kocnicar-reformi>.

335 Isto.

336 Isto.

337 <http://www.tanjug.rs/novosti/109619/usvojen-budzet-za-2014--godinu.htm>.

338 <http://mondo.rs/a645878/Info/Ekonomija/Direktor-Poreske-Nerealan-budzet-za-2014.-godinu.html>.

339 <http://www.pressonline.rs/info/politika/294213/stefanovic-budzet-nerealan-a-tri-milijarde-od-arapa-postale-su-300-miliona.html>.

340 Blic, 9. decembar 2013.

Rekonstrukcija Vlade

Rekonstrukcija Vlade najavljena je, pa držana otvorenom nekoliko meseci, da bi se okončala početkom septembra 2013, izborom 11 novih ministara. Prethodno su iz Vlade isključeni Ujedinjeni regioni Srbije (URS), pa je njen lider Mlađan Dinkić, posle nekoliko godina, ostao bez ministarskog mesta.

Rekonstruisana vlada, za koju su glasala 134 poslanika, dok je 64 bilo protiv, mogla je da računa na podršku 128 poslanika u parlamentu, umesto 144 koliko je imala sa URS kao koalicionim partnerom.

Skupštinska rasprava o rekonstrukciji Vlade bila je dinamična, na momente dramatična i trajala je tri dana. Obeležile su je oštre polemike između, pre svega, opozicionih poslanika i premijera Ivice Dačića i Aleksandra Vučića, prvog potpredsednika Vlade.

Za opoziciju, ta rekonstrukcija nije bila ni suštinska, ni temeljna, pa ne može ni doneti nikakav boljitak, već je njen jedini cilj bio, kako su isticali, da se iz Vlade izbaci stranka Ujedinjeni regioni Srbije (URS). Opozicija je tvrdila da je to prelazna vlada koja treba da potraje do vanrednih parlamentarnih izbora, koji će, tvrdili su, doći brzo.³⁴¹ Takav scenario potvrđen je raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora 29. januara 2014.

Rasprava o rekonstrukciji Vlade počela je kritikama opozicije i pre nego što je premijer otpočeo svoj ekspeze. Zamereno je što nisu na vreme dobili ekspeze, a posebno što kandidati za ministre nisu na sednicama skupštinskih odbora podneli plan i program rada.

„Premijer nije o kandidatima govorio ni u ekspezeu, drugom po redu za godinu dana, sa kojim je izašao pred poslanike. Ali je sportskim ili demagoškim rečnikom, kako se uzme, Ivica Dačić poslao poruke poput “Srbija mora da igra na pobeđu”, ili “Srbiji danas treba sve i treba joj odmah”³⁴²

I rekonstrukcija vlade bila je prilika da se „pretresu” stari računi između opozicije i vladajuće koalicije, posebno između DS i SNS, koja se najčešće

341 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Ministri-položili-zakletvu.lt.html>.

342 <http://www.slobodnaevropa.org/content/i-konacno-rekonstrukcija-vlade-srbije/25091204.html>.

fokusirala na pitanje ko je doprineo sadašnjem stanju Srbije – prethodna ili tekuća vlast.

Šef poslaničke grupe DS Borko Stefanović je pitao prvog potpredsednika vlade i vicepremijera da li su pravi ljudi izabrani na prava mesta i da li izbor nestranačkih ličnosti znači pomak nabolje. On je upitao zašto je vlada promenjena, ako su njeni čelnici insistirali da je ona najbolja i istoriji. Po mišljenju DS, „ta vlada je najgora u 21. veku u Srbiji“. Stefanović je izneo neke podatke u prilog toj tvrdnji.³⁴³

Aleksandar Vučić je branio rekonstruisanu vladu, navodeći da su novi ministri „ljudi koji su došli da pokušaju nešto da promene“. Raspravu o rekonstrukciji Vlade obeležile su takođe i polemike između poslanika URS i premijera Ivice Dačića, ali i DSS i prvog potpredsednika Aleksandra Vučića, u koje su se uključivali i opozicionari iz LDP i DS.

Zaključci i preporuke

- Kao i prethodnih godina stanje u parlamentu Srbije uglavnom je neizmenjeno. Ako se izuzme izvesno upristojavanje poslanika, to je i dalje preglomazano i neefikasno telo, uglavnom u službi vlasti i bez suštinskog uticaja na jednu od svojih najvažnijih, zakonodavnih delatnosti.
- Godinama već, naročito uoči izbora, najavljuje se prekrajanje parlamenta i njegovo smanjenje. Srpska napredna stranka je u decembru 2011, započela inicijativu za smanjenje parlamenta sa 250 na 125 poslanika, što je svojim potpisima podržalo 280.000 građana. Sredinom marta 2012, tu inicijativu prihvatio je skupštinski Odbor za ustavna pitanja.³⁴⁴
- Međutim, ništa od toga nije sprovedeno u delo, a smanjenje broja poslanika u Skupštini uopšte nije bila tema uoči martovskih izbora 2014. Izornoj komisiji za te izbore prijavljeno je 19

343 <http://www.seebiz.eu/burna-rasprava-o-novim-ministrima-u-skupstini-srbije-nastavak-u-ponedeljak/ar-71765/>.

344 <http://www.kurir-info.rs/vesti/politika/tomislav-nikolic-smanjiti-broj-poslanika-80266.php>

izbornih lista (jedna više nego 2012), sa četrdesetak stranaka, koalicija i grupa građana, od kojih će mnoge raznim kombinatorikama ući u parlament.

- Narodni poslanici i dalje nemaju stvarni uticaj na sadržaj zakona za koje glasaju, jer oni uglavnom usvajaju zakone koji su pripremljeni u vladi. U tako površnoj ulozi zakonodavne vlasti, njeni nosioci – poslanici ne pružaju previše otpora, uglavnom zbog preopterećenosti brojem zakonskih akata, nedovoljnih kompetencija i odsustva stručne podrške, navodi se u izveštaju Otvorenog parlamenta.³⁴⁵
- Skupština nema ni prave mehanizme za nadzor nad primenom mera koje je usvojila, ali sve je to posledica čitavog političkog i izbornog sistema Srbije, koji odavno zahteva velike popravke, racionalizaciju i prilagođavanje evropskim standardima.

345 <http://otvoreni.parlament.rs/wp-content/uploads/2012/10/Digest-Analiza-zakonodavne-aktivnosti-NSRS-.pdf>

VI – NEZAVISNA REGULATORNA TELA

Zaštitnik građana: sve veće poverenje

Iako se institucija zaštitnika građana od osnivanja susretala sa brojnim problemima, kao što su višegodišnje kašnjenje u njenom formiranju, neodgovarajući uslovi rada na privremenoj adresi, do preseljenja kancelarije u maju 2010. godine, odugovlačenje sa (re)izborom zaštitnika građana 2012. godine, kao i nedovoljni ljudski i finansijski resursi, rad zaštitnika građana i 2013. godine ostaje značajan i opsežan. Neki od problema sa kojima se ova institucija susretala naročito na početku rada su rešeni, ali još uvek postoji nerazumevanje vladajućih struktura za određene aspekte njenog rada.

Naime, nadležne državne vlasti nastavljaju trend nedovoljnog prepoznavanja značaja ove institucije u određenim aspektima njenog rada, što je konstatovano i u Redovnom godišnjem izveštaju zaštitnika građana za 2013. godinu, gde je istaknuto da Vlada nije u dovoljnoj meri prepoznala zaštitnika građana, instituciju uspostavljenu upravo u okviru reformskih aktivnosti u oblasti javne uprave, kao partnera u ostvarivanju reformskih ciljeva.³⁴⁶ Izveštaji zaštitnika građana ne nailaze na zainteresovanost vlasti da ih razmotri, a povratne informacije o izveštajima i preporukama koje ova institucija šalje Vladi do sada nisu dobijene.³⁴⁷ Takođe, Vlada se nije izjasnila o određenim inicijativama ove institucije koje su joj upućene u skladu sa odredbama Zakona o Zaštitniku građana. Iz svega prethodno navedenog se zaključuje da komunikacija između struktura vlasti i zaštitnika građana treba da bude poboljšana, kao i da je veoma važno da se prepozna značaj i uloga ove institucije u zaštiti ljudskih prava.

S druge strane, institucija zaštitnika građana je i u 2013. godini uživala dobar ugled među građanima, čija su obraćanja u stalnom porastu u odnosu na prethodnu godinu. Dostupnost i prepoznatljivost ove institucije

346 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2013. godinu, 15. april 2014. , str.

16. http://www.zastitnik.rs/attachments/3237_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202013%20%20godinu.pdf str. 6.

347 Isto.

se svake godine povećavaju, što je u skladu sa rastućim trendom obraćanja građana. Oni su se u ovoj izveštajnoj godini obratili ombudsmanu ukupno 23.387 puta, što je za 17.67 odsto više nego 2012. godine.³⁴⁸ Sa 5042 primljene pritužbe ove godine, zaštitnik građana je takođe evidentirao porast pritužbi od 13 odsto u odnosu na prošlu godinu, kada ih je primljeno 4465.³⁴⁹ Kao i proteklih godina, najveći broj pritužbi se odnosi na ostvarivanje socijalnih i ekonomskih prava i na lošu upravu.³⁵⁰ Veliki broj pritužbi takođe je uložen u vezi sa građanskim i političkim pravima.

Što se tiče ustanova na čiji rad se građani najviše žale, katastri, centri za socijalni rad i škole su među najčešćim, dok su ministarstava najviše kršila prava građana. Kao i 2012. godine, oko 30 posto svih pritužbi uloženo je upravo na rad ministarstava. Naime, organi u oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite, poreskih organa, javnih preduzeća, pravosudnih organa i organa uprave u lokalnim samoupravama dobile su najviše pritužbi građana.³⁵¹ Primećuje se kontinuitet u odnosu na prethodnu godinu, budući da su se građani prituživali na pretežno iste organe vlasti i uprave kao 2012. godine.

Zaštitnik građana Saša Janković je izabran 2007. godine na tu funkciju, a 2012. mu je počeo drugi petogodišnji mandat. Govoreći o stanju ljudskih prava u Srbiji, on je istakao da se situacija poboljšava, ali da sve veći protok ilegalnih migranata i položaj azilanata u Srbiji izaziva ozbiljnu bojazan u oblasti ljudskih prava, jer stotine osoba koje traže azil u Srbiji imaju neodređen status i neizvesnu budućnost, a mnogima nisu na odgovarajući način utvrđene ili registrovane pojedinačne potrebe.³⁵² U izveštaju za 2013.

348 Isto, str. 16

349 Isto.

350 „Janković: Siromaštvo ograničava ekonomska i socijalna prava”, *Blic*, 9. decembar 2013. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/426050/Jankovic-Siromastvo-ogranicava-ekonomska-i-socijalna-prava>

351 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2013. godinu, 15. april 2014. , str. 16. http://www.zastitnik.rs/attachments/3237_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202013%20%20godinu.pdf str. 197.

352 Izjava Saše Jankovića povodom Svetskog dana ljudskih prava, “ Danas je svetski dan ljudskih prava”, *B92* 10. decembar 2013. <http://www.b92.net/info/vesti/index>.

godinu se takođe ističe da su najugroženije grupe građana bili ekstremno siromašni, deca, osobe sa invaliditetom, pripadnici nacionalnih manjina, pri čemu su Romi bili najugroženiji, osobe lišene slobode i drugi. Treba takođe istaći da su organizacije i pojedinci branioci ljudskih prava, kao i kritičari vlasti takođe svrstani među najugroženije grupe građana.³⁵³

Saša Janković je takođe istakao da je takozvani nadzorni kapacitet, onaj koji treba da kontroliše vlast od onog što treba da kontroliše vlast, bitno smanjen. Balans je pomeren ka koncentraciji moći u izvršnoj vlasti, ka određenim ljudima, a to ne može dugoročno da vodi ka boljitku. Komentarišući tabloidizaciju medija, Janković je naglasio da se "politička ubistva ne vrše metkom, već novinskim naslovima. Izostaju postupci utvrđivanja ko je odao državnu tajnu iz istrage koja se našla u medijima. Mi svaki dan imamo neke podatke iz istrage, taj koji to pušta nije sankcionisan i to je postalo pravilo".³⁵⁴ U posebnom poglavlju Redovnog godišnjeg izveštaja ombudsman pažnju poklanja autocenzuri medija i opšteg problema slobode štampe.

Jedan od najvećih problema u radu ombudsmana jeste nedostatak ljudskih resursa. Naime, ova institucija već duže vreme ističe neophodnost povećanja kapaciteta stručne službe, što ni 2013. godine nije realizovano. S druge strane, uloga zaštitnika građana, kao i dužnosti njegovih službi su sve brojnije, naročito imajući u vidu da je od 2011. godine Zakonom o dopuni Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka određen da obavlja poslove Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture.³⁵⁵ U obavljanju poslova Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture, zakonom je predviđena saradnja sa ombudsmanima autonomnih pokrajina

[php?yyyy=2013&mm=12&dd=10&nav_id=787273](http?yyyy=2013&mm=12&dd=10&nav_id=787273).

353 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2013. godinu, 15. april 2014. , str. 16 http://www.zastitnik.rs/attachments/3237_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202013%20%20godinu.pdf str. 1.

354 Isto.

355 "Predstavljen Nacionalni mehanizam za prevenciju torture", 13. decembar 2011. http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/1643-2011-12-13-15-13-16

i udruženjima čijim je statutom predviđeni cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava i sloboda, u skladu sa zakonom.³⁵⁶

Međutim, prema Redovnom godišnjem izveštaju Zaštitnika građana za 2013. godinu, broj zaposlenih u stručnoj službi ove institucije nije se menjao od 2007. godine i broji 62 uposlenih, što je gotovo duplo manje od optimalnog broj ljudi koji su evropski stručnjaci predvideli.³⁵⁷ Imajući u vidu značaj ove institucije koja se bavi izuzetno problematičnim temama u Srbiji, od izuzetne je važnosti da vladajuće strukture pomognu njen rad, da uvažavaju njene preporuke i izveštaje kao i da poboljšaju međusobnu komunikaciju.

356 Isto.

357 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2013. godinu, 15. april 2014, str. 19.
http://www.zastitnik.rs/attachments/3237_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202013%20%20godinu.pdf.

Pokrajinski ombudsman: porast broja predmeta u oblasti zaštite deteta

Institucija pokrajinskog ombudsmana je u novembru 2013, obeležila 10-godišnjicu delovanja. Kako je istakla Aniko Muškinja Hajnrh, pokrajinski ombudsman prva decenija rada ove institucije je prošla u nastojanju da se u „AP Vojvodini unapredi sistem zaštite ljudskih prava i što potpunije ostvare ideali iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima”.³⁵⁸ To su načela od kojih se nije odstupalo ni 2013. godine i Pokrajinski ombudsman je ostao dosledan i posvećen zaštiti prava građana AP Vojvodine.

U godišnjem izveštaju pokrajinskog ombudsmana za 2013. godinu naglašeno je da broj pritužbi, upućenih preporuka i slučajeva otklanjanja nepravilnosti u poslednje tri godine ostaje gotovo isti. Naime, ova institucija je 2013. godine formirala 1253 predmeta od 1217 podnetih predstavi građana i 36 predmeta na sopstvenu inicijativu, dok je u 2012. godini formirano 1248 predmeta, a 2011, 1237 predmeta. Iz prethodno navedenog se zaključuje da nema velikih promena u primeni propisa kao ni u stanju ljudskih prava i pravne sigurnosti u AP Vojvodini.³⁵⁹

Isto tako, statistički podaci ukazuju na stalno smanjenje broja odbijenih predstavi, iz čega se zaključuje da su građani bolje upućeni u nadležnosti pokrajinskog ombudsmana. U poslednje tri godine se ovaj broj konstantno smanjuje, od 35,08 odsto odbijenih predstavi 2011. godine do 25,97 odsto ove izveštajne godine.³⁶⁰ Međutim, i dalje je najveći broj predstavi odbijen upravo zbog nenadležnosti pokrajinskog ombudsmana, odnosno zbog žalbi građana na privredna društva i organizacije koje nisu državni subjekti, kao i na nezavisne pravosudne organe.

Što se tiče strukture organa na koje se građani žale, većina predstavi instituciji pokrajinskog ombudsmana u 2013. godini odnosila se na rad

358 „Svečano obeležene desetogodišnjica pokrajinskog ombudsmana”, Glas javnosti, 19. novembar 2013. <http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2013-11-19/svecano-obelezena-desetogodisnjica-pokrajinskog-ombudsmana>.

359 Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2013. godinu, 28. mart 2014, str. 5. http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/arti.cle/1297/Godisnji%20izvestaj_2013.pdf.

360 Isto. str. 137.

organa uprave, javnih preduzeća, ustanova i organizacija na lokalnom nivou, kao i na rad centara za socijalni rad. Evidentna je nedovoljna stručnost zaposlenih u organima uprave i neopravdano dugo trajanje postupaka, ali i nepoštovanje pravila postupaka, kao i česte pritužbe zbog nepoštovanja dostojanstva građana u ophođenju sa njima.³⁶¹ Građani su se pokrajinskom ombudsmanu takođe često žalili i na Pokrajinski fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, filijalu Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, Nacionalnu službu za zapošljavanje i Poresku upravu.³⁶²

Primedbe i žalbe građana kao i predmeti koji iz njih proističu, dele se na četiri oblasti: zaštita prava nacionalnih manjina, ravnopravnost polova, zaštita prava deteta i opšta prava. Ova izveštajna godina razlikuje se od prethodne po porastu broja predmeta u oblasti zaštite prava deteta, koje je najevidentnije u oblasti vršnjačkog nasilja. Roditelji uglavnom prijavljuju ovakve slučajeve pokrajinskom ombudsmanu kad nisu zadovoljni reakcijom obrazovne ustanove ili ukoliko smatraju da ovom problemu treba posvetiti više pažnje.³⁶³ U tom kontekstu treba napomenuti i da postoji značajan broj žalbi na centre za socijalni rad, odnosno na njihove aktivnosti koje su u vezi sa pravima deteta.

Pokrajinski ombudsman je 2013. godine uputio 70 mišljenja, predloga i preporuka različitim organima vlasti, javnim službama i institucijama, što je povećanje u odnosu na 2012. godinu kad su upućene 64 preporuke.³⁶⁴ Od 70 preporuka izvršeno je 25, delimično je usvojeno ili izvršeno 16, nije izvršeno 9, u toku je izvršenje 11 preporuka, a pokrajinski ombudsman nema povratnu informaciju o 9 slučajeva. U odnosu na prethodnu godinu kad je u potpunosti izvršeno 27 od 64 preporuka i mišljenja,

361 „Pokrajinski ombudsman: Nedovoljna stručnost u organima uprave”, *Blic*, 31. mart 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/454047/Pokrajinski-ombudsman-Nedovoljna-strucnost-u-oganima-uprave>.

362 Izveštaj pokrajinskog ombudsmana za 2013. godinu, 28. mart 2014, str. 137, http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/arti.cle/1297/Godisnji%20izvestaj_2013.pdf.

363 „Pokrajinski ombudsman: Nestručnost zaposlenih u upravi”, *RTS*, 1. januar 2014, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1562716/Pokrajinski+ombudsman%3A+Nestru%C4%8Dnost+zaposlenih+u+upravi.html>.

364 „Ljudska prava u Srbiji 2012. Populizam: Urušavanje demokratskih vrednosti”, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 261 <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj2012.pdf>.

u 2013. godini se beleži pad u tom smislu, budući da je samo 35,71 odsto preporuka pokrajinskog ombudsmana u celosti izvršeno.

Rad pokrajinskog ombudsmana tokom 2013. godine dodatno je zapažen i zbog publikacija koje je ova institucija objavila. Naime, najavljeno istraživanje *Primena Zakona o ravnopravnosti polova u jedinicama lokalne samouprave u AP Vojvodini* sprovedeno je i objavljeno u decembru 2013. godine.³⁶⁵ Takođe je sprovedeno istraživanje o pravnoj pomoći u jedinicama lokalne samouprave, a rezultati istraživanja su objavljeni na sajtu pokrajinskog ombudsmana.³⁶⁶ Naročito značajan izveštaj u okviru oblasti prava deteta sadrži rezultate istraživanja „Eksploatacija dece na internetu” i objavljen je u aprilu 2013. godine.³⁶⁷ Pokrajinski ombudsman je u ovoj izveštajnoj godini objavio i rezultate istraživanja o položaju žena u nacionalnim savetima nacionalnih manjina u Srbiji i istraživanje o ostvarivanju prava osoba sa invaliditetom u AP Vojvodini.

Osim prethodno navedenih aktivnosti kojima se pokrajinski ombudsman bavi, još jedna važna uloga koju ima jeste u Nacionalnom preventivnom mehanizmu (NPM) gde, u saradnji sa zaštitnikom građana i nevladinim organizacijama čiji je fokus na unapređenju ljudskih prava i sloboda, radi na unapređenju uslova života i mogućnosti ostvarivanja ljudskih prava osoba koje borave u institucijama i ustanovama zatvorenog tipa.³⁶⁸ U okviru NPM, pokrajinski ombudsman je organizovao okrugli sto o postupanju policije sa licima lišenim slobode i prevenciji torture i treninge o ulozi i značaju NPM namenjenih zaposlenima u zatvorskim i socijalnim ustanovama, domovima za decu sa poremećajima u ponašanju i psihijatrijskim bolnicama. Takođe je organizovan obilazak ukupno 13 domova za smeštaj starih lica, uključujući i privatne domove za stare. Realizovane su i posete zatvorima i policijskim stanicama, a održana je i prezentacija Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture studentima Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

365 <http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1227/Primena%20Zakona%20o%20RP.pdf>.

366 http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1198/BPP_2013_final.pdf.

367 <http://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/istrazivanja/968-eksploatacije-dece-na-internetu>.

368 <http://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/npm?lang=sr-YU&limitstart=0>.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti: bez pomaka u zaštiti posebno osetljivih podataka

Postoji izuzetno velika razlika u učinkovitosti struktura vlasti po preporukama poverenika u dve oblasti za koje je zadužen. Premda se pravo na slobodu pristupa informacijama od javnog značaja nije odvijalo bez problema, ipak se može reći da se u ovoj oblasti napredak ostvaruje kontinuirano i postepeno. U godišnjem izveštaju poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti se navodi da je ovaj proces pozitivan i nepovratan, kao i da ga u budućnosti treba samo unapređivati i održavati njegov kontinuitet.³⁶⁹ Isto tako, primećen je pozitivan trend u postupanju organa u odnosu na prethodnu godinu, što se ogleda u činjenici da je za oko 8,3 odsto smanjen broj slučajeva u kojima je poverenik, po žalbi morao da donese rešenje i naloži da se po zahtevu postupi i omogući pristup traženim informacijama.³⁷⁰

Međutim, situacija u oblasti zaštite podataka o ličnosti je drastično drugačija i već godinama je alarmantna. Naime, državni organi ne izvršavaju zadatke koji su za njih obavezni prema Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, a za veliki broj obrada podataka, čime se bave različiti subjekti u javnom i privatnom sektoru ne postoji pravni osnov. Tako se u izveštaju poverenika za 2013. godinu navodi informacija da se nekoliko stotina hiljada subjekata javnog i privatnog sektora bavi obradom podataka o ličnosti u raznim evidencijama, a da za veliki broj tih podataka ne postoji saglasnost

369 Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, 28.3.2014, str. 3, <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2013/gizvestaj2013lat.pdf>.

370 Isto.

lica o čijim se podacima radi.³⁷¹ Predmet evidencije su često osetljivi podaci, poput medicinskih, socijalnih i ekonomskih, a uz razvoj modernih komunikacionih tehnologija raste i rizik obrade podataka mimo zakona čime se ozbiljno narušava pravo na privatnost.

Odnos vlasti prema značaju institucije poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je generalno zabrinjavajući. Čak i nakon povećanja broja zaposlenih tokom 2013. godine, služba poverenika koja trenutno broji 48 zaposlenih i dalje funkcioniše sa 50 odsto manje osoba nego što je to predviđeno. Neadekvatne prostorije za rad su takođe predstavljale problem od početka rada poverenika, ali je taj problem rešen u oktobru 2013, kad je kancelarija poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti preseljena u Bulevar kralja Aleksandra 15.

Ministarstvo pravde i državne uprave već treću godinu za redom nije procesuiralo ni jednog od brojnih prekršilaca zakona na koje je Poverenik ukazivao.³⁷² Time se šalje jasna poruka da se zakon može kršiti, budući da nema sankcija za takva dela. Isto tako, Vlada Srbije ni u jednom slučaju nije prinudom obezbedila izvršenje rešenja poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, iako je to njena obaveza po zakonu. Problematična je, takođe, i činjenica da Strategija zaštite podataka o ličnosti, koja je usvojena tek 2010. godine nakon dugotrajnog insistiranja Poverenika, još uvek nema odgovarajući akcioni plan za njeno sprovođenje. Budući da se na usvajanje akcionog plana čeka već tri i po godine, jasno je da se Strategija u praksi ne sprovodi.³⁷³

Posebno treba istaći da, u odnosu na 2012. godinu nije napravljen pomak u vezi sa Uredbom o zaštiti takozvanih "naročito osetljivih podataka", odnosno podacima o nacionalnoj ili verskoj pripadnosti, političkom i seksualnom opredeljenju, zdravstvenom stanju i dr. Kako ističe poverenik za

371 Isto.

372 „Prekršioци zakona neprocesuirani“, RTV B92 28. mart 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=28&nav_category=12&nav_id=829714.

373 Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, 28.3.2014, str. 4–5, <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2013/gizvestaj2013lat.pdf>.

informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić, već pet godina ova Uredba nije doneta, te garantovana "posebna" zaštita ovih podataka zapravo u potpunosti nije sprovedena, a često se dešava da državni organi vrše povredu prava građana.³⁷⁴

Iz svega navedenog se zaključuje da postoji opšti problem odnosa države prema oblasti zaštite podataka o ličnosti koji se mora kvalitativno promeniti. Tome u prilog svedoči i broj pritužbi građana koji je u konstantnom porastu. Naime, broj predmeta poverenika u ovoj oblasti je za više od 50 odsto veći nego u 2012. godini i trostruko veći nego u 2011. godini, što svedoči o porastu svesti građana o njihovim pravima i poverenju u instituciju poverenika.³⁷⁵ S jedne strane, pozitivno je ocenjeno poverenje koje građani imaju u instituciju Poverenika, ali s druge strane problematična je činjenica da vlast i dalje nedovoljno ozbiljno postupa kad je reč o zaštiti podataka o ličnosti, što svedoči o propustima nadležnih organa i opštoj potrebi za menjanjem sistema.

Poverenik je tokom 2013. godin radio na ukupno 9903 predmeta, od čega je 7377 predmeta iz oblasti slobodnog pristupa informacijama a 2526 predmeta iz oblasti zaštite podataka o ličnosti.³⁷⁶ To je za oko 31 odsto više nego u 2012. godini, ili za više od 60 odsto više nego u 2011. godini, odnosno dva i po puta više nego u 2010. godini i čak 20 puta više od broja predmeta u 2005. godini.³⁷⁷ U skladu sa tim, ostvarene aktivnosti poverenika u oblasti slobodnog pristupa informacijama u 2013. godini bile su obimnije u odnosu na 2012. godinu za 24 odsto, pri čemu je broj primljenih predmeta veći za 34,5 odsto.³⁷⁸

374 „Šabić: Problemi u zaštiti podataka ostaju”, *RTS*, 30. decembar 2013.

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1483711/%C5%A0abi%C4%87%3A+Problemi+u+za%C5%A1titi+podataka+ostaju.html>.

375 „Prekršioći zakona neprocesuirani”, *B92* 28. mart 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=28&nav_category=12&nav_id=829714.

376 Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, 28.3.2014, str. 6, <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2013/gizvestaj2013lat.pdf>.

377 „Prekršioći zakona neprocesuirani”, *RTV B92* 28. mart 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=28&nav_category=12&nav_id=829714.

378 Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja

Iz godišnjeg izveštaja poverenika se može zaključiti da se najveći broj zahteva povodom kojih su izjavljene žalbe povereniku tokom 2013. godine, odnosio na informacije u vezi sa postupanjem organa vlasti, a zatim na one o budžetu i drugim raspolaganjima javnim sredstvima i javnim nabavkama, kao i informacije u vezi sa predmetima i radom tužilaštava, sudova i organa unutrašnjih poslova i bezbednosnih službi, što je identično situaciji iz prethodne godine. U ukupnom broju žalbi građani pojedinačno učestvuju sa 67.18 odsto, mediji sa 14.64 odsto, što je više nego u 2012. godini, NVO i druga udruženja sa 13.52 odsto, ali i organi vlasti protiv drugih organa sa 0.73 odsto, premda je broj njihovih žalbi upola manji nego prošle godine što je dobar znak za ponovno uspostavljanje regularne saradnje i razmene informacija između organa vlasti.

Evidentno je i da se svake godine povećava aktivnost poverenika, koje između ostalog obuhvataju i rešavanje slučajeva po žalbama zbog povrede prava na slobodan pristup informacijama i prava na zaštitu podataka o ličnosti, vršenje nadzora nad sprovođenjem i izvršavanjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, pružanje pomoći građanima i organima vlasti, odnosno subjektima koji se bave obradom podataka o ličnosti, u ostvarivanju prava, odnosno u pravilnoj primeni Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, itd. Institucija poverenika je u 2013. godini takođe izdala publikacije Zaštita uzbunjivača i Priručnik o slobodnom pristupu informacijama – stavovi i mišljenja Poverenika.

.....
i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, 28. mart 2014, str. 14, <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2013/gizvestaj2013lat.pdf>

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti: rasizam nije iskorenjen

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je samostalan i nezavisan državni organ, ustanovljen Zakonom o zabrani diskriminacije, sa širokim krugom zakonskih ovlašćenja koja ga čine centralnom nacionalnom institucijom specijalizovanom za sprečavanje i suzbijanje svih oblika diskriminacije. Nadležnost poverenika široko je određena, u skladu sa međunarodnim standardima, kako bi se omogućilo da efikasno i delotvorno sprečava i štiti od diskriminacije i doprinosi ostvarivanju i unapređivanju ravnopravnosti. Zadaci ovog državnog organa su sprečavanje svih oblika i slučajeva diskriminacije, zaštita ravnopravnosti fizičkih i pravnih lica u svim oblastima društvenih odnosa, nadzor nad primenom propisa o zabrani diskriminacije, kao i unapređivanje ostvarivanja i zaštite ravnopravnosti.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ovlašćen je da sprovodi postupak po pritužbama u slučajevima diskriminacije osoba ili grupe osoba koje povezuje isto lično svojstvo. Poverenik je nadležan da prima i razmatra pritužbe zbog diskriminacije, daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima diskriminacije i izriče zakonom utvrđene mere. Osim toga, ovlašćen je da u javnom interesu pokreće strateške parnice za zaštitu od diskriminacije. Poverenik je ovlašćen i na podnošenje prekršajnih i krivičnih prijava, kao i predloga za ocenu ustavnosti i zakonitosti. Tokom 2013. godine služba poverenica za zaštitu ravnopravnosti obradila je 763 predmeta od čega, 716 pritužbi, 24 preporuke i mera, 10 izrečenih upozorenja, 6 mišljenja na nacрте akata, 3 tužbe, 2 prekršajne prijave i 2 predloga Ustavnom sudu.³⁷⁹

U Srbiji još uvek nije uspostavljen jedinstven i centralizovan sistem prikupljanja podataka relevantnih za praćenje pojave diskriminacije i

379 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2013. godinu, str. 141, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Poverenik%20za%20zastitu%20ravnopravnosti%20-%20Izvestaj%202013.pdf>.

načina funkcionisanja sistema pravne zaštite od diskriminacije, Zbog toga je otežan uvid u realno stanje, a samim tim i planiranje adekvatnih mera za suzbijanja diskriminacije, koje nije moguće bez egzaktnih podataka o rasprostranjenosti diskriminacije, njenim obeležjima i oblicima, najčešćim žrtvama i izvršiocima i o oblastima u kojima je najučestalija. Komparacija podataka prikupljenih novim i ranijim istraživanjima pokazuje da postoji konstantan pad broja građana koji smatraju da je diskriminacija značajan problem i da mora biti svrstan među prioritete: 2012. godine je takav stav imalo 37 odsto ispitanika, a 2013. samo 35 odsto ispitanika.³⁸⁰

U odnosu na ranija istraživanja i u odgovorima na pitanje: "Koje su grupe najviše diskriminisane u Srbiji?" uočava se izvesna razlika. Naime, prema mišljenju ispitanika, na prvom mestu po izloženosti diskriminaciji sada se nalaze žene (42 odsto ispitanih), dok se na drugom mestu nalaze se Romi (41,5 odsto), koji su u svim ranijim istraživanjima bili na prvom mestu. Iza Roma slede osobe sa invaliditetom (28,4 odsto), siromašne osobe (27 odsto) i starije osobe (24,5 odsto). Visoko na listi su i deca (18,6 odsto) i pripadnici seksualnih manjina (16,4 odsto)³⁸¹.

U postupku po pritužbama poverenik daje mišljenje o tome da li je došlo do diskriminacije. Ukoliko utvrdi da je izvršen akt diskriminacije, zajedno sa mišljenjem daje i preporuku o načinu otklanjanja povrede prava. Tokom 2013. godine, poverenica je dala 140 mišljenja, od toga je u 108 slučajeva utvrđena diskriminacija i diskriminatorima su date preporuke, a u 32 slučaja nije utvrđena diskriminacija.³⁸²

Veoma ozbiljan problem, prisutan u Srbiji i na koji ukazuje poverenica za zaštitu ravnopravnosti jeste rasizam koji još nije iskorenjen i koji se često ignoriše i negira. Ovaj stav potvrđuje i činjenica da građani Srbije i predstavnici organa vlasti i dalje imaju veliku distancu prema Romima. Od

380 Podaci iz istraživanja „Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“ koje je CeSID sproveo krajem 2013. godine, na zahtev institucije poverenika za zaštitu ravnopravnosti i uz podršku i pomoć Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

381 Isto.

382 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2013. godinu, str.141, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Poverenik%20za%20zastitu%20ravnopravnosti%20-%20Izvestaj%202013.pdf>.

ukupnog broja pritužbi za diskriminaciju na osnovu nacionalne pripadnosti koje su poverenici podnete prošle godine, više od trećine podneto je zbog diskriminacije Roma.³⁸³ U pojedinim školama prisutna je segregacija romske dece, nije rešen problem stanovanja Roma, a neadekvatni uslovi stanovanja i život u neformalnim naseljima znatno otežavaju pristup drugim ekonomskim i socijalnim pravima.

Najnoviji primer reagovanja poverenice za zaštitu ravnopravnosti jeste upozorenje upućeno dnevnom listu *Blic* u kome je u člancima objavljenim u aprilu na diskriminatorni način pisano o narodnim poslanicama u Skupštini Srbije. Konstatovano je da je da su članci uvredljivi i omalovažavajući, jer apostrofiraju fizički izgled, a ne stručne kompetencije, sposobnosti i rezultate rada izabраниh poslanica. "Ovakvo izveštavanje u suprotnosti je sa antidiskriminacionim propisima jer podržava predrasude, običaje i društvene obrasce ponašanja koji su zasnovani na stereotipnim ulogama polova".³⁸⁴ Poverenica poziva medije da poštuju antidiskriminacione propise, da svojim tekstovima i priložima razvijaju svest o rodnoj ravnopravnosti i utiču na prevazilaženje rodni stereotipa, predrasuda i diskriminacije.

Ipak, problem predstavlja činjenica da poverenik nema ni naredbo-davna ni represivna ovlašćenja. Ukoliko diskriminator ne postupi po preporuci u roku od 30 dana, poverenik izriče meru opomene i ostavlja mu novi rok od 30 dana za postupanje po preporuci. Međutim, ako diskriminator ne postupi ni po opomeni, poverenik samo može o tome obavestiti javnost dok mu na raspolaganju ne stoji nijedna druga represivna mera čime se umanjuje značaj i snaga ove institucije važne za demokratsko delovanje društva.

383 Rasizam u Srbiji se ignoriše i negira, Beta 21. mart 2014, <http://www.beta.rs/default.asp?tip=article&kategorija=vestidana&ida=3037989&id=&ime>.

384 Upozorenje povodom tekstova o novim narodnim poslanicama, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/upozorenja/upozorenje-povodom-tekstova-o-novim-narodnim-poslanicama>.

Agencija za borbu protiv korupcije: provera političara

Agencija je samostalan i nezavisan državni organ, koji je počeo sa radom u punom kapacitetu primenom Zakona o agenciji za borbu protiv korupcije od 1. januara 2010. i za svoj rad odgovara Narodnoj skupštini. Agencija, otklanjajući uzroke korupcije stvara uslove za izgradnju integriteta organa javne vlasti i javnih funkcionera, a sve u cilju jačanja poverenja građana u institucije i njene predstavnike. Osnovne nadležnosti Agencije se odnose na ostvarivanje javnog interesa i suzbijanje korupcije, podršku građanima u razotkrivanju korupcije odnosno obezbeđivanje mehanizama za uspostavljanje i unapređenje integriteta u institucionalnom i regulatornom okviru.

„U 2013. godini u oblasti nespojivosti javnih funkcija i sukoba interesa okončan je rad u ukupno 958, od primljenih 1402 predmeta. Od naročitog značaja je činjenica da je tokom 2013. godine broj pokrenutih postupaka po službenoj dužnosti četiri puta veći nego u prethodnoj godini, odnosno u 2012. godini pokrenuto je 77 postupaka dok je u 2013. godini taj broj iznosio 313. Ukupan broj obrađenih i objavljenih obaveštenja u Registru funkcionera je 34.710. U 2013. godini ukupno je pristiglo 5953 izveštaja o imovini i prihodima funkcionera, a 7881 izveštaj je obrađen i objavljen na sajtu Agencije, što znači da je, prvi put od osnivanja Agencije veći broj obrađenih od dostavljenih izveštaja. Od 1649 primljenih predavki pravnih i fizičkih lica rad je okončan u 959 predmeta”.³⁸⁵

Analiza podnetih predavki ukazuje na to da su građani najčešće ukazivali na nepravilnosti u radu organa uprave, pravosuđa kao i na nepravilnosti u postupku privatizacije. Slede zdravstvo, prosveta, javne nabavke, stečaj i urbanizam. Treba napomenuti da su ove oblasti definisane kao

385 Godišnji izveštaj o radu Agencije za borbu protiv korupcije za 2013. i izveštaj o sprovođenju Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i pratećeg Akcionog plana za 2013. godinu str. 11 http://www.acas.rs/images/stories/izvetaji/Izvestaj_o_radu_za_2013_i_Izvestaj_o_sprovođenju.pdf.

prioritetne u Akcionom planu za sprovođenje Strategije za borbu protiv korupcije 2013–2018. „Ipak, od 123 aktivnosti koje su ovim Akcionim planom predviđene za realizaciju u prvom kvartalu samo 19 odsto je ispunjeno u skladu sa indikatorom”.³⁸⁶

Agencija za borbu protiv korupcije ima veliku ulogu u proveru rada političara i u 2013. godini je pokrenula ukupno 451 postupak protiv njih, najviše (64) pokrenuto je protiv narodnih poslanika, zatim protiv dva ministra, 11 pomoćnika ministara, 13 državnih sekretara i četiri savetnika predsednika Srbije.

Na lokalnom nivou, najveći broj postupaka (54) pokrenut je protiv predsednika opština; 51 postupak protiv članova opštinskih veća; devet gradonačelnika; osam pomoćnika gradonačelnika; 14 predsednika skupština opština. Takođe, pokrenuto je 45 postupaka protiv direktora privrednih društava, čiji je osnivač republika, autonomna pokrajina, grad ili opština, 54 postupaka protiv članova upravnih ili nadzornih odbora, kao i protiv 26 sudija.³⁸⁷

Iz navedenih primera nadležnosti Agencije jasno je da je njena funkcija od izuzetnog značaja za ostvarivanje vladavine prava i funkcionisanje pravne države. Upravo su to razlozi zbog kojih bi trebalo uneti izmene u postojeće zakone koji regulišu oblasti rada ove institucije. Tu se pre svega misli na izmene i dopune Zakona o Agenciji u delu koji se odnosi na predviđanje dužeg roka zastarelosti za prekršaje o sukobu interesa predviđene Zakonom o Agenciji. Osim toga, potrebno je ovlastiti Agenciju da ima neposredan i neometan pristup evidencijama i dokumentaciji državnih organa i organizacija. U demokratskom duhu javnih rasprava potrebno je propisati ovlašćenje Agenciji da organizuje javna slušanja na koja bi pozivala predstavnike nadležnih organa i organizacija, političkih subjekata i drugih pravnih lica, kao i naučne i javne radnike radi raspravljanja pitanja

386 Prvi izveštaj o primeni Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije, <http://www.meravlade.rs/prvi-izvestaj-o-primeni-nacionalne-strategije-za-borbu-protiv-korupcije/>.

387 Godišnji izveštaj o radu Agencije za borbu protiv korupcije za 2013. i izveštaj o sprovođenju Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i pratećeg Akcionog plana za 2013. godinu str. 37, http://www.acas.rs/images/stories/izvetaji/izvestaj_o_radu_za_2013_i_izvestaj_o_sprovođenju.pdf.

koja se odnose na nedozvoljene uticaje na javnog funkcionera. Ovakva praksa bi dovela do izbegavanja tabloidizacije i curenja informacija o postupcima koji se vode pred istražnim organima kao što je to nedavno bio slučaj sa postupkom koji je Agencija pokrenula protiv bivše ministarke i visokog funkcionera Vlade Vojvodine. „U konkretnim slučajevima, Agencija je, u cilju obaveštavanja javnosti, a uz saglasnost Republičkog javnog tužilaštva, objavila samo one informacije koje ne mogu ugroziti i otežati eventualno vođenje predistražnog, odnosno krivičnog postupka. Bilo koji drugi postupak bi ugrozio pretpostavku nevinosti i eventualno vođenje predistražnog, odnosno krivičnog postupka”³⁸⁸

U oblasti prevencije korupcije Agencija preduzima veliki broj aktivnosti među kojima se ističe edukacija i obaveštavanje zainteresovanih strana u cilju prevencije koruptivnih radnji. U tom cilju je Agencija izradila Vodič za narodne poslanike koji obuhvata sve obaveze koje funkcioneri imaju prema Agenciji: „funkcioneri su dužni da u roku od 30 dana od izbora, postavljenja ili imenovanja podnesu izveštaj o imovini i prihodima Agenciji. To važi za novoizabrane poslanike koji prvi put obavljaju funkciju, ali i za one koji su već bili u skupštinskim klupama u prethodnom sazivu s tim što oni, ukoliko nisu imali bitnih promena, Agenciji dostavljaju o tome samo obaveštenje. Funkcioneri čija je funkcija prestala imaju obavezu da u roku od 30 dana podnesu izveštaj o imovini i prihodima”³⁸⁹ Ipak, u praksi veoma često dolazi do nepoštovanja odredbi Zakona o Agenciji tako da je neophodno da se ovaj problem rešava na sistemski način, dok bi kazne za one funkcionere koji ne poštuju odredbe zakona trebalo pooštriti.

Još jedna od oblasti koja se nalazi u nadležnosti Agencije za borbu protiv korupcije jeste da pruži pomoć u cilju zaštite lica koji podnesu prijavu sumnje na korupciju Agenciji kad opravdano veruje da postoji korupcija u organu u kome radi. Tokom 2013. godine, od ukupno 103 podneta zahteva za dobijanje statusa uzbunjivača, njih 73 je taj status i dobilo.³⁹⁰ Novi Na-

388 Agencija: Nedopustivo objavljivanje krivičnih prijava, Tanjug 23. april 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/460144/Agencija-Nedopustivo-objavljivanje-krivicnih-prijava>

389 Vodič za narodne poslanike RTS, 17. april 2014, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1578054/Vodi%C4%8D+za+narodne+poslanike.html>.

390 Godišnji izveštaj o radu Agencije za borbu protiv korupcije za 2013. i izveštaj o

crt zakona o zaštiti uzbunjivača, između ostalog predviđa da zaštitu pruža nadležni sud. Ipak smatra se da je prethodni predlog zakona predviđao bolju zaštitu uzbunjivača, jer samo sudska zaštita, nije dovoljna. "To znači da se na osnovu tog zakona uzbunjivač ne može osloniti na zaštitu vezanu za otkaz, za suspenziju za premeštaj, za drukčije radno mesto ili za umanjenje plate ili za bilo šta drugo, upravo to je 99 odsto problema sa kojima se uzbunjivači susreću, onda se postavlja pitanje čemu taj zakon".³⁹¹

.....

.....
 sprovođenju Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i pratećeg Akcionog plana za 2013. godinu str. 53 http://www.acas.rs/images/stories/izvetaji/lzvestaj_o_radu_za_2013_i_lzvestaj_o_sprovodjenju.pdf.

391 Uzbunjivači pod zaštitom suda, RT 5. april 2014, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1564604/Uzbunjiva%C4%8Di+pod+za%C5%A1titom+suda.html>.

VII – EKONOMIJA

Pod senkom bankrota

Ekonomsku 2013. godinu u Srbiji karakterisala je duboka kriza modela tekuće ekonomske politike, koja se, pre svega, izražavala kao kriza javnih finansija. Naime, brzo se ispostavilo da koncepcija “narodne koalicije” socijalista i naprednjaka, sa potpunim povratkom na model ekonomske politike “socijalne države”, a to je pravac koji je, u julu 2012. godine, u svom promotivnom ekspozou razradio tada novopostavljeni premijer Vlade Srbije Ivica Dačić, ne može da se održi u zemlji sa stalno opadajućim fiskalnim prihodima i porastom javnog duga.

To nije bilo moguće postići urpkos generalnoj “relaksaciji” međunarodne pozicije Srbije, koja je obezbeđena prihvatanjem Briselskog sporazuma o Kosovu u aprilu 2013. godine. Naime, inercija visokog javnog duga države, sa razuđenim a neracionalnim javnim sektorom i sa prezaduženošću privrede bez dovoljno tržišta i konjunktura, nalagali su hitan povratak pod okrilje novog sporazuma sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), kako bi se obezbedio stabilniji i jeftiniji novi ciklus zaduživanja u inostranstvu, a to se nije moglo ostvariti bez potpunog napuštanja pretenziona “ofanzivne” ekonomske politike i državnog “podsticanja” ubrzanog privrednog rasta i zaposlenosti. Za takvu politiku „velikog skoka” nije bilo nikakve akumulacije u zemlji, niti dovoljno interesa stranih ulagača.

Taj generalni neuspeh Vlade Srbije rezultirao je naglim porastom tenzija između vodećih političkih lidera i stranaka unutar vladajuće koalicije – Srpske napredne stranke (SNS), Socijalističke partije Srbije (SPS) i Ujedinjenih regiona Srbije (URS), što je vođa SNS i “prvi potpredsednik vlade” Aleksandar Vučić, koristio za jačanje svoje sopstvene pozicije, a i pozicije svoje stranke prema koalicionim partnerima. Najpre, on je postao predsednik najjače parlamentarne stranke i „koordinator” svih policijskih i obaveštajnih službi. Drugo, poveo je bučnu i popularnu kampanju protiv domaćih tajkuna, koje je označio kao najveće krivce za krizu u Srbiji i kao ključne partnere predhodne vlasti. Treće, Vučić je sve lošije privredne prilike u Srbiji kritikovao kao da i dalje deluje iz opozicije i pripisivao ih,

eksplicite predhodnoj vodećoj stranci vlasti, Demokratskoj stranci (DS), a implicate – i svojim partnerima Dačiću (SPS) i Dinkiću (URS), koji su, uglavnom, kontrolisali javni sektor i javne finansije i u predhodnoj vladajućoj koaliciji.

Pri tome, Vučić je, već od marta 2013. godine, počeo da najavljuje rekonstrukciju Vlade, koja je izvedena tek posle pet meseci intenzivne političke kampanje i pritisaka na kolicione partnere. U tom trenutku glavna žrtva je postao Mladen Dinkić, vođa Ujedinjenih regiona Srbije i ministar finansija i privrede, dakle ključni kreator ekonomske politike, one koja je mimo MMF pokušala da pronađe „oslonac rasta” u novim investicijama iz Rusije, Kine i arapskih zemalja iz Persijskog zaliva. Dinkić je sa „svoje dve ministarke” izbačen iz Vlade Srbije, u avgustu 2013. godine, a Vučić je tada u sektor ekonomske politike doveo „dva nestranačka eksperta” – Lazara Krstića, za ministra finansija i Sašu Radulovića, za ministra privrede, oba sa stručnim iskustvom sa Zapada. Trebalo je da oni izgrade reformski plan koji bi bio prihvatljiv za MMF i EU, te tako Srbiji obezbede dublju perspektivu kakve-takve finansijske sigurnosti.

Ubrzo posle rekonstrukcije Vlade Srbije, 2. septembra 2013. godine, ispostaviće se da Vučiću ne odgovara ni nova vlada sa starim premijerom Dačićem na čelu, jer ministar finansija Krstić ne uspeva preko noći da „preokrene” nepovoljne trendove u javnim finansijama. Ni ministar privrede Radulović, ne opravdava Vučićeva očekivanja, jer odmah traži hitne radikalne reforme koje zadiru u interese 60.000 zaposlenih u takozvanim „preduzećima u restruktuiranju” (zapravo bankrotiranim preduzećima u kojima država deli plate iz budžeta), kao i u interese jednog dela političke elite, koja rentira svoju moć preko određenih privatnih preduzeća koja su miljenice državnih podsticajnih fondova (pre svega Fonda za razvoj) i državnih banaka. U tom trenutku, Vučiću ne odgovaraju Radulovićeve namere, jer se njemu ne ide u dublje promene sistema, dok potpuno ne preuzme Vladu Srbije, što će se i dogoditi posle prevremenih izbora marta 2014. godine.

Tako je, sa gledišta upravljanja makroekonomskim tokovima, 2013. godina prošla u senci stalne političke histerije koju su potpirivali upravo političari na vlasti, to jest ta godina je žrtvovana zarad izgradnje političke

dominacije Aleksandra Vučića i popločavanja puta za njegov potonji dolazak na premijersko mesto (krajem aprila 2014. godine). U međuvremenu, praktično, vođena je ekonomska politika „od danas od sutra” – to jest nikakva i svakakva, ni ona nominalno promovisana kao „socijaldemokratska”, ni neka nova, nominalno najavljena kao „proreformska”, a država je tonula u sve veću zaduženost, unutrašnju nelikvidnost i sve veću nezaposlenost.

Varljivi privredni pokazatelji

Tu opštu neizvesnost, koju donosi svako „tapkanje u mestu”, baš kad se moraju povlačiti odlučni potezi, ne mogu ilustrovati puki makroekonomski pokazatelji, koji, zapravo, za 2013. godinu u Srbiji naizgled i nisu suviše loši.

Naime, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku³⁹², bruto domaći proizvod (BDP) u Srbiji u 2013. godini, iskazan u cenama iz 2012. godine, realno je bio veći za 2,4 odsto.³⁹³

Najveći rast ostvaren je u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, snabdevanju električnom energijom, gasom i parom, i u prerađivačkoj industriji. Pad je zabeležen u građevinarstvu, uslužnim delatnostima, trgovini na veliko i malo i popravci motornih vozila.³⁹⁴

Obim industrijske proizvodnje u 2013. godini bio je za 6,3 odsto veći nego prethodne godine.³⁹⁵ Tom rastu najviše je doprineo sektor snabdevanja električnom energijom, gasom i parom, kao i početak proizvodnje u obnovljenoj fabrici automobila „Fijat Srbija” u Kragujevcu, a, po cenu svakomesečnih dotacija od više od osam miliona dolara, obnovljena je i neprofitabilna proizvodnja u Smederevskoj železari.

392 Prema informaciji Bete, 30. decembar 2013.

393 Prema podacima Narodne banke Srbije, poslednjeg kvartala 2013. godine, u poređenju sa poslednjim kvartalom 2012. godine, realni BDP je bio veći za 2,7 odsto.

394 Podaci SIEPA.

395 Kasnije će stopa rasta industrije biti korigovana na plus 5,5 odsto, sa porastom zaliha industrijskih proizvoda za 6,4 odsto.

Poljoprivredna proizvodnja u 2013. godini bila je veća za 22,1 odsto, u odnosu na predhodnu neuspešnu godinu. Naime, posle katastrofalno sušne 2012. godine, Srbiju je 2013. godine „Bog pogledao” povoljnim vremenskim prilikama, naročito u periodu sazrevanja pšenice, pa je ostvarena rekordna žetva, a ni ostale ratarske, ali i voćne kulture – nisu loše rodile (dok su jabuke rodile izvanredno). Prema zvaničnim statističkim podacima 2013. godine je, u odnosu na predhodnu, povećana proizvodnja pšenice za 40,2 odsto, kukuruza za 83,6 odsto, šećerne repe za 32,9 odsto, suncokreta za 30,2 odsto, a soje za 58,6 odsto.³⁹⁶

Inače, količinski podaci o proizvodnji, u Srbiji nisu perfektni, jer se znatan deo proizvodnje ne evidentira, a kasnije se pojavljuje u sivoj zoni, naročito u sivom prometu brašna. Zato se, na primer, ukupan rod pšenice 2013. godine procenjuje u rasponu između tri ipo i četiri miliona tona. Takav rod omogućio je rehabilitaciju poljoprivrednog izvoza. Direktor udruženja „Žita Srbije” Vukoslav Saković, početkom decembra 2013. godine, izjavio je da će do nove žetve biti izvezeno između 1,3 i 1,4 miliona tona pšenice.

Oboren je i rekord u izvozu suncokreta, jer je eksportovano oko 130.000 tona, dok se ranije godišnje izvozilo samo dvadesetak hiljada tona. Prema Sakovićevim rečima, ima izvesnih problema u izvozu kukuruza, ali je on procenio da će Srbija do sledeće berbe ipak uspeti da izveze između dva miliona i dva i po miliona tona. Inače, već za dva meseca od berbe kukuruza 2013. godine, od 1. oktobra do kraja novembra, bilo je izvezeno blizu 400.000 tona.

Na drugoj strani, vrednost radova u građevinarstvu je pala za 27,9 odsto, sa tendencijom daljeg pogoršanja konjunktura. Ova privredna grana značajna za Srbiju, u krizi je već nekoliko godina, jer domaća tražnja stalno opada, a ne postoje ni državni krediti i podsticaji za izvođenje radova ni u zemlji, ni u inostranstvu. U takvim uslovima srpsko građevinarstvo nije u stanju da se nosi sa velikim građevinskim kompanijama iz inostranstva ni na domaćem tržištu (pogotovo u konkurenciji sa sve agresivnijim kineskim građevinskim kompanijama).

Relativno velik porast poljoprivredne i industrijske proizvodnje povukla je isključivo spoljnotrgovinska razmena, to jest spoljna tražnja. Tako je došlo do rekordnog porasta godišnjeg izvoza od gotovo 26 odsto, jer je izvoz robe i usluga 2012. godine, od 8,740 miliona eura, povećan u 2013. godini na 10.999 miliona eura, dok je uvoz iz 2012. godine od 14.713 miliona eura povećan u 2013. godini samo za 5 odsto, na 15.463 miliona eura. Dakle, posle mnogo godina došlo je do pada godišnjeg deficita Srbije u robnoj razmeni sa svetom – sa 5973 miliona eura u 2012. godini, na 4464 miliona eura u 2013. godini.

Uprkos poboljšanju spoljnotrgovinskih trendova, strane direktne investicije u Srbiju tokom 2013. godine bile su skromne, oko 750 miliona eura.

Promet u trgovini na malo u samoj Srbiji realno je 2013. godine, u odnosu na predhodnu godinu bio manji za 5,1 odsto, a i u trgovini na veliko je bio u blagom padu. To je bila, inače, treća godina zaredom sa značajnim padom prometa u trgovinama – zbog naglog porasta nezaposlenosti, zaustavljenog rasta plata i penzija, kao i zbog bekstva prometa u sivu zonu zbog povećanja PDV poreza i drugih dažbina na promet.

Statistika inflacije u Srbiji već 2013. godine postaje prilično nepouzdana, zbog stalnih izmena metodologije praćenja. Tako je te godine zabeležen porast potrošačkih cena od 7,8 odsto, ali je 2013. godina okončana sa međugodišnjom inflacionom stopom od 2,2 odsto (a predhodna 2012. godina završena je sa stopom od 12,2 odsto). Inflacionu stopu obara ne samo malaksavanje tražnje na tržištu, nego i politika održavanja relativno stabilnog deviznog kursa u okviru modela „flotirajućeg kursa” dinara, podržanog relativno velikim deviznim rezervama koje kontroliše Narodna banka Srbije.

Uprkos tom, navodno snažnom padu inflacionih iščekivanja, zadržana je dosta restriktivna monetarna politika, pa je referentna kamatna stopa centralne banke snižena tokom godine sa 11,75 na 9,50 odsto, dakle samo nešto više od dva procentna poena. Na toliko oprezno baratanje sa osnovnom kamatnom stopom najveći uticaj je imao interes države da zadrži motiv poslovnih banaka za kupovinu državnih hartija od vrednosti, preko

kojih (putem repo operacija) je ona znatnim delom popunjavala budžetske deficite i preko unutrašnjeg finansijskog tržišta.

Iako su naprednjaci i socijalisti i došli na vlast zbog daljeg porasta nezaposlenosti u Srbiji (stopa nezaposlenosti je iznad 20 odsto) tokom svet-ske finansijske krize, pa je čak oko 400.000 ljudi izgubilo posao u razdoblju 2009–2012. godine, broj zaposlenih bio je i na kraju 2013. godine manji za 1,6 odsto, u odnosu na kraj 2012. godine. Zarade bez poreza i doprinosa nominalno su bile veće za 5,7 odsto, a realno su bile manje za 1,9 odsto.

Deficit tekućih transakcija u 2013. u odnosu na 2012. godinu smanjen je za 1,3 milijardi evra,³⁹⁷ to jest, prepolovljeno je njegovo učešće u BDP Srbije (sa oko 10 na oko 5 odsto), ali to nije smanjilo opasnost od državnog bankrotstva, jer su javne finansije propadale brže.

Sunovrat javnih finansija

Problem sa ilustrovanjem problema fiskalnih debalansa koji predstavljaju glavni izvor velike ekonomske neravnoteže u Srbiji, pre svega je u tome što državna statistika nije dovoljno ažurna i transparentna, a u javnoj komunikaciji stalno se manipuliše različitim pokazateljima. Prvi problem su takozvani državni rashodi „ispod crte”,³⁹⁸ a drugi je u tome što se mešaju republički budžetski deficit, zatim deficit „opšte države” i konsolidovani fiskalni deficit (na šta je upozorio i Fiskalni savet Srbije). Pošto se moramo oslanjati na podatke zvanične državne statistike (NBS i Republički zavod za statistiku), najpre je potrebno navesti zvaničnu sliku krize javnih finansija.

Dakle, iako je konsolidovani fiskalni deficit Srbije prema statistici Republičkog zavoda za statistiku smanjen u 2013. godini u odnosu na njegovo učešće u BDP, sa 6,4 odsto (2012. godine) na 5 odsto, a učešće spoljnog duga je smanjeno sa 86,4 na 80,8 odsto – unutrašnja finansijska kriza je

397 Statistika NBS.

398 Rashodi “ispod crte” potiču od plaćanja aktiviranih garancija države datih javnom sektoru, od dokapitalizacije državnih banaka i preuzimanja dugova nekih državnih entiteta. I MMF je skrenuo pažnju Vladi Srbije da se ti rashodi moraju uvesti u budžetske bilanse

pogoršana. Na to jednostavno upućuju podaci, jer je zabeležen pad fiskalnih prihoda za 3,1 odsto, a došlo je i do pada javnih rashoda za 5,9 odsto.

Pojednostavljeno, kad je država počela da oteže u ispunjavanju svojih finansijskih obaveza i kad je smanjila svoje porudžbine 2013. godine, bitno je produžen već odmotani veliki lanac nelikvidnosti koji povezuje gotovo sve privredne subjekte. Tim pre, što je porast „kontaminiranih kredita“ (onih koji se neredovno servisiraju) kod poslovnih banaka (njihovo učešće je zvanično 20 odsto u plasmanima prema privrednim subjektima), doveo do snažne kontrakcije „izloženosti“ banaka, to jest do zaoštavanja uslova za dobijanje kredita za održanje likvidnosti.

Zapravo, problemi sa budžetom Srbije za 2013. godinu počeli su praktično sa njegovim usvajanjem. Posle preuzimanja vlasti, polovinom 2012. godine, nova „narodna koalicija“ smatrala je da joj već u prvoj celoj godini vladavine, 2013, njen „majstor za pravljenje para“, ministar finansija Mladen Dinkić može obezbediti dovoljno sredstava za „pokretanje privrede“ i „zaustavljanje nezaposlenosti“, i to, kako je on sam odvažno naglasio, bez pomoći Međunarodnog monetarnog fonda.

Zbog toga je 1. decembra 2012. godine, za 2013. godinu u Skupštini Srbije donet preambiciozni državni budžet. Usvojena je projekcija ukupnih budžetskih rashoda u visini od 1,067 milijardu dinara, za koje je trebalo sakupiti 956 milijardi dinara ukupnih prihoda, što znači da je bio planiran budžetski deficit od nešto iznad 121 milijarde dinara. Tada je usvojna i jedna od strategija fiskalne konsolidacije u kojoj je planirano rapidno smanjivanje godišnjeg budžetskog deficita Srbije, sa 6,1 na 3,6 odsto BDP već 2013. godine – da bi se do 2015. godine deficit snizio na samo 1 odsto BDP Srbije. Sve je to bilo mimo svake realnosti.

Inače, za 2013. godinu nominalno su bili planirani ukupni rashodi za 3,3 odsto veći nego 2012. godine. Zatim, očekivani su nominalno znatno veći prihodi nego predhodne godine – sa porastom od 15,1 odsto, uz znatno manju stopu inflacije od 5,5 odsto. Na kraju, u odnosu na 2012. godinu, 2013. godine očekivano je smanjenje budžetskog deficita za nešto više od 40 odsto – što je, doista, bukvalno bilo pretenciozno.³⁹⁹

399 *Vreme*, 6. decembar 2012.

Već tokom prolećnih meseci 2013. godine bilo je jasno da je usvojeni državni budžet neodrživ i da će se morati ići na rebalans. Naime, deficit budžeta je, prema podacima samog Ministarstva finansija, za prvih pet meseci te godine narastao na 93,64 milijarde dinara, a za celu godinu bilo je planirano da iznosi 121 milijardu. Ministar Dinkić je, zajedno sa Fiskalnim savetom, najveći promašaj u budžetskim projekcijama napravio u pogledu prikupljanja PDV poreza – u petomesečnom razdoblju očekivalo se 434 milijarde dinara, a prikupljeno je samo 159,2 milijarde. To je jednostavno upućivalo na zaključak da su privreda i stanovništvo u velikoj finansijskoj oskudici.

U takvoj situaciji, kad se na godišnjem nivou očekivao za oko 100 milijardi dinara manji budžetski priliv od očekivanog, Vlada Srbija se odlučila da smanji budžetske troškove za 40 milijardi dinara, a projektovani budžetski deficit poveća sa 3,6 na 4,7 odsto BDP. To jest, odlučeno je da se projektovani budžetski deficit poveća sa 121, na 178 milijardi dinara.

Rebalansom državnog budžeta, koji je usvojen 30. juna 2013. godine, bilo je predviđeno da ukupni prihodi budžeta iznose 873,4 milijarde dinara, što je za 92,3 milijarde dinara bilo manje od prvobitno planiranih prihoda. Kakav je to bio gigantski promašaj u proceni ministra Dinkića, ali i mnogih drugih vladinih ustanova!? Na strani rashoda, odlučeno je da će oni iznositi 1.051,7 milijardi dinara (oko 15 milijardi dinara manje od prvobitnog budžeta).

Obrazlažući novi proračun državnih prihoda i rashoda Mlađan Dinkić je, tokom skupštinske rasprave izjavio da su rebalansom budžeta za 2013. godinu predviđene uštede od 36 milijardi dinara. On je suvo objasnio da je razlog za rebalans – usklađivanje rashoda sa приходima, naglasivši da su u prvoj polovini godine rashodi bili pod kontrolom, ali da je ostvaren manji rast prihoda od očekivanih, s tim što nije objasnio zašto je došlo do toliko krupnih poremećaja u prikupljanju državnih prihoda i u kakvoj su vezi ti poremećaji sa populističkom politikom nove vladajuće koalicije.

Dinkić je još rekao da će budžetski deficit u 2013. godini biti za 1,5 odsto BDP manji nego u prošloj godini i priznao da je 4,7 odsto BDP, visok deficit, ali da je to maksimum onoga što je moglo da se uradi u tekućoj godini.

Fiskalni savet je, inače, spomenutom rebalansu prišao nešto drugačije, uključujući u računicu sve budžetske prihode i rashode, od centralnog državnog do svih lokalnih budžeta. Po toj računici, rebalansom budžeta bilo je predviđeno da se u 2013. godini ostvare javni prihodi „opšte države” od 1.512,1 milijardi dinara, a javni rashodi od 1.710, 8 milijardi dinara. To je značilo da se umesto planiranog deficita „opšte države” od 3,6 odsto (132 milijarde dinara), ide na deficit od 5,7 odsto (215 milijardi dinara). Prema oceni Fiskalnog saveta Srbije,⁴⁰⁰ kad se u deficit uključe rashodi „ispod crte” (za „pokrivanje” javnih preduzeća), učešće ukupnog deficita u BDP raste na 6,6 odsto.

Zanimljivo je s tim u vezi navesti i opasku Fiskalnog saveta⁴⁰¹ da je od ukupnih državnih intervencija u privredu, od 33 milijarde dinara, više od polovine bilo tih „rashoda ispod crte” – za dokapitalizaciju banaka u državnom vlasništvu je potrošeno 18 milijardi dinara, a 8,5 milijardi dinara otišlo je na pokriće kredita državne železnice, Srbijagasa, JAT, za bolnice, i Puteve Srbije.

Praktično za samo mesec dana od usvajanja opisanog rebalansa budžeta, tačnije – 30. jula 2013. godine, premijer Ivica Dačić objavio je da Mladen Dinkić „ispada” iz vladajuće koalicije, zajedno sa celom svojom strankom (URS). Tako je počela rekonstrukcija Vlade Srbije pod dirigentskom palicom prvog potpredsednika vlade Aleksandra Vučića. Ova rekonstrukcija okončana je 2. septembra 2013. godine. Tada su u Vladu kao novi ministri ušli: Lazar Krstić (finansije), Saša Radulović (privreda), Dragan Glamočić (poljoprivreda), Aleksandar Antić (saobraćaj), Igor Mirović (regionalni razvoj), Nebojša Rodić (odbrana), Ivan Tasovac (kultura i informisanje), Vanja Udovičić (sport), Tomislav Jovanović (prosveta), Branko Ružić (bez portfelja, zadužen za EU) i Aleksandar Vulin (bez portfelja, zadužen za KiM). Jednostavno, naprednjaci su konačno preuzeli odgovornost i za ekonomske prilike u Srbiji, jer su (osim poljoprivrede) preuzeli sve privredne i ekonomske resore u Vladi. Pošto je potreba za rekonstrukcijom

400 Fiskalni savet Srbije, *Ocena fiskalne strategije 2014–2016 i predloga budžeta za 2014. godinu*, Beograd, 26. novembar 2013. godine, str 10–18.

401 Isto.

obrazlagana potrebom da se pokrenu duboke reforme, očekivalo se da se napokon doista i pokrenu.

Kao svojevrsna „tačka preokreta” najavljena je javna sednica nove Vlade Srbije, 8. oktobra 2013. godine, sednica koju su prenosile i televizijske stanice kao svojevrsan „događaj godine”. Tada je novi ministar finansija Lazar Krstić prilično otvoreno izneo dramatičnu finansijsku situaciju u kojoj se nalazi Srbija, te izneo plan smanjivanja plata u javnom sektoru sa godišnjim efektom između 100 i 150 miliona eura i povećanja donje stope PDV poreza sa 8 na 10 odsto, sa očekivanih 200 miliona eura novog priliva, kao i program nekih širih reformi sistema, koji će biti realizovan 2014, i narednih godina. Ključnu najavu reformi izrekao je potpredsednik Aleksandar Vučić – ističući da će program akcije i reformi „sigurno dobiti najširu međunarodnu podršku”, a tu najavu je izneo u kontekstu navodno neprijatnih razgovora sa Misijom MMF, koja je u Beogradu boravila između 1. i 7. oktobra.⁴⁰²

Zanimljivo, iako je bilo najavljeno da će istom prilikom deo reformi najaviti novi ministar privrede Aleksandar Radulović, a on je sa ove sednice bio „opravdano odsutan”. Pri tome, o Radulovićevom planu rasterećenja privrede na poziciji poreza i doprinosa na rad, za trećinu, uopšte nije bilo reči na toj javnoj sednici Vlade Srbije. Ubrzo će Radulović obznaniti da je glavni kočničar njegovih reformskih predloga sam vođa naprednjaka Aleksandar Vučić – što je značilo da se reforme ponovo odlažu, a ministar privrede „stavlja na led”.

Zbog toga je i ovaj „antikrizni program”, kao i desetine predhodnih koji nisu ostvarivani ranijih godina, ostao na nivou „interventnog paketa mera” – da se spase državna kasa od pretećeg kolapsa, a neki veliki preokret u ekonomskoj politici, uz reformu sistema, ostavljen je ne samo za 2014. godinu, nego i za niz narednih. Na primer, Krstić je tada najavio da će reforma penzijskog sistema biti rastegnuta do 2020. godine, sa sporom indeksacijom od dva puta po 0,5 odsto godišnje i samo uz povišenje radnog staža za žene na 63 godine. (Kasnije će se ispostaviti da oko penzione reforme nema ni minimuma saglasnosti u političkom vrhu zemlje).

402 *Vreme*, 10. oktobar 2013.

Malaksavanje budžetskih priliva, o čemu je u svom izlaganju 8. oktobra 2013. godine govorio ministar Krstić, upućivalo je na zaključak da narod i preduzeća sve manje kupuju na legalnim tržištima, da se izvrđava uplata akciza (kod duvana i derivata), da nestaju prihodi od carina, da nema kontinuiranog priliva stranih investicija niti krupnijih domaćih ulaganja, da sve manje ljudi plaća poreze na imovinu, grejanje, struju, rtv pretplatu – što zbog siromaštva, što zbog osećaja da se sve to ne mora plaćati kad u državi vladaju „narodne stranke” i kada u javnoj sferi dominira politički populizam. Na drugoj strani trošilo se i dalje gotovo bezumno, i na državnom, ali i na privatnom nivou kod onih koji su imali nešto para, kao uoči neke velike društvene kataklizme.

Krstić je na spomenutoj sednici Vlade Srbije izneo i nekoliko doista frapantnih podataka, bolje reći, nagađanja. On je napomenuo da su njegovi prethodnici dozvolili da javni dug od 2008, do 2013. godine naraste sa 29 na 60 odsto učešća u BDP, a mnoge slične zemlje u sličnoj situaciji proglašavale su bankrotstvo sa učešćem javnog duga od 42 odsto u svom bruto društvenom proizvodu. Krstić je zatim rekao da je i ova vlada mogla odlagati suočavanje sa realnošću „još, možda, dve godine, kada bi javni dug preskočio 80 odsto BDP i kada bi Srbija potpuno izgubila likvidnost, to jest bankrotirala”. Zbog toga je postavljen cilj da se 2016. godine javni dug bar stabilizuje na 75 odsto BDP.

Krstić je tome dodao da je zatekao „četiri podatka” o učešću budžetskog deficita u BDP Srbije – planirani, od 3,3 odsto, „reprojektovani”, od 4,7 odsto, nominalno ostvaren, na 5,3 odsto, dok je MMF još letos tvrdio da je dosegao učešće u BDP od 8,25 odsto, što je najbliže stvarnosti.

Ključno mesto u planu štednje tad je dobio „solidarni porez” na plate, porez koji će plaćati zaposleni u javnom sektoru, oni koji imaju plate veće od 60.000 dinara mesečno, i to po stopi od 20 odsto na sumu iznad postavljenog limita, a oni sa platom većom od 100.000 dinara, po stopi od 25 odsto – a od ovog poreza se očekivala godišnja ušteda od 0,5 odsto BDP.

Šokantno je bilo da je Krstić bio prinuđen da saopšti da Vlada Srbije nema podatak koliko je doista ljudi zaposleno u javnom sektoru Srbije – prvo se pretpostavljalo da ih je od 550.000, ali je potom izbrojano 600.000, da bi se kasnije došlo do podatka od 780.000 ljudi koji su, ili zaposleni ili

pod ugovorom o delu sa državom. Sve te ljude izdržavalo je 450.000 ljudi zaposlenih u privatnom sektoru, koji su opet, imali 35 odsto manje prosečne plate od onih kojima je poslodavac bila država.

Govoreći generalno, nije samo spomenuti violentni rast budžetskog deficita 2013. godine, sam po sebi, izazvao dramtizaciju oko pretećeg državnog bankrotstva, nego i okolnost da je javni dug Srbije i pored izvesnog smanjenja tokom proleća te godine, bio na visokom nivou od 18,9 milijardi eura (60,6 odsto BDP), pored spoljnog duga od preko 26 milijardi eura (preko 83 odsto BDP Srbije).

U tom kontekstu potpredsednik Vučić je, pripremajući javnost za Krstićev govor, predhodno na televiziji naglasio da Srbija mora u narednom razdoblju da smanji učešće javnog duga u svom BDP za najmanje 2 procentna poena. Pri tome, kako je rekao, ne može se sprečiti novi pad kreditnog rejtinga Srbije, sa tadašnjeg već lošeg nivoa od BB minus, što je dakako vodilo u ćorsokak mogućnosti Srbije da nastavi sa zaduživanjem na međunarodnom finansijskom tržištu, na kome su, inače, kamate počele ubrzano da rastu (što godišnje povećava teret duga za oko 400 miliona eura). A, samo 2013. godine Srbija je na tom tržištu bila prinuđena da se zaduži za oko pet milijardi eura, dok se u naredne dve godine mora zadužiti i više, da bi servisirala narasle obaveze i finansirala deficit budžeta.

Ova okolnost objašnjava tada primećenu naglu promenu stava Vlade Srbije prema potrebi da se sa MMF zaključi novi aranžman, jer bez aranžmana sa ovim „univerzalnim žirantom” Srbija ne može očuvati ni najniži kreditni rejting, niti reprogramirati bar 7–8 milijardi eura spoljnih obaveza, što je nužno, kako je primetio Stojan Stamenković,⁴⁰³ da bi se očuvale investicije i kakva-takva unutrašnja konjunktura. Naime, kamate na javni dug već su 2013. godine dosegle 2,6 odsto BDP (2008. godine – samo 0,6 odsto BDP), a 2014. godine to učešće će narasti na 2,9 odsto BDP Srbije.

Nakon Krstićevog „ekspozea” na otvorenoj sednici Vlade Srbije 8. oktobra 2013. godine, sa zanimanjem se očekivala njegova projekcija državnog budžeta za narednu, 2014. godinu. On je već u novembru 2013. godine, dakle u roku predviđenom zakonom o budžetskom sistemu, izašao sa ovim dokumentom pred Skupštinu Srbije.

Predlog budžeta Srbije za 2014. godinu, koji je ubrzo prihvaćen, predviđa prihode od 930 milijardi dinara i rashode od 1.113 milijardi dinara. Deficit budžeta bio bi 183 milijarde dinara, odnosno 4,6 odsto bruto domaćeg proizvoda, „što je manje nego 2013. godine”, kako je tada izjavio ministar finansija Lazar Krstić, nakon što je Vlada 1. novembra usvojila predlog budžetskog zakona.

Ako ove podatke uporedimo za julskim rebalansom budžeta za 2013. godinu (tadašnjeg ministra finansija Mlađana Dinkića), kada su bili predviđeni prihodi budžeta od 873,4 milijarde dinara i rashodi od 1.051,7 milijardi dinara (sa deficitom budžeta od 178,3 milijarde dinara, što je procenjeno da će zahvatiti 4,7 odsto BDP Srbije) – možemo izračunati da je Vlada Srbije za narednu godinu planirala nominalno povećanje budžetskih prihoda za nešto iznad 6,5 odsto, nešto manje povećanje rashoda, za blizu 6 odsto, a deficit bi se povećao za blizu 3 odsto, dok bi njegovo učešće u BDP Srbije bilo manje za 0,1 procentnih poena. No, „konsolidovani deficit”, dakle onaj koji se javlja kao razlika između svih javnih troškova i prihoda budžeta svih nivoa (od republike do opština) ostao bi na zamašnih 6 odsto BDP.⁴⁰⁴

Znači, valja primetiti da se u samim osnovnim proporcijama budžeta za 2014. godinu, nisu mogli primetiti efekti nekih najavljenih krupnijih promena u ekonomskoj politici i privrednom sistemu – ni u pozitivnom, ni u negativnom smeru. Jedino što je Krstić u tom smislu najavio bila je promena državnih davanja „ispod crte” – što je trebalo da se odnosi na državne garancije za zaduživanje javnog sektora i druge prikrivene troškove.

Milojko Arsić, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu izneo je povodom budžeta za 2014. godinu mišljenje da će „fiskalni deficit”, sa 6,5 odsto 2013. godine, iduće godine narasti na 7,1 odsto BDP, a postoji rizik da bude i veći ukoliko omanu mere protiv sive ekonomije, poveća se broj banaka koje će se morati sanirati i podbace projektovani prihodi od osnovnih poreza. Arsić je tada zaključio da „predloženi budžet ne predstavlja adekvatan odgovor na stanje u javnim finansijama i privredi”.⁴⁰⁵

404 *Novi magazin*, 7. novembar 2013.

405 *Politika*, 8. novembar 2013..

Posmatrajući budžet za 2014. godinu može se uočiti da je u njemu bilo najmanje poteza koji bi bili stimulatívni za privrednu konjunkturu. U tom smislu, čini se, da je najveća nepoznanica u tome što budžet planira realno smanjivanje lične potrošnje za novih 1,8 odsto, a državne potrošnje za 2,2 odsto, dok bi takav značajan pad tražnje na tržištu trebalo da ublaži porast investicija za 4,7 odsto (one su 2013. godine pale prema 2012. godini za 3,4 odsto).

Da svi ti pokušaji oko stabilizacije državnih finansija ne mogu da zaustave inerciju finansijske krize videlo se neposredno nakon usvajanja budžeta za 2014. godinu, kad je u poslednjoj sedmici novembra 2013. godine, Ministarstvo finansija Srbije objavilo je da je na međunarodnom finansijskom tržištu prodalo emisiju evroobveznica za milijardu dolara, sa rokom dospeća od pet godina i prinosom za investitore od 6,125 odsto. To je bila peta emisija evroobveznica od septembra 2011. godine, a druga emisija srpskih vrednosnih papira tokom 2013. godine. Tako se portfelj ovih obveznica popeo na ukupan iznos od 5 milijardi i 250 miliona dolara, od čega je predhodni Cvetkovićev kabinet zadužio milijardu dolara, a 4 milijarde i 250 miliona dolara potonji Dačićev. Prinosi za poverioce su se kretali između 5,15 odsto i 7,25 odsto, a rokovi amortizacije su ugovoreni na rokove između pet i deset godina.

Na paradoksalan način, ova informacija kao da je tada dala signal Vladi Srbije da halapljivo krene u nove obaveze. U danima ove zamašne finansijske pozajmice, Srbija je uzela i povoljan investicioni kredit od Kine od milijardu dolara (za autoput Beograd-Čačak i za novi blok termoelektrane Kostolac, sa pratećim rudnicima), kao i investicioni kredit od ruskog Gasproma (zapravo od Ruske federacije) od 1,9 milijardu dolara.

Problemi sa javnim privrednim sektorom

Budžet za 2014. godinu, usvojen u jesen 2013. godine, sadržao je i odredbu da će se odobriti „državne garancije” za kredite javnih preduzeća i državnih ustanova u ukupnom iznosu od 787 miliona eura – što je bilo u suprotnosti sa izjavom ministra finansija Lazara Krstića da će država obustaviti „deljenje garancija šakom i kapom”.

Zanimljiv je spisak „dobitnika” državnih garancija 2014. godine. Tu je, najpre, Agencija za osiguranje bankarskih depozita sa 200 miliona eura, zatim Srbijagas sa 200 miliona eura, pa JP „Emisiona tehnika i veze” sa 36 miliona eura, Železara Smederevo sa 30 miliona eura, Namenska (vojna) industrija sa 125 miliona eura, Železnice Srbije sa 51 miliona eura, te EPS – za TENT 45 miliona eura i „za tekuću likvidnost” 100 miliona eura.

Ova „produžena praksa” odobravanja državnih garancija javnim preduzećima skrenula je pažnju javnosti na veoma loše upravljanje ovim preduzećima. Posebno su pažnju privukla neuspešna državna ulaganja u javna preduzeća Srbijagas, JAT i Železnice Srbije, kao i u poslovne banke u državnom vlasništvu.

Fiskalni savet Srbije je posebno ukazivao na neefikasnost i rastrošnost državnog sektora privrede i spomenutih preduzeća i banaka. Još prilikom ocene Predloga mera fiskalne konsolidacije iz maja 2012. godine, Fiskalni savet je skrenuo pažnju na dugovanja Srbijagasa od oko 400 miliona eura, a ti dugovi ovog preduzeća su već na kraju 2013. godine narasli na više od 800 miliona eura, dakle udvostručili su se.⁴⁰⁶ Kasnije će se ispostaviti da su ukupne obaveze Srbijagasa na kraju 2013. godine, prema izjavi generalnog direktora ovog preduzeća, iznosile 1.060,4 miliona eura.

Fiskalni savet je pri tome naglasio da i preuzimanje dugova JAT, da bi novostvorena kompanija Er Srbija mogla da uđe u poslovni aranžman sa avionskom kompanijom „Etihad” iz Ujedinjenih Arapskih Emirata (UAE), neće koštati mnogo manje. Pošto je taj aranžman ostao državna tajna, procenjeno je da je država preuzela 190 miliona eura duga JAT (60 miliona eura kreditnih obaveza, plus dugovi JAT, NIS, Aerodromu Beograd, JAT tehnici, itd). Vlada Srbije je, inače, u oktobru 2013. godine dala garancije JAT da se zaduži za 100 miliona dolara kod „Etihada”, kako bi nova kompanija „Er Srbija” iznajmila nove avione, to jest zakupila stare, ali, navodno, u odličnom stanju.

Od ovog aranžmana je 26. oktobra načinjena spektakularna predstava, kada je državna delegacija na čelu sa prvim potpredsednikom Vlade Srbije Aleksandrom Vučićem „svečano” odletela na prvi let na novoj liniji

406 Vidi već citirani dokument FSS, *Ocena fiskalne strategije 2014–2016. i Predloga budžeta za 2014. godinu*, Beograd, 2013, str 26–27.

Beograd – Abu Dabi. Tom prilikom, na primer, Vučić je izjavio da je to „važan dan za Srbiju” i dodao da se „naša zemlja nalazi na dobrom putu i da ju je teško zaustaviti”.⁴⁰⁷

Država je, inače, preuzela i obaveze od oko 50 miliona eura koje su zadužile Železnice Srbije i farmaceutska kompanija Galenika.

Najskuplje su obaveze koje je država preuzela za opstanak državnih banaka, ili sanaciju onih koje su otišle u stečaj. Fiskalni savet ih je procenio na oko 67 milijardi dinara, plus garancija za novo zaduživanje Agencije za osiguranje depozita u visini od 360 miliona eura. Fiskalni savet je otuda procenio da „zbir” svih ovih intervencija u bankarski sektor košta ukupno oko 800 miliona eura.

Sve u svemu, sedam javnih preduzeća čiji je osnivač Republika Srbija, u 2013. godini napravilo je neto gubitak u poslovanju od 51,4 milijardu dinara. Na konferenciji “Kako spasiti javna preduzeća”, u Beogradu, član Fiskalnog saveta, Nikola Altiparmakov naveo je da je „bez rešenja problema javnih preduzeća neminovna kriza javnog duga i kolaps privrede. EBRD indikatori, kako je predočio, pokazuju da se oko 55, do čak 60 odsto bruto dodate vrednosti u Srbiji ostvari u nekom obliku javnog sektora, naspram 20–30 procenata u ostalim tranzicionim zemljama Istočne Evrope koje su uspešno završile tranziciju.”⁴⁰⁸

Glavni problemi sa javnim privrednim sektorom su u tome što se najčešće koristi kao instrument socijalne politike, ali i kao instrument za koruptivno namirivanje finansijskih potreba političkih stranaka čija rukovodstva, nakon svakih izbora, najduže pregovore vode oko „raspodele” nadležnosti nad određenim javnim preduzećima, to jest oko toga čiji će kadrovi upravljati javnim preduzećima.

407 Priča o značajnim perspektivama koje se Srbiji otvaraju u saradnji sa šejikom Muhamedom ima poentu u tome što se računa da će Ujedinjeni Emirati održati navodno već dato obećanje o budućem povoljnom kreditu Srbiji od više tri milijarde dolara. Taj iznos je već ukalkulisan u budžet Srbije i strategiju finansijske konsolidacije. U proleće 2014. godine objavljeno je da će se u junu te godine zaključiti ugovor o finansijskoj pozajmici od UAE od milijardu eura.

408 *Tanjug*, 16. mart 2014.

Rezime

Tokom 2013. godine nije došlo do smirivanja kriznih trendova u privredi Srbije, iako je došlo do blagog porasta bruto društvenog proizvoda. Čak se može reći da je kriza javnih finansija pojačana, uprkos relativno povoljnim cenama novca na međunarodnom finansijskom tržištu.

Vlada Srbije tokom 2013. godine nije uspela da pokrene ozbiljnije privrednosistemske reforme u pravcu okončanja tranzicijskih procesa, nego se više bavila „sama sobom”, to jest prilagođavanjem promenama u odnosima moći među koalicionim partnerima u korist Srspe napredne stranke i njenog vođe Aleksandra Vučića.

Najteži problem je u tome što više od polovine BDP Srbije produkuje državni kapital s kojim posluju javna preduzeća pod direktnim uplivima političkih struktura.

Socijalna i ekonomska prava: raskorak deklarativnog i stvarnog

Stanje ljudskih prava u Srbiji je tokom 2013. godine poboljšano u nekim segmentima, ali to svakako nije slučaj u kontekstu socijalnih i ekonomskih prava. Štaviše, građanima Srbije je u ovim oblastima sve teže da ostvare svoja prava zbog konstantnog pogoršavanja ekonomske situacije u zemlji i još uvek duboke ekonomske krize. Ona se ispoljava u dramatičnom padu industrijske proizvodnje i građevinske aktivnosti, smanjenju bruto domaćeg proizvoda, velikom smanjenju izvoza, velikoj nelikvidnosti u privredi, izraženom povećanju broja nezaposlenih osoba kao i osoba koje žive u siromaštvu.⁴⁰⁹ Naime, u Srbiji je 24,6 odsto stanovništva izloženo riziku da postane siromašno, te je pitanje ekonomskih i socijalnih prava posebno diskutabilno. U tom kontekstu zaštitnik građana, Saša Janković je izjavio da su siromaštvo i nestašica poslova „ubice ljudskih prava”, kao i da ombudsman ne može mnogo da pomogne u tom smislu, jer sve dok ekonomija „ne stane na noge i država ne počne pravičnije da deli ono malo što ima”, građani će biti uskraćeni.⁴¹⁰

U istraživanju koje je sproveo američki institut Kejto, Srbija se od 90 zemalja našla na trećem mestu po indeksu siromaštva, a kao glavni razlog se navodi stopa nezaposlenosti.⁴¹¹ U Srbiji se siromašnima smatraju osobe koje imaju ispod 13.680 dinara prihoda mesečno, što i nije objektivan pokazatelj stanja. Situacija je zapravo mnogo lošija, i ukoliko bi se malo povisio prag siromaštva, došlo bi se i do realnijeg procenta siromašnih osoba. U prilog tome svedoči i podatak da u Srbiji između 800.000 i 900.000 osoba žive kao beskućnici. Posebno zabrinjava činjenica da je gotovo pola miliona ljudi ispod apsolutne linije siromaštva, kao i da je više od 18 odsto

409 „Uzroci duboke ekonomske krize u Srbiji”, Mladen Kovačević, Škola biznisa, 3/2010.

410 „Janković: Siromaštvo ograničava socijalna i ekonomska prava”, *Tanjug*, 9. decembar 2013.

411 „Srbija treća po siromaštvu na listi 90 država”, *Tanjug*, 26. april 2014.

u visokom riziku da se nađe u toj populaciji.⁴¹² Sa ekonomskom krizom se takođe, promenila i obrazovna struktura stanovništva koje nema dom, tako da je sada svaka peta osoba bez krova nad glavom sa višom ili visokom stručnom spremom, dok svaka treća osoba ima srednju školu.⁴¹³ Ovaj podatak ukazuje i na veliki nesklad ponude određenih zanimanja na tržištu rada za koja ne postoji adekvatna potražnja, kao i na nemogućnost ostvarivanja prava na rad.

Budući da je nezaposlenost veliki problem u Srbiji i da je više od 20 odsto građana nezaposleno, siva ekonomija je doživela pravu ekspanziju poslednjih godina. Prema podacima NALED, svako četvrto preduzeće u Srbiji na neki način radi izvan zakonskog okvira, a zaradu ne redistribuira zajednici u kojoj posluje zbog čega državni budžet godišnje izgubi tri milijarde eura.⁴¹⁴ Naime, siva ekonomija čini oko 31 odsto BDP Srbije i u tom smislu se u regionu centralne i istočne Evrope ispred Srbije nalazi samo Bugarska.⁴¹⁵ Problemi koje građanima donosi zapošljavanje na crno su brojni, i uključuju sve, od neuplaćivanja doprinosa i različitih nadoknada do nesigurnosti isplate na osnovu samog rada i nemogućnosti da se ostvari pravo na lečenje.

Državni organi godinama neadekvatno reaguju na problem zapošljavanja na crno i ne sankcionišu ga dovoljno. Prema rečima Dragana Vidakovića, predsednika Zrenjaninskog poslovnog kruga, „stiče se utisak da Vlada nema hrabrosti da se obračuna sa ovim problemom, jer je prihvatila sivu ekonomiju kao svoj socijalni program čije bi rušenje dovelo do gubitka birača i izbora”.⁴¹⁶ Potrebno je jasno opredeljenje države ka nultoj toleranciji sive ekonomije, kao i primena sistemskih mera kako bi se ona

412 „Milion Srba bez krova nad glavom?”, Vesti online, 18. april 2014. <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ekonomija/397212/Milion-Srba-bez-krova-nad-glavom>.

413 Isto.

414 „Sve nijanse sive: oslobađanje ekonomije”, Sinergija, mart 2014, http://www.naled-serbia.org/upload/Document/File/2014_03/Sinergija_03_WEB_64517.pdf.

415 „Srbija po sivoj ekonomiji druga u regionu, posle Bugarske”, Blic/Tanjug, 3. januar 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/431925/Srbija-po-sivoj-ekonomiji-druga-u-regionu-posle-Bugarske>

416 „Siva ekonomija je ogledalo države”, Sinergija, mart 2014. http://www.naled-serbia.org/upload/Document/File/2014_03/Sinergija_03_WEB_64517.pdf.

suzbila ili smanjila. Takođe, potrebno je sprovođenje efikasnija kaznene politike efikasnijim delovanjem Poreske uprave i sudova. Generalno govoreći, neophodna je reforma tržišta rada, kako bi se uopšte mogli govoriti o poboljšanju socijalno-ekonomskih prava u Srbiji.

Dodatan problem jeste nerazumevanje socijalno-ekonomskih prava, odnosno činjenica da su ona podjednako važna kao sva druga ljudska prava. Zbog problema koje je tranzicija donela i duboke ekonomske krize, obaveze poslodavca, poput uplaćivanja doprinosa za penziono i zdravstveno osiguranje prestali su da se podrazumevaju. Kašnjenje isplata po osnovu rada, a neretko i nemogućnost zaposlenog da naplati svoj rad, postali su svakodnevnica. Saša Janković konstatuje da ekonomska i socijalna prava mnogi u Srbiji pogrešno vide kao „relikt socijalističke prošlosti” i njihovo kršenje smatraju gotovo prirodnim.⁴¹⁷ On još dodaje da je poseban problem u Srbiji sa zapošljavanjem u državnoj administraciji gde se šefovsko mesto smatra „stečenim pravom” pa je gotovo nemoguće otpustiti lošeg radnika.⁴¹⁸

Postoje brojni nedostaci poreskog i drugih ekonomski relevantnih sistema, kao i nesklad između deklarativno garantovanih prava i onoga što država zaista može da obezbedi u praksi. Tako se, na primer, zaposlenima garantuje ostvarivanje prava na lečenje, a u praksi se zaposlenima čiji poslodavac nije uplatio doprinos za zdravstvo ne overavaju zdravstvene knjižice. U vezi sa tim, bivši ministar privrede Saša Radulović ukazao je na pogrešan pristup državnih organa istakavši da zaposleni nisu krivi za ovu situaciju i da „naplata doprinosa za zdravstvo ne može da se vrši preko zaposlenih, već je posao Poreske uprave da radi naplatu, da blokira firme i da osigura naplatu doprinosa, a ne da zaposleni ne dobijaju overene knjižice”.⁴¹⁹ Zaštita zakonom propisanih prava radnika treba da bude jasno

417 „Kršenje socijalno-ekonomskih prava mnogi smatraju gotovo prirodnim”, Crno na belo, 2. april 2012.

418 “Janković: Siromaštvo ograničava socijalna i ekonomska prava”, *Tanjug*, 9. decembar 2013.

419 “Radulović: Zakon o radu protiv neradnika”, *RTS*, 15. januar 2014.

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1495962/Radulovi%C4%87%3A+Zakon+o+radu+protiv+neradnika+.html>

definisana i efikasna, ali i prava poslodavaca treba da budu garantovana i da omogućavaju efikasnu proizvodnju i sticanje profita.

Što se tiče zakonodavog okvira, Zakonom o izmenama i dopunama zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji⁴²⁰ napravljen je veliki korak unazad u kontekstu zaštite socijalnih i ekonomskih prava. Naime, ovim izmenama je država poslodavce koji nisu redovno uplaćivali doprinose zaposlenima lišila svake odgovornosti, odredbom koja propisuje zastarevanje poreza i doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje u roku od deset godina od isteka godine u kojoj je trebalo utvrditi ili naplatiti porez. Time se zaposlenim osobama kojima nisu redovno uplaćivani socijalni doprinosi uskraćuje mogućnost za ostvarivanje pune penzije, a takođe im se ukida i mogućnost da nesavesne poslodavce tuže za neisplaćene doprinose. Isto tako, šalje se veoma loša poruka poslodavcima koji su zakonski postupali i uplaćivali doprinose. Naime, ovakvom odlukom država gleda kroz prste nesavesnim poslodavcima i šalje poruku da se izbegavanje zakona isplati, a sve to na štetu radnika.⁴²¹

Debata o budućem zakonu o radu, koja je izazvala sukob mišljenja o pravcu koga država treba da zauzme u ekonomskoj politici, takođe je obeležila 2013. godinu. Tadašnji ministar privrede Saša Radulović zahtevao je hitnu reformu postojećeg sistema, koju su sindikati tumačili kao veoma antiradničku i radikalnu. Nakon intenzivnih protesta sindikata i nedostatka podrške vladajuće stranke za sprovođenje najavljenih reformi, Radulović je napustio ministarsku poziciju, rekavši da je prvi potpredsednik Vlade, Aleksandar Vučić, „glavni kočničar reformi”. Zakon o radu tada nije usvojen, međutim, usvajanje se očekuje u junu 2014. godine, premda konačna verzija zakona još uvek nije poznata.

420 Sl. glasnik RS, 47/13.

421 „Izbegavanje zakona se isplati”, *Politika*, 16. jun 2013. <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Izbegavanje-zakona-se-isplati.lt.html>.

VIII – MEDIJI

Dalje urušavanje profesije

Koaliciona vlada Srpske napredne stranke (SNS) i Socijalističke partije Srbije (SPS) nije unela nijedan novi kvalitet u medijsku sferu Srbije. Naprotiv, mediji su pažljivo gradili kult ličnosti prvog potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića i mit o njegovoj borbi protiv korupcije, a ta idilična predstava počela je da se krnji tek krajem 2013, i početkom 2014. godine. Autocenzura urednika i novinara, što za posledicu ima odsustvo kritičkog uvida u delovanje Srpske napredne stranke i njenog predsednika, učvrstila se u većini medija. S druge strane, sve je postojalo očiglednije da Vučić i naprednjaci u svojim rukama čvrsto drže sofisticirane mehanizme kontrole medija, odnosno da su uspeli da ih preuzmu od prethodne vlasti Demokratske stranke.

Kritika i preispitivanje određenih poteza Vlade i naprednjaka preselela se u online medije, a jedna od oaza kritičkog odnosa ostali su pojedini istraživački portali i nezavisne produkcije. Pojedine emisije skidane su sa programa, a stručna javnost, kao i deo medijskih konzumenta ipak su ostali skeptični prema zvaničnim objašnjenjima razloga promena u programskim šemama. To je, na primer, bio slučaj sa skidanjem emisije „24 minuta sa Zoranom Kesićem” usred izborne kampanje i njeno vraćanje na program Televizije B92 tek nakon izbora. Sa programa te tv kuće skinuta je i jutarnja emisija „Mentalno razgibavanje” koju su vodili Darko Mitrović i Marko Stepanović (Dare i Mare) i to nakon satiričnog razgovora o Vučićevoj ženidbi koja je u medijima složno prećutana.

Po prvi put, zabeleženo je i ozbiljnije kršenje medijskih sloboda na internetu i pokušaj cenzurisanja tekstova i satiričnih klipova koji se bave funkcionerima SNS i Aleksandrom Vučićem. Ovaj pokušaj cenzure obuhvatio je vrlo širok dijapazon društvenih mreža, poput You Tube i Facebook. Posebno zabrinjava činjenica da je reč o pokušaju cenzurisanja materijala koje postavljaju građani.

U izbornoj kampanji januar – mart 2014, prednost u odnosu na sve druge stranke u ogromnoj većini medija imala je lista koju je predvodio Aleksandar Vučić.

Mediji, kad je reč o sadržaju veoma podsećaju jedni na druge, ne postoji medijski pluralizam, manjinsko mišljenje je potisnuto na marginu, ili izloženo neprimerenoj kritici i zasuto govorom mržnje. Medijski pluralizam tako se svodi na statistiku i broj glasila, a ne na raznovrsnost sadržaja u različitim glasilima.

Medijsko linčovanje branitelja ljudskih prava ponovo ima trend porasta.

Medijska strategija, koja podrazumeva donošenje niza zakona iz oblasti informisanja i njihovo usklađivanje, nije sprovedena ni u 2013. godini. Zakoni nisu došli ni na dnevni red Skupštine Srbije. Posebno se kasni sa donošenjem Zakona o javnom informisanju, Zakona o elektronskim medijima i Zakona o javnim servisima. Iako su neke personalne promene⁴²² u Ministarstvu za kulturu i medije nagoveštavale brže promene do njih nije došlo.

Sve vlade, od 2000. godine deklarativno su se zalagale za izlazak države iz vlasništva u medijima, ali takva politika nikada nije sprovedena do kraja. I 2013. godina završila se bez privatizacije medija, pre svega, dva uticajna dnevna lista *Politike* (50 odsto u vlasništvu države) i *Večernjih novosti* (37 odsto u vlasništvu države). Treba podsetiti i da su glavni urednici obe ove kuće, Ljiljana Smajlović (*Politika*) i Ratko Dmitrović (*Večernje novosti*) postavljeni po konstituisanju nove vlade nakon izbora 2012. godine, što ukazuje na važan uticaj državnih struktura na uređivački koncept ova dva lista. Državna novinska agencija *Tanjug* koristi budžetsko finansiranje za razvoj svoje strukture i pozicioniranje na tržištu. Time je *Tanjug* u prednosti u odnosu na privatne novinske agencije.

Netransparentnost medijskog kapitala i novca koji ulazi u medije i dalje je jedan od ključnih problema. Kao najvažniji mehanizam političkog pritiska na medije koriste se marketinške agencije iza kojih stoje pojedinci

422 Za pomoćnika ministra kulture za oblast medija imenovan je direktor RTVB92 Saša Mirković. Mirković se više od dve decenije zalaže za medijske slobode i donošenje moderne zakonske regulative.

bliski stranačkim liderima. Te agencije su posrdnik između krupnog biznisa koji ulaže u tržište reklama i samih medija. Do izbora 2012, marketinške poluge kontrole nad medijima držala je Demokratska stranka, a potom ih je uspešno preuzela Srpska napredna stranka. I krupni biznis se praktično preko noći prestrojio, prenoseći reklame iz agencija bliskih demokatama u agencije bliske naprednjacima.

Vlada nije usvojila predlog dva udruženja novinara Srbije (UNS i NUNS) da u Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije uvrsti i odredbe koje se odnose na javnost podataka o glavnim finansijerima i oglašivačima u medijima, kao i predlog izmena i dopuna Zakona o javnim nabavkama koji bi, u tom slučaju, važio i za kupovinu, razvoj, (ko)produkciju RTV programa ili kupovinu vremena za emitovanje programa. Oba udruženja smatraju da za javnost nisu dovoljni samo podaci o vlasnicima medija već i o finansijerima i oglašivačima čiji udeo u ukupnom prihodu prelazi 20 odsto. U zajedničkom saopštenju UNS i NUNS navodi se da je Radna grupa najpre prihvatila te primedbe, ali da su one izbačene iz konačnog teksta.⁴²³

Tabloidizacija medija već trinaestu godinu predstavlja ključnu reč u opisu medijske scene Srbije. Odnedavno, zaštitnik građana Saša Janković uneo je novi pojam – tabloidizacija države, sažimajući posledice uzajmnog odnosa države i medija. Novinarski etički standardi i dalje klize nadole, a profesija je ruinirana do mere drastičnih posledica i za niz budućih generacija novinara. Nepostojanje motivacije za otvaranje tema ključnih za demokratizaciju Srbije – priključivanje Evropskoj uniji, ranjive grupe u društvu, osetljive teme društvene tranzicije kao što je preispitivanje prošlosti – jedan je od bitnih nedostataka medijskog delovanja. Redakcije, odavno ne odgajaju novinare koji bi bili specijalizovani i sposobni za analitičko pisanje o specifičnim temama. Kvalitetnije novinarstvo u Srbiji zahteva i mnogo viši stepen obrazovanja novinara. Veoma lošoj medijskoj situaciji, svakako pogoduje i duboka ekonomska kriza, veoma slabo razvijeno medijsko tržište i niske plate novinara, ali i opšta klima u društvu koju karakteriše glad za senzacionalizmom i visok stepen medijske nepismenosti.

423 Zajedničko saopštenje NUNS i UNS, 6. septembar 2013.

Pretnje novinarima i dalje su tema domaćih i međunarodnih izveštaja o medijskim slobodama u Srbiji, s time što su pritisci i pretnje na novinare posebno izraženi na lokalnom nivou, jer je pozornost domaće i međunarodne javnosti izvan glavnog grada mnogo manja.

U Srbiji se četiri novinara nalazi pod stalnom policijskom zaštitom. Novinarka i urednica istraživačke tv emisije *Insajder* *rtvB92* Brankica Stanković već pet godina ima policijsko obezbeđenje, a da se nisu napravili gotovo nikakvi pomaci u istrazi, odnosno otklanjanju opasnosti i obezbeđivanje normalnih životnih uslova za nju. Osim Brankice Stanković, u Srbiji su trenutno pod policijskim obezbeđenjem dugogodišnji glavni urednik *rtvB92* Veran Matić, novinarka *Blica* Tamara Marković-Subota i dopisnik *Večernjih novosti* iz Loznice Vladimir Mitrić koga je pre nekoliko godina napao policajac.

U međunarodnoj zajednici su sve svesniji izuztno loše situacije u srpskim medijima i ugrožavanja medijskih sloboda. Šef delegacije EU u Srbiji Majkl Devenport, početkom maja 2014. u intervjuu agenciji Fonet,⁴²⁴ izjavio je da je opšta situacija u medijima "jako nezadovoljavajuća" i da su neki fenomeni veoma neprijatni i neprihvatljivi. Kao primer neprihvatljivih fenomena u medijima, Devenport je naveo činjenicu da "podaci iz zvaničnih istraga cure u javnost kroz nekoliko medija" i da to ne ide u korist prava građana i pravednog i demokratskog sistema u Srbiji". Nema sumnje da postoji fenomen autocenzure, ocenio je Devenport i zato od vlasti i institucija vlade očekuje da rade u pravcu širenja prostora za izražavanje nezavisnih mišljenja. Naglasio je da je bitno da javni servisi budu spremni da kritikuju vlast i vladu, ali da je, naravno, bitno i da vlast to razume.

Kao ohrabrujuću činjenicu on je naveo to što je premijer Aleksandar Vučić u ekspozeu⁴²⁵ pomenuo paket novih medijskih zakona kao prioritet za vladu. Devenport, je pak dodao da je usvajanje novih zakona veoma bitno, ali da treba da dođe i do njihove implementacije te da je u tome važna uloga parlamenta, ali i civilnog društva. Pomenuo je finansiranje medija, objašnjavajući da je jedan od važnih ciljeva paketa novih zakona transparentnost finansiranja, naročito državnog finansiranja, kao

424 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=05&dd=11&nav_category=12&nav_id=846489

425 Vučić je postao premijer u apilu 2014.

i transparentnost vlasništva u medijima. Projektno finansiranje medija je koncept koji je veoma bitan, ali će biti izazov obezbediti transparentnost u svim procedurama takvog načina finansiranja, jer bez toga neće biti napretka i poboljšanja situacije, napomenuo je Devenport.

Devenport je ukazao i na odgovornost medija, urednika i novinara i da i oni sami treba da rade u korist podsticanja nivoa profesionalizma". On zaključuje da, će nova vlada biti u prilici da poboljša situaciju u medijima, ali samo uz efikasnu saradnju sa samim medijskim sektorom i predstavnicima medijskih organizacija, uz aktivno učešće civilnog društva.

Kontrola medija

Reklamne agencije, koje su posrednik između oglašivača i medija predstavljaju jednu od najmoćnijih poluga uticaja na medije još od vremena Slobodana Miloševića kada je taj mehanizam i počeo da se stvara. Koristile su ga sve vladajuće stranke do sada, uključujući i Srpsku naprednu stranku. Na moć reklamnih agencija prva je ukazala predsednica vladinog Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać u izveštaju za 2011. godinu. Međutim, to razotkrivanje nije doprinelo stvaranju mehanizama kojim bi se njihov uticaj na medije smanjio i tokovi novca na relaciji centri političke moći – reklamne agencije – mediji, učine transparentnim. Naprotiv, ovaj izveštaj je uglavnom prećutkivan.

Reklamne agencije imaju vodeću ulogu u posredovanju između kompanije koje se oglašavaju i medija, a specifičnost Srbije je da su te agencije u vlasništvu ljudi iz političkog vrha. *Balkanska istraživačka mreža (BIRN)* ustanovila je da postoji niz ozbiljnih indicija da je od 2012. godine u taj prostor (reklamno tržište od 170 miliona eura) ušla Srpska napredna stranka preko partijskog funkcionera Gorana Veselinovića.⁴²⁶

426 Veselinović je 2003, osnovao agenciju Profiler team, koja nakon toga postaje Block and conect, a od septembra prošle godine – Right. Aleksandar Vučić je tokom 2010. godine bio zaposlen u agenciji Profiler team. Sve do 2012. godine Right nije imao značajnije klijente ili veće poslove. Tokom 2010. i 2011. godine za pi-ar usluge agenciju su angažovale opštine Voždovac i Zemun, u kojima je na vlasti bila koalicija okupljena oko SNS. Podaci APR pokazuju da je Right 2012. godine uvećao svoje prihode za više od 50 puta, što Veselinović objašnjava činjenicom da je novac za predizbornu kampanju SNS

Gubitak vlasti 2012. godine, za Demokratsku stranku (DS) značio je i gubitak kontrole nad medijima. Predsednik DS Dragan Đilas i visoki funkcioneri stranke postali su glavna (često i jedina) meta tabloida, ali i predmet kritike respektibilnijih medija.

Najnovije istraživanje koje je sproveda istraživačka mreža *BIRN*, a nedeljnik *Vreme* preneo u broju od 27. marta 2013. godine, razotkriva mehanizme na osnovu kojih reklamne agencije vladaju medijima od izbora 2012, čime je dopunjeno i aktuelizovano prethodno istraživanje Saveta za borbu protiv korupcije. Stoga u ovom izveštaju citiramo veći deo istraživanja objavljenog u listu *Vreme*.

Istraživanje *BIRN*⁴²⁷ pokazuje da su tokom prethodne dve godine najmanje četiri kompanije, čiji je godišnji budžet za oglašavanje između deset i deset miliona eura, napustile do tada neprikosnovenu marketinšku agenciju lidera Demokratske stranke Dragana Đilasa, Direct media, i sklopile nove ugovore sa konkurentskim agencijama okupljenih oko nekadašnjeg člana predsedništva DS Srđana Šapera.⁴²⁸ U ovaj (Šaperov) pul ulazi i agencija Sekond, koja je registrovana u novembru 2012. godine, a iza čijeg osnivanja, prema saznanjima *BIRN*, stoji Goran Veselinović, član Glavnog odbora Srpske napredne stranke i bivši poslodavac lidera Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića. Ova agencija uskoro dobija značajne klijente, poput Banke Inteza, koja je prethodno koristila usluge Direct media.

Agencija Second je osnovana 14. novembra 2012, a formalno su je osnovali Miloš Jovanović i Srđan Leković. Već u januaru 2013, Leković ustupa 50 odsto svog vlasništva Sanji Lalović, a Miloš Jovanović to čini u oktobru iste godine. Sanja Lalović je u prošloj izbornoj kampanji za Srpsku naprednu stranku radila poslove medijske strategije i planiranja. Ona

išao preko njegove agencije. Ovo potvrđuje i izveštaj Agencije za borbu protiv korupcije. "Blok end konekt" je založio bankarsku garanciju od 36 miliona dinara za kampanju Tomislava Nikolića 2012. godine. (podaci preneti iz lista *Vreme*, 27. mart 2013).

427 *Vreme*, 27. mart 2014.

428 Najmanje četiri kompanije, prema saznanjima *BIRN*, napustile su Direct media i prešle u konkurentski pul. Imlek je otišao u Šaperov Universal media, Agrokor i Komercijalna banka izabrale su oglašivačku agenciju Media jobs Branimira Dimitrijevića, a Banka Intesa je prešla u Second, iza kog stoji Goran Veselinović. Ove četiri kompanije godišnje troše oko deset miliona eura na oglašavanje. (*Vreme*, 27. mart 2014)

je i poznanica Gorana Veselinovića. Na osnovu nekoliko različitih izvora, istraživači *BIRN* zaključuju da iza Second agencije ipak stoji Veselinović.⁴²⁹

Iz dokumenta koji je *BIRN* dobio od jednog beogradskog medija može se videti da na oglašivačkom tržištu najveći procenat klijenata drže dva pula agencija. Jedan pul čine agencije okupljene oko Đilasove Direct Media, dok drugi pul čini osam agencija, među kojima su i agencije Srđana Šapera, Branimira Dimitrijevića, i Sekond, iza koje stoji Goran Veselinović. Veselinović pak, sve vreme demantuje da ima veze sa firmom Second ili nekom drugom reklamnom agencijom i da je jedino angažovan na poslovima u vezi sa odnosima sa javnošću u svojoj firmi Right. Pet vlasnika reklamnih agencija sa kojima je *BIRN* razgovarao kažu da moć Veselinovića leži u tome što se on prepoznaje kao čovek od najvećeg poverenja najmoćnije stranke u Srbiji, koji medijima vlada iz senke.⁴³⁰

BIRN dalje, otkriva da advokatska kancelarija Veselinovićeve supruge Nevene Veselinović obavlja pravne poslove za firme Second i Rajt. Tačnije, dokumentacija APR pokazuje da je advokat Snežana Sladaković, zaposlena u advokatskoj kancelariji Veselinović, podnela krajem prošle godine zahtev za promenu podataka vlasništva i za Right i za Second, kao ovlašćeno lice za obe firme. Obe agencije se nalaze u poslovnom centru Airport City na Novom Beogradu. Tako su i registrovane u APR, ali se samo Right pojavljuje kao zakupac oba prostora, kaže izvor *BIRN* koji je želeo da ostane anonimn, a imao je uvid u dokumentaciju. Jasmina Stojanov koja je sedam godina radila kao šefica Informativne službe predsednika Srbije Borisa Tadića, takođe je prešla u suprotni tabor i postala direktorka i vlasnica 30 odsto agencije Right, koju je osnovano Goran Veselinović.⁴³¹ Ona , međutim,

429 *Vreme*, 27. mart 2014.

430 Isto.

431 Prema istraživačima *BIRN* njen prelazak u Rajt organizovao je lično Aleksandar Vučić. Početkom 2014, agencija Gorana Veselinovića za klijenta dobija jednu od najvećih kompanija u Srbiji, Danuabe foods group, kojoj pripada Imlek. U toku je medijska kampanja obeležavanja 60 godina brenda "Kravica", a nju vodi Right. Saradnja je počela početkom 2014, a prethodno je Imlek napustio agenciju Komunis Ivana Stankovića, koju je na izborima 2012, za kampanju angažovala Demokratska stranka. Prema rečima Jasmine Stojanov, agencija Right danas ima važne i velike klijente. Osim Salforda, tu su još kompanije Roming i Beogradski sajam; *Vreme*, 27. mart 2014.

negira da Right plaća prostor umesto firme Second i da sa ovom agencijom ima bilo kakav odnos.⁴³²

Vlasnik i glavni urednik tabloida *Informer* Dragan Vučićević, i direktor kuće koja izdaje taj list Damir Dragić, potvrdili su da neke reklame obezbeđuju preko Gorana Veselinovića. Tako Dragić objašnjava: "Ove godine Imlek će ići sa... ne znam kako da ih zovem, medija pul, ići će preko Gorana koji je u sastavu medija pula Gorana Veselinovića. (...) To je legalna priča. Evo o čemu se radi. Oni su smislili medija pul u koji je ušlo više agencija... jer umesto da idu sami, idu zajedno... i kažu mi ćemo kod tebe da potrošimo 15 miliona ove godine i ja njima moram da dam najveći popust". On potvrđuje da su i Banku Intesa dobili preko istog pula prošle godine.⁴³³

Drastične promene na tržištu oglašavanja za *BIRN* je potvrdila i direktorka Ringijera, izdavač *Blica*, *Alo* i nedeljnika *NIN*, Jelena Drakulić Petrović: "Jedna agencija je znatno oslabila po broju klijenata, a drugi pul je ojačao". Iz dokumenta koji je *BIRN* dobio od jednog beogradskog medija može se videti da na tržištu oglašivača najveći procenat klijenata drže dva pula agencija. Jedan čine agencije okupljene oko Đilasove Direct media, dok je drugi pul sastavljen od osam agencija, među kojima su i agencije Srđana Šapera, Branimira Dimitrijevića, i Second, iza koje stoji Goran Veselinović.

Predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović upozorava da su "mediji, umesto da se bore protiv korupcije, postali deo koruptivnog lanca – javno preduzeće zaključi ugovor sa marketinškom agencijom, a ova kupuje prostor na nekom mediju, i tako ste zaštitili svoje interese u tom mediju, to su politički, a ne ekonomski interesi. Prostor za zloupotrebu mnogo je veći u javnim preduzećima, ali agencije mogu da manipulišu i na privatnom tržištu. Agencije na osnovu istraživanja nude prostor i vreme na raznim televizijama, a kada imate na desetine sličnih medija, tu mogu da odlučuju nijanse. To je ono što plaši urednike, jer oni znaju da kada pišu protiv DS, da će se Đilas odlučiti za drugi mediji. Ista je situacija i sa Veselinovićem i njegovom agencijom Right".⁴³⁴

432 Isto.

433 Isto.

434 Isto.

Sudeći po izveštajima o ljudskim pravima i medijskim slobodama u Srbiji, kontrole nad medijima putem marketinških agencija svesni su i Evropska komisija i Vlada SAD. U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije u 2012. godini, u delu koji se odnosi na slobodu izražavanja navodi se: "Pristup oglašavanju u medijima je i dalje pod kontrolom malog broja ekonomskih i političkih aktera, što podrazumeva značajan rizik od uticaja na medije i od samocenzure". U izveštaju Vlade SAD o stanju ljudskih prava u Srbiji za 2013, u delu koji se odnosi na slobodu govora i cenzuru navodi se da su mediji zbog ekonomskih pritisaka reklamnih agencija podložni autocenzuri: "Pošto su mediji u velikoj meri zavisni od oglašavanja, otvara se dosta prostora reklamnim agencijama da utiču na njih, pre svega kroz netransparentne ugovore, neravnopravne uslove u tim ugovorima i kroz neravnomerne preraspodele sredstava iz javnih fondova i fondova za oglašavanje pod državnom kontrolom (iz javnih kompanija i lokalnih samouprava)".⁴³⁵

Projektno finansiranje, predviđeno medijskom strategijom iz 2011. godine, ukoliko ne bude precizno uređeno, takođe bi moglo da postane efikasan mehanizam za uticaj na medije. Ono što je obeležilo konkurs koga je Ministarstvo za kulturu i medije raspisalo u decembru 2013, je da pravo konkurisanja više nemaju javni servisi, javna preduzeća i javna glasila čiji su osnivači saveti nacionalnih manjina koji se finansiraju iz javnih prihoda. U tom konkursu izraženi su obrisi budućeg finansiranja medija predviđenog medijskom strategijom.

Pritisci na nove medije

Po prvi put, u Srbiji je došlo je i do ozbiljnijeg kršenja prava na slobodu izražavanja na internetu. To najbolje ilustruju dva slučaja: uklanjanje teksta o kćerki guvernerke Narodne banke Srbije Jorgovanke Tabaković sa pojedinih portala (decembar 2013), i „brisanje” satiričnih video klipova sa You Tube u kojima se karikira potpredsednik Vlade Aleksadar Vučić (februar 2014). Na udaru su bili i pojedini Facebook nalozi koji su prenosili ove klipove.

435 Isto.

Povod za „spornu” satiru bio je snimak koji prikazuje Aleksandra Vučića kako, u snegom zavejanom Feketiću nosi promrzlog dečaka, iz blokirane kolone automobila do vojnog helikoptera. Ovaj snimak trebalo je Vučiću da posluži u tekućoj predizbornoj kampanji u propagandne svrhe. Satiričar Srđan Miletić napravio je šaljivi klip koristeći snimak RTS i postavio ga na svoj You Tube kanal. Snimak je samo nekoliko sati kasnije uklonjen, a Miletić nalog ugašen. Međutim, to ipak nije sprečilo da se klip ubrzo proširi po Facebook nalozima i drugim lokacijama i inspiriše postavljanje ogromnog broja novih satiričnih fotomontaža na istu temu. (Vučić se u njima pojavljivao kao Supermen, moćni rendžer, Betmen, vučica – zaštitnica Rima...)

Nakon ovih intervencija, u medijima su se pojavili tekstovi koji razotkrivaju pozadinu ovih upada na pojedine portale, kojima se otkriva da iza svega stoji internet tim Srpske napredne stranke kojim je u to vreme rukovodio Mario Maletić. U decembru 2013, Simo Čulić (drugi naprednjak koji je postavljen na mesto šefa internet tima SNS kada je Maletić smenjen zbog neuspeha u vezi sa “slučajem Feketić”) objavio je na svojoj Facebook stranici uputstvo za pristalice Srpske napredne stranke kako da reaguju na jedan ranije objavljeni satirični tekst o Aleksandru Vučiću na portalu Njuz.net. Ubrzo nakon toga, u javnost je procurilo i „SNS uputstvo za ostavljanje komentara” ispod vesti na online izdanjima tradicionalnih dnevnih listova. Komentarisane je organizovano po smenama i dežurstvima, a svaki od 80 lokalnih odbora dužan je da dežura bar jednom u dve nedelje. Aktivisti imaju obavezu da se upišu u detaljnu tabelu, ostave podatke o mediju na kome su komentarisali vest, link ka komentaru, tekst komentara i nadimak pod kojim je komentar napisan. Priručnik sadrži i uputstvo kako napraviti uverljiv nadimak, kako izbegavati sukobe sa neistomišljenicima i šta treba da sadrži tekst komentara.⁴³⁶

Na odgovornost SNS za uklanjanje satire na Vučićev račun sa You Tube, ukazuje i tweet šefa internet tima te stranke Maria Maletića. On je naime, na tweet pitanje „kako njegov tim uspeva tako brzo da ukloni klipove sa You Tube odgovorio: „um caruje, a i masa ljudi dobro dođe”. Ovaj tweet je

436 „Hrani Simu pa šalji na Twtter – Internet se umiriti ne može”, *Vreme*, 6. februar 2014.

brzo izbrisan, ali su pojedini novinari uspjeli da ga vide na vreme i objave, kao što je slučaj sa novinarkom Vremena Jovanom Gligorijević. ⁴³⁷

Za uklanjanje satiričnog klipa sa You Tube odgovornost je preuzeo javni servis Radio Televizija Srbije (RTS), navodeći da je to učinjeno zbog povrede autorskih prava. Naime, u toj kući su tvrdili da firma koja ih predstavlja i štiti autorska prava RTS na Internetu – kvz Digital, ima razvijen softver koji automatski blokira sve RTS snimke iz nelegalnih izvora. (U ovom slučaju snimak koji je služio kao podloga za dalje remiksovanje, što je inače uobičajena praksa na Internetu). Koliko je ovo objašnjenje „klimavo“ govori i činjenica da se na You Tube može gledati veliki broj RTS serija postavljenih iz različitih „nelegalnih“ izvora, a ne na zvaničnom kanalu RTS.

Share Fondacija koja se bavi slobodama na internetu najvila je da će zahtevati da se ispita odgovornost javnog radiodifuznog servisa RTS, ali i da će podneti krivičnu prijavu protiv odgovornih za uklanjanje šaljivih video snimaka u kojima se u glavnoj ulozi pojavljuje potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić. U Fondaciji su objasnili da je reč o pokušaju cenzure na internetu. Istovremeno, Fondacija smatra da je ispitivanje ovog slučaja „bitka za internetsku slobodu i za internetsku kulturu“. Takođe, time želi da ukaže na slobodu korišćenja dela zaštićenih autorskim pravima u svrhe parodije i satire kao legitimnog načina izražavanja mišljenja. „Ono što želimo jeste da kroz analizu i pokretanje postupka stvorimo pravni okvir koji će zaštititi internetsku kulturu od bilo kakvog budućeg pokušaja da se ona cenzuriše, sankcioniše ili uguši“, saopštila je Share fondacija⁴³⁸.

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) saopštilo je da je posle obelodanjivanja uputstva jedne političke partije za internet kampanju postalo jasno da političke partije koriste komentare, pre svega, za plasiranje sadržaja koji imaju za cilj uskostranačke interese. Na taj način komentari polako gube interaktivnost kao osnovnu svrhu i sve više postaju „stranački plakati“. NUNS podseća da je iz sličnih razloga hrvatski portal Net.hr

437 Isto.

438 Isto.

potpuno ukinuo komentare, a jedan od najpoznatijih svetskih agregatora vesti „Huffington Post” uveo obaveznu registraciju korisnika.⁴³⁹

Drugi tekst, koji je izazvao veliku pažnju jeste skidanje sa interneta istraživačkog novinarskog teksta Miodraga Sovilja⁴⁴⁰ o tome, kako kćer guvernerke Narodne banke Srbije i funkcionerke Srpske napredne stranke Jorgovanke Tabaković koristi državno službeno vozilo za prevoz od Novog Sada do fakulteta u Beogradu. Prema tvrdnjama urednika portala novosadskog *Radija 021*, tekst pod naslovom „Protekcije za ćerku Jorgovanke Tabaković u RFZO” ukolnjen je „pod pritiscima odozgo”.⁴⁴¹ Osim toga, neki portali, poput beogradskog Centra za istraživačko novinarstvo (koji je isti tekst preneo pod naslovom „Istina ima rok trajanja”) i novosadskog *Autonomija*, bili su na udaru hakera. Centar za istraživačko novinarstvo ocenjuje da je reč o organizovanoj akciji, budući da je tekst hakovan i uklonjen sa nekoliko sajtova istovremeno.⁴⁴² Ovaj slučaj zanimljiv je i zbog toga što je jedna od glavnih poruka Aleksandra Vučića u predizbornoj kampanji bila najava stopiranja zloupotrebe službenih vozila.

Povodom uklanjanja teksta sa portala oglasila se i predstavnicica za slobodu medija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) Dunja Mijatović: „Hakovanje internetskih portala i blokiranje pristupa medijskim sadržajima predstavlja jasno kršenje prava na slobodu izražavanja. Internet omogućava nenadmašive mogućnosti za podršku tih prava i veoma je bitan za slobodan protok i pristup informacijama”, rekla je Mijatović.⁴⁴³

439 Objavljeno na sajtu NUNS, 6. februara 2014.

440 Sovilj je dobitnik godišnje nagrade Nezavisnog društva novinara Vojvodine i jedan od istaknutijih novosadskih novinara koji se bavi istraživačkim novinarstvom.

441 Saopštenje NUNS.

442 *Danas*, 11. decembar 2013.

443 Isto.

Kult ličnosti

Dok o većini političara u medije procure informacije o njihovim slabostima, ili pak o detaljima iz privatnog života, prvi potpredsednik Vlade i lider Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić u tom smislu ostao je gotovo neuhvatljiv za sedmu silu. O tome svedoči strogo kontrolisanje informacija o njegovom razvodu i sklapanju drugog braka. Pojavila se jedina jedina fotografija sa venčanja, a i o njoj se spekulisalo da li je prava. Nijedan tabloid nije pisao o tome, iako je to bila glavna tema „kuloara” i „čaršijskih priča”. Urednik Vremena Dragoljub Žarković komentariše da je povodom „novog braka najmoćnijeg čoveka Srbije – Aleksandra Vučića” postignuta „zavera tabloidnog ćutanja”. „Mene zbilja ne zanima da li se Vučić u dva dana razveo i ponovo oženio (...) ali me zbilja zanima ta zavera ćutanja koja upućuje na činjenicu da on zapoveda tabloidima i daje naloge za artiljerijsku paljbu po svim oblicima protivnika, a on je zaštićen od obične ljudske znatiželje. I od vesti od javnog interesa. Da li je moguće da je strah toliki da ne mogu da objave ni ono što je prirodna sfera njihovog interesovanja i interesovanja njihove publike?”, pita se Žarković.⁴⁴⁴

On piše: „Dakle, da li se “prvi potpredsednik vlade” i “prvi čovek Srbije” oženio po drugi put, s kim, kada i gde, to naše tabloide ne zanima, jer instinkt im govori, ili im je neko šapnuo, da ne diraju tu poverljivu informaciju od nacionalnog značaja za zaštitu lika i dela Aleksandra Vučića. Tako ti tabloidi, kad ispunjavaju sve naručene funkcije, uništavaju brakove i poslove, svaku vrstu intime, nemaju prostora za vest koju bi svako pročitao: da li je ručak, svadbeni, bio u ‘Kumbari’ ili u ‘Domu garde’ oko čega se ceo Beograd podelio više nego oko Kosova”.⁴⁴⁵

Indikativno u vezi sa kontrolisanjem vesti o venčanju je i ukidanje emisije „Mentalno razgibavanje” na B92 koju su vodili Darko Mitrović i Marko Stepanović (Dare i Mare). Emisija je prestala iznenada da se emituje uoči predizborne kampanje u decembru 2013. Autori emisije objavili su na svom twitter profilu “da je *Mentalno razgibavanje* skinuto sa programske šeme Radija B92 zbog neprikladnih političkih tema”. Oni kažu da su

444 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1161485&print=yes>.

445 Isto.

uvereni da je reč o cenzuri jer su u proteklih nekoliko dana “trpeli pritiske” pošto su u emisiji “govorili o Vučićevoj ženidbi”.⁴⁴⁶

U saopštenju RTVB92 navodi se da je emisija ukinuta privremeno zbog praznične programske šeme. “Od danas, 26. decembra, pa sve do 13. januara 2014. godine, na zasluženi odmor odlaze emisije ‘Mentalno razgibavanje’, ‘Brakus od 3 do 5’, ‘Hulahop’, ‘Kažiprst’, ‘Dnevnik’, ‘Život kao takav’”. Međutim, ubrzo je postalo jasno da je emisija trajno skinuta sa programa i da je doveden drugi tim koji vodi jutarnji program.

Nezavisno udruženje novinara Srbije izrazilo je zabrinutost zbog sve češćih informacija o mogućoj političkoj pozadini povlačenja pojedinih emisija sa programa RTV stanica. „Pravo je svake medijske kuće da samostalno odličuje o emisijama koje će imati u svom programu, ali javnost je s pravom osjetljiva na naznake političkih pritisaka. NUNS podseća da je uređivačka politika autonomna nadležnost medija ali i da ukidanje programskih sadržaja bez adekvatnog i pravovremenog obrazloženja medijska publika prepoznaje kao autocenzuru.”⁴⁴⁷

Jedina emisija političko-satiričnog karaktera koja je kritičku oštricu usmerila, pre svega ka najmoćnijoj stranci i liderima u zemlji, uključujući i redovnu kritiku Aleksandra Vučića – „24 minuta sa Zoranom Kesićem” na TVB92, nije emitovana tokom predizborne kampanje, a o razlozima privremenog skidanja emisije sa programa kružile su razne spekulacije. Bez obzira na to šta je stvarni razlog privremenog prestanka emitovanja emisije, odsustvo „24 minuta” tokom kampanje bilo je primetno. Za veoma kratko vreme, u drugoj polovini 2013, ova emisija uspela je da preraste u kultnu, zahvaljujući isključivo tome što je glavnu krtiku nedvosmisleno usmerila ka vodećoj stranci u državi i prvom potpredsedniku Vlade Aleksandru Vučiću. (Emisija nije štedela ni druge političke aktere, posebno u prvom serijalu, pre izbora održanih u martu 2014). Emisija je počela ponovo da se emituje ubrzo nakon završetka izbora, a razlozi pauze koji su navođeni ostali su neuverljivi. Emisija inače, ne ide uživo, već se snima i montira nekoliko dana ranije. Aktualnost emisije, je narušena i činjenicom da se uglavnom bavi dnevno-političkim temama, a da se emituje samo jednom nedeljno.

446 Saopštenje NUNS, 26. decembar 2013.

447 Isto.

Predizborna kampanja

Tokom predizborne kampanje januar–mart 2014.⁴⁴⁸ bilo je očigledno da većina medija, i štampanih i elektronskih favorizuje Srpsku naprednu stranku i to ne samo kroz veći prostor posvećen Aleksandru Vučiću i funkcionerima SNS u stranci i u Vladi Srbije već i medijskim diskvalifikovanjem političkih oponentata, prvenstveno Demokratske stranke i njenog lidera Dragana Đilasa, 2013, kao i koalicionog partnera Socijalističke partije Srbije i njenog šefa Ivice Dačića .

Statistička analiza dnevnih listova u Srbiji koju je uradila Kuća ljudskih prava (pet organizacija civilnog društva) pokazala je da je glavni trend kampanje „ogromna podrška medija vladajućoj Srpskoj naprednoj stranci“. Recimo, u sedmici od 2. do 8. marta 2013. godine, SNS je favorizovana u pet od osam posmatranih listova. Od svih dnevnih listova objektivni pristup imao je isključivo dnevni list *Danas*. U posmatranom periodu, tri nedelje za redom (od 14. februara do 8. marta), pokazalo se da tabloidi *Kurir* i *Informer* vode izrazito negativnu kampanju protiv najveće opozicione stranke – Demokratske stranke.⁴⁴⁹ Zanimljiv je i podatak da je u sedmici 15. do 23. februara 2014, dnevni list *Politika*, objavio samo jedan tekst o Demokratsoj stranci i to negativan. List *Politika* se smatra kredibilnom novinom u javnom mnjenju, u kome država ima 50 odsto vlasništva.

Statistička analiza elektronskih medija koja je objavljena na sajtu Radidifuzne agencije Srbije,⁴⁵⁰ takođe pokazuje da su televizijske stanice favorizovale Srpsku naprednu stranku u predizbornoj kampanji. U jednomesečnom periodu (29. januara do 28. februara 2014.) najveću zastupljenost u informativnom programu nacionalnih televizija imala je izborna lista „Aleksandar Vučić – budućnost u koju verujemo“ (20,16 odsto), a potom Demokratska stranka (16,51 odsto). Boris Tadić i koalicija oko njegove Nove demokratske stranke (NDS) bila je zastupljena sa 14,5 odsto, a SPS

448 Izbori su održani 16. marta 2014.

449 <http://kucajljudskihprava.rs>.

450 Navedeni podaci za elektronske medije preuzeti su iz ovog izveštaja sa sajta www.rra.org.

Ivice Dačića sa 11,7 odsto. Sve ostale stranke bile su zastupljene sa manje od 9 odsto.

Najveća razlika u zastupljenosti stranaka u kampanji zabeležena je na *tv Hepi* – gde je izborna lista predvođena Tadićem bila zastupljena sa 28,9 odsto, DS – 25,57, a Vučićeva lista – 4,93 odsto. Velike razlike u zastupljenosti pojedinih lista primećene su na televizijama *Pink* i *B92*: na kanalu *TV Pink* Vučićeva lista bila je tri puta zastupljenija (32,53 odsto) u odnosu na listu Demokratska stranke predvođenu Draganom Đilasom (10,58 odsto), dok je na *TVB92*, Vučić imao trostruko veću zastupljenost (25,65 odsto) u odnosu na listu koju je vodio Boris Tadić (8,42 odsto). Među nacionalnim emiterima, jedino su na *TV Prva* opozicione liste bile zastupljenije u odnosu na Vučićevu: lista Čedomir Jovanović – LDP – 25,24 odsto, Boris Tadić – NDS – 24,72, Vučić – SNS – 12,46 odsto.

Osim u ukupnom informativnom programu, Vučićeva lista imala je i najveću zastupljenost u vestima i dnevnicima (22,67 odsto). Na drugom mestu bila je DS sa 14,7 odsto. Sledi Boris Tadić (12,29 odsto), SPS i Ivica Dačić (11,09 odsto), te LDP i Čedomir Jovanović (10,27 odsto). Kod emitera *RTS1*, *RTV 1* i *2*, *TV Pink* i *Hepi TV*, zastupljenost tri najjače izborne liste (Vučić, Đilas, Tadić) u vestima i dnevnicima bila je relativno ujednačena sa blagom prednošću Srpske napredne stranke. Najveća razlika bila je u vestima i dnevnicima *TV Prva*: Vučić (33,15 odsto), u odnosu na drugoplasiranu DS (15,13 odsto).

Javni servisi i neravnopravan tretman RTV

Nedogovrne izjave ljudi iz Srpske napredne stranke i vraćanje na budžetsko finansiranje javnog servisa, RTS i *Radio-televizija Vojvodina* (RTV) (o tome smo pisali i u izveštaju za 2012), dovele su do pada nivoa naplate tv pretplate. Kriza u koju su zapala ova dva servisa tokom 2013. pokazala je da je model budžetskog finansiranja neodrživ i da stvara pogodno tlo za političke manipulacije.

To se najbolje videlo i tokom rebalansa budžeta kada je *Radiotelevizija Vojvodine* stavljena u neravnopravni položaj u odnosu na RTS. Tom prilikom, naime, budžetom je predviđena pozajmica od 2,4 milijarde dinara

za *RTS*, ali ne i za *RTV* (koji se nije našao među budžetskim stavkama), iako se i vojvođanska televizija našla u izuzetno teškoj finansijskoj situaciji. *RTV*, inače, emituje program na deset jezika. Nezavisno društvo novinara Vojvodine više puta je ukazivalo na činjenicu da *RTV* od 1999. godine radi u potpuno neadekvatnim uslovima. Koalicija nekoliko NVO, Građanska Vojvodina saopštila je (23. avgust 2013), da je namera države i centralističkih političara da tiho, bez mnogo buke, ugase vojvođanski medijski servis, te da je to postalo evidentno u poslednjih godinu dana, navodeći kao primer i pomenuti rebalans budžeta.

Politički uticaj na dodelu frekvencija

Nacionalna frekvencije koja je ostala upražnjena nakon gašenja *TV Avala* zbog neizmirenih obaveza (april 2013), bila je predmet spora unutar Saveta Radiodifuzne agencije Srbije (RRA), i takve podele glasova da frekvencija nije mogla da se dodeli. Jedini konkurenti na tri ponovljena glasanja⁴⁵¹ za nacionalnu frekvenciju bile su *TV Nova* i *TV Kopernikus*, a obe stanice već emituju program preko kablovskih operatera. Dok iza *TV Nova* stoji nemački kapital, iza *TV Kopernikus* stoji domaći vlasnik. *Kopernikus* emituje i pojedine političke sadržaje, koji pokazuju naklonjenost Srpskoj naprednoj stranci, a u javnosti se spekulisalo da je u vlasništvu funkcinera te partije. *TV Nova* priključila se na kablovski sistem (17. decembra 2013. a prethodno je organizovala veliku medijsku kampanju da uskoro počinje sa emitovanjem, a gledaoce je nastojala da pridobije emitovanjem novih epizoda visoko gledanog turskog TV serijala „Sulejman Veličanstveni” koji je uspela da preuzme od *TV Prva*). U vreme izborne kampanje počela je sa emitovanjem tv dnevnika, a u kasnim večernjim satima emitovala je debatne emisije u vezi sa aktuelnim pitanjima u kampanji.

Radiodifuzna agencija je objavila da je vlasnik 100 odsto kapitala *TV Nove – Nova.rs* medija holding Beograd. Većinski vlasnik holdinga sa 85,1 odsto udela je holandska kompanija BD medija invest, a vlasnik te firme je holandska kompanija Nju Amsterdam sititrast, u kojoj 99 odsto ima Namac Bernd Matijas Ditel, a jedan odsto Ulf Malte Iversen, takođe državljanin

451 Sednice Saveta RRA održane su u avgustu 2013, februaru i aprilu 2014.

Nemačke. Manjinski udeo u Nova.rs medija holdingu imaju vlasnik produkcijske kuće Vision team Dragan Đurković iz Beograda sa 7,9 odsto, dok sedam odsto ima GMG medija grupa u vlasništvu Nemca Urliha Broka.

Vlasnik *Kopernikusa* je Zvezdan Milovanović (vlasnik KCN – Kopernikus Cable Network iz Niša), koji direktno ima 47,71 odsto kapitala i još 47,59 odsto preko preduzeća Twinel iz Niša, u kojem je jedini vlasnik. Preostalih 4,7 odsto kapitala Kopernikusa je u vlasništvu Mitre Milovanović, objavila je RRA nakon prvog konkursa. Međutim, prema pisanju medija u oktobru 2011, (ali i sudeći i po sadržaju programa) iza kablovske TV Kopernikus najverovatnije stoji Srpska napredna stranka. Dnevni list *Blic* je pisao da je SNS zakupila osam sati programa *TV Kopernikus* godinu dana pre izbora (održanih 2012. godine). Iza zakupa navdno stoji član Glavnog odbora i istaknuti funkcioner Zoran Bašanović preko firme “Sens marketing”. *Tv Kopernikus* je kupila satelitsko mesto Televizije “Svet plus”, (*Sky Info Plus*) pa sada ima ukupno tri kanala. Lider SNS Tomislav Nikolić, međutim, tvrdi da ni on, niti funkcioneri njegove stranke, nemaju veze ni sa jednim medijem. Srđan Milovanović, vlasnik i generalni direktor *Kopernikusa*, potvrdio je tada da je s tom medijskom kućom pregovarao Bašanović, a da je ugovor potpisala druga osoba, odnosno u ime preduzeća “Sens marketing” „...Mi pregovaramo sa bukvalno svim srpskim strankama, uključujući i one najveće. Vodićemo se politikom – ko da više”, rekao je Milovanović. Strankama, inače, nije dozvoljeno da van predizborne kampanje zakupljuju tv program, što važi i za kablovske programe.⁴⁵²

Nezavisno udruženje novinara Srbije više puta upozorilo je javnost na moguće prikrivanje stvarnog vlasništva u *TV Nova* i *Kopernikus* i stoga je zahtevao (jul 2013) od RRA da ispita, da li je njihova vlasnička struktura stvarno transparentna i da razreši dileme oko *TV Kopernikus*, drugog kandidata za nacionalnu frekvenciju, čiji su vlasnici ujedno i distributeri kablovskih programa. Udruženje je takođe u julu tražilo da RRA i drugi nadležni organi, pre razmatranja prijave razjasne da li je u skladu sa zakonom i evropskom praksom eventualna dodela nacionalne frekvencije

452 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=21&nav_category=206&nav_id=551280, poslednji put posećen 21. oktobar 2011.

kablovskom ditributeru (vlasniku *tv Kopernikus*) što bi se, inače, kosilo sa standardima o sputavanju medijske koncentracije.⁴⁵³

Atmosfera uoči raspisivanja izbora (od leta 2013), kao i spekulacije u javnosti, navode na zaključak da su Savet RRA, odnosno pojedini njegovi članovi, bili izloženi političkim pritiscima i zahtevima da se u izbornoj godini nikome ne dodeli frekvencija. Prostor za spekulacije o razlozima zbog kojih ne može da se dodeli frekvencija je i činjenica da sednice ovog tela nisu bile otvorene za javnost.

Krajem leta, posle prvog neuspelog konkursa spekulisalo se da oba kandidata imaju podršku najveće partije Srpske napredne stranke, s tim što je iza *Nove* nemački kapital, dok je *Kopernikus* "ispravno politički profilisan", pa se zato i očekivala dodela frekvencije "po naredbi".⁴⁵⁴ Što je vreme odmicalo, to su se pojavljivale nove i nove spekulacije o tome ko je jači kandidat. Komentarišući bogatu reklamnu kampanju televizije *Nova* (bilbordi, dovođenje najpopularnijih turskih glumaca) kojom je ta televizija najavljivala početak rada, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija je u novembru 2013, uputila javno pismo RRA sa pitanjem da li takva najava „prejudicira da je *tv Nova* već pobedila na konkursu za nacionalno (zemaljsko) pokrivanje". U januaru 2014, nedeljnik *Vreme* piše i da su čitavu stvar oko dodele frekvencija pratile glasine o pokušaju korupcije, i da se od dodele odustalo zbog bruke koja bi usledila kada bi frekvenciju dobio baš taj kandidat.⁴⁵⁵

Takođe, prema našim izvorima, vlasnici *tv Nova* pokušali su u početku (pre svega uoči prvog konkursa u avgustu) da obezbede podršku naprednjaka, odnosno Aleksandra Vučića za dobijanje frekvencije. Međutim, brzo je postalo jasno da od te podrške nema ništa. Prema ocenama pojedinih ljudi sa televizija (razgovor HO), kao razlog uskraćivanja podrške *tv Novoj*, bio je to što bi stvaranje još jedne televizije bio preveliki zalogaj za Vučića i njegov tim u smislu da obezbedi kontrolu informativnih sadržaja na još jednoj televiziji i to u vreme predizborne kampanje. Jedno vreme se

453 Saopštenje NUNS, 15. jul 2013.

454 Jelka Jovanović, *Novi magazin*, http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2013&mm=08&dd=16&nav_id=743399,

455 *Vreme*, 15. januar 2014.

spekulisalo da je verovatniji kandidat *Kopernikus* kao stanica koja otvoreno podržava naprednjačku politiku.

Radiodifuzna agencija je 9. avgusta 2013. poništila konkurs, jer nije dan od prijavljenih kandidata – *TV Nova* i *TV Kopernikus* – nije dobio dovoljan broj glasova. Za *TV Kopernikus* tada su glasala tri člana saveta, a dva za *TV Nova*. Na sednici Saveta RRA održanoj krajem februara 2014., – četiri člana Saveta su glasala za *TV Nova*, a četiri za *Kopernikus*. Iako je otvaranje trećeg konkursa tada stavljeno pod znak pitanja, i u aprilu 2014. održana je sednica Saveta RRA na kojoj se ponovo glasalo o istim kandidatima i – opet se nije došlo do rešenja.

S obzirom da iza *TV Nova* stoji nemački kapital bilo je i ozbiljnih pokušaja sa te strane da se razgovara sa srpskom vladom u vezi (ne)dodeljivanja frekvencije. Nemački poslovni list *Handelsblat* objavio je tekst u kome se navodi da je „na Balkanu, zaboravljenom delu Evrope, sloboda medija zaista ugrožena, a poseban primer je Srbija”. U ovom tekstu to se objašnjava time što Dejan Jocić, nekadašnji direktor televizije *Prva*, ne uspeva da dobije nacionalnu frekvenciju za televiziju *Nova*. *Nova* ima nezavisne informativne emisije, u kojima često postavlja pitanje: ‘Ima li Srbija opoziciju?’ Ova televizija govori i o cenzuri medija u toj zemlji i napada politički establišment. Ali, ne dobija dozvolu da svoj program emituje i preko antenskog sistema i za sada može da se gleda samo u kablovskoj mreži” – otvoreno ovaj nemački list drži stranu televiziji *Nova* i zaključuje da Nemačka ne bi trebalo da gleda u stranu, jer su „nezavisno i kritično novinarstvo preduslov za demokratiju”.⁴⁵⁶

Nedeljnik *Novi magazin* (inače blizak televiziji *Nova*) ukazuje na tekst „Srbija sabotira nemačke medijske preduzetnike” Agencije *DPA-AFX* o zauzavljenoj nemačkoj investiciji u Srbiji zbog izostanka odluke Saveta RRA koji je prenelo 30 nemačkih medija, uključujući najtiražnije *Frankfurter allgemajne cajtung*, *Vol strit* (na nemačkom) i *Fokus*. Ljutnju Nemaca izazvala je odluka da ni posle više od 300 dana zamajavanja i „trajanja konkursa” RRA ne donese odluku o dodeljivanju nacionalne tv frekvencije za koju su konkurisale *TV Nova*, finansirana nemačkim kapitalom, i *TV Kopernikus*. Mediji navode da ne postoji nijedan razuman razlog zašto odluka odavno

456 *Politika*, 17. april 2014.

nije doneta, dok su u isto vreme „dozvole za emitovanje postojećim emiterima produžene preko noći”. Prema njihovoj oceni ovakvo postupanje je „veoma loša poruka koju Srbija šalje u svet budućim investitorima”. Osvrćući se na odnos RRA prema stranom kapitalu, mediji u Nemačkoj navode da je u TV *Nova* do sada uloženo šest miliona eura, da bi taj iznos do kraja trebalo da naraste na preko 18 miliona, a da biznis plan predviđa 450 radnih mesta. Zaključak je sledeći: „Sadašnja blokada nemačkih medijskih preduzetnika ima i svoju predistoriju. Pre nekoliko godina vodećem evropskom TV koncernu RTL Group nije pošlo za rukom da počne da radi u Srbiji. Luksemburžani su morali da saslušaju zamerke od organa vlasti koji nemaju pojma o televiziji... Najzad su i Funke-Grupu (WAZ) iz Esena bukvalno izbacili iz zemlje, mada je prema procenama već investirala 120 miliona eura. ‘Razorni signal za sve inostrane investitore’, navode kritičari ovakve odluke”⁴⁵⁷

U prilog eventualnog dodeljivanja frekvencije televiziji *Nova* govori i elaborat koji su njeni vlasnici predočili Savetu RRA i koji u mnogome nadmašuje kapacitete *Kopernikusa*. Osim političkih interesa, spekulisalo se i da je Savet RRA pod pritiscima i dva vodeća vlasnika drugih nacionalnih tv emitera koji nastoje da spreče uvođenje još jednog komercijalnog konkurenta na veoma malo srpsko tv tržište.

Prema saznanjima dnevnog lista *Danas*, Televizija *B92* uputila je u novembru 2013, dopis Republičkoj radiodifuznoj agenciji da oduzme dozvolu televiziji *Nova.rs*, koja joj je nedavno dodeljena za emitovanje u kablovskom sistemu *SBB*. Pravni tim *B92* uputio je taj zahtev jer su oni u Zavodu za intelektualnu svojinu već patentirali ime *TV Nova*. Prema rečima izvora *Danasa*, RRA je odbacila žalbu *TVB92* dok taj spor ne reše Zavod za intelektualnu svojinu i nadležni sudovi, a i zbog toga što nazivi nisu identični. Ukoliko sud odluči drugačije, napominje naš izvor, RRA će zahtevati od televizije *Nova.rs* da promeni svoj naziv. *Danas* piše da je *TVB92* predala zahtev za patentiranje žiga *TV Nova* Zavodu za intelektualnu svojinu posle manje od mesec dana po raspisivanju prvog konkursa, odnosno 30. maja, kada je već bilo izvesno da će za frekvenciju konkurisati *Nova.rs*. Uvidom u

457 *Novi magazin*, 6. mart 2014.

registar o žigovima, *Danas* saznaje da je Nova.rs za taj naziv podnela prijavu 5. jula, a da su oba zahteva i dalje „u postupku”.⁴⁵⁸

Stručna javnost i medijska udruženja smatraju da frekvencija koja je ostala slobodna nakon gašenja *TV Avala* treba da bude iskorišćena za digitalizaciju, kako je prvobitno i bilo određeno i najavljeno u nadležnom ministarstvu za telekomunikacije. Iz tog razloga stručna udruženja su i podržala odluku RRA da u avgustu 2013. ne dodeli frekvenciju nijednom kandidatu.

Kad je bilo očigledno da se odustalo od korišćenja *Avaline* frekvencije za digitalizaciju, NUNS je saopštio da raspisivanje konkursa za nacionalnu analognu frekvenciju s pravom izaziva sumnju da su na delu politički pritisci ne bi li se, po svaku cenu, dodelila još jedna nacionalna frekvencija.⁴⁵⁹

Svakoj stanici je, inače, u interesu da dobije frekvenciju pre ulaska u proces digitalizacije, jer će proces dobijanja frekvencija nakon okončanja digitalizacije biti mnogo složeniji za sve nove konkurente.

Za proces digitalizacije i korišćene oduzete frekvencije *TV Avala* u tu svrhu, Srbiju je dobila podršku Evropske unije i OEBS. Podrška EU ogledala se i u konkretnoj finansijskoj pomoći od 10,5 miliona eura iz pretpriступnih fondova. Probni digitalni signal pušten je sa 15 lokacija u oktobru 2013. Srbija je još 2006. prihvatila i obavezu da do 17. juna 2015. okonča proces digitalizacije. Time bi Srbija ispunila obaveze iz Poglavlja 10 u pristupnim pregovorima.

Nadležni ministar trgovine i telekomunikacija Rasim Ljajić najavio je da će, ukoliko se frekvencija *TV Avale* iskoristi za digitalizaciju do kraja 2013. godine, od 70 do 80 odsto domaćinstava biće pokriveno digitalnim signalom.

Prelaženje na digitalni signal značilo bi bolji kvalitet tona i slike, veću mogućnost izbora novih usluga i servisa, veći izbor kanala, veću ponudu specijalizovanih kanala, mogućnost izbora prevoda i titlova. Ministar Rasim Ljajić kaže da bi „prodajom oslobođenog spektra (u procesu digitalizacije), pre svega mobilnim operaterima država ostvarila dodatni prihod.

458 *Danas*, 26. novembar 2013.

459 *Blic*, 29. oktobar 2013.

Sledeće godine to bi moglo biti sto miliona eura”.⁴⁶⁰ S druge strane, ako Srbija uskoro ne pređe na digitalni televizijski signal, bila bi u tehnološkom zaostatku za drugim zemljama, a digitalni signal iz susednih zemalja ometao bi domaći analogni signal.

Opravnik poslova delegacije Evropske unije u Srbiji Adrijano Martins apelovao je na Ministarstvo da sve slobodne televizijske frekvencije iskoristi za digitalizaciju. U pismu poslatom (avgust 2013) Ljajiću Martins navodi da EU u potpunosti podržava napore Ministarstva u procesu digitalizacije i poziva na probno testiranje digitalnog signala. “Nedostatak slobodnog prostora u spektru predstavljao je jednu od glavnih briga od početka našeg zajedničkog projekta podrške procesu digitalizacije. Kako je sada jasno da javni konkurs za dodelu dozvole nije uspeo, smatramo da su ispunjeni uslovi da se frekvencije iskoriste za nastavak digitalizacije”, navodi Martins.⁴⁶¹

Proces digitalizacije uz primenu drugih medijskih zakona podrazumevao bi „sređivanje” tv tržišta i nestanak nekih tv stanica. Naime, trenutno tv program emituje oko 100 emitera, a marketinški stručnjaci tvrde da tržište Srbije nije toliko razvijeno da to može da podnese.

Prema procenama agencije Nielsen Media Research, tokom 2013, u televizijske kuće ušlo je 85–90 miliona eura sa tržišta reklama. Ovo tržište je stalno u padu od 2009, a blagi porast zabeležen je tek tokom predizborne kampanje. Darko Bročić iz te agencije kaže da je Srbija ipak u marketinškom smislu najveće tržište u regionu i da bi jedini motiv otvaranja tv stanica mogao da bude njihova preprodaja u vreme kada budu stvoreni mnogo povoljniji uslovi za poslovanje sa većim rastom ekonomije. Prema zastupnicima te teze, vlasnici televizija spremni su da sada posluju i sa gubicima, ukoliko im televizija u budućnosti može doneti veću dobit.

Za državu, tv stanice su i izvor punjenja budžeta – što veći broj televizija u etru to je i veći budžet s obzirom na dažbine koje moraju da plaćaju. „Svaki dalji interes za poboljšanje i razvoj medijskog sektora tu prestaje. Ako pritom država još i preceni vrednost dozvole, u budžet se sliva više

460 Jelka Jovanović, *Novi magazin*, http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2013&mm=08&dd=16&nav_id=743399.

461 Isto.

novaca za pokrivanje manijakalne potrošnje države koja traje više od dve decenije i u permanentnom je konfliktu sa javnim i razvojnim interesom”, tvrdi nezavisni medijski konsultant Goran Cetinić⁴⁶². “Relativno malo ljudi zna da RRA od medija koji su gotovo svi na rubu egzistencije, nepotrebno naplaćuje više cene. I svake godine, umesto da smanji oporezivanje medija, planira koliko će viškova uplatiti u državni budžet, što je licemerje u suprotnosti sa osnovnim budžetskim principom da poreskog obveznika ne treba oporezivati više nego što on može da plati. Država koja vidi samo svoj kratkoročni interes, to ne može da shvati. Jer, kao što je poznato, država u srpskoj praksi podrazumeva isključivo stranke i koalicije na vlasti, pa se svakim izborima, ili u proseku svakih nekoliko godina, formira nova država gladna budžetskog novca”, kaže Cetinić.⁴⁶³

Prema Bročićevim rečima, Savet Evrope preporučuje da svaka država ima jedan javni servis i još dve komercijalne televizije. Kada je na jednoj javnoj raspravi pitao zašto se ne poštuje ta preporuka, predstavnici RRA su objasnili da u postojećim uslovima oni ne bi hteli da presuđuju, već prepuštaju tržištu da bude sudija. U godinama koje su sledile, pokazalo se da je na tržištu, uprkos svemu, preživela većina – jedan od glavnih razloga verovatno je činjenica da se na ovom području inače, mnogo gleda televizija kao zabava koja košta daleko manje od bioskopa, pozorišta ili knjige, a pritom ne zahteva ni preterani mentalni angažman.⁴⁶⁴

Osim toga, većina tv stanica nudi gotovo identične programe (tv serije, rijalitije, i sve manje informativnog i dokumentarnog programa) i ne konkurišu jedna drugoj u pogledu kvaliteta i raznovrsnosti sadržaja. Predsedik Asocijacije nezavisnih elektronskih medija (ANEM) Milorad Tadić kaže da je “primetno da nedostaju ozbiljni programi, kanali sa pretežnim sadržajem iz kulture, obrazovanja, ekonomije, informatike, novih medija, programi koji bi isticali neke pozitivnije vrednosti, odnosno uspostavljali neki novi vrednosni sistem u društvu”. On ocenjuje da je “greška napravljena u startu, kada je podeljeno previše licenci bez vođenja računa o raznovrsnosti programa koji bi pokrili najširi spektar onoga što je važno za građane, a ne

462 *Vreme*, „Gužva na ekranu”, 16. januar 2014.

463 Isto.

464 Isto.

samo za vlasnike kanala koji su u većitoj trci za novcem. Takođe, napravljen je veliki propust u kontroli i praćenju onoga na šta su se mediji obavezali u svojim programskim elaboratima. To nije poštovano, prolazilo je bez sankcija ili sa stidljivim izricanjem opomena emiterima”.⁴⁶⁵

Kablovski operateri

U 2013, najavljena je još jedna televizija, *N1* koja će se emitovati preko kablovskog sistema koji predstavlja alternativni način za emitovanje programa na nacionalnom nivou. Međutim, ova oblast (kablovskih operatera) nalazi se u zakonskom vakuumu, a prema tvrdnjama eksperata kablovski operateri ipak ne pokrivaju celokupno potencijalno gledalište. Izuzetno je važno obezbediti takvu zakonsku regulativu koja će garantovati pluralizam medijskih sadržaja i programa kablovskih operatera, kao i da se stovre uslovi za slobodnu konkurenciju na tržištu tako da građani mogu da biraju svog operatera.

Pre nekoliko godina emitovanje preko kablovskog operatera počela *Al Jazeera Balkan* (indikativno je da je tada emitovanje programa čiji je početak najavljivani za znatno raniji datum počelo tek nakon izbora 2012. godine). I *Al Jazeera Balkan* i *N1* zasnivaju svoj program na regionalnom konceptu i usmerene su na postjugoslovensko tržište. Za sada je neizvesno da li će *N1* krenuti sa programom u predviđenom roku, s obzirom da su pojedini tabloidi već počeli da spinuju tekstove da je ta televizija napravljena sa ciljem da ruši Aleksandra Vučića.

Iza televizije *N1* koja će imati tri regionalna centra (Beograd, Zagreb i Sarajevo) stoji Junajted grupa a njoj pripada i kablovski operater SBB. Partner ove grupe je i američki CNN (npr. *Ikom* operater). Kupovina SBB predstavlja jednu od najvećih direktnih investicija u Srbiji. Većinski deo SBB kupila je (u oktobru 2013) investiciona kompanija Kolberg Kravis Roberts (KKR) koja poseduje i većinski deo Junajted grupe. Deo Junajted grupe su i kompanije Telemah (posluje u Sloveniji i BiH) kao i Total TV koja posluje u šest postjugoslovenskih zemalja. Time KKR postaje vlasnik biznisa koji obuhvata oko 1,7 miliona korisnika kablovske televizije i

465 Isto.

pretplatnika za satelitsku tv, internet, fiksnu i mobilnu telefoniju. U samoj Srbiji, SBB je imao tržište od 52,5 odsto korisnika kablovske tv (oko 750 hiljada korisnika).⁴⁶⁶

S druge strane, Zlatko Pantić u tekstu u *Danasu* ⁴⁶⁷ ukazuje da se tv tržište u Srbiji nalazi u stanju potpune recesije, a tehnološke promene u toj industriji idu toliko brzo da postojeći medijski zakoni zastarevaju matematičkom progresijom. Tako je prilikom javnih rasprava o medijskim zakonima svima promaklo da je stanje na tržištu televizije i zakonske regulative toliko prevaziđeno da dozvole za emitovanje tv programa za 60 posto stanovništva Srbije, koji televiziju isključivo gledaju preko kabla ili IP tv servisa, uopšte više ne zavise ni od RRA, ni od Ratela, već pre svega od poslovne odluke kablovskih tv operatera.⁴⁶⁸

Prošle godine, mnogi gledaoci su se iznenadili kada je kablovski program, za koji plaćaju pretplatu, ubačeno oko 100 Pinkovih tv kanala, a izbačeni neki drugi, recimo CNN. Zakonski vakuum omogućava operaterima da praktično proizvoljno stavljaju i skidaju određene kanale sa programa.

Pantić piše da je "da je indikativno koliko ključni nacionalni tv emiteri ulažu energije u lobiranje da se RTS nakon ukidanja pretplate potpuno gurne pod led, ili u sprečavanje *TV Nova* da dobije nacionalnu frekvenciju, što je posledica odumiranja tržišta tv oglašavanja u domaćim medijima. I sasvim na kraju, tu je i potpuni apsurd da faktički dozvole za emitovanje tv programa u Srbiji više ne izdaju državni organi, već o tome donose poslovne odluke kablovski tv operatori".

S druge strane, oko 60 odsto korisnika kablovske televizije u Srbiji nema mogućnost promene operatera, posebno stoga što većinu mreže čine analogni sistemi. Kablovski operateri podelili su prostor međusobno, i imaju monopol u svojim reonima.

466 *Politika*, 17. april 2014.

467 Objavljeno – 24. februar 2014.

468 *Danas*, 24. februar 2014.

Novinarska etika i profesionalizam

U više nezavisnih izveštaja konstatovano je masovno i grubo kršenje novinarske etike i neprofesionalnog ponašanja u medijima, a reč je o trendu koji se nastavlja iz godine u godinu. Kodeks novinara Srbije proširen je 2013, sa dva nova poglavlja koja se odnose na korupciju i izveštavanje o korupciji. Statut Saveta za štampu i Poslovnik komisije proširili su nadležnost tog tela na online medije, kao i na medije koji se nisu zvanično obavezali na poštovanje kodeksa.

Broj žalbi na kršenje Kodeksa novinara je u porastu. Komsija za žalbe Saveta za štampu primila je za dve godne postojanja (jesen 2011), 104 žalbe od čega je doneta odluka u 53 slučaja. Ostale žalbe odbačene su, jer nisu ispunjavale formalne uslove, ili je istekao rok u kome su mogle da budu podnete. Prema odlukama komisije najviše su kršene odredbe koje se tiču poštovanja privatnosti, istinitosti izveštavanja, novinarske pažnje i novinarske odgovornosti.

Kad je reč o izveštavanju o korupciji i medijskom angažmanu na suzbijanju korupcije, nastavlja se trend o kome je Helsinški odbor pisao i u prethodnom izveštaju – korupciji se pristupa selektivno, naječšća tema tih tekstova su predstavnici prethodnih vlada, pre svega funkcioneri Demokratske stranke, kao i mere koje vlada preduzima da spreči korupciju bez ikakvog kritičkog uvida u efikasnost tih mera. Ovaj trend konstantovan je i u redovnom godišnjem izveštaju zaštitnika građana za 2013, u kome se navodi da je “istraživačkih tekstova i primera u kojima se beskompromisno raskrinkavaju učesnici u korupciji sve manje, naročito u vodećim elektronskim i pisanim medijima. Takvi tekstovi u većoj meri opstaju na pojedinim specijalizovanim portalima ili tv produkcijama”. Izveštaj podseća da mediji prednjače u optužbama, te da se ne bave uzrocima korupcije. “Fokus kritike se prebacuje sa jednog na drugog aktera u aferi, a ključne informacije koje objavljuju dolaze iz nejasno definisanih izvora bliskih istrazi”, stoji u Izveštaju zaštitnika građana.

Zaštitnik građana, poverenik za pristup informacijama od javnog značaja, niz nevladinih organizacija za ljudska prava, novinarska i medijska udruženja, više puta su upozorili da mediji najavljuju da se protiv nekog

vodi istraga, optužuju pojedince za kriminal, a navode iz istrage predstavljaju kao već gotove i dokazane činjenice. Pitanje – kako se informacije dostupne isključivo istražnim organima istovremeno pojave u nekoliko medija, ponavlja se iznova i iznova. Nezavisne institucije i medijska udruženja ukazivala su više puta na kršenje pretpostavke nevinosti onih koji su pod istragom. Prema ocenama Tamare Skrozze, često se krši i zabrana otkrivanja imena žrtava krivičnih dela kao i zabrana opsivanja krivičnih dela koji mogu da imaju uticaj na publiku.⁴⁶⁹

S druge strane, državni organi često ostaju nemi pred zahtevima novinara za informacijama od javnog značaja. Povernik za informacije od javnog značaja u godišnjem izveštaju upozorava da su se predstavnici medija i novinari u 2013, više nego u 2012, žalili toj instituciji zbog nedobijenih informacija, što je, po oceni poverenika posledica i sve većeg broja njihovih zahteva, ali i nespremnosti organa da odgovore. U ukupnom broju žalbi, neznatno je smanjen procenat učešća drugih tražilaca informacija – građana, udruženja, sindikalnih organizacija, političkih stranaka, u odnosu na prošlu godinu, s tim što su žalbe građana pojedinačno i nevladinih organizacija i drugih udruženja građana i dalje najbrojnije u ukupnom broju podnetih žalbi.⁴⁷⁰

Zaštitnik građana beleži da su u pojedinim slučajevima drastično narušena ljudska i građanska prava, kako političkih aktivista i nosilaca javnih funkcija, tako i samih građana. Tako je više institucija i udruženja konstatovalo da je jedan od najdrastičnijih primera tabloidni odnos prema porodici Ognjanović koja je prikupljala novac kako bi se teško bolesno dete poslalo na lečenje u inostranstvo. Dete je preminulo, a porodica je nedeljama u tabloidima optuživana da je utajila novac prikupljen za lečenje pri čemu su ignorisani podaci iz zvaničnih izvora koji su to negirali. Osude i apeli medijskih udruženje, nisu zaustavile kampanju čak ni kada je porodica predala preostali novac Institutu za majku i dete.

469 <http://anem.org.rs/sr/aktivnostiAnema/monitoring/story/15551/DEVETA+MONITORING+PUBLIKACIJA+ANEMA.html>.

470 <http://www.poverenik.rs/yu/o-nama/godisnji-izvestaji/1772-izvestaj-poverenika-za-2013-godinu.html>.

Novinari se izuzetno često oslanjaju samo na jedan izvor informacije, obično neimenovan, a na osnovu toga spinuje se priča koja odgovara određenim centrima moći. Recimo, tabloid *Infomrner* pokušao je da pokrene hajku protiv novinara Jugoslava Ćosića i Igora Božića optužujući ih da, po nalogu iz inostranstva, spremaju scenario da "sruše" lidera Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića. List se poziva na anonimni izvor, ne navodeći nikakve druge dokaze u prilog svojoj tvrdnji. List je pitanje o navodnim planovima Ćosića i američkih obaveštajnih službi postavio visokom funkcioneru SNS Bratislavu Gašiću koji je odgovorio da takvi pokušaji, ako ih bude, neće uspeti. Nezavisno udruženje novinara Srbije ocenilo je da je reč o mehanizmu korišćenom devedesetih i da ni Gašićev nastup nije korektan, jer je svojom izjavom dao legitimitet neproverenim optužbama i praktično se uključio u hajku. "Ovakav pristup novinarskoj profesiji vodi ka jačanju atmosfere u kojoj je, uz pozivanje na navodno dobro obaveštene izvore, svakoga moguće proglasiti za izdajnika ili lopova, a zatim pozivati funkcionere i druge javne ličnosti da komentarišu takve navode," kaže se u saopštenju NUNS.⁴⁷¹

Tabloidizaciji doprinose i različiti stručnjaci koji potkrepljuju senzacionalističke priče izjavama kojima se krše osnovna prava građana, a novinari ih prenose bez ikakve pažnje i odgovornosti. Zaštitnik građana navodi u izveštaju primer kad je jedan tabloid preneo stav psihologa da poznati pevač treba da se leči od alkoholizma, a novinar to preneo. Zaštitnik navodi da su u tom slučaju prekršeni i kodeks psihologa i novinarska etika. U redovnom godišnjem izveštaju zaštitnika građana navodi se da se, bez neophodnog nivoa etičkih skrupula, iz godine u godinu podiže prag u predstavljanju sve nasilnijih događaja u traganju za detaljima koji proizvode senzaciju. U tom smislu, kao jedan od najdrastičnijih primera kršenja novinarske etike je i izveštavanje o bolesti supruge jugoslovenskog komunističkog lidera Josipa Broza Tita – Jovanke Broz. Nakon što je Titova udovica 23. avgusta 2013, prebačena u Urgentni centar, zvaničnici te ustanove iz dana u dan su obaveštavali javnost o najsitnijim i najintimnijim detaljima ne samo o njenoj bolesti, već i načinu njenog života. Takvo izveštavanje prekinuto je tek nakon reakcije poverenika za informacije od javnog

značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Kao i u prethodno navedenom slučaju psihologa čije su reči nekritički prenete o tome da je jedan pevač alkoholičar, i u ovom slučaju glavni novinarski argument bila je činjenica da su podatke dobijali od zvaničnih izvora, s punim imenom i prezimenom. "Novinari bi u svakom trenutku trebalo da budu svesni moći kojom raspolažu i posledica koje to može da izazove. Čak ni 'najsocnija' informacija, potekla iz zvaničnog izvora, ne sme da bude objavljena ako nije u javnom interesu ili predstavlja kršenje etičkih standard", konstatuje članica Komisije za žalbe Saveta za štampu Tamara Skrozza.⁴⁷²

Paradigmatičan primer zloupotrebe medija za lične obračune jeste i slučaj vlasnika televizije *Pink* Željka Mitrovića koji je više puta za to koristio ovu stanicu, kršeći etičke standarde i zloupotrebljavajući nacionalnu frekvenciju. Jedan od poslednjih primera je Mitrovićev obračun sa glavnim urednikom dnevnika *Blic* zbog pisanja tog lista o tome kako je Mitrovićev sin pregazio i usmrtilo devojkicu na pešačkom prelazu. Mitrović je koristio poznatu taktiku iz devedesetih "glasove iz naroda", čije je komentare ponavljao u svim udarnim vestima na *tvPink*. Savet Republičke radiodifuzne agencije na sednici 7. avgusta 2013, izrekao je meru upozorenja televiziji *Pink* zbog kršenja medijskih zakona i Kodeksa ponašanja emitera, zabranivši joj da vodi „kampanje protiv bilo kog pojedinca ili organizacije”. Kampanja je, međutim, nakon te opomene, nastavljena u tabloidu *Inform*, a urednik tog lista Dragan J. Vučićević bio je i redovan gost u udarnim emisijama *Pinka* koristeći istu neprimerenu retoriku. Vučićević ima i svoju emisiju na *tv Pink*.

Novinarka Tamara Skrozza, članica Komisije za žalbe navodi primer u kome Komisija nije mogla da donese odluku. Reč je o tekstu u *Politici*, koji se odnosio na krađu telefonskih kablova i limova s krovova. Navodilo se, između ostalog: „Kradljivci ove 'robe' su gotovo po pravilu, otvoreno treba reći, romske nacionalnosti. Sudijska 'bolećivost' može da se nasluti: oglašice se neka nvo ili 'faktor' koji štiti njihova manjinska prava i 'prozvaće' sudiju. Činjenica je da je ova nacionalna manjina, u veoma teškoj materijalnoj situaciji, da živi u bedi, ali i da se ogromna sredstva troše na njihovu

472 <http://anem.org.rs/sr/aktivnostiAnema/monitoring/story/15551/DEVETA+MONITORING+PUBLIKACIJA+ANEMA.html>.

‘inkluziju’, što im ne daje za pravo da imaju popust pred boginjom pravde”. Regionalni centar za manjine, kao podnosilac žalbe, smatrao je da su ovim tekstom prekršene odredbe Kodeksa koje se odnose na zaštitu prava i dostojanstvo ugroženih grupa, kao i zabranu diskriminacije. Na sednici održanoj 26. aprila 2012, članovi Komisije prvenstveno su diskutovali o odredbi Kodeksa po kojoj je, u izveštavanju o krivičnim delima dopušteno pominjati nacionalnu, versku, ideološku ili političku pripadnost, ali samo ako je to u neposrednoj vezi s vrstom krivičnog dela. Članovi su najpre pokušali da utvrde da li je u ovom slučaju postojala takva veza, ali su ostali podeljeni, baš kao i prilikom konačnog odlučivanja o povredi Kodeksa. Ova diskusija možda je najbolji primer kompleksnosti rada Komisije za žalbe, kao i kompleksnosti izveštavanja o osetljivim grupama.

Pretnje novinarima

U Srbiji se četiri novinara nalazi pod stalnom policijskom zaštitom. Novinarka i urednica istraživačke tv emisije Insajder na TVB92 Brankica Stanković već pet godina ima policijsko obezbeđenje, a da se nisu napravili gotovo nikakvi pomaci u istrazi, odnosno na otklanjanju opasnosti i stvaranja normalnih uslova za život ove novinarke. U jednom od javnih apela, glavni urednik RTVB92 Veran Matić, upozorava da je time što se Brankica Stanković i dalje drži pod dvadesetčetvoročasovnim obezbeđenjem i što nije trajno otklonjena opasnost – drastično ograničena njena sloboda kretanja i neometan, a samim tim i nesmetano obavljanje novinarskog posla.

Brankica Stanković objavila je u oktobru 2013. godine autobiografiju “Insajder, moja priča” u kojoj je otkrila postojanje službene beleške iz koje proizilazi da je njeno ubistvo naručio Luka Bojović (trenutno u zatvoru u Španiji), preko Vitomira Bajića (pod još nerazjašnjenim okolnostima pronađen mrtav u ćeliji u italijanskom zatvoru Komo) i Srpka Klisure (Bajićev bliski saradnika koji se nalazi u italijanskom zatvoru). U istoj belešci objavljena je i informacija da su za ubistvo Brankice Stanković kupljene dve snajperske puške koje su nabavili neimenovani pripadnici organizovane kriminalne grupe iz Crne Gore.

Bojović je podneo tužbu za naknadu štete (zbog navodne povrede ugleda) protiv Brankice Stanković, autorke emisije *Insajder* i knjige: „*Insajder, moja priča*”. Istom tužbom Bojović je obuhvatio i Samizdat d.o.o. i Verana Matića, kao izdavača ove knjige. Veran Matić upozorava da od momenta objavljivanja knjige (oktobar 2013), do aprila 2014, nijedan državni organ nije osporio sadržinu zvaničnog dokumenata na koje se Brankica Stanković pozvala u svojoj knjizi, što ukazuje na to da je ova tužba, očigledno, upućena na pogrešnu adresu. Ta dokumenta su autentična i potiču od zvaničnih institucija zaduženih za bezbednost, dakle svako osporavanje sadržaja i autentičnosti mora da bude usmereno na one koji su sačinili te akte, na osnovu kojih su isti ti organi doneli zaključke da je život novinarkе Brankice Stanković ugrožen, tj. da postoji velika verovatnoća pokušaja njene likvidacije. Posebno je apsurdna tvrdnja iz tužbe da ta dokumenta imaju oznaku službene tajne, i da ih se nije smelo objavljivati javno”, kaže Matić u otvorenom pismu objavljenom 5. aprila 2014. On naglašava da saznanja zvaničnih institucija o tome da je organizovana likvidacija bilo koga, naročito novinara, javnog lica, nikako ne smeju ostati tajna, već upravo obrnuto – javnost o tome mora biti na vreme obavještena.

“Pošto se u (Bojovićevoj) tužbi gotovo i ne osporava ono što piše u službenim beleškama, zvaničnim dokumentima, i pošto nije bilo pokušaja osporavanja činjenica iz beleške, ovu tužbu shvatamo kao direktnu poruku Brankici Stanković i meni kao izdavaču, svojevrсну fatvu. U poslednjih nekoliko meseci i dana desio se niz ubistava u Srbiji i Crnoj Gori koji se dovede u vezu sa akterom tužbe, njegovim prijateljima i suparnicima”, upozorava Matić.

Do objavljivanja knjige „*Insajder, moja priča*”, u javnosti se verovalo da je autorki *Insajdera* dodeljeno službeno obezbeđenje zbog opasnosti od napada huliganskih grupa kojima se bavila u serijalu u decembru 2009. godine.

Osim Brankice Stanković, policijsko obezbeđenje u Srbiji imaju i dugogodišnji glavni urednik RTVB92 Veran Matić, novinarka *Blica* Tamara Marković-Subota i dopisnik Novosti iz Loznice Vladimir Mitrić koga je pre nekoliko godina napao policajac.

Komisija za ispitivanje ubistava novinara

Komisija koju je formirala Vlada Srbije da bi istražila ubistva novinara Slavaka Ćuruvije (1998), Radoslave Dade Vujasinović (1994) i Milana Pantića (2001), a na čijem čelu se nalazi dugogodišnji urednik RTVB92 Veran Matić, postigla je izvestan pomak u istrazi jednog od ubistava. Naime, u vezi sa ubistvom vlasnikom *Dnevnog telegrafa* i *Evropljanina* Slavka Ćuruvije, u januaru 2014, uhapšeni su nekadašnji šef beogradskog Centra državne bezbednosti Milan Radonjić i načelnik Šestog odeljenja tog centra Ratko Romić čime je ponovo pokrenuta istraga u Tužilaštvu, a rok za podizanje optužnice je šest meseci.⁴⁷³

Prema ocenama NUNS napravljen je važan korak ka tome da se u sudskom procesu utvrdi ko je počinilac zločina.⁴⁷⁴ Nezavisno udruženje novinara Srbije, nakon tog hapšenja ponovilo je da je mnogo važnije ustanoviti ko su nalogodavci ubistva i "zločinačku povezanost političkih struktura i službi bezbednosti".⁴⁷⁵ Ova hapšenja ocenio je kao pomak i brat ubijenog novinara Jovo Ćuruvija. Razrešenje slučaja Ćuruvija (u smislu otkrivanja nalogodavaca) mogao bi biti i test vladavine prava u pristupnim pregovorima Srbije sa Evropskom unijom. Specijalni izvestilac EU za Zapadni Balkan Jelko Kacin rekao je da bi slučaj Ćuruvija mogao da bude "isto što i slučaj Perković za Hrvatsku – zatezanje u samom predvorju EU" te da će istraga doći do kraja tek kad se bude reklo ko je naručio Ćuruvijino ubistvo.

Rad komisije, međutim, prate i izvesne kontroverze. Neposredno pre hapšenja Romića i Radonjića špekulisalo se u medijima da bi šef Službe državne bezbednosti devedesetih Rade Marković mogao da dobije status saradnika u slučaju Ćuruvija. Marković, inače izdržava 40-godišnju zatvorsku kaznu za pokušaj ubistva predsednika SPO Vuka Draškovića i ubistvo četvorice istaknutih članova SPO na Ibarskoj magistrali 1999. Komisiju je još na početku rada napustio predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović, a jedno od njegovih obrzaloženja bilo je da je

⁴⁷³ *Danas*, 11. april 2014.

⁴⁷⁴ Zanimljivo je da je Romić samo nekoliko dana pre hapšenja izjavio za dnevni list *Politika* da zna da će biti uhapšen i da može da dokaže da nije učestvovao u Ćuruvijinom ubistvu.

⁴⁷⁵ Saopštenje NUNS, 14. januar 2014.

to učinio zbog "odluke Komisije da se pojedinim učesnicima ubistava dodeli status svedoka – saradnika.⁴⁷⁶ Obradović smata da bi se time Komisija stavila u položaj iznad sudskih i istražnih organa", što bi je odvelo na opasan teren. Obradović očekuje od Komisije i da obavesti javnost šta su pravi razlozi koji su doveli do toga da stradanja novinara budu i dalje mračna tajna.

Komisiju je ranije napustila urednica nedeljnika *NIN* Vesna Mališić, jer "joj nije rečeno da Komisiju osniva Vlada Srbije". Komisija nema podršku ni Ćuruvijine partnerke Branke Prpe, koja je, inače svedok ubistva. Ova istoričarka je u više navrata isticala da istragom mora da se bavi Tužilaštvo, a ne nekakve "parainstitucije, komisije i slično koje ne mogu da obavljaju rad državnih organa."

Prpa kaže da je ona poslednji put u Tužilaštvu bila 2007. godine, te da je u vreme ministra unutrašnjih poslova Dragana Jočića istraga stopirana. "Ono što me čini jako rezervisanom jeste što je cela ova priča vrsta političke igre. Najpre od načina na koji je formirana Komisija za istragu ubistava novinara, koju nije formirao parlament nego izvršna vlasti čoveka koji je sam bio kao minister informisanja involviran u medijski prostor kada je Slavko ubijen", kaže Prpa.⁴⁷⁷ Ona podseća da je Vojislav Šešelj tokom 1998. godine pretio Slavku da će ga ubiti, lično. (...) Tomislav Nikolić je javno izjavio da mu nije žao što je Slavko ubijen, a Vučić je bio sekretar te iste partije. Osim toga Nikolić je u vreme progona Ćuruvije i njegovih novina bio potpredsednik Vlade, a Vučić ministar informisanja. "Bizarno je i teško poverovati da se desilo biblijsko preobraćenje i moralno čišćenje i da su oni ti koji sada sprovode pravdu", kaže Prpa.⁴⁷⁸ Uoči ubistva, Ćuruvija je bio izložen seriji suđenja, zabranama *Dnevnog telegrafa* i *Evropljanina*, a izrečena mu je i kazna zatvora po tužbi funkcionera JUL Milovana Bojića. Neposredno pre ubistva u glavnim vestima RTS čitan je tekst "Ćuruvija dočekao bombe", objavljen najpre u *Politici ekspres*, koji je bio praktično poziv na linč.

476 *Danas*, 4. maj 2013.

477 *NIN*, 16. januar 2014.

478 Isto.

Zastupnici Branke Prpe i Ćuruvijinog brata Jove Ćuruvije, advokati Nikola Barović i Rajko Danilović neformalnim kanalima su, recimo, saznali za saslušanje svedoka Milana Suvajdžića, iako je sud dužan da sve strane u postupku obavestava o svim istražnim radnjama.

U aprilu 2014, *Politika* je objavila tekst "Treći metak Branke Prpe", saradnika Instituta za javnu politiku Ištvana Kaića u kome se osim Branke Prpe, proizvaju i drugi pojedinci i organizacije koji imaju izvesne sumnje u rad Komsije, a oni su optuženi da diskredituju istragu o ubistvu Slava-ka Ćuruvija. Među prozvanima je i Nezavisno udruženje novinara Srbije. Nezavisno udruženje novinara Srbije ocenilo je da je tim tekstom ozbiljno narušen Kodeks novinara Srbije.

Predsednik Komisije Veran Matić je izjavio u septembru 2013, da se najdalje otišo u istrazi u vezi sa ubistvom Milana Pantića, dopisnika *Večernjih novosti* iz Jagodine.⁴⁷⁹ U slučaju Dade Vujasinović očekuje se odgovor američkog FBI koji je zamoljen da sa svojom laboratorijom i stručnjacima pomogne u razrešenju tog ubistva. Institut za bezbednost iz Vizbadena odbio je da učestvuje u forenzičko-balističkom veštačenju sa obrazloženjem da "nažalost, nemaju dovoljno forenzičkog materijala".

Zaključci

Aleksandar Vučić i Srpska napredna stranka uspeli su tokom prethodnog mandata Vlade Srbije 2012 – 2014. u kojoj je Vučić bio prvi potpredsednik, da ovladaju medijima i značajno doprinesu daljem urušavanju medijskih sloboda u Srbiji. Na izuzetno lošu situaciju u medijima i nepostojanje slobode izražavanja ukazuju brojni izveštaji i saopštenja medijskih udruženja, organizacija civilnog društva, a sve češće i predstavnika međunarodne zajednice (EU, SAD, OEBS). Izvesno je da su na širokoj medijskoj podršci i odsustvu svakog kritičkog mišljenja i permanentne kampanje protiv opozicije, Vučić i naprednjaci ostvarili ubedljivu i nezapamćenu pobedu, još iz vremena prvih izbora na kojima je Slobodan Milošević dobio vlast.

479 *Večernje novosti*, 6. septembar 2013.

Cenzura u medijima je osnažena, a glavni uticaj na medije sprovodi se preko marketinških agencija. Po prvi put zabeleženi su i drastični primeri cenzure na internetu i organizovana aktivnost Srpske napredne stranke na tom polju. Međutim, jedna od ključnih reči za opis medijske situacije u Srbiji, postala je autocenzura, što dovoljno govori i o odgovornosti samih medija za izuzetno lošu situaciju u tom sektoru. Stoga, unapređenje medijskih sloboda, nemoguće je bez unutrašnjeg bunta urednika i novinara protiv cenzure, kao i aktivnijeg delovanja organizacija civilnog društva. U tom smislu veoma je važno osnaživanje samoregulatornih medijskih tela, kao što su Savet za štampu ili jačanje nezavisnosti Radiodifuzne agencije. Mediji, takodje , moraju da postanu otvoreniji za manjinsko mišljenje i za nezavisne medijske produkcije.

Od nove Vlade očekuje se da napravi potpuni zaokret u odnosu na medije, te da odustane od cenzorske politike, ubrza donošenje medijskih zakona, privatizaciju medija, i stvara takvo okruženje koje će biti pogodno za jačanje slobode izražavanja. Mediji će svakako biti jedan od najvećih izazova za Vladu Srbije, ali i jedan od ključnih testova za poštvanje ljudskih prava i jačanja demokratije.

IX – KULTURA

Poraz politike i strategije

Ovaj prikaz kulture i kulturne politike slika opšte stanje, a fokusiran je na 2013. godinu. Međutim, na jednom višem nivou, zahtevao bi i odgovor – zašto je ono loše. Da li je moguće ne videti kako je, pre svega, istorijski potres devedesetih godina doveo do toga? Ili, prevideti činjenicu kako je ideološki (nacionalistički) mainstream jedan od najvažnijih uzroka katastrofe čitavog regiona imao udela u tome? I da su nosioci te ideološke orijentacije u Srbiji često bili intelektualci sami, koji su sada nezadovoljni položajem kulture u zemlji, a koji ne uočavaju vezu između svojih stavova i posledica (kako materijalnih tako i vrednosnih)? Održavanje i relativizovanje takvih stavova biće inače, jedna od snažnih prepreka da kultura u Srbiji pronade put ozdravljenja. Utoliko pre što su oni, nažalost, inficirali i područje obrazovanja. A, ono bi moralo da bude početna stepenica za stvaranje novih generacija prijemljivih za kulturu i demokratske vrednosti. I tabloidizacija medija koja negativno deluje na kulturu, na šta se mnogi žale, nije slučajna: ili je u funkciji takvog ideološkog diskursa ili njegov posredni rezultat.

Stanje u kulturi reflektuje stanje društva, i može se svesti na sledeće indikatore koje je Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji identifikovao u svom godišnjem izveštaju za 2005. godinu:

Nedostatak sistemskih zakona u oblasti kulture.

A, još uvek je bez obzira na donošenja opšteg Zakona o kulturi 2009. godine, regulisanja posebnih oblasti kulture nezavršeno, nalozi Zakona neispunjeni, dok drugi zakoni, čiji se propisi reflektuju na kulturu, ne uvažavaju specifičnosti kulturnih delatnosti pa izazivaju pometnju u praksi pojedinih kulturnih institucija i aktera.

Kultura, bez odgovarajuće potpore, opstaje često samo zahvaljujući „manjem broju kreativaca i operativaca koji u njoj nisu prepoznali izvor takvih-takvih prihoda, već je kultura njihov način života.”

Kulturu, s jedne strane, tranzicija nije dotakla, a ako je i ima, pogrešno je primenljivana tako što je delimično prepuštena tržištu na kome vladaju „partijski moćnici i burazerska ekonomija” i bez uvida u njene specifičnosti.

Ako se tome doda da su ovi „partokratski” procesi ozbiljno zahvatili i same institucije kulture instaliranjem poslušnih partijskih kadrova u upravne odbore, ili zapošljavanjem partijskih članova bez odgovarajućih referenci, slika koju je dao izveštaj za 2005. godinu nije se promenila ni u 2013.

Zapostavljanje prostora „provincije” u odnosu na Beograd, osim Vojvodine, u podsticanju kulturnog života.

Ovo je i dalje ozbiljan problem. Ogromni predeli Srbije, da nije, tu i tamo, napora malog broja entuzijasta, ostali bi kao neka vrsta prostora „kulturne pustoši”. Ovo je posebno pogubno što veliki broj školske omladine iz nekih delova Srbije ima malo mogućnosti da se susretne sa kulturnim sadržajima.

Bez približavanja kulturnih vrednosti stanovništvu ono ostaje prijemčivo za političke manipulacije, udaljeno od osećaja za demokratske standarde, u čemu kultura ima i te kako veliki značaj.

Ne iznenađuje zato da su među mladima rašireni retrogradni ideološki stereotipi, ksenofobija, predrasuda o svetu izvan Srbije. Ali, i sama kulturna aktivnost može da bude zahvaćena retrogradnim i nacionalističkim idejama, služeći njihovoj promociji ili degradaciji kulturnih vrednosti.

Većina angažovanih u kulturnim delatnostima, bilo kao stvaralaca bilo kao zaposlenih, ne pokazuje dovoljno inicijative za promenu stanja u kulturi, kako zbog egzistencijalne nesigurnosti, decenijske finansijske i kadrovske zavisnosti (koja je prešla u naviku) od milosti budžeta države, zavisnosti, ranije od jedne partije a sada od partija.

Do ove konstatacije, sa punim pravom, moglo bi se doći i sada, s tim što se takvo stanje obnavljalo uprkos povremenim promenama globalne i lokalne vlasti partija.

Pogubnost takvog stanja i mehanizama odražava se na čitav niz vidova kulturnih aktivnosti i na izbor kulturnih vrednosti koje treba promovisati (nedovoljna međunarodna saradnja, jednostrano prezentiranje kulturnih dostignuća Srbije, pretežno zanemarivanje kulture u medijima,

pa i afirmisanje pojava koje se suprotstavljaju kulturi, ili prave prepreka na putu do nje, itd.)

Ta slika se gotovo u potpunosti poklapa sa aktuelnim stanjem, tako da sugestije za reformom u oblasti kulture date u tadašnjem izveštaju mahom nisu izgubile na aktuelnosti, a neki koraci preduzeti u zakonskom regulisanju ponekad su (u 2013), sa problematičnim rešenjima.

Sugestije i predlozi u izveštaju za 2005. su se odnosili (skraćeno): na zakonsko regulisanje, potrebu usvajanje nacionalne strategije za razvoj i ciljeve kulturne politike sa naglaskom na decentralizaciju, na reorganizacionu, uspostavljanje novih modela rada u organima javne uprave, na primenu javnih konkursa, na stručno i profesionalno vođenje kadrovske politike, na razradu modela privatizacije u kulturi, na poboljšanje materijalnog položaja kulture, na profitabilno korišćenje resursa u kulturi itd. Ono što je u tim sugestijama izostalo je potpunije promišljanje o povezanosti kulture i obrazovanja, što bi danas trebalo staviti u fokus razmatranja o unapređenju položaja kulture u Srbiji.

Mnoge od ovih sugestija su i dalje aktuelne.

Izveštaj za 2005, posvećuje se i jednom ideološkom rascepu i sukobu u kulturi u Srbiji, koji se perpetuira sa nesmanjenom žestinom, a koji deluje na poteze kulturne politike, globalne i lokalne, i na afirmisanje određenih vrednosnih sistema. Taj sukob, koji u istoriji kulture Srbije traje dugo, odvijao se, grubo rečeno, nekada između tradiconalista i modernista, a poslednjih decenija dobio je oblik sukoba između nacionalističkog, etnocentričnog, autističnog, čak ksenofobičnog, s jedne strane, i globalističkog, modernog i otvorenog, s druge.

Opšta slika stanja u kulturi

Stanje u kulturi Srbije je, po svim znacima, očito loše (što zahteva alarmantno ozbiljnu raspravu):

- zakonodavno regulisanje područja kulture je nepotpuno, često izlaže sferu kulture nevoljama zbog neadekvatnih zakonskih rešenja (videti odeljak 2. Propisi u oblasti kulture)

- finansijska sredstva namenjena kulturi su krajnje nedovoljna (visina budžeta u 2013, bila je na istorijskom minimumu), ili se i ta nedovoljna sredstva neadekvatno raspoređuju;
- delimičnu su blokirane neke kulturne institucije ili su njihove aktivnosti svedene na puko preživljavanje oslonjeno na entuzijazam onih koji u njima rade dok se u drugima neracionalno troše sredstva;
- već godinama je zatvoreno za javnost kulturno blago pojedinih najreprezentativnijih kulturnih institucija, kao što su Narodni muzej ili Muzej savremene umetnosti, pa je novim generacijama uskraćeno ono što je bilo na raspolaganju generacijama pre devedesetih godina prošlog veka (Narodni muzej je zatvoren još od 2003, zbog rekonstrukcije koja nikada nije ni počela, a radovi na Muzeju savremene umetnosti, započeti 2008, znatno su usporeni);
- mnoge galerije ostaju prazne, bez programa, filharmonija ima muzičare, gotovo i čitavu zgradu, ali su instrumenti rashodovani, pozorišta se dovijaju oko najelementarnijih rekvizita ili koreografije;
- pozorišta reduciraju svoj repertoar ili se obuzdavaju od kreativnih iskoraka, izlazeći u susret najčešće prosečnim očekivanjima i navikama gledalaca;
- izdavačke kuće s velikim naporom pokušavaju da, popularnom i drugorazrednom literaturom, pokriju troškove izdavanja kapitalnih dela, a neke od centralnih izdavačkih kuća sa potvrđenom kulturnom misijom preuzimaju partijski kadrovi i menjaju na gore njihovu uredničku politiku (slučaj „Službenog glasnika”);
- neki od ključnih festivala stvaralaštva ostaju bez potpore dok se, bez kriterijuma, održavaju manifestacije čiji kulturni učinak nije dovoljno ubedljiv, a koje apsorbuju i onako oskudna lokalna i državna finansijska sredstva (državne proslave, jubileji, crkveni praznici itd);

- časopisi, koji su nekad bili dinamične laboratorije književne produkcije i ideja, izlaze uz velike napore, plaćajući minimalne honorare autorima;
- kinematografiji je u 2013. godini namenjeno izuzetno malo finansijskih sredstava tako da filmska produkcija, uorkos brojnim talentovanim mladim autorima, nema više, osim izuzetaka, onaj kulturni značaj koju je u Srbiji nekada imala;
- nedovoljna podrška medija (uz nekoliko časnih izuzetaka), pogotovo televizije zbivanjima u kulturi koju uočava Nacionalni savet za kulturu, mada uz suviše blagu preporuku “da zastupljenost kulturnih sadržaja u medijima u Republici Srbiji bude u skladu sa važećim zakonima, da RRA prati ne samo procenat reklamnih sadržaja već pre svega ostvarivanje onih predloženih sadržaja na osnovu kojih su pojedine medijske kuće i dobile licencu na konkursu”;
- krajnje zanemarivanje uloge obrazovnog sistema u promociji Kulture, pa se pretpostavlja da će se, vremenom, sve veći deo populacije u Srbiji udaljavati od culture, a mnogima kulturne vrednosti ostati nepoznanica;
- politika finansiranja pod rukovodstvom prethodnog ministra za kulturu (koji je smenjen prilikom rekonstrukcije vlade u drugoj polovini 2013. godine) mahom je usmeravana prema finansiranju proslava, godišnjica državnosti, istorijskih jubileja i crkvenih praznika, a mnogo manje na projekte koji kreiraju nove kulturne vrednosti;
- s tim u vezi preferira se takozvana “patriotska umetnost” umesto da se u nacionalnoj kulturi promoviše ono što je stvaralačko i reprezentativno za svet, pa se tako banalizuju i snižavaju njene vrednosti;
- snižavanja vrednosti ne potiče samo od isticanja “patriotske umetnosti”, već i iz niza, kako ideloških i stvaralačkih ograničenja (proisteklih iz celokupne klime u društvu i kulturi), pa dolazi

do srozavanja umetničkih dometa nekad značajnih kulturnih manifestacija;

- odlaže se donošenje dokumenta o dugogodišnjoj strategiji kulturne politike (dokument predviđen Zakonom o kulturi iz 2009, a rok za njegovo usvajanje – šest meseci – premašen za više godina);
- konkursi za kulturne projekte i namene (često nedovoljno transparentni, što otvara prostor korupciji ili “prijateljskim” izborima) često kasne;
- postoji velika nesrazmera između kulturnog života u Beogradu i ostatku Srbije;
- predstavljanje kulture Srbije u inostranstvu, ili je podložno isticanju arhaičnih i starih kulturnih vrednosti, osim izuzetaka, ili je pripremljeno bez jasne strategije kako prikazati kulturu Srbije da ona izazove interesovanje u savremenom svetu;
- regionalna kulturna saradnja prepuštena je “dovijanju” kulturnih radnika bez dovoljne podrške države i bez dugogodišnje projekcije;
- u takvoj atmosferi i situaciji, dolazilo je do otvaranja prostora za skandale u kulturi, sukobe između vd. direktora institucija kulture i upravnih odbora, do nesporazuma i svađa, do skandala oko izbora upravnika nacionalnih institucija kulture (postala je važnija borba za mesto upravnika ili mesto u upravnim odborima od samog programa), do nametanja nekompetentnih organizatora kreatora-nekreatora kulturnog života;
- i među samim kulturnim radnicima, kao i u privredi, bilo je pojava “burazerske saradnje”, kad su kulturni radnici donekle zanezarivali umetničke i kulturne ciljeve, a formirali grupe u kojima su jedni drugima “pribavljali” poslove;
- uprkos finansijskim i drugim ograničenjima, a zahvaljujući posvećenosti, bilo je kulturnih institucija i organizacija koje su održavale kulturni život, dinamično reagovala na potrebe publike,

sprovodile regionalnu i međunarodnu saradnju, uključivale se u edukaciju za kulturu ili organizovale skupove na kojima se razmatrala situaciju u kulturi;

- u ogromnoj poplavi medija sa obiljem šunda i bukvalno anti-kulturnih sadržaja, bilo je, ipak, i napora pojedinih redakcija da zadrže (manje-više uspele) emisije iz kulture.

Propisi koji deluju u oblasti kulture

Iako je poslednjih godina, počev od donošenja Zakona o kulturi 2009, počelo zakonsko regulisanje područje kulture, manjkavosti propisa su uočavani na različitim skupovima. Navođeno je, kako se neki i dobri propisi nedovoljno primenjuju, a i da su, javnost i kulturni radnici, nedovoljno informisani o mogućnostima koje im zakoni nude. Takođe, i žučnih upozorenja o neprimenjivosti neki propisa čije donošenje pokazuje nerazumevanje prirode delatnosti u kulturi. Velike kontraverze i teškoće izazvali su i propisi, često neprimenjivi i van Zakona u kulturi. To se, pre svega, odnosi na četiri zakona (o budžetskom sistemu, javnim nabavkama, rokovima za izmirenje novčanih obaveza u finansijskim transakcijama i o naknadama za korišćenje javnih dobara). Formirana je (na inicijativu Nacionalnog saveta za kulturu) radna grupa sa zadatkom da formuliše predloge kako otклонiti ove nedostatke, ali je njen rad zamro.

Zakon o javnim nabavkama ozbiljno je otežao rad institucija u kulturi, a poneka rešenja u njemu su izgledala čak i apsurdno. Brzo se pokazalo kako je neophodno izuzimanje ustanova kulture iz obaveze sprovođenja celokupne procedure javnih nabavki kad je reč o nabavci kulturnih dobara, umetničkih dela, knjiga za biblioteke, realizaciji novih umetničkih projekata (umetnička produkcija) itd. Pošto nije na vreme reagovalo, Ministarstvo za kulturu je bilo prinuđeno da traži naknadne izmene i dopune tog zakona (proces koji do danas nije završen), ali su, do tada, učesnici u kulturnom životu imali ogromne teškoće u poslovanju.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu pogodilo je kulturne delatnosti zabranom zapošljavanja u javnom sektoru do 31. decembra 2015. godine i ograničenjem ukupnog broja (na 10 odsto)

zaposlenih u organu ili instituciji koja se posredno ili neposredno finansira iz budžeta. Ove restrikcije onemogućuju pojedinim kulturnim institucijama (posebno u pozorištima) angažovanje mladih kreativnih aktera kad stariji odlaze u penziju, a drugima, parališe rad, jer se u kulturi, po prirodi delatnosti, zahteva angažovanje spoljnih saradnika prema okolnostima i prema koncepcijama pojedinih projekata (na primer, reditelja, kostimografa, kompozitora, scenografa, pisaca, prevodioca, muzičara itd). Osim paralize rada, takav propis onemogućuje popunjavanje upražnjenih radnih mesta, a i broj nezaposlenih mladih stručnjaka će porasti.

Propis koji predviđa rok od 45 dana za izmirenje novčanih obaveza u finansijskim transakcijama prema dobavljačima i davaocima usluga za neke oblasti kulture, i po prirodi stvari i po okolnostima koje u našem društvu nije moguće izbeći, pogubno deluje na mnoge kulturne ustanove i preči čak i njihovom blokadom.

Donošenje takvih propisa svedoči o nerazumevanju izvršne vlasti za specifičnosti kulturne delatnosti, kao i o nedovoljnoj sposobnosti i indolentnosti zakonodavne vlasti (skupštine, odnosno poslanika) da se odupre lošim zakonskim predlozima. Takođe i o nepripremljenosti Ministarstva za kulturu da se, u okviru izvršne vlasti argumentovano izbori za prepoznavanje tih specifičnosti. Ali, i o nedovoljnom angažovanju samih poslenika kulture, često podeljenih sopstvenim "sektorskim" i ograničenim interesima, da bi se nametnuli kao uticajan društveni faktor.

Propisi o obavezi kulturnih ustanova da vraćaju sopstvene prihode u budžet, ugrožavaju nastojanja kulturnih ustanova da nadoknade hronični nedostatak sredstava koja dobijaju iz budžeta i ostvare, kreativnim anagažovanjem, dodatne umetničke aktivnosti i time bolje ispune svoju osnovnu misiju. Ovaj propis je, ipak, revidiran.

Svime što je navedeno, nikako se ne iscrpljuje lista nepovoljnih ili nedovoljnih zakonodavnih rešenja koja pogubno deluju na čitav niz kulturnih institucija i delatnosti.

Niz loših normi za institucije i aktere u kulturi donosi se uporedo sa pretencioznim izjavama da će se doneti akt o strategiji kulturnog razvoja. Čin nesumnjivo neophodan, ali još uvek neispunjen. Takođe, priprema takvog akta udaljena je od javnosti i, umesto da snažno animira raspravu

relevantnih političkih aktera i širokog kruga kulturnih radnika, odvija se u atmosferi indolentnosti.

Organizaciona i savetodavna tela koja deluju u kulturi

Kakvo je, međutim, stanje onih mehanizama u državi i lokalnim zajednicama koje bi trebalo da se suprotstave takvom stanju? Ako se, za sada, delimično zanemare ideološka sukobljavanja (o čemu će kasnije biti reči) i posmatra način formiranja i delovanja tih mehanizama, očigledno je da to ne obećava boljitak. Već je pomenuto da je Skupština Srbije, prilikom donošenja propisa, pokazala nespremnost da kulturi posveti dovoljno primerene pažnje. Takođe, izvesnu nesposobnost Ministarstva za kulturu da Skupštini predoči ubedljive argumente protiv loših propisa i nametne razumevanje kulture kao podloge kvaliteta aktivnosti u svim sferama društvenog života. Takođe je jasno da delovanje u kulturi zavisi i od kadrova koji su nosioci tih aktivnosti, posebno onih angažovanih u upravljačkim telima institucija u kulturi (upravni i nadzorni odbori, upravni saveti, direktori itd). Opšte je mesto da je izbor ovih aktera pod znatnim uticajem političkih partija koje u upravljačkim telima ili službama angažuju, ili prosto namiruju "svoje" ljude. A, to često dovodi do postavljanja na takva mesta ili nedovoljno kvalifikovanih pojedinaca ili ideološki usko usmerenih.

Dolaskom na čelo novog ministra (Ivana Tasovca) za kulturu 2013, ohrabrena su očekivanja da će se takva situacija postepeno menjati, otvoriti proces "departizacije" i modernizacovati delovanja i samog Ministarstva za kulturu. (Rad Ministarstva u prethodnom period, na čelu sa drugim ministrom ocenjen je kao neadekvatan i obeležen ideološkom uskogrudošću zalaganjem za promovisanje takozvane "patriotske kulture"). Međutim, kako nije došlo do temeljite i ozbiljne rasprave o položaju kulture, o strateškom opredeljenju, o usklađivanju tržišnih elemenata i državne potpore, o zabudama ili korisnim inicijativama samih kulturnih radnika, pojedinačni potezi Ministarstva za kulturu sa novim ministrom doveli su do niza sporenja i, za sada, nije otvoren put da se problemi u kulturi bolje rešavaju.

Jedno od tih sporenja bilo je između ministra za kulturu i Nacionalnog saveta za kulturu. Ministar je zamorio Savetu da je više pažnje posvetio svom statusu nego predlozima o reformi culture, jer da jeste, "Srbija danas ne bi imala 61 instituciju od nacionalnog značaja u kulturi i ne bi finansirala daleko veći broj manifestacija i festivala nego što imamo dana u godini". Savet je odgovorio da u njegovoj nadležnosti i nije donošenje strategije kulture, da radi u krajnje otežanim uslovima, da je, bez obzira na to, održao veliki broj sastanaka po radnim grupama, dok je odluka o ustanovama od nacionalnog značaja doneta uprkos stavovima Saveta. Uz to, da Savet ne pravi niti bira, niti finansira manifestacija u kulturi, kao i da je davao predloge šta bi u tom pogledu trebalo učiniti. I podsetio ministra na neuspeh radnih grupa Ministarstva za kulturu koje su donele nepotpune tekstove o strategiji, ne završavajući taj posao. U svakom slučaju, ovaj sukob je otkrio i izvesnu konfuziju kad je reč o nadležnostima Saveta i Ministarstva.

Drugi spor izazvala je odluka Ministarstva za kulturu da raskine protokol o saradnji sa Nezavisnom kulturnom scenom Srbije (NKSS). Protokol je svojevremeno usvojen kao dokument o dobrim namerama kontinuiranog dijaloga između nezavisne kulturne scene i resornog ministarstva, o pitanjima civilnog sektora u kulturi i kulturne politike u celini. Prebačeno je Ministarstvu da ne prepoznaje uspehe ove scene, da se priklonio grubom stavu, kako se ova asocijacija finansira po automatizmu, a da ona, navodno, nije doprinela unapređenju kulturnog života u Srbiji. Takvi stavovi argumentovano su osporeni na skupu koga je organizovala NKSS u novembru 2013. godine (o tome nešto kasnije).

Ovi simptomi nejasne i neodređene kulturne politike javiće se i u razgovoru sa ministrom, organizovanom na inicijativu 36 pisaca, urednika i književnih kritičara. Navodeći nevolje kojima su izloženi pisci i čitava književna scena preloženo je da se formira komisija za dodeljivanje stipendija piscima za nesmetani rad, unapredi otkup knjiga, rešava problem izdavanja časopisa, podrži izdavaštvo, književne manifestacije, stvaralaštvo za decu i mlade, osmisli prezentacija naše kulture u Evropi i svetu na adekvatan način. Uz razumavanje tih problema, ministar je upozorio inicijatore da su zanemarili celokupnu društvenu i kulturnu scenu (položaj

biblioteka, stanje knjižara itd). I da i oni sami doprinose takvom stanju tako što svoju afirmaciju traže prvenstveno u medijima, i što su zaokupljeni, više političkom a manje književno-teorijskom polemikom.

Prirodno, inicijativa pisaca i drugih delatnika angažovanih oko knjige zahtevalo bi temeljitu raspravu, kako o kriterijumima za dodelu stipendija tako i o drugim oblicim podrške književnoj delatnosti. Javile su se ideje da se, zajedno sa Ministarstvom razmisli i o dodatnim oblicima finansiranja (stvaranje više nezavisnih fondacija, poreske olakšice za donatore, trajni oblici saradnje itd.) čime bi se postepeno stvarala mreže tačaka raznih nivoa moći unutar koje će lakše opstati i postići prikladniju raspodelu resursa, mimo ideoloških diktata i podela. Istovremeno bi se manjom zavisnošću od Ministarstva omogućila bolja kontola njegovog rada, ali i olakšalo Ministarstvu istupanje pred zakonodavnim telima jer bi se, na primer, instaliranjem više fondacija, smanjio pritisak na budžetska sredstva).

Ovaj razgovor pokazao je izvesna ograničenja svih aktera. Dok pisci još uvek očekuju pomoć od jednog centra u kome se nalazi Ministarstvo za kulturu sa svojom finansijskom (ne)moći, bez iskoraka i predloga za suštinsku promenu dosadašnjeg načina funkcionisanja u kulturi, dotle Ministarstvo za kulturu, kao da nedovoljno razume odgovornost državnih organa da uredi polje kulture. Ova zabuna, međutim, izgleda logična ako se percipira "stanje duha", kako u državnim organima tako i među akterima u kulturi. U jednoj izjavi ministra za kulturu, prilikom procesa postavljanja upravnika ključnih institucija kulture, zamerena je kulturnoj javnosti indiferentnost, jer se nije dovoljno uključila u važan posao, čime je, po mišljenju ministra, "izgubila kredibilitet da prema tom izboru bude kritična". Ali, istovremeno, Ministarstvo, osim uobičajenih poslova, nije preduzelo ništa da se ispuni program koga je novi ministar objavio pri stupanju na dužnost posle smene prethodnog: 1) profesionalizacija kadrova, 2) jačanje institucija i 3) transparentnost u donošenju zakona. Raspisivanjem konkursa za direktore kulturnih institucija ponavljale su se scene nameštanja konkursa i dolazilo do neplodnih sukoba, ne oko programa nego oko ličnosti. Istitucije su mahom slabile. Na promeni zakona radilo se neadekvatno, a izrada strategije kulture je zamrla. Nekoliko poteza

Ministarstva za kulturu na čelu sa novim ministrom moglo bi da bude pozdravljeno. Na primer, privremeno suspedovanje dodele nacionalnih penzija (prošlih godina, sa nepouzdanim kriterijumima i sumnjivim procenama, to je trovalo odnose među kulturnim radnicima). Ali, ipak, to je bilo nedovoljno i malo.

Prepreka da se realizuju mogući (samo mogući, ali ne i artikulisani) korisni planovi Ministarstva za kulturu bio je i uticaj partija na kulturni život, nasleđen i teško promenljiv sastav mnogih upravnih odbora ustanova kulture. Članovi upravnih odbora često su transmisija svojih političkih mentora ili zagovornici rigidnih stavova, a time i prepreka za kreativne iskorake.

Velika nada da će se dolaskom novog ministra za kulturu unaprediti delovanje Ministarstva za kulturu postepeno se gasila. Nije učinilo ništa, kao što je pomenuto, na stvaranju strategije kulturnog razvoja Srbije, poništio je protokol o saradnji sa NKSS. Nije preduzeto ništa da se ustanove kulture izuzmu od primene Zakona o javnim nabavkama i ukloni ograničenje zapošljavanja (po Zakonu o budžetskom sistemu) u ustanovama kulture. Nije poštovalo zakonske rokove za konkurse niti poništilo protivzakonite odredbe o njihovim uslovima. Pojavljivale su se i druge zamerke: uskraćivanje finansijskih sredstava važnim manifestacijama, odsustvo napora da se reše neki administrativni problemi samostalnih umetnika, a da je i samo Ministarstvo krivo za neke skandale (prilikom izbora upravnička institucija kulture) itd.

Postavlja se, dakle pitanje, ko sve snosi odgovornost za ovakvo stanje. I da li su kulturni stvaraloci i uopšte, oni koji nosi kulturne aktivnosti dovoljno spremni i agilni da artikulise svoje stavove i obezbede svoj uticaj? Ili sui oni podložni koroziji koju je dugogodišnja zapuštenost oblasti kulture izazivala? I da li su, i među njima, elementarne teškoće bile izvor međusobnih sukoba i preovladalo staranje samo o sopstvenim intereseima, čimi se ugrožava i opšti interes i interes samih kulturnih radnika?

Pokušaji kulturnih aktera i javnosti da se poboljša stanje u kulturi

Pomenut je pokušaj (nedovoljno uspeo) pisaca, izdavača i drugih poslenika knjige da se, zajedno sa novim ministrom za kulturu, pronađu modusi koji će poboljšati položaj pisaca i knjige. Međutim, kao da je već očitо neuspešno delovanje prethodnog ministra (Bratislava Petkovića) stvorilo klimu da kulturni poslenici dignu svoj glas. Tako je 22. marta 2013. godine organizovana Tribina o kulturnoj politici u Srbiji (Organizacioni odbor LDP za obeležavanje 10-godišnjice ubistva Zorana Đinđića) sa učesćem brojnih umetnika, kulturnih poslenika, novinara i priličnog broja ostalih zainteresovanih. Čulo se mnogo uobičajenih stavova o stanju u kulturi (da je obezvređena, "partizovana", centralizovana, previše "beogradska", da se dugo čeka na donošenje strategije razvoja kulture, da je finansiranje ispod minimuma i bez jasnih kriterijuma, da su čitave generacije zaboravile šta je vredno, kako da čitaju, kako da procenjuju umetničko delo, itd). Rečeno je i da je potreban model kulturne politike u kome će struka imati odlučujuću ulogu, a u tome i značajan udeo i civilni sektor. Takođe, da je važno proširiti modele delovanja kulturnih institucija edukativnim radom. To podrazumeva aktivnu saradnju sa obrazovnim sektorom u koji kultura nedovoljno prodire, pa raste broj mladih koji nisu prijemčivi za kulturne vrednosti. Navođeni su i primeri dobrog vođenja politike u drugim zemljama: precizna kulturna strategija za više godina i inventivni načini finansiranja.

Na ovom skupu je dominirao stav (iako je bilo i drugih mišljenja) da celokupno kulturno polje ne sme da zavisi od menadžerske aktivnosti pojedinih institucija (pa se uspeh meri time koliko je neko vešt da ličnim vezama nabavi novac za svoje pozorište ili neki projekat). Dakle, ne prepuštiti ga dominaciji tržišta, jer kultura nigde ne opstaje bez države pošto nije zabava, ni sticanje novca, već edukacija i ne meri se kvantitetom produkcije i brojnošću publike, već kvalitetom. Neki su odgovornost za stanje u kulturi pripisali državi, ali i nekim kulturnim institucijama (čiji je način rada arhaičan i prevaziđen), kao i samim kulturnim radnicima.

Drugi skup koji je pokušao da animira državne organe i javnost s namerom da dramatično upozori na nepovoljno stanje u kulturi sazavan je pod nazivom "Protest protiv ubijanja kulture". Održan je 22. juna 2013, na Trgu republike u Beogradu na inicijativu Udruženja dramskih umetnika Srbije, kome su se pridružili i predstavnici drugih udruženja: filmskih glumaca, muzičkih umetnika, kompozitora, likovnih umetnika, Srpsko književno društvo i Asocijacija nezavisne kulturne scene Srbije. Najavljen je snažnim rečima gneva o "masakru nad kulturom i umetnošću", o strahu za budućnost naroda "čiji se duh hrani crnim hronikama, a ne knjigama, šund televizijskim programima, a ne obrazovnim emisijama, golim silikonskim devojkama, a ne umetničkim aktovima, te sveopštim nasiljem i netolerancijom, a ne pozorištem". Postavila su se pitanja, da li ćemo dopustiti da se pozorišta zatvore, da se izložbe gledaju u mraku, propadaju zgrade institucija kulture, da se klasična muzika potiskuje, da imamo još državnih činovnika i partijskih poslušnika, da nam propadaju i kulturni spomenici, a i da se ne brinemo u kakve će ljude izrasti naša deca "koja se svakodnevno budu noževima". Učesnici su nosili transparente na kojima je pisalo, "Stop kultur-rasizmu", "Kultura nije roba", "Znanje nije roba", "Križa je objektivni problem, ali je gubitak kulture mnogo opasniji", "Ulaganje u kulturu vodi progresu", "Država jednako kultura", "Od onih koji su spaljivali knjige i časopise još gori su oni koji ih ignorišu" i sl... Protest se odvijao i kao refleks na činjenicu da je za kulturu predviđeno samo 0,62 procenata državnog budžeta, da su brojne značajne manifestacije oštećene najnovijom raspodelom sredstava (pozorišni festival Bitef je dobio upola manje novca nego prošle godine, Jugoslovensko dramsko pozorište i Zvezdara teatar sredstva dovoljna za po jednu predstavu, a krajnje oskudna i za jazz festival u Nišu, Nišvil, dok drugi, kao, na primer, beogradski likovni Oktobarski salon nisu dobili ni dinara).

Slični skupovi su istovremeno organizovani i u Novom Sadu i Nišu, kao i u Vršcu.

No, učinak ovoga skupa (skupova) nije bio suviše ubedljiv, s tim što je, možda, doprineo da u tzv. "rekonstrukciji vlade" u leto 2013, dotadašnji ministar kulture (Bratislav Petković) zameni novim (Ivan Tasovac). Recepcija dometa samog skupa bila je različita. Jedni su tvrdili da je minoran, a

zahtevi izneti na njemu, nerealni. I da je pokazao nesposobnost kulturnih radnika da kao relevantna snaga istupe pred vlastima. Drugi su se suprotstavljali stalnim "vapajem" kulturnih radnika za sredstvima koja država treba da im udeli bez ikakvih kriterijuma umesto da bude politički korektiv kad demokratski mehanizmi ne funkcionišu, pa je takav protest samo dekoracija.

U svakom slučaju, protesti su izazvani prvenstveno uskraćivanjem finansijskih sredstava i neadekvatnim kriterijumima finansiranja koji pretežiraju rigidan i arhaičan diskurs. Očekivanja od izbora novog ministra za kulturu nisu se ispunila. Postalo je jasno da su nagomilani problemi preveliki, a za sprovedenu departizacije nemoćno i Ministarstvo za kulturu i sami kulturni radnici. Zadržavaju se nedovoljno efikasni stari modeli finansiranja. Ne raščićava se ideološki sukob između onih koji veruju u pretežni značaj tržišta za rešavanje problema finansiranja u kulturi i onih koji su protiv toga. (o tome nešto kasnije). Ovi protesti i upozorenja otkrili su i ozbiljnu podeljenost interesa unutar samih kulturnih radnika, čak i njihov strah da istupe radikalnije, strah od finansijske uskraćenosti, od publike, od gubitka posla, od neizvesnosti političkih trendova, odnosno od kadrovske uplitanja političkih centara moći. A, nažalost, i od drugih iz iste branše koje muče slični strahovi. Sve to utiče ne samo na reduciranje obima kulturnih ponuda nego i na njihov kavalitet.

Jedan od pokušaja da se obezbedi uticaj kulturnih radnika na kulturnu politiku bio je i skup "Mesto i uloga civilnog sektora u kulturi Srbije i regiona" koju je organizovala Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) u novembru 2013. godine. Povod je delimično bio i pomenuti prekid protokola o saradnji sa Ministarstvom za kulturu. Naglašeno je da je civilni sektor akter i inicijator promena u kulturi i kulturnoj politici, u stvaranju novih vrednosti i oblika organizovanja koji su primereni savremenom društvu, da uvodi čak i nove grane umetnosti. To se može ostvariti, ili uz saradnju sa vlastima ili u konfliktu sa njima. A, poželjnije je ako se odvija u saradnji, što je prekid protokola otežao. Pomenuto je i da su u NKKS najobrazovaniji kadrovi na kulturnoj sceni Srbije koji dobro poznaju menadžment, organizaciju, posebno projektni menadžment, i to znatno bolje od bilo koga u Srbiji. Takođe, da je NKKS najveći promoter međunarodne i regionalne saradnje.

Ako se i ne može smestiti u skupove koji direktno i glasno alarmiraju javnost, naučna konferencija „Kultura u tranziciji: slučaj Srbije” (23. maja 2013), koju su organizovali Srpsko sociološko društvo i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, imala je ambiciju da naučnim instrumentima bar delimično snimi stanje u kulturi Srbije, njene društvene pretpostavke i odlike. Ovaj pokušaj da se naučno utemelje mogući pravci kulturne politike, sam po sebi je bio značajan bez obzira na moguću kritiku nekih iznetih stavova. Na konferenciji su prikazivani dominantni modeli u kulturnoj politici Srbije i u xx veku, a koji još uvek traju, govorilo se o ekonomskom i finansijskom deficitu, o medijimima u kojima preovlađuju anti-kulturni sadržaji. Zalagalo se i za preciziranje obima kulture na koji će prvenstveno država usmeriti (zakonski i finansijski) svoju pažnju, kao i o problemima odlučivanja tom prilikom. Navođeni su poželjni modeli finansiranja kulture (što izaziva kontradikcije) i loše strane privatnog preduzetništva u kulturi. Našlo se i nekoliko studija pojedinih slučajeva koji ilustruju i stanje u kulturi i moguće pravce da se ona unapredi. Izloženi su i rezultati nekih istraživanja o vrednosnim nedoumicama kulturne politike Srbije na osnovu analiza stavova prema obrazovnoj, radnoj, generacijskoj i nacionalnoj podeli društva. Međutim, na konferenciji je bilo i istupanja koja su imala jasnu ideološku orijentaciju i koja su, iz tog ugla, čak i iz geopolitičkog, pokušala da osvetle procese u kulturi Srbije (o čemu više kasnije)

Finansiranje kulture

Delimično nevolje u finansiranju kulture proističu, kao što smo videli, i iz zakonodavne sfere i zbog nepridržavanja ustanovljenim propisima. Takođe, i zbog kašnjenja konkursa što je dovodilo u tešku situaciju i kulturne institucije i kulturne radnike uopšte. Finansijska sredstva su često usmeravana razučeno, bez jasne prestave o tome ko treba da bude nosilac (pa i finansijer) pojedinih manifestacija. Može se dovesti u i pitanje opravdanost zadržavanja na državnom budžetu nekih tradicionalnih manifestacija i brojnih nagrada. Faktor koji je takođe značajan za korišćenje ionako malih sredstava, jeste i oklevanje kulturnih institucija da se transformišu i pronađu balans između neminovnog respekta tržišnih uslova (pronalaženjem odgovarajućih modela rada) i državne potpore.

Šta u tom pogledu učiniti prevazilazi mogućnosti jednog ovakvog teksta. Pa, ipak, ne mogu se zaobići bar neki od predloga kako uspostaviti finansijske mehanizame koji bi, koliko toliko, ublažili posledice globalne finansijske krize na kulturu Srbije. Ovi predlozi polazili su od osnovnog stava da država zanemaruje kulturu i da je nedopustivo mali procenat koji se u budžetu za kulturu odvaja (0,62 odst). Ali, taj hendikep je delimično posledica i nepostojanje strategije o formiranju dodatnih oblika finansiranja. Na primer: apliciranje na osnovu programa Creative Europe usvojenog u Evropskom parlamentu, stvaranjem nezavisnih fondova koji bi prikupljali novac van budžeta od poreza za igre na sreću, alkohola ili cigareta, oporezivanjem šunda i kiča, zabavnih programa itd.

Čitav ovaj spektar predloga i ideja rađao se na sceni na kojoj je bilo ideološke podvojenosti između onih koji su se zalagali za dominantnu ulogu države (pogotovo u Srbiji) u finansiranju kulture i onih, da je zdraviji put primena tržišnih mehanizama u finansiranju kulture.

Prvi su smatrali da je uloga države u tome neophodna, bez obzira na sve manjkavosti koje njeno odlučivanje može da ima (vlast time dobija moć da promoviše sopstvenu ideološku i političku orijentaciju). Navodili su da slobodno tržište u kulturi najčešće čuva zatečeno stanje, a da je u Srbiji i obolelo i prepušteno inerciji. Videli su u dominaciji tržišta priliku za mešetare u kulturi, pa i za korupciju, povod da se izlazi ususret već oformljenim potrebama konzumenata, nižem ukusu. Upozoravali su da je naše tržište isuviše malo i da se na njega ne može primenjivati ono što je moguće na velikim tržištima, pa kultura, umesto da teži autentičnosti, postaje autistična. Suprotstavljajući se liberalističko-merkantilističkim kompetitivnim strategijama, oni su se zalagali za partnerstvo kulturnih radnika sa državom, kako bi neutralisali devijacije njenog odlučivanja. To je posebno postalo aktuelno u trenutku kad je Ministarstvo za kulturu (za vreme prethodnog ministra) pokušalo da nametne politiku afirmisanja „nacionalne kulture” umesto mnoštva kulturnih identiteta. Primer takve orijentacije je i finansiranje projekta „1700 godina Milanskiog edikta”, koji je, bez ubedljivih kulturnih vrednosti i sa precenjenom nadom da će doprineti imidžu Srbije u svetu, potrošio veliki deo finansijskih sredstava namenjenih kulturi.

Oponenti prethodnog stava su se zalagali za liberalnu opciju, tvrdeći da bi tržište doprinelo napretku društva, pa i kulture. Čudili su se svojim suparnicima što poveravaju najveću vlast državi koju inače kritikuju. Navodili su da je vrlo teško na nivou države odlučivati šta je u kulturi dobro. Pogotovo u Srbiji gde vlada politički voluntarizam, u kojoj ne postoji vladavina prava, dok mnoge institucije (i kadrovi u njima) rade loše zato što primaju novac, a nisu izložene proveri tržišta itd. Na to im je odgovoreno da se zalaganjem za prioritet tržišta upravo ne uzima u obzir realnost u Srbiji, pa bi još veće prepuštanje kulture tržištu uništilo kulturu. Takođe, da postoje segmenti društva o kojima je potreban dogovor i mimo tržišta, pogotovo što je naše tržište malo. Ako bi ono prevladalo, bez druge regulative, došlo bi čak i do gašenja nekih važnih kulturnih institucija i aktivnosti. Navodili su da se posledice prepuštanja kulture tržištu već vide: povećava se broj „polukulturnih i potkulturnih” manifestacija koje nepotrebno usisavaju ionako mala sredstva, tržišno preduzetništvo favorizuje komercijalni uspeh u odnosu na kulturne vrednosti i hrani zabavnu kulturu. S tim u vezi, iznet je i stav da je jedno od rešenja i razgraničenje (pa i zakonsko) između shvatanja kulture u užem smislu, koja bi imala veću potporu države, od kulture shvaćene u širem smislu koja bi u većoj meri bila prepušten zakonima tržišta.

Iz ovog suprotstavljanja proizilazi još jednom potreba da se u širokoj i odgovornoj raspravi formulišu osnovni principi strategije kulturnog razvoja u Srbiji. Ali, do tada, preovlađujući stav je da je u Srbiji neophodan mešoviti oblik finansiranja kulture i uvođenjem mehanizma tržišta, ali pre svega, delovanjem države. S tim, da država treba da bude izložena kontroli demokratske javnosti predstavljane u odgovarajućim telima i uz druge oblike uticaja stvaralaca kulturnih dobara i konzumenata tih dobara.

Kultura i obrazovanje

Ono što je najviše zanemareno u raspravama o položaju i afirmisanju kulture je uticaj koji na to može da ima sistem i kvalitet obrazovanja. Uprkos pojedinačnim naporima, kultura je u obrazovanju zanemarena, a ono je najbolje mesto na kome će se razvijati sposobnosti za percepciju

kulturnih vrednosti. U obrazovnim institucijama (već i početnog stepena) mogu se pripremati mladi da ih usvajaju i razvijati potreba za kulturom. Time bi se, između ostalog, suzbijali defektni procesi u društvu i povećavao broj građana sa demokratskom senzibilnošću i odgovornošću.

Zbog deficita u obrazovanju, kako je utvrđeno u nekim istraživanjima tokom 2013. godine, mladi su opterećeni ksenofobijom, netrpeljivošću, pod uticajem su najnižih sadržaja medija, a u porastu je i nasilje među učenicima. Mnogi sa zastrašujućim neznanjem izlaze iz škola. Ako se tome dodaju često loši udžbenici (ponekad sa iskrivljenim ideološkim tumačenjem istorije i kulturne prošlosti), pa indoletnost slabo plaćenih nastavnika i za kulturno usavršavanje učenika, a i za svoje sopstveno, nije čudno što u visokoškolske ustanove dolaze budući loši studenti. Privatizovanje školskog sistema, po nekima lek za te boljke, u Srbiji nije promenilo takvo stanje a pokazalo se, u nekim slučajevima, čak i kao neuspešno.

Dok je u pojedinim državama (Slovenija na primer), uvedena Godina umetnosti, u Srbiji nije ni započet sistematski rad da se, osim kroz neke jubilarne proslave bez većeg efekta, radi na kulturnom obrazovanju učenika. Očito je potrebno stvaranje celovitog sistema kojim bi da se tokom godine, u okviru različitih predmeta, kultura postepeno približavala učenicima. Za to je nužna, kao što je navedeno na nekim skupovima tokom 2013. godine, zajednička strateška saradnja Ministarstva prosvete i Ministarstva kulture (kao i Ministarstva za omladinu i sport). Takva bi strategija predviđala način, kako obezbediti što veću dostupnost kulture mladima, saradnju škola i kulturnih ustanova i kako obrazovne institucije okružiti mrežom amaterskih klubova. Jednom reči, i samu kulturu i njeno negovanje treba shvatati, kao što je istaknuto na nekim skupovima, kao neophodni element obrazovanja, tako da ona zauzme važno mesto u reformi obrazovanja. Postoji uverenje da inventivni modeli za ovu saradnju postoje i u drugim zemljama čije iskustvo treba preuzeti, ali da nekih ideje o tome ima i u Srbiji. A, pre svega, da o ovom problemu treba progovoriti u temeljito pripremljenoj raspravi.

Ideološka suprotstavljanja u kulturi

Iza svih stavova o finansiranju i pravcima kulturne politike provlačila se, ne bez snažnih suprotstavljanja, nit različitih ideoloških stavova. Ali jedna ideološka polarizacija se posebno nametnula. Ona se manifestovala kao sukob onih koji su podržavali nacionalističku kulturu i onih koji su smatrali da je, uz okretanje svetu, uz otvoren pogled za sve deformacije društva, neophodan otklon od nacionalističke ideologije (uz suočavanje sa odgovornošću srpskog društva za traumatične događaje iz nedavne prošlosti) koja je donela Srbiji i regionu toliko nevolja poslednjih decenija.

Taj sukob se na javnoj sceni oštro ispoljio još 2012. Godine, stupanjem na čelo Ministarstva za kulturu Branislava Petkovića. Iz Ministarstva su došle izjave da „umetnost treba da bude patriotska” i obnovile su se stare podele na izdajnike i patriote. U novoj politici osećalo se zalaganje za konzervativni tradicionalizam, privrženost nacionalnim, mitologizovanim vrednostima, a prebacivao drugima prezir prema tradiciji srpskog naroda i servilnost prema Zapadu. Promovisanjem takvog shvatanja kulturne politike, njegovi zagovornici počeli su da se postavljaju na važna mesta u kulturi. Iako je ministar kasnije delimično ublažio svoje stavove, šteta je već bila učinjena, a podržavanjem i finansiranjem “patriotskih” projekata takva orijentacija i potvrđena.

Ovo je naročito došlo da izražaja u projektu državne proslave 1700 godina od donošenja Milanskog edikta na kojoj je izvedena predstava “Konstantin”, predstava krajnje oskudnih teatarskih kvaliteta. U čitav projekat uloženo je i mnogo finansijaskih sredstava. Takvi stavovi su erozivno delovali, na primer, i na srozavanje kriterijuma prilikom formiranja programa Pozorja 2013. godine. na koje je uvrštena i ova predstava.

Sukob je bio vidljiv i na primeru skidanja jednog rada (slika koja može da asocira na Hrista, ali u umetnički autentičnoj konstelaciji) u Kulturnom centru Novog Sada. Potez je pravdan “vređanjem osećanja vernika i neprikladnim poigravanjem sa svetinjom”. Ovaj slučaj ilustrovao je snažan uticaj nacionalističkih opredeljenja (uz podršku Srpske pravoslavne crkve) i kadrovske promovisanje upravo zagovornika takvih uverenja. Naime, direktor tog kulturnog centra, postavljen od novih vlasti, istakao se

i skidanjem latinično ispisane table sa nazivom Kulturnog centra i njenu zamenu ćirilicom. Latinično ispisana tabla bila je i povod da se smeni prethodni direktor. Ovoj sukob se delimično manifestovao na javnoj sceni i prilikom pripreme i održavanja multimedijalne izložbe u Kulturnom centru Beograda "Bogujevci. – vizuelna istorija – omaž svim svim porodicama i žrtvama rata", koja je svedoćanstvo o stradanju porodice Bogojevci na Kosovu od srpskih paramilitarnih snaga. Kako ju je podržao i predsednik vlade (u to vreme jedan od aktera sklapanja dogovora Beograda i Prištine u Briselu), ona je, uz izvesne teškoće, uspela da se organizuje i opstane ćuvana od policije koja je sprećavala manje proteste.

Otpor "antipatriotskim snagama" "patriotskih" zagovornika, bio je prisutan i u polemikama. Iako je teško nijansirano i navesti sve argumente koje su zagovornici "patriotske" kulturne politike upotrebljavali, oni su se svodili na nekoliko osnovnih. Tvrdilo se da je autentićna kultura u Srbiji zbog proevropske politike gotovo prestala da postoji. Takođe, da je druga strana alergićna na samo pominjanje patriotizma i nacionalnog interesa u kulturi. Prebacivali su joj marginalizovanje nacionalnog interesa u oblasti kulture i književnosti, nedostatak patriotizma, davanje prednosti regionalnim i evropskim manifestacijam uz zanemarivanje nacionalnih. Time se, tvrdili su, narušava nacionalni identitet, ćak mu se i direktno suprotstavlja ili ga predstavlja u ružnom svetlu.

U prilog tome navodili su da "antipatriotske snage", u filmovima, u književnosti i u teatru, ruže Srbiju, slikajući je kao prostor divljaštva, primitivizma što se ćak istiće kao okosnica identiteta i sudbine srpskog naroda. Istovremeno su zamerali doskorašnjoj politici finansiranja kulture da daje prednost, kako su govorili, "nacionalno-dezintegracionoj struji mišljenja". To je potkrepljivano kritikom prilika u zapadnom, "globalistićki" orijentisanom svetu, agresivno predatom hedonizmu, proizvođaćko-potrošaćkoj pomami. Osuđivana je "antinacionalna" struja zbog servilnog priklanjanja takvom Zapadu, ćime pokazuje svoj "kolonijalni mentalitet". (Vrlo je zanimljivo da se ova kritika zapadnog društva nalazi i meću onima koji se suprotstavljaju "nacionalistićkim" i "patriotskim" stavovima). Taj otpor "patriotskih" snaga našao se i u zanimljivom tumaćenju da u svetu postoji, ne samo u Srbiji, tzv. "kompradorska" inteligencija koja

narkotizirajućim sredstvima visoke kulture zamagljuje pravu stvarnost zapadnog sveta kome, dakle, služi. Vrhunac takvog razmišljanja našao se u ideji da u različitim zemljama, uz "kompradorsku" buržoaziju postoji i jaka "nacionalno modernizatorska buržoazija" patriotski opredeljena (Rusija, Kina, Indija) koja, uz politički suverenitet, nastoji da obezbedi i kulturni suverenitet. A, kako u Srbiji uopšte nije jaka buržoazija takva patriotska borba mora da se osloni na nacionalno modernizatorsku buržoaziju neke druge zemlje, pre svega Rusije (preporuka da se jedan kolonizatorski položaj samo zameni drugim).

Jedan deo kulturne javnosti snažno se sprotstavljao apologetskim državnim projektima ("Konstantin") i dr. i direktnim napadima "patriotskih" publicista i kulturnih radnika. Osporene su, na primer, i procene da su (pojedinačno navedeni) neki filmovi "antipatriotski", uz zalaganje za slobodnu kritičku misao i otvoren pogled na društvo koji nacionalističko mitologiziranje sprečava. U prilog tome navođeno je, kako se ono najbolje u srpskoj kulturi, posebno u književnosti, stvaralo nasuprot nacionalističke matrice koja žilavo opstaje, čak je u srpskom društvu i dominantna. Tvrdeći da je ona je pogubna i za samu kulturu, nastojali su i da je analiziraju. Otkrivali su je ne samo tamo gde se ona ispoljava najdirektnije (nacionalističke organizacije, Srpska pravoslavna crkava) nego, nešto sofisticiranije, i na književnoj sceni formiranjem grupe pisaca koji su je podržavali.

Mitologiziranje srpske prošlosti (što se uvuklo i u medije i u literaturu) videli su kao odvratanje od savremenih problema i zamagljivanje onoga što se u srpskom društvu radikalno instaliralo devedesetih godina prošlog veka i uticalo na ratnu katastrofu. Otvorenu borbu protiv tog nacionalističkog diskursa smatrali su neophodnom, ma koliko bolnom, za ozdravljenje nacionalnog identiteta. Ono što nude nacionalisti kao identitet srpskog naroda, bekstvo u nacionalne mitove, samo je zavaravanje (veoma privlačno) da se egzistencijalna neizvesnost sadašnjosti i trauma zbog zločina devedesetih potisne.

Pitanje nacionalnog identiteta tako se nametnulo kao značajna tema kulture. Zalaganja za tzv "patriotsku" kulturu, za prvenstvo autohtonog "nacionalnog bića" u koji se upisivala vera, jezik, istorija, jedan deo intelektualne javnosti video je kao uporište lažnog identiteta. Takav identitet

se zasniva na iskrivljenom tumačenju istorije i na podgrevanju arhaičnih mitova. Sam pojam jedinstvenog “nacionalnog identiteta” odbacili su kao neuverljiv, svesni da postoji čitav niz različitih identiteta na nekom području, pa tako i u Srbiji. Tradicija, pa i kulturna, jednog prostora se ne može poricati, ali njeno čitanje u “patriotskom” ključu je i lažno i šteti kulturi (proizvodi u poslednje vreme kič), a i društvu u celini.

Prirodno, takvo suprotstavljanje nacionalističkoj i konzervativnoj matrici nije bilo bez devijacija. Pojavili su se, tako, i vrlo lukrativni “korisnici” anti-nacionalističkog trenda koji su samo štetili uverljivosti takvih zalaganja. Bilo je, na primer, u pozorištu, koketiranje sa provokativnim, a opštepoznatim temama bez ubedljive teatarske interpretacije. Neke od tih “angažovanih predstava, sa temama koje “prolaze na tržištu”, bile su degradacija i tema i primeri osiromašenja teatarskog jezika.

X – OBRAZOVANJE

Brojni izazovi bez odgovora

Ustav Republike Srbije⁴⁸⁰ garantuje kroz član 71 Pravo svim građanima na obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. Vlada Republike Srbije donela je Strategiju o razvoju obrazovanja u Srbiji do 2020. godine⁴⁸¹, koja ima za cilj da unapredi sistem obrazovanja. Cilj Strategije je da do 2020. godine svi dečaci i devojčice bez obzira na različite karakteristike (socio-ekonomske, jezičke i dr.) budu obuhvaćeni kvalitetnim osnovnim obrazovanjem, a posebno se izdvajaju kategorije dece iz „osetljivih” grupa (deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, romska, seoska i siromašna deca). Kako je navedeno u Strategiji razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine obrazovanje u Republici Srbiji susreće se sa brojnim izazovima naučnog, humanističkog, socijalnog i drugog razvoja; sa velikim tehnološkim promenama, pravim revolucijama; sa globalizacijom i opštom mobilnošću svega što se može kretati, od kapitala do kulturnih obrazaca.

Okolnosti koje nastaju u okruženju Republike Srbije, posebno u Evropskoj uniji (EU), jasno kazuju da je zemlji potreban veoma promišljen, organizovan i kvalitetan razvoj sistema obrazovanja jer je to jedan od ključnih uslova za razvoj Republike Srbije ka društvu zasnovanom na znanju sposobnom da obezbedi dobru zaposlenost stanovništva. Ove okolnosti upozoravaju da bi, u suprotnom, Republika Srbija ostala na evropskoj periferiji, slabo konkurentna, malo privlačna za investiranje u sektore koji stvaraju veću novu vrednost, izložena daljoj emigraciji talentovanih i kreativnih i sa utihnulim kapacitetima za razvoj demokratskog i pravičnog društva. Te okolnosti traže harmonizaciju sistema obrazovanja u Republici Srbiji sa evropskim prostorom obrazovanja.⁴⁸²

Značaj obrazovanja nije dovoljno prepoznat u društvu u celini, što se može ilustrovati retkim obrazovnim temama u medijima (pogotovo ako se

480 Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS, br. 48/94 i 11/98.

481 Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Sl. glasnik RS, br. 107/2012

482 Isto.

izuzme tretiranje senzacionalističkih događaja, kao što je korupcija ili pojedinačni slučajevi nasilja). Čini se da ni sam obrazovni sektor (osnovne i srednje škole, gimnazije i visokoškolske institucije) nije dovoljno jak, niti motivisan da inicira neke promene.

Obrazovni profil stanovništva je vrlo nizak. Ukupan broj visoko obrazovanih u RS prema popisu stanovništva iz 2011. godine⁴⁸³ je 652234 (9,07 dostu). Više obrazovanje ima 34835 stanovnika (0,48 odsto). Srednje obrazovanje ima 3326622 (46,29 odsto) stanovnika, dok osnovno obrazovanje ima 1279116 građana (17,79 odsto). Nepotpuno osnovno obrazovanje i bez školske sprema je čak 842383 (11,72 odsto). Ne postoje pouzdani podaci o školovanju dece sa smetnjama u razvoju i romske dece.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁸⁴ obezbedio je osnov za uključenje dece koja ranije nisu u dovoljnoj meri bila uključena u redovni državni obrazovni sistem – dece sa invaliditetom, romske dece, dece iz najsiromašnijih porodica. Zakonom su uvedene reforme sa ciljem unapređivanja obrazovnih mogućnosti za svu decu. Ovaj Zakon takođe sadrži brojne odredbe kojima se omogućava inkluzivno obrazovanje, promoviše ravnopravnost i pravda u obrazovanju, kvalitet i efikasnost u okviru obrazovnog sistema, i predviđaju mehanizmi za pojedinačnu i grupnu pomoć učenicima i učenicama kojima je potrebna dopunska podrška u učenju i društvenom učešću. Ovim Zakonom je uklonjen zakonski okvir koji je omogućavao redovnim školama nedostupnost i diskriminišuće prakse u odnosu na pravo deteta na obrazovanje.

Romske organizacije u Srbiji često ukazuju na alarmantan trend da su romska deca u manjoj meri obuhvaćena osnovnim obrazovanjem (u odnosu na decu iz opšte populacije).⁴⁸⁵ Procenat romske dece koja završavaju osnovnu školu je takođe vrlo nizak. Analize⁴⁸⁶ ukazuju na tri problema u vezi sa postupanjem nastavnika prema romskim učenicima: 1. Zabranjena romskim učenicima da besplatne udžbenike, koje dobijaju sva deca

483 <http://popis2011.stat.rs/>

484 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Sl glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

485 Izveštaj iz senke – Romkinje progovaraju, Bibija Romski ženski centar, Beograd, 2013. g.

486 Zaštita Roma od diskriminacije, Praxis, Beograd, novembar 2013. g.

od prvog do četvrtog razreda, ponesu kućama, uz argument nastavnika da bi zbog loših uslova života romskih porodica udžbenici bili uništeni ili oštećeni; 2. Smeštanje romske dece isključivo u zadnje klupe i spajanje parova u klupama po nacionalnosti. Jedno od objašnjenja nastavnika za takvo postupanje bilo je da u prvim klupama sede slabovidna deca; 3. Niži kvalitet znanja koji se pruža romskim učenicima i niža očekivanja od njih. Ovo je uključivalo i sugerisanje romskoj deci da mogu da napuste nastavu kad god požele, kao i zabranu da prisustvuju nastavi engleskog jezika, pod izgovorom da teško mogu da savladaju ovaj predmet. Što se tiče pohađanja srednjih škola, razlike između opšte populacije i populacije iz romskih naselja su ogromne, oko 89 odsto dece uzrasta između 15 i 18 godina pohađa srednje ili više obrazovanje (u Srbiji srednje obrazovanje nije obavezno).⁴⁸⁷ Međutim, samo 19 odsto dece iz romskih naselja je u tom uzrastu uključeno u srednjoškolsko obrazovanje.⁴⁸⁸

U 2013. godini od 238 kandidata romske zajednice, na fakultetima u protekloj akademskoj godini primljeno samo 120 njih.⁴⁸⁹ Judita Rajhenberg, direktorka Unicefa u Srbiji, istakla je dobre rezultate u povećanju broja polaznika osnovnih škola koji su pripadnici romske nacionalne zajednice, i sada se taj pokazatelj kreće oko 91 odsto. Međutim, od tog broja, samo 35 procenata završi na vreme osnovnu školu, 28 odsto završi sa zakašnjenjem, dok najveći deo, njih 37 procenata, napusti školu pre završetka.⁴⁹⁰ U 2013. godini na teritoriji AP Vojvodine, 723 učenika je uključeno u izučavanje romskog jezika i osnova nacionalne kulture, a priprema se uvođenje ovog predmeta na čitavoj teritoriji Republike Srbije, dok je 360 škola i predškolskih ustanova uključeno u pripremu inkluzivnog obrazovnog sistema.⁴⁹¹

Romski učenici i dalje su prezastupljeni u specijalnim školama, iako je njihov broj u tim ustanovama smanjen. Prošle školske godine, od ukupnog broja đaka koji pohađaju škole za decu sa smetnjama u razvoju,

487 Izveštaj iz senke – Romkinje progovaraju, Bibija Romski ženski centar, Beograd, 2013. g.

488 Isto.

489 "Srbija dužna da inapredi položaj Roma", Izvor: *Politika*, 19. jun 2013. g.

490 Isto.

491 Isto.

petina su bili Romi, dok ih je godinu dana ranije bilo 23 odsto, pokazuje istraživanje Evropskog centra za romska prava.⁴⁹² Podaci prikupljeni u 31 specijalnoj školi u Srbiji svedoče da u pojedinim ustanovama romski učenici čine dominantnu većinu. Tako je u školi za osnovno i srednje obrazovanje „Vidovdan” u Boru 73 odsto učenika Roma, u školi „Sveti Sava” u Prokuplju 68 odsto, a u kruševačkoj školi „Veselin Nikolić” 63 odsto.⁴⁹³ Četiri godine nakon usvajanja zakona, obećanje da će obrazovanje postati inkluzivno ostalo je neispunjeno za većinu romske dece i mladih u specijalizovanim ustanovama za učenike sa smetnjama u razvoju. Kao dopuna ovog istraživanja sprovedena je anketa u 128 domaćinstava romskih učenika koji pohađaju specijalne škole, a prema rezultatima tog ispitivanja samo petina roditelja je preuzela inicijativu da se njihovo dete pošalje na procenu za odgovarajući tip škole. Prvi koraci u pravcu specijalne škole su napravljeni sledeći savete osoba koje se bave obrazovanjem i zdravstvom. Navodna saglasnost roditelja da se dete pošalje na specijalno obrazovanje data je pod uticajem autoriteta stručnjaka, kao i socioekonomskih faktora koji prave prepreke u obrazovanju romskih učenika. U 70 odsto slučajeva ispitanici su potvrdili da škole nisu pružile dodatnu podršku njihovoj deci da bi im pomogli da ostanu u redovnim školama, a kada jednom završe u specijalnoj školi, najčešće nema povratka u redovan sistem.⁴⁹⁴

Osobe sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, osobe sa teškoćama u učenju i osobe iz defavorizovanih sredina i socijalnih grupa (deca, adolescenti i odrasli) imaju puno pravo na kvalitetno obrazovanje i vaspitanje uz uvažavanje njihovih specifičnosti (OECD klasifikacija). Obrazovanje predstavlja početnu kariku u lancu socijalizacije, osamostaljivanja i inkluzije osoba sa invaliditetom. Osnovno strateško opredeljenje u obrazovanju ovih osoba je inkluzivni pristup u obrazovanju koji obezbeđuje njihova prava i omogućava njihovu socijalnu inkluziju. Usvajanjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁹⁵ i Zakona o predškolskom

492 „Rome teraju u specijalne škole” Izvor: *Danas*, 29. novembar 2013. g.

493 Isto.

494 Isto.

495 Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

vaspitanju i obrazovanju⁴⁹⁶ otklonjeni su nedostaci prethodnog zakonskog okvira u ovoj oblasti. Specijalne škole su ukinute, inkluzivno obrazovanje je postavljeno kao cilj, a radi postizanja pune ravnopravnosti, uvedeni su romski pedagoški asistenti u pojedine predškolske ustanove i osnovne škole. Donošenjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁹⁷ stvoreni su uslovi da se kroz sistemsku i institucionalizovanu podršku omogući uspešno uključivanje svakog deteta u proces obrazovanja. U članu 6 svakoj osobi se garantuje pravo na obrazovanje i vaspitanje. Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju ovog prava bez obzira na rasu, pol, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje, koje uvažava njihove obrazovne odnosno vaspitne potrebe u redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja dodatnu pojedinačnu ili grupnu podršku ili u posebnoj predškolskoj grupi ili školi u skladu sa zakonom.

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u cilju što kvalitetnijeg ostvarivanja prava na obrazovanje osoba sa invaliditetom, predviđene su posebne mere podrške u obrazovanju. U članu 77 predviđa se da je ustanova u kojoj se obrazuje dete odnosno učenik sa invaliditetom dužna da otkloni fizičke i komunikacijske prepreke i donese individualni obrazovni plan. U članu 102, St 7. garantuje se izdavanje specijalizovanih udžbenika koji su prilagođeni potrebama učenika sa invaliditetom. Udžbenici su i pored zakonskog definisanja, da moraju biti prilagođeni osobama sa invaliditetom i dalje neprilagođeni ili su prilagođeni jedino u specijalnim obrazovnim ustanovama, dok deca u inkluzivnom obrazovanju nemaju prilagođene udžbenike. Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima⁴⁹⁸ se kroz član 3 bavi upotrebom jezika i pisma opisujući dostupnost udžbenika za osobe sa invaliditetom koristeći prevaziđeni termin posebne potrebe. Kroz stav 4 i 5 govori se o udžbenicima na Brajevom pi-

496 Sl. glasnik RS, br. 18/2010.

497 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

498 Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, Sl. glasnik RS, br. 72/2009.

smu, elektronskoj formi, zvučni zapis i dr. Treba takođe reći da se gotovo ne izdvajaju nikakva novčana sredstva za izdavanje prilagođenih knjiga za učenike sa invaliditetom. Tako je gotovo zatvorena jedina biblioteka u Srbiji za osobe sa oštećenjem vida „Dr Milan Budimir”, jer od Ministarstva kulture i informisanja nije dobila novčana sredstva za osnovno funkcionisanje.⁴⁹⁹ Veliki problem je i izdavanje udžbenika u elektronskoj formi. Naime, izdavači nemaju poverenja u ovakav vid izdavaštva jer smatraju da bi im autorska prava bila ugrožena usled eventualnog kopiranja i preštampavanja ovih udžbenika. Ovaj zakon, očigledno, nema dobru primenu.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku⁵⁰⁰ je od izuzetne važnosti jer definiše stručno usavršavanje vaspitača, nastavnika i stručnih saradnika neposredno angažovanih u obrazovno – vaspitnom radu (inkluzivni principi, obuka za korišćenje asistivnih tehnologija i alternativnih vidova komunikacije, povećanje senzibilizacije i edukacije nastavnog kadra, vršnjaka i njihovih roditelja, obezbeđivanje prevoza od mesta stanovanja do obrazovne ustanove, odnosno od obrazovne ustanove do dnevnog boravka, literatura za učenike i nastavnike, obezbeđivanje besplatne pravne pomoći preko nadležnih organa jedinice lokalne samouprave i dr.). U ovom kontekstu treba spomenuti i ustanovu pedagoškog asistenta, čija je uloga da pored nastavnika pruži neophodnu stručnu pomoć u procesu inkluzivnog obrazovanja. U skladu sa odredbama zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja donet je i Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta,⁵⁰¹ koji predviđa kroz koje programe usavršavanja osoba treba da prođe pre nego što se uključi u proces inkluzivnog obrazovanja u svojstvu pedagoškog asistenta.

Međutim, iako, kada je reč o zakonskim odredbama, postoje sve mogućnosti za primenu inkluzivnih mera, a akcioni planovi predviđaju različite mere afirmativne akcije, i dalje se javljaju problemi u praksi. Postoji diskriminatorna praksa pri upisu u neke srednje škole i često ne postoji

499 Holistički izveštaj 2013: nadgledaj svoja prava, Centar za orijentaciju društva, 2013.

500 Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, Sl. glasnik RS, br. 63/2010.

501 Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta, Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 11/2010.

alternativa specijalnom obrazovanju sto krši princip slobode izbora.⁵⁰² Nivo svesti vršnjaka, roditelja ostale dece pa čak i nastavnika, nije dovoljno unapređen tako da osobe sa invaliditetom svedoče o omalovažavanju pa čak i fizičkom maltretiranju te vrlo niskom stepenu prihvaćenosti od ostalih vršnjaka.⁵⁰³ U članu 3, stav 1. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja garantuje se jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja između ostalog i po osnovu smetnji u razvoju i invaliditeta. Zakonom se izričito u članu 44, stav 1. zabranjuje diskriminacija, tako što se zabranjuju aktivnosti kojima se omalovažavaju, ugrožavaju, diskriminišu ili izdvajaju lica odnosno grupe lica po osnovu rase, nacionalne, etničke, verske, jezičke ili polne pripadnosti, fizičkih i psihičkih svojstava, smetnji u razvoju i invaliditeta, zdravstvenog stanja, uzrasta, socijalnog i kulturnog porekla, imovnog stanja odnosno političkog opredeljenja kao i podsticanje i nesprečavanje takvih aktivnosti. Bliže kriterijume za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, učenika ili trećeg lica u ustanovi, zajednički propisuje ministar obrazovanja i ministar nadležan za poslove ljudskih prava. Ovde treba navesti i član 18 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom⁵⁰⁴, koji izričito zabranjuje diskriminaciju zbog invalidnosti na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja. Zakonodavac u istom članu pod diskriminacijom podrazumeva uskraćivanje prijema deteta predškolskog uzrasta, učenika odnosno studenta sa invaliditetom u odgovarajuću vaspitnu odnosno obrazovnu ustanovu, koja odgovara njegovim prethodno stečenim znanjima, isključivanje iz konkretne ustanove ili postavljanje neinvalidnosti kao uslova za prijem u određenu ustanovu uz prethodno podnošenje uverenja o zdravstvenom stanju i prethodnu proveru psihofizičkih sposobnosti, osim ako ovo nije utvrđeno zakonom koji reguliše oblast obrazovanja. U Zakonu o visokom obrazovanju u članu 4, stav 1, tačka 6. garantuje se poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući i zabranu diskriminacije. Ovim zakonom se takođe garantuje pravo studenata na zaštitu od diskriminacije i poštovanje različitosti. Član 86 u delu koji opisuje prava

502 Holistički izveštaj 2013: nadgledaj svoja prava, Centar za orijentaciju društva, 2013.

503 Isto.

504 Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Sl. glasnik RS, br. 33/2006.

i obaveze studentata na podjednako kvalitetne uslove uslove studija za sve studente, pravo na različitost i zaštitu od diskriminacije.

U cilju poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom u sistemu obrazovanja RS neophodno je:

Obezbediti održivost Inkluzivne mreže i rad interresornih komisija;

Ojačati intersektorsku saradnju, posebno na relaciji sektora obrazovanja i zapošljavanja. U tom cilju potrebno je osnovati telo Vlade za promociju inkluzivnog obrazovanja u čijem sastavu bi delovali predstavnici različitih ministarstava (obrazovanje, zdravlje, socijalna zaštita, finansije, kultura, urbanizam) kao i predstavnici lokalnih samouprava i organizacija roditelja dece sa invaliditetom i studenata sa hendikepom;

Doneti odgovarajući podzakonski akt, kojim će se urediti servisi podrške učenicima sa invaliditetom, pri čemu se naročito mora voditi računa o pristupačnosti zgrada školskih ustanova i dostupnosti udžbenika svakom učeniku u skladu sa njegovim potrebama;

Podizati svest o prednostima i značaju inkluzivnog obrazovanja, uključujući veći medijski prostor ovoj temi u štampanim medijima;

Obzirom da ne postoji detaljna regulativa u oblasti visokog obrazovanja studenata sa invaliditetom, potrebno je doneti dodatne akte na republičkom nivou, kojima bi se poboljšao materijalni položaj ove kategorije studenata.

Osobe drugačije seksualne orijentacije u školama i na fakultetima su suočene sa frapantnim stepenom homofobije gde 80 odsto srednjoškolaca podržava diskriminaciju nad LGBT osobama a samo 16 odsto njih samtra da bi LGBT osobe trebalo da imaju ista prava kao i drugi.⁵⁰⁵ Sadržaji postojećih udžbenika su i dalje diskriminatorni i sadrže činjenice o LGBT osobama koje nisu naučno potvrđene. Pravo na obrazovanje mora se efektivno uživati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Jedna od preporuka Poverenice za zaštitu ravnopravnosti upućena Ministarstvu prosvete i nauke Republike Srbije, Nacionalnom prosvetnom savetu i Zavodu za unapređenje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja se

505 Podrška razvoju javnih politika u oblasti zaštite prava i poboljšanja kvaliteta života LGBT građana/ki – nacrt inicijalnog predloga javne politike, Labris i Forum za etničke odnose, Beograd, 2013.

odnosila na preduzimanje neophodnih mera kako bi se obezbedilo uvodnje afirmativnih i tačnih prikaza istopolne seksualno-emotivne orijentacije, transrodnosti, transpolnosti i interseksualnosti u sve udžbenike (kako prirodnih, tako i društvenih nauka), uključujući i primere LGBT pojedinaca i pojedinki kao deo istorijskih, ali i savremenih demokratskih društava. Ova preporuka do danas nije izvršena.

Vršnjačko nasilje u školama

Prema istraživanju Unicefa iz 2013. godine na uzorku od 58.027 učenika 30,7 odsto učenika je vređano i nazivano pogrđnim imenima.⁵⁰⁶ 15 odsto učenika je trpelo pretnje i zastrašivanja. Najčešće nasilje je učestvovanje u tučama, a čak 27 posto mladih je prijavilo da su učestvovali u nekom vidu nasilja više od dva puta u poslednjih 12 meseci.⁵⁰⁷ Svaki četvrti učenik je bio žrtva nasilja. Svaka obrazovno vaspitna ustanova u obavezi je da formira tim za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, koji ima zadatak da organizuje aktivnosti vezane za prevenciju nasilja, saraduje sa Vršnjačkim timom i Učeničkim parlamentom, kao i sa celim kolektivom škole, pa i sa drugim relevantnim ustanovama. Prema Pravilniku o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, nasilje podeljeno na tri nivoa. Oblike nasilja na prvom nivou (dobacivanje, čupanje, ogovaranje) rešava samostalno vaspitač, odnosno nastavnik i odeljenski starešina, a poželjno je da uključi i Vršnjački tim. Slučajevi drugog nivoa nasilja (udaranje, isključivanje, spletkarenje, snimanje kamerom, eksploatacija, nacionalizam), vaspitač, odnosno nastavnik i odeljenski starešina rešavaju uz podršku Tima za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Slučajevi trećeg nivoa, poput napada oružjem, davljenja, pretnji, snimanja nasilnih scena, diskriminacije, rešavaju se uz uključivanje drugih institucija, poput Centra za socijalni rad, policije, zdravstva i ostalih uključenih u takozvanu spoljašnju zaštitnu

506 "Nasilje svuda oko nas, Zbog nasilja u školama 1.200 poziva na SOS liniju", Izvor: *Politika*, 10. mart 2013. g.

507 "Srbija: Mladi u sve većoj depresiji", Izvor: *B92* 13. decembar 2013. g.

mrežu. Za bilo koji nivo nasilja, nastavnik, odnosno odeljenski starešina, odnosno škola u obavezi je da bez odlaganja informiše i uključi roditelje.

Obrazovanje za ljudska prava i aktivno građanstvo

U okviru regionalnog obrazovnog programa *Edukacija za ljudska prava i aktivno građanstvo na zapadnom Balkanu* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u januaru 2014. organizovao regionalnu konferenciju na temu „Obrazovanje za aktivno građanstvo na Zapadnom Balkanu – izazovi i prilike”. Učesnici iz različitih obrazovnih institucija, nevladinih organizacija, aktivisti Regionalnog programa, te predstavnici međunarodne zajednice iz Srbije, BiH, Crne Gore i Kosova su raspravljali o trenutnom stanju u formalnom obrazovnom sistemu kada je u pitanju obrazovanje za ljudska prava, o metodama, postignućima i prilikama koje se ukazuju kroz rad civilnog društva na ovim temama, o ulozi obrazovanja za ljudska prava u svrhu izgradnje mira i pomirenja u regionu, te o mogućnostima saradnje između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja na polju edukacije za aktivno građanstvo. Učesnici su definisali preporuke i moguće modele daljeg delovanja na polju poboljšanja obrazovanja za ljudska prava i aktivno građanstvo kroz regionalno povezivanje i sinergiju civilnog društva i obrazovnih institucija. Neophodno je osnivanje regionalne i inter-sektorske radne grupe, koja će voditi procese na regionalnom nivou, a koji se sastoje, inter alia, od sledećih tačaka:

Analiza potreba nadogradnje sadržaja i metodike rada u okviru građanskog obrazovanja u zemljama regiona, a koja će uključiti stručnjake iz formalnog obrazovanja i predstavnike civilnog društva;

Identifikovati sadržaje koji nedostaju u trenutnim programima građanskog obrazovanja, kao i primere dobre prakse u regionu i u međunarodnom kontekstu;

Istražiti interese mladih, njihove stavove i mišljenja, itd, te na osnovu rezultata istraživanja raditi na izradi edukativnih programa za nastavnike, učenike, kao i propratne literature za identificirane programe, uz obavezno učešće predstavnika civilnog društva;

Zagovarati da planovi i programi građanskog obrazovanja budu zasnovani na 60 odsto zajedničkog, regionalnog sadržaja, a 40 odsto da obuhvati teme koje su od posebnog značaja za pojedinačne države u regionu;

Zagovarati izradu zajedničke literature za predmet građanskog obrazovanja na regionalnom nivou koji prati odnos 60 odsto – 40 odsto;

Zagovarati uspostavljanje građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama u zemljama regiona u kojima to nije slučaj do sada, koristeći naučene lekcije i iskustva u zemljama u kojima se to već provodi.

**XI – OTPOR
DECENTRALIZACIJI,
KOČNICA RAZVOJA**

Decentralizacija: daleko od stvarne potrebe

Srbija je izrazito centralizovana i partijska država u kojoj se budžetski i drugi novac opredeljuje na način koji određuju partijske centrale. Takva raspodela novca je neminovno voluntaristička i nedovoljno jasna, što izaziva nepoverenje investitora, kreditora ili donatora. Nova vlada na čelu sa SNS nije pokazala nameru da menja koncept unutrašnjeg uređenja zemlje. Naprotiv, sve je uradila da se poništi bilo kakva ideja o decentralizaciji. To se najbolje vidi na primeru Vojvodine.

Pošto je rešeno pitanje Kosova i napravljen zaokret ka EU, Srbija će neminovno biti suočena sa neophodnošću decentralizuje, jer je to jedini način da se Srbija ravnomerno razvija. Razlika između najrazvijenijih i najnerazvijenijih opština je čak 15:1 i potrebna je politika koja će umanjiti te razlike.

Decentralizacija ima najmanje tri dimenzije: političku, administrativnu i fiskalnu. Politička se odnosi na strukturiranje procesa političkog odlučivanja na različite nivoe – lokalni, srednji/srednje, centralni. Nivo iznad centralnog, u okviru EU nalazi se u Briselu, što znači da će Srbija tokom pregovora morati krenuti u tom pravcu. To se odnosi na trgovinsku politiku, carinsku uniju, politiku konkurencije, unutrašnje tržište, monetaranu uniju za one koji su u euro-zoni (17 od 28 članica) itd. Međutim, "najskuplje" politike su još uvek u nadležnosti nacionalnih vlada – zdravstvo, obrazovanje, penzije, finansijska tržišta, infrastruktura itd. Administrativna dimenzija decentralizacije se svodi na pružanje administrativnih usluga na raznim nivoima organizacije javne vlasti, dok se fiskalna decentralizacija odnosi na prikupljanje i potrošnju sredstava na raznim nivoima vlasti i odnosi se i na prihodnu i na rashodnu stranu.

Da su regionalizacija i decentralizacija sve više neophodnost svedoči činjenica da mnoge partije u predizbornim kampanjama to ističu kao svoj prioritet. Međutim, u praksi nije došlo ni do kakvih pomaka.

Boško Ristić, narodni poslanik "Zajedno za Srbiju" smatra da decentralizacija i regionalizacija ne odgovaraju onima koji kontrolišu tokove novce, odnosno tajkunima. Velike razlike između bogatog severa i siromašnog juga biće sledeći uzrok političkih tenzija u Srbiji.⁵⁰⁸

On smatra da bi osim Vojvodine, koja ima teritorijalnu autonomiju i Beograda, za koji predlaže da bude grad distrikt, ostatak Srbije trebalo bi da bude treći region, sa svojim institucijama "kako bi svi građani Srbije imali jednaku ustavno-pravnu poziciju". Kao prvi korak, predlaže decentralizovanje državnog budžeta na tri dela, što bi stvorilo i "bolji osnov i podlogu za borbu protiv korupcije."⁵⁰⁹

Nacionalnu koaliciju za decentralizaciju (NDK) čini mreža od 60 organizacija civilnog društva koje su se 2006. godine okupile sa ciljem da doprinesu procesu decentralizacije Srbije. Jezgro ove koalicije čini 16 organizacija. Organizacije sa punopravnim članstvom su Proaktiv iz Niša, Media centar Niš, Odbor za ljudska prava Niš i Odbor za ljudska prava Negotin, Urban in Novi Pazar, Centar za ljudska prava i demokratiju Užice, Stara Planina Pirot, Edukativni centar Kruševac, Leskovački krug, Millennium i RIC Kragujevac, Kikindski forum, Arsnova Valjevo, Timočki omladinski centar Zaječar, Resurs centar Majdanpek i Evrokontakt Kruševac.

Mladen Jovanović, predsednik NDK ukazuje da istraživanja koje je sproveda NDK pokazuju da gotovo 70 odsto građana podržava mere decentralizacije, ali samo 50 odsto građana je za decentralizaciju. "To pokazuje da je potrebno više i detaljnije razgovarati sa građanima o tome šta je decentralizacija, jer to očigledno nije svima jasno. Izvan Vojvodine reakcija na pojam autonomije je dosta loša, ali se i to menja. Autonomija se sve manje doživljava kao separatizam dok pojam regionalizacije ima manju podršku od decentralizacije."⁵¹⁰

U NDK kažu da su rezervisani prema najavama političkih partija kad govore o spremnosti da podrže decentralizaciju. Mere preduzete krajem prošle godine, poput zakona kojima su povećana transferna sredstva ka opštinama, pokazuju da političke stranke površno pristupaju ovoj temi.

508 <http://www.juznevesti.com/Politika/Tajkuni-nece-decentralizaciju.sr.html>.

509 Isto.

510 http://csai.iscserbia.org/serbian/how_weve_helped/decentralizacija_dolazi_sa_juga/.

Jovanović ističe da “Strategija koju je Vlada najavila još 2009. godine, nije izrađena. Nakon izbora očekuje nas period pažljivog praćenja rada parlamenta i vlade kako bismo osigurali da se pod “firmom” decentralizacije ne provlači sve i svašta”. Prema njegovim rečima, Srbija se mora hitno decentralizovati kako bi počela da koristi demokratski potencijal prisutan u lokalnim zajednicama.⁵¹¹

Vojvodina: promena pokrajinskog Statuta

Mada su pokrajinski izbori održani još pre dve godine, borba između glavnih rivala u Vojvodini, Srpske napredne stranke (SNS) i Demokratske stranke (DS), nastavila se i tokom 2013. godine. SNS se fokusirala na promenu vlasti na lokalnom nivou, tražeći da se upodobe sa republičkim, dok je pokrajinske ostavio za kasniju fazu. Na ponovljenim lokalnim izborima u Vojvodini, SNS je u 30 opština preuzela vlast od DS. Gotovo u svim lokalnim samoupravama u Vojvodini po nekoliko puta menjane su opštinske i gradske vlasti po ugledu na republičku vladu. DS je nakon izbora 2012. godine u koaliciji sa LSV, SVM i socijalistima formirala vlast u 37 od 45 opštinskih i gradskih skupština. Međutim, DS sad ima vlast u sedam opština, uključujući i Pančevo, gde je formirala savez sa naprednjacima. Odlazak DS u opoziciju pomogli su odbornici iz Lige socijaldemokrata Vojvodine, Srpskog pokreta obnove, SVM i LDP.⁵¹² Bivši koalicioni partneri DS su smatrali da njihova podrška SNS ne znači gušenje partnerstva sa DS, i da se ta situacija neće preslikati i na Skupštinu Vojvodine.

Na dopunskim izborima za tri poslanika u Skupštini Vojvodine kandidati Srpske napredne stranke pobedili su u Srbobranu i Zrenjaninu, a kandidat Socijalističke partije Srbije u Apatinu.⁵¹³ Podsećanja radi, Skupština Vojvodine ima 120 poslanika dok ih je u skupštinskom sazivu pre izbora bilo 117, jer su trojica poslanika dala ostavku. Polovina poslanika se bira po proporcionalnom izbornom sistemu, a ostalih 60 prema većinskom, u isto toliko izbornih jedinica raspoređenih u svih 45 opština i gradova pokrajine. Na redovnim pokrajinskim izborima koji su održani u maju 2012. godine, koalicija koju predvodi DS osvojila je ukupno 58 poslaničkih mandata, koaliciji oko SNS pripala su 22, a koalicija koju predvodi SPS dobila je

512 Politika 28. jul 2013

513 Politika 4. mart 2013

13 mandata. S nova tri poslanika, naprednjaci i socijalisti nisu mogli da ugroze vladajuću većinu koju čine DS, LSV, SVM i LDP.

Promena vlasti u ovim opštinama dala je povod SNS da zatraži i promenu vlasti na pokrajinskom nivou, smatrajući da je DS izgubila poverenje svojih birača. Srpska napredna stranka na čelu sa gradonačelnikom Novog Sada, Milošem Vučevićem, nekoliko puta je tokom godine upućivala zahteve aktuelnom premijeru da raspiše vanredne pokrajinske izbore, smatrajući da DS u Vojvodini više nema potrebnu podršku i većinu.

Pozivi za rapisivanje vanrednih izbora usledili su i nakon inicijative aktuelne vlasti da se u Vojvodini usvoji Deklaraciju o ustavnim i zakonskim pravima Vojvodine. Opozicija je Bojanu Pajtiću zamerila trenutak u kome je pokrenuto „vojvođansko pitanje”, jer da nije trenutak govoriti o Deklaraciji o Vojvodini dok su u toku pregovori sa EU u vezi sa Kosovom. Opozicija je optužila Pajtića da hoće da otcepi Vojvodinu,⁵¹⁴ da je ovakav njegov postupak pretnja celoj zemlji i da je to otvoreni separatizam.⁵¹⁵ Nekoliko dana nakon objavljene vesti o tome da se prema Deklaracija o Vojvodini, u Novom Sadu je organizovan protest protiv Bojana Pajtića pod nazivom „Stop razbijanju Srbije”. Opozicione stranke optužile su pokrajinsku vladu Demokratske stranke za separatizam i zatražili ostavku premijera Bojana Pajtića, te raspisivanje izbora. Protest opozicije nije uspeo. U narednim danima usledile su rasprave u Skupštini Vojvodine o predlogu deklaracije. Bilo je nekoliko sugestija oko same sadržine teksta. Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV), bila je jasna u stanovištu da Pajtić neće dobiti podršku za glasanje za Deklaraciju ukoliko se u tekst Deklaracije ponovo ne unese ključna rečenica koja glasi: “Autonomija Vojvodine je istorijsko i prirodno pravo njenih građana i njihovom voljom Vojvodina je u sastanu Srbije”. Nakon što je postignut dogovor sa LSV, tekst Deklaracije predat je na razmatranje Odboru za ustavnopravni položaj Vojvodine.

Odbor za pitanja ustavnopravnog položaja Vojvodine usvojio je šest amandmana na predlog teksta Deklaracije o zaštiti ustavnih i zakonskih prava Vojvodine, koje su podneli predstavnici vladajućih stranaka, LSV i SVM. Predsednik Vlade Vojvodine Bojan Pajtić obećao je da će predložiti

514 *Kurir*, 7. april 2013

515 *Informer*, 8. april 2013

pokrajinskoj vladi da pojedine amandmane prihvati i ugradi u tekst Deklaracije. Raspravi o vladinom predlogu Deklaracije o zaštiti ustavnih i zakonskih prava APV prisustvovalo je svih 15 članova Odbora, od čega 11 iz redova poslanika, ali i četvorica stručnjaka – profesori Stevan Lilić i Momčilo Grubač, docent Slobodan Orlović i advokat Srđan Sikimić. Pozivajući članove Odbora i poslanike Skupštine da glasaju za predlog teksta Deklaracije, Bojan Pajtić rekao je da „ukoliko su Ustav i zakoni secesionistički, onda je i ova deklaracija secesionistička”. Opozicione stranke u Skupštini Vojvodine (SNS, SPS i DSS,) su ponovile da je Deklaracija separatistički tekst i zatražile njegovo povlačenje iz procedure.

Prvu sednicu ovog odbora obeležila je polemika vojvođanskog premijera i predsednika Saveta za Vojvodinu SNS Igora Mirovića. Pajtić je poručio da je Deklaracija nesporna i da predstavlja javni i formalni apel da se uspostavi vladavina prava kad je u pitanju poštovanje ustavnih i zakonskih obaveza prema Vojvodini. Mirović je pak, ponovio da dokument ima separatističku notu. Mirović je izneo primedbu na naziv same deklaracije koji, kako je rekao, sugerise da postoji neko ko svesno i planski ugrožava ustavna i zakonska prava Vojvodine i podsetio da je prikupljeno oko 200.000 potpisa za peticiju kojom se traži povlačenje Deklaracije, smena Pajtića i raspisivanje pokrajinskih izbora.

Slične ocene imali su i ostali opozicioni poslanici, dok je Branislav Bogaroški, šef poslaničke grupe LSV, istakao da je njegova stranka podnela amandman u kome se navodi da je autonomija Vojvodine „istorijsko i prirodno pravo” njenih građana, jer je nastala i potvrđena voljom naroda Vojvodine na skupštini u julu 1945, kada je odlučio da se priključe Srbiji. Opozicija je, međutim, ocenila da je sramota da se prihvati takav amandman, jer je to poruka da je autonomija Vojvodine nastala odlukom komunističke, jednostranačke skupštine.

Različite stavove o Deklaraciji imali su i stručnjaci. Dok je Slobodan Orlović smatrao da Deklaraciju treba ili potpuno preurediti ili je povući, Stevan Lilić ocenio je da je Deklaracija doprinela tome da se rasprava vrati u institucije sistema.⁵¹⁶

Konačno, Skupština Vojvodine usvojila je 20. maja Deklaraciju o zaštiti ustavnih i zakonskih prava pokrajine. Za nju je glasalo 75 poslanika vladajuće koalicije koju čine Demokratska stranka, Liga socijaldemokrata Vojvodine i Savez vojvođanskih Mađara (SVM), a protiv je bio 21 poslanik opozicije.

Poslanik DSS Milenko Jovanov izjavio je novinarima da su poslanici te stranke napustili sednicu, jer je usvojenom deklaracijom „separatistička politika pokrajinske vlasti proglašena zvaničnom politikom” i dodao da će DSS nastaviti borbu protiv takve politike pred Ustavnim sudom Srbije, gde će biti održana javna rasprava o Statutu Vojvodine.

Predsednik Vlade APV Bojan Pajtić je istakao da se Deklaracijom apeluje na vladavinu prava i poštovanje obaveza prema Vojvodini, a da se time apeluje i na poštovanje prava svih građana Srbije. Istakao je da je Deklaracija izjava i da svi imaju pravo na to. Međutim, to pravo se uskraćuje Vojvodini, jer, kako je istakao, „samo Skupština APV to ne sme i mora da čuti”. Već sama najava Skupštine da će dići glas „dižu se bune i za tren oka vraćaju devedesete godine” prošlog veka, kao i „reči zbog kojih je ova zemlja na začelju Evrope”. Pajtić je istakao da se pokrajinska vlast „ne raduje, odluci Ustavnog suda, koji je osporio pojedine nadležnosti APV, ali da te odluke poštuje, iako i dalje misli da su Bačka, Banat i Srem oblasti koje čine Vojvodinu i da se moraju podržavati trudnice”. Kad je reč o finansijama, rekao je “ako je po Ustavu sedam odsto budžeta namenjeno Pokrajini, onda neka bude sedam odsto”, i neka to “bude vlasništvo stanovnika Vojvodine”.⁵¹⁷

Predsednik Skupštine APV Ištvan Pastor istakao je da je rasprava povodom deklaracije, bila „najburniji period skupštinskog života poslednje decenije, te da je rasprava pred Odborom imala demokratski karakter, ali da se pozicije nisu pomerile „ni za milimetar”. Kazao je i da će taj odbor veoma brzo nastaviti sa radom, jer se samo tako, smatra, mogu tražiti rešenja otvorenih pitanja pokrajinskih nadležnosti, Statuta, finansiranja APV.⁵¹⁸

Saša Santovac (SRS) je rekao da je osnov za donošenje tog teksta Statut kome su se radikali protivili kad je bio donošen, jer je to „temelj za buduću

517 *Politika*, 20. maj 2013

518 Isto.

republiku, možda i državu". Naveo je da je zadatak deklaracije da stvori nezadovoljstvo građana Vojvodine, a da je njen cilj promena Ustava po modelu iz 1974, ocenivši da u tome učestvuju i DS i SNS.⁵¹⁹

Šandor Egereši (SVM) ocenio je da se oko deklaracije digla velika prašina, koju smatra političkim pritiskom na pokrajinsku administraciju i pokušajem da se diskredituje sve što je ona uradila. On je kazao da je sličan akt trebalo da se donese još pre tri-četiri godine. Zato je SVM tražio da se briše deo deklaracije koji govori da su problemi u Vojvodini krenuli krajem 2012. Po tom amandmanu SVM, u tekst deklaracije ušlo je to da je ustavni rok za donošenje zakona o finansiranju Pokrajine istekao 2008. On je kazao da je SVM prihvatio amandman LSV, koji je sada postao stav 2. Deklaracije, „zbog antifašističkog karaktera”.⁵²⁰

Stav 2. Deklaracije podvlači da je „autonomija Vojvodine istorijsko i prirodno pravo njenih građana, jer je nastala i potvrđena voljom njenih naroda na Skupštini izaslanika naroda Vojvodine u Novom Sadu 30–31. jula 1945. godine, kada su oni jedinstveno odlučili da se Vojvodina, kao Autonomna Pokrajina, priključi Srbiji”. Prvobitni predlog Vlade bio je da je „autonomija Vojvodine istorijsko i prirodno pravo njenih građana i njihovom voljom Vojvodina je u sastavu Srbije”.⁵²¹

SNS: borba za preuzimanje Vojvodine

SNS je tokom 2013. godine vodila kampanju ne samo protiv aktuelne vlasti u Pokrajini, već i aktuelnog premijera pokrajinske Vlade Bojana Pajtića, ali i pojedinaca koji se bili njeni članovi. Usledila su brojna hapšenja pojedinih članova DS zbog optužbi za različite zloupotrebe službenog položaja.

Žestoka rasprava vodila se i oko stepena autonomije Vojvodine, njenih nadležnosti, zakonitosti i ustavnosti Statuta.⁵²² Odluka Ustavnog suda Srbije (USS) kojom su osporene 22 nadležnosti Autonomne pokrajine Voj-

519 *Politika*, 20. maj 2013

520 Isto.

521 *Politika*, 20. maj 2013.

522 Pozivanjem na osporeni Zakon o nadležnosti APV na osnovu koga je i donet Statut APV.

vodine na osnovu Zakona o nadležnosti, pokrenula je još tokom 2012. godine pitanje, ne samo ustavnosti Statuta, već i legitimnosti aktuelne vlade APV.

Izvestilac Evropskog parlamenta (EP) za Srbiju, Jelko Kacin je na panelu pod nazivom "Vojvodina: Izazovi na putu demokratske konsolidacije" u Evropskom parlamentu (Brisel) izjavio da je pravi trenutak za otvaranje pitanja ustavnog i zakonskog uređenja autonomije Vojvodine. On smatra da Vojvodina kao multikulturalna i multinacionalna sredina predstavlja EU u malom i otuda je „pravi adut“ u rukama Srbije tokom pregovora sa EU. Trenutni okvir autonomije je neizvestan i nejasan, što sprečava Vojvodinu, a samim tim i Srbiju, da razvija svoje kapacitete.⁵²³ Ovo je naročito važno u svetlu iskorišćavanja predpristupnih, a potom i kohezionih fondova EU koji mogu iskoristiti samo autonomne jedinice kao što je Vojvodina. Zato je, tvrdi Kacin, neophodno što pre rešiti ovo pitanje kako na nivou Ustava tako i svih pratećih zakonskih akata i izaći iz ove pravno "nejasne i nesigurne situacije".⁵²⁴ On je takođe izjavio da u međuvremenu, Beograd mora da reši pitanje finansiranja, sa čim se kasni već nekoliko godina. Pokrajinski odbor Demokratske stranke Srbije (DSS) kritikovao je Kacinovu izjavu, smatrajući da ona znači da Srbija svoj put u EU treba da plati ne samo Kosovom nego i Vojvodinom.⁵²⁵ Predsednik APV, Ištvan Pastor je rekao da on ne smatra da je Kacinova izjava mešanje u unutrašnju politiku Srbije, jer čim Srbija ulazi u fazu pregovaranja za punopravno članstvo sva ta pitanja postaju deo korpusa pitanja oko kojih se i na ovom nivou može i mora razgovarati.⁵²⁶

Četiri godine nakon podnošenja inicijative DSS za preispitivanje ustavnosti i zakonitosti Statuta Vojvodine, uss se tokom 2013. godine konačno izjasnio o ovom predlogu. Ustavni Sud Srbije 6. decembra 2013. godine proglasio je neustavnim pojedine odredbe Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine, ali je dao pokrajinskoj i Narodnoj skupštini rok od šest meseci da taj akt usklade sa Ustavom. Neustavne su one odredbe koje se temelje

523 *Politika*, 18. septembar 2013.

524 Isto.

525 *Blic*, 18. septembar 2013.

526 *Politika*, 18. septembar 2013.

na konceptu da je Statut AP Vojvodine njen konstitutivni akt, kojim je pokrajina ovlašćena da uredi svako pitanje za koje smatra da je za nju od interesa, navodi se u saopštenju na sajtu uss. Rok od šest meseci za uklanjanje neustavnih odredbi dat je da se ne bi dovelo u pitanje funkcionisanje Pokrajine i ostvarivanje prava građana na autonomiju, zato što bi automatskim prestankom važenja spornih delova Statuta nastala „pravna praznina“. Ustavni sud je naveo i da je utvrdio da su neustavne i one odredbe Statuta kojima se propisuju nove ili drugačije nadležnosti AP Vojvodine od nadležnosti koje su određene zakonom. Neustavnim su proglašene i odredbe koje propisuju da pokrajina nije ograničena Ustavom u pogledu uređenja organizacije i međusobnog odnosa pokrajinskih organa. Do isteka roka od šest meseci Statut AP Vojvodine nastavlja da se primenjuje u celini. Uss je ovim okončao postupak ocene ustavnosti Statuta nakon održane tri pripremne sednice i javne rasprave, a Odluka je obrazložena na 140 stranica.⁵²⁷

U odluci Ustavnog Suda Srbije stoji:

“Iz navedenog pregleda sledi da je u odnosu na više od dve trećine odredaba Statuta utvrđeno da one u celini ili delimično nisu saglasne sa Ustavom. Ustavni sud pri tome naglašava da je u sprovedenom postupku ispitivao ustavnost samo onih odredaba Statuta koji su osporeni podnetim predlogom i inicijativama, mada je kroz njihovu ocenu primetio da se i u odnosu na neke neosporene odredbe mogu postaviti sporna ustavnopravna pitanja.

Saglasno članu 168. stav 3. Ustava, danom objavljivanja ove odluke Ustavnog suda u „Službenom glasniku Republike Srbije“ prestaju da važe odredbe Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine za koje je utvrđeno da nisu u saglasnosti sa Ustavom.

Međutim, funkcija Ustavnog suda da, saglasno članu 166. stav 1. Ustava, štiti ustavnost i zakonitost, po shvatanju samog Suda, znači, sa jedne strane, obavezu da se iz pravnog poretka uklone opšti akti koji nisu u saglasnosti sa Ustavom, ali, sa druge strane, i obavezu da odluke Ustavnog suda doprinesu harmonizaciji pravnog poretka u celini, što, u konkretnom slučaju znači obezbeđivanje da AP Vojvodina ostvaruje svoj Ustavom utvrđeni

527 *Danas*, 6 decembar 2013.

položaj i vrši Ustavom utvrđene nadležnosti na način koji je saglasan sa važećim Ustavom. Polazeći od značaja Statuta AP Vojvodine, kao najvišeg pravnog akta autonomne pokrajine, a imajući u vidu ne samo brojnost statutarnih odredaba za koje je utvrđeno da nisu u saglasnosti sa Ustavom, već i to da su kao neustavne utvrđene odredbe koje se temelje na načelno ustavnopravno neprihvatljivom konceptu da je Statut AP Vojvodine njen konstitutivni akt kojim je autonomna pokrajina vlasna da uredi svako pitanje za koje smatra da je od interesa za autonomnu pokrajinu, nezavisno od toga da li uređenje tog pitanja predstavlja ekskluzivnu ustavnu materiju i da ni Ustavom nije ograničena u pogledu uređenja organizacije i međusobnog odnosa pokrajinskih organa, te, kao što je rečeno, činjenicu da objavljivanjem Odluke Ustavnog suda u „Službenom glasniku Republike Srbije” prestaju da važe odredbe Statuta za koje je utvrđeno da nisu u saglasnosti sa Ustavom, Ustavni sud smatra da se ni na koji način ne sme dovesti u pitanje funkcionisanje AP Vojvodine i time ostvarivanje prava građana na pokrajinsku autonomiju, a što bi bila posledica pravne praznine koja bi nastala nakon prestanka važenja ovih odredaba. Upravo iz ovih razloga, Ustavni sud je smatrao da je, u konkretnom slučaju, više nego opravdano iskoristiti mogućnost propisanu članom 58. stav 4. Zakona o Ustavnom sudu o odlaganju objavljivanja odluke u „Službenom glasniku Republike Srbije”. Stoga je Ustavni sud istovremeno doneo i rešenje kojim je odložio objavljivanje Odluke o utvrđenoj neustavnosti navedenih odredaba Statuta za maksimalni, Zakonom propisani rok od šest meseci, kako bi u ovom roku Skupština AP Vojvodine, kao donosilac Statuta i Narodna skupština, kao organ koji daje prethodnu saglasnost na Statut, usaglasile Statut sa Ustavom. Na ovaj način obezbeđuje se nesmetano funkcionisanje AP Vojvodine, pošto do isteka roka na koji je odloženo objavljivanje Odluke Ustavnog suda, Statut AP Vojvodine u celini ostaje na snazi i nastavlja da se primenjuje.”⁵²⁸

Predsednici Skupštine i Vlade Vojvodine, Ištvan Pastor i Bojan Pajtić ocenili su da odluka Ustavnog suda Srbije (uss) ne može biti argument za raspisivanje vanrednih pokrajinskih izbora, već je još jedan dokaz da Ustav Srbije treba menjati.⁵²⁹ Funkcioner Srpske napredne stranke i

528 Odluka Ustavnog suda Srbije IU o-360/2009.

529 www.rtv.rs.

potpredsednik pokrajinskog parlamenta Đorđe Milićević izjavio je da odluku Ustavnog suda o osporavanju dela odredbi Statuta Vojvodine u toj stranci vide kao korak bliže vanrednim pokrajinskim izborima.⁵³⁰ Zamenik predsednika Lige socijaldemokrata Vojvodine Bojan Kostreš izjavio je da ne može da se otme utisku da uss čudno donosi odluke.⁵³¹

Ištvan Pastor je rekao da paralelno sa radom na usklađivanju Statuta sa odlukom uss treba raditi i na donošenju zakona o nadležnosti Vojvodine, čije je odredbe uss takođe ranije osporio, kao i na donošenju zakona o finansiranju Vojvodine, koji je trebalo da bude donet još 2008. godine. On je rekao da su mnogi očekivali da će uss u potpunosti staviti van snage vojvođanski statut, ali se to nije desilo, već ostaje u celosti u primeni u narednih šest meseci. Bojan Pajtić je dodao da očekuje da uss pokaže isti stepen ažurnosti i energičnosti i da donese odluku o pokrajinskoj inicijativi za ocenu ustavnosti Zakona o budžetskom sistemu, koji je "na dramatičan način oštetio građane Vojvodine i očigledno je protivustavan".⁵³²

Za gradonačelnika Novog Sada Miloša Vučevića je nesporno da usklađivanje Statuta AP Vojvodine sa Ustavom i zakonima Republike Srbije treba da uradi novi saziv Skupštine AP Vojvodine zbog toga što je svoju politiku "koncipirala na ovom statutu i na činjenicama da je statut nešto što je važno i kvalitetno urađeno".⁵³³

Portparol Demokratske stranke, Aleksandra Jerkov, je takođe izjavila da odluke Ustavnog suda Srbije (uss) ne mogu biti razlog za pokrajinske izbore. Jer, kako kaže, odluka suda će biti sprovedena i ni na koji način ne utiče na odnos snaga u skupštini AP Vojvodine. I kako je rekla, "to je obaveza Vlade Vojvodine i ona će to učiniti bez obzira na naše duboko uverenje da će time biti oštećeni građani".⁵³⁴ Aleksandra Jerkov smatra da su sudije uss bile izložene velikim pritiscima izjavama pojedinih političara, koji su,

530 Isto.

531 www.rts.rs, 6. decembar 2013.

532 www.rtv.rs, 6. decembar 2013.

533 www.rtv.rs, 6. decembar 2013.

534 Press, 7. decembar 2013.

kako je kazala, “mesecima najavljivali kakva će odluka biti doneta i manipulirali njom u dnevno političke svrhe”.⁵³⁵

I Bojan Pajtić i Ištvan Pastor smatraju da odluka Ustavnog suda Srbije o neustavnosti pojedinih članova Statuta APV ukazuje na neophodnost menjanja Ustava. Prema njihovom mišljenju, odgovornost za neustavne odredbe Statuta podjednako snose i Skupština Vojvodine, koja ga je usvojila i Skupština Srbije, koja ga je potvrdila. Pajtić je ocenio da ova odluka USS ne bi smelo da bude korišćena u dnevno-političke svrhe i naglasio da će ona biti sprovedena “šta god mislilio njoj i na koji god način je doneta”, te da ne postoji “formalna veza između odluke USS i vanrednih pokrajinskih izbora, jer se izbori raspisuju na osnovu ustavnih odredbi i odluke pokrajinske skupštine”.⁵³⁶

Vojvođanska partija ocenila je da odluka Ustavnog suda Srbije predstavlja još jedan korak ka konačnom ukidanju autonomije te pokrajine i da je to još jedan argument da Vojvodina treba da bude republika u okviru federalne države Srbije.⁵³⁷

Predsednik Liberalno-demokratske partije (LDP) Čedomir Jovanović ocenio je da hitno potreba novi ustav je u okvirima postojećeg tog Ustava, Srbija više ne može da diše i zato je nužno tražiti politički izlaz iz toga. Aktuelni ustav je pravljn “da bi sakrio kosovski poraz”, u međuvremenu vezao ruke Srbije u svakom segmentu – od Vojvodine i ekonomije, do ljudskih prava i reformi u zemlji. Centralizovana i neefikasna zemlja ne može da izdrži ritam ovog doba i probleme koje imaju njeni građani a, kako ističe, „pitanje Vojvodine je jedno od centralnih pitanja u tom poslu i mi u njemu vidimo priliku za politiku jasnih prava, afirmacije potencijala Vojvodine i odnosa čistih računa i zdrave budućnosti”.⁵³⁸

Skupština Vojvodine usaglasila je Statut sa Ustavom. Krajem 2013. godine Odbor za pitanja ustavno-pravnog položaja Skupštine Vojvodine

535 www.novosti.rs.

536 http://www.danas.rs/danasrs/politika/pajtic_i_pastor_traze_promenu_ustava.56.html?news_id=272421.

537 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/365657/Vojvodanska-partija-Korak-ka-ukidanju-autonomije>.

538 <http://www.autonomija.info/vojvodanska-partija-korak-ka-ukidanju-autonomije.html>.

odlučio je da formira Radnu grupu koja će uskladiti Statut sa odlukom Ustavnog suda, koja je imenovana 15. januara 2014. Sporno je bilo da li će Vojvodina u preambuli Statuta biti definisana kao da je konstituisana Ustavom Srbije iz 2006. godine, ali to nije prošlo već je ostalo da je Vojvodina tradicionalna autonomna pokrajina. Vlada Vojvodine ubuduće se neće više tako zvati, već će se koristiti termin „Pokrajinska Vlada“.

Pored zvaničnog grba i zastave Vojvodine, koji su usvojeni 2004. godine, uvedeni su i tradicionalni grb i zastava koji će se isticati u posebnim prilikama, što će biti regulisano posebnom skupštinskom odlukom. Predsednik Skupštine Vojvodine Ištvan Pastor je rekao da su novim statutom svi ostali „pomalo nezadovoljni“ i „pomalo zadovoljni“. Prema ocenama analitičara, novi tekst nije bolji od starog, ali nije ni dramatično lošiji. Oni smatraju da Statut Vojvodine svakako ima više simboličan nego suštinski karakter i da je za tu pokrajinu mnogo značajnije donošenje zakona o finansiranju i zakona o nadležnostima Vojvodine, kao i sama promena Ustava Srbije.⁵³⁹

Poslanik SVM Laslo Varga rekao je da predlog statuta Vojvodine uživa punu podršku te stranke jer je u „vrednosnom smislu evropski i autonomija je zasnovana na evropskim principima i načelima“, kao i da se nada „da je Statut prvi korak ka regionalizaciji i decentralizaciji, gde će i druge regije dobiti šansu za razvoj, kao i u EU.“⁵⁴⁰

Lider LSV Nenad Čanak smatra da je zbog poplava trebalo odložiti raspravu o statutu. Takođe je kazao da Ustavni sud Srbije nije Bogom dato telo koje „ima prava da se ponaša kao apsolutni vladar naših sudbina“, navodeći da se taj sud u proteklom periodu osramotio i pokazao duboku nekompetentnost. Naveo je da ustavna kriza postoji od usvajanja Ustava koji je nelegitiman i koji nije dobio većinu u Vojvodini, te da je u Skupštini Vojvodine postignut konsenzus o tome da je Statut „prihvatanje nečega što je diktirano“. Čanak ističe da je suštinsko pitanje da li parlament, građani i država žele ili ne žele da postoji autonomna pokrajina Vojvodina, ili smatraju da je treba ukinuti, ili da treba raditi ono što se radi čevrt veka – da

539 <http://www.autonomija.info/skupstina-srbije-potvrdila-statut-vojvodine.html>.

540 Isto.

se postepeno guši njena autonomija. Istakao je da zalaganje za autonomiju Vojvodine nije zalaganje protiv Srbije.⁵⁴¹

Poslanik Socijalističke partije Srbije (SPS) Dušan Bajatović kazao je da je Vojvodina neotuđivi deo Srbije i istakao da autonomija nije isto što i decentralizacija. „Nikada neće postojati podrška koja podrazumeva da Vojvodina nije neotuđivi deo Srbije”, naveo je Bajatović.⁵⁴²

Poslanik Nove demokratske stranke (NDS) Janko Veselinović rekao je da podržava promene Statuta, jer smatra da treba poštovati odluke Ustavnog suda. Kritikovao je način usvajanja Statuta, kako su komentarisali pojedini poslanici, kao oktroisano, jer to nije “demokratska vrednost”,⁵⁴³ i Dragan Đilas je kritikovao pominjanje oktroisanja jer to, kako je ocenio, znači nedostatak slobode. „Očekujem da Statut potraje što duže. Očekujem i da sve ono što nas tek čeka i sva rešenja budu najbolja za građane. Građanima nije važno kako se nešto zove – da li je to pokrajinska vlada ili izvršno veće”.⁵⁴⁴

Položaj nacionalnih manjina

Ni četiri godine nakon donošenja Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina nije donet nijedan podzakonski akt kojim bi bila omogućena njegova puna primena. Osim diskriminacije i nasilja kojima su izloženi pripadnici pojedinih manjinskih grupa u Srbiji, obrazovanje i informisanje na maternjem jeziku, kao i nedostatak finansija, zajednički su problemi sa kojima se suočavaju sve nacionalne manjine u Srbiji.

Položaj nacionalnih manjina u Statutu Vojvodine, takođe je bio predmet razmatranja i odlučivanja Ustavnog suda Srbije. Odredba Statuta Vojvodine kojom se kaže da pripadnici nacionalnih zajednica koje čine brojčanu manjinu u ukupnom stanovništvu AP Vojvodine, uživaju posebnu zaštitu i sva prava koja su aktima Republike Srbije garantovana nacionalnim manjinama i pripadnicima nacionalnih manjina nije u skladu sa Ustavom, ocenio je USS.

541 Isto.

542 Isto.

543 Isto.

544 Isto

Kako je naglašeno, osporena odredba člana 22. Statuta posledica je ustavnopravno neprihvatljivog shvatanja položaja autonomne pokrajine u ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Ustavni sud nalazi da se povodom osporene odredbe postavljaju dva sporna pitanja. Prvo, iz jezičkog tumačenja te odredbe Statuta proizlazi da postoji razlika između „pripadnika nacionalnih zajednica koje čine brojčanu manjinu u ukupnom stanovništvu AP Vojvodine” i „pripadnika nacionalnih manjina”, odnosno da to nisu iste pravne kategorije, jer prvima Statut garantuje ono što je drugima garantovano „aktima Republike Srbije”. Drugo sporno pitanje je to što se i u ovom slučaju Statut „stavio na mesto” Ustava, čak i iznad njega, imajući u vidu da nacionalnim manjinama u AP Vojvodini Statut garantuje ono što inače svim nacionalnim manjinama u Republici Srbiji garantuje Ustav. Odredbom stava 1. osporenog člana 23. Statuta AP Vojvodina, svojim aktom, poput ustavotvorca koji to čini u članu 20. stav 2. Ustava, građanima garantuje da se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može smanjivati. Odredbom stava 2. ovog člana „redefiniše” se odredba člana 79. stav 2. Ustava, te umesto kako je Ustavom utvrđeno da se, u skladu sa Ustavom, dakle u okviru zajemčenih prava na očuvanje posebnosti, „na osnovu zakona pokrajinskim propisima mogu ustanoviti dodatna prava pripadnika nacionalnih manjina”, AP Vojvodina samostalno utvrđuje da može „obezbediti dodatna ili dopunska prava, odnosno viši stepen zaštite prava” pripadnika nacionalnih zajednica koje čine brojčanu manjinu u ukupnom stanovništvu AP Vojvodine.

Na kraju, stavom 3. člana 23. Statuta je predviđeno, bez upućivanja na Ustav, da AP Vojvodina „prati ostvarivanje ljudskih prava” i da „obezbeđuje njihovo ostvarivanje i zaštitu u slučaju kada ta zaštita nije obezbeđena na republičkom ili lokalnom nivou”. Imajući u vidu da se u odredbama st. 2. i 3. člana 23. Statuta govori o „višem stepenu zaštite prava”, odnosno o „obezbeđivanju zaštite prava kada ta zaštita nije obezbeđena na republičkom ili lokalnom nivou”, Ustavni sud je stao na stanovište da je potrebno dodatnu pažnju posvetiti ustavnopravnoj analizi ovih pojmova. Sud ukazuje da se u ovom slučaju, za razliku od člana 21. Statuta, korišćenje označenih pojmova ne može pripisati eventualnom laičkom tumačenju

njihovog značenja, jer je nesporno da „donosilac Statuta pod ovim pojmovima podrazumeva pravnu zaštitu zajemčenih prava.”

U tom smislu, Ustavni sud nalazi da je pravno značenje pojma „zaštita prava” u Statutu pogrešno shvaćeno. Naime, saglasno članu 22. Ustava, svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale i građani imaju pravo da se obrate međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajemčenih Ustavom. Ustavni sud podvlači da je mehanizam zaštite zajemčenih prava utvrđen Ustavom i da se njegovo ostvarivanje obezbeđuje, pre svega, odgovarajućim procesnim zakonima kojima se uređuje postupak pred sudovima i drugim državnim organima. Odredbe osporenog člana 25. Statuta takođe spadaju među one odredbe koje donosilac akta vezuje za nadležnost autonomne pokrajine da se stara o ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava.

Stavom 1. ovog člana Statut utvrđuje da pripadnici nacionalnih manjina putem nacionalnih saveta ostvaruju „oblik autonomije”, osnivaju ustanove, samostalno odlučuju ili učestvuju u odlučivanju u pitanjima iz oblasti obrazovanja, kulture, upotrebe jezika i informisanja. Stavom 2. istog člana Statuta je predviđeno da AP Vojvodina u okviru svojih prava i dužnosti poverava vršenje pojedinih poslova nacionalnim savetima, ili ih uključuje u odlučivanje o pitanjima iz stava 1. ovog člana i obezbeđuje sredstva za vršenje tih poslova.

Ustavni sud je ocenio da su i u ovom slučaju prekoračene granice ustavnog ovlašćenja Autonomne pokrajine. Naime, pravo nacionalnih manjina da, radi ostvarivanja svojih kolektivnih prava zajemčenih Ustavom, biraju svoje nacionalne savete utvrđeno je odredbom člana 75. stav 3. Ustava, te ne može biti predmet utvrđivanja, niti uređivanja Statuta, posebno imajući u vidu da Ustav izričito predviđa da se ovo pravo ostvaruje u skladu sa zakonom. Potom, saglasno Ustavu, nacionalni saveti nacionalnih manjina nisu „oblik autonomije” nacionalnih manjina, već institucionalni oblik putem koga se u određenim oblastima društvenog života, značajnim za očuvanje identiteta nacionalne manjine, ostvaruje pravo na samoupravu u tim oblastima, tako što nacionalni savet, kao predstavnik nacionalne

manjine, učestvuje u odlučivanju ili samostalno odlučuje o pojedinim pitanjima iz ovih oblasti, a što, sa teorijskog stanovišta može biti različito od pojma „autonomije”.⁵⁴⁵

Pitanje položaja manjina u Vojvodini, njihovoj organizaciji i funkcionisanje nacionalnih saveta, dobilo je početkom 2014. godine epilog. Naime, u januaru 2014. godine, uss je utvrdio da više odredbi Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina nisu u saglasnosti sa Ustavom, dok je Predlog zakona za izmene i dopune tog zakona stigao u skupštinsku proceduru krajem prošle godine.

Sud je, međutim, naveo da te odredbe nisu nesaglasne sa Ustavom ukoliko se tumače i primenjuju pod uslovima i ograničanjima sadržanim u njegovoj Odluci. Ustavni sud je, između ostalog, naveo da su Ustavom tačno određene četiri oblasti, u kojima pripadnici nacionalnih manjina preko svojih izabranih nacionalnih saveta radi očuvanja svog identiteta ostvaruju dodatna, kolektivna prava – obrazovanje, kultura, informisanje i službena upotreba jezika i pisma. Zbog toga je utvrdio da nije u saglasnosti sa Ustavom odredba Zakona kojom se predviđa ovlašćenje nacionalnog saveta i u drugim oblastima od značaja za očuvanje identiteta nacionalnih manjina. Takođe, podseća da taj zakon, niti bilo koji zakon koji uređuje oblasti u kojima ovlašćenja može imati nacionalni savet, ne sadrži kriterijume na osnovu kojih se pojedine ustanove obrazovanja ili kulture, a čiji je osnivač Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave mogu proglasiti za ustanove od posebnog značaja za nacionalnu manjinu. Ustavni sud je stoga ocenio da zakonska odredba kojom se propisuju ovlašćenja nacionalnih saveta u odnosu na takozvane ustanove od posebnog značaja za nacionalne manjinu ne ispunjava osnovne standarde određenosti i predvidivosti, što je, kako se navodi, ključni element ostvarivanja načela vladavine prava.

Kad je reč o ovlašćenjima nacionalnog saveta u oblasti informisanja, Ustavni sud je, polazeći od svojih ranijih odluka utvrdio da ustavnopravno nije moguće ovim zakonom predvideti ni prenos osnivačkih prava na javnim glasilima na nacionalni savet. Međutim, Sud je posebno naglasio da se utvrđivanjem neustavnosti navedene zakonske odredbe ne dovodi u

545 Dnevnik, 24. decembar 2013

pitanje do sada izvršen prenos osnivačkih prava na pojedinim javnim glasilima. Polazeći od specifičnog, zakonom uredenog položaja Javnog radio-difuznog servisa, prakse Evropskog suda za ljudska prava i međunarodnih standarda u oblasti ostvarivanja slobode medija, Ustavni sud je utvrdio da Zakonom propisana ovlašćenja nacionalnog saveta vezana za učešće u odlučivanju o izboru organa republičke i pokrajinske ustanove javnog radio-difuznog servisa, nisu u skladu sa Ustavom.

Sud je utvrdio da nema ustavnopravnog osnova da se zakonom propiše obaveza Republike, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave da nad ustanovama u oblasti obrazovanja, kulture i javnog informisanja izvrši prenos osnivačkih prava samo na zahtev nacionalnog saveta:

“Prenos osnivačkih prava mora biti izraz saglasnosti volja zainteresovanih strana. Osnivaču se ne može nametati automatizam i potpuna zavisnost od volje druge zainteresovane strane. Osnova odnosa organa javne vlasti, kao osnivača ustanove, i nacionalnog saveta je njihovo zajedničko, sporazumno delovanje usmereno ka istom cilju zaštiti i unapređenju ostvarivanja prava nacionalnih manjina”.

Dodaje se da, iako su se povodom određenog broja zakonskih odredaba postavila sporna ustavnopravna pitanja, Sud je, imajući u vidu potrebu da se u što širem obimu obezbedi ostvarivanje kolektivnih prava nacionalnih manjina, utvrdio da te odredbe nisu nesaglasne sa Ustavom ukoliko se tumače i primenjuju pod uslovima i ograničenjima sadržanim u Odluci Ustavnog suda.

Vlada Srbije je 18. decembra 2013. godine usvojila Predlog izmena i dopuna ovog zakona i uputila ga Narodnoj skupštini. Radna grupa koja je izradila izmene, na čelu sa državnim sekretarom Ministarstva pravde i državne uprave Gordanom Stamenić, u obrazloženju je navela da su brojni nedostaci važećeg zakona razlog zbog koga se menja. Predložene izmene i dopune imaju svrhu da precizno uredi pojmove od kojih zavisi rad nacionalnih saveta i pravna sigurnost. To su, pre svega, konstituisanje nacionalnog saveta, mandatni period nacionalnog saveta, ovlašćenja nacionalnog saveta u rasponu od isteka mandatnog perioda do konstituisanja novog saziva nacionalnog saveta. Nacrtom zakona uvodi se potpuna upravnosudska pravna zaštita protiv svih akata koje Ministarstvo donese u primeni

zakona (to su uglavnom retki slučajevi), a vrhovni organ za sprovođenje neposrednih izbora za nacionalni savet postaje Republička izborna komisija. Za sprovođenje izbora putem elektorskih skupština predloženim izmenama predviđen je odbor od tri člana, koje imenuje predsednik Republičke izborne komisije. Republička izborna komisija preuzela bi ovlašćenja koja po važećem zakonu ima ministarstvo, odnosno elektorska skupština, čime bi trebalo da se doslednije i bolje nego sada garantuje zakonitost i pravilnost izbora, navodi se u obrazloženju. Nacrt jasno razgraničava slučajeve u kojima se članovi nacionalnog saveta biraju neposredno, od slučajeve kada se biraju na elektorskoj skupštini.⁵⁴⁶

Krajem decembra 2013. godine, poslanica Evropskog parlamenta Kristina Morvai u Strazburu postavila je pitanje teritorijalne autonomije za vojvođanske opštine sa većinskim mađarskim stanovništvom, kao jedan od uslova za prijem Srbije u Evropsku uniju (EU). Međutim, od Mađarske ne treba očekivati nove uslove u procesu pridruživanja, naglasio je gradonačelnik Subotice i predstavnik Saveza vojvođanskih Mađara (SVM), Jene Maglai. Borba za teritorijalnu autonomiju opština sa većinskim mađarskim stanovništvom dovodi se u vezu sa idejama o autonomiji zajednice srpskih opština na Kosovu i Metohiji, međutim, stavovi o tome su i unutar mađarskih političkih partija veoma podeljeni.

“Mnogi misle da treba ta autonomija da se preslika, ja sam stava da se nijedan recept ne može preslikati bez posledica ni na koju teritoriju. Srbi imaju tamo svoje određene probleme i prava i mislim da treba ostaviti njima da se izbere za ta svoja prava”, smatra Andraš Gustonj iz Demokratske stranke vojvođanskih Mađara (DSVM).

Dok interes građana sa ovih prostora ne dođe na dnevni red unutrašnje politike, postavljaju se i pitanja o mogućnostima uslovljavanja Srbije teritorijalnom autonomijom u procesu pregovora za ulazak u Evropsku uniju. “To pitanje postavila je jedna opoziciona stranka u Mađarskoj, ono na čemu mi insistiramo je da se prilikom tih pregovora između predstavnika EU i Srbije, akcenat stavi na primenjivanje Kopenhaških kriterijuma”, istakao je Aron Čonka iz Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara (DZVM).

“Mađarska snažno podržava EU integracije Srbije, to je više puta od strane zvaničnika Mađarske i otvoreno izjavljivano. Mislim da je pitanje vezano za teritorijalnu jedinicu, tj. da se okrugu pripoje Potiska regija, Kanjiža i Senta”, kazao je Jene Maglai iz Saveza vojvođanskih Mađara.

Koncept teritorijalne autonomije do 2008. godine podržavali su gotovo svi politički predstavnici vojvođanskih Mađara, međutim, sada se za njega otvoreno zalažu samo manje desničarske stranke u čijoj senci ostaje suštinski interes stanovnika ovog dela Vojvodine.⁵⁴⁷

Govoreći o stepenu poštovanja prava nacionalnih manjina na upotrebu jezika i pisma, treba spomeniti i situaciju koja se tokom prošle godine dogodila u Novom Sadu.⁵⁴⁸ Naime, tokom 2013. godine Gradsko saobraćajno preduzeće u Novom Sadu zamenilo je natpise na pokazivačima pravca na gradskim autobusima iz latiničnih u ćirilične. Gradonačelnik Novog Sada Miloš Vučević izjavio je da „ćirilizacija” prevoza „nikog ne ugrožava, jer je normalno da svi u Srbiji znaju ćirilicu”. Predlog da natpisi budu dati na oba pisma Vučević komentariše kao „tehnički nemoguć”. Inicijativu za promenu pokazivača na autobusima pokrenula je novosadska DSS, nakon prekompozicije vlasti u gradu.

Na ovakvu odluku gradskih vlasti mišljenje dala je i zamenica pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava nacionalnih manjina, Eva Vukašinović koja je izjavila da će gradske vlasti morati da, pored ćiriličnih naziva delova grada na displejima gradskih autobusa, postave i nazive na manjinskim jezicima koji su u službenoj upotrebi u glavnom gradu Vojvodine. Isto to, gradske vlasti će morati da urade i sa nazivima ulica u Novom Sadu.⁵⁴⁹

Ćirilica je u Novom Sadu bila glavna vest i kada je 2012. godine smenjen Laslo Blašković, dotadašnji direktor Kulturnog centra Novi Sad, između ostalog, i zato što je natpis na ovoj instituciji bio latiničan.

Skupština Srbije potvrdila je novi Statut Vojvodine 22. maja 2014. godine.

547 RTV, 17. decembar 2013.

548 Od dolaska na vlast SNS i DSS.

549 *Alo*, 18. januar 2013.

Sandžak: bez promena

Političke i partijske podele

Tokom 2013, dolazilo je političkih sukoba između pojedinih bošnjačkih stranaka u Sandžaku, ali i podela unutar nekih od njih. Nesuglasice na lokalnom nivou došle su do izražaja posebno u Novom Pazaru, gde je u februaru 2013. godine raskinuta koalicija dva vodeća bošnjačka političara Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina i njihovih stranaka, Sandžačke demokratske partije (SDP) i Stranke demokratske akcije (SDA). Njih dvojica su godima bili u žestokom sukobu, a njihovi simpatizeri su se ne samo fizički, već i oružano sukobljavali. Tokom ranijih predizbornih skupova i izbora, u obračunima pristalica Ugljanina i Ljajića jedna osoba je ubijena, a nekoliko ih je povređeno. Uz posredovanje turskog ministra inostranih poslova Ahmeta Davutoglua, do "pomirenja" njih dvojice došlo je još 2009. godine, a obojica su bili ministri i saradivali u poslednje dve vlade Srbije, Mirka Cvetkovića i Ivice Dačića. Nakon što su njihove stranke raskinule koaliciju u Novom Pazaru, u Sjenici je koaliciona vlast SDA i SDP opstala.

U Novom Pazaru je tada formirana nova skupštinska većina koju čini 17 odbornika Ljajićevih Sandžačke demokratske partije-Socijaldemokratske partije Srbije, četvero odbornika Sandžačke narodne partije (SNP) Mirsada Đerleka, dva srpske koalicije „Pokrenimo Novi Pazar“ (SNS, NS i DSS), a kvorum za održavanje sednice na kojoj je SDA izbačena iz vlasti omogućila je odbornica sa liste Bošnjačke demokratske zajednice (BDZ) – Hedi-ja Škrijelj. Ljajićeva stranka tvrdi da je SDA blokirala svaki njihov pokušaj da poboljšaju stanje u ovom gradu, dok je Ugljaninova SDA odgovorila kontra-optužbama da nisu želeli da omoguće dalje ekonomsko uništavanje grada. Oni su novopazarskog gradonačelnika Meha Mahmutovića (SDP) optužili za zloupotrebu vlasti, nepotizam, bogaćenje i zahtevali njegovu smenu. Mahmutović i SDP su odbacili optužbe SDA, uz tvrdnju da su problemi Novog Pazara nastali još u periodu vladavine SDA i Ugljanina u

ovom gradu. Iz lokalnih organa su izbačeni članovi SDA, a generalni sekretar SDA i bivši predsednik gradskog parlamenta Fuad Bačićanin je ocenio da su dva srpska odbornika bili „jezičak na vagi u rušenju bošnjačke izborne volje”.⁵⁵⁰

Hedija Škrijelj, odbornica Bošnjačke demokratske zajednice, koja je na izborima 2012, osvojila 10 odborničkih mesta, omogućila je kvorum noj većini, ali je naglasila da je njena odluka privremena i da je želela da spreči moguće uvođenje prinudne uprave. BDZ je isključila ovu odbornicu i izvinila se aktivistima i simpatizerima „koji trpe posledice njenog nemoralnog čina kojim je prekrojila izbornu volju birača”. „Političke pozicije naše partije nisu promenjene i još odlučnije ćemo raditi na ostvarenju ciljeva zbog kojih smo i osnovani”, saopštila je BDZ.⁵⁵¹ To što je Hedija Škrijelj prešla na stranu novoformirane parlamentarne većine u Novom Pazaru, bila je prva ozbiljna najava pukotina u Bošnjačkoj demokratskoj zajednici.

Ova stranka, osnovana krajem 2010. godine, pod pokroviteljstvom sandžackog muftije Muamera Zukorlića i koja je postala parlamentarna tako što je njen predsednik Emir Elfić izabran za poslanika u prošlom sazivu parlamenta Srbije, podelila se 2012, nekoliko nedelja nakon promene vlasti u Novom Pazaru. Elfić je na Osnivačkoj skupštini BDZ 25. decembra 2010, rekao da je to “prva i jedina bošnjačka stranka” koja će se zalagati za očuvanje nacionalnog identiteta Bošnjaka u Srbiji. Muftija Zukorlić je, obraćajući se članstvu i pristalicama BDZ rekao da veruje da su Bošnjaci dobili još jednu političku ponudu “koja kvalitetom dokazuje da je moguće da neko bude političar, a opet pošten i sposoban”. Ubrzo nakon izbora 2012, došlo je do sukoba između njih dvojice. Elfić je optužio Zukorlića da želi punu kontrolu nad strankom, a Zukorlić Elfića, da pregovora sa Ljajićem. Podelu unutar BDZ su pratile žestoke optužbe i paralelne sednice Glavnih odbora i Skupština, pa su obe strane tražile da Ministarstvo pravde njih prizna za legalnu BDZ. Ministarstvo je u leto 2013, presudilo u Elfićevu korist.

550 Sandžak, *Danas*, 1. mart 2014.

551 Isto.

Elfić je izjavio da je “procedura Ministarstva pravde o pravnom zastupanju stranke završena na legalan način, a odluka o ovlašćenom zastupniku je očekivana i pravedna. Pravda je zadovoljena i uspeli smo da sačuvamo BDZ i budemo politički predstavnici svoga naroda”.⁵⁵² Druga strana je odluku Ministarstva ocenila kao “nezakonitu”. Održali su Skupštinu, 3. avgusta 2013, u Novom Pazaru, osnovali Bošnjačku demokratsku zajednicu Sandžaka (BDZS), i izabrali Jahju Fehratovića za predsednika. BDZS se zalaže za Sandžak kao prekograničnu regiju, pa je i u Crnoj Gori osnovana stranka sličnog naziva i sličnih političkih ciljeva. Bošnjačka demokratska zajednica Crne Gore osnovana je u Rožajama, a za predsednika je izabran Hazbija Kalač. Kalač ističe da je Crna Gora država i bošnjačkog naroda, da BDZ čvrsto podržava ulazak Crne Gore u EU i da će se njegova stranka zalagati da bošnjački narod u tom procesu ne bude na repu dešavanja. Najavio je da će se stranka boriti za prava Bošnjaka, posebno u Crnoj Gori, ali i u Sandžaku, prostoru koga u budućnosti vide kao evropsku prekograničnu regiju.⁵⁵³

Ove ideje, kao i samo pominjanje Sandžaka kao prekogranične autonomne regije odbacuju i zvanični Beograd i Podgorica. Na prošlogodišnjem obeležavanju 70-godišnjice zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS), koje je tražilo autonomiju ove regije, muftija Zukorlić je, na okruglom stolu u Pljevljima dobio aplauz za svoje ocene o političkom statusu Sandžaka.

Zukorlić je podsetio da je Sandžak dobio autonomiju odlukama na Berlinskom kongresu (1878), i ocenio da se sad nalazi između “okupacije i samostalnosti”,⁵⁵⁴ a, navodno trebalo bi da se za to područje nađe neko kompromisno rešenje. Zukorlić je ranije više puta isticao da “pitanje Sandžaka” treba rešiti kroz prekograničnu autonomiju. Komentarišući Zukorlićeve ideje, tadašnji premijer Srbije Ivica Dačić istakao je da od autonomije Sandžaka nema ništa, jer su sve strane zainteresovane za stabilnost regiona. “Od toga nema ništa, svi su zainteresovani za stabilnost regiona,

⁵⁵² *Danas*, 2. avgust 2013.

⁵⁵³ *RTS*, 22. novembar 2013.

⁵⁵⁴ *RTS*, 22. novembar 2013.

a ne za novu destabilizaciju. Zukorlić samo traži temu za medije i propagandu”, ocenio je Dačić.⁵⁵⁵

Iako je SDP očuvala vlast u Novom Pazaru, a deo je vladajuće koalicije i u Prijepolju i Sjenici, i ova stranka je bila suočena sa izazovima i izložena brojnim kritikama. Čak i od svog osnivača Rasima Ljajića. U intervjuu Regionalnoj televiziji Novi Pazar, Ljajić je ocenio da „vladajuća garnitura nije položila ispit i ne može da izvede grad iz problema, koje smo nasledili iz prošlosti”, kao i da mu se čini “da ovde nema energije koja je potrebna da se uhvati u koštac sa problemima”.⁵⁵⁶ Naglasio je da „moraju da se prave rezovi, jer je došal voda do poda”, da Novi Pazar samo što nije bankrotirao i da su to pokazale analize koje su uradili stručnjaci iz Ministarstva finansija. Imao je primedbe na kadrove SDP, jer je “prvi put čuo” da „postoje ljudi koji traže novac da bi nekog zaposlili ili neke privilegije da bi nešto završili”.⁵⁵⁷

Ubrzo nakon Ljajićevih kritika, predsednik SDP Rešad Hodžić podneo je ostavku na tu funkciju. Prema njegovim rečima, ostavka nema veze sa kritikama Rasima Ljajića. Nakon Hodžićeve ostavke, SDP je formirala “uniiju” sa drugom Ljajićevom strankom SDPS i on je postao lider obe.⁵⁵⁸

Islamska zajednica: novi pokušaj ujedinjenja

Tokom 2013. godine nastavljene su najave i pozivi na ujedinjenje islamskih zajednica u Srbiji, ali je, kao i proteklih godina sve na tome ostalo. Ujedinjenje i formiranje jedinstvene verske organizacije muslimana Srbije podržava i novi reis-ul-ulema Islamske zajednice BiH Husein Kavazović, turski verski lider i predsednik Dijaneta (Uprave za verska pitanja) Mehmed Gormez, kao i politički predstavnici sandžačkih muslimana, ali konkretnih pomaka ni prošle godine nije bilo. Od 2007, u Srbiji postoje dve islamske zajednice (IZ) – IZ u Srbiji (IZuS) koju je predvodio muftija Muamer Zukorlić i koga je na toj funkciji zamenio muftija Mevlud Dudić i

555 *Alo*, 23. novembar 2013.

556 Sandžak, *Danas*, 16. avgust, 2013.

557 Isto.

558 Isto.

IZ Srbije (IZS), na čijem čelu je reis ul ulema Adem Zilkić, a u kojoj je i muftija Muhamed Jusufspahić.

Prva, IZ u Srbiji ima sedište u Novom Pazaru, organizaciono je povezana sa IZ u BiH i tamošnjeg reisa priznaje za vrhovnog poglavara, dok IZS ima svog reisa i želi da Beograd bude sedište ovdašnjim muslimana. Razlike između dve organizacije nisu teološke, već političke prirode. Vlastima u Beogradu bliža je IZS koju pomaže i promovise, dok je IZ u Srbiji, zbog političkih stavova muftije Zukorlića, u nemilosti. Sam Zukorlić spada u, verovatno najnepopularnije ličnosti u Srbiji i zbog svojih političkih stavova, oštrog jezika i poteza (zalaže se za autonomiju Sandžaka, kritikuje Beograd zbog prava Bošnjaka, odbijanja vraćanja imovine IZ, ali i sumnjive gradnje, bogatog stila života...) stalan je "gost" beogradskih medija.

Ujedinjenje muslimanskih organizacija Srbije podržali su i zainteresovani međunarodni faktori. Poglavari islamskih zajednica na Balkanu, na Šestoj konferenciji islamskih zajednica balkanskih zemalja, apelovali su na ujedinjenje islamske zajednice u Srbiji. Oni su konstatovali da rasprave na temu ujedinjenja dve islamske zajednice u Srbiji predugo traju i ne doprinose boljitku muslimana u tom delu Balkana. Reis-ul-ulema Islamske zajednice u BiH Husein Kavazović, izabran u novembru 2012, u maju 2013, prvi put je zvanično posetio Novi Pazar. Tada je ocenio da nema veće obaveze za svakog muslimana od jačanja jedinstva Islamske zajednice. On je na Svečanoj akademiji maturanata 501. generacije medrese "Gazi Isa-beg" na Gradskom trgu u Novom Pazaru rekao da muslimani žele da budu poštteni građani Srbije, ali da i od nje očekuju da im bude majka, kao i svim drugim građanima.⁵⁵⁹

Turska i Dijanet najviše su se angažovali, pa pokrenuli i inicijativu za ujedinjenje IZ još 2011. godine. Tursko zalaganje načelno je pozdravljeno, ali nije realizovano, te je ova država, verovatno i zbog zauzetosti unutrašnjim i spoljnim problemima, prestala da se aktivno bavi ovom temom. Turski zvaničnici, kao i Dijanet, međutim, i dalje podržavaju stvaranje jedne IZ u Srbiji, a u tom cilju podržali su i Inicijativni odbor za pomirenje, koji su formirali uglavnom mlađi imami iz obe IZ. Inicijativni odbor je brzo nazvan "trećom" IZ u Srbiji, što su oni demantovali, navodeći da im

559 Sandžak, *Danas*, 23. maj 2013.

nije cilj formiranje još jedne, već jedinstvene IZ na nivou cele zemlje, ali bez sadašnjih lidera Zukorlića i Zilkića.

Inicijativni odbor za pomirenje ima 10 članova, po pet iz obe IZ. Najpoznatiji među njima je Muhamed Demirović, koji se često pominje kao budući vrhovni poglavar muslimana u Srbiji. Osim njega, u Inicijativnom odboru su: Bekir Makić, koji je bio predsednik Uleme i direktor Ureda za hadž IZ u Srbiji, Nedžad Hasanović, direktor Škole Kurana časnog IZ u Srbiji, Jakub Leković, bivši šef kabineta reis-ul-uleme IZ Srbije Adema Zilkića, Senad Halitović imam u novopazarskoj Arap džamiji, Haziz Dacić, imam u glavnoj džamiji u Sjenici, Sabit Šaćirović, glavni sjenički imam, Sead Islamović, novopazarski imam i predsednik NVO „Put sredine“, veroučitelji Edin Mujović i Mensur Hodžić, Faruk Imamović, imam u Tutinu i Amir Dautović, profesor u Medresi IZ u Srbiji.⁵⁶⁰

Članovi Inicijativnog odbora tvrde da za svoje aktivnosti imaju podršku vrhovnih poglavara muslimana u Turskoj i BiH – Gormeza i Kavazovića sa kojima su kontaktirali, kao i sa ministrom inostranih poslova Turske Ahmetom Davutogluom. Pošto su navedeni članovi Inicijativnog odbora ostali bez posla i primanja u svojim „matičnim“ IZ, Turska ih je materijalno pomogla, što je ražestilo muftiju Zukorlića i IZ u Srbiji. Mešihat Islamske zajednice (IZ) u Srbiji najoštrije je osudio finansijsku pomoć Dijaneta ovoj grupi imama, za koje smatraju da su „protivnici muftije Zukorlića“. Tražili su da se umeša i turski premijer Erdogan i onemogući „ovakvo ponašanje Mehmeda Gormeza kako bi se posledice ovog neodgovornog čina blagovremeno sprečile“.⁵⁶¹

Mudžahedini: rat u Siriji

Višegodišnji rat u Siriji, u kome je do sada poginulo oko 150.000 ljudi, a raseljeno ih je nekoliko miliona, predstavlja najveću humanitarnu katastrofu današnjice. U oružani sukob između sirijskog predsednika Bašara el Asada i pobunjenika, uključili su se i međunarodni akteri, među kojima i muslimanske zemlje koje su se podelile oko toga da li su za predsednika

⁵⁶⁰ Sandzak, *Danas*, 21. septembar 2013.

⁵⁶¹ Sandzak, *Danas*, 30. avgust 2013.

Asada, ili za njegove protivnike, koji su se takođe podelili, pre svega na ideološkoj osnovi, na liberale i na ekstremiste. Na strani različitih pobunjeničkih grupa bori se na stotine dobrovoljaca, muslimana iz evropskih zemalja. Njihov broj nije moguće utvrditi, jer na ratište odlaze tajnim kanalima, a policije navedenih država tvrde da je reč o ekstremnim i mladim muslimanima.

O tome da i iz Sandžaka, Bosne i, generalno bivše Jugoslavije mladi muslimani, uglavnom Bošnjaci i Albanci odlaze da se bore na stranu oružanih grupa koje se protive Asadu, govorilo se neko vreme, ali tek kad su iz Sirije počele da stižu vesti o poginulim, podigla se prašina. "Njegovo ime je Mirza Ganić. Ima 19 godina i iz Novog Pazara je. Bio je đak generacije u osnovnoj školi i imao je sve petice u novopazarskoj gimnaziji. Dva meseca pre završetka škole otišao je u Siriju i postao sveti ratnik džihada".⁵⁶² Mirza Ganić je postao poznat na svom fejsbuk profilu gde je vodio beleške iz Sirije, ali i pretio ministrima Srbije i BiH Rasimu Ljajiću, Fahrudinu Radončiću, koji su se založili za donošenje zakona kojim bi se sankcionisao odlazak na strana ratišta. Takođe je pretio i NVO aktivistkinji iz Novog Pazara Aidi Čorović.

Džemail Ganić, Mirzin stric je rekao da je put spremao godinu dana. "Majci, ocu i meni je pričao kako se sprema da ide u Kairo, gde će navodno studirati matematiku. I sve nas je lagao. To jutro kada je otišao spakovao je stvari u torbicu. Jednu majicu, farmerke i rezervne patike. U pet ujutru je probudio majku i oca, poljubio ih i rekao da ide. Javio se nekoliko dana kasnije s Turske granice i rekao da je otišao u džihad. Svi smo se šokirali".⁵⁶³ Mirza Ganić poginuo je januara 2014. na ratištu u Siriji.

Sandžački internet portali su, početkom 2014. godine, objavili da je na ratištima u Siriji poginulo 15 Bošnjaka, od toga četvoro Sandžaklija. Ove informacije nije moguće potvrditi. One se zasnivaju na tvrdnjama internet portala koje izveštavaju sami borci iz Sirije, Fejsbuk grupa "Sirija Mumi ni su uz tebe", te nezavisne potvrde nema. Osim Mirze Ganića, u Siriji je tokom prošle godine na strani pobunjenika poginuo još jedan Novopazarać – Eldar Kundaković. Njegov otac Esad izjavio je da je Eldarov odlazak u

⁵⁶² *Blic*, 13. decembar 2013.

⁵⁶³ *Blic*, 13. septembar 2013.

Siriju bio inspirisan verom. U njegovoj jedinici je, kako je ispričao ocu, bio još jedan Novopazarac, 30 njih iz Sandžaka i oko 50 muslimana iz Bosne. Esad Kundaković je rekao da je “godinu dana vežbao u teretani, pripremao se fizički, trčao... Ulazio je i u suštinu vere, čitao izvode iz Kurana, da što manje greši”, ispričao je Esad Kundaković.⁵⁶⁴

Prema neimenovanim policijskim izvorima, više desetina muslimana iz Srbije pripada grupi “Ratnika džihada” koji vode borbe u islamskim državama. Većina je koncentrisana u Sandžaku, odakle je njih tridesetak regrutovano za rat u Siriji, na strani pobunjenika. Policijski zvaničnik iz Novog Pazara koji je želeo da ostane anonimn, potvrdio je da je policija upoznata sa postojanjem ove grupe, ali navodi da se njihovim aktivnostima bave neke druge službe. “Nas jedino zanima kako će se ponašati kad se vrate. Policija se ne bavi onim što rade u inostranstvu”, rekao je on.⁵⁶⁵

Do srpskih bezbednosnih službi stizale su čak i informacije da su dolasku vehabija u Srbiju kumovali i ljudi bliski Islamskoj zajednici u Srbiji, ali sandžački muftija Muamer Zukorlić kaže da ga čude takve tvrdnje. Zukorlić je uvek odbacivao, uglavnom medijske spekulacije da ima veze sa radikalnim islamom, a jedna grupa vehabija koju je predvodio Senad Ramović, osuđena je u Beogradu na višegodišnje zatvorske kazne, između ostalog, i zbog toga što su planirali atentat na Zukorlića, za kog su tvrdili da je “američki špijun”.

Beda, nemaština i porast kriminala

Mada broj Sandžaklija koji se bore u Siriji nije veliki, postavlja se pitanje, da li je to pokazatelj radikalizacije dela ovdašnjih muslimana? Većinu muslimana u Srbiji čine Bošnjaci, koji spadaju u umerene i tolerantne, navikle na život sa drugima. Od raspada Jugoslavije, dolazi do jačanja nacionalističko-šovinističkih snaga među svim jugoslovenskim narodima, te ni Bošnjaci nisu bili izuzetak. Uz to, rat u Bosni, masovni zločini protiv muslimana, uticali su na muslimane i Bošnjake u celoj bivšoj Jugoslaviji. U ratu u BiH učestvovala su i strane snage, na strani Armije BiH, vojna jedinica

564 *Kurir*, 30. avgust 2013.

565 Isto.

“El mudžahedin” koja je okupljala muslimane uglavnom iz arapskih zemalja, od kojih su pojedini i ostali u Bosni. Mnogi smatraju da su oni doneli rigidnije shvatanje islama.

Na strani Srba u BiH borili su se kozaci iz Rusije i nacionalisti iz Grčke, članovi profašističke “Zlatne zore”, dok su i Hrvati imali “svoje” strane borce uglavnom iz zapadnih zemalja.

U Sandžaku su stasale generacije muslimana tokom ratova, odrastalih uz strašne slike zločina, od Srebrenice, istočne Bosne do otmice i ubistava Bošnjaka, državljana tadašnje SRJ u Sjeverinu i Štrpcima. Ratovi, nemaština, nezaposlenost, uz “spoljne” faktore – rast islamofobije u zapadnim zemljama – uticali su na svest sandžačkih muslimana, pa i na okretanje “tvrđem” shvatanju islama. U Sandžaku, ipak, nisu zabeleženi nikakvi ozbiljniji međunacionalni i međuverški incidenti i tamošnji Bošnjaci, Srbi, Crnogorci, muslimani i hrišćani žive u relativno dobrim odnosima.

Obe strane, muslimansku i hrišćansku, muče često isti problemi, nezaposlenost, loš životni standard, porast kriminala i korupcije. Moglo bi se reći da su svi problemi koje Srbija ima, u Sandžaku samo višestruko uvećani. Tako je stopa nezaposlenosti u Srbiji 25 odsto, a u sandžačkim opštinama daleko veća. U Novom Pazaru je stopa nezaposlenosti oko 50 odsto, dok je u ostalim sandžačkim opštinama iznad 40 odsto. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, Sandžak zaostaje za republičkim prosekom i po zaradama. Prosečne plate za januar 2014, u Novom Pazaru je bila 34.164 dinara (295 eura), Novoj Varoši 31.793 dinara (274 eura), Sjenici 34.051 dinara (294 eura), Tutinu 31.260 dinara (270 eura) i Prijepolju – 28.704 dinara (247 eura). Većina privatizacija u sandžačkim opštinama bila je katastrofalno loša, jer su preduzeća prestala da rade, a zaposleni su ostali bez posla.

Ipak, izuzimajući radnike pribojskog FAP, koji su u jesen 2013, štrajkovali i danima blokirali prugu Beograd-Bar, dok ih nije posetio tadašnji potpredsednik vlade Srbije Aleksandar Vučić i obećao rešavanje njihovih problema, u većini sandžačkih sredina nije bilo ozbiljnijih protesta. Čini se, zbog toga što su ljudi izgubili nadu da štrajkovima i protestima mogu nešto da reše. U uslovima nezaposlenosti, bede i besperspektivnosti, raste stopa kriminala, a zbog blizine granice sa ostalim delovima nekadašnje

Jugoslavije, Sandžak je izuzetno dobro mesto za različite vidove legalne i nelegalne trgovine i šverca.

Novi Pazar, nekadašnje "carstvo džinsa i trgovine", postao je važno mesto u trgovini narkoticima, a nekada miran grad poslednjih godina potresaju različiti oblici nasilja, od maloletničkog, do ubistava i obračuna kriminalnih bandi.

Početak juna, ispred porodične kuće u Novom Pazaru ubijen je vlasnik menjačnice Enes Ajdinović. Bilo je to peto nerasvetljeno ubistvo u ovom gradu, u poslednje dve godine. Zbog Ajdinovićevog ubistva i bezbedonosne situacije u gradu, više hiljada Novopazaraca je protestovalo 7. juna 2013. Između ostalog, tražili su ostavku lokalnog šefa policije Dragana Terzića. Terzić, inače Pančevac, na čelo novopazarske policije došao je kao privremeno rešenje, ali je na tom mestu ostao godinama. U septembru je došlo do novog oružanog obračuna u centru Novog Pazara u kome je jedna osoba ubijena, ali je u ovom slučaju ubica identifikovan. Ubica i ubijeni su od ranije poznati policiji. Ovim povodom su lokalni političari konstatovali da je stanje bezbednosti u Novom Pazaru na niskom nivou, da je potrebna hitna reakcija nadležnih, kao i personalne promene u novopazarskoj policiji. Tadašnji potpredsednik vlade Srbije Rasim Ljajić ocenio je da „policija ne može da uspostavi red i mir” i da su promene neophodne, a novopazarski gradonačelnik Meho Mahmutović, uz tvrdnju da je „grad postao mesto u kojem je veoma opasno živeti”, najavio je da će tražiti razgovor sa ministrom i direktorom policije, Ivicom Dačićem i Miloradom Veljovićem (inače rođenim Novopazarcem), kako bi se našla rešenja za „ovu tešku bezbednosnu situaciju”.⁵⁶⁶

Bosanski jezik: kamen spoticanja

Ustav i zakoni Republike Srbije garantuju, ne samo poštovanje prava etničkih manjina, već zabranjuju svaki vid diskriminacije, pa i na nacionalnoj, rasnoj i verskoj osnovi. Ustavom se jemče ljudska i manjinska prava, zagarantovana opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. U Ustavu se navodi

⁵⁶⁶ *Danas*, 6. septembar 2013.

da Republika Srbija može uvesti posebne mere radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima i da se te mere ne smatraju diskriminacionim. Donet je i niz zakona koji konkretnije regulišu položaj i prava etničkih manjina. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina osnovni je zakon koji uređuje status nacionalnih manjina, a ovom tematikom se bavi i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina.

Zakon o službenoj uporebi jezika i pisma predviđa da u jedinicama lokalne samouprave u kojima se tradicionalno nastanjeni pripadnici nacionalne manjine, njihov jezik i pismo budu obavezno u službenoj upotrebi ukoliko čine više od 15 odsto stanovnika opštine, dok Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja omogućava dvojezičnu nastavu, na srpskom i jezicima manjina. Međunarodne institucije uglavnom su pozitivno ocenili napredak koji je učinjen u zaštiti ljudskih i manjinskih prava, ali u Srbiji je, međutim, u ovoj ali i ostalim oblastima tradicionalno veći problem primena zakona nego njegovo usvajanje. Nacionalne manjine tako mogu da se pohvale odličnim rešenjima u teoriji, ali praksa je nešto problematičnija. Tokom 2013, Bošnjaci su se suočili sa problemom primene bosanskog jezika u praksi, lokalnoj samoupravi, državnim institucijama i školstvu. Bošnjaci su južnoslovenski narod islamske vere koji je decenijama bio suočen sa različitim oblicima negiranja svoje posebnosti. Ovaj narod je decenijama bio nazivan i priznat kao "Muslimani", te je ta verska odrednica bila i nacionalna, nekada su bili etnički neopredeljeni, ali Republika Srbija je zvanično poslednjih godina prihvatila termin Bošnjaci, koga, kao svoju nacionalnu odrednicu koristi većina pripadnika ovog naroda.

Prema rezultatu popisa stanovništva iz 2011, u Srbiji živi 145.278 Bošnjaka, od čega u Sandžaku 142.363. Nešto više od 20.000 građana Srbije i dalje se i nacionalno deklarišu kao Muslimani. U šest sandžačkih opština živi 220.423 građana, od čega 77.656 Srba i 142.363 Bošnjaka. Bošnjaci su većina u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu, a Srbi u Prijepolju, Priboju i Novoj Varoši. Pravoslavnih hrišćana je 76.590 (32 odsto), a muslimana 156.575 (65,6 odsto). Većina građana Sandžaka, 57,6 odsto ili 137.524 se

izjasnilo da im je bosanski maternji jezik, dok 40 odsto ili 95.481, smatra da im je srpski maternji.

Ovakvi rezultati su morali da dovedu do toga da, ukoliko to građani bošnjačke nacionalnosti zatraže, bosanski bude uveden u državnu upravu lokalnih zajednica, u sredinama gde se više od 15 odsto građana izjasnilo da im je to maternji jezik i da za đake Bošnjake počne nastava na bosanskom. Bosanski je uveden u službenu upotrebu u tri većinsko bošnjačke sredine (Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu), kao i Prijepolju, ali ne i u Priboju. Nastava na bosanskom je počela u pojedinim osnovnim i srednjim školama u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu, nakon višemesečnog "natezanja" između Bošnjačkog nacionalnog vijeća (BNV), u tehničkom mandatu i Ministarstva prosvete. Problemi su bili praktične prirode, kašnjenje sa udžbenicima i nastavnim programima, ali i suštinske. U Srbiji, naime, većina intelektualaca, medija i javnosti smatra da bosanski jezik ne postoji već da je to srpski i da samim tim nastava i upotreba tog jezika nije potrebna.

Zbog neuvođenja bosanskog, stotinak učenika prvog razreda Gimnazije u Novom Pazaru u jesen 2013, je najpre danima bojkotovalo nastavu, a zatim su ćutali na časovima srpskog jezika. Uz to su nosili majice, kojima su poručivali da žele nastavu na maternjem, bosanskom jeziku. BNV u tehničkom mandatu podnelo je desetine krivičnih prijavi protiv direktora škola i nastavnika u više sandžачkih sredina za koje su tvrdili da blokiraju nastavu na bosanskom. Bošnjačko nacionalno veće u tehničkom mandatu saopštilo je da je vlada Srbije usvojila izveštaj sa predlogom mera za ostvarivanje prava Bošnjaka na obrazovanje na maternjem jeziku. U zaključcima koji su usvojeni navodi se da će Ministarstvo prosvete u skladu sa zakonom obezbediti donošenje nastavnih planova, programa, pravilnika i drugih akata „radi nastavka rada na kontinuiranom ostvarivanju prava na obrazovanje pripadnika bošnjačke nacionalna zajednice na njihovom maternjem jeziku u svim razredima osnovnih i srednjih škola u narednim školskim godinama i u skladu sa njihovim slobodno izraženim opredeljenjem”.⁵⁶⁷ BNV u tehničkom mandatu ističe da će to „doprineti poštovanju ljudskih i manjinskih prava nacionalnih manjina i posebno eliminisanju određenih negativnih pojava u procesu ostvarivanja prava Bošnjaka na

obrazovanje na maternjem jeziku". Tadašnji ministar bez portfelja u Vladi Srbije Sulejman Ugljanin ocenio je da je „vlada vratila poverenje Bošnjaka u državu i njene institucije, ali i poslala jasnu poruku svim svojim građanima, a posebno Bošnjacima da će obezbediti njihovo socijalno uključivanje u oblast obrazovanja”.⁵⁶⁸

U praksi i dalje ima problema sa nastavom na bosanskom, te je ministar prosvete u ostavci Tomislav Jovanović posetio Novi Pazar i sa direktorima osnovnih i srednjih škola razgovarao o načinu organizovanja nastave na bosanskom jeziku od naredne školske godine. Jovanović je istakao važnost da nastava na bosanskom jeziku bude organizovana tako da ne dođe do razdvajanja dece. “Dogovorili smo se kako da nastavu na bosanskom jeziku sa pripremne prevedemo na trajni oblik, ali da to ne dovede do razdvajanja dece. Obrazovanje spaja ljude i uz uvažavanje svih razlika bitno je da deca budu ujedinjena”, rekao je Jovanović.⁵⁶⁹

Bošnjaci su i pred sudovima počeli da traže svoja zakonom i Ustavom garantovana prava – suđenje na bosanskom jeziku, što je, zbog toga što u celoj Srbiji postoji samo jedan sudski tumač za bosanski jezik, postao problem koji je doveo do odugovlačenja procesa. U prijepoljskom Osnovnom sudu tako 60, a u prekršajnom 250 predmeta godinama čeka sudskog tumača za bosanski jezik.

Rezultati prevremenih izbora

Rezultati prevremenih izbora u šest sandžačkih opština nisu bili dramatični. Lista oko Srpske napredne stranke (SNS), na kojoj su bile i stranke Rasima Ljajića Socijaldemokratska partija Srbije i Sandžačka demokratska partija, kao i njima bliska Sandžačka narodna partija Mirsada Đerleka i u Sandžaku je osvojila najviše glasova. Stranka demokratske akcije Sulejmana Ugljanina, izašla je samostalno na izbore, postigla dobar rezultat i dokazala se kao pojedinačno najjača bošnjačka stranka. Po opštinama, kolicija oko SNS je osvojila najviše glasova u Novom Pazaru, Prijepolju, Priboju i Novoj Varoši, a SDA je ubedljivo pobedila u Tutinu i Sjenici. Ukupno

568 Isto

569 RTS, 11. mart 2014.

posmatrano, u većinsko bošnjačkim sredinama Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu, SDA je osvojila najviše 28.600 glasova, koalicija oko SNS 20.400, a lista LDP-SDU-BDZS oko 12.000 glasova. U najvećem sandžačkom gradu, Novom Pazaru pobjedila je SNS sa 15.400, drugoplasirana SDA osvojila je 13.600, a BDZS 7.200 glasova. U većinsko srpskim mestima SNS je ubedljivo pobjedila.

Bošnjačka demokratska zajednica Sandžaka, koju podržava sandžački muftija Muamer Zukorlić, doživela je novi poraz. Ova stranka je na izbore izašla u koaliciji sa Liberalnodemokratskom partijom Čedomira Jovanovića, ali nisu prešli cenzus. Rezultat je pokazao da bi BDZS, da je samostalno izašla kao manjinska stranka za koje ne važi cenzus već "prirodni prag", imala dovoljno glasova za jedno poslaničko mesto. U poređenju sa izborima iz 2012. godine ova stranka, koja je tad, kao BDZ predvodila manjinsku listu "Sve zajedno", osvojila gotovo 25.000 glasova i ušla u parlament, ove godine je u Sandžaku osvojila tek oko 15.000 glasova. Ako se ti rezultati uporede sa još jednim – izborima za nacionalne savete 2010. godine, na kojima je lista koju je predvodio muftija Zukorlić porazila dve liste koje su podržali tadašnji ministri Rasim Ljajić i Sulejman Ugljanin, rezultati kasnijih izjašnjavanja Bošnjaka pokazuju da Zukorlić gubi podršku.

Razloge treba tražiti na više strana, ali i u njegovoj velikoj ambiciji koja je bila u raskoraku sa mogućnostima i okolnostima, kao i, navodno raskošnom načinu života, brojnim, ponekad i sumnjivim poslovima.

BDZS je jedina sandžačka stranka koja je nakon izbora priznala da nije zadovoljna rezultatima. Predsednik ove partije Jahja Fehratović izjavio je da je očekivao bolji rezultat. "Nismo zadovoljni ni atmosferom, jer je došlo do masovne krađe glasova. Pojavile su stotine zaokruženih glasačkih listića", tvrdi Fehratović.⁵⁷⁰ Dve vodeće bošnjačke partije, Ugljaninova Stranka demokratske akcije i Sandžačka demokratska partija Rasima Ljajića, zadovoljne su izborima i obe su proglasile i slavile pobjedu. Ljajić, osnivač SDP je predsednik i Socijaldemokratske partije Srbije, a obe Ljajićeve stranke su na izbore izašle na listi SNS, "Budućnost u koju verujemo – Aleksandar Vučić".

Rasim Ljajić je rekao da je “više nego zadovoljan” rezultatima ostvarenim u Sandžaku, najpre, jer je njegova stranka ostvarila pobjedu u više gradova, zatim, jer su to bili prvi izbori da su i Srbi i Bošnjaci glasali za jednu izbornu listu – SNS, ali i zbog toga što je Zukorlić osvojio 50 odsto manje glasova, što ga je stavilo na “političku marginu”.⁵⁷¹ Član Predsedništva SDP i gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović je rekao da veruje da će sada moći mnogo više da urade za grad i ceo region. “Građani su pokazali političku zrelost podržavajući glasovima evropski Novi Pazar, evropski Sandžak i evropsku Srbiju. Novopazarci su podržali reformu Srbije, borbu protiv korupcije i evropski put zemlje”, rekao je Mahmutović.⁵⁷² Predsednik Bošnjačke narodne stranke Mujo Muković, nije zadovoljan brojem glasova dobijenim u Sandžaku. On je za “neuspeh” koalicije okupljene oko naprednjaka u bošnjačkom biračkom telu optužio Rasima Ljajića. “Ljajić je vodio destruktivnu kampanju zbog koje je SDA dobila tako veliku podršku Bošnjaka i njegove izjave i ponašanje su direktno uticale na ljude da svoj glas daju Sulejmanu Ugljaninu”.⁵⁷³ Lider SDA Sulejman Ugljanin veruje da su izbori pokazali da je njegova partija najjača bošnjačka stranka. “Na izbore smo izašli samostalno, kao bošnjačka stranka koja 24 godine u kontinuitetu štiti interese Bošnjaka u Srbiji. Narod nam je ukazao veliko poverenje. Od svih stranaka u Sandžaku imali smo najbolje rezultat i ponosni smo zbog toga”, izjavio je Ugljanin.⁵⁷⁴

571 Vešernje novosti, 23. mart 2014.

572 Radio sto plus, 17. mart 2014.

573 Sandžak, *Danas*, 21. mart 2014.

574 Sandžak, *Dans*, 21. mart 2014.

Zaključci i preporuke

Za rešavanje problema u Sandžaku nije dovoljno to što su pojedine bošnjačke stranke i političari godinama deo vlasti i što država stalno obećava investicije i pomoć, već ozbiljno sagledavanje i rešavanje problema. Mada su Bošnjaci značajno zastupljeni u Vladi Srbije, struktura zaposlenih u državnom sektoru, posebno u policiji i pravosuđu, ne odgovara etničkoj strukturi opština Sandžaka, mada zakonski propisi to nalažu. Kancelarija zaštitnika građana Saše Jankovića konstantno upozorava na potrebu većeg učešća Bošnjaka u sudstvu i policiji, kao i na poštovanje zakona koji omogućava upotrebu bosanskog jezika. MUP Srbije je počeo obuku nekoliko desetina mladih Bošnjaka, što bi trebalo da popravi etničku sliku policije u Sandžaku, ali taj proces je dosta spor.

U mnogim oblastima, ekonomskoj i socijalnoj krizi, Sandžak deli sudbinu ostatka zemlje. Specifičnost Sandžaka je u tome što u toj tradicionalno nerazvijenoj oblasti, kriza ima još veće posledice nego u ostatku zemlje. Tako je infrastruktura, posebno putna mreža nerazvijenija u Sandžaku nego u ostatku Srbije, a procenat nezaposlenih je gotovo duplo veći nego na nivou Republike. Zato je važno da država značajnije podrži razvoj ovog regiona. Kao pogranična regija u kojoj, posebno u Novom Pazaru, ljudi imaju razvijen preduzetnički duh, Sandžak bi mogao da popravi ekonomsku situaciju, ali za to mu je potrebna pomoć države, posebno u izgradnji infrastrukture. Sandžak kao granični region veoma je pogodan za organizovani kriminal, pre svega za sve vrste i oblika krijumčarenja – pogotovo narkotika.

Na nivou države poslednjih meseci na delu je kampanja protiv organizovanog kriminala, ali u Sandžaku se ona svodi tek na povremeno privođenje dilera droge. Policija bi morala intenzivnije da se „pozabavi“ organizovanim kriminalom u Sandžaku, ispita sporne privatizacije, narko klanove, ali i reši više nerazjašnjenih ubistava.

Srbija bi zbog specifičnog multietničkog i pograničnog položaja Sandžaka, ali i demografske strukture koja pokazuje da je ovo „najmlađi“ deo Srbije, ovoj oblasti morala da posveti posebnu pažnju. U ovako teškoj ekonomskoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci, podložni su uticaju

ekstremnih vehabija, što se može sprečiti jačanjem zvanične Islamske zajednice, poboljšanjem standarda i obrazovanja. Stabilizaciji prilika bi doprinelo i ujedinjenje islamske zajednice, kao i izbor reprezentativnog BNV, što se očekuje 2014. godine, kad bi trebalo da budu održani izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina u Srbiji. Za razliku od prošlih, neuspješnih izbora za BNV, kada se država prilično mešala i faktički onemogućila formiranje ovog tela, sad bi trebalo da prepusti Bošnjacima da izaberu svoje predstavnike u nacionalnom savetu čije su ingerencije u oblasti očuvanja kulture i nacionalnog identiteta, značajne.

Jug Srbije: zapostavljeni region

Jug Srbije, kao i sever Kosova je godinama bio talac nerešenog statusa Kosova. Početak pregovora između Beograda i Prištine rešio je i status ova dva regiona. Vlada Srbije, koja je godinama ignorisala razvoj juga Srbije, najvila je značajne investicije. Ivica Dačić je izjavio da postoji politička volja za ekonomskim ožvljavanjem juga Srbije, koji je od izuzetnog strateškog značaja. On je obećao da će „sve vladine institucije” biti uključene u pravljenje strategije razvoja juga zemlje, koja bi trebalo da zaustavi višedecenijsko ekonomsko i demografsko siromašenje. Predstavnicima Nišavskog, Pirotskog, Topličkog, Jablaničkog i Pčinjskog okruga pozvani su da artikuliraju zajedničke interese i predloge i da ih realizuju uz podršku vlade.⁵⁷⁵

Južna Srbija čini 15 odsto državne teritorije, na tom prostoru živi 930.000 stanovnika, a ostvaruje se samo 4,7 odsto ukupne novostvorene vrednosti. Od 2001. godine svaki drugi radnik ostao je bez posla, stopa nezaposlenosti je 44,8 odsto, dok u nekim opštinama, od stotinu stanovnika ne radi njih 70. Prosečna mesečna zarada na jugu Srbije u 2012. godini iznosila je 27.000 dinara, što je znatno ispod republičkog proseka – 41.000 dinara. Najteže je u Pčinjskom, Jablaničkom i Topličkom okrugu, gde je dohodak po stanovniku ispod 40 odsto u odnosu na republički prosek. U tranzicionom periodu privatizovano je 336 preduzeća, od čega je poništeno čak 118 privatizacija. Jug Srbije je od 2002. godine izgubio više od 110.000 stanovnika, a svakoga dana iz ovog dela zemlje iseli se 37 ljudi. Ministarka regionalnog razvoja i lokalne samouprave u prošlom mandatu, Verica Kalanović je upozorila da je privredni rast na ovom području u 2011. godini bio negativan – minus 6,9 odsto. Ona je precizirala da u ovom trenutku ne može da se definiše budžet južne Srbije, zato što to nije administrativni region, ali bi mogli da se utvrde strateški projekti za koje će se obezbediti novac.⁵⁷⁶

⁵⁷⁵ *Danas*, „Spas u velikim projektima od strateškog značaja”, 25. mart 2013.

⁵⁷⁶ Isto.

Na skupu privrednika koji je održan u Nišu početkom marta 2013. godine, premijer Ivica Dačić je izjavio da su ekonomski oporavak i razvoj ovog dela zemlje „prioritet” i „državni projekat”. Čelnici gradova, opština i privrede sa juga zemlje su na tom skupu predložili formiranje razvojne banke, smanjenje poreza i doprinosa u nerazvijenim opštinama i brže okončanje stečajnih postupaka u društvenim firmama. Predloženo je i da se smanji učešće nerazvijenih opština u projektima koje realizuju zajedno sa državom, a da se takvim opštinama pomogne u pronalaženju dobrih strateških partnera za firme koje se iznova privatizuju. Predloženo je i povećanje subvencija SIEPA za izvozno orijentisana preduzeća u nerazvijenim delovima zemlje, kao i odobravanje subvencija, od 10.000 eura, poljoprivrednim gazdinstvima koja zapošljavaju nove radnike.

Prema oceni privrednika Dragana Tomića, predstavnika kompanije Simpo, jug Srbije bi mogao da postane region sa jakim industrijom nameštaja, jer za to ima preduslove.

Boško Ristić, poslanik u poslaničkom klubu Zajedno za Srbiju i regionalni lider jugoistočne Srbije unutar istoimene stranke je izjavio da je “skup samo još jedan od dokaza da Vlada Srbije radi nekoordinisano i da nema nikakav plan za razvoj juga i istoka Srbije. Jasno je da je reč o političkoj kampanji i korišćenju teme ‘juga Srbije’ za sticanje političkih poena, što nije na odmet u trenutku kada se govori o novim izborima ili prekomponovanju vlade. Jug zemlje je u veoma teškom i specifičnom položaju jer beleži nizak privredni razvoj, uprkos veoma velikim prirodnim bogatstvima. Zato bi, umesto pozorišne predstave za građane i ad hoc skupova, za jug Srbije prihvatljivije bilo sistemsko, dugoročno i održivo rešenje. Potrebna je ne samo strategija razvoja juga Srbije već i garancija da će se ona sprovesti. Dobro sistemsko rešenje bilo bi formiranje regiona kao srednjeg nivoa vlasti, koji će imati ne samo svoje skupštine i vlade već i nadležnosti, imovinu i izvorne prihode”.⁵⁷⁷

Ozbilnost vlade da krene u oživljavanje juga Srbije treba tek da usledi. I ranije su najavljivani slični planovi. U oktobru 2008, održan je prvi Niški investicioni forum, na kome su, pored 30 inostranih investitora učestvovali i tadašnji potpredsednici vlade Srbije Mlađan Dinkić i Božidar

Đelić, koji su najavili da će „privredni razvoj Niša i juga Srbije biti prioritet vlade”. Niš je trebalo da postane centar investicionih ulaganja u oblasti infrastrukture, odnosno izgradnje gasovoda Južni tok i Koridora 10, za koji je, kako su tvrdili, zatvorena finansijska konstrukcija. „Zatvorena je i finansijska konstrukcija za početak gradnje auto-puteva Niš-Dimitrovgrad i Leskovac-Preševo, a investiraće se u niški aerodrom kako bi proširio kapacitete i postao jaka vazдушna luka”, obećavali su predstavnici vlasti, a Đelić je najavio i dolazak francuskog Sažema. Većina tih obećanja nije ostvarena.

SAD su posebno zainteresovane za ekonomski razvoj Juga Srbije i zbog strateških razloga, jer to je jedina garancija za stabilnost tog dela Zapadnog Balkana. Tako je prvi sajam investicionog potencijala opština Preševo, Bujanovac i Medveđa održan u Privrednoj komori 25. aprila 2013. godine u organizaciji Vlade Srbije i Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Majkl Kirbi, američki ambasador u Beogradu je istakao da je glavni problem juga Srbije velika nezaposlenost lokalnog stanovništva, loša ekonomska situacija i ne tako dobra infrastruktura⁵⁷⁸

Predstavnici Srbije i SAD potpisali su i Memorandum o razumevanju (17. april 2013), koji bi trebalo da doprinese rešavanju problema nezaposlenosti i nedovoljne razvijenosti juga i jugozapada Srbije, jačanjem sektora malih i srednjih preduzeća.

Postoje i raspoloživa sredstva Evropske unije (EU) za regionalni razvoj Srbije. Majkl Devenport, šef delegacije EU u Srbiji, je poručio da će najveću šansu da dobiju sredstva EU za razvoj i unapređenje života u lokalnim sredinama imati regionalni partnerski projekti.⁵⁷⁹ Otuda za sada neformalna inicijativa gradonačelnika Vranja Zorana Antića o “paket aranžmanu” u nastupu prema evropskim investitorima opština juga Srbije i dela Kosova, pa možda i Makedonije.

Nagip Arifi, predsednik bujanovačke opštine ističe: “Mi smo spremni za saradnju sa opštinom Vranje na zajedničkim projektima, jer tu vidimo šansu za naš razvoj. Blizina Gnjilana daje šansu za unapređenje ekonomske i svake druge saradnje, jer smo prirodno upućeni jedni na druge. U

578 „Jug Srbije ima potencijal”, *Kurir*, 9. april 2013.

579 http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/saradnja_nacionalno_mesovitih_opstina_na_jugu_srbije.26.html?news_id=271654.

tom kontekstu Vranje bi moglo kao najveća opština da bude neka vrsta regionalne lokomotive u toj saradnji”.⁵⁸⁰

Poboljšanjem situacije, posebno u poljoprivredi i sektoru malih i srednjih preduzeća, bile bi smanjene međuetničke tenzije i nacionalistički ispadi, jer besperspektivnost otvara široko polje za različite manipulacije. Ova inicijativa naišla je na podršku i ambasadora Nemačke Hajnca Vilhelma, čelnika projekta EU Progres, koji se u 26 opština južne i zapadne Srbije odvija pod budnim okom ambasadora Devenporta.

Ambasador Vilhelm je prilikom boravka u Vranju izjavio: “Vranje pokazuje da može da bude regionalni lider s obzirom na geostrateški položaj na jugu Srbije. Postoji jeftina radna snaga koja je obrazovana za kožarsku i tekstilnu industriju. To može da dovede do regionalne utakmice u kojoj bi svi mogli da imaju koristi – ljudi na Kosovu, u Makedoniji, i ovom delu Srbije”.⁵⁸¹

“Ovaj region ima 250.000 stanovnika a nas – Srbe, Albance, Bugare i Rome muče isti problemi. Mi prema EU možemo da pokažemo da smo spremni da zajednički radimo da bismo bolje živeli i postali prepoznatljivi kao region u kome vladavina ljudskih prava može da se unapređuje samo ako imamo visokostručne obrazovane ljude koji će raditi u korist svoga grada i kraja u kome žive. Sada nam najbolji odlaze, a siromašni ostaju i onda imate i različite međuetničke napetosti od kojih profitiraju neki treći, a mi tapkamo u mestu”, zaključuje Zoran Antić.

Međuetnički odnosi

U ovom regionu još uvek postoji visok stepen etničkih tenzija. Još uvek se ne zna broj Albanaca na jugu, jer nisu učestvovali na popisu 2011. godine. Država, međutim, uvažava broj od 1100 koliko ih je učestvovalo na popisu. Takođe, i dalje postoji problem udžbenika, odnosno smetnje prilikom korišćenja i uvoza udžbenika iz Albanije. Poseban problem je i korišćenje nacionalnih simbola, odnosno albanske zastave.

580 Isto.

581 Isto.

S obzirom da većina Albanaca nije učestvovala na popisu 2011. godine (registrovano samo 1100 Albanaca) država Srbija je to koristila prilikom reforme sudstva, pa shodno tome je ukinut Osnovni sud u Preševu.

Šaip Kamberi, predsednik Opštinskog odbora Partije za demokratsko delovanje (PDD) i bivši predsednik Opštine Bujanovac, smatra da treba "uvažiti stav je popis stanovništva, pogotovu na ovom području, kompleksno pitanje. Mi smo poslednji popis bojkotovali iz sasvim jasnih razloga. Prvo, materijal nije bio dvojezično odštampan. Uz to, komisije su bile gotovo jednonacionalne na teritoriji gde je većinsko albansko stanovništvo. Mi nećemo odbiti novi popis koji se predlaže od strane Beograda, ali u skladu sa međunarodnim standardima, što podrazumeva da njime budu obuhvaćeni i oni Albanci koji su od 1999. godine prinudno napustili jug Srbije u vreme međuetničkih sukoba. To je ozbiljno pitanje, ma kako to nekome izgledalo nevažno. U protivnom, popis neće imati efekat koji se očekuje".⁵⁸²

Dan državnosti Albanije 28. novembra obeležava se na jugu Srbije kao Dan zastave, uz isticanje državnog simbola susedne države. Od 2003. godine Dan zastave je izazivao političke tenzije u Bujanovcu i Preševu, jer su Albanci sa javnih ustanova na taj dan skidali zastavu Republike Srbije i postavljali, Republike Albanije pa je često intervenisala i policija. Poslednjih godina na taj dan zastava Republike Albanije stavlja se pored zastave Republike Srbije uz korišćenje zastava SAD i EU.

Izjava tadašnjeg predsednika Koordinacionog tela za jug Srbije Zorana Stankovića, da će „od sledeće godine Albanci sa juga Srbije – umesto zastave susedne države – na dan obeležavanja nezavisnosti Albanije 28. novembra morati da koriste obeležje u skladu sa Zakonom o nacionalnim manjinama”, izazvala je reaagovanje Nacionalnog saveta Albanaca.⁵⁸³

U saopštenju Saveta (NSA) se ističe da „to pitanje nije u ingerenciji ovog vladinog organa”, te da je „to tendenciozan stav”. Dalje se podseća da “zastava može da ima osnovu zemlje, u konkretnom slučaju Albanije, ali njena površina mora u trideset procenata da se razlikuje od površine zastave Albanije. To je standard, to su međunarodni propisi koji važe svuda

582 *Danas*, 5. decembar 2013.

583 “Upotreba zastave nije u Stankovićevoj nadležnosti”, *Danas*, 20. septembar 2013.

pa će važiti i u Srbiji. Za ovaj 28. novembar je kasno da albanska nacionalna zajednica dobije svoje obeležje, pošto nemaju predlog za zastavu nacionalnih manjina, ali nadam se da će to biti učinjeno naredne godine”.⁵⁸⁴

NSA je takođe podsetio da je „Kordinaciono telo administrativni-izvršni organ i ima četiri prioriteta osnova u svom delovanju i to, prosvetu, socijalne probleme, ekonomski razvoj i povećanje kapaciteta civilnog društva”.⁵⁸⁵

Nacionalni savet Albanaca, po zakonu ima obavezu „očuvanja i unapređenja nacionalnog identiteta Albanaca u Srbiji”, te stoga smatra „da je pitanje zastave u isključivoj nadležnosti Albanaca Preševske doline”. U saopštenju se navodi da „zastava albanske nacionalne zajednice nije pitanje za pravnike Srbije, ni onih iz Albanije, nego pitanje identifikacije, istorije i tradicije”.⁵⁸⁶

Pregovori sa Vladom Srbije

Nakon konsultacija sa predstavnicima Albanaca iz Preševa, Medveđe i Bujanovca, tadašnja vlada Srbije je 4. juna 2013. godine usvojila Platformu o zastupljenosti Albanaca u državnim institucijama, ekonomskom oporavku ove tri opštine, službenoj upotrebi jezika, pisma i nacionalnih simbola, decentralizaciji u pravosuđu, obrazovanju, kulturi i medijima, zdravstvu i socijalnoj zaštiti i bezbednosti i merama za uspostavljanje poverenja na tom prostoru.⁵⁸⁷ Ovaj dokument je u sedam tačaka obuhvatio oblasti u kojima su Albanci iz ove tri opštine najugroženiji. Predstavnici albanske manjine su se sastali sa premijerom Ivicom Dačićem i prvim potpredsjednikom vlade Aleksandrom Vučićem i dogovoreni su sastanci sa predstavnicima resornih ministarstava iz oblasti koje pokrivaju sedam tačaka platforme.

Međutim, lideri albanskih političkih partija sa juga Srbije jednoglasno su odlučili da prekinu razgovore s vladom Srbije o sedam tačaka, zbog

584 Isto.

585 Isto.

586 Isto.

587 „Albanci traže da se rešavaju životna pitanja”, *Politika*, 8. jun 2013, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Albanci-traze-da-se-resavaju-zivotna-pitanja.lt.html>.

neprihvatanja nijednog amandmana koji se odnosi na mrežu sudova u Skupštini Srbije.

Riza Haljimi je rekao da je doneta jednoglasna odluka o prekidu razgovora o sedam tačaka s vladom Srbije On je na skupštinskom zasedanju amandmanima predložio da se u Preševu otvore osnovni sud i tužilaštvo, a u Bujanovcu, prekršajni sud i tužilaštvo. Ministar pravde Nikola Selaković rekao je tada da na jugu Srbije ima 1100 Albanaca, što je, kako kaže Haljimi, neistina, jer ih ima 40.000. On je rekao da Albanci na jugu Srbije ne beže od popisa stanovništva, ali da u tom slučaju treba se dogovoriti kako ga izvršiti i popisati raseljene sa Kosova i Metohije.⁵⁸⁸

Politički predstavnici Albanaca iz opština Bujanovac i Preševo uputili su pismo premijeru Ivici Dačiću i vicepremijeru Aleksandru Vučiću, u kome „sa žaljenjem konstatuju da je besmisleno nastaviti započeti dijalog”, čiji bi rezultati bili predodređeni na osnovu nepotpunih podataka popisa iz 2011. godine.

Dalje se navodi da „Novo zakonsko rešenje koje Preševo ostavlja bez osnovnog suda i osnovnog tužilaštva, a Bujanovac bez osnovnog tužilaštva i bez prekršajnog suda, ozbiljno ugrožava interese albanskog stanovništva”.⁵⁸⁹

Oni navode da se ne mogu saglasiti sa policijskom zaplenom više od 5000 udžbenika, donacije sa Kosova, kao i sa smanjenjem za 30 odsto budžeta Nacionalnog saveta Albanaca (NSA) tokom 2013. godine, što je posledica primene nepotpunih podataka popisa i smanjenja sredstava za te opštine iz nacrta budžeta Srbije za 2014. godinu, koja otežavaju normalno funkcionisanje lokalnih samouprava, te NSA.

U pismu se podseća da je u martu ove godine pokrenut novi politički proces koji ima za cilj da poboljša stanje Albanaca opština Preševo, Bujanovac i Medveđa. Politički i institucionalni predstavnici Albanaca tih opština napisali su dokument od sedam tačaka, pod nazivom „Platforma urgentnih mera za afirmaciju prava Albanaca Preševa, Bujanovca i Medveđe”.

588 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:465132>.

589 http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/problem_popis_sudovi_udzbenici_spomenici_nerasvetljene_smrti_55.html?news_id=271956.

„Vlada Srbije, nakon analize dokumenta, ocenila je da je prihvatljiv i ostvariv i da na osnovu tog dokumenta treba pokrenuti dijalog sa političkim predstavnicima Albanaca”, piše dalje u pismu. Albanski politički lideri podsećaju da je delegacija predstavnika Albanaca imala sastanak sa potpredsednikom Vlade Aleksandrom Vučićem, a posle rekonstrukcije Vlade i sa premijerom Ivicom Dačićem.

„Na oba ta sastanka stvorena je atmosfera optimizma da će konačno ova Vlada početi ozbiljno da se bavi i rešava probleme sa kojim se susreću Albanci ovog regiona”, konstatuje se u pismu i precizira da je „dogovoreno da se za svaku tačku iz dokumenata organizuju sastanci sa predstavnicima resornih ministarstava”, pa je „u jednoj korektnoj i obećavajućoj atmosferi tekao sastanak sa ministarkom zdravlja Slavicom Đukić Dejanović”.

Takođe, ukazuje se da probijanje obećanih rokova (jul 2013) sa početnih sastanaka za pronalaženje prihvatljivog rešenja za spomenik u Preševu i Memorijal Žandarmerije u Lučanu (Bujanovac) „baca senku sumnje u namere da se problemi iskreno rešavaju”.⁵⁹⁰

Situaciju dodatno komplikuje nerazjašnjena smrt Bajrami Rešata u Okružnom zatvoru u Vranju, te je potrebno ovaj tragični slučaj najobjektivnije rasvetliti, upozoravaju politički lideri Albanaca.

U tom regionu postoji i ozbiljan bezbednosni problem o kome se u javnosti malo govori. Naime, u opštinama Bujanovac i Preševo ima “posejanih” mina na 3,3 miliona kvadratnih metara zemljišta. To je izjavio direktor Centra za razminiranje Branislav Jovanović. Po njegovim rečima, te površine su ograđene i obeležene, uz upozorenje za meštane, još od završetka sukoba na tom području 2001. godine. Neeksplodirane kasetne bombe, zaostale nakon NATO bombardovanja, potpuno su očišćene 2012. godine sa lokacija u opštinama Preševo i Bujanovac. To je finansiralo Ministarstvo inostranih poslova Norveške, a obavila Norveška narodna pomoć. Procenjuje se da bi za uklanjanje mina s tog područja bilo potrebno šest miliona eura.

U opštinama Bujanovac i Preševo obeleženo je devet lokacija gde se sumnja da mina ima u grupama. Po podacima Opštinskog centra za

590 Isto.

vanredne situacije u Bujanovcu, od zaostalih kasetnih bombi i mina u toj opštini je od 1999. godine poginulo sedam osoba, a 22 su ranjene.

Jovanović je rekao da je u "opštinama Bujanovac i Preševo je od 2007. godine do danas očišćeno po oko milion kvadratnih metara zemljišta koje je bilo pod kasetnom municijom i minama. U toku je uklanjanje mina kod sela Cerevajka u opštini Preševo, koji je u završnoj fazi uz pomoć donacije SAD".⁵⁹¹

Obrazovanje

Nepostojanje udžbenika na albanskom jeziku dugogodišnji je problem na jugu Srbije, koji u prvi plan dođe početkom gotovo svake nove školske godine. "Čas bez knjiga" je još jedan protest tim povodom organizovan u osnovnim i srednjim školama u Preševu i Bujanovcu. Neposredan povod bila je zaplena knjiga u osnovnoj školi u selu Rajince, gde je prema objašnjenju Koordinacionog tela Vlade Srbije za Bujanovac, Preševo i Medveđu, zaplenjeno 5060 udžbenika koji nisu imali odgovarajuću, prateću dokumentaciju.

U protestu je učestvovala i škola „Sezai Suroi“ iz Bujanovca. Direktor, Zejni Fejzulahu je izjavio da da je osnovni problem nedostatak knjiga za srednje škole, na šta su želeli da ukažu nadležnom Ministarstvu prosvete: „To je bio jedan, da ga tako nazovem, najmekaniji mogući protest. Sve škole u kojima se nastava sluša na albanskom jeziku, protestovale su na prvom času 10, 15 minuta. To je bio protest upozorenja Ministarstvu, da malo otvore oči i da nam izađu ususret, pošto za osnovne škole imamo neke udžbenike, a za srednje, nažalost, nemamo nijedan udžbenik na albanskom jeziku. Bilo bi dobro da Ministarstvo prosvete malo više obrati pažnju na učenike koji nastavu slušaju na albanskom jeziku".⁵⁹²

Predsednik opštine Preševo Ragmi Mustafa saglasan je da se procedura mora poštovati, međutim, ukazuje na to da odgovori na njihove zahteve stižu veoma sporo. Kao ilustraciju navodi da je do sada, za tri godine rada Nacionalnog saveta Albanaca, odobreno 60 udžbenika za nastavu na

591 <http://www.novostitop.com/na-jugu-srbije-ima-jos-dosta-mina/>.

592 <http://www.slobodnaevropa.org/content/cas-bez-knjiga-na-jugu-srbije/25173215.html>.

albanskom jeziku što je, kako kaže, deset odsto potreba učenika. Ističe da je „Dinamika rešavanja ovog problema tako spora da za 40, 50 godina nećemo rešiti problem... Dajemo dozvolu za jedan, za drugi, za treći udžbenik, te iz Albanije, te onaj prevod, te onaj drugi prevod... kažu, pišite zahteve, pišite zahteve... milioni tih zahteva su u arhivama Ministarstva prosvete vlade Republike Srbije. I protestni „Čas bez knjiga“, održan je da bi se pažnja Ministarstva prosvete privukla kako bi u predviđenoj i odgovarajućoj dinamici rešavali problem udžbenika na albanskom jeziku”⁵⁹³

Galip Bećiri, predsednik Nacionalnog saveta Albanaca u Srbiji, ističe: „Sa predstavnicima Vlade Srbije ranije smo se dogovorili da ove godine obezbede udžbenike za učenike od prvog do četvrtog razreda, a naredne, za one od petog do osmog razreda. Dogovor nije ispoštovan za ovu, pa ne verujem da će biti pozitivnih rezultata i za narednu godinu. Zato smo primorani na proteste”⁵⁹⁴

Vukašin Obradović, glavni i odgovornu urednik nedeljnika Vranjske i dobar poznavalac političkih zbivanja na jugu Srbije, kaže da su zahtevi Albanaca opravdani, ali takođe smatra da protesti imaju i političku pozadinu: “Ovo je nedvosmislena poruka pregovaračima u Beogradu sa prištinskom stranom i jeste neka vrsta pritiska, ukazivanje na probleme koje albanska strana ima u Srbiji. Rešenje je u otvorenom dijalogu i spremnosti Vlade Srbije da se suoči sa problemom i konačno reši pitanje obrazovanja i udžbenika na albanskom jeziku i da najzad nostrifikuju diplome sa Kosova, jer je to nešto što umnogome sprečava normalizaciju odnosa srpske i albanske zajednice na jugu Srbije”⁵⁹⁵

Srbi u Bujanovcu ne gledaju blagonaklono na učestale masovne proteste Albanaca, a neke od njih posebno brine to što se među mnoštvom stranih zastava ne nalazi i zastava zemlje u kojoj žive i Albanci. Nenad Tasić, predsednik mesnog odbora Srpkog pokreta obnove u Bujanovcu kaže: „Mislim da su se stekli uslovi za uvođenje vanrednog stanja na jednom delu teritorije Srbije jer su se ovde nosile albanske, zastave Evropske unije

593 Isto.

594 <http://www.dw.de/protesti-albanaca-na-jugu-srbije/a-15387375>.

595 Isto.

i Amerike, a smatra se da kada nema zastave matične države, da je reč, zapravo, o uzurpaciji teritorije od strane drugih država”.⁵⁹⁶

Zaključci

- Dijalog Beograd-Priština stvorio je politički kontekst neophodan za rešavanje problema Albanaca sa juga Srbije. Međutim, još uvek nedostaje suštinska spremnost da se njihovi problem stvarno rešavaju o čemu govori i njihovo kontinuirano nezadovoljstvo.
- Regulisati uvoz udžbenika za albansku decu bez daljnjih opstrukcija.
- Nastaviti dijalog sa Albancima kako bi se stabilizovali multietnički odnosi u tom regionu.

XII – VERSKE ZAJEDNICE

Odsustvo ekumenizma

Godina u kojoj se navršava XVII vekova od Milanskog edikta obeležena je, između ostalog, veoma dinamičnim odnosom između većinske crkve u Srbiji i države, a koji su se uglavnom lomili na pitanju statusa Kosova i Metohije. Ti odnosi kretali su se od sukoba do teatralne simfonije. Različiti pristupi u rešenju statusa južne srpske pokrajine bili su uzroci brojnih neslaganja i sukoba kako unutar većinske crkve, tako i između Srpske pravoslavne crkve i države. Kroz pitanje statusa Kosova i Metohije provlačila su se i druga veoma važna pitanja poput evrointegracija, članstva u NATO i sl. Sa druge strane, istorijska šansa da se obeležavanjem 1700 godina Milanskog edikta Srbija istakne na globalnoj mapi čini se propuštenom, a brojne afere gušile su ionako slab modernizacijski potencijal većinske crkve u Srbiji, ali i samog društva.

Država i Srpska pravoslavna crkva zajedno su nastupile u organizaciji proslave 1700 godina Milanskog edikta, a ovaj važan jubilej predstavljao je istorijsku šansu da se Srbija istakne na globalnoj mapi. Početkom godine, ministar kulture Bratislav Petković ukazao je na značaj obeležavanja ovog jubileja ocenjujući da Centralna proslava obeležavanja 1700 godina Milanskog edikta, za koju je obezbeđeno 340 miliona dinara, pruža Srbiji priliku da svetu predstavi svoje kulturno-istorijsko nasleđe. Na konferenciji za štampu povodom početka obeležavanja godišnjice Milanskog edikta, Vladika bački Irinej je naglasio da "Iako je crkva odvojena od države i ima sopstvenu nadležnost, veoma je značajno da takav jubilej ne proslavlja svako za sebe, već da zarad opšteg dobra, saradujemo u njegovom organizovanju."⁵⁹⁷

Program obeležavanja XVII vekova Milanskog edikta obuhvatao je niz manifestacija tokom čitave godine (izložbe, koncerti, pozorišne predstave, tribine ...), koji su uglavnom bili dobro medijski praćeni, ali ovom prilikom izdvojićemo jedan, možda najznačajniji, deo velikog programa.

597 „Za Milanski edikt 340 miliona dinara”, *Kurir*, 10. januar 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/za-milanski-edikt-340-miliona-dinara-clanak-596971>

Početak oktobra 2013. godine, u Beogradu je organizovan najveći skup u istoriji Srpske pravoslavne crkve, na kom su se, pored domaćina, patrijarha srpskog Irineja, pod svodovima Saborne crkve okupili: patrijarh Vartolomej, prvi po časti među pravoslavnim poglavarima, arhiepiskop Konstantinopolja, Novog Rima i vaseljenski patrijarh, patrijarh moskovski i sve Rusije Kiril, patrijarh jerusalimski Teofilo, arhiepiskop kiparski Hrizostom, arhiepiskop atinski Jeronim, mitropolit varšavski i sve Poljske Sava, arhiepiskop Simeon, mjestoljubitelj mitropolitskog trona pravoslavne crkve čeških zemalja i Slovačke, arhiepiskop tiranski i sve Albanije Anastasije, umirovljeni Arhiepiskop praški Hristofor. Od predstavnika drugih hrišćanskih crkava doksologiji su prisustvovali lični predstavnik njegove svetosti pape Franje, kardinal Jozef Tomka, zatim nadbiskup beogradski Stanislav Hočevan, kao i generalni vikar Beogradske nadbiskupije Leopold Rohmes, zatim lični izaslanik njegove milosti arhiepiskopa kenterberijskog Justina Velbija biskup vinčesterski Majkl Skot Džoint, kao i generalni sekretar Konferencije evropskih crkava Gi Liagr i predstavnik generalnog sekretara Svetskog saveta crkava visokoprečasni protojerej dr Danijel Buda. Nakon bogoslužjenja, patrijarh Irinej priredio je prijem u Patrijaršiji Srpske pravoslavne crkve, a zatim je zvanično ugostio i predsednik Srbije Tomislav Nikolić u Palati Srbija.

Centralna proslava 1700 godina Milanskog edikta održana je u Nišu, a liturgiju je vodio patrijarh Vartolomej, kome su sasluživali poglavari i predstavnici pomesnih pravoslavnih crkava. Svečanosti su prisustvovali državni vrh Srbije, Republike Srpske i predsednik Crne Gore, a liturgija je služena ispred novopodignutog hrama Svetih cara Konstantina i carice Jelenne. Delegacije pravoslavnih crkava bile su i u Podgorici gde su prisustvovali osvećenju Sabornog hrama Vaskrsenja Hristovog.⁵⁹⁸

Pomenuta propuštena istorijska šansa da se obeležavanjem jubileja Milanskog edikta Srbija svetu, ali i samoj sebi, predstavi u najboljem svetlu ogleda se u odsustvu ekumenskog duha, o čemu svedoče i interesantna zapažanja koja je u jednom intervjuu listu *Danas* izneo fra Niko Josića, župnik niške župe Katoličke crkve Uzvišenja svetog Križa i član

598 „Beogradska molitva za hrišćane sveta“, *Tanjug*, 5. oktobar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Nikolic-Sabornost-nas-ujedinjuje-u-veri-i-ljudskosti.lt.html>

Organizacionog odbora za proslavu jubileja iz Niša.⁵⁹⁹ Odsustvo zajedničkih molitvenih događaja, minimalna komunikacija između hrišćanskih crkava, isključenost drugih hrišćanskih zajednica, izuzev pravoslavnih i katoličkih, iz organizacionih tela proslave ... samo su neka od zapažanja koje je izneo katolički sveštenik. Međutim, za razliku od pomenutih "propusta", patrijarh Irinej nije propustio priliku da pred uglednim delegacijama prevashodno pravoslavnih crkava, na skupu u Palati Srbija, upozori „u zdravici da se Kosovo nalazi u istom stanju u kojem su se nalazili hrišćani u vreme pre donošenja Milanskog edikta i izrazio nadu da će svet videti i shvatiti da je Kosovo srpska sveta zemlja – srpski Jerusalem". On je izrazio očekivanje da će uz pomoć pravoslavnih zemalja biti sačuvan identitet pravoslavne crkve i njeno pravo na postojanje na Kosovu i Metohiji, ali i zahvalio izaslaniku Vatikana na tome što Sveta stolica nije priznala nezavisnost Kosova i Metohije.⁶⁰⁰ Možda bi bilo funkcionalnije da se ta zahvalnost, na istom mestu, uputila papi lično, međutim on nije ni pozvan da prisustvuje ovom skupu.

Ovde je možda zgodno odmah pomenuti još jedan događaj globalnog značaja, a to je izbor novog pape, koji je izazvao veliku medijsku pažnju, kako u celom svetu, tako i u Srbiji. Beogradski nadbiskup Stanislav Hočev var odmah je izneo svoju ocenu vezanu za najvažniju temu u Srbiji, a to je da Vatikan ni nakon izbora novog pape neće priznati nezavisnost Kosova i Metohije. Prema njegovim rečima, Sveta stolica oduvek je bila na strani svake pravednosti i zato smatra da će Vatikan, i nakon izbora novog pape Franje, istrajati u stavu da neće priznati nezavisnost Kosova. Hočev var i izrazio radost što je patrijarh srpski Irinej čestitao papi Franji izbor za poglavara Rimokatoličke crkve i ocenio da su odnosi Svete stolice i Srbije dobri, ali da bi mogli da se ispune jačinom, što bi bilo od koristi pre svega Srbiji, ali i čitavoj regiji.⁶⁰¹

599 „Hrišćanske crkve nisu htele dolazak pape u Srbiju“, *Danas*, 5. februar 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/hriscanske_crkve_nisu_htele_dolazak_pape_u_srbiju_.55.html?news_id=255455

600 „Beogradska molitva za hrišćane sveta“, *Tanjug*, 5. oktobar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Nikolic-Sabornost-nas-ujedinjuje-u-veri-i-ljudskosti.lt.html>

601 „Stanislav Hočev var: Vatikan neće priznati Kosovo“, *Blic*, 16. mart 2013. godine, <http://www.>

Ustoličenju pape Franje na tron Svetog Petra u Vatikanu prisustvovali su predstavnici 150 država, a među pravoslavnim dostojanstvenicima vaseljenski patrijarh Vartolomej, mitropolit volokolamski Ilarion Alfejev i mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije. Prema izveštavanju Verske informativne agencije, to bi bio prvi put od podele hrišćanstva 1054. godine da će jedan vaseljenski patrijarh prisustvovati toj ceremoniji.⁶⁰²

Delegaciju Srbije koja je boravila u dvodnevnoj poseti Rimu i Vatikanu, povodom ustoličenja novog poglavara Rimokatoličke crkve činili su predsednik Srbije Tomislav Nikolić i ministar spoljnih poslova Ivan Mrkić. Ineressantno je pomenuti da su na ceremoniji i predstavnici Kosova dobili status delegacije, koju je predvodio kosovski premijer Hašim Tači.⁶⁰³

Kosovo – kamen spoticanja

Nakon što je Odbor za Kosovo i Metohiju Srpske pravoslavne crkve razmotrio predviđeni tekst rezolucije za pregovore sa vlastima u Prištini, izneto je ne slaganje sa predlogom statusa Crkve na Kosovu i Metohiji. Za Crkvu je neprihvatljivo uspostavljanje ugovornog odnosa između Srpske pravoslavne crkve i vlasti u Prištini, što je rešenje po ugledu na status Rimokatoličke crkve u Italiji. Prema mišljenju protojereja Velimira Džomića, iz Pravnog saveta Mitropolije crnogorsko-primorske, "uspostavljanje ugovornog odnosa između Crkve i privremenih institucija u Prištini značilo bi praktično priznavanje jednostranog proglašenja nezavisnosti pokrajine i njene Vlade." Patrijaršija nije zadovoljna ni stavom državnog rukovodstva koje na neodređen način predviđa uključivanje crkvenih tela u rešavanje budućnosti Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji. Temeljni stav je da bi za

.....
blic.rs/Vesti/Svet/372481/Stanislav-Hocevar-Vatikan-nece-priznati-Kosovo

602 „Vaseljenski patrijarh na ustoličenju pape“, *Danas*, 17. mart 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/svet/globus/vaseljenski_patrijarh_na_ustolicenju_pape_12.html?news_id=257500

603 „Inaugurisan papa Franja, prisutni Nikolić i Tači“, *Smedia*, 19. mart 2013. godine, <https://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/300260/Inaugurisan-papa-Franja-prisutni-Nikolic-i-Taci>

*Srpsku pravoslavnu crkvu u pokrajini, njen pravni status, hramove i objekte, država trebalo da zahteva međunarodne garancije.*⁶⁰⁴

Na sastanku patrijarha Irineja i vladika Srpske pravoslavne crkve sa predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem, 13. februara 2013. godine, Srpska pravoslavna crkva je predstavila svoj predlog rešenja za zaštitu kulturne i istorijske baštine Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji, koji preporučuje formiranje radne grupe koja bi na Kosovu i Metohiji kontrolisala očuvanje baštine i imovine Srpske pravoslavne crkve. U predlogu se ističe da je za zaštitu položaja Srpske pravoslavne crkve i njenih prava neophodno da se dobiju garancije od međunarodne zajednice.⁶⁰⁵

Na akademiji „Kosovo – najskuplja srpska reč“, koju su na Pravnom fakultetu u Beogradu organizovali studenti tog fakulteta, 19. marta 2013. godine, patrijarh Irinej izjavio je da ne dolazi u obzir nikakvo priznanje niti podela Kosova i Metohije: „Priznavanje je za nas potpuno stran pojam. Ne dolazi u obzir ma kakvo priznanje, kao i nekakva deoba“. Patrijarh je u daljem izlaganju izjavio: „Sadašnje stanje (na Kosovu i Metohiji) je stanje okupacije. Nadamo se da, kao i svaka okupacija, neće trajati večno“. „Kosovo je bilo i mora ostati naše“, rekao je Irinej i istakao da je potrebno pronaći pravedno rešenje, jer će u suprotnom, kako je naveo, Kosovo i Metohija biti bure baruta koje neće doneti dobro ni Srbima ni Albancima. „Nismo mi Kosovo izgubili, mi se za Kosovo i Metohiju borimo i nadamo se da ćemo se izboriti. Prvi uslov za očuvanje Kosova i Metohije je da budemo jedinstveni“, zaključio je Irinej.⁶⁰⁶

Početak aprila 2013. godine, patrijarh Irinej i Sinod Srpske pravoslavne crkve uputili su javni apel na adresu Predsednika, premijera i prvog potpredsednika Vlade Republike Srbije, inspirisan brojnim razlozima, od kojih su dva najvažnija: „kratkoća vremena (briselški ultimatum ističe) i

604 „Crkva neće ugovor sa Kosovom“, *Večernje novosti*, 6. februar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:418599-Crkva-nece-ugovor-sa-Kosovom>

605 „Danas sastanak patrijarha i predsednika: Crkva traži radnu grupu za Kosovo“, *Blic*, 13. februar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/367400/Danas-sastanak-patrijarha-i-predsednika-Crkva-trazi-radnu-grupu-za-Kosovo>

606 „Irinej: Ne dolazi u obzir priznanje ili podela Kosova“, *Politika*, 19. mart 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Irinej-Ne-dolazi-u-obzir-priznanje-ili-podela-Kosova.lt.html>

potreba da se na najočividniji način opovrgne bezočna laž koju poslednjih dana šire određeni ljudi i izvesni mediji tvrdeći da naša Crkva ćuti o Kosovu". U apelu se, između ostalog, navodi sledeće: "Sada se od Srbije ultimativno traži faktičko odricanje od Kosova i Metohije, od izvorišta našega crkvenog, narodnog i državnog bića, i prepuštanje tamošnjeg ostatka srpskog naroda vlasti onih koji su prethodno njegov veći deo ili pobili ili prognali, u zamenu za maglovitu i neizvesnu mogućnost dobijanja famoznog – samo za Srbiju uslovnog – "datuma za početak pregovora", pregovora čije trajanje i ishod niko živ ne može predvideti." U daljem tekstu apela stoji sledeće: "od Srba se zahteva da se dobrovoljno odreknu teritorije i suvereniteta, čak i tragova svog hiljaduipogodišnjeg života na Kosovu i Metohiji (budući da kosovsko-metohijski Arbanasi i u prisustvu NATO-snaga mogu nekažnjeno da skrnave crkve, manastire i groblja i napadaju ljude), a za uzvrat se nudi prazno, neobavezujuće obećanje "svetle evropske budućnosti", odnosno nudi se u praksi jedno veliko ništa, uz ciničnu poruku: držite to čvrsto!" Nešto dalje, arhijereji ukazuju na svoja očekivanja od svetovnih vlasti: "Uvereni smo da nijedno državno rukovodstvo Srbije, pa ni današnje, nema ni pravo ni mandat da pristane na uslove koji nisu ispostavljeni nijednoj drugoj državi kandidatu za članstvo u Evropskoj uniji. Ulaznica je preskupa. Srbija ne bi smela da pristane da unapred plati takvu cenu za robu koja joj možda nikad neće biti isporučena."⁶⁰⁷

Reagujući na svojevrсно upozorenje Srpske pravoslavne crkve premijer Ivica Dačić ocenio je da je ono bilo nepotrebno i naglasio da rukovodstvo Srbije sigurno nikada neće izdati nacionalne i državne interese Srbije niti Kosovo i Metohiju. Premijer Ivica Dačić je na konferenciji za novinare rekao da Vlada Srbije treba da brine o zemaljskoj Srbiji poštujući tradiciju i uvažavajući i crkvu i vladike, ali ovo pitanje nije došlo iz Peći nego iz Beograda, što znači da je srpski patrijarh još 1690. napustio Kosovo. Ističući da Crkvu nije napadao ni u vreme kada je ona podržavala protivnike Slobodana Miloševića, premijer je velikodostojnicima Srpske pravoslavne

607 „Patrijarh: Nijedna evropska država nije ovako ponižavana“, *Večernje novosti*, 6. april 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:428068-Patrijarh-Nijedna-evropska-drzava-nije-ovako-ponizavana>

crkve poručio da treba da se mole za one koji su na vlasti da donose odluke u interesu države i naroda.⁶⁰⁸

Na Trgu Republike u Beogradu, 10. maja 2013. godine, organizovan je miting pod nazivom "Ostajemo u Srbiji"⁶⁰⁹, na kom je mitropolit Amfilohije, služeći moleban za Kosovo i Metohiju, molio se za upokojenje Vlade i Skupštine Srbije i poginulih na Kosovu i Metohiji i da im se oprostí svaki greh voljni i nevoljni.

Umirovljeni vladika Atanasije rekao je, govoreći o državnom vrhu Srbije, da su "ova trojica na vlasti izdajnici koji veruju u garancije NATO-a". Međutim, mnogo problematičnija bila je njegova sledeća izjava: "Dačić kaže da je za zemaljsku politiku, ne interesuje ga nebeska, tako je govorio i Đinđić, a kako je završio neka Bog sudi". On je naveo da vlast ne veruje u Boga, nego u pogubnu mitologiju Evropske unije, a zatim je istakao da "nema zemaljske Srbije bez nebeske."⁶¹⁰

Istog dana, patrijarh Irinej ogradio se od svih izjava i činjenja mitropolita Amfilohija i umirovljenog vladike Atanasija na mitingu protiv Briselskog sporazuma. Ograđujući se, patrijarh je izjavio Tanjugu: "Mitropolit Amfilohije me je pitao da služi moleban u hramu i ja sam se sa tim saglasio. Sve drugo što je činjeno van hrama je njegova lična stvar i njegov lični istup iza kojih ne stojim ni ja, ni Sinod, ni Crkva."⁶¹¹

Boraveći u poseti Sjedinjenim Američkim državama u vreme mitinga, premijer Srbije Ivica Dačić, u u telefonskoj izjavi agenciji Beta, izjavio je

608 „Dačić: Upozorenje SPC nepotrebno, nećemo izdati Kosovo”, *Tanjug*, 7. april 2013. godine, <http://www.24sata.rs/vesti/aktuelno/vest/dacic-upozorenje-spc-nepotrebno-necemo-izdati-kosovo/83761.phtml>

609 Na bini su se nalazili mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, umirovljeni episkop zahumsko-hercegovački Atanasije, predsednici opština sa severa Kosova, muzičar Bora Đorđević, nekadašnji košarkaški reprezentativac i sadašnji potpredsednik Košarkaškog saveza Srbije Dejan Tomašević, kao i profesor prava Kosta Čavoški, dok su među učesnicima protesta bili lider Demokratske stranke Srbije Vojislav Koštunica, kao i funkcioneri i poslanici te stranke, koji zbog mitinga nisu učestvovali u sednici Skupštine Srbije. Na skupu su bili i članovi pokreta "Dveri" i organizacije "Obraz".

610 „Završen miting Srba sa Kosova”, *B92* 10. maj 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=640&nav_id=712451

611 „Patrijarh se ograđuje od izjava”, *B92* 10. maj 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=11&nav_id=712707;

sledeće: “Ponekad se zaista zapitam čime je to naš dragi Bog zaslužio da ga ovakvi predstavljaju na zemlji”. Zatim je dodao da “niko ne osporava pravo Srpskoj pravoslavnoj crkvi i bilo kome drugom da ističe svoje stavove, ali niko nema prava da bilo kome preti i da se ponaša kao u vreme inkvizicije”. Premijer Ivica Dačić je naveo i da je zgrožen retorikom koja se pojavila: “To nije Srbija 21. veka. Želimo da Srbija ide napred, branimo srpski narod gde god on živi. Ovakve poruke su samo vraćanje nazad.”

Prvi potpredsednik vlade Aleksandar Vučić izjavio je da ne zamera nikome ko je sa protesta u Beogradu uputio pretnje Vladi i Skupštini Srbije, i da misli da većina ljudi u Srbiji razume da vlast radi najbolje za zemlju i narod. Predsednik Skupštine Srbije Nebojša Stefanović najoštrije je osudio “skandalozne poruke” koje su mitropolit Amfilohije i penzionisani vladika Atanasije izneli na protestnom skupu na Trgu Republike. “Služenje liturgije za upokojenje živih ljudi, u ovom slučaju članova Vlade i poslanika, mada isto bih reagovao da se radi o bilo kom drugom građaninu Srbije koji je živ, potpuno je nedopustivo i na najgrublji način gazi hrišćankse i civilizacijske vrednosti našeg društva”, rekao je Stefanović za RTS.⁶¹² Brojne političke stranke, među kojima su SDU, LDP, DS, URS, SPS i LSV, osudile su poruke koje su Vladi i Skupštini Srbije uputili mitropolit Amfilohije i umirovljeni vladika Atanasije.⁶¹³

Dan nakon spornog mitinga, mitropolit Amfilohije je izjavio da nema ničeg neprikladnog u njegovom govoru na mitingu protiv Briselskog sporazuma, kada se molio za upokojenje Vlade i Skupštine. “U Vladi treba da umre ono što je bolesno, a da vaskrsne ono zbog čega postoje Vlada i parlament”, rekao je mitropolit crnogorsko primorski Amfilohije za Politiku. On je izjavio da je njegov govor bila “jektenija za upokojenje Vlade i Skupštine Srbije i njihovo Vaskrsenje” i objasnio da se jektenije govore za duhovno zdravlje i vaskrsenje.

612 „Dačić: Čime je Bog ovo zaslužio”, B92 10. maj 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=11&nav_id=712710

613 „Stranke osudile istup na mitingu”, B92 10. maj 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=640&nav_id=712686

Penzionisani vladika Atanasije Jevtić tvrdi da on sa protesta protiv briselskog sporazuma nikome nije pretio već da je to što je rekao bio “vapajni krik”.

U odbranu arhijereja istupila je Demokratska stranka Srbije koja je saopštila da se protiv mitropolita Amfilohija i vladike Atanasija vodi orkestrirana kampanja kakva nije viđena još od vremena militantnog komunizma, i pozvala patrijarha Irineja da stane uz svoje vladike. “Sramno je optuživati monaha da hoće da ubije ministra policije, a još je sramnije optuživati vladike koje su za opstanak Kosova i Metohije u Srbiji da su osramotile Srbiju”, naveo je portparol stranke. “Demokratska stranka Srbije se oštro suprostavlja lažnom klevetanju vladika zbog njihovog otpora predaji Kosova. Demokratska stranka Srbije nikada neće bacati kamen na svoju crkvu, ma kolika bila žestoka kampanja protiv Srbije, protiv srpskog Kosova, protiv Srpske pravoslavne crkve i protiv istine”, istakao je Petković.⁶¹⁴

Nedelju dana nakon mitinga, pod uticajem osude premijera izrečene na mitingu, kao i njegove reakcije, u javnosti se provlačila vest da postoji izvesna inicijativa unutar pojedinih eparhija Srpske pravoslavne crkve da se predsedniku Vlade Ivici Dačiću zbog bogohulnih i anticrkvenih izjava oduzmu crkvena odlikovanja. Podsećanja radi, Ivica Dačić dobio je dva ordena od Srpske pravoslavne crkve: Orden Svetog vladike Nikolaja za požrtvovanu ljubav prema Crkvi (novembar 2009. godine) i Orden Beli anđeo za podršku i pomoć manastiru Mileševi (oktobar 2011. godine).⁶¹⁵

Gostujući na RTS-u, deset dana nakon mitinga, premijer Ivica Dačić izjavio je da Srpska pravoslavna crkva i država treba da postignu jedinstvo o važnim državnim i nacionalnim pitanjima. On je istakao da se ne meša u rad crkve, ali i ukazao na “božije zapovesti među kojima jedna kaže da se treba moliti za one koji su na vlasti.” “Bogu božije, caru carevo, to govori o odvojenosti crkve i države”, podsetio je premijer. “Ali ja nisam predsednik Vlade nebeske Srbije, nećete me pitati kako će ljudi živeti u nebeskoj, već

614 „Amfilohije: Ničeg neprikladnog, Atanasije: Nije pretnja, već vapajni krik”, RTV, 11. maj 2013. godine, http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/amfilohije-niceg-neprikladnog-atanasije-nije-pretnja-vec-vapajni-krik_391525.html

615 „Patrijarh Irinej: Nećemo oduzeti Dačiću ordenje”, *Kurir*, 17. maj 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/patrijarh-irinej-necemo-oduzeti-dacicu-ordenje-clanak-793601>

u zemaljskoj Srbiji i moj jedini zadatak je da obezbedim kako ljudi da žive bolje. Neka bude da je sve to bilo u afektu, ne treba da se svađamo, treba nam jedinstvo o važnim državnim i nacionalnim pitanjima”, zaključio je premijer Ivica Dačić.⁶¹⁶

Nakon završetka zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve, episkopi na čelu sa patrijarhom posetili su premijera Srbije i tokom razgovora delimično usaglavili stavove, konstatujući da se stav duhovne i svetovne vlasti po pitanju Kosova i Metohije suštinski ne razlikuje.⁶¹⁷ Već početkom avgusta, na proslavi povodom osam vekova manastira Đurđevi Stupovi, premijer Srbije je fotografisan zagrljen sa mitropolitom Amfilohijem, a novinarima je izjavio “da su se pomirili”. Tom prilikom, u Beranama, premijeru Srbije i patrijarhu Irineju uručene su Medalje Svetog Georgija prvog reda.⁶¹⁸

Nakon što je prisustvovao zasedanju Sabora Srpske pravoslavne crkve, prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da je episkopima rekao da ne prihvata otpužbe da je izdajnik, ali da razume njihovu brigu za srpski narod. Vučić je ispred Patrijaršije rekao novinarima da je na Saboru dogovoreno da država i crkva zajedno rade u interesu građana i Srbije. “Nikad neću prihvatiti da sam izdajnik, niti ja, niti Vlada, borimo se za narod i radimo najbolje što možemo za naš narod”, istakao je Vučić. Istom prilikom, episkop bački Irinej rekao je novinarima da se crkva i vlada Srbije slažu po suštinskim pitanjima, a to je da nema priznanja nezavisnosti Kosova i da treba učiniti sve da srpski narod ostane da živi u toj pokrajini. Irinej je kazao da je Vučić na Saboru vladikama objasnio probleme sa kojima se država suočava i da ne postoje suštinske razlike između

616 „Dačić: SPC i država da su jedinstveni”, *Akter*, 20. maj 2013. godine, <http://akter.co.rs/27-druzvo/40644-da-i-spc-i-dr-ava-da-su-jedinstveni.html>

617 „Mir, mir: Srpski episkopi se izmirili sa Dačićem”, *Kurir*, 30. maj 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/mir-mir-srpski-episkopi-se-izmirili-s-dacicem-clanak-817323>

618 „Ponele ih emocije: Dačić i Amfilohije se izgrlili i pomirili u manastiru”, *Blic*, 4. avgust 2013. Godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/397162/Ponele-ih-emocije-Dacic-i-Amfilohije-se-izgrlili-i-pomirili-u-manastiru>

crkve i države po pitanju Kosova. "Crkva ima svoje, a država svoje metode, ali ne postoje suštinske razlike", rekao je Irinej.⁶¹⁹

Susret sa predsednikom Srbije u Patrijaršiji u dane Vaskrsa tokom kojih se razgovara o pitanjima značajnim za državu i narod, postao je tradicija koju je uveo patrijarh Irinej, a ove godine rezultirao je zajedničkim porukama o neophodnosti jedinstva i odgovornosti, koje posebno imaju smisla nakon prehodnih istupa vladika Srpske pravoslavne crkve koji su u velikoj meri uzdrmali odnos države i većinske crkve. Predsednik je kazao da pojedinci koji misle da treba da istupaju ili se smatraju hrabrijima ako istupaju mimo zvanične politike njihovih organizacija, treba da razmisle da li time nanose štetu položaju Srbije. Patrijarh Irinej je upozorio da su za Kosovo i Metohiju najtragičnije naše deobe, ali i istupanja bez osnova, razloga i opravdanja.⁶²⁰

Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije je na osveštanju obnovljene Crkve Svete Trojice na Blatini kod Kolašina izjavio da je NATO "četvrti rajh, odnosno nastavak fašizma i želje da se zagospodari čitavim svetom". On je ocenio da je dobro što se region ujedinjuje sa Evropom, ali ne kao deo NATO-a. Osvrćući se na stanje u južnoj srpskoj pokrajini, mitropolit je izjavio da se na Kosovu i Metohiji nastavlja "Muratova tiranija": "Sada u njoj ne učestvuju samo Murat, već i NATO, Evropska Unija i Sjedinjene američke države, odnosno svi oni koji nastavljaju krstašku, inkvizitorsku, Napoleonovu i boljševičku tiraniju." Prema njegovim rečima, Evropljani su na tri vere – okom namiguju, a ni u jedno pravo ne veruju. Nakon svega, usledila je i neka vrsta upozorenja svetovnim vlastima: "Treba dobro da razmisle naši poglavari. Treba da idemo u Evropu, ali u koju i kakvu? Ovakva Evropa – zločinačka, tiranska, koja gazi sirotinju – je li to Evropa koja nam treba?"⁶²¹

619 „Vučić vladikama: Nisam izdajnik“, *Kurir*, 31. maj 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/vucic-na-saboru-spc-clanak-817737>

620 „Nikolić s patrijarhom: Sloga je ključ za Kosovo“, *Večernje novosti*, 13. maj 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:433540-Nikolic-s-patrijarhom-o-potrebi-jedinstva-oko-KiM>

621 „Amfilohije: NATO je „četvrti rajh““, *Naše novine*, 1. jul 2013. godine

Umirovljeni episkop zahumsko-hercegovački Atanasije Jevtić, početkom jula 2013. godine, uputio je oštro pismo episkopu bačkom Irineju Buloviću u kome upozorava vladiku Irineja i “nekolicinu” koji su monopolisali Crkvu da ne vide “na delu dobrovoljnu izdaju srpskog KiM od zvanične trojke na vlasti”. U pismu se navodi sledeće: „Dragi Vladiko, ne mogu da shvatim da Ti, i one koje predstavljaš, u ime kojih govoriš – navodno u ime naše Crkve (kao da ste je monopolisali Vas nekolicina, pa makar to bio i Patrijarh Irinej i Sinod) – ne vidite na delu dobrovoljnu izdaju srpskog Kosova i Metohije od zvanične trojke na vlasti”. Dodajući da vladika Irinej, i pored toga što je portparol i šef Informativne službe Srpske pravoslavne crkve, nije obavešten o pravom stanju ni na Kosovu, ni oko Kosova, umirovljeni vladika Atanasije je pozvao vladiku Irineja da što pre ode na Kosovo: “Posetite narod, sveštenike, manastire, parohije na Kosovu. Oslušnite, mimo Beogradskog pašaluka, i osetite apatiju koja je zahvatila narod”.

U daljem tekstu pisma, umirovljeni vladika Atanasije je izneo već davno poznate antievropske stavove: “A sad ti isti dolaze da nam taj famozni “ulazak u Evrpu” i dalje uslovljaju, do užasno ponižavajućih svojih papski “nepogrešivih” zahteva i nametanih normi, sa konačnim, mada prikriveno, priznavanjem od njih silom nametnute i priznate države Kosovo! Tu je sasvim jasan stav Nemačke, koja gospodari Evropom kao novi četvrti rajh”.⁶²²

Povodom pomenutog pisma vladike Atanasija, patrijarh Irinej samo je prokomentarisao da “to liči na vladiku Atanasija. On je u stanju da olako kaže nešto, pa se posle i pokaje.” Vladika bački Irinej, komentarišući pisanje Danasa povodom optužbi episkopa Atanasija, saopštio je da „vladika Atanasije za izdaju optužuje samo državni vrh, dok „crkveni vrh” – ma šta taj izraz značio – optužuje za kolaborantski odnos iliti za generalnu podršku državnom trijumviratu, uz apstrahovanje – po njemu, vladici Atanasiju – izdajničke uloge istoga”⁶²³

Kad se učinilo da su zategnuti odnosi između države i Srpske pravoslavne crkve ipak malo popustili posle majskog zasedanja Sabora Srpske

622 „Ti i patrijarh ste monopolizovali srpsku crkvu!”, *Naše novine*, 6–7. jul 2013. godine

623 „Vladika Atanasije kaže, pa se pokaje”, *Danas*, 14. jul 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/vladika_atanasije_kaze_pa_se_pokaje.55.html?news_id=264356

pravoslavne crkve, iz Moskve je stigla vest da je patrijarh Irinej, prilikom prve zvanične posete Rusiji i susreta sa patrijarhom moskovskim i cele Rusije Kirilom, kritikovao vlasti u Beogradu zbog politike prema Kosovu i Metohiji. Prema izveštavanju medija, patrijarh Irinej je izjavio da je srpsko rukovodstvo "pod uticajem Zapada", ali da "Crkva čini sve da njihovu svest veže za moćnu rusku istoriju i za rusku crkvu". On je na sastanku u Ruskoj patrijaršiji u Moskvi zatražio pomoć Ruske pravoslavne crkve i vlasti Rusije, u očuvanju Kosova i Metohije.⁶²⁴

Kako je vest o kritici vlasti iz Moskve snažno odjeknula u javnosti, ubrzo je usledio demant iz kabineta patrijarha Srpske pravoslavne crkve u kome se navodi da je sporna vest potpuno lažna i predstavlja konstrukciju određenih političkih, medijskih, a možda i paracrkvenih krugova, koji iz svojih interesa ne biraju sredstva da pošto-poto isprovociraju sukob Crkve i države Srbije.⁶²⁵

Boraveći u Pečkoj patrijaršiji, patrijarh Irinej izjavio je da bi Srbi na Kosovu i Metohiji trebalo da izađu na predstojeće lokalne kosovske izbore i da izaberu najbolje ljude od ugleda i autoriteta i dodao da bi bilo tragično da Srbi u mestima gde su većina, zbog neizlaska na glasanje, ne budu na vlasti. Tom prilikom patrijarh Irinej je rekao da u Srpskoj pravoslavnoj crkvi nisu posebno raspravljali o izlasku Srba na izbore 3. novembra 2013. godine, dodavši da – kada govori patrijarh – govori u ime Crkve. On je podsetio da je njegovo osnovno mišljenje bilo "na izbore izaći svi ili niko" i da bi jedino to bilo spasonosno i korisno, pošto "našem narodu nedostaje sloga i jedinstvo u sadašnjim prilikama".⁶²⁶

Međutim, suprotno poruci patrijarha, oglasio se mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije koji je Srbe na Kosovu i Metohiji pozvao na bojkot lokalnih izbora. Amfilohije je poručio da bi „svako glasanje značilo

624 „Poglavari srpske i ruske crkve kritikovali vlast u Beogradu“, *Politika*, 17. jul 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Poglavari-SPC-i-RPC-kritikuju-srpsko-rukovodstvo-zbog-Kosova.lt.html>

625 „SPC: Vest iz Moskve je lažna“, *B92* 17. jul 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=07&dd=17&nav_category=12&nav_id=733549

626 „Irinej: Srbi treba da izađu na izbore i biraju najbolje“, *Blic*, 14. oktobar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/412526/Irinej-Srbi-treba-da-izadju-na-izbore-i-biraju-najbolje>

prihvatanje nasilja i nasilno otimanje od Srbije dela njene teritorije”, te da „niko na svetu ne bi glasao za prihvatanje nasilja oduzimanja državne teritorije države koja je s tom teritorijom priznata kao članica Ujedinjenih Nacija”. “Svako glasanje bi značilo nasilje i nasilno otimanje od Srbije njenog neoduzimljivoga dela koji je srce sveukupne njene istorije i njenog bića” naveo je mitropolit Amfilohije.

Mitropolit Amfilohije se, od samog početka potpisivanja Briselskog sporazuma, deklarirao kao oštar protivnik tom sporazumu unutar Srpske pravoslavne crkve i to mišljenje je istakao nastupom na mitingu u Beogradu. Pored mitropolita Amfilohija, posebno oštar u kritikama patrijarhovog poziva na glasanje bio je i umirovljeni episkop zahumsko-hercegovački Atanasije.⁶²⁷

Primajući, u Patrijaršiji, učesnike međunarodne Panevropske konferencije o poštovanju ljudskih i verskih prava, početkom novembra 2013. godine, patrijarh Irinej izjavio je da Srbija ne može da se odrekne Kosova i ako je to cena ulaska u Evropu onda ćemo, rekao je, radije ostati bez Evrope. “Ako je cena ulaska u Evropu da se otcepi Kosovo mi se onda “zahvaljujemo” Evropi. Mi ćemo radije ostati sami bez Evrope, ako to tako mora da bude, ali sa našim Kosovom”. Patrijarh je podsetio da je njegovo istorijsko sedište u Pečkoj patrijaršiji i da bi, kako je rekao, SPC i naše biće ostalo bez svog srca ako bi Kosovo bilo u drugoj državi.⁶²⁸

Sastanak predsednika Srbije Tomislava Nikolića i patrijarha Irineja, polovinom novembra 2013. godine, u zgradi Generalnog sekretarijata predsednika republike, potvrdio je da je nakon početnog otvorenog razmišljanja u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji, posle potpisivanja Briselskog sporazuma, gotovo sasvim približili. Iako su stav patrijarha da bi Srbi trebalo da izađu na lokalne izbore na Kosovu i Metohiji osudili mitropolit Amfilohije i umirovljeni episkop Atanasije, stav poglavara Srpske pravoslavne crkve ocenjen je kao konačan stav Crkve prema podršci približavanja

627 „Reč mitropolita protiv patrijarhove”, *Politika*, 30. oktobar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Rec-mitropolita-protiv-patrijarhove.lt.html>

628 „Patrijarh Irinej: Bolje bez Evrope nego bez Kosova”, *Blic*, 8. novembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/418618/Patrijarh-Irinej-Bolje-bez-Evrope-nego-bez-Kosova>

Većinska crkva u Srbiji

Tokom 2013. godine, neuporedivo učestalije no prethodnih godina, mediji su izveštavali o finansijskom stanju i poslovima većinske crkve u Srbiji.

Početak februara 2013. godine, uhapšen je blagajnik Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke zbog krađe od gotovo milion evra iz patrijaršijske kase. Prema pisanju pojedinih medija iz patrijaršijske kase ukradeno je 19,5 miliona dinara, 40.000 švajcarskih franaka, 50.000 američkih dolara i 890.000 evra. Navodi se da je blagajnik potkradao Crkvu više godina, ali da se sumnja da u tome nije bio sam tako da će istragom biti obuhvaćeni i ostali blagajnici u Patrijaršiji. Pretpostavlja se da novac najverovatnije potiče iz tzv. eparhijskog razreza, koji na nivou Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke iznosi 13 odsto od svih prihoda koje ostvari oko 70 hramova koliko ih ima u ovoj najbogatijoj eparhiji u Srpske pravoslavne crkve.⁶²⁹

Pojedini mediji su izveštavali o unosnim poslovima trgovine crkvenim stvarima, Proizvodni zavod, koje je navodno monopolisao najbliži saradnik patrijarha i vladike bačkog, kao i finansijskim malverzacijama vladike Konstantina za koga se navodi da je oštetio Srpsku pravoslavnu crkvu za oko million evra.⁶³⁰

Pominjano je i finansijsko poslovanje episkopa zahumsko-hercegovačkog i primorskog Grigorija, za koga se navodi da je uzeo hipotekarne kredite u ukupnom iznosu od tri miliona evra, a kao zalog dao crkveno zemljište sa kućama, gradilište, baštu hotela „Platani“, ali i tzv. trebinjsku Gračanicu, Crkvu Svetog arhangela Gavrila, gde je sahranjen čuveni pesnik Jovan Dučić.⁶³¹ Episkop Grigorije često je pominjan u izveštajima o luksu-

629 „Opljačkana kasa Patrijaršije: Blagajnik SPC ukrao milion evra gotovine“, *Blic*, 7. februar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/366489/Opljackana-kasa-Patrijarsije-Blagajnik-SPC-ukrao-milion-evra-gotovine>

630 „Saradnik patrijarha Irineja drži monopol na biznis SPC“, *Blic*, 20. maj 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/383278/Saradnik-patrijarha-Irineja-drzi-monopol-na-biznis-SPC>

631 „Pohlepa: Vladika Grigorije založio crkvu i grob Jovana Dučića za 175.000 evra!“, *Kurir*, 24. maj 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/pohlepa-vladika-grigorije-zalozio-crkvu-i-grob->

znim automobilima koje voze visoki zvaničnici Srpske pravoslavne crkve, ali i vezi određenih građevinskih firmi i njihovih podružnica i crkvenih velikodostojnika, zatim posedovanja hotela, poslovnih prostora, akcija u preduzećima...⁶³²

Javnost je zatim obaveštavana i o luksuzu parohijskog dvora episkopa šumadijskog Jovana, koji u malo čemu zaostaje za već čuvenim luksuznim dvorom vladike Vasilija Kačavende u Bijeljini, koji je od mилоšte nazvan "Mali Versaj". Mediji su ranije pisali da je dvor vladike Jovana, od oko 900 kvadrata i u srpskovizantijskom stilu, koštao oko milion evra, a da je samo za mermerni pod u sali u prizemlju potrošeno oko 60.000 evra. Navodno, u kompleksu dvora nalaze se privatne prostorije vladike, sala za sastanke, kancelarije, biblioteka, kapela i apartmani.⁶³³

Mitropolija crnogorsko-primorska zatražila je od lokalne uprave u Budvi da joj se dozvoli gradnja hotela i tri višespratne stambeno-poslovne zgrade na atraktivnim lokacijama u gradu. Mitropolija je vlasnik velikog kompleksa zemlje u Budvi na kome se nalazi crkva, groblje i parohijski dom, kao i par neizgrađenih parcela. Mitropolija je tražila da joj se revizijom detaljnog urbanističkog plana, koja je u toku, poveća spratnost ranije ucrtanih objekata i po nekoliko spratova, te da se ti objekti definišu kao stambeno-poslovni prostori i hoteli. Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori vlasnik je vrednih nekretnina na crnogorskom primorju. Mitropolija samo na prostoru Buljarice i kod Svetog Stefana gazduje sa po 30.000 kvadrata atraktivnih parcela, dok je u Bečićima u crkvenom vlasništvu parcela od 23.000 kvadrata. U okolini Budve u vlasništvu crkve je još skoro 50.000 kvadrata zemljišta, dok u centru starog budvanskog grada gazduje prostorom od oko 3.000 kvadrata.⁶³⁴ Prema pisanju podgoričkih "Vijesti",

jovana-ducica-za-175000-evra-clanak-807277

632 „Otkud linkoln limuzina u voznom parku vladike Grigorija“, Vaseljenska TV, 23. jun 2013. godine, <http://www.vesti.rs/Vesti/Otkud-linkoln-limuzina-u-voznom-parku-vladike-Grigorija.html>

633 „Kačavendina škola: Vladika Jovan ima džakuzi u podrumu!“, *Kurir*, 26. maj 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/kacavendina-skola-vladika-jovan-ima-dzakuzi-u-podrumu-clanak-808451>

634 „Mitropolija bi da gradi hotel u Budvi“, *Blic*, 8. jul 2013. godine

zbog peticije meštana propao je plan o izgradnji stambenog kompleksa na atraktivnom delu Crnogorskog primorja. Jedinstvenu zaštićenu zonu opštinske urbanističke vlasti zavele su kao zelenu površinu.⁶³⁵

Reagujući na kritike biznisa Srpske pravoslavne crkve, mitropolit Amfilohije je izjavio da su investicije u izgradnju stanova i hotela opravdani i da je sve to "u slavu Boga i za dobro naroda".⁶³⁶ Prema ranijim navodima crnogorskih medija, Srpska pravoslavna crkva samo od manastira Ostrog, koji ima ogromnu posetu, godišnje ubire i do pedeset miliona evra. Srpska pravoslavna crkva takođe zahteva da joj se u Budvi vrati nekoliko hiljada hektara zemljišta, a potražuje zemlju i u drugim područjima Crne Gore.

Nakon što je Pribojska banja vraćena Srpskoj pravoslavnoj crkvi, započeto je njeno uređenje i obnova, a u najvažnijoj fazi projekta planirana je izgradnja velikog hotela. Prema rečima vladike Filareta, očekuje se kredit iz Fonda za razvoj Srbije od million evra. U saradnji sa Ministarstvom prirodnih resursa, rudarstva i prostornog planiranja, planirana je zaštita vode Pribojske banje, kao i njeno flaširanje.⁶³⁷

Prema pisanju lokalnih medija, vladika Pahomije dva puta godišnje, na Božić i na Uskrs, dobija po 210.000 na ime takozvane časti, kao i da je svojoj sestri, monahinji Pavli, obezbedio mesečnu zaradu 90.000 dinara. Prema dokumentima do kojih su došle „Vranjske“, Pahomije je tokom 2011. godine na ime „materijalnih prinadležnosti“ na ruke s eparhijske blagajne dobio oko 30.000 evra.⁶³⁸ Takođe, prema dokumentaciji nedeljnika „Vranjske“, eparhijski i Fond svetog Prohora pčinjskog 2012. godine su imali keš od 50 miliona dinara. Kontrolu i raspolaganje nad velikim svo-

635 „Amfilohiju Radoviću zabranili da gradi stanove“, *Kurir*, 29. jul 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/amfilohiju-radovicu-zabranili-da-gradi-stanove-clanak-913077>

636 „Amfilohije: Podržavam biznis Crkve u slavu Boga“, *Kurir*, 16. septembar 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/amfilohije-podrzavam-biznis-crkve-u-slavu-boga-clanak-986363>

637 „Filaret gradi luksuzni hotel u Pribojskoj banji“, *Blic*, 3. septembar 2013. godine, <http://www.naslovi.net/2013-09-03/blic/filaret-gradi-luksuzni-hotel-u-pribojskoj-banji/6972998>; „SPC gradi hotel u Pribojskoj banji“, *B92* 3. septembar 2013. godine, <http://www.naslovi.net/2013-09-03/b92/spc-gradi-hotel-u-pribojskoj-banji/6974529>

638 „Vaistinu ugodna: Pahomijeva "plata" 210.000 dinara“, *Blic*, 20. septembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/406559/Vaistinu-ugodna-Pahomijeva-plata-210000-dinara>

tama neevidentirane i neoporezovane novčane gotovine u Eparhiji vranjskoj, koja je prošle godine premašila 500.000 evra, isključivo ima vladika Pahomije, a pomažu mu najbliži rođaci koje je on okupio oko sebe.⁶³⁹

Osim zvaničnih plata, sveštenici za svoje usluge dobijaju novac, a cenovnik je po principu "što više date, manje ćete crveneti". Takođe, pored plate koju dobijaju od Eparhijskog odbora, obavljaju i druge dužnosti, pa je tako vladika Porfirije i predsednik Republičke radio-difuzne agencije.

Zbog vredne imovine, Srpska pravoslavna crkva često je meta javnih kritika. Uprkos sporoj restituciji, eparhije Srpske pravoslavne crkve vode se kao vlasnici ne samo hramova i parohijskih domova, već i šuma, njiva, vinskih podruma, zgrada, stanova, motela, radionica... Najveći deo dobara je izdat, od čega se ubiraju stotine hiljada evra godišnje kirije. Sve bogatija imovinska karta prouzrokuje sve veće pritiske da se i Srpska pravoslavna crkva, odnosno sve verske zajednice, uvede na spisak poreskih obveznika. Mitropolit Amfilohije jedan je od retkih u Srpskoj pravoslavnoj crkvi koji javno govori o poslovanju mitropolije na čijem je čelu. On je nedavno javno rekao da ova episkopija godišnje zaradi između dva i 2,5 miliona evra.⁶⁴⁰

Srpska pravoslavna crkva i susedstvo

Kao i 2012. godine, i početak 2013. godine obeležen je odbijanjem Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore da izda dozvole za boravak na crnogorskoj teritoriji petorici sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Pljevljima.⁶⁴¹ Kao razlog odbijanja njihovog zahteva Ministarstvo ističe da Srpska pravoslavna crkva nije zvanično registrovana u Crnoj Gori.⁶⁴² Mi-

639 „Pahomije gazduje sa 500.000 evra“, Blic 27. septembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/408123/Pahomije-gazduje-sa-500000-evra>

640 „Amin i za crkveni biznis“, *Večernje novosti*, 16. septembar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:454352-Amin-i-za-crkveni-biznis>

641 Početkom 2012. godine MUP Crne Gore je odbio da produži boravišnu dozvolu pljevljanskim sveštenicima i zapretio im deportacijom, što je na ulice izvelo brojne građane nakon čega je Mitropolija crnogorsko-primorska iskoristila vanredni pravni lek i pokrenula upravni pravni postupak koji još nije završen.

642 „Crnogorci proteruju srpske sveštenike!“, *Kurir*, 4. januar 2013. godine

mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije dugo se opire mogućnost registriranja Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve po, prema njegovim rečima, „smišljenom klišeju” crnogorske vlasti, ocenjujući da je u pitanju progon kanonske pravoslavne crkve u Crnoj Gori. Prema mišljenju čelnika Mitropolije „zlomerno i pogrešno” se tumači Zakon o verskim zajednicama iz 1977. godine i traži registracija Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, „iako je ona vekovima prisutna na tom prostoru” ... Stav Mitropolije je jedinstven, što se da zaključiti i iz saopštenja sa sastanka sveštenstva Mitropolije crnogorsko-primorske u kome se navodi da ocene o nezakonitom delovanju Srpske pravoslavne crkve predstavljaju pestidne neistine.⁶⁴³

U međuvremenu, mitropolitu Amfilohiju je stigla presuda iz podgoričkog suda koji mu je izrekao opomenu koju Mitropolija crnogorsko-primorska ne prihvata jer je sud ustanovio da se radi o govoru mržnje, iako su to bile reči vladike „izgovorene u odbranu crkve na Rumiji”.⁶⁴⁴

Prilikom služenja pomena vojvodi Marku Miljanovu u crkvi Svetog Stefana na Medunu kod Podgorice, mitropolit Amfilohije izjavio je da postoji opasnost da se u Crnoj Gori junaštvo pretvori u europoklonstvo: “Crna Gora se kroz vekove trudila da na semenu koje je posejao Sveti Sava bude nosilac dvojedne vrline junaštva i čojstva – do naših vremena. Nažalost, u ovo naše vreme postoji opasnost da se junaštvo pretvori u europoklonstvo, a da se čojstvo preobrazi u gej-paraderstvo”. Tom prilikom, mitropolit je izjavio i sledeće: “Kao što su se Jevreji, dok se Mojsije na Sinaju sretao sa Bogom, klanjali zlatnom teletu, tako je i u ovo naše vreme, pa i u Crnoj Gori, novo zlatno tele – europoklonstvo na pomolu, da mu se služi, da mu se svi klanjaju, da mu prinose kad i svoju dušu i svoje biće”.⁶⁴⁵

Međutim, reagujući povodom govora predsednika Skupštine Crne Gore i lidera Socijaldemokratske partije Ranka Kivokapića ispred evro-poslanika, u kome je rečeno da je Srpska pravoslavna crkva “problem u Crnoj

643 „Ne prestaju pritisci na Mitropoliju!”, *Alo*, 3. januar 2013. godine

644 „Godina počela pretnjama Srpskoj crkvi”, *Politika*, 4. januar 2013. godine

645 „Amfilohije: Junaštvo se pretvara u europoklonstvo”, *Večernje novosti*, 15. februar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:419995-Amfilohije-Junastvo-se-pretvara-u-europoklonstvo>

Gori jer ne priznaje njenu državnost”, i da iz SPC dolaze “verbalni napadi na LGBT populaciju i perspektivu članstva Crne Gore u NATO”, mitropolit Amfilohije je uputio pismo visokim predstavnicima Evropske Unije. Naime, u pismu upućenom komesaru za širenje Evropske Unije Štefanu Fileu i predsedniku Odbora Evropskog parlamenta za međunarodne odnose Elmanu Broku, mitropolit optužuje Krivokapića da se meša u crkvene poslove, “urušava pravni poredak zemlje” i “zloupotrebom” vlasti šteti Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori, a da to radi “iz svojih ideoloških interesa”, radi podrške “neformalnoj zajednici koja sebe naziva Crnogorska pravoslavna crkva”. U pismu se dalje tvrdi da Krivokapić “izražava ambiciju” da se meša u unutrašnja pitanja Srpske pravoslavne crkve tako što, preko Ministarstva unutrašnjih poslova koje godinama vode socijaldemokrate, “negira postojanje” Srpske pravoslavne crkve, “napada njenu imovinu i progoni pravoslavne sveštenike iz Crne Gore”. Mitropolit Amfilohije je “insinuacijama” nazvao stav da Srpska pravoslavna crkva osporava državnost Crne Gore, a u pismu je objasnio i svoje stavove o LGBT zajednici, uz konstataciju da je stav Srpske pravoslavne crkve zasnovan na “hrišćanskoj etici” i da se od “crkve i mitropolita ne može očekivati da propagiraju homoseksualnost”.⁶⁴⁶ Slična oštra reakcija Mitropolije crnogorsko-primorske, usledila je i nakon intervjua predsednika Skupštine Crne Gore datom listu *Danas*, polovinom jula 2013. godine.⁶⁴⁷

Kanonski nepriznata Crnogorska pravoslavna crkva optužila je Srpsku pravoslavnu crkvu da je otvorila front protiv Crne Gore sa namerom da nametne svetosavsku dogmu i klerikalizuje sekularnu državu. Potpredsednik Saveta Crnogorske pravoslavne crkve Stevo Vučinić kazao je da je nedavni pokušaj Njegoševе kanonizacije bio politički čin Srpske pravoslavne crkve, sa namerom da autentično crnogorsko duhovno i nacionalno biće supstituiše u svetosavsku tradiciju. U pisanoj izjavi dostavljenoj medijima,

646 „Amfilohije u pismu EU kritikovao Krivokapića”, *Blic*, 13. mart 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/372104/Amfilohije-u-pismu-EU-kritikovao-Krivokapica>

647 „Krivokapić proglašava SPC za narodnog neprijatelja”, *Danas*, 16. jul 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/svet/region/krivokapic_proglasava_spc_za_narodnog_neprijatelja.9.html?news_id=264438

Vučinić se pozvao na dokument⁶⁴⁸ kojim se demantuje tvrdnja mitropolita Amfilohija izrečena o vladici Radu kao proročkoj savesti srpskoga naroda i vladici srpske crkve i da je ona ruganje zdravom razumu i činjenicama. Vučinić smatra da Srpska pravoslavna crkva pokušava Crnoj Gori da nametne svetosavlje, iako ono, kako je naveo, nije autentični iskaz crnogorskog duhovnog bića, već akt duhovnog nasilja nad Crnogorcima, a sve sa ciljem da Crnogorce doda srpskom nacionalnom korpusu.⁶⁴⁹

Nakon što je patrijarh srpski Irinej uputio molbu ruskom predsedniku Putinu da zaštiti rpsku pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori, usledilo je saopštenje Crnogorske pravoslavne crkve koja je ovaj gest ocenila kao "kontradikciju". Kako je navedeno "kontradikcija je to što Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori traži od Vladimira Putina zaštitu zbog navodne diskriminacije, a istovremeno od vlasti traži novac za gradnju crkava". Tom prilikom, Crnogorska pravoslavna crkva optužila je Srpsku pravoslavnu crkvu da je u hramove u Crnoj Gori unela "svaku prljavštinu" koju će morati da "očisti".⁶⁵⁰

U Makedoniji, poglavar Pravoslavne ohridske arhiepiskopije Srpske pravoslavne crkve osuđen je sedmi put u poslednjih deset godina. Arhiepiskop Jovan osuđen je na tri godine zatvora zbog navodne pronevere 250.000 evra u period dok je bio vladika nekakonske pravoslavne crkve u Makedoniji.

Nakon hapšenja polovinom decembra 2012. godine na granici sa Grčkom, arhiepiskop Jovan je na izdržavanje prethodne kazne od dve i po godine robije po presudi Osnovnog suda u Velesu, izrečene posle procesa koji je trajao punih 10 godina. Podsećanja radi, arhiepiskop Jovan je do 2002. godine bio vladika Makedonske pravoslavne crkve, nakon čega se priklonio Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

648 Reč je o prepisci između epsikopa dalmatinskog Rajačića i Njegoša iz 1832. godine, u kojoj se, kako navodi Vučinić, potvrđuje da se Njegoš izjašnjavao kao Crnogorac i poglavar Crnogorske pravoslavne crkve.

649 „CPC: SPC ratuje protiv Crne Gore”, B92 16. jun 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=06&dd=16&nav_category=167&nav_id=723504

650 „CPC: SPC unela prljavštinu u crkve”, *Naše novine*, 5. avgust 2013. godine

Interesantno je da ponovna osuda arhiepiskopa Jovana nije izazvala značajne reakcije srpskih vlasti. Jedina stranka koja se oglasila bila je Demokratska stranka Srbije, odnosno portparol Petar Petković: Dugogodišnji progon i utamničenje arhiepiskopa Jovana u Makedoniji, samo zato što je vladika Srpske pravoslavne crkve, predstavljaju najgrublje kršenje osnovnih ljudskih prava. Time što ga prepušta na milost i nemilost njegovim goniteljima, baš kao i što srpski narod izručuje albanskim separatistima, sadašnja vlast u Beogradu urušava ugled i dostojanstvo kako države Srbije tako i svih njenih građana.⁶⁵¹

Premijer Srbije Ivica Dačić je tokom 2013. godine dva puta posetio Makedoniju (u januaru i decembru) i oba puta inicirao temu odnosa Srpske pravoslavne crkve i Makedonske pravoslavne crkve. Tokom prve, januarske, posete premijer je izjavio da između Srbije i Makedonije postoje samo dva otvorena pitanja – odnosi Srpske pravoslavne crkve i kanonski nepriznate Makedonske pravoslavne crkve i različiti odnosi dve države prema pitanju Kosova.⁶⁵² Kako je pitanje Kosova bilo goruće u srpskoj javnosti, odnosno potpisivanje Briselskog sporazuma, srpski premijer se nije mnogo bavio međucrkvanim pitanjima u razgovoru sa makedonskim zvaničnicima.

Tokom decembrske posete Makedoniji, premijer Ivica Dačić je u razgovoru za makedonsku televiziju Sitel izjavio je da treba tražiti kompromis u rešavanju problema koji postoji između Srpske pravoslavne crkve i Makedonske pravoslavne crkve. On je naveo da je o tome više puta imao neformalne razgovore i s predstavnicima crkve i sa predstavnicima države. Upitan da li bi podržao inicijativu da se sastanu i razgovaraju poglavari dveju crkava, on je napomenuo da ne zna ništa o crkvenim procedurama koje se tiču takvih susreta, ali da zna koliko je teško da se organizuje sastanak čak i među predstavnicima crkava koje se uzajamno ne osporavaju. Premijer je kao primer naveo to da je dve godine bilo dogovarano da li će prvo poglavar Ruske pravoslavne crkve doći u Beograd ili će prvo poglavar Srpske pravoslavne crkve otići u Moskvu. "Lično sam razgovarao sa našim

651 „Srbija izdala vladiku Jovana!“, *Naše novine*, 4. jul 2013.

652 „Dačić: Otvorena pitanja sa Makedonijom – Kosovo i SPC“, *Blic*, 28. januar 2013, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/364839/Dacic-Otvorena-pitanja-s-Makedonijom--Kosovo-i-SPC>

patrijarhom, da probamo da napravimo neki iskorak. Takođe sam preneo te neke poruke i stavove vašem državnom rukovodstvu, koje su vezane i za neke sudske procese koji se vode ovde (u Makedoniji). Treba tražiti kompromis”, zaključio je premijer Ivica Dačić.⁶⁵³

Mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cele Italije Jovan (Pavlović) je u intervjuu za zagrebački „Večernji list” istakao da je poruke generala Ante Gotovine, koji je oslobođen pred Haškim tribunalom optužbi za zločine u Oluji, doživeo kao „vrlo miroljubive”. On je podržao Gotovinin poziv Srbima da se vrate u Hrvatsku, dodavši da bi i Evropska Unija trebalo da pomogne da se sve izbeglice, bez obzira na to o kojoj je nacionalnosti reč, vrate u svoje domove. On je ocenio da su problemi Srba i Hrvata u Hrvatskoj zajednički i dodao da će biti potrebno dosta vremena da se nakon rata i razaranja prevaziđe mržnja. Za političke predstavnike Srba u Hrvatskoj, mitropolit je rekao da su oni ostali “profesionalni Srbi” u velikoj meri zbog malo para koje dobijaju od države.

Upitan da li se može očekivati dolazak pape Benedikta XVI u Niš, na proslavu 17 vekova od potpisivanja Milanskog edikta, mitropolit je odgovorio da je više puta govorio da bi bilo korisno da poglavar Rimokatoličke crkve dođe u Srbiju, pre svega da poseti svoje vernike. “Ne znam zašto bi to bio tako velik problem. Ali imate ekstremnih ljudi koji ne znaju ni istoriju ni teologiju, ali se žele prikazati kao strogi pravoslavci i ‘ziloti’ i prosipaju reči ne gledajući praktičnu stranu koliko bi se poboljšala situacija”, rekao je mitropolit. On je podsetio na podršku Katoličke crkve Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Italiji i Sloveniji gde se pravoslavni verski obredi održavaju u katoličkim verskim objektima. Mitropolit je podržao protivljenje zagrebačkog nadbiskupa kardinala Bozanića uvođenju zdravstvenog vaspitanja u obrazovne institucije i potrebu da se po tom pitanju čuje i reč Crkve.⁶⁵⁴

653 „Kompromisno rešenje za SPC i MPC”, B92 28. decembar 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=12&dd=28&nav_category=12&nav_id=794510

654 „Mitropolit Jovan podržao poziv Gotovine da se izbegli Srbi vrate”, Blic, 5. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/361250/Mitropolit-Jovan-podrzao-poziv-Gotovine-da-se-izbegli-Srbi-vrate>

Specifični primeri iz Srpske pravoslavne crkve

Patrijarh srpski Irinej presekao je i ove godine slavski kolač u vili Jelena na Dedinju na slavi porodice Karić koja je proslavila Svetog Jovana. Patrijarh je, kako je saopštila porodica, izrazio duboku veru da će naredne godine razjedinjena porodica Karić konačno biti na okupu i zajedno proslaviti svoju krsnu slavu. Među brojnim zvanicama koje su upriličile ovaj radosni događaj za porodicu Karić bili su i ambasadori Ruske Federacije, Belorusije, Ukrajine, Indonezije, Albanije, Meksika i Sirije, saopštili su Karići.⁶⁵⁵

Prema pisanju pojedinih beogradskih medija, Karići su razgovarali sa predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem i patrijarhom Irinejom i tražili podršku za povratak prvog čoveka BK grupe Bogoljuba Karića i njegovu oslobađajuću presudu. Karići su predsedniku i patrijarhu preneli plan za povratak Bogoljuba koji su, međutim, mada je još uvek na poternici, predstavili kao da je već dogovorena stvar sa državom. Njih dvojica su se saglasili da se Bogoljubu "izađe u susret".⁶⁵⁶

Krajem jula 2013. godine, BK grupa saopštila je da su patrijarh Irinej i mitropolit Amfilohije sa episkopima Ruske crkve tokom boravka u Moskvi posetili poslovni centar „Jefimija“ u vlasništvu BK kompanije. U saopštenju se dalje navodi da je susretu prisustvovao i ambasador Srbije u Rusiji Slavenko Terzić. „Sa osobitim ponosom posetio sam ovo srpsko zdanje u slavnoj Moskvi. Porodici Karić želim puno uspeha na svim poljima delatnosti. Posebno im zahvaljujem što i tako daleko od Srbije vode dnevnu borbu za opstanak kosovskih svetinja, a posebno manastira Pečke patrijaršije“, zapisao je patrijarh Irinej u knjizi utisaka, prenela je BK grupa u saopštenju.⁶⁵⁷

655 „Patrijarh Irinej kod Karića na slavi!“, *Kurir*, 20. januar 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/patrijarh-irinej-kod-karica-na-slavi-clanak-611473>

656 „Jevandjelje po Bogoljubu: Patrijarh Irinej i Tomislav Nikolić blagoslovili povratak Karića“, 24. jul 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/395104/Jevandjelje-po-Bogoljubu-Patrijarh-Irinej-i-Tomislav-Nikolic-blagoslovili-povratak-Karica>

657 „Patrijarh Irinej uz Kariće u Moskvi“, *B92* 23. jul 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=07&dd=23&nav_id=735472

Nakon što su objavljeni skandalozni snimci na kojima se vidi vladika Vasilije Kačavenda kako se ljubi sa nepoznatim mladićem ležeći na podu, Sinod Srpske pravoslavne crkve na sednici 22. aprila 2013. godine prihvatio je zahtev za razrešenje (penzionisanje) episkopa zvorničko-tuzlanskog Vasilija. Sporni snimci predloženi su Sinodu Srpske pravoslavne crkve još u novembru 2012. godine posle čega je episkop Vasilije zatražio da se „povuče zbog bolesti”, ali se predomislio i ponovo zatražio da ostane na mestu vladike dok ne završi izgradnju crkve na Pet jezera kod Bijeljine. Prema saopštenju Sinoda Srpske pravoslavne crkve ovim se utoliko menja odluka Sinoda od 6. novembra 2012. godine kojom je ostavka vladike Vasilija bila načelno prihvaćena, a on umoljen da ostane u službi eparhijskog arhijereja do redovnog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve u maju 2013. godine, radi završetka započetih projekata. Šokantni snimci su samo deo dokaza kojim raspolaže Sinod. Tu su i kompromitujuće fotografije, ali i svedočenja 40 mladića i sveštenika Eparhije zvorničko-tuzlanske koji govore o bludnim radnjama vladike Vasilija Kačavende.⁶⁵⁸

Sabor Srpske pravoslavne crkve u maju je potvrdio odluku Sinoda kojom je Vasilije Kačavenda trajno razrešen dužnosti upravljanja Eparhijom zvorničko-tuzlanskom. I pored seksualnih skandala čiji je bio učesnik, Kačavenda nije raščinjen.

Početak 2013. godine, zbog brojnih neregularnosti u Mileševskoj eparhiji organizovana je nova peticija protiv vladike Filareta koja je upućena Sinodu Srpske pravoslavne crkve. Ovo je jedna od brojnih pritužbi i peticija građana i sveštenstva koja je usmerena protiv načina upravljanja eparhijom, međutim nadležni episkop nikada nije pozvan na razgovor da se izjasni o dešavanjima u eparhiji.

Prema pisanju određenih medija, vladiki Filaretu su iz crkvenih opština stizala pisma sa žalbama građana, ali su se vraćala s napomenom da vladika odbija da primi poštu. Među brojnim incidentima u eparhiji, u medijima su se provlačile vesti o sveštenicima u alkoholisanom stanju, bacanju kletvi na narod, šutiranju hrane na božićnoj trpezi ...⁶⁵⁹

658 „Sinod SPC razrešio vladiku Vasilija Kačavendu!”, *Kurir*, 22. april 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/sinod-spc-razresio-vladiku-vasilija-kacavendu-clanak-756615>

659 „Filaretu ne smeta pijani pop i šutiranje trpeze”, *Blic*, 18. januar 2013. godine, <http://www.>

U medijima se dosta spekulisalo i o navodnim vezama vladike Filareta i pokreta "Dveri", odnosno o episkopovoj uloz savetnika i finansijera, koju je obavljao zahvaljujući svojim kontaktima sa Srpskom bankom, kao i o svojevremenim malverzacijama sa humanitarnom pomoći u organizaciji Srpske pravoslavne crkve "Čovekoljublje".⁶⁶⁰

Majski sabor Srpske pravoslavne crkve

Ovogodišnji majski Sabor održava se posle godinu dana pauze jer novembarski sabor, iako je reč o redovnom zasedanju, nije održan. Ovakvu odluku doneo je patrijarh Irinej, koji je procenio da je za rad i odluke dovoljna crkvena vlada (Sinod) i da nema potrebe da vladike dolaze u Beograd i troše eparhijski novac za put. Na ovom zasedanju osim pitanja položaja Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori koji je u međuvremenu kulminirao, naći će se i penzionisanje pojedinih episkopa.

Desetak dana pred zasedanje majskog sabora Srpske pravoslavne crkve, Sinod je odlučio da se formira nova komisija sa zadatkom da do sabora, zakazanog za 15. maj, okonča izveštaj o načinu na koji vladika Konstantin upravlja Srednjoevropskom eparhijom. Iako je već jednom preispitivao upravljanje eparhijom vladike Konstantina i 2010. godine mu oduzeo upravljanje Berlinom, Sinod se odlučio za još jednu proveru rada. Problem sa episkopom traje gotovo deceniju, a proteklih godina na adresu Patrijaršije neprestano su stizale predstave protiv vladike. U svakom dopisu su bile optužbe na vladičin račun – zloupotreba novca prikupljenog od vernika, samovolja.⁶⁶¹

Patrijarh Irinej nije pozvao bivšeg episkopa zahumsko-hercegovačkog Atanasija na majsko zasedanje sabora Srpske pravoslavne crkve, koje je pomereno za 21. maj, a pojedini beogradski mediji su ovaj gest predstavili kao „neku vrstu disciplinske mere” zbog govora koji je vladika održao u

.....
[blic.rs/Vesti/Drustvo/363208/Filaretu-ne-smeta-pijani-pop-i-sutiranje-trpeze](http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/363208/Filaretu-ne-smeta-pijani-pop-i-sutiranje-trpeze)

660 „Vladika Filaret glavni finansijer i savetnik Dveri”, *Blic*, 9. maj 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/381392/Vladika-Filaret-glavni-finansijer-i-savetnik-Dveri>

661 „SPC penzioniše episkopa Konstantina”, *Blic*, 5. maj 2013. godine, http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/320444/SPC-penzionise-episkopa-Konstantina?ref=blic_side

Beogradu na mitingu „Ostajemo u Srbiji”. Demantujući napise pojedinih medija, poglavar Srpske pravoslavne crkve je objasnio da nije reč o kazni, nego o pravilima rada Sabora, na koji se umirovljeni episkopi pozivaju samo kada za to postoji potreba. Patrijarh Irinej kaže da, „ukoliko na Saboru bude tema u kojima umirovljeni episkopi mogu da doprinesu, mogu biti pozvani za zasedanje”, što važi i za vladiku Atanasija, koji je trenutno u Saboru jedini sa statusom „penzionisanog” arhijereja.⁶⁶²

Prolećno zasedanje sabora Srpske pravoslavne crkve završeno je kadrovskim promenama: dosadašnji vladika bihačko-petrovački Hrizostom postavljen je za zborničko-tuzlanskog episkopa, na mesto penzionisanog vladike Vasilija Kačavende, a vladika hvostanski Atanasije Rakita za novog episkopa bihačko-petrovačkog. Najviše crkveno telo, uprkos najavama, nije izabralo vladike za još četiri upražnjene episkopije, kojima će i ubuduće upravljati administratori. Sabor je odlučio i da upražnjenom Eparhijom srednjoevropskom kao administrator i dalje upravlja patrijarh Irinej, dok će Eparhijom žičkom do izbora episkopa rukovoditi vladika šumadijski Jovan, a Austrijsko-švajcarskom episkop bački Irinej (Bulović). Na čelu Srpske crkve u Južnoj Americi i ubuduće će biti mitropolit Amfilohije.

Uz kadrovske promene, ovogodišnji sabor najviše vremena je potrošio na raspravu o Kosovu i Metohiji. Na sastanku vladika sa prvim potpredsednikom Vlade dogovoreno je da se Crkva značajnije uključi u nastavak briselskih pregovora, koji se budu ticali budućeg statusa Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji.

Uprkos žestokim tonovima koji su se čuli u Crkvi posle prihvatanja briselskog sporazuma, tokom trajanja sabora došlo je do otoplavanja odnosa sa državom. Iako će najviše crkveno telo da stane iza oštrih saopštenja o ovom aktu, većinsko raspoloženje u episkopatu jeste da je prihvatanje ovog akta korak koji je najbolji za narod i državu. Njegov najveći protivnik u Srpskoj pravoslavnoj crkvi i dalje je mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, čiji stavovi nisu dobili značajniju podršku vladika na Saboru.

Uprkos snimcima i snažnom pritisku javnosti, vladika Vasilije Kačavenda nije raščinjen, niti će o njegovom slučaju raspravljati crkveni sud, ali

662 „Ne kažnjavam vladiku Atanasija”, *Danas*, 16. maj 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/ne_kaznjavam_vladiku_atanasija_.55.html?news_id=260849

je razrešen dužnosti upravljanja Eparhijom zborničko-tuzlanskom.⁶⁶³ Tehnički, nijedno od gorućih pitanja crkve nije rešeno.

Verski analitičar Mirko Đorđević ukazao je da „slučaj Kačavenda” nije razmatran na pravi način, kao ni slučajevi episkopa Filareta i Pahomija, koji su, kako kaže do temelja potresli Srpsku pravoslavnu crkvu. Sabor je jednoglasno razrešio i episkopa srednjeevropskog Konstantina, a inicijativu kanonizacije Petra Petrovića Njegoša sabor je odbacio bez posebnog za državanja na toj temi.

Aleksandar Vučić je nakon posete saboru rekao da vlast može da računa na podršku crkve. “Mislim da smo došli do važnog zaključka da čak i ako se ne složimo uvek da moramo da radimo za dobrobit našeg naroda. Zadovoljan sam što sam video da je većina ili gotovo svi na Saboru želela da čuje mišljenje Vlade. Ponosan sam na činjenicu da nismo ništa krili.”⁶⁶⁴

Sa sabora Srpske pravoslavne crkve podržana je „inicijativa lekara vernika da država zabrani abortus, osim u slučajevima kada se on vrši iz medicinskih razloga”. Srpska pravoslavna crkva uputila je apel na „savest roditelja, vaspitača, državnih činovnika i svih koji mogu da utiču na stanje u društvu da učine sve što mogu kako bi, uprkos materijalnoj oskudici, slavljenje života kao najvećeg Božjeg dara postalo alternativa nesvesnom kultu smrti koji je uzeo maha u savremenoj zapadnoj civilizaciji”. Sabor preporučuje svim eparhijama Srpske pravoslavne crkve da „osnuju fondove za podršku porodicama sa više dece i preventivno, pastirski i terapeutski, sprečavaju pošast nemorala, narkomanije, pornografije i drugih patogenih pojava”, navodi se u saopštenju.

Ova inicijativa izazvala je oštru osudu javnosti uz konstataciju da nas „Crkva vraća u srednji vek”. Istovremeno, stručnjaci kažu da bi, ukoliko bi bila podržana od vlasti, ovakva odluka ugrozila zdravlje i živote žena. Ministarka zdravlja Slavica Đukić Dejanović izjavila je za Danas da svako ima

663 „Hrizostom umesto Kačavende”, *Večernje novosti*, 1. jun 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:436763-Hrizostom-umesto-Kacavende>; “Ovo su vladike i administratori eparhija SPC!”, *Kurir*, 2. jun 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/ovo-su-vladike-i-administratori-eparhija-spc-clanak-820391>

664 „Nakon Sabora: SPC nema hrabrosti”, *Deutsche Welle*, 3. jun 2013. godine, <http://www.dw.de/nakon-sabora-spc-nema-hrabrosti/a-16854750>

pravo na svoje mišljenje, „pa i Srpska pravoslavna crkva“, ali da je zakon po pitanju prekida trudnoće jasan, i da nema elemenata za njegovu izmenu.⁶⁶⁵

U duhu ove inicijative, polovinom novembra 2013. godine, patrijarh Irinej obratio se zaposlenima u Ginekološko akušerskoj klinici Narodni front molbom da porazgovaraju sa majkama koje nameravaju da abortiraju i posavetuju ih da to ne čine, jer je “život najveći dar”. Patrijarh Irinej je poručio zaposlenima da im je to moralni zadatak i zahvalio im što svojim poslom “pomažu tim malim bićima da uđu u život”, čime “čine veliko i sveto delo”.⁶⁶⁶

SPC vs. LGBT

Povodom najave organizacije Parade ponosa u Beogradu, patrijarh Irinej se oglasio rečima da je Srpska pravoslavna crkva protiv njenog održavanja i dodao da Crkva i država moraju da urade nešto u cilju podsticaja nataliteta, kao i duhovne i moralne obnove srpskog naroda. Patrijarh je za beogradski „Nedeljnik” rekao da na Paradu ponosa gleda „crno da crnje ne može od otoga biti.

Upitan šta bi poručio tim mladim ljudima iz LGBT populacije, koji planiraju šetnju beogradskim ulicama, patrijarh je rekao: „Čega se pametan stidi, budala se ponosi”.⁶⁶⁷

Naravno, mnogo oštrije, po tradiciji, u osudama organizovanja Parade ponosa, bio je mitropolit Amfilohije, koji je ocenio da je odluka o zabrani Parade ponosa u Beogradu trezvena, dodajući da se nada da će isto postupiti i vlast u Crnoj Gori, povodom gej parade zakazane za 27. oktobar u Podgorici.

665 „Povratak u srednji vek”, *Danas*, 5. Jun 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/povratak_u_srednji_vek.55.html?news_id=262015

666 „Patrijarh Irinej: Odgovorite majke od abortusa”, *Večernje novosti*, 14. novembar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:463678-Patrijarh-Irinej-Odgovorite-majke-od-abortusa>

667 „SPC je protiv gej parade, neophodan podsticaj nataliteta”, *Politika*, 26. septembar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/SPC-je-protiv-gej-parade-neophodan-podsticaj-nataliteta.lt.html>

On je kazao da svako ima pravo da živi kako hoće, ali ne i da svoj način života nameće drugima.

“Čega se pametan stidi, time se budala ponosi”, rekao je mitropolit Amfilohije u selu Raće u Kučima, gde je osveštao obnovljenu crkvu Svetog Proroka Ilije. Prema njegovim rečima, gej parade na našim prostorima su rezultat propagande nametnute sa Zapada, a posebno je žalosno što održavanje Prajda uslovljava i Evropska unija.⁶⁶⁸

Svojim oštrim kritikama usmerenim kako protiv LGBT populacije, tako i protiv Evropske Unije, mitropolit Amfilohije prozvan je od strane poslanika Evropskog parlamenta Jelka Kacina, koji optužio Amfilohija za govor mržnje uoči i nakon Povorke ponosa u Crnoj Gori i kazao da osim demonstranata treba kazniti i njihove duhovne mentore. Mitropolit je organizovao je „Petkovdansku litiju za crnogorsku čast, obraz, svetinju braka i rađanje dece” kao odgovor na organizovanje Povorke ponosa. Reagujući na Kacinove osude, mitropolit Amfilohije je izjavio sledeće: „Možda ću biti grub, ali ću kazati da se gospodin Kacin i njemu srodni ponašaju i govore o našem integrisanju u Evropu kao da kažu: Crnogorci, skinite gaće da biste se integrisali u Evropu”. Ako nije „skidanje gaća” onda je „ono drugo, obeznaniti i obesvetiti mrki brk Mandušića Vuka, što znači tvoju moralnost, dostojanstvo i čojstvo i time smatra da ti čini čast”, dodao je mitropolit Amfilohije.⁶⁶⁹

Sudski procesi

Polovinom januara, u Višem sudu u Šapcu, počelo je suđenje svešteniku Srpske pravoslavne crkve Branislavu Peranoviću, koji je optužen za teško ubistvo šticećenika Centra za odvikavanje od narkotika Nebojše Zarpupca iz Valjeva.⁶⁷⁰ Okrivljeni je negirao da je ubistvo izvršio namerno i dodao da

668 „Amfilohije: Crna Gora da se ugleda na Srbiju i zabrani Prajd”, *Večernje novosti*, 29. septembar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:456344-Amfilohije-Crna-Gora-da-se-ugleda-na-Srbiju-i-zabrani-Prajd>

669 „Amfilohije: Skrnave mrki brk Mandušića Vuka”, *Večernje novosti*, 25. oktobar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:460668-Amfilohije-Skrnave-mrki-brk-Mandusica-Vuka>

670 Peranovic (55), koji je bio upravnik Centra za odvikavanje od droge “Sretenje” u Jaderskoj

su svi znali da primenjuju silu prema štíćenícima, te da je celo društvo saučesnik. Peranović je naveo da se plaši sudskog postupka, jer je u javnosti stvoreno predubeđenje da je, kako je kazao, „nakazni sveštenik” namerno ubio štíćenika. Dodao je da mu kao svešteniku nikada ne bi palo na pamet da namerno ubije čoveka. Peranović je naveo da je kroz njegove ustanove prošlo 1.339 narkomana, a da je imao samo tri incidenta, ali je naglasio da je 21 štíćenik umro jer je pre vremena napustio proces „lečenja”. Sveštenik je više puta naglasio da je primena sile prema štíćenícima postojala, ali ne kao kazna već da bi se sprečilo da pobeđnu iz kampa.⁶⁷¹

U junu 2013. godine, Krivično veće Višeg suda u Šapcu utvrdilo je da je upravnik Centra za odvikavanje od droge “Sretenje” u Jaderskoj lešnici na svirep način i u uračunljivom stanju 6. avgusta 2012. godine drvenom motikom nasmrt pretukao svog štíćenika, te je izrečena presuda od 20 godina zatvora.⁶⁷² U obrazloženju presude sud je naveo da se, uzimajući sve činjenice u obzir, radi o eventualnom umišljaju, a ne o direktnom. Peranoviću je nakon izricanja presude produžen pritvor.⁶⁷³

U međuvremenu Više tužilaštvo u Šapcu dbacilo je krivičnu prijavu protiv vladike šabačkog Lavrentija kao neosnovanu. Prijavu je podnela porodica Nebojše Zarupca, preminuog štíćenika, zbog „podstrekavanja na mučenje i zlostavljanje”. Porodica smatra da je vladika šabački odgovoran jer je morao imati saznanja da su u „Sretenju” štíćenici izloženi fizičkoj torturi i nasilju. Suđenje Branislavu Peranoviću prošlo je bez predstavnika Srpske pravoslavne crkve, jer je sveštenstvo Eparhije šabačke donelo odluku da se „drži po strani” i da se ne pojavljuju na suđenju.⁶⁷⁴ Podseća-

.....

Lešnici, optužen je da je na svirep način, 6. avgusta 2012. godine, lišio života Nebojšu Zarupca (39), tako što mu je uputio veliki broj udaraca štapom, pesnicama i nogama, nanevši teške telesne povrede, koje su izazvale štíćenikovu smrt.

671 „Peranović: Društvo saučesnik u ubistvu”, *Danas*, 17. januar 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/hronika/peranovic_drustvo_saucesnik_u_ubistvu.3.html?news_id=254431

672 „Svešteniku 20 godina robije zbog ubistva”, *Informer*, 22–23. jun 2013. godine

673 „Tukao ga je znajući da će ga ubiti”, *Naše novine*, 22–23. jun 2013. godine

674 „Odbačena prijava protiv vladike Lavrentija zbog popa batinaša”, *Blic*, 20. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/363525/Odbacena-prijava-protiv-vladike-Lavrentija-zbog-popa-batinasa>

nja radi, Centar je rasformiran nakon ubistva, a Episkop šabački Lavrentije suspendovao je Peranovića do okončanja postupka.

Nakon prvostepene presude Višeg suda u Šapcu, polovinom decembra 2013. godine, slučaj je završio na Apelacionom sudu u Beogradu, gde je na javnoj sednici za razmatranje žalbi na presudu Branislav Peranović ponovio da nije hteo da ubije Nebojšu Zarupca. Tom prilikom, Peranović je apelovao na sud da mu pritvor zameni nekom blažom merom, kao što je kućni pritvor s elektronskim nadzorom, jer ima petoro dece kojima je egzistencija ugrožena.⁶⁷⁵

Krajem januara 2014. godine, Apelacioni sud je potvrdio prvostepenu presudu Višeg suda u Šapcu kojom je Branislav Peranović osuđen na 20 godina zatvora.⁶⁷⁶

Polovinom jula 2013. godine, pred Višim sudom u Beogradu završena je istraga protiv raščinjenog episkopa raško-prizrenskog Artemija i još troje osumnjičenih za navodne zloupotrebe kojima je oštećena Srpska pravoslavna crkva. Istražni sudija je posle sprovedene istrage predmet dostavio Višem javnom tužilaštvu. Istragom su, osim monaha Artemija, obuhvaćeni vlasnik građevinskog preduzeća „Rade Neimar” Predrag Subotički i Jelena Šubarević, kao i arhimandrit Simeon Vilovski za kojim je raspisana međunarodna poternica.

Protiv Vilovskog i Subotičkog istraga je pokrenuta još u februaru 2010. godine zbog sumnje da su malverzacijama oštetili fond Eparhije za oko 350.000 dinara.

Tužilaštvo je zahtevalo istragu zbog sumnje da su vladika Artemije kao episkop Eparhije raško-prizrenske, Vilovski kao njegov sekretar i ovlašćeni za zastupanje Eparhije, Subotički kao vlasnik eparhijskog centra „Rade Neimar” i Šubarevićeva kao nadzorni organ od 2007. do kraja januara 2010. u

675 „Sveštenik Peranović pred sudom: Nisam hteo da ubijem šticienika, već da ga spasem”, *Blic*, 17. decembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/428051/Svestenik-Peranovic-pred-sudom-Nisam-hteo-da-ubijem-sticenika-vec-da-ga-spasem>

676 „Apelacion sud potvrdio presudu Peranoviću”, *Beta*, 24. januar 2014. godine, <http://www.naslovi.net/2014-01-24/beta/apelacioni-sud-potvrdio-presudu-peranovicu/8706124>

Beogradu „prekoračenjem službenog položaja pribavili korist Subotičkom u iznosu od 1,5 miliona dinara”.⁶⁷⁷

U novembru 2013. godine, Više javno tužilaštvo u Beogradu podiglo je optužnicu protiv u kojoj se navodi da su navedena lica oštetili Srpsku pravoslavnu crkvu za više od milion i po dinara. Prema navodima optužnice, sada raščinjani vladika i njegov sekretar su, bez prethodne potrebne saglasnosti nadležnih crkvenih organa, iz blagajne Eparhije raško-prizrenske isplaćivali novac Dejanu Subotičkom ili Vilovskom. Zbog urađenog, optuženima se na teret stavlja krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica u saizvršilaštvu.

Novac je, navodi se dalje, isplaćivan i privrednom društvu Eparhijski centar „Rade Neimar” i to na ime radova na rekonstrukciji i adaptaciji manastira na području pomenute eparhije.

Utrošak novca odobravalala je i potpisivala Jelena Šubarević, iako je vrednost izvedenih radova bila manja od novca koji je uplaćivan. U nekim slučajevima, radovi nisu ni bili izvedeni, navodi se u optužnici.⁶⁷⁸

U martu 2013. godine, prema potvrdi zamenika Osnovnog tužilaštva u Vranju, pokrenuta je nova istraga protiv episkopa Pahomija zbog sumnje na nedozvoljenu polnu radnju, za šta ga je optužio magacioner u Eparhiji vranjskoj. Nove optužbe protiv vladike Pahomija ispričao je u ispovesti nedeljniku “Vranjske” Nemanja S. O seksualnom zlostavljanju zbog straha i sramote ćutao je devet godina.

Eparhija je saopštila da “Vranjske” po istom scenariju kao 2003. godine pokušavaju da naprave “novi slučaj Pahomije”. “Kako tada nisu uspeali da ga udalje sa episkopskog trona, očekuju da to urade sada, na isti način. Rezultata nije bilo, niti će ga biti ni ovog puta”, piše u saopštenju Eparhije vranjske.⁶⁷⁹

677 „Završena istraga protiv Artemija, tužilaštvo na potezu”, *Večernje novosti*, 19. jul 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:444812-Završena-istraga-protiv-Artemija-tuzilastvo-na-potezu>

678 „Ili vera, ili pronevera”, *Politika*, 26. novembar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ili-vera-ili-pronevera.lt.html>

679 „Vladika Pahomije pod novom istragom”, *B92* 22. mart 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=03&dd=22&nav_id=697560; “Mladić optužio vladiku Pahomija da je svako veće nasrtao na njega”, *Blic*, 22. mart 2013. godine, <http://>

Protiv, u međuvremenu smenjenog magacionera Eparhije vranjske, koji je optužio vladiku Pahomija za navodno seksualno zlostavljanje, Upravni odbor Eparhije vranjske podneo je krivičnu prijavu zbog navodne pronevere u iznosu od 300.000 dinara.⁶⁸⁰

Vladika Pahomije je, što zbog zastarelosti, što zbog navodnog nedostatka dokaza, u prethodnim sudskim procesima oslobođen optužbi da je seksualno zlostavljao četvoricu maloletnika. Presudom Vrhovnog suda Srbije iz 2010. godine, po zahtevu za zaštitu zakonitosti koje je podneo republički javni tužilac, utvrđeno je da je ceo postupak ometan i da je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku.⁶⁸¹

Početkom septembra 2013. godine, deset doskorašnjih radnika Eparhije vranjske tužilo je svog poslodavca tražeći da im budu uplaćeni doprinosi za tri godine, koliko su radili bez ugovora. Njihov advokat kaže da su svi oni Eparhiju i Pahomija okrivili da su tri godine radili bez ugovora za mesečnu nadoknadu od samo deset hiljada dinara. U Vranjskoj eparhiji, međutim, energično demantuju da su ti radnici bilo kada i bilo šta radili u Eparhiji.

U saopštenju Sekretarijata Eparhije stoji: "Svi zaposleni u Eparhiji vranjskoj uredno su prijavljeni kod nadležnih fondova i sa istima su sklopljeni odgovarajući ugovori i dodeljene im mesečne materijalne privedležnosti u skladu sa zakonom i Ustavom Srpske pravoslavne crkve".

Advokat oštećenih komentariše kako u Vranjskoj eparhiji ovim stavom žele sudu i javnosti staviti do znanja da su obespravljani radnici radili u nekim crkvenim opštinama kojima ne upravljaju Eparhija i Pahomije.⁶⁸²

.....

www.blic.rs/Vesti/Hronika/373424/Vladika-Pahomije-pod-novom-istragom-zbog-seksualnog-zlostavljanja

680 „Završena istraga u slučaju vladike Pahomija“, *Danas*, 24. april 2013. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/zavrshena_istraga_u_slucaju_vladike_pahomija.55.html?news_id=259714

681 „Crkva je previše čuvala pedofila: SPC mora da pošalje Pahomija u penziju“, *Blic*, 24. mart 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/373763/Crkva-je-previse-cuvala-pedofila-SPC-mora-da-posalje-Pahomija-u-penziju>

682 „Pahomije opet na sudu, ali sada zbog poreza“, *Blic*, 5. septembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/403408/Pahomije-opet-na-sudu-ali-sada-zbog-poreza>

Sveštenik grčkog porekla Dimitrios Totkas (37), starešina hrama Svetog Dimitrija u nemačkom gradu Ahenu, osuđen je u Osnovnom sudu u Nišu na godinu dana zatvora zbog teškog udesa u kojem je 31. jula 2012. godine kod Aleksinca usmrtio dvoje ljudi, ali će izrečenu kaznu, na osnovu sporazuma o priznanju krivice sa tužilaštvom, služiti u Sabornom hramu u Nišu. Totkas, koji je nemački državljanin, sedam dana je bio u pritvoru, ali je pušten nakon garancije patrijarha Irineja da tokom istrage neće napuštati prostoriju u kojoj boravi u Sabornom hramu u Nišu, gde će sada nastaviti da služi kaznu.⁶⁸³

Muslimani u Srbiji

Dugogodišnje rovovske pozicije sukobljenih organizacionih struktura Islamske zajednice uzdrmane su inicijativom za ujedinjenje muslimana u Srbiji koja je pokrenuta od određenog broja službenika obe organizacione strukture Islamske zajednice Srbije i Islamske zajednice u Srbiji. Reč je inicijativi određenog broja imama koja je obelodanjenja više kritikom zvaničnih struktura, nego snagom inicijative. Kritika formiranja "treće Islamske zajednice" bila je veoma oštra.

Početak februara 2013. godine, na sednici Predsedništva SDA Sandžaka, nakon sastanka Odbora za međukonfesionalna pitanja Stranke i predstavnika organizacije okupljene oko Adema Zilkića, doneti su zaključci u kojima se apeluje na predsednika Dijaneta Mehmeda Gormeza da, nakon neuspeha inicijative Vlade Republike Srbije i Republike Turske o pomirenju Islamske zajednice, nastavi sa traženjem modela pravednog ujedinjenja. Međutim, među zaključcima se nalazi i konstatacija da je predsednik Dijaneta razmotrio inicijativu o ujedinjenju koju zagovaraju mladi imami sa obe sukobljene strane, te da je pozvao Muhameda Demirovića i imame koji govore turski da to predstavi Dijanetu. Dalje se navodi

683 „Osuđen na godinu dana“, *Alo*, 26. januar 2013. godine, <http://www.alo.rs/vesti/hronika/svestenik-sluzi-kaznu-u-crkvi/9741>

da je Dijanetu objašnjeno da se ne radi o trećoj opciji već o aktivnostima sve većeg broja imama na ujedinjenju dve postojeće u jedinstvenu Islamsku zajednicu.⁶⁸⁴

Nakon što se na sednici predsedništva svoje stranke zauzeo da se razmotri inicijativa o ujedinjenju dve suprotstavljene islamske zajednice, koju, prema njegovim rečima, zagovaraju mladi imami sa obe strane, ministar bez portfelja u Vladi Republike Srbije Sulejman Ugljanin izjavio je: „Mi ne želimo da se mešamo u unutrašnje stvari islamske zajednice i pozivamo verske lidere da sami reše međusobne nesuglasice i podele”. Za mešanje u unutrašnje stvari i kreiranje ustrojstva Islamske zajednice, Sulejman Ugljanin je jednako kritikovan i od muftije srbijanskog Islamske zajednice Srbije Muhameda Jusufspahića, kao i od glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića.⁶⁸⁵

U cilju „očuvanja ustavnog poretka i normalnog ambijenta za funkcionisanje organa i ustanova Islamske zajednice”, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji formirao je Štab za odbranu Islamske zajednice. U Saopštenju Mešihata ocenjeno je da je inicijativa i prikupljanje potpisa sa zahtevom za uspostavljanje jedinstvene Islamske Zajednice u Srbiji „pokušaj manipulacije kako bi potpisi kasnije bili upotrebljeni za pokušaj neustavnog preuzimanja Islamske zajednice”.⁶⁸⁶

Sporna peticija o pomirenju koju su potpisali pojedini članovi obe islamske zajednice bila je meta kritike reis-ul-uleme Islamske zajednice Srbije Adema Zilkića, koji je ocenio da inicijativa ne doprinosi ni pomirenju, ni ujedinjenju, već „potiranju obe islamske zajednice”. Prema njegovim rečima, radi se o interesnoj grupi koja namerava da ovlada islamskom zajednicom na nekonvencionalan način, rušilačkim poduhvatima, koja je

684 „SDA otkriva: Muhamed Demirović predvodi inicijativu u osnivanju tzv. „treće islamske zajednice””, Elektronske novine Sandžak Press, 5. februar 2013. godine, <http://sandzakpress.net/sda-otkriva-muhamed-demirovic-uz-2-3-imama-predvodi-inicijativu-u-osnivanju-trece-islamske-zajednice>

685 „Ugljanin: Ne mešamo se u rad islamske zajednice”, Beta, 7. februar 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/290570/Ugljanin-Ne-mesamo-se-u-rad-islamske-zajednice>

686 „Formiran Štab za odbranu Islamske zajednice u Srbiji”, Blic, 6. maj 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/381236/Formiran-Stab-za-odbranu-Islamske-zajednice-u-Srbiji>

opet vođena inicijativom iz Turske, samo što je prethodnu inicijativu vodila zvanična diplomatija te države, a sada je to prepuštenom zvaničnim verskim institucijama. Svoju kritiku Reis-ul-ulema je završio rečima: „Svako mešanje sa strane, da li doalzilo iz Turske ili Sarajeva, ukoliko nije institucionalno i nema jednak pristup obema opcijama, ne forsirajući bilo koga u razgovorima, nije dobro”. Nadovezujući se na kritiku sporne inicijative, u svom obraćanju, Reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije pozvao je muftiju Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića na razgovor kako bi rešili sva sporna pitanja, poručujući da čvrsto veruje da je mir između dve islamske zajednice nadohvat ruke. Konstatujući da se sa Zukorlićem nije sreo do decembra 2006. godine i da to smatra svojom velikom greškom, istakao je sledeće: „Svako traganje za rešavanjem problema, bez učešća dve upravljačke strukture – Mešihata i Rijaseta, nije moguće.” On je dodao da bi čak bio spreman da napusti Srbiju ukoliko bi to bila garancija ujedinjenja Islamske zajednice. Zilkic je istakao da je Zukorliću u više navrata slao pozive na razgovor, ali da nijednom nije dobio odgovor.⁶⁸⁷

Nekoliko dana kasnije, prilikom posete reis-ul-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Huseina Kavazovića Novom Pazaru povodom Svečane akademije maturanata 501. generacije „Gazi Isa-beg” medrese, Zukorlić je povodom ujedinjenja izjavio da bi trebalo biti strpliv i mudar, i rekao da su pripadnici izs „dobro došli nazad, da im pruža ruku i ne želi da sudi”. Zukorlić je ocenio da država i političari, u nameri da je unište ili stave pod kontrolu, dve decenije „eksperimentišu” sa tom verskom zajednicom: „Kada politika prestane da se meša u poslove Zajednice, ja ću prestati da ulazim u njihov prostor”. On je od državnih organa zatražio da Bošnjake i muslimane u Srbiji tretira kao ravnopravne građane, kako bi ih „tek tada mogla imati kao svoje partnere”.⁶⁸⁸

Oštru kritiku zbog mešanja u unutrašnja pitanja Islamske zajednice Srbije uputio je i muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić na račun

687 „Zilkic želi da se posle šest godina sretne sa Zukorlićem”, *Blic*, 14. maj 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/382443/Zilkic-zeli-da-se-posle-sest-godina-sretne-sa-Zukorlicem>

688 „Kavazović i Zukorlić najavili jedinstvo”, *Blic*, 16. maj 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/382941/Kavazovic-i-Zukorlic-najavili-jedinstvo>

ministra bez portfelja Sulejmana Ugljanina i ministra trgovine i telekomunikacija Rasima Ljajića. Muftija je dvojici ministara poručio da im treba dati ahmediju (versku kapu uleme) “pošto očigledno hoće da budu muftije i reisi”. Upitan da li su predstavnici Islamske zajednice Srbije bili pozvani na verski skup u Turskoj, muftija je odgovorio da niko nije pozvan, ali da u Tursku, kako je rekao, često idu “ona dva naša muslimana”.⁶⁸⁹

Nekoliko dana kasnije, muftija Muhamed Jusufspahić, obratio se i vernicima apelom da bi svi muslimani u Srbiji trebalo da shvate da njihov put ka bogu vodi “iz ulice srbijanske, a ne ulice turske, bosanske ili albanske”, te da ni u jednom momentu ne bi trebalo da zloupotrebe veru. Jusufspahić je konstatovao da je do pojave vehabizma i nedavnog hapšenja vehabija u Srbiji došlo zbog toga što je “kuća zapuštena” i što Islamska verska zajednica na ovim prostorima nije uređena. Muftija je tom prilikom dodao i sledeće: “Ako bi se uredilo da postoji Islamska verska zajednica koja nije uljez u Srbiji, onda bi svaki musliman shvatio da veru može jačati ovde, u ulici srbijanskoj”.⁶⁹⁰

Na oštre kritike čelnika uleme, reagovao je potpredsednik Vlade, ministar unutrašnje i spoljne trgovine i telekomunikacija i lider Socijaldemokratske stranke Srbije (SDPS) Rasim Ljajić izjavivši da je postojanje dve islamske zajednice u Srbiji apsolutno nelegitimno, te da je muftija Zukorlić štetan. On je objasnio da je ovakvo stanje sa dve islamske zajednice loše za sve jer daje lošu sliku, generiše lošu klimu i lošu percepciju o svima. Konstatujući da danas ima manje zloupotrebe Islamske zajednice zato što su stvari razotkrivene na izborima na kojima se Zukorlić pojavio kao predsednički kandidat i osvojio manje od 20 odsto glasova, Rasim Ljajić je objasnio da je to bila čista zloupotreba Islamske zajednice, ahmedije, ljudi, džamija, svega što je islamsko i muslimansko. On je naveo da ima identičan stav kao i ministar bez portfelja Sulejman Ugljanin – da islamska zajednica treba da bude objedinjena.⁶⁹¹

689 „Ljajić i Ugljanin kao da hoće da budu muftije”, Beta, 7. avgust 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/334967/Ljajic-i-Ugljanin-kao-da-hoce-da-budu-muftije>

690 „Jusufspahić: Put ka bogu vodi iz ulice srbijanske”, B92 9. avgust 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/335261/Muftija-Put-ka-bogu-vodi-iz-ulice-srbijanske>

691 „Ljajić: Postojanje dve islamske zajednice je nelegitimno”, Blic, 14. avgust 2013. godine,

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji direktno je optužio predsednika Uprave za verske poslove Turske Mehmeda Gormeza “bezobzirno nepoštovanje autonomnosti Islamske zajednice i mešanje u njene unutrašnje poslove”, odnosno da podržava Zukorličeve protivnike među zaposlenima u toj verskoj zajednici. U saopštenju za javnost, Mešihat tvrdi da ja Gormez formirao fond za finansiranje protivnika muftije Zukorlića iz kojeg se svakom ko prihvati delovanje protiv muftije mesečno isplaćuje po 500 evra.⁶⁹²

Jedan od članova grupe pokretača inicijative za ujedinjenje Islamske zajednice na teritoriji Srbije, magistar religijske pedagogije Bekir Makić iz Novog Pazara, doskorašnji imam Islamske zajednice u Srbiji, ne negira da njihovu inicijativu podržava Dijanet Islamske zajednice u Turskoj, kao i Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, kao i činjenicu da se o tome razgovaralo i sa pomenutim ministrima u Vladi Republike Srbije. Makić je obelodanio da je na jednoj od sednica Inicijativnogodborna za ujedinjenje islamskih zajednica na teritoriji Srbije, pre nekoliko dana, odlučeno da se o njihovim namerama upoznaju predsednik Nikolić, premijer Dačić i vice-premijer Vučić. Prema njegovim rečima “ovo nije ni turska, ni bosanska, ni beogradska, ni Rasimova, ni Sulejmanova, niti inicijativa stranih službi, kako nam se pripisuje. To je inicijativa potekla iz postojećih islamskih zajednica, koje su dobile podršku Turske”. Reagujući na optužbu muftije Zukorlića, Makić je izjavio da od turskog reis-ul-uleme odbegli imami ne dobijaju 500, već 300 evra, ali ne zato da bi dodatno destabilizovali Zukorlića i Zilkića, već da bi otpušteni imami preživeli bez posla.⁶⁹³

Inače, izvesni Bekir Makić, svojevremeno jedan od najbližih saradnika glavnog muftije Muamera Zukorlića, krajem aprila 2013. godine suspendovan je sa posla i svih funkcija u Islamskoj zajednici u Srbiji. Mešihat Islamske zajednice u Srbiji saopštio je da je Makić suspendovan zbog

<http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/399002/Ljajic-Postojanje-dve-islamske-zajednice-je-nelegitimno>

692 „Zukorlić: Turska mojim protivnicima daje platu od 500 evra”, *Blic*, 28. avgust 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/401890/Zukorlic-Turska-mojim-protivnicima-daje-platu-od-500-evra>

693 „Treći put muslimana iz Sandžaka”, *Politika*, 14. septembar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Treci-put-muslimana-iz-Sandzaka.lt.html>

zloupotrebe položaja Ureda za Hadždž. Kako se navodi, Makić je nelegalno osnovao Turističku agenciju „Sandžak travel” preko koje je, mimo propisa i saglasnosti organa Islamske zajednice, u dva navrata organizovao putovanje na hadžiluk. „Bekir Makić je, takođe, odbio da izvrši primopredaju dužnosti rukovodioca Ureda za hadždž, sa koje je nedavno smenjen na sednici Mešihata, što ukazuje na osnovanost informacije da je vršio finansijske i druge malverzacije kroz organizaciju hadža”, navodi se u saopštenju. U saopštenju se ne navodi kada je održana prethodna sednica Mešihata na kojoj je Makić smenjen. Regionalna televizija iz Novog Pazara javila je prethodno da je Makića u svom kabinetu „pesnicom u lice” udario muftija Zukorlić. „Makića su, pošto je oboren na pod, nogama udarali sekretar Samir Škrijelj i visoki funkcioner Islamske zajednice u Srbiji Rešad Plojović”, navela je televizija.⁶⁹⁴

Incidenti (1)

Incident u prostorijama privatne televizije „Jedinstvo” i smena predsednika Bošnjačke demokratske zajednice, medijski su ispraćeni uz nezostavno pominjanje muftije Zukorlića. Direktor i odgovorni urednik privatne televizije „Jedinstvo” iz Novog Pazara Šerif Marukić, u obrazlaganju prekida emitovanja informativnog programa, izjavio je da su prostorije televizije „zauzeli” naoružani ljudi lojalni muftiji Muameru Zukorliću.⁶⁹⁵ Predsedništvo Bošnjačke demokratske zajednice saopštilo je da je donelo odluku o pokretanju procedure za smenu predsednika te stranke Emira Elfića zbog toga što je, kako se navodi, u proteklom vremenu radio protivno njenim interesima. Prema izveštavanju lokalnih medija, muftija Zukorlić je u sukobu sa Elfićem, odnosno Elfić je otkazao poslušnost muftiji, što se proširilo i na članstvo ove stranke.⁶⁹⁶

694 „Suspendovan Zukorlićev saradnik, mediji pominju i sukob”, *Blic*, 24. april 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/379512/Suspendovan-Zukorlicev-saradnik-mediji-pominju-i-sukob>

695 TV „Jedinstvo” je u Novom Pazaru poznata kao „Muftijina televizija”

696 „Naoružani Zukorlićevi ljudi upali u TV Jedinstvo Novi Pazar”, *Blic*, 25. mart 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/373952/Nauruzani-Zukorlicevi-ljudi-upali-u-TV-Jedinstvo-Novi-Pazar>

Na prijemu u Novom Pazaru povodom šestogodišnjice Objediniteljskog sabora, Zukorlić je rekao da je „prljavi kapital poklopio sve moralne vrednosti, potkupio nemoralnu politiku i neprofesionalne, neetične medije” i nabrojao je niz nacionalnih i lokalnih medija „koji bi da rastrgnu muftiju”. Muftija je ocenio da se mediji smenjuju u toj „zaveri” sa ciljem da ga po nalogu prljavog kapitala nemoralne politike učutkaju. On je negirao bilo kakvu vezu sa dešavanjima u lokalnoj Televiziji Jedinstvo, gde je pre dva dana grupa ljudi označena kao „muftijini ljudi” preuzela upravljanje tim medijem i postavio je pitanje: Zašto bi muftijini ljudi upadali u muftijinu televiziju? Muftija je govorio i o podelama u Bošnjačkoj demokratskoj zajednici za koju je kazao da je ostala neokrnjena pošto je napustio predsednik Emir Elfić. Bošnjačka demokratska zajednica se podelila u dva krila, iz kojih stižu oprečne informacije o tome ko je na čelu partije. Jedno krilo tvrdi da je i dalje predsednik Emir Elfić, dok drugo krilo navodi da je pokrenut postupak za njegovo smenjivanje.⁶⁹⁷

Na aktivistu Islamske zajednice u Srbiji Aldina Dolovca je u centru Novog Pazara pucao Iksan Zejnelović, za koga mediji tvrde da je bivši pripadnik Zukorlićevog ličnog obezbeđenja, kao i da su Dolovac i Zejnelović i nedavno imali međusobni fizički obračun. Zukorlić je kao direktne nadlogodavce napada označio gradonačelnika Novog Pazara Meha Mahmutovića i njegove političke partnere i zaštitnike. Mahmutović je tim povodom pozvao nadležne državne organe da što pre reaguju na Zukorlićeve optužbe, naglašavajući da je Zukorlić više puta iznosio neistine na račun lokalne samouprave.⁶⁹⁸

Na protestnom mitingu pod nazivom “Svi protiv ubica”, koji je održan ispred Gradske uprave u Novom Pazaru, 18. juna 2013. godine, muftija je izjavio da ukoliko vlast ne štiti građane, ljudima ne preostaje ništa drugo već da se sami organizuju i brane život, čast i porodice. On je istakao

697 „Zukorlić kaže da su protiv njega prljav kapital i mediji”, *Blic*, 27. mart 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/374371/Zukorlic-kaze-da-su-protiv-njega-prljav-kapital-i-mediji>

698 „Mahmutović demantuje Zukorlića: nisam organizovao ubistvo”, *Blic*, 17. jun 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/388487/Mahmutovic-demantuje-Zukorlica-Nisam-organizovao-ubistvo>

da ubistvo u pokušaju, kada je sa devet metaka ranjen aktivista Islamske zajednice Aldin Dolovac, ima dve linije podrške: jedna linija ide od lokalne vlasti u Sandžaku "prema njihovom ministru u Vladi", a druga ide kroz specijalne policijske snage koje su "umešane u kriminal i ubistva". Muftija je uputio zahtev Vučiću, Dačiću i Nikoliću da se obračunaju sa krilom specijalne policije koje je umešano u likvidacije i kriminal.⁶⁹⁹

Muftija Zukorlić u Crnoj Gori

Glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić, od samog početka 2013. godine, bio je veoma aktivan u Crnoj Gori, gde je ulazio u veoma oštre polemike kako sa svetovnim vlastima, tako i sa vrhom uleme Islamske zajednice u Crnoj Gori. Iskazujući nezadovoljstvo odnosom zvanične Podgorice prema Bošnjacima koji žive u Crnoj Gori i optužujući vlast u toj državi da je na popisu podsticala cepkanje bošnjačkog nacionalnog korpusa, muftija je istakao da „Bošnjaci u Crnoj Gori nisu azilanti, niti su manjina koja je došla. Bošnjaci u Crnoj Gori su suvlasnici Crne Gore.” Nakon ocene da su bošnjački lideri u Crnoj Gori pod uticajem vlasti, istu zamerku izneo je i na račun verskih vođa, odnosno reisa Rifata Fejića: „Mislim da on isuviše vodi računa o tome šta misle crnogorski političari”. On je dodao da nije neprijatelj Crne Gore, već se samo zalaže za unapređenje prava Bošnjaka. „Da sam neprijatelj Crnoj Gori onda bi ona to osetila mnogo jače, ali nisam, jer u toj državi žive Bošnjaci, a ja ne želim da Bošnjaci ruše Crnu Goru ili neku drugu državu.”⁷⁰⁰

Iz kabineta Premijera Crne Gore usledio je demant Zukorlićevih navoda: „Zukorlićeva tvrdnja o razbijanju bošnjačkog nacionalnog korpusa u Crnoj Gori, time što je omogućeno da se na popisu stanovništva građani nacionalno izjasne kao Bošnjaci ili Muslimani, gubi svaki smisao ako se ima u vidu da je u tom slučaju primenjeno demokratsko načelo o

699 „Zukorlić: Ako nas ne brani vlast, sami ćemo”, *Blic*, 18. jun 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/388696/Zukorlic-Ako-nas-ne-brani-vlast-sami-emo>

700 „Zukorlić: Bošnjaci su suvlasnici Crne Gore”, *Blic*, 25. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/364524/Zukorlic-Bosnjaci-su-suvlasnici-Crne-Gore>

slobodnom nacionalnom opredeljenju građana – što su rezultati popisa neosporno potvrdili.”⁷⁰¹

Veliki spor između kabineta premijera Crne Gore i Mešihata Islamske zajednice u Srbiji izbio je povodom sporazuma o saradnji koji su 23. marta 2006. godine, uoči referendum o nezavisnosti Crne Gore, potpisali predsednik DPS Milo Đukanović i predsednik Bošnjačke stranke Rifat Husović. Nakon što je obelodanio tekst sporazuma, Mešihat je u saopštenju naveo da je reč o sporazumu kome je prethodio dogovor o pristanku Bošnjaka da na referendumu glasaju za osamostaljenje Crne Gore.⁷⁰² Zukorlić je optužio crnogorsku vlast da nije ispunila ni slovo sporazuma o Sandžaku kao prekograničnoj regiji, a podgoričkoj televiziji Atlas kazao je da je taj sporazum potpisan van granica Crne Gore, što znači da ima međunarodni status i da se mora poštovati.

Crnogorski premijer Milo Đukanović je u intervjuu Radiju Crne Gore je muftijine tvrdnje o tome da je on Đukanović sa predsednikom Bošnjačke stranke Rafetom Husovićem potpisao sporazum koji se navodno tiče statusa Sandžaka, kao i da crnogorska vlast s političkim ciljem deli Bošnjake u Crnoj Gori označio “kao veoma neutemeljene”. Premijer Crne Gore je muftijino delovanje ocenio kao „političko šarlatanstvo”, a Zukorlićeve težnje da bude i verski i politički lider Bošnjaka, ne samo u Srbiji nego i u drugim državama, označio je kao “paternalizam”. Demantujući optužbe, crnogorski premijer je kazao da su on i Husović ranije potpisali međustranački sporazum, u ime Demokratske partije socijalista i BS u Podgorici, a ne u inostranstvu, te da se taj sporazum tiče unapređivanja manjinskih prava Bošnjaka u Crnoj Gori, a ne Sandžaka, koji i nije teritorijalno-administrativna i politička jedinica.⁷⁰³

Tokom povratka sa promocije NVP “Sandžak EU regija” i zajedničkog iftara, crnogorska policija u Bijelom Polju je zaustavila kolonu automobila

701 „Đukanović demantuje Zukorlića”, *Blic*, 26. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/364638/Djukanovic-demantuje-Zukorlica>

702 „DPS: Netačne tvrdnje Zukorlića”, *Blic*, 28. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/364903/DPS-Netacne-tvrdnje-Zukorlica>

703 „Đukanović: Zukorlić je politički šarlatan”, *Blic*, 29. januar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/365008/Djukanovic-Zukorlic-je-politicki-sarlatan>

koja se vraćala sa ovog skupa, u kojima su bile visoke delegacije Islamske zajednice u Srbiji, na čelu sa glavnim muftijom Muamerom Zukorlićem, kao i delegacija Bošnjačke demokratske zajednice (BDZ), na čelu sa predsjednikom Jahjom Fehratovićem. Prema tvrdnjama predstavnika Islamske zajednice u Srbiji i Bošnjačke demokratske zajednice, ovaj incident imao je za cilj zastrašivanje Bošnjaka, a muftija Zukorlić je uputio pismo predsjedniku Crne Gore Filipu Vujanoviću u kojem je izrazio negodovanje zbog nezakonitih postupaka crnogorske policije. Navodeći da je u pitanju bila rutinska kontrola jednog automobila, prvog u koloni, crnogorska policija je najavila da će ovaj slučaj ispitati i odeljenje unutrašnje kontrole kao bi se utvrdilo da li je policija prekoračila svoja ovlašćenja.⁷⁰⁴

Prema pisanju podgoričkih medija, Muftija Zukorlić je na okruglom stolu u pljevljanskoj gimnaziji povodom 70 godina od zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Sandžaka izjavio da Pljevlja treba da bude "glavni grad Sandžaka". Muftija Zukorlić je objasnio da se Sandžak nalazi između "okupacije i samostalnosti" i najavio osnivanje Bošnjačke demokratske zajednice u Crnoj Gori, partije kakva sa istim imenom postoji i u Srbiji.⁷⁰⁵

U intervjuu podgoričkom listu "Pobjeda", polovinom decembra 2013. godine, muftija Zukorlić izjavio je da crnogorski opozicioni Demokatski front podržava autonomiju Sandžaka kao prekogranične regije, te da mu je taj stav ranije preneo predsjednik Pokreta za promene Nebojša Medojević. Muftija je rekao da nema tog političkog subjekta sa kojim ne bi razgovarao o autonomiji Sandžaka jer je to, kako je objasnio, u interesu "slobode i statusa" njegovog naroda.⁷⁰⁶

Saopštenje muftije Zukorlića, objavljeno 19. decembra 2013. godine, u kom se navodi da se neće kandidovati za predsjednika Mešihata Islamske

704 „Objavljen snimak incidenta u Bijelom Polju“, Sandžak Info, 12. avgust 2013. godine, <http://www.naslovi.net/2013-08-12/sandzak-info/objavljen-snimak-incidenta-u-bijelom-polju-video/6725529>

705 „Zukorlić: Pljevlja da budu glavni grad Sandžaka“, *Blic*, 22. novembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/421783/Zukorlic-Pljevlja-da-budu-glavni-grad-Sandzaka>

706 „Demokratski front prihvata Sandžak“, *Beta*, 14. decembar 2013. godine, <http://www.naslovi.net/2013-12-14/beta/demokratski-front-prihvata-sandzak/8165100>

zajednice na čijem je čelu od osnivanja 1993. godine, najčešće je komentarisano težnjom da se muftija Zukorlić više angažuje na polju nacionalnih prava Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori. Osvrćući se za muftijinom odlukom, verski analitičar Mirko Đorđević konstatovao je da se „Zukorlić sve vreme nametao ne samo kao verski poglavar nego i kao nacionalni vođa. Često je mešao veru i politiku, a to je zloslutno na Balkanu i ima ga u svim crkva-ma i verskim zajednicama, pa i u islamskoj koja je još i podeljena”, izjavio je Đorđević.⁷⁰⁷

Bajrakli džamija između vatre i vlasništva

Razmatrajući položaj muslimana u Srbiji, muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić ocenio je da sandžački muslimani treba da promene odnos prema državi i da od toga zavisi da li će Islamska zajednica biti jedinstvena. „Problem se dešava u 30 odsto muslimana i samo na prostoru Sandžaka, što znači da taj prostor treba da promeni nešto u odnosu prema državi”, ocenjujući da je muftija Zukorlić odgovoran za nejedinstvo muslimana u Srbiji. Muftija je, gostujući u emisiji „Oko”, objasnio da postoje islamske zajednice i u okolnim zemljama i da se Srbija u njihovo delovanje ne meša, ali i da bi muslimani u Srbiji trebalo da imaju svog glavnog reisa i to u glavnom gradu Srbije. On je istakao da bi dobra poruka države bilo i vraćanje imovine Islamskoj zajednici, i da bi, za početak, trebalo u vlasništvo vratiti Bajrakli džamiju. Muftija srbijanski podseća da u Beogradu živi između 180 i 200 hiljada muslimana, što je, kako objašnjava, više nego u gradovima na jugu Srbije.

Smatrajući da je “neznanje izvor svake mržnje i neprijateljstva” i u tom kontekstu tumači i nedavni napad na halal restoran u Beogradu, ali ipak, upozorava i da taj incident treba rasvetliti, a ne “nečiji greh ili zlo gurati pod tepih”. “Nisam obavešen ko je kriv, uz rizik da zvučim kao neki političari, ali za vreme tog koji je tako govorio zapaljena je Bajrakli džamija”,

707 „Zukorlić nije opravdao nade vernika”, Beta, 20. decembar 2013. godine, <http://www.naslovi.net/2013-12-20/beta/zukorlic-nije-opravdao-nade-vernika/8249689>

kaže muftija Jusufspahić, ocenjujući da bi, “zbog dostojanstva Srbije”, trebalo otkriti i ko je zapalio džamiju 2004. godine.⁷⁰⁸

Dok se Islamska zajednica u Srbiji spori oko vakufske imovine, Islamska zajednica Srbije takođe pokušava da prevaziđe probleme spornog procesa restitucije. Islamska zajednica Srbije pozvala je državu da joj u vlasništvo vrati zgradu beogradske Bajrakli džamije koja je sada vlasništvo Republike, dok je korisnik Grad Beograd. Prilikom uručivanja zahvalnice ambasadoru Azerbejdžana u Srbiji Eldaru Hasanovu, srbijanski muftija je naglasio da “Zgrada džamije nije vraćena Islamskoj zajednici i to je akcija koja mora da se preduzme. To je odraz naše zemlje i naše dostojanstvo. Dostojanstvo Srbije je i naše dostojanstvo”. Jusufspahić je za agenciju Beta rekao da je Republika Srbija vlasnik džamije koja je “u korisništvu Grada Beograda”, ali i da je bilo velikih problema o kojim Islamska zajednica nije govorila nego ih je rešavala jedan po jedan: “Godinama smo podizali zgradu Islamskog univerziteta pored džamije, a džamija nam nije vraćena u vlasništvo”⁷⁰⁹

Suđenje optuženima za paljenje Bajrakli džamije u martu 2004. godine, koje je zakazano za početak juna 2013. godine, nije održano, jer u Palatu pravde iz zatvora nije doveden optuženi Bojan Hrvatinić. Optuženi nije doveden iz zatvora u Požarevcu, gde izdržava kaznu zbog ubistva navijača Voždovca Bojana Majića u vozu 2006. godine, jer nije bilo dovoljno vozila za sprovod. Na suđenje u Prvi osnovni sud nije došao ni optuženi Miloš Radisavljević Kimi, koji se, prema rečima njegovog branioca, nalazi u Belorusiji, gde “pokušava da započne posao”.

Sudija Ivana Ramić je izjavila da je takvo ponašanje nedopustivo i da se zna kako sud može obezbediti prisustvo svih okrivljenih, te je sledeći glavni pretres zakazala za 9. jul 2013. godine, kada će se optuženi izjasniti o preciziranoj optužnici, nakon čega se očekuje

708 „Jusufspahić: Zukorlić je za sve kriv”, *RTS*, 29. maj 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/316679/Jusufspahic-Zukorlic-je-za-sve-kriv>

709 „Jusufspahić: Beograd da nam vrati Bajrakli džamiju”, *Beta*, 14. jun 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/321015/Jusufspahic-Beograd-da-nam-vrati-Bajrakli-dzamiyu>

iznošenje završnih reči. U Palatu pravde je došao i muftija srpski Muhamed Jusufspahić, koji je ponovio da optuženi Rade i Miloš Radisavljević nisu palili džamiju, već da su, naprotiv, pomogli službeniku i učenicima iz džamije da pobjegnu na vreme.⁷¹⁰

Po završetku sudskog procesa, Prvi osnovni sud u Beogradu nikog od 10 optuženih nije osudio za paljenje Bajrakli džamije 17. marta 2014. godine. Trojicu od deset optuženih, Miloša Radisavljevića Kimija, njegovog oca Radeta i Bojana Hrvatina sud je osudio na po 4 meseca zatvora za učesće u skupini koja je u neredima u noći između 17. i 18. marta povredila 20 policajaca od kojih dvojicu teže. Ostalih sedam osoba je oslobođeno svih optužbi.

Sudija je rekla da je ključno za osudu bilo što je osuđene svedok prepoznao da su bili deo grupe koja je nanela povrede dvadesetorici policajaca, koji su tom prilikom teško povređeni.

Miloš Radisavljević Kimi, jedan je od vođa navijača Partizana, koji je odležao kaznu zbog pretnji Brankici Stanković, novinarki Insajdera. U njegovu odbranu je tokom suđenja za paljenju Bajrakli džamije stao i beogradski muftija Muhamed Jusufspahić, tvrdeći da je Radisavljević sprečavao napad na džamiju, pa je i pravni zastupnik Islamske zajednice u Srbiji tražio od suda da ga oslobodi krivice.

Optuženima se na teret stavljalo da su u Gospodar Jevremovoj ulici, gde se nalazi džamija, učestvovali u skupini koja je zajedničkim delovanjem zapalila džamiju, pričinivši tako štetu od 23 miliona i 650 000 dinara, oštetili okolna vozila i unuštali inventar iz džamije.

U optužnici se navodi da su okrivljeni Miloš Radisavljević, njegov otac Rade, Bojan Hrvatina iz grupe demonstranata gađali kamenicama kordon policije, pa su policajci iz kordona ispalili gumene metke, od kojih je jedan pogodio okrivljenog Mitraševića u nogu. Sudija je posebno naglasila da je ovaj slučaj poznat kao "suđenje za paljenje džamije", iako se optuženi tereće za učesće u grupi koja je povredila dvadeset policajaca.⁷¹¹

710 „Slučaj Bajrakli džamija: Optuženi nisu došli jer nisu mogli da ih sprovedu”, Beta, 3. jun 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/325830/Slucaj-Bajrakli-dzamija-Optuzeni-nisu-dosli-je-nisu-mogli-da-ih-sprovedu>

711 „Niko nije kriv za paljenje Bajrakli džamije”, B92 17. jul 2013. godine, <http://www.vesti->

Država – garant građanskih prava i sloboda

Odnos verskih zajednica, posebno većinske crkve u Srbiji, i države na polju finansijskog i poreskog sistema, predstavlja sve učestaliju temu u javnosti, te se postavljaju pitanja ko i kako raspolaže novcem u verskim zajednicama i da li se i kako on oporezuje? Finansijsku samostalnost u Kancelariji za saradnju s crkvama i verskim zajednicama objašnjavaju odredbama Zakona o crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine, po kom crkve i verske zajednice imaju pravo da samostalno uređuju i sprovode svoj poredak i organizaciju i da samostalno obavljaju svoje unutrašnje i javne poslove. Po zakonu, crkve i verske zajednice samostalno upravljaju svojom imovinom i novčanim sredstvima, u skladu sa sopstvenim autonomnim propisima. "To ne znači da ne postoje segmenti u kojima se crkva ili njeni organi ne susreću sa poreskim organima. Dovoljno je navesti uplate za penzijsko-invalidsko osiguranje sveštenika ili porez na vraćenu imovinu", preciziraju u kancelariji. Kada se, a događa se sve češće, otkriju finansijske malverzacije u okviru verske zajednice, prema navodima Kancelarije, zakonom je precizirano da država pruža odgovarajuću pomoć za izvršavanje pravosnažnih odluka i presuda koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica, tj. nadležni organi se u rešavanje takvih slučajeva uključuju na poziv crkve ili verske zajednice.⁷¹²

Iz budžeta Vojvodine, crkvama i verskim zajednicama u 2013. godini dodeljeno je 37,2 miliona dinara, navedeno je u Izveštaju o finansiranju crkava i verskih zajednica, koji je prihvatila Vlada Vojvodine. U 2013. godini, sredstva iz pokrajinskog budžeta dodeljena su Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Rimokatoličkoj crkvi, Islamskoj zajednici, Slovačkoj evangelističkoj

.....

online.com/Vesti/Hronika/329556/Niko-nije-kriv-za-paljenje-Bajrakli-dzamije

712 „Država ne kontroliše finansije SPC“, *Politika*, 9. februar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Drzava-ne-kontrolise-finansije-SPC.lt.html>

crkvi, Jevrejskoj zajednici, Reformatskoj hrišćanskoj crkvi, Evangelističkoj hrišćanskoj crkvi, Grkokatoličkoj crkvi i Rumunskoj pravoslavnoj crkvi.⁷¹³

Kada Crkva ne bi bila oslobođena određenih poreskih davanja – poreza na dobit, imovinu, PDV... stotine miliona evra moglo bi se dodatno sliti u republičku kasu. Prema slovu zakona, ta oslobađanja važe samo za one usluge, odnosno objekte, koje služe za bogoslužbene delatnosti. Nadležne inspekcije nikada nisu kontrolisale rad bilo koje verske zajednice. Zato nije poznato ni koliko crkve i verske zajednice izmiruju one obaveze kojih po zakonu nisu oslobođeni – poreza na imovinu koja ne služi ispovedanju vere (zgrade, šume, zemljište...) ili PDV-a na prodaju stvari koji nemaju bogoslužbeni karakter, na primer crkvenih kalendara, privezaka i sličnih suvenira. Gruba procena, izvedena na osnovu izjava crkvenih velikodostojnika, ukazuje da bi samo od PDV-a na prodaju knjiga i ostale robe u crkvenim prodavnicama, kao i od poreza na dobit SP, državna kasa mogla da bude bogatija za oko 10 milijardi dinara. Mitropoli Amfilohije izjavio je nedavno da samo ova episkopija zaradi oko dva do dva i po miliona evra godišnje. Verski analitičar Živica Tucić kaže za "Blic" da će i Srbija morati da se ujednači sa praksom u EU, a to je obavezno plaćanje poreza na nekretnine i profit. U Vladi Republike Srbije za sada još niko ne razmišlja o izmenama zakona, dok crkve i verske zajednice raspolažu i objektima koje rentiraju, kao i zemljištem.⁷¹⁴

Početakom 2013. godine, u manastiru Kovilj u Eparhiji bačkoj, rukopoloženi su prva dva sveštenika koji će obući uniforme i stupiti na dužnost u Vojsku Srbije, a u sveštenečke činove njih su uveli episkop bački Irinej i jegarski Porfirije. Oni su prošli fizičke, psihološke, zdravstvene i bezbednosne provere, a uz sticanje bogoslužbene prakse, i očekuje ih i jednomesečna obuka za oficire verske službe na Vojnoj akademiji i prijem u profesionalnu vojnu službu. Prvi vojni sveštenici stupiće na dužnosti u Prvu brigade Vojske Srbije. Na konkursu Ministarstva odbrane prijavljeno je dvostruko više kandidata nego što je predviđeno formacijskih mesta. U

713 „Crkve dobile 37 miliona dinara iz budžeta Vojvodine”, TV Best, 2. april 2013. godine, <http://www.tvbest.rs/42800-crkve-dobile-37-miliona-dinara-iz-budzeta-vojvodine>

714 „Zašto Crkva ne plaća porez”, *Blic*, 20. novembar 2013. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/418806/Zasto-Crkva-ne-placa-porez>

ovoj fazi uvođenja verske službe, vojsci je potrebno 13 pravoslavnih sveštenika i po jedan imam i kapelan, a prema gruboj računici, posao u Vojsci Srbije naći će više desetina sveštenika. Intenzivno se radilo in a uređenju prostora u kasarnama u koje će se uselitivojne kapele.⁷¹⁵

Polovinom januara 2013. godine, sveštenicima svih verskih zajednica Kancelarija za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama uplatila je doprinose za 2012. godinu, čime su verski službenici ubeležili prvih šest meseci „državnog” staža. Odluka Vlade Srbije, koja je u maju 2012. godine rešila da uplatom poreza i doprinosa pomogne verskim zajednicama značajno je popravila položaj sveštenika. Uredbom je precizirano da se sveštenicima doprinosi uplaćuju na minimalni iznos zarade u Srbiji, što je oko 20.000 dinara, mada crkve mogu da donesu odluku da same uplaćuju veći iznos. Vlada će, kako i stoji u uredbi, uplaćivati doprinose na najnižu mesečnu osnovicu, a razliku doprinosa između najniže i izabrane mesečne osnovice uplaćivaće osiguranik, odnosno crkva ili verska zajednica u skladu s zakonom

Glavni razlog što crkve nisu dostavile Fondu PIO i Poreskoj upravi spisakove sa podacima svojih sveštenika leži u nepreciznim evidencijama crkava. Prema podacima Fonda PIO, u Srbiji služi oko 2000 sveštenika svih konfesija.⁷¹⁶ Prema rečima direktora Sektora za odnose s javnošću u PIO fondu, pravo da po uredbi budu pomognuti iz budžeta ima 1.700 pravoslavnih, kao i 300 sveštenika rimokatoličke crkve, islamskog imama, protestantskih pastora... Prosečna penzija sveštenika Srpske pravoslavne crkve iznosi oko 20.000 dinara. Ovom uredbom vlade verski službenici će državu koštati po 153.000 dinara godišnje koliko iznose porezi i doprinosi.⁷¹⁷

Tradicionalno, kao i svake godine, obeležavanje “školske slave” otvara pitanje verskih prava i sloboda lica uključenih u obrazovni sistem Republike Srbije. Predsednik Odbora za obrazovanje Bošnjačkog nacionalnog

715 „Sveštenici dobili blagoslov za stroj”, *Večernje novosti*, 9. januar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:414073-Svestenici-dobili-blagoslov-za-stroj>; „Dobili blagoslov za stroj”, *Novosti*, 10. januar 2013. godine

716 „Pao staž uz oltar”, *Novosti*, 12. januar 2013. godine

717 „Sveštenici dobijaju državnu penziju”, *Politika*, 15. april 2013. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=15&nav_id=705131

veća Mustafa Fetić uputio je pismo premijeru Ivici Dačiću, predsjedniku Tomislavu Nikoliću, ministru Žarku Obradoviću, domaćim i međunarodnim organizacijama za zaštitu ljudskih prava i sloboda u kome navodi da se nametanjem školske slave krše Ustavom garantovana ljudska, nacionalna i verska prava na slobodno opredeljenje. On je zatražio od najviših zvaničnika Srbije da zaštiti bošnjačke đake, njihove roditelje i nastavnike od nametanja slave Sveti Sava, kao obavezujuće školske slave.

Tim povodom reagovalo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja saopštenjem u kome se navodi da u Srbiji školski kalendar poštuje sve značajne verske datume, bez obzira na veroispovest đaka – katolički Božić, Bajram, i, naravno, Svetog Savu. Ministarstvo je podsetilo da je Savindan predviđen školskim kalendarom, ne kao nastavni dan, već kao dan u kome se slavi veliki prosvetitelj, a da „škola kao domaćin slave Sveti Sava, po tradiciji srpskog naroda, nikoga ne prisiljava da učestvuje u slavlju”. U daljem obrazloženju, Ministarstvo je navelo da „sve škole u Srbiji tradicionalno, prema mogućnostima, obeležavaju svoju slavu. U tradiciji srpskog naroda slava je praznik porodice i potpuno je prepušteno domaćinu da je obeleži sa gostima ili u uskom porodičnom krugu, ne prisiljavajući nikoga da učestvuje u njegovom slavlju”, navodi Ministarstvo.⁷¹⁸

Ovde je interesantno pomenuti da je datum obeležavanja “školske slave” bio razlog oštre kritike na račun Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog koje je objavilo preporuku da se školske priredbe organizuju dva dana ranije (u petak 25. januara) kako bi posećenost manifestacijama bila veća, a sve po preporuci Kancelarije za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama. Forum beogradskih gimnazija, Forum srednjih stručnih škola i Unija sindikata prosvetnih radnika Srbije insistirali su da se Sveti Sava obeležava kada mu je vreme, odnosno u nedelju 27. januara 2013. godine.⁷¹⁹

718 „Ministarstvo: Domaćin nikoga ne tera da mu dođe na slavu”, *Politika*, 22. januar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Ministarstvo-Domacin-nikoga-ne-tera-da-mu-dodje-na-slavu.lt.html>

719 „Školska slava i 25. i 27. januara”, *Politika*, 17. januar 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Skolska-slava-i-25-i-27-januara.lt.html>

Problem pravne regulative – primer Budističke zajednice

Na osnovu Zakona o crkvama i verskim zajednicama („Službeni glasnik RS”, br. 36/06) i Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica („Službeni glasnik RS”, br. 64/06), priznat je pravni subjektivitet sledećim crkvama i verskim zajednicama: Srpskoj Pravoslavnoj crkvi, Rimokatoličkoj crkvi, Slovačkoj evangeličkoj crkvi a.v., Reformatskoj hrišćanskoj crkvi, Evangeličkoj hrišćanskoj crkvi a.v., Jevrejskoj zajednici, Islamskoj zajednici i Eparhiji Rumunske pravoslavne crkve Dakija Feliks sa sedištem u Deti (Rumunija) i administrativnim sedištem u Vršcu.

Na osnovu donetih Rešenja o upisu u Registar crkava i verskih zajednica (Registar) upisane su: Hrišćanska adventistička crkva, Evangelička metodistička crkva, Crkva Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, Evanđeoska crkva u Srbiji, Crkva Hristova ljubav, Hristova duhovna crkva, Savez Hrišćanskih baptističkih crkava u Srbiji, Hrišćanska Nazarenska verska zajednica, Crkva Božja u Srbiji, Protestantska hrišćanska zajednica u Srbiji, Hristova crkva braće u Srbiji, Slobodna crkva Beograd, Jehovini svedoci, Hrišćanska verska zajednica, Zavetna crkva Sion, Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana, Protestantska evanđeoska crkva „Duhovni centar” i Hristova Jevanđeoska Crkva.

Budistička zajednica podnela je prijavu za upis u Registar 24. maja 2013. godine, koja je odbačena Rešenjem od 5. avgusta 2013. godine, a kojem je prethodilo donošenje tzv. Poziva za ispravku i dopunu podneska od 10. juna 2013. godine. Iako je Budistička zajednica blagovremeno u roku ostavljenom za postupanje po tzv. Pozivu, tražila produženje roka u skladu sa odredbom člana 89. stav 3. ZOUF, nadležni organ o ovom zahtevu uopšte nije odlučio već je doneo Rešenje o odbačaju nalazeći, suprotno zakonu, da produženje roka u ovoj stvari nije moguće.

Nakon ponovo neuspešnog prijavljivanja za upis u Registar, Budistička zajednica pokrenula je tužbu u upravnom sporu protiv konačnog Rešenja Ministarstva pravde i državne uprave kojim je odbačena prijava za upis ove verske zajednice u Registar. Donošenju osporenog akta prethodio je svojevrsni „Poziv za ispravku i dopunu podneska”, koji je Ministarstvo

uputilo Budističkoj zajednici nakon razmatranja prijave i podnete dokumentacije za upis u Registar.

Ministarstvo je zahtevalo od Budističke zajednice dostavljanje niza dodatnih dokumenata i podataka čiji dostavljanje uopšte nije propisano Zakonom o crkvama i verskim zajednicama niti Pravilnikom o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica ili drugim propisom (npr. Zakonom o opštem upravnom postupku). Takođe, svojim zahtevima za izmenom podnete dokumentacije Ministarstvo je bitno povredilo granice svojih ovlašćenja poverenih Zakonom o crkvama i verskim zajednicama i direktno se upustilo u ocenjivanje autonomnih pitanja verske zajednice, uključujući njeno versko učenje.

U obrazloženju rešenja se navodi da su priložena dokumenta nepotpuna, odnosno da ne sadrže sve elemente predviđene odredbom člana 18. Zakona o crkvama i verskim zajednicama, i to da nisu dostavljeni, između ostalog:

- podaci o stalnim izvorima prihoda verske organizacije u skladu sa odredbama člana 18. stav 2. tačka 4 Zakona o crkvama i verskim zajednicama; U prijavi je izričito naveden podatak o stalnim izvorima prihoda Budističke zajednice, a to su članarine članova. Odredbom člana 18. stav 2. tačka 4) Zakona propisano je da verske organizacije za upis u Registar podnose zahtev koji sadrži podatke o stalnim izvorima prihoda verske organizacije. Ovom odredbom Zakona ne zahteva se navođenje bilo kog drugog podatka ili dokaza.
- overene fotokopije ličnih karata osnivača državljana Republike Srbije, kao i uverenja o državljanstvu Republike Srbije odnosno overene fotokopije putnih isprava osnivača koji su strani državljanici i potvrde o njihovom boravištu na teritoriji Republike Srbije, radi provere ispunjenosti uslova iz člana 18. stav 2. tačka 1 Zakona; Odredbom člana 18. stav 2. tačka 1 Zakona o crkvama i verskim zajednicama propisano je samo da odluka o osnivanju verske zajednice sadrži podatak o brojevima identifikacionih dokumenata osnivača. Sve eventualne provere koje je u postupku odlučivanja po podnetoj prijavi trebalo izvršiti, nadležni organ je trebalo da

izvrši primenom važećih propisa i u saradnji sa drugim organima državne uprave.

- dokaz o osnovu korišćenja prostorija u kojima se nalazi sedišta verske zajednice. U skladu sa odredbom člana 18. stav 1. tačka 2) Zakona, podnosilac prijave je dužan da u njoj navede adresu, a ne i da dostavlja dokaze na okolnost pravnog osnova korišćenja tih prostorija
- primedba da se iz zapisnika sa osnivačke skupštine ne može utvrditi gde je ista održana i kako je sazvana, iako Zakonom o crkvama i verskim zajednicama i Pravilnikom o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica uopšte nije predviđeno ispitivanje ovih okolnosti u postupku registracije.
- traži se da se odredba Statuta prema kojoj je tekst na pečatu verske zajednice ispisan latiničnim pismom uskladi sa Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma, međutim ovaj propis uopšte ne uređuje pitanje sadržine pečata i ne primenjuje se na dokumente verskih zajednica.
- zahtevane su izmene i dopune podnete dokumentacije u delu koji uopšte ne treba da bude predmet ocene prilikom registracije u skladu sa Zakonom i Pravilnikom, te u svakom slučaju ne predstavljaju smetnju za registraciju. Tako tuženi traži da se dopuni dokumentacija u delu koji se odnosi na vršenje obrazovne, informativne i izdavačke delatnosti (iako su ove aktivnosti načelno regulisane odredbom člana 8. Statuta), da se dopune odredbe o prestanku članstva u verskoj zajednici, plaćanju članarine, postupanju sa imovinom u slučaju prestanka verske zajednice, statusnim promenama, itd.

Ministarstvo se u više navrata upuštalo u ocenu unutrašnjih pitanja verske zajednice, kao što su primedba da nije izabran Starešina Sanghe (duhovnog vođe Budističke zajednice), da Statut treba dopuniti pojašnjenjem pojma „Vinaja pitaki” i „formalno uzimanje utočišta u Trostrukom dragulju” (iako su ovi pojmovi na odgovarajućim mestima u dostavljenoj dokumentaciji objašnjeni, u skladu sa verskim učenjem), itd.

Incidenti (2)

Brojni verski objekti bili su opljačkani, demolirani i oštećeni. U noći između 2. i 3. januara obijen je manastir Bogorodično uspenje u selu Mrtvica, opština Vladičin Han. Izvršena je premetačina, pobacane su i oštećene četiri ikone i odnet je novac od prodaje sveća. Prema svedočenju lokalnog sveštenika, sličan vandalizam dogodio se nekoliko puta tokom 2012. godine u hramu sela Prekodolce, kada su takođe stradale ikone i odnošene vredne istorijske stvari, a nekoliko ikona je oštećeno čvrstim predmetima. Interesantno je da je svaki put ostala neoštećena jedino ikona Svetog Jovana Krstitelja.⁷²⁰

U zapadnobanačkom okrugu, opljačkani su i rimokatolički hramovi u Kruščiću kod Kule, Čonoplji i Telečkoj kod Sombora. Iz Crkve Svetog Stjepana kralja u Kruščiću odneta su dva svećnjaka, krst i dve čaše (za misu i pričest), dok ostale, znatno skupocenije relikvije nisu odnete. Župnici, starešine hramova, dele mišljenje da su to počinili sledbenici neke satanističke sekte, koji, ukradene predmete koriste da, uz klanje živine, u tzv. crnoj misi "ubiju Isusa i slave Sotonu".⁷²¹

Krajem januara, u Policijskoj upravi Prijepolje rasvetljeno je krivično delo krađe četiri oluka i dela bakarnog krova sa kupole manastira Pustinja u Mileševskoj eparhiji. Krivično delo je počinjeno krajem septembra 2012. godine, a osumnjičene su četiri osobe.⁷²²

Krajem marta, u centru Beograda, izlepljeni su plakati na kojima se vidi bombarder iz Drugog svetskog rata s Davidovom zvezdom i slike srušene zgrade Generalštaba i mosta na Dunavu u Novom Sadu, uz poruku: „14 godina od NATO bombardovanja, njihov teror i dalje traje“. Plakati su brzo uklonjeni, a osude ovog antisemitskog čina stigle su sa svih strana.⁷²³

720 „Vandali obili hram“, *Novosti*, 5. januar 2013. godine; „Vandali opustošili hram“, Južna Srbija, 7. januar 2013. godine, <http://www.juznasrbija.info/hronika/vandali-opustosili-hram.html>

721 „Crkve na meti satanista“, *Politika*, 20. januar 2013. godine

722 „Krali bakarni krov sa manastira“, *Danas*, 31. januar 2013. godine, http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/krali_bakarni_krov_sa_manastira.42.html?news_id=255158

723 „Antisemitizam sa društvene margine“, *Politika*, 31. mart 2013. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Antisemitizam-s-drustvene-margine.lt.html>

Krajem jula, u Bačkom novom selu, nakon verbalnog, usledio je i fizički napad na imama medžlisa Bač, Fikreta Delića. Prema saopštenju Islamske zajednice Srbije, napadač je pretio Deliću da će ga obesiti, da će osetiti konopac, a zatim da će mu baciti bombu u kuću. Između pretnji, napadač je rekao da jedva čeka da džamija bude sagrađena da bi mogao da je zapali zajedno sa imamom, dodavši: „Goreće i džamija i hodža!“. U svojim pretnjama napadač je rekao da će Bač biti nova Srebrenica, te da će svi muslimani osetiti “srpski nož” i da će se ponoviti devedesete, ali će biti još gore, navodi se u saopštenju Islamske zajednice Srbije. Slučaj je prijavljen policiji koja je došla na lice mesta i uzela izjavu od povređenog imama, nakon čega je izvršen pretres napadačeve kuće i tom prilikom kod njega je pronađena bomba. Islamska zajednica Srbije od policije i pravosuđa zahteva da odgovorno rade svoj posao, te da ovaj slučaj ispitaju do kraja. Islamska zajednica Srbije je dobila dozvolu da u Baču izgradi verski objekat.

Predsednik Vlade Vojvodine Bojan Pajtić najoštrije je osudio napad na imama Islamske zajednice u Bačkom Novom Selu. “To je atak na versku toleranciju, na multinacionalnost, zajednički život i dobre komšijske odnose, po čemu je Vojvodina prepoznatljiva i čime se ponosi. Stoga očekujem da svi relevantni faktori osude ovaj neprimeren i do juče nezamisliv akt nasilja prema najvišim predstavnicima verske zajednice”, naveo je Pajtić u saopštenju za javnost. Predsednik pokrajinske vlade je izrazio očekivanje da će i džavni organi, u skladu sa zakonom, najoštrije kazniti izgređnika.⁷²⁴

Medijsku pažnju, u avgustu, privukao je i slučaj ljudske lobanje u najlon kesi koja je nađena okačena o bravu na ulaznim vratima prodavnice suveniru u dvorištu crkve Svete Petke na Kalemegdanu. Lobanja je, kako se pretpostavlja, najverovatnije iskopana iz zemlje, a za glavne osumnjičene, naročito prema pojedinim “sektolozima”, prokazani su članovi satanističke sekte. Po običaju, u medijima se detaljno opisivalo kako izgledaju obredi najozloglašene sekte satanističke sekte Crna ruža, ali i razmatralo o vrstama satanizma itd.⁷²⁵

724 „Napadnut imam u Baču“, *Autonomija*, 27. jul 2013. godine, <http://www.autonomija.info/napadnut-imam-u-bacu.html>; „Pajtić osudio napad na imama“, *Aljazeera*, 28. jul 2013. godine, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pajtic-osudio-napad-na-imama>

725 „Horor: Satanisti okačili lobanju na crkvu!“, *Kurir*, 9. avgust 2013. godine, <http://www.kurir-info.rs/horor-satanisti-okacili-lobanju-na-crkvu-clanak-929719>

Polovinom novembra osvanuli su grafiti uvredljivog sadržaja prema muslimanima na obnovljenom turbetu Šejh Mustafe u Beogradu. Crnim sprejom ispisano je: “Nek u paklu gore”, Je l’ ovo Bina Ladenov sanduk unutra”, uz uvrede na račun muslimana. Gradske komunalne službe izbrisale su u toku dana te grafite, a muftija srbijanski Islamske zajednice Srbije Muhamed Jusufspahić ocenio je da se radi o izlivu mržnje koji je mnogo veći od nacionalne mržnje i izrazio nadu da će policija umeti da sačuva red u zemlji i sačuvati svoje građane.⁷²⁶ Desetak dana nakon ovog incidenta, beogradska policija je saopštila da je odredila zadržavanje za N. Đ. (33) iz Kragujevca zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, koga su policajci zatekli dok je ispisivao grafit uvredljive sadržine na verskom objektu Šejh Mustafino turbe u Beogradu.⁷²⁷

Primeri dobre prakse

Prema izveštavanju Verske informativne agencije, Beograd je dobio prvu stalnu sveštenicu u istoriji: Ana Petrak preuzela je dužnost vođenja beogradske parohije Slovačke evangelističke crkve. Nakon preuzimanja funkcije, izjavila je da shvata da će njeno imenovanje nekima delovati „revolucionarno” i da će biti potrebno nešto vremena da bude prihvaćena, zatim da želi da saraduje s drugim verskim zajednicama srpske prestonice i da hrišćani imaju puno toga zajedničkog. Slovačka evangelistička crkva u Srbiji ima oko 49.000 vernika i 25 sveštenika, od kojih je 5 žena. Za razliku od pravoslavne i katoličke crkve, Slovačka evangelistička crkva, kao i većina protestantskih crkava, decenijama unazad ima žene u sveštenstvu.⁷²⁸

726 „Muftija: Voleo bih da su grafiti mržnje duže ostali”, Beta, 14. novembar 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/359895/Muftija-Voleo-bih-da-su-grafiti-mrznje-duze-ostali>; „Poruke mržnje na turbetu u centru Beograda”, Beta, 13. novembar 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/359751/Poruke-mrznje-na-turbetu-u-centru-Beograda>. Obnovljeno Šejh Mustafino turbe otvorili su 4. oktobra 2013. godine ministar bez portfelja zadužen za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja Sulejman Ugljanin i potpredsednik turske vlade Bekir Bozdog.

727 „Uhapšen autor grafit na Šejh Mustafinom turbetu”, Beta, 26. novembar 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/363265/Uhapsen-autor-grafita-na-Sejh-Mustafinom-turbetu>

728 “Ana Petrak prva žena sveštenik u Beogradu”, *Danas*, 25. januar 2013. godine, <http://>

Povodom Drugog bilateralnog međuverškog dijaloga Srbije i Indonezije, državno-verska delegacija Srbije, krajem oktobra 2013. godine, otputovala je u Džakartu. Srpsku delegaciju predvodio je patrijarh Irinej, a sa njim su krenuli beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar, muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić, rabin beogradski Isak Asijel i direktor Kancelarije za saradnju s crkvama i verskim zajednicama dr Mileta Radojević.⁷²⁹

U Novom Sadu je održan deveti tradicionalni humanitarnom koncertu duhovne muzike i pesama „Ilahija i Kasida” na kom su nastupili horovi šest tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Prema rečima muftije vojvođanskog Muhameda Ziljkica, ovaj događaj jeste “najeksplicitnija poruka da, okupljeni na jednom mestu i oko jedne plemenite ideje, a uz kulturno bogatstvo i različitost, kada hoćemo, možemo živeti i raditi zajedno, u slozi i sabornosti, a pritom se voleti, poštovati i uvažavati svačije versko i nacionalno pravo”.⁷³⁰

U sinagogi “Sukat Šalom” u Beogradu obeležena je Hanuka, jevrejski praznik svetlosti i slobode, na već tradicionalan način tako da visoki državni i verski zvaničnici učestvuju u paljenju Hanuka sveća. Prvu sveću na proslavi upalio je Marko Đurić, savetnik predsednika Srbije Tomislava Nikolića, zatim su naredne sveće upalili episkop bački Irinej (Srpska pravoslavna crkva), beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar (Rimokatolička crkva), muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić (Islamska zajednica Srbije), predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije Ruben Fuks, i počasni predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije Aca Singer.⁷³¹

www.danas.rs/danasrs/srbija/beograd/ana_petrak_prva_zena_svestenik_u_beogradu.39.html?news_id=254891

729 „Patrijarh, kardinal, muftije i rabin zajedno u Indoneziji”, Vestionline, 23. oktobar 2013. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/353977/Patrijarh-kardinal-muftije-i-rabin-zajedno-u-Indoneziji>

730 „Humanitarni koncert šest različitih verskih zajednica”, Novine novosadske, 12. novembar 2013. godine, <http://novinenovosadske.rs/humanitarni-koncert-sest-razlicitih-verskih-zajednica/>

731 “Ceremonija paljenja Hanuka sveća u Beogradskoj sinagogi”, 2. decembar 2013. godine, <http://www.ver.gov.rs/Lat/Newsview.asp?ID=156>

XIII – ETNIČKE MANJINE

Nedosledno sprovođenje zakona

Zakonodavni okvir u oblasti prava manjina do sada je relativno zaokružen i garantuje ravnopravnost i jednakost građana bez obzira na nacionalnu ili etničku pripadnost, jezik ili religiju. Takođe se zabranjuje diskriminacija po etničkoj, rasnoj, verskoj ili nacionalnoj osnovi kao i nasilna asimilacija, a ohrabruje se očuvanje posebnosti manjina, odnosno specifičnih kulturnih, obrazovnih i drugih relevantnih sadržaja. Međutim, sprovođenje zakona u ovoj oblasti je bilo i ostalo problematično. Razlozi za to su brojni, a obuhvataju i nepovoljnu društvenu klimu, jer se društvo ne može okarakterisati kao tolerantno i ne postoji jasno izražena volja donosilaca odluka da se prava manjina kontinuirano i efikasno unapređuju. Takođe, etnocentrizam je i dalje vrlo dominantan u srpskom društvu, pa se postavlja pitanje koliko se u takvoj atmosferi zaista mogu razvijati i unapređivati prava manjina.

Premda je pravni okvir za zaštitu manjina uspostavljen i uglavnom se poštuje, treba da bude dosledno sproveden u celoj Srbiji. Ovo se naročito odnosi na poštovanje prava manjina u oblasti obrazovanja, upotrebe jezika i pristupa medijima i verskoj službi na jezicima manjina.⁷³² Kancelarija za ljudska i manjinska prava je tokom 2013. godine sprovela niz aktivnosti za unapređenje položaja manjina, međutim, kapacitet i ljudske resurse Kancelarije treba dodatno ojačati. Takođe je započeo program stažiranja koji pripadnicima manjina pruža priliku za rad u državnoj upravi.⁷³³

Manjine sačinjavaju znatan deo društva, što Srbiju čini multietničkom državom u kojoj postoji religijski i jezički pluralizam. Prema dugo očekivanim rezultatima popisa iz 2011. godine, koji su objavljeni 2013, većinska etnička grupa u Srbiji čini 83,3 odsto stanovništva, a najveća manjinska etnička grupa su Mađari sa 3,5 odsto stanovnika. Slede Romi (2,1 odsto) i

732 Izveštaj o napretku Srbije za 2013.godinu, Evropska komisija, 16. oktobar 2013. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf.

733 Isto

Bošnjaci (2 odsto) dok ostale nacionalne manjine u ukupnom stanovništvu učestvuju sa ispod 1 odsto. U tu grupu spadaju Hrvati, Slovaci, Crnogorci, Vlasi i drugi. Ukupno 0,2 odsto čine "ostale nacionalnosti" (Egipćani, Aškalijski, Česi, Jevreji i drugi). Osobe koje nisu želele da se izjasne, koristeći Ustavom zagarantovano pravo, čine 2,2 odsto populacije, a 0,4 odsto se izjasnilo prema regionalnoj pripadnosti (Šumadinac, Vojvođanin, Beograđanin i drugo).⁷³⁴

U periodu između prethodnog popisa iz 2002. godine i ovog, broj pripadnika većinske nacionalne grupe je sa 6,2 miliona smanjen na 6 miliona. Međutim, udeo većinskog stanovništva je od prethodnog popisnog perioda porastao sa 82,9 odsto na 83,3 odsto, zbog toga što ostale nacionalne grupe pretežno imaju nisku stopu rasta.⁷³⁵ Dok su 2002, najbrojnije etničke manjine bili Mađari, Bošnjaci i Romi, 2011, godine najbrojnija etnička manjina nakon Mađara su Romi, a na trećem mestu Bošnjaci. Rezultati popisa iz 2011. godine odlikavaju demografsku i političku situaciju u zemlji, budući da je realizovan u vreme ekonomske krize i društvenih i političkih promena. Popis nije obuhvatio teritoriju Kosova, a pripadnici albanske nacionalne manjine na jugu Srbije su ga bojkotovali, što je sve uticalo na rezultate i statistiku.

Politička participacija

Učešće manjinskih etničkih grupa u političkom životu zemlje je izuzetno važan aspekt demokratičnosti jednog društva. Stoga je odgovornost na državi da obezbedi uslove za političku participaciju manjinskih stranaka. U Srbiji je registrovano 98 političkih partija, od čega su 57 stranke nacionalnih manjina.⁷³⁶ Zapravo, sve brojnije nacionalne manjine u Srbiji imaju makar po jednu političku partiju, a neke imaju i više različitih partija, kao što je slučaj sa strankama koje zastupaju interese bošnjačke manjine i

734 „Etnički procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine“, Nova srpska politička misao, 8. decembar 2013. <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnički-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=l>

735 Isto.

736 Izvod iz registra političkih stranaka, <http://www.drzavnauprava.gov.rs/register-parties.php>.

kojih ima ukupno 13. Mađarska nacionalna manjina ima 6 stranaka, kao i albanska, romska manjina ima 7, a vlaška 4 stranke.⁷³⁷ Treba takođe napomenuti da se jedna od političkih stranaka vlaške nacionalne manjine, Nijedan od ponuđenih odgovora (NOPO), zapravo ne bavi interesima ove zajednice, već je samo zvanično tako registrovana.

Za registraciju političke stranke nacionalnim manjinama je potrebno 1000 potpisa, dok je ostalim partijama potrebno 10.000 potpisa, što je regulisano Zakonom o političkim strankama.⁷³⁸ Međutim, da bi učestvovala na izborima sve partije moraju predati 10.000 potpisa, što manjine stavlja u neravnopravan položaj. Budući da manjinske zajednice imaju mogućnost formiranja stranke sa manje potpisa nego ostale stranke, trebalo bi da im se slična olakšica omogući i za učestvovanje na parlamentarnim izborima, odnosno da se postupa po istom principu u oba slučaja. Takođe, zakonodavni okvir Republike Srbije ne zahteva od manjinskih stranaka da pređu cenzus da bi ušle u parlament, već za njih važi takozvani „prirodni prag”. Ipak, postoji dosta prostora za dodatno unapređenje zakonodavnog okvira, a potrebno je i da se obezbedi puna primena zakonske regulative u ovoj oblasti.

Na nacionalne manjine u Srbiji nepovoljno deluje to što jedan deo društva smatra da je manjinsko političko organizovanje potencijalno opasno i zasnovano na nacionalističkim idejama, te da nema istinskih demokratskih težnji u njihovom delovanju. Međutim, političko organizovanje nacionalnih zajednica je ne samo legitimno u demokratskim društvima, već i potrebno kako bi se bliže i bolje zastupala prava manjinskih etničkih grupa.⁷³⁹ Učešće manjina u političkom životu zemlje takođe znači i veću zastupljenost manjina u različitim državnim organima, a time se povećava i uključenost manjina u društvenom životu zajednice.

Zastupljenost manjinskih stranaka u političkom životu Srbije ne utiče samo na ostvarivanje prava manjina i zaštitu njihovih interesa, već i na stabilnost samog društva. U ovom kontekstu treba takođe naglasiti da je uticaj partija nacionalnih manjina na politiku koja se sprovodila u Srbiji

737 Isto.

738 Sl. glasnik RS, br. 36/2009, član 9.

739 „Rizično je biti kritički nastrojen manjinac”, *Danas*, 24. avgust 2013.

u 2013. godini ostao primarno vezan za ostvarenje interesa zajednica čiji su predstavnici. Stoga je potrebno unaprediti zakonsku regulativu i mehanizme koji omogućavaju manjinskim zajednicama da budu adekvatno predstavljene u političkom životu Srbije, kao i povećati kapacitete partija nacionalnih manjina za njihovo šire i opsežnije političko delovanje.

Nacionalni saveti nacionalnih manjina

Nacionalni savet predstavlja nacionalnu manjinu u oblasti kulturne autonomije i kao forma samoorganizovanja manjinskih zajednica, obezbeđuje i institucionalizuje učešće u procesu odlučivanja i upravljanja svim pitanjima u ovim oblastima.⁷⁴⁰ Institucije nacionalnih saveta nacionalnih manjina ostvaruju samoupravu u oblasti kulture, obrazovanja i u službenoj upotrebi jezika i pisma.⁷⁴¹ U Srbiji trenutno postoji 19 nacionalnih saveta nacionalnih manjina i Savez jevrejskih opština, a njihovo osnivanje je omogućeno Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.⁷⁴² Ova tela funkcionišu kao manjinske samouprave čije su nadležnosti, izborni postupak i druga važna pitanja za njihovo funkcionisanje definisani Zakonom o nacionalnim savetima.⁷⁴³

Iako zakonski okvir postoji u ovoj oblasti i, generalno se poštuje, potrebno je da bude revidiran kako bi olakšao uključivanje pripadnika nacionalnih manjina u sve oblasti društvenog života i omogućio bolje prepoznavanje i međusobno uvažavanje različitosti. Bitno je naglasiti da zakonski okvir za njihovo funkcionisanje još uvek nije poboljšan u skladu sa preporukama koje su dala nezavisna regulatorna tela.⁷⁴⁴ Posebno su problematični propisi koji se tiču izbora za nacionalne savete. Takođe, postoji

740 "Manjinskesamouprave", Zaštitnik građana, <http://www.pravamanjina.rs/index.php/ostvarivanje-prava/manjinska-samouprava/nacionalni-saveti-nacionalnih-manjina>.

741 „Saveti manjina dobiće veće nadležnosti”, EurActiv, 22 april 2013. <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/5742-saveti-manjina-dobie-vee-nadlenosti->.

742 Sl. list SRJ, br. 11/2002.

743 Sl. glasnik RS, br. 72/2009.

744 Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Evropska komisija, 16. oktobar 2013, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf.

i Republički nacionalni savet za manjine, koji je ponovo osnovan u maju 2013. godine, ali se još uvek nije sastao da razmotri važna pitanja u ovoj oblasti.⁷⁴⁵ Dodatan problem u radu nacionalnih saveta jeste to što sprovođenje zakona u ovoj oblasti nije efikasno, a takođe se kasni i sa usvajanjem podzakonskih akata koji bi unapredili sprovođenje relevantnih propisa i zaštitu prava manjina.

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina je usvojen 2009. godine i nakon četiri godine, koliko se primenjuje, uočene su brojni nedostaci i potreba za izmenama i dopunama Zakona. U novembru 2013. godine, Ministarstvo pravde i državne uprave je pokrenulo javnu raspravu o predlogu izmena i dopuna Zakona, koje su se primarno odnosile na izbor nacionalnih saveta. Treba istaći da mandat predsednika i članova nacionalnih saveta traje četiri godine. U izmenama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina je predviđeno da neposredne izbore za nacionalne savete sprovodi Republička izborna komisija umesto Centralne izborne komisije koja je do sada sprovodila te izbore. Prethodni izbori za nacionalne savete održani 2010. godine praćeni su brojnim nepravilnostima, tako da se ovim izmenama pokušava uvesti doslednost i pravilnost sprovođenja narednih izbora. Novi Zakon osnažuje sprovođenje izbora putem elektorskih skupština čiji tročlani odbor predlaže predsednik Republičke izborne komisije. Izmenama se takođe uvodi i mogućnost sprovođenja vanrednih izbora, ukoliko nacionalnom savetu pre roka prestane mandat, dok Zakon iz 2009. godine tu mogućnost nije predviđao.

Vlada Srbije je 18. decembra 2013. godine usvojila predlog izmena i dopuna Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Razlog za izmenu Zakona jeste to što su uočene brojne nepravilnosti u njegovoj primeni tokom četiri godine, otkako je usvojen 2009. godine. Kraj 2013. godine je obeležila debata o ovom zakonu, nakon čega je Ustavnom sudu podneto devet inicijativa za ocenu njegove ustavnosti. Četiri inicijative podneli su pojedinačno građani iz Subotice, Pančeva, Palića i Subotica, dok su ostali podnosioci Ujedinjeni regioni Srbije, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Nova srpska politička misao, Agrus – civilno

745 Isto.

udruženje Mađara u Vojvodini za prava manjina i Asocijacija za unapređenje položaja nacionalnih manjina.⁷⁴⁶

Ustavni sud Srbije je osporio odredbe članova koji se tiču kulture, obrazovanja, medija i ustanova od posebnog značaja. Naime, neustavnim je proglašeno pravo nacionalnih manjina da osnivaju sopstvene medije, ustanove od posebnog značaja za nacionalne manjine i da učestvuju u odlučivanju o izboru organa republičkog i pokrajinskog javnog medijskog servisa.⁷⁴⁷ Obrazloženje Ustavnog suda je da prenos osnivačkih prava mora da bude donet u saglasnosti zainteresovanih strana, pa tako nema osnova za propisivanje obaveze Republike, pokrajine ili lokalne samouprave da izvrše prenos osnivačkih prava nad ustanovama obrazovanja, kulture i informisanja samo na osnovu zahteva nacionalnog saveta. Međutim, u obrazloženju se jasno navodi da već preneti osnivačka prava na pojedine javne ustanove obaveštavanja neće biti menjana, odnosno da se na njih ne odnosi ova izmena. Zamenica pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava nacionalnih manjina, Eva Vukašinić, istakla je da u novonastaloj situaciji može doći do nejednakog tretmana nacionalnih saveta, te da to nije dobro rešenje.⁷⁴⁸

Tamaš Korhec, predsednik Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjin, istakao je da "naročito zabrinjava što je u slučaju nekih od tih odredbi faktički Ustavni sud smanjio postignuti stepen zaštite kolektivnih prava nacionalnih manjina, a Ustav jasno garantuje zaštitu stečenih manjinskih prava. Po mom tumačenju, čak ni Ustavni sud nema pravo da ukida, odnosno smanjuje postignute standarde kolektivnih prava".⁷⁴⁹ Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je ocenio da je pozitivno to što je Ustavni sud potvrdio pravo nacionalnih manjina da demokratski iza-

746 „Ostvarivanje prava nacionalnih manjina – sprovođenje preporuka nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji“, Beogradski centar za ljudska prava, 2013. http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/06/Ostvarivanje_prava_nacionalnih_manjina.pdf.

747 „Ograničena prava manjinskih zajednica“, *Danas*, 21. januar 2014.

748 „Šta će biti sa savetima manjina?“, RTVB92 8. februar 2014, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=02&dd=08&nav_id=809907,

749 „Korhec: USS smanjuje prava manjina“, RTVB92 20. januar 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=01&dd=20&nav_category=12&nav_id=802421.

beru svoje savete, koji mogu imati javna ovlašćenja, te da su nadležnosti saveta u oblasti kulture i službene upotrebe jezika ostale iste.⁷⁵⁰ I u Nacionalnom savetu slovačke manjine smatraju da su prava delimično smanjena zato što više nema mehanizama za sprovođenje kulturne autonomije, što je problematično budući da su nacionalni saveti osnovani upravo da bi sačuvali kulturni identitet svojih zajednica.⁷⁵¹

Izmene i dopune Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina još uvek nisu prošle skupštinsku proceduru, ali je najavljivano da će biti usvojene među prvim zakonima nakon formiranja nove vlade u maju 2014. godine. Takođe je poznato da će biti donete po hitnom postupku, kako bi neometano mogli da se održe izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina koji su predviđeni za 2014. godinu i, da bi nacionalni saveti mogli da budu oformljeni. Važno je naglasiti da zakonska regulativa koja se tiče prava manjinskih zajednica ne sme zavisiti od političke volje, već da treba da postoji kontinuitet u ostvarivanju prava nacionalnih zajednica koja su garantovana Ustavom Republike Srbije. Takođe, veoma je važno konsultovati pripadnike manjina pri donošenju za njih relevantnih zakona i uključiti ih u proces izmena i dopuna zakona. Isto tako, nacionalnim savetima treba omogućiti uslove da se bave poslovima zbog kojih su formirani, odnosno da na odgovarajući način zastupaju prava nacionalnih manjina.

Etnički motivisani incidenti

Generalno, broj etnički motivisanih sukoba u Srbiji je smanjen tokom ovog izveštajnog perioda. Međutim, treba naglasiti da je početkom 2013. godine u Vojvodini došlo do većeg broja međuetničkih incidenata čiji su učesnici bili pripadnici mađarske i srpske etničke grupe, pri čemu Temerin i Bečej prednjače po učestalosti ovih incidenata. Portal *Vojvodina danas* je preneo da su krajem januara 2013. godine dva momka mađarske nacionalnosti iz jednog lokala krenula kućama i da su ih napala šestorica

750 Isto.

751 „Šta će biti sa savetima manjina?“, RTVB92 8. februar 2014, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=02&dd=08&nav_id=809907.

nepoznatih mladića koji su im “psovali majku mađarsku na srpskom jeziku”.⁷⁵² Nakon što su oni otišli, napadači su ponovo nasrnuli na drugu grupu pripadnika mađarske nacionalne manjine, nedaleko od mesta prvog incidenta.

Broj međuetničkih incidenata se smanjio u drugom delu 2013. godine, premda se ipak odigralo nekoliko nedopustivih slučajeva diskriminacije po etničkoj osnovi i ugrožavanja pripadnika manjinske zajednice. Jedan takav primer odigrao se u autobusu na relaciji Novi Sad – Temerin, kada je mladić mađarske nacionalnosti prvo verbalno, a zatim i fizički napadnut zbog toga što je čitao poruke na mađarskom jeziku.⁷⁵³ Pedesetogodišnji napadač iz Temerina ga je vređao na nacionalnoj osnovi i nekoliko puta ga udario po glavi. On je ubrzo identifikovan, a tužilac je delo okvalifikovao kao izazivanje nacionalne, verske i rasne mržnje i netrpeljivosti.

Na internetu su se tokom 2013. godine takođe pojavljivale poruke uvredljivog sadržaja prema etničkim manjinama. Na jednom Fejsbuk (Facebook) profilu pojavila se fotografija na kojoj je pisalo “Novi Pazar – Nova Srebrenica, Stop džamijama”.⁷⁵⁴ Osoba koja je postavila fotografiju ovim činom širi nacionalnu i versku mržnju, što je takođe forma diskriminacije nacionalnih manjina. Isto tako, u Nišu je policija uhapsila četiri mladića u avgustu 2013. godine zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti.⁷⁵⁵ Naime, oni su uhapšeni zbog sumnje da su krajem maja 2013. godine obili galeriju u Bali-begovoj džamiji i iz nje uzeli zastavu sa muslimanskim simbolima koju su ispred galerije zapalili.

Iako se načelno smanjio broj incidenata po verskoj osnovi, iz priloženog se može zaključiti da ovo pitanje nije u potpunosti rešeno. Premda je

752 „Dve tuče mladića u Temerinu, mađarski mediji prenose da je sukob etnički motivisan”, nadlanu info, 28. januar 2013. <http://www.nadlanu.com/pocetna/aktuelno/drustvo/Dve-tuce-mladica-u-Temerinu-mađarski-mediji-prenose-da-je-napad-etnicki-motivisan.a-165955.295.html>.

753 „Dečaknapadnutzbogporuka na mađarskom?”, Dnevnik, 9. oktobar 2013.

754 „Širenje vjerske i nacionalne mržnje – Novi Pazar – Nova Srebrenica”, Sandzak press, 24. jun 2013. <http://sandzakpress.net/sirenje-vjerske-i-nacionalne-mrznje-novi-pazar-nova-srebrenica>.

755 „Osumnjičeni za izazivanje verske mržnje”, Niška televizija, 1. avgust 2013. <http://ntv.rs/osumnjiceni-za-izazivanje-verske-mrznje/>.

sloboda misli, savesti i veroispovesti zagaranтована, она се не поштује u svim slučajevima. Dodatan problem verskih zajednica je nedostatak transparentnosti i doslednosti u postupku njihove registracije, pa se tako manje verske grupe suočavaju sa preprekama u ostvarivanju svojih ustavnih prava.⁷⁵⁶ Takođe, u praksi je ograničen pristup crkvenim uslugama na nekim manjinskim jezicima. I u ovoj oblasti je potrebno unaprediti zaštitu prava nacionalnih manjina.

Izmenama Krivičnog zakonika u 2013. godini doneta je pozitivna promena, budući da su uvaženi faktori etničkog porekla, verske ili seksualne orijentacije kao otežavajuće okolnosti prilikom određenih krivičnih dela počinjenih iz mržnje.⁷⁵⁷ Naime, u članu 54a se ističe da "ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela."⁷⁵⁸ Međutim, tužilaštvo je ovakve slučajeve nastavilo da tretira kao prekršaje, a ne kao krivična dela što nije adekvatan odgovor i ne doprinosi unapređenju zaštita manjina. Stoga pravni postupak mora da se uskladi sa postojećim pravnim okvirom.

Diskriminacija po rasnoj osnovi i dalje postoji u Srbiji, što se zaključuje iz činjenice da su i u 2013. godini etnički motivisani sukobi bili česti. Međutim, oni se ne procesuiraju i ne kažnjavaju adekvatno, a ne postoji ni šira osuda javnosti. Budući da državni aparat još uvek ne daje adekvatne i efikasne odgovore na etnički motivisane incidente, i da nije konstituisana javnost koja bi bila tolerantna prema etničkoj i drugim različitostima, segregacija, govor mržnje i otvoreno izražavanje netrpeljivosti prema etničkim manjinama i dalje su česte pojave. Rasistički motivisani napadi i incidenti će se dešavati sve dok u Srbiji ne bude razvijen efikasan i kompletna mehanizam zaštite prava manjina, i dok celokupno društvo ne izmeni stav prema saživotu sa drugim etničkim zajednicama.

756 Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Evropska komisija, 16. oktobar 2013, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf.

757 Isto.

758 Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 104/2013.

Službena upotreba jezika manjina i obrazovanje

Ustavom Republike Srbije garantovana su prava svim građanima, a pripadnicima nacionalnih manjina zajemčena su i dodatna individualna i kolektivna prava. Kolektivna prava podrazumevaju da „pripadnici nacionalnih manjina, neposredno ili preko svojih predstavnika, učestvuju u odlučivanju ili sami odlučuju o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu, obrazovanje, obaveštavanje i službenu upotrebu jezika i pisma, u skladu sa zakonom”.⁷⁵⁹ Pri tome je obaveza države da obezbedi organizovanje nastave na maternjem jeziku nacionalnih manjina u osnovnim i srednjim školama, kao i u institucijama predškolskog vaspitanja i obrazovanja.⁷⁶⁰

Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina se nalaže da „ukoliko u trenutku donošenja ovog zakona ne postoji obrazovanje na jeziku nacionalne manjine u okviru sistema javnog obrazovanja za pripadnike nacionalne manjine iz stava 1. ovog člana, država je dužna stvoriti uslove za organizovanje obrazovanja na jeziku nacionalne manjine, a do tog vremena obezbediti dvojezičnu nastavu ili izučavanje jezika nacionalne manjine sa elementima nacionalne istorije i kulture za pripadnike nacionalne manjine.”⁷⁶¹ Međutim, ovu obavezu država nije ispunila istovremeno za sve nacionalne manjine. Naime, mađarska nacionalna manjina koja je najbrojnija u Srbiji mnogo ranije je uspela da ostvari pravo vezano za obrazovanje na maternjem jeziku, dok je, na primer, bošnjačka zajednica to postigla tek 2013. godine.

Bošnjačko nacionalno veće je dugi niz godina insistiralo da se bosanski jezik uvede u škole u Sandžaku, ali su se u tom procesu susretali sa mnogobrojnim problemima. Bosanski jezik je, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, na trećem mestu prema broju onih koji se njime služe (iza srpskog i mađarskog), a prema Evropskoj povelji je svrstan u 10

759 Sl.glasnik RS, broj 98/2006, član 75.

760 „Implementacijaprava na obrazovanje na bosanskom jeziku u Sandžaku”, Centar za praktičnu politiku, <http://www.policycenter.info/obrazovanjenabosanskom.pdf>.

761 Sl. list SRJ, br. 11/2002 i 97/2013 – odluka US.

manjinskih jezika u Srbiji.⁷⁶² Međutim, Bošnjaci su poslednja nacionalna manjina koja je ostvarila pravo na uvođenje nastave na maternjem jeziku.

Zahtev za uvođenje ovog jezika u ravnopravnu upotrebu u obrazovnim institucijama u Sandžaku je uložen pre dve decenije,⁷⁶³ ali je ovo elementarno pravo bošnjačke nacionalne manjine bilo osporavano do 2013. godine. U novembru 2013. godine, Nacionalni savet za obrazovanje je usvojio nastavni plan i program na bosanskom jeziku, a u februaru su počeli pripremni časovi u cilju redovnog uvođenja časova na jeziku bošnjačke manjine u školskoj godini 2013 – 2014.⁷⁶⁴ U julu 2013. godine Vlada je dodala bosanski jezik na listu jezika manjina na kojima su pisani i izdati besplatni udžbenici. Sama implementacija nije predvidela uvođenje bosanskog jezika u kompletan obrazovni sistem, već u prvi i peti razred osnovnih i prvi razred srednjih škola.

U Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju je pored srpskog u upotrebi i bosanski jezik, te se nastava na bosanskom jeziku može sprovoditi. Dok je pripremna nastava organizovana od februara 2013. godine do kraja te školske godine, u Prijepolju to nije bio slučaj. Anketa je sprovedena među roditeljima u Sjenici, Tutinu i Novom Pazaru, prema kojoj se 4088 đaka od njih oko 6000 opredelilo za nastavu na bosanskom jeziku. U Prijepolju ove ankete nisu bile sprovedene, pa je Bošnjačko nacionalno vijeće, na čijem je čelu Esad Džudžević, podnelo krivične prijave protiv svih direktora obrazovnih ustanova u ovom gradu.⁷⁶⁵ Treba napomenuti i da je u Prijepolju bosanski jezik u upotrebi kao službeni već nekoliko godina, kao i da je nedostatak sudskih tumača za bosanski jezik doveo da problema.

Prvog dana školske 2013/2014. godine nastava na bosanskom jeziku u prvom razredu gimnazije počela je samo u Tutinu, a u Prijepolju nastava

762 „Od 1. septembra u Sandžaku nastava i na bosanskom jeziku”, *Anadolija*, 25. avgust 2013, <http://www.sandzakcbs.com/obrazovanje/od-1-septembra-u-sandzaku-nastava-i-na-bosanskom-jeziku/>.

763 „Džudžević: Kraj asimilacije u Sandžaku”, *Al Jazeera*, 8.9.2013. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dzudzevic-kraj-asimilacije-u-sandzaku>.

764 Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Evropska komisija, 16. oktobar 2013. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf.

765 „Tuženi svi direktori prijepoljskih škola”, *Danas*, 6. decembar 2013.

na ovom jeziku nije uopšte sprovedena. U znak protesta zbog neodržavanja nastave na bosanskom jeziku đaci prvog razreda novopazarske gimnazije bojkotovali su nastavu nekoliko dana, pa su po savetu BNV počeli da idu u školu, ali su na časovima ćutali, ponovo u znak protesta.⁷⁶⁶ Uvođenje bosanskog jezika u nastavu u sandžackim školama bio je dug i kompleksan proces, ali je njegova realizacija doprinela zaštiti prava bošnjačke nacionalne manjine. Međutim, svakako treba pratiti dalju realizaciju ovog procesa i nastojati da se ojačaju mehanizmi za njegovo sprovođenje.

Što se tiče Vojvodine, obrazovanje na maternjim jezicima manjina se realizuje već duži period, pa se prema Konkursu za školsku 2014/2015. godinu predviđa upis prvaka u odeljenja s nastavom na jezicima nacionalnih zajednica koje žive u Vojvodini. Osmaci će osim nastave na srpskom jeziku, srednju školu moći da pohađaju i na mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom ili hrvatskom jeziku, bez obzira na kom su jeziku završili osnovno školovanje.⁷⁶⁷ Dok se u Vojvodini pravo rumunske manjine na obrazovanje na maternjem jeziku odvija nesmetano, situacija je različita u istočnoj Srbiji. Naime, pripadnici ove manjine u Vršcu se mogu obrazovati na svom maternjem jeziku od predškolskih ustanova sve do fakulteta⁷⁶⁸, dok je Rumunima u istočnoj Srbiji pravo na školovanje na rumunskom jeziku omogućeno tek 2013. godine.

Rumunska nacionalna manjina se tokom 2013. godine suočila s problemom službene upotrebe jezika na ulazima i izlazima naseljenih mesta na teritoriji Zrenjanina. Naime, 2005. godine Zrenjanin je među prvim gradovima u Srbiji postavio table na ulazima i izlazima naseljenih mesta s nazivima ispisanim i na jeziku svake nacionalne manjine koja živi u tom mestu i čiji je jezik u službenoj upotrebi. Međutim, u aprilu 2013. godine su počele da "nestaju" ove table, i to u Kleku odakle su nestale sve table

766 „Nagrade za bojkot nastave na srpskom jeziku”, . Bakračević, *Politika*, 30. decembar 2013. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Nagrade-za-bojkot-nastave-na-srpskom-jeziku.lt.html>.

767 „Počinje upisna trka u srednje škole”, *Dnevnik*, 26. april 2014.

768 „Nastava na rumunskom jeziku”, *RTS*, 21. februar 2013. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/Srbija+danas/1528367/Nastava+na+rumunskom+jeziku.html>.

ispisane i na rumunskom jeziku.⁷⁶⁹ Policija je istakla da je podneta krivična prijava protiv izvršoca, ali javnosti nije saopšten njegov identitet, niti je obavljeno da li je doneta pravosnažna presuda protiv te osobe.

Pozitivan razvoj događaja se u istočnoj Srbiji dogodio u kontekstu emitovanja tv programa na rumunskom jeziku koje je započelo krajem 2012. godine na TV Bor.⁷⁷⁰ Ova medijska kuća je tada počela da preuzima jednu emisiju na rumunskom jeziku od TV Novi Sad, a od februara 2013. godine počelo je i njeno reemitovanje u celokupnom nedeljnom trajanju od 50 minuta. U martu 2013. godine TV Bor je takođe počela da proizvodi i prikazuje informativni program na rumunskom jeziku. Osim srpskog jezika, ovaj medij je takođe emitovao informativne sadržaje i na vlaškom i na romskom jeziku. Premda je situacija u oblasti informisanja na jeziku rumunske manjine daleko od zadovoljavajuće, neki napredak je ipak učinjen.

Nacionalni savet rumunske zajednice je inicirao pilot projekat fakultativne nastave na rumunskom jeziku sa elementima nacionalne kulture, koji je sproveden od aprila 2013. godine do kraja školske 2012/2013. godine. Časovi rumunskog jezika su organizovani za 419 osnovaca iz Zaječara, Bora i Negotina u školama koje su bile uključene u ovaj pilot projekat Ministarstva prosvete, pri čemu je angažovano osam profesora sa licencom.⁷⁷¹ Od prijavljenih 419 učenika, nastavu su pohađala 172 učenika. Ovaj projekat je zapravo priprema za uvođenje nastave na rumunskom jeziku u tim gradovima, a prethodilo mu je anketiranje osnovaca i njihovih roditelja o uvođenju nastave na rumunskom jeziku. Nastava na rumunskom jeziku u istočnoj Srbiji je i dalje fakultativnog karaktera i u školskoj 2013/2014. godini nije počela da se sprovodi u kompletnoj nastavi, odnosno đaci još uvek nemaju priliku da pohađaju nastavu isključivo na rumunskom jezi-

769 „Nestaju table sa nazivimamesta“, *Danas*, 15. jul 2013.

770 „TV Borpočinjeemitovanjeprograma na rumunskom jeziku“, TV Bor, 3. decembar 2012. <http://rtvbor.rs/mediji/7544-tv-bor-pocinje-emitovanje-programa-na-rumunskom-jeziku.html>.

771 „Počelafakultativnastava na rumunskomjeziku“, *Danas*, 8. april 2013. http://www.danas.rs/danasrs/srbija/hronika/pocela_fakultativna_nastava_na_rumunskom_jeziku.73.html?news_id=258798.

ku. Međutim, treba napomenuti da na nivou cele države oko 60 odsto rumunske dece pohađa osnovnu školu na maternjem jeziku.

Dok je uvođenje fakultativne nastave na rumunskom jeziku u istočnoj Srbiji pohvalno, mora se ipak ukazati na činjenicu da se ovakav pozitivan pomak još uvek nije dogodio u slučaju vlaške nacionalne manjine. Prema popisu iz 2011. godine 32.095 građana se izjasnilo kao Vlasi, a 2073 osobe kao Rumuni.⁷⁷² Nacionalni savet Vlaha i NVO „Gergina” su u okviru projekta „Afirmacija multikulturalnosti u Srbiji kroz inkluzivno obrazovanje vlaške nacionalne manjine” počeli pripreme za uvođenje nastave na vlaškom jeziku u školama borskih, zaječarskih i negotinskih opština. Naime, oni su organizovali dva seminara za stručnu edukaciju nastavnog kadra za predmet Vlaški govor sa elementima nacionalne kulture, pripremili udžbenik Govor i kultura Vlaha, Gramatiku vlašskog jezika, vlaško-srpski rečnik, pesmarice i bajke za decu na vlaškom jeziku.⁷⁷³ U avgustu 2013. godine Ministarstvo prosvete je donelo odluku da se ovaj predmet uvede kao izborni predmeti i time se ostvari ustavno pravo vlaške nacionalne manjine na obrazovanje na maternjem jeziku.⁷⁷⁴ U skladu sa time, anketirani su učenici i ukupno se 472 izjasnilo da bi želeli da pohađaju nastavu na vlaškom jeziku. Trebalo bi da se počne sa sprovođenjem nastave od školske 2014/2015. godine.

Bitno je u ovom kontekstu istaći i da postoje različita mišljenja unutar same vlaške zajednice, kad je reč o jeziku i odnosu prema Srbiji. Naime, jedna grupa Vlaha smatra vlaški jezik dijalektom rumunskog, dok druga tvrdi da je vlaški poseban jezik. Takođe postoje podele u smislu pripadnosti, budući da neki Vlasi osećaju pripadnost Srbiji, dok se drugi više orijentišu ka Rumuniji. Međutim, budući da Republika Srbija prepoznaje vlašku

772 „Da li Srbija meša Vlahe i Rumune?”, B92/Beta, 7. mart 2013. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=03&dd=07&nav_category=12&nav_id=693227.

773 „Zašto se opstruiše uvođenje predmeta Vlaški govor sa elementima nacionalne kulture u sistem obrazovanja Republike Srbije”, 4. novembar 2013. <http://www.gergina.org.rs/index.php/novosti/item/37-zasto-se-opstruise-uvodjenje-predmeta-vlaski-govor-sa-elementima-nacionalne-kulture-u-sistem-obrazovanja-republike-srbije/37-zasto-se-opstruise-uvodjenje-predmeta-vlaski-govor-sa-elementima-nacionalne-kulture-u-sistem-obrazovanja-republike-srbije>.

774 Isto.

zajednicu kao zasebnu nacionalnu manjinu, i imajući u vidu da i Savet Evrope priznaje pravo vlaške manjine na samoopredeljenje, na državnim organima je da omoguće Vlasima ostvarivanje prava na školovanje na maternjem jeziku. Stoga je podjednako važno da nastava i na vlaškom jeziku bude moguća u školama, odnosno da se pripadnicima nacionalne manjine omogući ostvarivanje ustavog prava na obrazovanje na jeziku zajednice kojoj pripada.

Uvođenje romskog jezika sa elementima nacionalne kulture u osnovne škole takođe nije prošlo bez problema. Ovaj predmet je kao izborni uveden u osnovne škole u Vojvodini, međutim u školama u ostalim delovima Srbije to se nije realizovalo. Prema anketi koja je sprovedena tokom 2013. godine oko 6000 pripadnika romske nacionalne manjine se izjasnilo da želi da sluša i izučava ovaj predmet, od čega 1800 na teritoriji Vojvodine, a oko 4000 u ostalim delovima Srbije.⁷⁷⁵ Premda je bilo dogovoreno sa Ministarstvom prosvete da će se od drugog polugodišta školske 2013/2014. godine uvesti Romski jezik sa elementima nacionalne kulture i u druge škole u Srbiji, osim u Vojvodini, to nije bio slučaj. Najavljeno je da će se to dogoditi od početka školske 2014/ 2015. godine.⁷⁷⁶

Situacija na jugu Srbije u vezi sa udžbenicima na albanskom jeziku još uvek nije u potpunosti rešena. Naime, albanska nacionalna manjina pohađa nastavu na maternjem jeziku, ali je već nekoliko godina problem obezbeđivanje udžbenika na albanskom jeziku. U novembru 2013. godine, policija je zaplenila udžbenike koji su dopremljeni iz Prištine zato što nisu imali dozvolu Ministarstva prosvete da se koriste u nastavi.⁷⁷⁷ Đaci su tada protestovali u selu Rajince kod Preševa. Predsednik opštine Preševo, Ragmi Mustafa istakao je da je to bila donacija iz Prištine, te da su u pitanju

775 „Romski jezik od drugog polugodišta u čitavoj Srbiji”, RTV/Tanjug, 13. oktobar 2013. http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/romski-jezik-od-drugog-polugodista-u-citavoj-srbiji_428988.html.

776 „Romski jezik stiže u škole iduće godine”, Telegraf, 23.3.2014. <http://www.telegraf.rs/vesti/999382-romski-jezik-stize-u-skole-iduce-godine>.

777 „Tačijevi bukvarina jugu Srbije”, Večernje novosti, 13. novembar 2013. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:463589-Tacijevi-bukvari-na-jugu-Srbije>.

bili bukvari i ostale knjige za niže razrede.⁷⁷⁸ Ukupno 88 udžbenika na albanskom jeziku namenjenih učenicima osnovnih i srednjih škola dobilo je odobrenje Ministarstva prosvete tokom tri godine otkako je formiran Nacionalni savet Albanaca. Međutim, procedura odobravanja je spora tako da se albanska nacionalna manjina nalazi u situaciji da nema udžbenike za pojedine predmete kao što su udžbenik za likovnu umetnost i muzičku kulturu za niže razrede i istorija i geografija za više razrede osnovne škole.⁷⁷⁹ Pozitivan razvoj situacije ogleda se u tome da su, kao i prethodnih godina i u 2013. godini odobrene stipendije za studije u Novom Sadu studentima iz Bujanovca i Preševa.⁷⁸⁰

Platforma za afirmaciju prava Albanaca

Nakon konsultacija sa predstavnicima Albanaca iz Preševa, Medveđe i Bujanovca, Vlada Srbije je 4. juna 2013. godine usvojila platformu o zastupljenosti Albanaca u državnim institucijama, ekonomskom oporavku ove tri opštine, službenoj upotrebi jezika, pisma i nacionalnih simbola, decentralizaciji u pravosuđu, obrazovanju, kulturi i medijima, zdravstvu i socijalnoj zaštiti i bezbednosti i merama za uspostavljanje poverenja na tom prostoru.⁷⁸¹ Ovaj dokument je u sedam tačaka obuhvatio oblasti u kojima su Albanci iz ove tri opštine najugroženiji. Predstavnici albanske manjine su se sastali sa premijerom Ivicom Dačićem i prvim potpredsjednikom vlade Aleksandrom Vučićem i dogovoreni su sastanci sa predstavnicima resornih ministarstava iz oblasti koje pokrivaju sedam tačaka platforme.

Početni optimizam albanskih predstavnika je zamenilo razočarenje. Naime, zbog nepotpunih rezultata popisa iz 2011. godine, Nacionalnom

778 Isto.

779 „Nacionalni savet Albanaca: Apel da se ubrza procedura odobravanja udžbenika“, *Blic*, 20. Novembar 2013. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/421077/Nacionalni-savet-Albanaca-Apel-da-se-ubrza-procedura-odobravanja-udžbenika>.

780 Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Evropska komisija, 16. oktobar 2013. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf.

781 „Albanci traže da se rešavaju životna pitanja“, *Politika*, 8. jun 2013, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Albanci-traze-da-se-resavaju-zivotna-pitanja.lt.html>.

savetu Albanaca je smanjen budžet za 2013. godinu za 30 odsto, što otežava funkcionisanje ovog tela i lokalnih samouprava.⁷⁸² Takođe, Zakon o sedištima i područjima sudova i tužilaštava je usvojen, pri čemu su odbijeni svi amandmani narodnog poslanika Rize Haljimija. Predstavnici albanske nacionalne manjine smatraju da Zakon ne garantuje da će se ostvariti proporcionalno učešće Albanaca u pravosudnim institucijama i da je takođe, nepovoljan za ostvarenje prava na upotrebu albanskog jezika u pravosudnim institucijama.⁷⁸³

Zbog svega navedenog, predstavnici albanske manjine su odlučili da prekinu razgovore sa Vladom,⁷⁸⁴ objasnivši da ona ne doprinosi konstruktivnom rešavanju problema, kao i da nema istinske zainteresovanosti državnih organa da rade na problemima stanovništva u Bujanovcu, Preševu i Medveđi. Odgovor Vlade je da se dijalog mora nastaviti, kao i da je Vlada jedina prava adresa za rešavanje problema albanske nacionalne manjine. Država treba da obavlja svoju osnovnu funkciju garantovanja sloboda, jednakosti i bezbednosti svih građana efikasno, kao i da postane senzitivnija za specifične potrebe nacionalnih manjina.

782 „Albanci s juga pišu državnom vrhu”, *RTS*, 28 novembar .2013.

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1456234/>

[Albanci+s+juga+pi%C5%A1u+dr%C5%BEavnom+vrhu.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1456234/Albanci+s+juga+pi%C5%A1u+dr%C5%BEavnom+vrhu.html)

783 Isto.

784 „Albanske partije prekidaju razgovore s Vladom”, *Šumadija Press*, 24. novembar 2013.

<http://sumadijapress.co.rs/albanske-partije-prekidaju-razgovore-sa-vladom/>

**XIV – DISKRIMINACIJA
I NEPOŠTOVANJE
LJUDSKIH PRAVA**

Pregled stanja

Diskriminacija je i dalje široko rasprostranjena u Srbiji. Na to ukazuju i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima. Najugroženije grupe su pripadnici LGBT populacije, Romi i osobe sa invaliditetom zaključak je godišnjeg izveštaja Koalicije za borbu protiv diskriminacije. Predstavnici nevladinog sektora očekuju da će početak pregovora o pristupanju Srbije Evropskoj uniji popraviti situaciju kada je reč o borbi protiv diskriminacije i stanju ljudskih prava. Izvestilac Evropskog parlamenta za Zapadni Balkan Jelko Kacin je poručio da Srbija mora da nastavi sa usvajanjem i primenom antidiskriminacionih zakona i što je još važnije, uspešno ih primenjuje u praksi. Početak pregovora o pristupanju Srbije EU, kako je istako, pomoći će da se brže pronađu adekvatna zakonska rešenja i olakša primena.⁷⁸⁵

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić stalno ukazuje da se svakodnevno može čuti za rasistički motivisane napade, govor mržnje, segregaciju romske dece, kao i da u poslednje vreme nisu retki slučajevi izražene netrpeljivosti prema azilantima iz afričkih i drugih zemalja. Ti slučajevi se, kako ističe, ne kažnjavaju na odgovarajući način i često ne nailaze na osudu javnosti. Ta vrsta diskriminacije, stavova i predrasuda neće nestati sama po sebi već će i dalje postojati ako zajedno ne krenemo u borbu protiv diskriminacije.⁷⁸⁶

Prema istraživanju kancelarije poverenice za zaštitu ravnopravnosti rađenog uz podršku Programa UN za razvoj u Srbiji, ogroman broj predstavnika organa javne vlasti na svim nivoima smatra da su diskriminisane grupe u Srbiji same odgovorne za položaj u kome se nalaze. Još više zabrinjava činjenica da predstavnici organa javne vlasti smatraju da odgovornost za suzbijanje diskriminacije u Srbiji, leži na samim građanima. Istraživanje je potvrdilo da su uzroci diskriminatornog postupanja i takvih stavova zapravo predrasude i najizraženije su u odnosu na osobe

⁷⁸⁵ <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/6039-diskriminacija-iroko-rasprostranjena-u-srbiji->

⁷⁸⁶ <http://sumadijapress.co.rs/u-srbiji-rasirena-diskriminacija-svih-vrsta/>

homoseksualne orijentacije, pripadnike malih verskih zajednica, osobe koje žive sa HIV-om, u odnosu na Rome i u odnosu na decu sa smetnjama u razvoju.⁷⁸⁷

Istraživanje ukazuje i da su među predstavnicima organa javne vlasti, veoma rašireni diskriminatorni stavovi. Procenat onih koji su spremni da tolerišu diskriminaciju je veliki, a mali onih koji su spremni da je prijave, pokazuju rezultati istraživanja Više od 40 odsto pritužbi za različite oblike diskriminacije koje pristižu u kancelariju Poverencije odnose se na diskriminaciju koju vrše organi javne vlasti.

Istraživanje takodje pokazuje da predstavnici javne vlasti veoma slabo poznaju zakone o diskriminaciji. Ilustracije radi, svaki peti ispitanik nije znao da je diskriminacija u Srbiji zabranjena zakonom. Istovremeno, preko polovine ispitanika kaže da su njihove kolege iznosile diskriminacione stavove ili ispoljavale takvo ponašanje. Više od trećine kaže da se takve situacije tolerišu.

Vojackova Solorano, direktorka Programa UN za razvoj u Srbiji, ističe da zajedno sa svešću o diskriminaciji, društvo mora da izgradi i politiku nulte tolerancije prema toj negativnoj pojavi. Diskriminacija, kako ističe, predstavlja kršenje ljudskih prava svih građana. To ne bi trebalo da se toleriše i to ne zato što je zabranjeno zakonom, već zato što svi želimo da budemo poštovani i da živimo pristojne živote.⁷⁸⁸

Stejt department je objavio godišnji izveštaj o ljudskim pravima u kome su, u delu koji se odnosi na Srbiju, među najozbiljnijim problemima u 2013. godini navedeni diskriminacija i društveno nasilje nad manjinama, naročito Romima. Kao veliki razlog za zabrinutost u izveštaju navodi se "uznemiravanje novinara i pritisak na njih da sprovode autocenzuru... baš kao i korupcija u zdravstvu, obrazovanju i više grana vlasti, uključujući policiju i neefikasni pravosudni sistem čija su posledica dugotrajna suđenja i dugi periodi pritvaranja pre suđenja".⁷⁸⁹

787 <http://www.slobodnaevropa.org/content/diskriminacija-u-institucijama-vlasti/25249031.html>

788 Isto

789 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1534403/Diskriminacija+i+nasilje+problemi+u+Srbiji.html>

Ostali problemi koje je Stejt department uočio bili su, kako se navodi, fizičko maltretiranje zatvorenika koje je činila policija, uznemiravanje aktivista za ljudska prava LGBT populacije, kako njihovih organizacija tako i pojedinaca, kao i grupa i pojedinaca koji kritikuju vladu. Problemi su i nedostatak održivih rešenja za veći broj raseljenih lica, društveno i porodično nasilje nad ženama, decom i osobama sa invaliditetom, kao i trgovina ljudima.

Diskriminacija dece u Srbiji je veoma prisutna, a najviše su diskriminirana deca romske nacionalnosti, ometena u razvoju i sa invaliditetom i to u školskom sistemu. Na predstavljanju izveštaja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji dece u Srbiji, predsednik Narodne Skupštine Nebojša Stefanović je ukazao da je briga o deci svakodnevni i najvažniji zadatak, ali i da je obaveza društva da ulaže u budućnost bez zlostavljanja, zanemarivanja i zloupotrebe dece. U izveštaju se upozorava da u srpskom društvu još postoji diskriminacija, koja osporava pravo deteta da raste i razvija svoje potencijale ravnopravno sa svakim drugim detetom. Stefanović je podsetio da je Ustavom Srbije i brojnim drugim zakonima, zabranjena diskriminacija bilo koje vrste. „Samo udruženi u ostvarivanju zajedničkog cilja, uspećemo da stvorimo sigurno i tolerantno društvo za našu decu, u kome će moći da izražavaju svoju različitost i razvijaju potencijale i rastu u zdrave ljude”.⁷⁹⁰

Ombudsman, Saša Janković, je pak osudio i sve učestalija javna istupanja pojedinih organizacija i političkih grupacija koje identitet žene nastoje da ograniče na reproduktivnu ulogu u porodici. Ističe da “Posebnu pažnju zaslužuje položaj žena iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa, kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, žene ređe seksualne orijentacije, žene koje su preživele nasilje, kao i žene u ruralnim sredinama”. U saopštenju se dodaje da je na danas održanom sastanku Zaštitnika građana sa predstavnicima ministarstava poljoprivrede, regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Privredne komore i Nacionalne službe za zapošljavanje zaključeno da

790 <http://glassrbije.org/%C4%8Dlanak/odlu%C4%8Dno-i-otvoreno-protiv-diskriminacije-i-nasilja-nad-decom>

i pored pomaka u toj oblasti u odnosu na prethodni period, još ne može da se govori o punoj rodnoj ravnopravnosti.⁷⁹¹

Srbija se po prvi put zvanično pridružila manifestacijama koje su se u martu organizovale širom Evrope pod pokroviteljstvom Kampanje za borbu protiv govora mržnje Saveta Evrope. Tome su se priključili mladi umetnici, muzičari i plesači.

⁷⁹¹ <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/ombudsman-zene-u-srbiji-i-dalje-trpe-nasilje-i-diskriminaciju/48537>

LGBT: višestruka diskriminacija

Normativni okvir za zaštitu ravnopravnosti pripadnika LGBT populacije je uglavnom zadovoljavajući, ali se odredbe važećih zakona, strategija i podzakonskih akata kojima se zabranjuje diskriminacija ne sprovode dosledno. Uvođenjem člana 54. u Krivični zakonik (KZ) uveden je zločin iz mržnje kao posebna, otežavajuća okolnost u odmeravanju kazne za dela učinjena iz mržnje na osnovu rase, veroispovesti, nacionalne i etičničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ovo predstavlja veliki iskorak u zaštiti ljudskih prava marginalizovanih grupa, ali tek treba videti kako će, i u kojoj meri odredbe člana 54. KZ biti primenjivane. Govor mržnje prema LGBT populaciji je i dalje veoma zastupljen u javnom diskursu i često se može čuti i od visokih državnih zvaničnika. Gotovo uvek prolazi nekažnjen. Nezavisne institucije (zaštitnik građana, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, poverenik za informacije od javnog značaja) uživaju sve veće poverenje građana i igraju sve veću ulogu u rešavanju problema LGBT građana, o čemu svedoči konstantan porast broja pritužbi. Osim rastućeg poverenja, nezavisne institucije su i dalje suočene za nizom problema, od manjka kapaciteta i kadrova, preko sprovođenja i nadzora nad izvršenjem preporuka, do potrebe za zakonskim izmenama koje regulišu ovu oblast.

Republika Srbija je potpisnica niza univerzalnih i regionalnih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji nedvosmisleno zabranjuju diskriminaciju LGBT osoba i nameću državi, kako negativne tako i pozitivne obaveze u cilju osiguravanja nesmetanog uživanja prava LGBT osoba. Republika Srbija je u obavezi da podnosi periodične izveštaje ugovorenim telima Ujedinjenih nacija (UN) gde, nažalost, podnošenje izveštaja kasni i po više godina, kao što je slučaj sa podnošenjem izveštaja Komitetu Ujedinjenih nacija za ekonomska, socijalna i kulturna prava. Takođe se nastavlja negativna praksa neobjavlivanja državnih izveštaja koji se podnose međunarodnim telima. Nacionalni pozitivni propisi u znatnoj meri omogućavaju primenu prakse Evropskog suda za ljudska prava, ali ostaje nerešeno pitanje ispunjavanja odluka ugovornih tela UN pošto se ove odluke

ne pominju u zakonima kao osnov za ponavljanje postupka, ili podnošenja vanrednih pravnih lekova.

Pripadnici LGBT populacije su naročito izloženi riziku od diskriminacije, jer je u Srbiji društvena distanca u odnosu na LGBT populaciju najizraženija. Čak 30,2 odsto građana protivilo bi se da im LGBT osoba bude komšija, 32,5 odsto ne bi želeli LGBT osobu za kolegu/inicu, protiv LGBT šefa je njih 40,6 odsto, dok na mestu državnika LGBT osobu ne želi njih 48,4 odsto.⁷⁹² Takođe, 46,2 odsto ne želi LGBT osobu za prijatelja, 58,8 odsto ne želi da LGBT osoba bude vaspitač, dok čak 79,5 odsto ne želi LGBT osobe u svojoj porodici.⁷⁹³ Kada je reč o stavovima mladih, ogromna većina srednjoškolaca – 80 odsto podržava neki oblik diskriminacije prema LGBT osobama, dok 38 odsto mladića uzrasta od 14 do 19 godina opravdava nasilje nad LGBT osobama.⁷⁹⁴

Incidenti, stalna pojava

Tokom 2012, je zabeleženo i dokumentovano 13 fizičkih napada zbog stvarne i/ili pretpostavljene seksualne orijentacije dok su ostale pretnje, govor mržnje i diskriminacija.⁷⁹⁵ Zabrinjavajuće je nepostojanje zvaničnih objedinjenih podataka o broju krivičnih dela učinjenih prema LGBT osobama, odnosno o onim delima koja su bila motivisana mržnjom prema LGBT osobama. U slučajevima pretnji LGBT aktivistima⁷⁹⁶ upućenih telefonom ili SMS-om, policija neadekvatno reaguje, odnosno odbija preduzimanje bilo kakvih radnji „dok se nešto ne desi”, što je u nekim slučajevima za posledicu imalo nanošenje teških telesnih povreda. Mali napredak je uočljiv u slučaju sudskih postupaka relevantnih za zaštitu prava LGBT osoba.

792 Podrška razvoju javnih politika u oblasti zaštite prava i poboljšanja kvaliteta života LGBT građana/ki – nacrt inicijalnog predloga javne politike, Labris i Forum za etničke odnose, Beograd, 2013.

793 Isto.

794 Isto.

795 Isto.

796 Neki od primera pretnji LGBT aktivistima: http://www.danas.rs/danasrs/hronika/desnicari_pretili_gej_aktivisti_3.html?news_id=270084 i <http://www.e-novine.com/drustvo/100242-Pretnje-GSA-neskrivenog-broja.html>.

Pravosnažnom presudom Prvog osnovnog suda u Beogradu utvrđeno je da je Nebojša Bakarec, funkcioner Demokratske stranke Srbije i gradski odbornik u Skupštini grada Beograda, izvršio težak oblik diskriminacije LGBT populacije, na osnovu članova 11, 12, 13, i 21. Zakona o zabrani diskriminacije.⁷⁹⁷ Uprkos malom napretku u pogledu procesuiranja povreda prava LGBT osoba, najveći broj oblika diskriminacije i nasilja ostaje neprijavljen, a samo neki slučajevi dobiju sudski epilog.

Iako postoji relativno zadovoljavajući normativni okvir za zaštitu ravnopravnosti LGBT osoba, implementacija relevantnih propisa nije na zadovoljavajućem nivou. Ono što je napisanou zakonu vrlo često se ne sprovodi u praksi, a uznemiravanje, maltretiranje i ugrožavanje fizičke bezbednosti LGBT osoba u Srbiji je veoma često. U tom kontekstu treba pomenuti i slučaj Stefana Radovića, mladića iz Kuršumlije koji se javno deklariseo kao homoseksualac 2011. godine⁷⁹⁸. Već tri godine Radovića fizički i verbalno napadaju, i još uvek nema adekvatne reakcije države na to. Naime, Radovića je porodica izbacila iz kuće nakon što je saznala za njegovu seksualnu orijentaciju, a on je pokušao da izvrši samoubistvo zbog pritiska sredine u kojoj živi.⁷⁹⁹ Radovića su u rodnom gradu nazivali pogrđnim imenima i fizički napadali. U oktobru 2013. godine grupa mladića starosti oko 19 godina, vređala ga je dok je prolazio ulicom na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a potom je kada se sklonio u obližnji ulaz jedne zgrade snažno udaren daskom i gađan kamenicama od strane grupe huligana koji su ga predhodno pratili.⁸⁰⁰

Stefan Radović je zbog stalne diskriminacije na osnovu njegove seksualne orijentacije prekinuo redovno školovanje u srednjoj Ekonomskoj školi u Kuršumliji. Škola mu nije obezbedila adekvatnu zaštitu čak ni prilikom vanrednog polaganja ispita, što su utvrdili i zaštitnik građana Saša

797 Zakon o zabrani diskriminacije, Sl. glasnik RS, br. 22/2009.

798 „Pakaonakon priznanja da je gej“, *Novi magazin*, 27. decembar 2011. , <http://www.novimagazin.rs/vesti/pakao-nakon-priznanja-da-je-gej>

799 „Mladić iz Kuršumlije pokušao samoubistvo“, *Novi magazin*, 12. februar 2012. , <http://www.novimagazin.rs/vesti/mladic-iz-kursumlije-pokua-samoubistvo>

800 „Napadnut gej mladić u centru Kuršumlije“, *Blic*, 23. oktobar 2013. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/414783/Napadnut-gej-mladic-u-centru-Kursumlije>

Janković i Poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić.⁸⁰¹Na zahtev direktorke škole, kada je već prekinuo redovno školovanje, Radović je ispitate polagao uz policijsku pratnju. On je i sam zatražio policijsku zaštitu ali nije poznato da ju je idobio. Odgovor države nije bio odgovarajući, a naročito zabrinjava to što Radovića i dalje napadaju verbalno i fizički⁸⁰², što je izložen svakodnevnoj diskriminaciji⁸⁰³ i što nakon tri godine od kako se otvoreno deklariseo kao homoseksualac, Radović i dalje ne uživa punu zaštitu svojih prava u Srbiji.

Slučaj iz 2013. godine koji je takođe privukao veliku pažnju javnosti jeste napad na Borisa Milićevića, nekadašnjeg predsednika Gejstrejtalijanse i člana Glavnog odbora sps. Milićevića su dva mladića koje je prethodno upoznao u klubu napala u njegovom stanu. Vređali su ga, prozivali zbog njegove seksualne orijentacije, nazivali su ga bolesnikom, tražili da im da još novca s obzirom da je Boris kod sebe imao malu svotu, udarali ga, a jedan od napadača mu je nožem posekao čelo⁸⁰⁴Dnevni list Kurir je izvestio da je "Milićević ujutru slučaj prijavio policiji na Paliluli. Razbojnici su ubrzo identifikovani i privedeni."⁸⁰⁵

Oba prethodno navedena slučaja su zasvaku osudu, ali svaki pojedinačni incident treba da se tretira na način da se počinioci krivičnih dela identifikuju i na odgovarajući način kazne. Iz navedenih primera može se zaključiti da to u Srbiji nije slučaj da je neophodno da organi zaduženi za sprovođenje zakona pristupe efikasnom rešavanju svih pojedinačnih

801 „Kuršumlja: Gej učenik u školi uz policijsku pratnju“, Vesti online, 30. oktobar 2013.

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/355893/Kursumlja-Gej-ucenik-u-skoli-uz-policijsku-pratnju>

802 „Ovo su muž i žena koji su napali gej mladića“, Južna Srbija info, 3. februar 2014. <http://www.juznasrbija.info/lat/drustvo/ovo-su-muz-i-zena-koji-su-napali-gej-mladica-foto.html>

803 „GejizKuršumljijeponovonapadnut“, Pravda, 21. februar 2014., <http://www.pravda.rs/2014/02/21/gej-iz-kursumlje-ponovo-napadnut?lng=lat>

804 „Napad na Borisa Milićevića: „Nazvali su me bolesnikom; Uhapšeni napadači“, Gej strejt alijansa, 14. februar 2014. <http://gsa.org.rs/2013/02/napad-na-borisa-milicevica-nazvali-su-me-bolesnikom-uhapseni-napadaci/>

805 „Pretučen i opljačkan gej socijalista Boris Milićević“, Kurir, 15. februar 2013. <http://www.kurir-info.rs/pretučen-i-opljačkan-gej-socijalista-boris-milicevic-clanak-651993>

slučajeva u skladu sa zakonom, bez pravljenja razlike među osobama koje su pretrpele napad.

Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o radu zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ma da ovi zakoni nisu efikasni i adekvatno primenjeni. Ipak, znak koji ukazuju da je učinjen napredak u pogledu efikasne primene zakona je prva pravosnažna presuda za težak oblik diskriminacije na radnom mestu na osnovu seksualne orijentacije,⁸⁰⁶ a na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije, u oktobru 2012. godine. Ne postoje ni mere ni politika koje bi promovisale različitost u oblasti zapošljavanja i obeshrabrivala diskriminaciju, uznemiravanje i viktimizaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ne postoje kodeksi ponašanja, programi za podizanje svesti, ili podrška za zaposlene koji su deo LGBT zajednice. Zbog toga zaposleni najčešće osećaju strah i veoma retko se odlučuju da saopšte svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet. Ne postoje zvanični statistički podaci o slučajevima diskriminacije i nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Osim toga, državne institucije vrlo retko sprovode ankete i istraživanja koja se tiču seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Preovlađujući izvori informacija o pitanjima koji se tiču LGBT osoba su izveštaji nevladinih organizacija.

Povorka ponosa: četvrti put zabranjena

U 2013. godini je četvrti put zabranjeno organizovanje povorke ponosa zbog bezbednosnih razloga, odnosno zbog pretnji organizatorima i učesnicima. Ovakva praksa ukazuje na sistemsku prirodu kršenja prava LGBT osoba i propuštanje države da im obezbedi odgovarajuću zaštitu. Nadležni državni organi nisu učinili sve što je bilo u njihovoj moći da spreče diskriminaciju trećih lica uperenu protiv učesnika Parade, a diskriminatorna pasivnost nadležnih državnih institucija i diskriminatorne izjave političkih lidera omogućavaju stvaranje klime koja podstiče na nasilje prema pripadnicima LGBT zajednice. Tokom 2012, Ustavni sud se izjasnio o de facto zabrani Parade ponosa 2009. godine, našavši povredu prava na okupljanje

⁸⁰⁶ <http://gsa.org.rs/2013/01/prva-pravosnazna-presuda-za-tesku-diskriminaciju-na-radnom-mestu-po-osnovu-seksualne-orijentacije/>.

i prava na efikasan pravni lek. Međutim, Ustavni sud je odlučio prevashodno na osnovu tehničkih zakonskih pretpostavki, a ne zato što je smatrao da je de facto zabrana bila nepotrebna i neproporcionalna u demokratskom društvu. Osim toga, Ustavni sud je odbio da utvrdi da li su organizatori Parade bili diskriminirani zbog svoje seksualne orijentacije.

Organizacija Labris je predložila „Model zakona o registrovanim istopolnim zajednicama”. Istopolnim partnerima se ne priznaje pravo na vanbračnu zajednicu ili bilo koji drugi oblik pravne zaštite u ovoj oblasti, te su diskriminirani pri ostvarivanju niza prava (pravo na izdržavanje, na zajedničko usvajanje deteta, na sticanje zajedničke imovine, na posebnu zaštitu od nasilja u porodici, na nastavljanje korišćenja zakupljenog stana posle smrti supružnika – zakupca, na oslobađanje od dužnosti svedočenja, na zakonsko nasleđivanje, na porodičnu penziju, pravo na posete u bolnici, zatvoru i dr). Ustavni sud je zauzeo stav da je na posredan način, definisanjem pojma braka, ustavotvorac odredio i pojam vanbračne zajednice. Kako Ustav, kao jedan od konstitutivnih elemenata za zaključenje braka utvrđuje i različitost polova lica koja daju pristanak, to se, po oceni Ustavnog suda, ovaj uslov odnosi i na lica u vanbračnoj zajednici. Međutim, čak iako se stabilna homoseksualna partnerstva ne smatraju vanbračnim zajednicama po našem pravu, ovakve zajednice života osoba istog pola obuhvaćene su pojmom „porodičnog života”, kao i heteroseksualne zajednice, i osnov su za nastanak međusobnih prava i obaveza, kao što su, na primer, nasledna prava, pravo na izdržavanje ili zaštita od nasilja u porodici, te ih hitno treba urediti zakonom.

Transseksualne osobe su izložene visokom stepenu diskriminacije pri ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. Trans-osobe koje su nakon završetka studija izvršile promenu pola i dobile pravno priznanje, odnosno dokumenta s novim imenom, imali su teškoće prilikom dobijanja diplome koja glasi na novo ime. Kad je u pitanju zapošljavanje, postoji očigledna nesrazmera između nivoa obrazovanja i poslova koje transrodne osobe obavljaju, najčešće je reč o jednokratnim poslovima, i „radu na crno”, do dobijanja novih dokumenata čime im je dodatno ugrožena egzistencija. Transrodne osobe koje su teže pogođene siromaštvom bivaju prinuđene da se bave seksualnim radom, čime je njihova bezbednost dodatno

ugrožena i izložene su višestrukoj diskriminaciji. Transseksualne osobe su u Srbiji apsolutno nevidljive.

Preporuke

- Usaglasiti praksu Ustvanog suda sa praksom Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na povrede prava LGBT osoba, a pogotovo u slučaju sistematskog kršenja prava na slobodu okupljanja;
- usvojiti zakon o istopolnim zajednicama, ili dopunom postojećih zakonskih rešenja omogućiti ostvarivanje osnovnih prava koja proističu iz dugoročnog zajedničkog života;
- omogućiti neometano uživanje slobode izražavanja i slobode okupljanja LGBT osoba;
- preuzeti delotvorne mere u cilju zaštite prava pripadnika LGBT od pretnji trećih lica;
- sprovesti efikasnu i delotvornu istragu u slučaju pretnji ili napada na osobe zbog pretpostavljene i/ili stvarne istopolne seksualne orijentacije;
- usvojiti nacionalne strategije protiv nasilja i plan akcije koji će sadržati delove koji se odnose na suzbijanje posebnih oblika nasilja kojima su izloženi pripadnici LGBT zajednice, ili oni za koje napadači veruju da pripadaju LGBT zajednici;
- uvesti jedinstvene kriterijume za vođenje evidencije predmeta u redovnim sudovima, koja obuhvata diskriminaciju kao jedan od kriterijuma;
- uspostaviti sveobuhvatan statistički sistem koji bi uključio podatke o učestalosti i prirodi diskriminacije i nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta;
- redovno sprovesti istraživanja o nivoima prihvaćenosti/socijalne distance prema LGBT osobama, kao i o efikasnosti postojećih zakona;

- kreirati radnu grupu za analizu svih udžbenika u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, kako bi se mapirali i uklonili diskriminatorni i netačni sadržaji, i uključile afirmativne i tačne informacije o LGBT osobama;
- uvesti kontinuirane trening programe za zaposlene u sektoru obrazovanja, na svim nivoima obrazovanja, uključujući i Ministarstvo prosvete, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Nacionalni prosvetni savet;
- nastaviti i intezivirati programe edukacije i senzibilizacije državnih organa koji se tiču zaštite prava LGBT osoba sa akcentom na pravosudni kadar;
- kreirati programe, kampanje i kodekse ponašanja za poslodavce i zaposlene u privatnom i javnom sektoru, kako bi se stvorile radne sredine bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Žene: statusna neravnopravnost

Prema posljednjem popisu⁸⁰⁷ stanovništva iz 2011. godine u Srbiji žene predstavljaju većinsko stanovništvo. Ukupan broj žena je 3,687.686, odnosno 51,31 odsto. Na visoke škole i fakultete upisano je više žena (55 odsto), i među svim diplomiranim studentima više je žena (69 odsto). S druge strane, stopa zaposlenosti žena je niža za 15 odsto u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, žene u Srbiji su za isti posao u proseku za oko 200 eura manje plaćene od muškaraca. Žene su brojnije u zanimanjima koja su, ili lošije plaćena, kao što su uslužne i administrativne delatnosti, ili u industrijama koje su uništene tokom tranzicije, kao što je tekstilna, ili su deo zdravstva, socijalne zaštite i nižih struktura prosvete, delatnostima koje su sve više na udaru pretnji otpuštanjem. Prema popisu, najniže zarade imaju samohrane majke i udate žene sa decom predškolskog uzrasta. Žene dnevno provode više od sat vremena duže u radu i predominantno se bave kućnim poslovima u odnosu na muškarce. One su, takođe, pretežno žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima. Indeks rodne ravnopravnosti Evropske unije pokazuje da ekonomska nejednakost žena i muškaraca zemalja članica iznosi 29 odsto, dok u političkoj sferi ravnopravnost polova iznosi 49,9 procenata.

U prvoj polovini 2013. godine, od 1500 pritužbi koliko je pristiglo poverenici za zaštitu ravnopravnosti, svaka deseta odnosi se na diskriminaciju žena koje spadaju u jednu od najdiskriminisanijih društvenih grupa u Srbiji.⁸⁰⁸ Posebno je ugrožen položaj žena iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa, kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, žene ređe seksualne orijentacije, žene koje su preživjele nasilje, kao i žene u ruralnim sredinama. U obrazovanju u Srbiji diskriminisane su Romkinje, devojčice sa nekom vrstom invaliditeta i devojčice sa sela.⁸⁰⁹

807 <http://webrzs.stat.gov.rs/>.

808 "Žene u Srbiji diskriminisane", Izvor: Tanjug, 21. jul 2013.

809 "Devojčice u Srbiji u gorem položaju od dečaka", Izvor: Beta, 11. oktobar 2013.

Istorijski deo položaja žena, posebno ako je reć o srednjoj i starijoj generaciji seže u naglo osiromašenje stanovništva tokom devedesetih, uključujući privatizacije, inflaciju, sankcije, priliv izbeglica, itd.⁸¹⁰ To su sve faktori koji su uticali na povratak žene u sferu privatnog, na okretanje tradicionalnom funkcionisanju porodice u kome je žena preuzimala većinu brige za ekonomiju domaćinstva. Žene koje su tada radile, a sad imaju 40 do 50 godina i pokušavaju da se zaposle u izuzetno su teškom položaju jer ne zadovoljavaju kriterijume koje tržište traži, a zbog narušenog zdravlja i nedostatka socijalne podrške jedva da mogu da se uklope u tempo rada fleksibilnih poslova i stalne mobilnosti.⁸¹¹ Treba dodati da su "kriterijumi" za zapošljavanje mnogo rigorozniji za žene i, u suštini mizoginični.

Ustav Republike Srbije u članu 15. proklamuje ravnopravnost polova i razvijanje politike jednakih mogućnosti. Republika Srbija je potpisnica UN Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena,⁸¹² mnogobrojnih konvencija Međunarodne organizacije rada⁸¹³ kao i revidirane evropske Socijalne povelje i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Republika Srbija je 2009. godine usvojila Zakon o ravnopravnosti polova,⁸¹⁴ međutim, mnogobrojne odredbe zakona koje se odnose na uspostavljanje ravnopravnosti polova u političkom, ekonomskom i kulturnom životu ne primenjuju se u praksi, o čemu svedoče statistički podaci državnih organa i civilnog sektora. Takođe, Zakon o diskriminaciji⁸¹⁵ u članu 20. zabranjuje diskriminaciju u odnosu na pol ili zbog promene pola.

Zakonom je zabranjeno i nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje u odnosu na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu s predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji predodređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga

810 Marija Radoman: O položaju žena na tržištu rada, Centar za politike emancipacije, 1. april 2014.

811 Isto.

812 Službeni list SFRJ (Međunarodni ugovori). 11/81.

813 Konvencija Međunarodne organizacije rada 100, 111, 89 i 156.

814 Službeni glasnik RS, 104/09.

815 Službeni glasnik RS, 22/09.

polova. Zakon o radu⁸¹⁶ zabranjuje stavljanje u nepovoljniji položaj osoba koje traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol. U februaru 2009. godine usvojena je i Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2010–2015, kojom se utvrđuje celovita politika države u cilju eliminisanja svih oblika diskriminacije žena, a prioriteti su ekonomija, obrazovanje, zdravlje, suzbijanje nasilja nad ženama, kao i pitanje rodni stereotipa u medijama.

Nakon višegodišnjih napora 2010. godine je usvojen Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu. Savet za radnu ravnopravnost je inicirao usvajanje programa obrazovanja o rodnoj ravnopravnosti. Takođe, u nastajanju je memorandum o saradnjim Saveta za rodnu ravnopravnost i nevladinih organizacija. Javno mnjenje u Srbiji još uvek nije dovoljno senzibilisano za problematiku rodne ravnopravnosti.

Nasilje nad ženama

„Nasilje nad ženama je ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa društvene moći između muškaraca i žena koji su doveli do diskriminacije i dominacije nad ženama od strane muškaraca i do sprečavanja potpunog napretka žena. Nasilje nad ženama je jedan od onih društvenih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce. „Nasilje nad ženama je prepreka u postizanju jednakosti, razvika i mira” – definicija nasilja nad ženama po dokumentima Ujedinjenih nacija. Fizičko nasilje se ispoljava u različitim formama fizičkog napada žene, od drmusanja, povlačenja za kosu, preko fizičkih udaraca, davljenja, do teških oblika napada oruđem i oružjem, ili fizičkog mučenja spaljivanjem, i slično. Psihičko nasilje se ispoljava ponašanjem usmerenim na psihološki integritet i zdravlje žena, kao što su omalovažavanje, vređanje, verbalni napadi, pretnje, zastrašivanja, do ignorisanja, uskraćivanja pažnje, razgovora i ograničavanja sloboda. Podaci o prevalenciji pojedinačnih oblika nasilja ukazuju da je psihičko nasilje najrasprostranjenije, a da je najmanje zastupljeno seksualno nasilje, odnosno silovanje u porodici.⁸¹⁷

816 Službeni glasnik RS, 24/05, 61/05 54/09.

817 Rasprostranjenost nasilja nad ženama u Srbiji, Sigurna kuća, Integrisani odgovor na

Od januara do novembra 2013. godine, u Srbiji je u porodičnim svađama ubijeno 77 osoba od kojih je 45 žena.⁸¹⁸ Ovo je znatno veći broj ubijenih žena nego svih godina ranije – tokom 2012. godine ubijeno je 29 žena. Savetovalištu protiv nasilja u porodici se javlja između 3500 i 4500 žena godišnje i taj broj je isti kao 2011, i 2012. godine, dakle, ukupno nasilje je na istom nivou, ali je zato nasilje sa smrtnim ishodom neuporedivo veće. Najzastupljeniji oblik nasilja jeste psihološko, i čak 48,7 odsto žena je bilo izloženo tom obliku nasilja. Kad je reč o fizičkom nasilju, njemu je bilo izloženo čak 21,6 odsto žena. Nažalost, za ženu je još uvek najnesigurnije mesto ono koje bi trebalo da bude osnovni oslonac u životu, a to je porodica i dom. U najvećem broju slučajeva počinioci nasilja nad ženama su muškarci i to najčešće bliski intimni partneri žena.

Prema podacima Ministarstva pravde, različite statistike zabrinjavaju, najveći broj nasilnika dobije novčane i uslovne kazne. Centri za socijalni rad ne koriste svoja ovlašćenja, kao što je pokretanje sudskog postupka. Postoji i problem delotvornosti istraga, u 30 odsto slučajeva odbacuje se krivična prijava, umesto da se naloži prikupljanje dodatnih dokaza. Srbija ima propise o kažnjivosti nasilja nad ženama. Međutim, iako postoje na papiru, izostaje njihova primena u praksi, pa nasilnici dobijaju blage kazne, zbog čega žrtve višestruko ispaštaju. To je razlog što se broj žrtava nasilja ne smanjuje. U 11 odsto slučajeva silovanje je izvršilo nepoznato lice, u 90 odsto slučajeva silovatelji ponavljaju krivično delo nakon odslužene kazne.⁸¹⁹ Krivično delo silovanja se izuzetno teško dokazuje i dokazi prikupljeni u prvih 72 sata su najbitniji.⁸²⁰ Zato bi formiranje kriznog centra za žrtve silovanja od velikog značaja, jer bi žrtve silovanja dobile objedinjenu uslugu i na licu mesta medicinsku pomoć, jer zbog šetanja žrtve kroz više

nasilje nad ženama u Srbiji, Izvor: http://www.sigurnakuca.net/nasilje_nad_zenama/nasilje_nad_zenama_u_srbiji/rasprostranjenost_nasilja_nad_zenama_u_srbiji.169.html.

818 "Vesna Stanojević: Alarmanтно sve žešće nasilje nad ženama", Izvor: Tanjug, 3. januar 2014.

819 "U 2013. ubijena 41 žena od strane partnera", Izvor: Beta, 9. decembar 2013.

820 Isto.

institucija gube se dokazi, a žene trpe dodatnu torturu pored ogromne traume koju su preživjele.⁸²¹

Tokom 2013. godine sigurne kuće u Beogradu koristile su 253 žena i dece, a svakodnevno između 40 i 55 žena i dece koriste usluge sigurnih kuća.⁸²² Taj broj se obično povećava posle praznika, godišnjih odmora, kad porodice ne funkcionišu i zbog materijalne iznudice. U Srbiji postoji ukupno 11 sigurnih kuća, što je nedovoljno. Postoji problem nerešenog finansiranja sigurnih kuća, neophodno je odrediti u čijoj je nadležnosti. Neophodna je izmena Krivičnog i Porodičnog zakona, kao i obezbeđivanje budžetskih sredstava za zaštitu žena.

Predstavljanje žena u medijima se tradicionalno karakteriše njihovim odsustvom, stereotipnim rodnim predstavljanjem (na primer, medijski podrazumevana mera društvenog uspeha žene je osvojeni muškarac), uz prisustvo manje ili više otvorene diskriminacije žena, na primer, tri četvrtine medijski predstavljenih žena su mlađe od 50 godina (što znači da su tu uglavnom i najviše zbog svog izgleda), tri četvrtine medijski predstavljenih muškaraca su pak, stariji od 50 godina (što znači da su tu zbog onoga što mogu da kažu, onoga što rade, znaju i shodno tome, koliko i šta u društvu znače).⁸²³

Medijska slika je plod intervencije u stvarnosti koja koristi interpretacije, selekcije, „meki“ plasman ideologija, kulturnih konvencija i stereotipa („meki“ znači da se podrazumeva njihova nesporna tačnost, ali se na njoj ne insistira, ne nameće se otvoreno).⁸²⁴ Ono što prvo pada u oči kad je reč o izveštavanju medija o nasilju nad ženama je široko medijsko odsustvo empatije sa patnjama žrtava i njihovih najbližih. U izveštajima o nasilju nad ženama dominira „muška priča“, većina medijskih izveštaja o tome je ostala vezana za „pojedinačni slučaj“, bez dubljeg preispitivanja problema i društvene odgovornosti; analitičkih tekstova u medijima nema više

821 Isto.

822 *„Danas je Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama“*, Izvor: *Tanjug*, 25. novembar 2013.

823 Kvalitativna analiza medijskog izveštavanja o nasilju nad ženama u Srbiji, autorka prof. dr Zorica Mršević, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2013.

824 Isto.

od 15 odsto ukupnog broja izveštaja o tom vidu nasilja, dok je većina tih tekstova informativnog karaktera, tj. prezentuje štire činjenice nasilnog čina.⁸²⁵ Prisutna je stalna banalizacija nasilja, prikaz problema bez dubinskog istraživanja, svođenje tekstova na neproverene činjenice i „nn izvore“, što kao permanentna pojava profesionalno ugrožava i novinarstvo i opštu kulturu društva.

Preporuke

- Ratifikovati Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici;
- uvesti nova krivična dela (proganjanje, seksualno uznemiravanje, sakaćenje ženskih polnih organa) i nove mere bezbednosti, i pooštriti kazne za pojedina krivična dela;
- nužno je smanjiti dužinu trajanja postupka za krivično delo nasilje u porodici pred javnim tužilaštvom, kao i pred sudovima, u skladu sa pravom na suđenje u razumnom roku, kao jednom od osnovnih procesnih ljudskih prava;
- posebnu pažnju obratiti na usluge u nadležnosti lokalne samouprave, kao što su usluge neodložne intervencije, sos telefoni, međusistemski usklađeno planiranje usluga na različitim nivoima, protokole o saradnji institucija i organizacija u zaštiti žrtava nasilja; pratiti budžetska izdvajanja i efekte primene ovih usluga, kao i podršku koju lokalna samouprava obezbeđuje za specijalizovane ženske organizacije koje pružaju podršku ženama i deci žrtvama nasilja;
- stalno širenje svesti o nedopustivosti nasilja prema ženama (i deci) i povećanje dostupnosti informacija o zaštiti i uslugama, posebno za višestruko diskriminisanu grupu žena;
- neophodno je obezbediti dovoljna i stabilna finansijska sredstva (izdvajanja iz budžeta) za usluge podrške žrtvama, kao i

825 Isto.

finansiranje nezavisnih ženskih organizacija koje su specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom muškog nasilja;

- potrebno je osmisliti afirmativne mere obrazovanja, prekvalifikacije i zapošljavanja za žene koje su bile izložene nasilju i koje su započele samostalni život, koje uključuju sistematsku psihološku i pravnu podršku, ali i adekvatno informisanje potencijalnih korisnica i poslodavaca; kreirati specijalne programe i treninge koji izlaze u susret potrebama višestruko diskriminiranih grupa žena – žene sa invaliditetom, Romkinje, žene starije dobi i slične kategorije;
- pristupiti uvođenju standarda za identifikaciju različitih oblika diskriminacije pri zapošljavanju i tokom rada, kao i efikasnih mehanizama za sprečavanje i sankcionisanje diskriminacije;
- razviti različite forme podsticaja za poslodavce koji zapošljavaju i zadržavaju na poslu starije žene, kao i žene iz drugih marginalizovanih grupa, uključujući žene koje su izložene nasilju;
- obrazovni programi i materijali u sistemu visokog obrazovanja moraju uključiti rodnu perspektivu, rodno osetljiv jezik i odgovarajuću literaturu koja se bavi rodnom problematikom i kritičkim promišljanjem materijala iznetog u udžbenicima;
- sve usluge smeštaja za žene (i njihovu decu) žrtve nasilja treba da budu besplatne, bez obzira na njihov radni status;
- uz usluge smeštaja za žene i decu žrtve nasilja bitno je pružati i druge potrebne usluge, uključujući obuku, pomoć u zapošljavanju, pravnu i psiho-socijalnu podršku, u cilju nalaženja dugoročnih rešenja i potpune emancipacije žena.

Osobe sa invaliditetom: živeti sa dignitetom

Osobe sa invaliditetom čine 7,96 odsto stanovništva Srbije: njihova prosečna starost je 67 godina, a problemi sa kojima se najčešće sreću vezani su za hod – pokazali su podaci poslednjeg popisa stanovništva iz 2011. godine.⁸²⁶ U ovoj kategoriji, kojoj pripada 571.780 stanovnika Srbije, njih 4,7 odsto ima razne stepene i vrste invalidnosti zbog nemogućnosti da normalno hodaju. Među osobama sa invaliditetom, najmanji udeo imaju osobe čiji su problemi komunikacija, i one čine 0,8 odsto ukupnog stanovništva. Prema polu, više je žena (58 odsto) nego muškaraca (42 odsto), objavio je Republički zavod za statistiku, u knjizi „Invaliditet“.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom široko je rasprostranjena posebno u oblasti obrazovanja, rada i zapošljavanja, života u zajednici, jednakosti pred zakonom, pristupa uslugama i informacijama. Osobe sa invaliditetom i njihove porodice često trpe stigmatizaciju i segregaciju zbog duboko ukorenjenih i rasprostranjenih predrasuda i neinformisanosti. Broj pritužbi povereniku za zaštitu ravnopravnosti zbog diskriminacije osoba sa invaliditetom porastao je 2012. godine deset puta, a pritužbe su se odnosile na sve oblasti društvenog života. Najviše pritužbi u 2012. godini odnosilo se na diskriminaciju na osnovu invaliditeta – svaka peta, odnosno gotovo 20 odsto. Osnovni principi ljudskih prava sadržanih u UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom su dostojanstvo, samostalnost, nediskriminacija i jednakost, učestvovanje, inkluzija i pristupačnost i poštovanje različitosti.

Osobe sa invaliditetom u Republici Srbiji suočavaju se u obavljanju svakodnevnih aktivnosti sa preprekama prilikom korišćenja prevoza, ulaska i kretanja kroz privatne i javne zgrade, pri upotrebi kućnih aparata, elektronskih i digitalnih sistema, usluga i proizvoda. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom potvrđena zakonom Republike Srbije u članu 9. opisuje pristupačnost koja uključuje, pored pristupačnog fizičkog okruženja i prevoza i pristup informacijama i komunikacijama kao i eliminaciju prepreka u

826 <http://popis2011.stat.rs/>.

izgrađenom okruženju, stavljajući znak jednakosti između urbanih i ruralnih sredina.⁸²⁷ Stanovanje osoba sa invaliditetom predstavlja jedan od gorućih problema u oblasti pristupačnosti i direktno utiče na izolovanost osoba sa invaliditetom i obim njihovog socijalnog učestvovanja.

Zakon o planiranju i izgradnji⁸²⁸ u članu 5. određuje da objekti javne i poslovne namene moraju ispuniti uslov da osobama sa invaliditetom, deci i starijim osobama omogući odgovarajući pristup i kretanje. U članu 145. spominje se uklanjanje prepreka za osobe sa invaliditetom. Institucije poput pošte i policije gde građani ostvaruju građanska prava, i dalje su u najvećoj meri nedostupne za osobe sa invaliditetom. Javne zgrade kao što su škole, bolnice, banke, vladine zgrade, pošte, takođe moraju biti potpuno pristupačne svima. Zakoni koji regulišu ovu oblast u Srbiji su Zakon o stanovanju,⁸²⁹ Zakon o održavanju stambenih zgrada,⁸³⁰ Pravilnik o tehničkim standardima pristupačnosti.⁸³¹ Tokom 2013. godine Poverenik za zaštitu ravnopravnosti objavio je Izveštaj o pristupačnosti poslovnih zgrada državnih organa osobama sa invaliditetom.⁸³²

Ukupno je proverena pristupačnost 23 državna organa, a glavni elementi pregleda pristupačnosti bili su: ulaza (postojanje platforme ili rampe), pisarnica, toaleta i liftova. Samo tri objekta u potpunosti su zadovoljila standarde pristupačnosti. Osnov za izveštaj o pristupačnosti poslovnih zgrada državnih organa jeste povećanje broja pritužbi upućene povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Zaštitnik građana je povodom dana osoba sa invaliditetom, 3. decembra, apelovao na sve javne ustanove da svoje objekte i rad učine dostupnim svim građanima, a prostorije u kojima

827 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori", br.42/2009.

828 Zakon o planiranju i izgradnji "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 81/2009 – ispr., 64/2010 – odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – odluka US i 50/2013 – odluka US.

829 "Sl.glasnik RS", br. 50/92, 84/92 – ispr., 33/93, 67/93, 46/94, 47/94 –ispr., 48/94, 44/95 – dr. zakon, 49/95, 16/97, 46/98, 26/2001, 101/2005 – dr. zakon i 99/2011.

830 "Sl.glasnik RS", br.44/95, 46/98, 1/2001 – odluka USRS, 101/2005 – dr. zakon, 27/2011 – odluka US i 88/2011

831 Pravilnik o tehničkim standardima pristupačnosti "Sl. glasnik RS", br. 46/2013.

832 Izveštaj o pristupačnosti poslovnih zgrada državnih organa osobama sa invaliditetom, Poverenik za rodnu ravnopravnost, maj 2013.

je njegova kancelarija u potpunosti su prilagođene. U svojim iskazima osobe sa invaliditetom govore o slabom kvalitetu površina kolovoza i trotoara (rupe, otvoreni šahtovi, nepropisno postavljen urbani mobilijar), ivičnjaka, nedostatku taktilnih traka, nedostatku zvučnih semafora. Situacija je posebno kritična u ruralnim sredinama.⁸³³

Članovi 27–29. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom⁸³⁴ određuju diskriminaciju u vezi sa prevozom. Diskriminacijom se smatra odbijanje da se preveze putnik sa invaliditetom, kao i da se pruži fizička pomoć putniku, utvrđivanje određenih nepovoljnih uslova za prevoz, naročito kada je reč o uslovima plaćanja. Gradsko saobraćajno preduzeće Beograd ima ugovor o prevozu članova udruženja osoba sa invaliditetom od 2004. godine da obavlja prevoz i raspolaže sa 16 kombi vozila od kojih je u funkciji 5, prema navodima Udruženja distrofičara Beograda.

U okviru Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji navodi se da je neophodno adaptirati saobraćajnu infrastrukturu i prevozna sredstva u javnom prevozu (posebna mera 14.) uklanjanjem barijera u svim granama saobraćaja, zamenom nepristupačnih prevoznih sredstava i razvijati primenu principa paralelnog koleseka u organizaciji javnog prevoza za osobe sa invaliditetom.⁸³⁵ Treba napomenuti da je situacija u drugim gradovima još nepovoljnija u odnosu na Beograd. U manjim sredinama kao što je opština Velika Plana ne postoji pristupačan javni prevoz sem u obliku kombi prevoza Udruženja osoba sa invaliditetom. Zakon o povlasticama u unutrašnjem putničkom saobraćaju invalidnih lica⁸³⁶ u članu 3 nabraja koje osobe sa invaliditetom imaju pravo na povlasticu od 75 odsto od redovne cene za putovanje železničkim, drumskim i pomorskim, odnosno rečnim saobraćajem, u toku jedne godišne pravo se ostvaruje u okviru šest putovanja, što može značajno ograničiti putovanja osoba sa invaliditetom.

833 Holistički izveštaj 2013: nagledaj svoja prava, Monitoring prava osoba sa invaliditetom u RS, Centar za orijentaciju društva, 2013

834 Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS", br. 33/2006

835 Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (2007–2015), "Sl. glasnik RS", br. 55/05 i 71/05.

836 "Sl. glasnik RS", br. 22/93, 25/93 – ispr. I 101/2005 – dr. zakon.

Iz Asocijacije tumača srpskog znakovnog jezika istakli su da na 1000 gluvih i nagluvih u Srbiji radi jedan tumač za znakovni jezik, što je alarmantno obzirom da je 30.000 onih kojima je tumač potreban.⁸³⁷ Neposredno posle objavljivanja ovih podataka pripremljen je i Nacrt zakona o upotrebi znakovnog jezika.

Tokom monitoringa individualnih iskustava, kao jedna od najproblematičnijih oblasti za osobe sa invaliditetom pokazala se oblast osiguranja prihoda i usluga podrške, koja se zapravo odnosila na sferu socijalne zaštite.⁸³⁸ Pošto 70 odsto osoba sa invaliditetom živi u siromaštvu, a osoba sa invaliditetom u Srbiji, prema najnovijoj statistici ima oko 580.000, izvodi se zaključak da su izdvajanja države objektivno velika, a ipak nedovoljna za osnovne životne potrebe korisnika materijalne pomoći.⁸³⁹ Navode se primeri kako država putem subvencionisanja troškova javnog prevoza, tv pretplate, info stana, troškova fiksne i mobilne telefonije pokušava da popravi materijalni položaj osoba sa invaliditetom, ali i to da su administrativne procedure za realizaciju ovih beneficija komplikovane.⁸⁴⁰

Osobe sa invaliditetom koje su smeštene u rezidencijalnim ustanovama u najvećoj meri lišene su samostalnosti u odlučivanju kao jednog od ključnih principa ljudskih prava i principa učestvovanja, inkluzije i pristupačnosti, budući da je ova grupa osoba sa invaliditetom među najisključenijim građanima u društvu. Kriterijumi za korišćenje usluga u zajednici koje podržavaju deinstitucionalizaciju često nisu u funkciji deinstitucionalizacije i socijalne inkluzije zbog njihove restriktivnosti, ograničenih kapaciteta i raspoloživosti usluga u zajednici.

837 Holistički izveštaj 2013: nagledaj svoja prava, Monitoring prava osoba sa invaliditetom u RS, Centar za orijentaciju društva, 2013.

838 Čak 71,67 odsto ispitanika nema pristup potrebnoj usluzi podrške, 41,67 odsto ispitanika nema mogućnost uticaja na donošenje odluka i izbor usluge koju će dobiti kao ni na njen kvalitet i obim. Usled toga veoma je ugrožen i princip dostojanstva, čak kod 28,33 odsto ispitanika. Izvor: Holistički izveštaj 2013, nagledaj svoja prava, Monitoring prava osoba sa invaliditetom u RS, Centar za orijentaciju društva, 2013.

839 Holistički izveštaj 2013: nagledaj svoja prava, Monitoring prava osoba sa invaliditetom u RS, Centar za orijentaciju društva, 2013.

840 Isto.

Preporuke

- Ojačati normativni okvir na lokalnom nivou u cilju izrade strateških dokumenata i opredeljenih budžetskih sredstava za uklanjanje barijera;
- unaprediti normativni okvir koji bi preciznije odredio tehničke smernice u oblasti javnih informacija i elektronske komunikacije osoba sa invaliditetom;
- usvojiti zakon o upotrebi znakovnog jezika kao i zakone o upotrebi psa vodiča, kao i upotreba faksimila;
- poboljšati pristup zdravstvenim uslugama i servisima za osobe sa invaliditetom, od fizičke/arhitektonske dostupnosti objektima i odgovarajućih adaptacija medicinske opreme i procedura, do pronalaženja alternativnih vidova komunikacije sa osobama sa invaliditetom;
- obezbediti dodatnu obuku medicinskog osoblja za rad sa osobama sa invaliditetom;
- promovisati alternativne načine medicinske rehabilitacije;
- doneti odgovarajući akt kojim će se urediti servisi podrške učenicima sa invaliditetom, pri čemu se naročito mora voditi računa o pristupačnosti zgrada školskih ustanova i dostupnosti udžbenika svakom učeniku u skladu sa njegovim potrebama;
- . zakonskim i podzakonskim aktima državu izjednačiti sa ostalim poslodavcima u pogledu načina ispunjavanja obaveze zapošljavanja osoba sa invaliditetom;
- težiti potpunom ukidanju instituta lišenja poslovne sposobnosti koji onemogućava poštovanje prava na rad osoba sa invaliditetom;
- obezbediti transparentnost budžetskog fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- obezbediti punu implementaciju zakonodavnog okvira i razviti širok spektar usluga koje olakšavaju zapošljavanje i zadržavanje zaposlenja osoba sa invaliditetom.

Romi: porast govora i broja zločina iz mržnje

Položaj Roma u Srbiji i dalje karakteriše diskriminacija, kršenje osnovnih prava i život u ekstremnom siromaštvu. Prema poslednjem popisu iz 2011. godine,⁸⁴¹ u Srbiji živi 147.604 Roma, što je manje od realnog broja. Prema zvaničnoj statistici, Romi čine 2,05 odsto opšte populacije, međutim, romske i mnoge međunarodne organizacije su u više navrata procenile da je pravi broj Roma u opštoj populaciji Srbije približno četiri puta veći od onog koga prikazuje zvanična statistika.⁸⁴² Pretpostavlja se da Roma ima između 600.000 i 800.000, ali se mnogi na popisu, iz straha, nisu izjasnili kao Romi. Iako se u izvesnim oblastima uočava skroman napredak, naročito kada je reč o unapređenju zakonodavnog okvira i donošenju strateških dokumenata, kontinuirano kršenje prava, rastuće prisustvo govora mržnje u medijima i sve veći porast napada na Rome zahtevaju pažnju i angažovanje svih aktera u društvu, prvenstveno državnih institucija.

Unapređenje zakonodavnog okvira i donošenje strateških dokumenata predstavlja važan korak ka poboljšanju opšteg položaja Roma. Ipak, sprovođenje ovog okvira nije na zadovoljavajućem nivou i podrška predstavnika vlasti je i dalje uglavnom deklarativna. Nedostatak sredstava nije i ne može biti opravdanje za to. Namenjena sredstva, umesto na administriranje samih projekata moraju efikasnije i transparentnije da se troše, uz procenu i uvažavanje potreba najugroženijeg stanovništva. Strateški dokumenti i prateći akcioni planovi ne treba da imaju za cilj da zadovolje formalne zahteve Evropske unije, već da pokažu čvrsto opredeljenje države i konkretan i odgovoran plan za ostvarivanje ovog opredeljenja.

U Srbiji se nastavlja ugrožavanje ekonomskih i socijalnih prava koje naročito pogađa Rome, kao najsiromašnije građane Srbije. Među ovim pravima, stanovanje ostaje jedan od gorućih problema Roma. Značajan broj Roma i dalje živi u neformalnim naseljima u uslovima koji su ispod

841 <http://popis2011.stat.rs/>.

842 „Romkinje progovaraju“, Izveštaj iz senke, Bibija Romski ženski centar, Beograd, 2013.

svakog standarda koji omogućava dostojanstven život. Uslovi za život u romskim naseljima uglavnom su ispod ljudskog dostojanstva. U Srbiji ima 750 romskih naselja od kojih je 500 neuslovno i nehigijensko.⁸⁴³ Oko 400.000 Roma živi u potpuno neuslovnim naseljima.⁸⁴⁴ Samo u Beogradu, u 147 romskih naselja živi blizu 57.000 ljudi.⁸⁴⁵ Iako je prethodni akcioni plan za stanovanje predviđao unapređenje, ne samo zakonodavnog okvira već i konkretnih uslova za život u romskim naseljima, u potpunosti je ostao nerealizovan. Osim toga, Zakon o legalizaciji,⁸⁴⁶ usvojen 2013. godine, nije uvažio specifičnosti Roma koji žive u neformalnim naseljima i zbog toga nije mogao da računa na njihov odziv za legalizaciju. U prethodnih nekoliko godina zabeleženo je dvadesetak prinudnih iseljenja, od kojih su neka uključivala po više desetina, pa i stotina ljudi, što jasno upućuje na to da veliki broj Roma koji žive u neformalnim naseljima svakodnevno strepi od novih iseljenja.⁸⁴⁷

Kada je reč o drugim pravima, situacija je unekoliko bolja. Iako je izvestan napredak uočen u obrazovanju i pružanju zdravstvene zaštite, i u ovim oblastima postoje brojni problemi. Naročito zabrinjava postojanje segregacije u obrazovanju i neodlučnost države da nađe rešenje kako bi se ona okončala. Ostvarivanje prava u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite često prati diskriminacija i sve češće pritužbe Roma na nju.⁸⁴⁸ Istovremeno, nezaposlenost nesrazmerno više pogađa Rome, kako zbog izostanka obrazovanja, tako i zbog predrasuda koje poslodavci imaju prema njima.

Programi zapošljavanja Roma ne smeju da dodatno homogenizuju Rome na jednom mestu kao što je slučaj sa reciklažnim centrima koji se otvaraju u neposrednoj blizini romskih naselja i koji doprinose stvaranju trostruke segregacije – u zapošljavanju, stanovanju, i obrazovanju. Socio-ekonomski uslovi i marginalizovanost romske zajednice imaju negativan

843 "Dve trećine nehigijenskih", Izvor: Pregled, 19. novembar 2013.

844 Isto.

845 "Strah od zime u romskim naseljima", Izvor: RTS, 11. novembar 2013.

846 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_legalizaciji_objekata.html.

847 <http://www.minoritycentre.org/sh/actuals/saop%C5%A1tenje-povodom-me%C4%91unarodnog-dana-roma-i-romkinja>.

848 Isto.

uticaj na zdravlje i informisanost o zdravlju Roma. U poređenju s opštom populacijom, Romkinje i deca imaju nedovoljan pristup zdravstvu, a brojna istraživanja pokazuju da veliki broj Roma u Srbiji nema zdravstveno osiguranje.⁸⁴⁹ Romi u marginalizovanim naseljima lošije su informisani o zdravstvenim rizicima i pitanjima kao što su zdravlje reproduktivnih organa i poznavanje načina prenošenja virusa HIV. Smrtnost dece u romskim naseljima opala je za 50 odsto u odnosu na 2005. godinu, ali je i dalje dvostruko veća u odnosu na prosek.⁸⁵⁰

Ipak, najveću zabrinutost izaziva porast zločina iz mržnje prema Romima, zabeležen tokom 2013. godine. Nažalost, tačni podaci o broju žrtava ne postoje, a organizacije za ljudska prava na osnovu svojih slučajeva prate trendove i obaveštavaju javnost. Značajan broj Roma i dalje ne prijavljuje ove napade institucijama, imajući podozriv odnos s obzirom na prethodno iskustvo nesankcionisanja ovih napada, ali i zbog sekundarne viktimizacije koju su mnogi iskusili u policiji. Čak i kad se identifikuju mogući počinioci, mržnja kao motiv se retko uzima u obzir pri kvalifikovanju dela, a presude, oko ili ispod zakonskog minimuma ne sprečavaju, već ohrabruju njihove počinitelje.

Ovo ne iznenađuje imajući u vidu sve ozbiljnije jačanje predrasuda prema Romima među većinskim stanovništvom koje se ogleda i u sve većoj etničkoj distanci prema njima.⁸⁵¹ Deo ksenofobičnog i nacionalistički nastrojenog većinskog stanovništva je Rome stavio na sam vrh spiska onih koje mrze. Komentari na medijskim sajtovima i socijalnim mrežama prepuni su poziva na linč, fizički obračun, ograničenje prava ili diskriminaciju Roma. Mediji, takođe imaju značajnu ulogu u bujanju antiromskog sentimenta. Oni nastavljaju sa senzacionalističkim i tendencioznim izveštavanjem, a neretko svojim izveštavanjem produbljuju predrasude, umesto da ih smanjuju.

U novembru 2013. godine u Zemun Polju došlo je do rasno motivisanih nemira. Grupa od oko 200 pripadnika većinskog stanovništva izašla je na ulice uz povike „Nećemo Cigane, nećemo šugul!“, „Cigani šugavi, izađite

849 Izvor: *Politika*, 18. mart 2013.

850 *“Siromaštvo i nezaposlenost – najveći problemi Roma”*, Izvor: *Politika*, 9. april 2013.

851 Isto.

napolje!”, “Koljite Cigane!” “Ubij, zakolji, da Cigan ne postoji!”, “Pobićemo vas!”, “Bežite iz Zemun polja!”, “Iselićemo Cigane!”⁸⁵² itd. Iste noći, grupa mladića je nasrtala na Rome i Romkinje, vređajući ih na nacionalnoj osnovi i preteći nasiljem. U tom periodu, većina Roma/kinja iz ovog naselja izbegavala je da izlazi iz svojih stanova plašeći se za život i bezbednost, a mnogi su bili prinuđeni da napuste svoje domove i sklone se kod prijatelja i rođaka.

I odnosu na ove višednevne incidente koji su se događali i svakodnevnih pozive na linč ove etničke grupe posebno zabrinjava postupanje nadležnih organa, pre svega policije, koja je bila prisutna tokom protesta na kome su se čuli pozivi na rasnu i nacionalnu mržnju i netrpeljivost, a koja po saznanjima Regionalnog centra za manjine⁸⁵³ nije preduzela ništa da ih spreči. Istovremeno, po rečima stanovnika naselja, predstavnicima gradskih vlasti koja ih je posetila na njihov poziv, savetovala im je da se zatvore u svoje kuće i „obrate pažnju na higijenu”⁸⁵⁴. Predrasude su duboko ukorenjene među onima koji bi prvi trebalo da reaguju protiv svih oblika rasizma i zaštite žrtve rasističkog nasilja. U ovakvim situacijama neophodno je da nadležne institucije blagovremeno reaguju na antiromske proteste i spreče svako okupljanje koje može dovesti do daljeg progona romskog stanovništva u Zemun Polju i u drugim mestima u Srbiji.

Eskalacija ovog rasističkog divljanja u direktnoj je vezi sa senzacionalističkim novinskim člankom koji je objavljen u Večernjim novostima 30. oktobra pod nazivom „Zemun polje: Šuga među osnovcima!”⁸⁵⁵ U ovom tekstu se bez ikakve ograde prenosi izjava jednog od roditelja dece koji pohađaju oš „Ilija Birčanin”, a koji za pojavu šuge okrivljuje Rome koje su se tu doselili. Ovo je jedan od primera neodgovornog novinarskog izveštavanja koji je u direktnoj vezi sa neposrednim rasističkim nasiljem. Takođe, nakon što je vest iz Grčke o plavookoj romskoj devojčici⁸⁵⁶ nekritički preu-

852 *“Zemun Polje: Oko 200 građana šetalo uz povike “Ubij, zakolji, da Cigan ne postoji!”*, Izvor: *Blic*, 5. novembar 2013.

853 <http://www.minoritycentre.org/sh/actuals/rasisti%C4%8Dki-nemiri-u-zemun-polju-zahtevaju-neodlo%C5%BEnu-reakciju-dr%C5%BEave>.

854 Isto.

855 *“Zemun polje: Šuga među osnovcima!”*, Izvor: *Večernje novosti*, 30. oktobar 2013.

856 *“Pogledajte: Plavokosa devojčica plesala za pare!”*, Izvor: *Alo*, 21. oktobar 2013.

zeta u domaćim medijima, grupa skinheada je pokušala da oduzme dete svetlije puti od njenih roditelja pripadnika romske nacionalne manjine⁸⁵⁷. Ni u jednom slučaju se nisu oglasila profesionalna novinarska udruženja, političke partije ili šira javnost.

Takođe, u januaru 2013. godine nepoznate osobe bacile su Molotovljevi kokteli na kuću romske porodice Asanović u Borči. Veća tragedija je izbegnuta brzom reakcijom ukućana koji su sprečili da se vatra proširi na drvenu konstrukciju krova i tako zahvati čitavu kuću, ali i pukim slučajem, jer izgreznici nisu uspjeli da zapaljivu napravu ubace kroz prozor. O incidentu je blagovremeno obavještena policija čiji su se službenici pojavili na mestu dešavanja i obavili uviđaj. Policija nakon događaja nije slala patrole u obilazak niti se interesovala za njihovu bezbednost.⁸⁵⁸ Ovo je samo jedan u nizu sve učestalijih napada pripadnike romske manjine, a motiv mržnje i netrpeljivosti zasnovane na etničkoj ili rasnoj pripadnosti čest je uzrok ovakvih događaja.

Izmenama Krivičnog zakonika Srbije krajem 2012. godine, članom 54. uveden je zločin iz mržnje kao posebna, odnosno obavezujuća otežavajuća okolnost za izricanje kazni za dela učinjena iz mržnje na osnovu rase, verispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Za kršenje prava nacionalnih manjina sudije uglavnom izriču uslovne kazne i pokreću prekršajne, a ne krivične postupke.⁸⁵⁹ Izuzetno blaga kaznena politika ne motiviše žrtve nasilja da ga prijave, niti postoje precizni statistički podaci o tome ko su najčešće mete huligana i nasilnika. Najčešća meta huligana kad je reč o nacionalnim manjinama su pripadnici romske populacije. Često izlivi besa završavaju smrtnim ishodom, samo zbog različite boje kože. Država mora da obezbedi i štiti prava nacionalnih manjina, među kojima je i ravnopravno učešće u javnim poslovima i političkom životu. Takođe, ne postoje precizni podaci koliko je pripadnika nacionalnih manjina zastupljeno u organima javne vlasti.

857 "Skinhedi Romu hteli da otmu dete", Izvor: *Blic*, Beta, 22. oktobar 2013.

858 <http://www.minoritycentre.org/sh/actuals/ba%C4%8Den-molotovljevi-koktel-na-ku%C4%87u-romske-porodice-u-bor%C4%8Di>.

859 "Blage kazne za zločin iz mržnje", Izvor: *Danas*, 11. maj 2013.

Romi su jedna od najmarginalizovanih društvenih grupa u Srbiji. Siromaštvo i dugotrajna i višestruka isključenost, praćena diskriminacijom za posledicu imaju znatno lošiji položaj Roma u odnosu na ostale kategorije stanovništva. Romima je najurgentnije potrebno ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu (u nemogućnosti ostvarivanja prava na rad) i prava na stanovanje, s tim što se u oblasti stanovanja prioritet daje obezbeđivanju krova nad glavom, bez neophodnosti da se obezbede sve komponente onoga što čini adekvatni smeštaj.⁸⁶⁰ Posle toga dolazi ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu. Pravo na obrazovanje je u ovom trenutku pravo kome, kako se čini, Romi poklanjaju najmanje pažnje, budući da, u svesti ekstremno socijalno ugroženih, pre nego što se počne sa obrazovanjem dece, moraju da se zadovolje prioritete dnevnih potrebe. To se odnosi na Rome koji poseduju lične dokumente, dok onima koji ih ne poseduju, neka od pomenutih prava ostaju uskraćena. Sprovedenjem zakona i akcionih planova, kao i mera afirmativne akcije, može se postići napredak, ali te mere ne treba da budu usmerene samo na konkretno poboljšanje položaja romske populacije i stepena uživanja prava, već i na promenu svesti većinskog stanovništva u odnosu na Rome. Tek sa promenom svesti većinskog stanovništva može se očekivati da će doći do pomaka u pravcu ravnopravnog uživanja prava.

Zaključci i preporuke

- Poboljšati pristup zdravstvenoj zaštiti za romsku populaciju;
- Preduzeti sve mere kako bi se sprečila segregacija u školama;
- Obezbediti neophodna sredstva za adekvatan smeštaj Roma koji žive u neuslovnim naseljima;
- Kontinuirana akcija za iskorenjivanje predrasuda prema Romima preko medija i obrazovnog sistema;
- Preduzeti sve mere za suzbijanje govora i zločina iz mržnje i adekvanto sankcionisati takve incidente.
- Neophodna edukacija policije i promena njenog ponašanja u odnosu na Rome;

860 „Zaštita Roma od diskriminacije“, Praxis, Beograd, 2013.

Starije osobe: u visokom riziku od diskriminacije

Starije osobe pripadaju onoj kategoriji čija su prava kontinuirano ugrožena. Ugrožavanje prava počinje u porodici, a nastavlja se u ustanovama za zbrinjavanje starijih osoba, ne samo zbog nedovoljne edukacije osoblja, već i zbog toga što stariji ne znaju dovoljno o sopstvenim pravima, kao i nedovoljno obezbeđenih mehanizama zaštite i nerazrađenih standarda kvaliteta nege. Za zemlju čija je populacija prilično stara, ne samo u poređenju sa Evropom već i sa svetom, Srbija još uvek ne sprovodi zakonske norme u oblasti zaštite prava starijih osoba na adekvatan način. Zakonodavni okvir koji reguliše ovu oblast je bio dopunjen tokom 2013. godine, ali bi ga trebalo revidirati kako bi na odgovarajući način regulisao pitanje zaštite prava starijih osoba.

Najznačajnija dva dokumenta u nacionalnom zakonodavstvu koja garantuju zaštitu prava starijih osoba su Ustav Republike Srbije usvojen 2006. godine i Zakon o zabrani diskriminacije⁸⁶¹ (2009). Osim njih, treba pomenuti još i Zakon o socijalnoj zaštiti,⁸⁶² Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Nacionalnu strategiju o starenju od 2006–2015. godine,⁸⁶³ Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije (2013), Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite (2013),⁸⁶⁴ Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti (2012), Uredba o mreži ustanova socijalne zaštite (2012)⁸⁶⁵ i Pravilnik o vođenju evidencije o korisnicima i dokumentacije o stručnom radu u ustanovama socijalne zaštite.⁸⁶⁶

861 "Sl. glasnik RS, br. 22/2009.

862 Sl. glasnik RS, br. 24/2011.

863 Sl. glasnik RS, br. 76/2006.

864 Sl. glasnik RS, br. 42/2013.

865 Sl. glasnik, br. 16/2012.

866 Sl. glasnik RS, br. 63/93 i 10/2006.

U junu 2013. godine Vlada je usvojila Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije pri čemu su izdvojene posebno osetljive društvene grupe. Naglašeno je da su starije osobe među devet najosetljivijih društvenih grupa koji su u Srbiji u visokom riziku od diskriminacije. Takođe, od navedenih zakonskih dokumenata, unapređenju normativnog okvira bi doprinele izmene Zakona o socijalnoj zaštiti tako da se reguliše tako da za starije osobe budu osnovane ustanove domskog smeštaja koje pokrivaju samo tu ciljnu grupu. Potrebno je izmeniti i Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite kako bi bio jasniji i lakše upotrebljiv.⁸⁶⁷ Navedeni Pravilnik je nedovoljno jasan i ostavlja prostor za različita tumačenja. Stoga bi trebalo izmeniti i unaprediti zakonodavni okvir i podzakonske akte, odnosno edukovati korisnike usluga u ustanovama za zbrinjavanje starijih osoba o njihovim pravima, kako bi se i u praksi unapredila zaštita prava starijih osoba.

Da u praksi postoje veliki problemi pri primeni zakona koji se odnose na starija lica, svedoči i slučaj Desanke Popović. Naime, kada je ova 90-godišnja osoba u staračkom domu u Mladenovcu pala iz kolica i zadobila prelome više kostiju, beogradska Hitna pomoć je nije prevezla do dežurne zdravstvene ustanove, Instituta za ortopedsko-hirurške bolesti „Banjica” zato što „nije u njihovom rejonu”.⁸⁶⁸ Hitna služba u Mladenovcu nije imala raspoloživ sanitet, dok je mladenovački Dom za starije osobe „Lug” jedini mogao da organizuje prevoz, tražio za tu uslugu 8000 dinara. Ovde treba napomenuti da, prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju⁸⁶⁹ i Zakonu o zdravstvenoj zaštiti⁸⁷⁰ svaki nepokretan osiguranik ima pravo i na prevoz do zdravstvene službe.⁸⁷¹ Ovo pravo je grubo prekršeno u pomenutom slu-

867 „Stari ljudi nedovoljno zaštićeni i zbrinuti”, *Tanjug*, 11. april 2014.

868 „Nepokretni čekaju red za sanitet”, B. Radivojević, *Večernje novosti*, 24. mart 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:484162-Nepokretni-cekaju-red-za-sanitet>.

869 Član 38. Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službeni glasnik RS br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012. – odluka US i 119/2012.

870 Član 88, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012 i 45/2013 – dr. zakon).

871 Isto.

čaju, koji ukazuje na teškoće sa kojima se starije osobe suočavaju pri ostvarenju prava na zdravstvenu zaštitu, kao i na nedostatak zadovoljavajuće primene postojećeg zakonodavnog okvira u oblasti zaštite prava starijih osoba. Treba naglasiti i da starije osobe često imaju po nekoliko hroničnih bolesti koje podrazumevaju kontinuirano lečenje i zdravstvenu negu, te imaju i veću potrebu za zdravstvenom zaštitom.⁸⁷² Nepokretne starije osobe se suočavaju sa dodatnim problemom budući da ne mogu da odu do izabranog lekara, te je nabavka lekova o trošku osiguranja problematična.

Iz navedenog se može zaključiti da su problemi sa kojima se suočavaju starije osobe brojni, a bitno je istaći i statističke podatke koji ukazuju na to da je Srbija među najstarijim nacijama u svetu. Naime, demografski trend starenja stanovništva u Srbiji postoji već 60 godina, a uzroci su, između ostalog, dugogodišnji negativni prirodni priraštaj i iseljavanje mladih iz zemlje. Tako je Srbija sada među prvih pet zemalja u svetu sa najstarijom populacijom, iza Nemačke, Italije, Bugarske, Austrije i Grčke.⁸⁷³ U 2002. godini, prosečna starost građana Srbije bila je 40,2 godine, a deset godina kasnije 42,2 godine. U ukupnoj populaciji, njih 17.3 odsto čine osobe koje su starije od 65 godina.

Iako je proces globalnog "starenja" karakterističan za sve evropske zemlje, u Srbiji se odvija mnogo brže. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, 1950. godine u Srbiji je živelo 235.000 ljudi starijih od 65 godina, a prema najnovijem popisu iz 2011. godine, bilo je 1,247.915 građana starijih od 65 godina.⁸⁷⁴ Prosečna starost stanovništva je povećana za dve godine, a osoba starijih od 65 godina je za tri procenta više nego mlađih od 15 godina. Jasno je da živimo u društvu u kome je procenat učešća osoba starijih od 65 godina veliki i da je taj trend u konstantnom porastu. Stoga je važno prilagoditi usluge zdravstvene i socijalne zaštite njihovim potrebama, omogućiti im da aktivno učestvuju u životu zajednice i

872 „Srbi među pet najstarijih nacija u svetu“, Ivana Nikoletić, *Danas*, 23. mart 2014. http://www.danas.rs/dodaci/biznis/srbi_među_pet_najstarijih_nacija_u_svetu.27.html?news_id=278514

873 Isto.

874 „Ubrzano starenje izazov za društvo“, K. Živanović, *Danas*, 2. novembar 2013.

prekinuti "teror mladosti", dugogodišnji trend diskriminacije starijih osoba, koji se još naziva i "ejdžizam".⁸⁷⁵

Ova pojava je rasprostranjena i gotovo institucionalizovana, a obuhvata sve strukture društva. Intenzitet "ejdžizma" se kreće od predrasuda, do diskriminacije i može se smatrati direktnim proizvodom socijalizacije i usvojenog sistema vrednosti. Stereotipi utiču na starije osobe i dovode do njihovog povlačenja iz društvenog života.⁸⁷⁶ Isto tako, starije osobe su veoma često žrtve porodičnog nasilja i ekonomske eksploatacije. Iako rasizam i seksizam jesu najviše istraživane vrste predrasuda, "ejdžizam" je podjednako surov i rasprostranjen oblik diskriminacije, pa bi rešavanju problema koje direktno uzrokuje starijim građanima, strukture vlasti trebalo ozbiljno da se posvete.

Najefikasniji način borbe protiv "ejdžizma" jeste aktivno starenje, odnosno omogućavanje starijim osobama da učestvuju u različitim kreativnim, edukativnim i rekreativnim aktivnostima. Tu spadaju sve aktivnosti koje pospešuju aktivno učešće starijih osoba, kao što su univerziteti za treće doba, časovi kompjutera, kao i raznorazne manifestacije na kojima učestvuju penzioneri. U Srbiji je koncept aktivnog starenja još uvek nedovoljno razvijen i većih manifestacija namenjenih starijima i dalje nema u dovoljnom broju, naročito u manjim sredinama.

Međutim, treba navesti i jedan pozitivan primer, a to je grad Kragujevac, gde se tradicionalno održava Festival stvaralaštva starih, a organizuju se i brojne tribine o aktivnom starenju.⁸⁷⁷ Takođe, svakog utorka u prostorijama Crvenog krsta u ovom gradu okupljaju se penzioneri koji žele da nastave aktivan život uz poeziju, slikanje, muziku i druženje.⁸⁷⁸ Sledeći po-

875 Termin „ejdžizam“ (engl. Ageism) podrazumeva diskriminaciju baziranu na godinama starosti, odnosno nejednak tretman ili uskraćivanje nekog prava zbog godina starosti, od strane pojedinca ili organizacije. U SAD, gde je ovaj termin i nastao, ovu pojavi još zovu i „teror mladosti“. <http://www.pravapomoc.rs/pitali-ste/ejdžizam-diskriminacija-starih/>.

876 "Starost i predrasude", Zorana Simić i Slobodan Simić, Zdravstvena zaštita vol. 37, br. 1, 2008, str. 53–57.

877 "Završen Festival stvaralaštva starih", RTK, 8. oktobar 2013. <http://www.rtk.co.rs/kragujevac/item/12020-završen-festival-stvaralastva-starih>.

878 „Kutak za kvalitetnije starenje“, RTK, 25. april 2014, <http://www.rtk.co.rs/drustvo/item/15541-kutak-za-kvalitetnije-starenje>.

zitivani primer je, svakako grad Novi Sad, koji je jedina lokalna samouprava u Srbiji sa Kancelarijom za starije osobe, otvorenom početkom marta 2014. godine.⁸⁷⁹ Budući da je trend starenja stanovništva naročito izražen u Vojvodini, otvaranje ove kancelarije koja će se baviti analizom, organizovanjem, unapređenjem i inovativnošću brige o starima, važan je korak u unapređenju zaštite prava starijih osoba.

Još jedan problem sa kojim se suočavaju starije osobe jeste loša finansijska situacija. Prosečna penzija u 2013. godini je bila 25.439 dinara, dok je penzija poljoprivrednika bila 10.158 dinara,⁸⁸⁰ a sve je veći broj starijih ljudi kojima doprinosi nisu uplaćivani redovno ili uopšte nisu. Statistički podaci pokazuju da 330.000 ljudi sa 65 i više godina nije u penzijskom sistemu i nemaju redovne mesečne izvore prihoda. Svaka dvanaesta starija osoba u Srbiji ne prima penziju samo zato što nije ispunila zakonski minimum od 15 godina uplaćivanja doprinosa.⁸⁸¹ Treba takođe uzeti u obzir i da zbog generalno teške ekonomske situacije u zemlji, osobe koje primaju penziju tim novcem često finansijski pomažu svojoj deci i unucima. Stoga iznenađujuće rezultati ankete o prihodima i uslovima života koje je objavio Republički zavod za statistiku, u delu koji se bavi osobama starijim od 65 godina. Naime, rezultati pokazuju da su u Srbiji osobe starije od 65 godina i penzioneri najmanje izloženi riziku da postanu siromašni.⁸⁸² To je iznenađujuće utoliko više, ako se uzmu u obzir podaci centara za socijalni rad koji svedoče da su upravo starije osobe najsiromašnije, da najčešće žive same i da su najređe korisnici novčane pomoći, iako im je najpotrebnija.⁸⁸³

879 „Otvorena kancelarija za starije osobe u Novom Sadu”, *Kurir*, 6. mart 2014, <http://www.kurir-info.rs/otvorena-kancelarija-za-starije-osobe-u-novom-sadu-clanak-1261157>.

880 http://www.croso.rs/statistika/aktuelni_podaci_lat.html.

881 „Statistika i realni život starijih osoba u Srbiji”, Nadežda Satarić, 14. januar 2014. <http://www.inkluzija.gov.rs/?p=23109>.

882 „RZS: u Srbiji četvrtina građana izložena siromaštvu”, *Politika*, 30. decembar 2013, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/RZS-U-Srbiji-cetvrtina-gradjana-izlozena-siromastvu.lt.html>.

883 „Pomoć traži 630,000 siromašnih”, B. Stjelja, *Večernje novosti*, 8. septembar 2013, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:453009-Pomoc-trazi-630000-siromasnih>.

Među najsiromašnijima koji su već u sedmoj deceniji života tek svaki deseti dobija novac od države, a najsiromašnije opštine koje imaju najveći broj starijih osoba imaju najmanji broj korisnika socijalne pomoći.⁸⁸⁴ Bilo bi podjednako važno smanjiti generacijski jaz, odnosno povećati razumevanje i empatiju mladih generacija za starije osobe. Rezultati istraživanja Instituta za pedagoška istraživanja i Gerontološkog društva Srbije "Odnos dece i mladih prema starima", pokazuju da se odnos dece prema starijim osobama s odrastanjem pogoršava. Naime, deca nižeg uzrasta imaju relativno pozitivne stavove o starijim osobama, dok deca višeg uzrasta (14–15 godina) smatraju da su stari neprivlačni, bolesni, staromodni i spori i da se žale više nego ostale društvene grupe.⁸⁸⁵ Međutim, ispitanici su istakli da starije osobe imaju ista prava i slobode kao ostali, što znači da postoji prostor za poboljšanje generalno negativnog stava mladih osoba prema starijima. U tom kontekstu su porodica, javne institucije i država posebno važni pri menjanju negativnih stavova prema starijim osobama. Celokupno društvo ima najveću odgovornost za promenu odnosa prema starijim osobama, što je preduslov za poboljšanje kvaliteta života ove društvene grupe.

Domovi za starije osobe

U Srbiji postoji 48 državnih i 100 privatnih, legalnih domova koji su 2013. godine raspolagali sa ukupno oko 12.000 mesta.⁸⁸⁶ Postoji takođe veliki broj neregistrovanih domova za starije osobe, čiji je tačan broj nepoznat. Ukupan smeštajni kapacitet ne zadovoljava potrebe svih starijih osoba, te su ovi domovi prenaseljeni. Zbog nesklada između ponude mesta u državnim domovima za starije osobe i potražnje za njima, već nekoliko godina privatni sektor aktivno učestvuje u pružanju usluga korisnicima.

884 „Socijala: starci neće da tuže unuke“, B. Stjelja, *Večernje novosti*, 11. jun 2013, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:438511-Socijala-Starci-nece-da-tuze-unuke>.

885 „Od fizičkog do duhovnog lapota“, Jelka Jovanović, *Novi magazin*, 23. januar 2014.

886 „U dom za stare kao po kazni“, RTVB92 3. maj 2014, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=05&dd=03&nav_category=206&nav_id=843553.

Zbog nedostatka kapaciteta, državni domovi ne mogu zbrinuti veliki broj starijih osoba, pa su formiraju liste čekanja, što za posledicu ima otvaranje sve većeg broja privatnih institucija za zbrinjavanje starijih lica.

Što se tiče uslova za život u domovima za starije, u registrovanima je mnogo bolja situacija nego u neregistrovanim domovima, budući da su neki od njih neuslovni i zapravo ne bi ni smeli da postoje. U ovim domovima dolazi do velikih zloupotreba starijih osoba, kao što se dogodilo u jednom beogradskom domu za starije osobe gde je korisniku bila uskraćena hrana, nije bio adekvatno zbrinut i povrh svega su zaposleni pokušavali da mimo njegovog znanja prodaju njegov stan.⁸⁸⁷ Imajući u vidu da su korisnici domova za starije osobe posebno osetljiva grupa, veoma je važno da država sankcioniše ilegalne domove i da se propišu jednaki uslovi koje moraju ispuniti i državni i privatni domovi za starije osobe, kako bi kvalitet usluge bio na istom nivou.

Privatnih domova za starija lica je sve više, što svedoči o povećanju broja starijih osoba u Srbiji i o opštem „starenju” populacije u Srbiji, o čemu je prethodno bilo reči. Međutim, problem sa kojim se suočavaju privatni domovi za starije osobe jeste nedostatak kvalifikovanog osoblja, pri čemu se ne misli na medicinsko osoblje već na socijalne radnike.⁸⁸⁸ Upravo je to jedan od osnovnih razloga zbog koga su privatni domovi često registrovani pod nekom drugom delatnošću, iako se suštinski bave zbrinjavanjem starijih osoba. Stoga je teško doznati tačan broj ovakvih institucija, kao i njihovih korisnika.

Ono što svakako zabrinjava jesu slučajevi brutalnog nasilja koji su evidentirani u domovima za starija lica u Srbiji. Naime, 2013. godinu je obeležio stravičan napad na Olgu Cvetković (86) u Gerontološkom centru Knjaževac, kad je žena napadnuta, polomljena su joj rebra i iskopana oba oka. Od posledica teških povreda, ona je i preminula nekoliko dana nakon napada. Nakon što je povratila svest u niškoj bolnici, Olga Cvetković je optužila medicinsku sestru iz doma za napad, rekavši da je fizički nasrnula

887 „Privatne domove za stare prvo dobro proveriti”, Novine novosadske, 19. septembar 2013. <http://novinenovosadske.rs/privatne-domove-za-stare-prvo-dobro-proveriti/>.

888 „Dugotrajna zaštita starih u sistemu socijalne sigurnosti Srbije”, Natalija Perišić, Socijalna politika i rad, UDC 364–053.9(497.11).

na nju zato što nije želela da uzme lek.⁸⁸⁹ Međutim, mediji su nakon toga izveštavali da je za napad odgovorna druga korisnica doma, koja je sa žrtvom delila sobu mesecima. Inspekcija Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike je utvrdila brojne propuste u Gerontološkom centru u Knjaževcu, uključujući neefikasnu organizaciju rada medicinskih sestara kojih su samo dve u noćnoj smeni, nedovoljan broj negovatelja kao i propust direktora centra da dostavi obaveštenje o incidentnoj situaciji.⁸⁹⁰ Direktor je potom smenjen, ali i dalje nije poznato ko je počinio napad na 86-godišnjakinju i kako je moguće da se takav ozbiljan incident dogodio u ustanovi koja, pre svega treba da garantuje bezbednost korisnicima i dostojanstven život.

Problematično je to što se čak i u registrovanim domovima za starije osobe uočavaju nepravilnosti u radu koje ukazuju na sistemске probleme i mogućnost kršenja prava starijih lica.⁸⁹¹ Državni domovi za starija lica su, po pravilu popunjeni, pa se veliki broj najstarijih građana nalazi na listama čekanja duže vremena. Problem jeste u tome što ne postoji saradnja između centara za socijalni rad i privatnih domova za starije osobe, pa potencijalni korisnici nisu upućeni u alternativne opcije socijalnog zbrinjavanja. Trebalo bi da privatni i državni domovi posluju na istom nivou i pod istim uslovima, radi što bolje zaštite prava starijih osoba, ali to očito nije slučaj.

889 „Olga Cvetković za Večernje novosti: Medicinska sestra mi iskopala oči“, M. Ristović, *Večernje novosti*, 27.mart 2013. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:426511-Olga-Cvetkovic-za-Novosti-Medicinska-sestra-mi-iskopala-oci>.

890 „Izbila oči ženi jer joj je zauzela WC šolju“, alo.rs, 15.mart 2013. <http://www.alo.rs/vesti/hronika/izbila-oci-zeni-fer-joj-je-zauzela-wc-solju/13373>.

891 „Ombudsman: Učestalo kršenje prava starijih lica“, Beta, 30. septembar 2013. <http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2013-09-30/ombudsman-ucestalo-krsenje-prava-starijih-lica>.

Nasilje nad starijim osobama

Društvo generalno ne iskazuje dovoljno brige za svoje najstarije sugrađane, a istraživanja su u 2013. godini pokazala da sve više starijih trpi neki oblik nasilja ili zlostavljanja. Nasilje se najčešće dešava u porodici, daleko od očiju javnosti. Međutim, u 2013. godini, takođe su registrovani slučajevi zlostavljanja starijih osoba i na ulici, odnosno u javnosti. Starije osobe su najčešće izložene fizičkom nasilju, s tim da deo ove društvene grupe takođe trpi psihičko i seksualno zlostavljanje.

Slučajevi nasilja se u centrima za socijalni rad evidentiraju od 2006. godine. Broj slučajeva koje su prijavile starije osobe je od tada u stalnom porastu. Međutim, broj pravosnažnih presuda za ovu vrstu nasilja je i do deset puta manji od ukupnog broja prijavljenih slučajeva.⁸⁹² Dodatni problem je to što starije osobe znatno ređe prijavljuju psihičko zlostavljanje, budući da ga najčešće čine njihovi najbliži, deca i unuci. Ono se najčešće ogleda u pretnjama i verbalnom zlostavljanju, nazivanju pogrđnim imenima i vređanju. Takođe, psihičko nasilje je teže dokazati nego fizičko, pa se stiče utisak da veliki broj ovih slučajeva prolazi nekažnjeno i zaboravljeno.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Nevena Petrušić je u vezi sa ovim istakla da su starije osobe retko spremne da prijave napadače. „Naprotiv, oni često negiraju nasilje i prikrivaju ga zbog sramote, potrebe da zaštite nasilnika, osećanja da su sami krivi za nasilje, zbog straha od nasilnika ili sumnje u mogućnost da izađu iz ove situacije”.⁸⁹³ Kao i ostale ugrožene grupe u Srbiji, i starije osobe nemaju mnogo poverenja u mogućnost rešavanja svojih problema, što je direktno povezano sa malim brojem slučajeva koji su procesuirani i rešeni u korist žrtava. Takođe treba istaći da su žene najčešće žrtve zlostavljanja, ali se neretko dešava i da su oba roditelja izložena nasilju. Stoga je potrebno ohrabriti starije osobe da prijavljuju slučajeve zlostavljanja, ali i ojačati pravosuđe kako bi veći broj ovakvih slučajeva dobio svoj zakonski epilog.

Starije osobe su, takođe najčešće mete kriminalaca, i u 2013. godini se u novinskim člancima veoma često moglo čitati o napadima na

892 „Nasilje: starost kao kazna”, Aleksandra Bogdanović, *Danas*, 21. maj 2013.

893 Isto.

penzionere, obijanju stanova i kuća starijih osoba, ili čak ubistvima starijih. Premda su im penzije male, starije osobe su često žrtve provalnika i nasilnika upravo zato što teže pružaju otpor pa ih napadači lakše savladaju. Prema zvaničnim podacima u Srbiji ima 434.548 staračkih domaćinstava, od čega je 278.121 samačkih.⁸⁹⁴ Upravo su ta samačka domaćinstva laka žrtva pljačkaša, a naročito ukoliko se nalaze u selima i drugim manjim sredinama koje su u Srbiji uglavnom retko naseljene. Pljačkaši postaju sve brutalniji i ne prezaju od maltretiranja starih, kako bi se domogli njihovog novca, nakita ili imovine.⁸⁹⁵ Jedan takav zločin se dogodio u selu Stanišić kod Sombora kad je 18-godišnjak upao u kuću 70-godišnje žene koja je živela sama, opljačkao je i ubio kad je pokušala da ga spreči u krađi.⁸⁹⁶ U selu Balinac kod Knjaževca, 81-godišnji muškarac ubijen je na spavanju, a motiv ovog zločina takođe je bila pljačka buduću, da je žrtvi ukraden novčanik.⁸⁹⁷ Ovo su samo neki od mnogobrojnih slučajeva nasilja nad starijim osobama koji su se dogodili u 2013. godini, i koji ukazuju na opštu krizu i pad morala u društvu i na potrebu da se jedna od najugroženijih grupa u društvu dodatno zaštiti kako bi se sprečili ovakvi zločini.

894 „Penzioneri na meti kriminalaca, nemoćni i slabi lake žrtve“, Dnevnik, 4.5.2014. <http://www.dnevnik.rs/hronika/tema-penzioneri-na-meti-kriminalaca-nemocni-i-slabi-lake-zrtve>

895 Isto

896 „Užas: ubio staricu tokom krađe“, Kurir, 27. avgust 2013. <http://www.kurir-info.rs/uzas-ubio-staricu-tokom-krađe-clanak-954503>

897 „Starac ubijen na spavanju!“, alo.rs, 1. april 2014. <http://www.alo.rs/vesti/hronika/starac-ubijen-na-spavanju/50803>

Zaključci

Iz svega navedenog se može zaključiti da treba raditi na poboljšanju institucionalnog okvira i primeni relevantnih propisa kako bi se poboljšao njihov kvalitet života.

U tom kontekstu su porodica, javne institucije i država posebno važni pri menjanju negativnih stavova prema starijim osobama. Celokupno društvo ima najveću odgovornost za promenu odnosa prema starijim osobama, što je preduslov za poboljšanje kvaliteta života ove društvene grupe.

- Imajući u vidu da su korisnici domova za starije osobe posebno osetljiva grupa, veoma je važno da država sankcioniše ilegalne domove i da se propišu jednaki uslovi koje moraju ispuniti i državni i privatni domovi za starije osobe, kako bi kvalitet usluge bio na istom nivou.
- Omogućiti starijim osobama da aktivno učestvuju u životu zajednice kroz učešće u različitim kreativnim, edukativnim i rekreativnim aktivnostima.

Deca: začarani krug siromaštva

Deca spadaju u posebno ranjive društvene grupe, budući da sama ne mogu da zastupaju svoja prava. Stoga postoje posebne mere koje garantuju zaštitu njihovih prava kao i zaštitu od diskriminacije, bez obzira na lična svojstva deteta i članova njihovih porodica. Međutim, u praksi se pokazalo da je diskriminacija dece u Srbiji još uvek vrlo rasprostranjena, kao i da među samom decom postoje diskriminatorni stavovi i predrasude, koje najčešće usvajaju od roditelja, odnosno u kući. U Posebnom izveštaju o diskriminaciji dece, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Nevena Petrušić, naglašava da diskriminaciju najviše trpe romska deca i deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.⁸⁹⁸ Žrtve vršnjačkog nasilja su mnogo češće deca romske nacionalnosti, koja su socijalno i obrazovno najugroženiji, nego pripadnici drugih etničkih grupa. Ovaj podatak se poklapa sa statistikom o diskriminaciji odraslih osoba, među kojima su takođe najčešće diskriminirani pripadnici romske nacionalnosti i osobe s invaliditetom.

Diskriminacija dece se najčešće odvija u predškolskim i školskim ustanovama. Tokom 2013. godine, do diskriminacije je dolazilo uglavnom zato što osoblje u tim ustanovama nije adekvatno predupredilo diskriminatorno ponašanje učenika, a nije bilo ni adekvatne reakcije odgovornih lica u slučajevima kada se dogodila diskriminacija.⁸⁹⁹ Premda se diskriminatorno postupanje često odigrava između vršnjaka, treba napomenuti da su u nekoliko zabeleženih slučajeva diskriminatori bili zaposleni u školskim ustanovama. Jedan takav slučaj dogodio se u predškolskoj ustanovi, kad su roditelji dva deteta koja su alergična na belančevine iz jaja i proteine iz mlečnih proizvoda zahtevali od ustanove da deci budu obezbeđeni zamenski obroci. Međutim, predstavnici ustanove su obavestili roditelje da nema mogućnosti za to, jer uslovi u kojima radi njihova kuhinja to ne dozvoljavaju. Takođe im je

898 „Poseban izveštaj o diskriminaciji dece”, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, novembar 2013. http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Poseban%20izvestaj%20o%20diskriminaciji%20dece_sa%20koricama.pdf.

899 Isto.

rečeno da je takva situacija širom teritorije grada Beograda, odnosno da zamenski obroci nisu predviđeni. Istu informaciju potvrdio je i Sekretarijat za obrazovanje i dečiju zaštitu grada Beograda, a roditeljima je tom prilikom više puta ponovljeno „da je sistem takav kakav jeste i da ga nije moguće prilagoditi deci sa alergijama”, te da ih savetuju da sami donose hranu za svoju decu u vrtić.⁹⁰⁰ Ovakva poruka javnog organa je zabrinjavajuća zato što se iz nje može zaključiti da ne postoji prihvatanje i razumevanje različitosti, čak ni kada je u pitanju ishrana, kao elementarna potreba.⁹⁰¹

Osim diskriminacije kojoj su najugroženije socijalno-ekonomske grupe dece izložene u obrazovanju, tokom ovog izveštajnog perioda su se pojavile frapantne statistike o deci koja žive na rubu siromaštva. Naime tokom 2013. godine siromaštvom su najteže bili pogođene osobe starije od 65 godina, nekvalifikovani radnici i deca.⁹⁰² Čak 140.000 dece do 13 godina spada u kategoriju siromašnih, a svaka druga osoba mlađa od 25 godina je nezaposlena. Broj siromašnih se povećava iz godine u godinu, a u 2013. godini čak 102.662 dece nisu imali za hleb i mleko,⁹⁰³ dok je za 383.384 dece isplaćivan dečiji dodatak.⁹⁰⁴ Međutim, treba takođe istaći da su ovo zvanični podaci države čiji je ekonomski standard veoma loš, pa siromašnima smatra samo one koji su na rubu egzistencije. Ukoliko bi se prag za ono što se smatra siromaštvom podigao samo malo, statistika bi bila tačnija i još više poražavajuća, budući da u Srbiji živi tri puta više siromašnih nego što se to iz datih podataka zaključuje.

U izveštaju Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu „Deca u sistemu socijalne zaštite 2013”, navedeni su podaci da je tokom 2013. godine 3637 dece trpelo neki oblik nasilja, pri čemu je zanemarivanje bilo najčešće.⁹⁰⁵

900 „Pritužba V. K. protiv predškolske ustanove zbog diskriminacije dece na osnovu zdravstvenog stanja”; mišljenje poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 13. septembar 2013.

901 Isto.

902 „Za hleb i mleko nema 102.662 dece”, *Večernje novosti*, 23. novembar 2013. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:465170-Za-hleb-i-mleko-nema-102662-dece>.

903 Isto.

904 „Oko 30 odsto dece u Srbiji na pragu siromaštva”, *Blic*, 23. april 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/460107/Oko-30-odsto-dece-u-Srbiji-na-pragu-siromastva>.

905 Isto.

Međutim, ova brojka se odnosi samo na rešene slučajeve nasilja, ali ne uključuje sve koji su bili prijavljeni. Isto kao što je slučaj sa nasiljem nad drugim ugroženim grupama, kao što su žene, prepoznavanje nasilja nad decom je takođe u porastu. Tokom ovog izveštajnog perioda, prema podacima centara za socijalni rad porastao je i broj dece s problemima u ponašanju. U tom kontekstu, evidentirano je 16.390 mladih sa takvim problemima.⁹⁰⁶ Ukupno 186.500 dece je evidentirano u ovim institucijama, što čini 14,76 odsto ukupnog broja dece u Srbiji.

Siromaštvo je svakako, jedan od najvećih problema sa kojima se društvo u Srbiji suočava, a posebno problematično je to što sve veći broj dece živi u siromaštvu. U Srbiji takođe postoji krug siromaštva, u kome su deci siromašnih roditelja još lošiji uslovi za individualni, razvoj a mogućnosti za zaposlenje još manje. Pritom, deca romske nacionalnosti su u posebno teškom položaju. Država treba da razvije sistem koji bi prekinuo taj krug, odnosno da razvije mere za aktivno zapošljavanje, kako bi mladima pružio mogućnost za individualni razvoj i kvalitetniji život.

U januaru 2014. godine Vlada Srbije je osnovala Savet za prava deteta i za predsednika postavila Brankicu Janković, državnog sekretara u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike. Ovo koordinaciono telo za prava deteta je postojalo od 2002, do 2009. godine, ali do januara 2014. godine, kad je ponovo formirano nije bilo aktivno. Članovi Saveta su predstavnici nekoliko Ministarstava i drugih državnih organa. Savet je koncipiran kao jedan od najvažnijih mehanizama za ostvarenje prava deteta, a njegova uloga je da utiče na državu da ispuni svoje obaveze u potpunoj inkluziji dece u Srbiji kao i da pitanje prava deteta postavi kao prioritetno.⁹⁰⁷ Međutim, ostaje da se vidi koliko će ovo telo biti efikasno u sprovođenju zadatah ciljeva, kao i da li će se dosledno sprovesti zakoni u oblasti prava deteta, kao posebno osetljive grupe.

906 "Pod socijalnom zaštitom 186,500 dece", *Politika*, 27. mart 2014. http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Pod-socijalnom-zastitom-186_500-dece.sr.html.

907 „Osnovan Savet za prava deteta”, *RTS*, 29. januar 2014. <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/%D0%94%D1%80%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B2%D0%BE/1507565/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD+%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82+%D0%B7%D0%B0+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B.html>

Azilanti: nova realnost Srbije

Srbija se u poslednjih nekoliko godina suočava sa sve većim brojem azilanata i iregularnih migranata iz azijskih i afričkih zemalja. S obzirom na ratne sukobe, nestabilnost i katastrofalnu ekonomsku situaciju u kojoj se nalaze mnoge države Severne i pod saharske Afrike, Bliskog i Srednjeg Istoka, kao i činjenicu da se Srbija nalazi na jednoj od najvažnijih ruta kojima se tražioci azila i iregularni migranti kreću ka Evropi, taj broj će sigurno rasti i u narednim godinama. Migracije su složen fenomen i državni organi još uvek nisu adekvatno odgovorili na sve izazove koje migracije nose sa sobom. Pre svega u pogledu funkcionisanja azilne procedure, smeštaja tražilaca azila, pitanja kontrola granica i poštovanja prava tražilaca azi

Pravo na azil je jedno od osnovnih ljudskih parava i za Srbiju je to jedna od međunarodnih obaveza koja je ustanovljena Ženevskom konvencijom o status izbeglica 1951. godine. Srbija je zbog svog geografskog položaja je prolazna stanica državljana trećih zemalja na putu ka EU. U tom smislu Srbija postaje tranzitna zemlja za strane državljane. U 2012. godini Srbija je imala preko 5000 (od čega je 132 ušlo u procedure za dobijanje azila) zahteva za azil što je duplo veće u odnosu na 2011. Godinu.

Srbija mora, što je i zahtev EU, doneti novi zakon o azilu i rešiti problem smeštaja za tražioce azila. Izvešt EU o napretku Srbije za 2013. Godinu navodi da se Srbija nalazi u ranoj fazi uskladjivanja politike azila sa standardima EU. Kancelarija za azil još nije formirana u skladu sa Zakonom iz 2007. godine. Srbija je formirala tri nova prihvatna centra. Šire se kapaciteti u Sijenici i Tutinu, gde, kako ističe, Vladimir Cucić, postoji velika spremnost lokalne zajednice ya saradnju.⁹⁰⁸

Vladimir Božović, državni sekretar MUP za međunarodnu saradnju i kontrolu policije, smatra da je najveći problem što nisu uspostavljeni

908 Ayil u Srbiji, *Vreme*, 8. maj 2014.

mehanizmi i institucije za primenu Zakona o azilu (2007). Nije uspostavljena Kancelarija za azil. Uzroci su , kao ističe nerad, neodgovornost i bahatost.⁹⁰⁹

Od početka funkcionisnja nacionalnog sistema azila broj tražilaca azila je u stalnom porastu.

2008. Bilo ih je 77,

2009. – 275;

2010. – 520;

2011. – 3134;

2012. – 2732;

2013. – 5065.

50 odsto tražilaca azila su iz Sirije i Avganistana.

Zaštitnik građana, shodno svojim nadležnostima, poklanja veliku pažnju kontroli zakonitosti i pravilnosti postupanja prema tražiocima azila i iregularnim migrantima. Miloš Janković, zamenik zaštitnika građana, ističe, nije fundamentalni problem smeštaj u centrima za azil, ni u zatvorima koji su prebukirani. Problem je kako ističe što system kao c⁹¹⁰elina ne funkcionise. On ukazuje na činjenicu da nadležni organi Republike Srbije uopšte ne evidentiraju iregularne migrante kada ih zateknu na teritoriji RS. Ta lica s ene sprovode do policijskih stanica, ne pretresaju se, ne uzimaju im se biometrijski podaci, otisci prstiju, ne fotografišu se, ne unose se u evidencije.. Po pravilu, policijski službenici ta lica upućuju da odu u neki od centara za azil, najčešće u Bogovodju. Oni posle lutaju do Bogovodje.⁹¹¹”

Osim evidencije, mužno je da se istog momenta započne postupak azila – utvrđivanje osnovanosti za zahtev azila. Prema Zakonu o azilu najveći deo poslova je u nadležnosti MUP Srbije, Komeserijat pruža smeštajne usluge. A nadležnost UNHCR je da nadgleda process.

Nevladine organizacije sa mnogo više osetljivosti i razumevanja pristupaju problemu azilanata.

Lena Petrović iz Beogradskog centra za ljudska prava, koji je izvršni partner UNHCR, ukazuje na opsanost da Srbija kao tranzitna zemlja u kojoj

909 Azil u Srbiji, *Vreme*, 8. maj 1914.

910 Isto

911 Isto

se tražioci azila samo odmaraju na putu do zemalja članica EU. To potiče, kao od medija tako i od nosilaca javnih funkcija i aktera u postupku azila. Ovakan diskurs, kao ističe, oslobađa Srbiju odgovornosti da unapredi system azila, jer zašto bi se unapredjivao sistem u kome niko ne želi da ostane”.⁹¹² Maša Vučković ukazuje da “postoje kategorije ljudi koje se same po sebi smatraju osetljivom populacijom, kao što su žene, majke sa decom, maloletna lica, ali pored toga bitno je da možemo da govorimo i o individualnom, smislu ko je više, a ko manje ugrožen. Na osnu toga moći ćemo da planiramo programe koji će biti tačno prilagodjeni problemima i potrebama tražilaca azila”.⁹¹³ Jelena Dobrić takdoje ističe da u tražioci azila uopšte osetljiva kategorija, upravo zato što dolaze iz zemalja u kojim već postoji kriza, gde su oni i ekonomski i na drugi način ugroženi. Žele da odu i često biraju sredstav kako da odu. U samom putu koriste usluge krijumčara, ilegalno prelaze granice”.⁹¹⁴

Zanimljivo je da su se ljudi iz Alžira, Sirije, Senegala, Tunisa, Nigera, Konga i Avganistana sami prijavili da učestvuju u čišćenju i obnovi poplavljenih područja. Na primer, azilanti prvi priskočili u pomoć da obnavljaju Krupanj, koji je katastrofalno pogođen poplavama. Mi smo pomogli njima i pružili im pristojne uslove za život dok čekaju odluku o azilu, a oni su rešili da se oduže kada je nama teško. Tražioci azila smešteni u Banji Koviljači došli su u Krupanj da pomognu meštanima. Oni su u naselju Žarkovača udarnički radili na uklanjanju posledica katastrofe, a pogotovo onaj deo gde je voda prevrtala kuće, rušila mostove i „krckala” puteve.⁹¹⁵

Problem azilanata iz Srbije

Drugi problem za Srbiju su i građani Srbije, koji traže azil u zapadnim zemljama. Nakon prve godine implementacije bezviznog režima došlo je do iznenadnog porasta potražilaca azila iz Srbije i Makedonije, što je Srbiju stavilo na treće mesto, posle Avganistana i Rusije, po broju zahteva za azil u

912 Isto

913 Isto

914 Isto

915 <http://www.apc-cza.org/sr-YU/>

EU. Prema rečima Aleksandre Štiglmajer iz Evropske inicijative za stabilnost neke zemlje EU vode populističku i antimigracionu politiku. Ona ističe: „Bilo je nefer da se sva krivica svali na vlade zemalja regiona Zapadnog Balkana. One nisu odgovorne za ovakvo stanje i malo mogu da urade da ga promene. Sve mere koje su od njih tražene ne mogu da donesu rešenje. Sa stanovišta ljudskih prava ne možete Romima zabraniti izlazak iz zemlje, a nekoga, kome je cilj ne azil već bolji život u EU bar za to vreme dok se nalazi u postupku obrade zahteva, to što će biti odbijen i vraćen u svoju zemlju neće sprečiti da dođe.”⁹¹⁶

Razlozi zbog kojih državljani Republike Srbije podnose zahteve za azil u zemljama Zapadne Evrope leže u izuzetno teškoj ekonomskoj i socijalnoj situaciju u kojoj se nalaze pripadnici, pre svega, romske zajednice.

Visoka stopa nezaposlenosti, neadekvatno obrazovanje, otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, diskriminacija po osnovu starosti i neadekvatnost i neefikasnost socijalnih mera, uzrokuju ovu vrstu migracije ka zapadu evropskog kontinenta.

Istraživanje, koje je sprovedla Astra, takođe, razbija predrasudu o ovoj populaciji kao radno neaktivnoj i jedino spremnoj da bude pasivni primalac pomoći, kako u zemlji porekla, tako i u zemlji destinacije. Njihova migracija direktno je uslovljena postojanjem sezonskih odnosno povremenih poslova u Srbiji, jer se oni teže odlučuju na odlazak u inostranstvo kada obavljaju sezonske poslove. Istovremeno, za vreme boravka u zemlji destinacije oni rade, bilo u okviru postojećih programa zemlje prijema, bilo na „crno”. Migranata iz Srbije su spremni da legalnim putem obavljaju sezonske poslove u zemljama Zapadne Evrope. Zabrinjava činjenica da veliki broj ispitanika ističe da sa naknadama iz oblasti socijalne podrške u Srbiji, ne mogu podmiriti svoje potrebe za zdravstvenom zaštitom, odnosno prostom životnom egzistencijom.⁹¹⁷

EU je u međuvremenu uvela mehanizam za nadzor primene vizne liberalizacija na Zapadnom Balkanu. Poslednji podaci iz Belgije govore da je u junu došlo do smanjenja potražilaca azila iz Srbije sa 105 iz maja na 38. U kancelariji za migracije vlade Belgije kažu da su zadovoljni saradnjom

916 <http://www.koznazna.com/putovanja/tekstovi/broj+laznih+azilana+opada.html>

917 <http://www.astra.org.rs/trazioci-azila-iz-srbije-migracije-siromastvo-i-rizici-od-trgovine-ljudima/>

sa Srbijom i rezultatima. Iz EU poručuju da bezvizni režim nije ugrožen, ali da se nadgleda i dalje. U Evropskoj inicijativi za stabilnost kažu da je vizna liberalizacija za Balkan i dalje uspeh, jer su se sve postignute vrednosti od bolje bezbednosti, preko viših standarda do slobode kretanja očuvale. Direktorica programa „Bela šengen lista“, Aleksandra Štiglamjer zaključuje da je ključno rešenje u rukama zemalja članica da učine što manje privlačnim dolazak lažnih azilanata: „Želeli bi da se u evropskim zakonskim odredbama zemlje koje su dobile viznu liberalizaciju okarakterišu kao „sigurne zemlje“. Tako bi se kao prioritetni obrađivali zahtevi za azil iz ovih zemalja, što bi ubrzalo procedure, a potražioc azila bi morali da dokažu da su zaista lično ugroženi u tim zemljama.”⁹¹⁸

Savezna vlada Nemačke usvojila je nacrt zakonskog dokumenta kojim se Bosna i Hercegovina, Makedonija i Srbija definišu kao „bezbedne zemlje porekla“. To znači da će zahtevi za azil ljudi iz ovih zemalja moći ubuduće da se razmatraju po kraćem postupku, a odbijeni azilanti brže proteruju u zemlje porekla.

Prema podacima Komesarijata u Srbiju se tokom 2013. godine, u postupku readmisije vratilo 2.577 osoba. Među njima je bilo najviše Roma (2.073), potom Srba (215), Bošnjaka (100), Albanaca (72). Najviše naših državljana vraćeno je iz Nemačke (1.411), zatim Švedske (537), Danske (382) i Švajcarske (168). Opština u koju se vratilo najviše ljudi je Bujanovac (252), zatim Leskovac, Vranje, Zrenjanin i Zemun.⁹¹⁹

Zaključci

- Nestabilne prilike u nekim azijskim i bliskoistočnim državama nagoveštavaju da će se cifre azilanata i dalje povećavati. Srbija mora poboljšati i povećati svoje institucionalne i organizacione kapacitete za prihvata i dalju distribuciju stranih državljana.
- Nephodno je usvajanje novog zakona i otvaranje Kancelarije za azil, što je bilo predviđeno i Zakonom iz 2007.

918 Isto

919 <http://www.glassrbije.org/%C4%8Dlanak/u-ovoj-godini-manje-tra%C5%BEilaca-azila-iz-srbije-u-eu>

Deinstitucionalizacija psihijatrijskih ustanova: brojne opstrukcije

Srbija se gotovo čitavu deceniju bavi pitanjem poboljšanja zaštite mentalnog zdravlja, njenom prevencijom i deinstitucionalizacijom psihijatrijskih ustanova. Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim smetnjama usvojen je pre godinu dana, a Nacionalna komisija za mentalno zdravlje (NKMZ) je formirana pre 11 godina. Pre sedam godina Komisija je pripremila Nacionalnu strategiju zaštite mentalnog zdravlja koju je i Vlada usvojila. Međutim, Srbija je još uvek na samom početku procesa deinstitucionalizacije, jer oko 8500 odraslih osoba sa intelektualnim i psihosociološkim teškoćama i invaliditetom boravi u različitim rezidencijalnim institucijama. Ove osobe u skladu sa članom 19. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom imaju pravo da žive u svojoj zajednici i pravo da izaberu svoje mesto boravka, kao i gde će i sa kim živeti. Uvođenje novog sistema podrazumeva i čitav spektar usluga koje bi trebalo da imaju na raspolaganju u zajednici.⁹²⁰

Pod deinstitucionalizacijom se podrazumeva prelazak sa sistema rezidencionalne brige u sistem zbrinjavanja u okruženju i zajednici, uspostavljanjem aktivnog sistema podrške. Taj sistem podrazumeva obezbeđivanje brze i lako dostupne zdravstvene usluge i medicinskih tretmana za ova lica; obezbeđivanje uslova za samostalno stanovanje odraslih osoba sa intelektualnim i psihičkim smetnjama, individualnog ili u grupi; obezbeđenje uslova za individualni ili porodični smeštaj odraslih uz podršku za odraslu osobu za koje nema ko da brine, kao i brojne druge usluge koje bi bile na raspolaganju ovim osobama i ili članovima njihove porodice. Sve to kako bi te osobe bile u svom prirodnom okruženju uz pomoć službi koje pomažu u njihovom svakodnevnom životu u zajednici bez diskriminacije (terapijski i preventivno dostupne).

920 Uporedi: Saoštenje stalnog koordinatora UN u Srbiji Jurga Staudenmana, sa Konferencija o deinstitucionalizaciji, Beograd, 22–10.2013. godine. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/> 2011–12–25–10–17–15/3051–2013–10–22–13–46–02.

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama usvojen je 2013. godine. Zakon na sistemski način uređuje pitanja koja se neposredno i posredno odnose na ovu osetljivu grupu. Njime su bliže uređena osnovna načela, organizovanje, sprovođenje zaštite mentalnog zdravlja, način i postupak, organizacija i uslovi lečenja, kao i smeštaj bez pristanka lica sa mentalnim smetnjama u stacionarne i druge zdravstvene ustanove.⁹²¹ Nova zakonodavna rešenja su unapredila postupak u vezi sa zadržavanjem ovih osoba bez pristanka, čime su prestale da važe zastarele odredbe iz glave druge Zakona o vanparničnom postupku (zadržavanje u zdravstvenoj organizaciji koja obavlja delatnost u oblasti neuropsihijatrije).⁹²² Usvajanje Zakona pratile su i brojne kontroverze u pogledu pojedinih predloženih rešenja, koja nisu u skladu sa postojećim standardima u ovoj oblasti.⁹²³

Brojne nevladine organizacije i zaštitnik građana su ukazivali na nedostatke predloženog zakona, ali njihovi predlozi nisu usvojeni, jer je prevladao stav da je bolje usvojiti bilo kakav zakon nego da ga uopšte ne bude.⁹²⁴

Zaštitnik građana je u svom mišljenju iz 2012. godine izneo niz kritika na pojedina zakonska rešenja. Naveo je da nacrt zakona nije u potpunosti usklađen sa standardima utvrđenih Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom,⁹²⁵ Konvencijom UN o pravima deteta⁹²⁶ i Strategijom razvoja zaštite mentalnog zdravlja Vlade Republike Srbije⁹²⁷ (Strategija). Ukazao je na to da se nacrtom zakona, lečenje osoba sa mentalnim smetnjama generalno usmerava na postojeće stacionarne ustanove (psihijatrijske bolnice) i domove zdravlja i da se nedovoljno pažnje posvećuje

921 *Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama*, „Službeni glasnik RS”, 45/2013, čl. 1.

922 *Zakon o vanparničnom postupku*, „Službeni glasnik SRB”, br. 25/82 i 48/88 i „Službeni glasnik RS”, br. 46/95 – dr. zakon, 18/05 – dr. zakon i 85/12.

923 *Briga o mentalnom zdravlju – Po meri ljudskog dostojanstva*, Helsinške sveske br. 33, Beograd 2014

924 *Dnevni list Danas*, 25. mart 2014.

925 „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 42/2009.

926 „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 2/97.

927 „Službeni glasnik RS”, br. 8/2007.

podrški lokalnim zajednicama, koja je neophodna da bi se, tamo gde je to moguće, lečenje deinstitutionalizovalo i da bi se stvorili uslovi za socijalno uključivanje osoba s mentalnim smetnjama i postepeno zatvaranje „velikih” stacionarnih ustanova.⁹²⁸ Naveo je da se stiče utisak da se rešenjima iz nacрта zakona insistira na lečenju osoba s mentalnim smetnjama u već postojećim ustanovama zdravstvene zaštite, da se odstupa od načela utvrđenih Strategijom, kao i da nedovoljno upućuje na socijalno uključivanje osoba s mentalnim smetnjama, čime se „nedovoljno ide za najboljim interesom tih građana”.

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama predviđa meru izolacije pacijenata u psihijatrijskim bolnicama. Izolacija ne spada u medicinsku meru, nije usmerena na lečenje, niti ima terapeutsko opravdanje, već je Zakonom uvedena kao mera čija je svrha otklanjanje opasnosti izazvane postupcima lica sa mentalnim smetnjama. Međutim, ta svrha se može postići na drugi način, uz manje ograničenje prava i bez zadiranja u elementarna i opšte prihvaćena prava, kao što je nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta zajemčeno članom 25. Ustava. Postojeće zakonsko rešenje, koje dozvoljava primenu izolacije lica sa mentalnim smetnjama, prevazilazi obim neophodnog da se ustavna svrha ograničenja prava zadovolji u demokratskom društvu, zadire u suštinu zajemčenih prava, te je nesaglasno i sa članom 23. stav 1. Ustava RS, kojim je garantovana neprikosnovenost ljudskog dostojanstva i dužnost svih da ga poštuju i štite.

U Zakonu su sporne i odredbe koje se odnose na obrazovanje jedinica za zaštitu mentalnog zdravlja. Iako je tokom javne rasprave prihvaćen predlog zaštitnika građana da se umesto fakultativnosti unese obaveznost obrazovanja posebnih jedinica za obavljanje poslova zaštite mentalnog zdravlja u zajednici, time nije otklonjen suštinski nedostatak. Naime, Zakonom je predviđeno da se jedinice za zaštitu mentalnog zdravlja organizuju kao dopunska delatnost postojećih psihijatrijskih ustanova i domova

928 Mapping Exclusion, Institutional and community-based services in the mental health field in Europe, Mental Helt Europe, Brussels, 2012.

Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care, European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care, Novembar 2012. (www.deinstitutionalisationguide.eu)

zdravlja. Zaštita mentalnog zdravlja se ne može obavljati kao usputna aktivnost postojećih zdravstvenih ustanova. Potrebno je formiranje centara za zaštitu mentalnog zdravlja, kao autonomnih ustanova, te urediti njihovu organizaciju, nadležnost i način postupanja. Polovičnim rešenjima se ne mogu ostvariti potrebni uslovi za prevenciju u oblasti mentalnog zdravlja, niti efikasno lečenje, zbrinjavanje i svakovrsna podrška osobama sa mentalnim smetanjama u zajednici.

Na osnovu usvojenog zakona, Ministar zdravlja je krajem 2013. godine usvojilo i dva pravilnika: Pravilnik o vrsti i bližim uslovima za obrazovanje organizacionih jedinica i obavljanje poslova zaštite mentalnog zdravlja⁹²⁹ i Pravilnik o bližim uslovima za primenu fizičkog sputavanja i izolacije lica sa mentalnim smetnjama koja se nalaze na lečenju u psihijatrijskim ustanovama⁹³⁰. Oba pravilnika bliže razrađuju zakonska rešenja koja su se još u javnoj raspravi smatrala spornim.

Prvim pravilnikom razrađeno je da se centri za mentalno zdravlje u zajednici obrazuju kao posebna organizaciona jedinica za obavljanje poslova zaštite mentalnog zdravlja u domovima zdravlja koji obavljaju i delatnost lečenja lica sa mentalnim smetnjama i u psihijatrijskim ustanovama.⁹³¹ Nedostatak zakonskog rešenja se konsekveto odražava na Pravilnik, jer se ova aktivnost ne može tretirati kao „dopunska”, već je potrebno predvideti formiranje centara za zaštitu mentalnog zdravlja kao posebnih, autonomnih ustanova u zajednici, što zakonom nije predviđeno.

Drugi pravilnik, između ostalog, bliže razrađuje primenu sporne mere „izolacije”. Mera izolacije lica sa mentalnim smetnjama, shodno Pravilniku podrazumeva izolovano zatvaranje tog lica u bilo koje doba dana i noći, u prostoriji čija su vrata i prozori zaključani spolja, a koju odobrava nadležan psihijatar u psihijatrijskoj ustanovi, pri čemu se mera izolacije ne sme

929 Pravilnik o vrstii bližim uslovima za obrazovanje organizacionih jedinica i obavljanje poslova zaštite mentalnog zdravlja, „Službeni glasnik RS”, br. 106/2013.

930 Pravilnik o bližim uslovima za primenu fizičkog sputavanja i izolacije lica sa mentalnim smetnjama koja se nalaze na lečenju u psihijatrijskim ustanovama, „Službeni glasnik RS” br. 94/13.

931 Pravilnik o vrstii bližim uslovima za obrazovanje organizacionih jedinica i obavljanje poslova zaštite mentalnog zdravlja, „Službeni glasnik RS”, br. 106/2013, čl. 3–4.

koristiti kao oblik kažnjavanja tog lica. Pravilnikom su predviđeni i razlozi usled kojih psihijatar može da preduzme meru izolacije: (1) radi sprečavanja tog lica da povredi sebe ili drugo lice i (2) radi primene njegove medicinske terapije. Nadležni psihijatar koji je doneo odluku da se lice sa mentalnim smetnjama drži u izolaciji, mora da navede period tokom koga će se to lice držati u izolaciji.⁹³²

Helsinški odbor je 24. aprila 2014, održao konferenciju za novinare u Medija centru u Beogradu povodom prezentiranja rezultata monitoringa pet velikih psihijatrijskih bolnica u Srbiji: Kovinu, Vršcu, Novom Kneževcu, Gornjoj Toponici i Beogradu. Projekat je tokom 2013. godine sproveo Helsinški odbor u saradnji sa IAN (Međunarodna mreža pomoći). Deo projekta „Kampanja civilnog društva za efikasnu zaštitu osoba sa mentalnim poteškoćama” je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu. Projekat je sproveden pod pokroviteljstvom Ministarstva zdravlja Republike Srbije, zaštitnika građana i pokrajinskog ombudsmana.⁹³³

Jednogodišnji monitoring psihijatrijskih bolnica je pokazao da je situacija u bolnicama bolja u odnosu na stanje od pre deset godina, ali je daleko od dobrog. Kapaciteti svih psihijatrijskih bolnica su uglavnom puni. U nekim bolnicama postoji mogućnost otpuštanja određenog broja korisnika, jer porodica želi da ih prihvati (oko 20 odsto korisnika bi moglo da izađe iz bolnice), dok u nekima bolnicama oko 50 odsto korisnika spada u kategoriju socijalnih slučajeva o kojima nema ko da brine nakon izlaska iz bolnice. Kontakti korisnika sa porodicom i saradnja bolnice sa drugim ustanovama se razlikuje od bolnice do bolnice. Saradnja sa centrima za socijalni rad (CZSR) nije uvek najbolja; uglavnom zavisi od toga koliko su u kom centru za socijalni rad raspoloženi da pomognu. Zbog toga je i kontakt korisnika sa porodicom i njihov izlazak iz bolnice uslovljen saradnjom sa CZSR, ali i spremnošću i spretnošću socijalnih radnika koji rade u bolnici. Smanjenje broja korisnika koji borave u ovim ustanovama je od velikog

932 Pravilnik o bližim uslovima za primenu fizičkog sputavanja i izolacije lica sa mentalnim smetnjama koja se nalaze na lečenju u psihijatrijskim ustanovama, „Službeni glasnik RS” br. 94/13, čl. 27–31.

933 http://www.helsinki.org.rs/projects_uzoms_t03.html.

značaja, jer bi se time smanjio i rizik od eventualne pojave torture i kršenja prava korisnika u tim ustanovama (bilo samih korisnika, bilo zaposlenih).

Uslovi smeštaja se takođe razlikuju od bolnice do bolnice, ali i unutar same bolnice uslovi se razlikuju od odeljenja do odeljenja. Generalno, bolnice su u veoma lošem stanju, tako da su i uslovi smeštaja nehumani i nisu u skladu sa međunarodnim standardima. U gotovo svim bolnicama i dalje postoje sobe sa velikim brojem kreveta. Potrebno je smanjiti broj korisnika koji dele jednu sobu, jer bi takav način organizovanja soba bio od velikog značaja u procesu očuvanja dostojanstva korisnika, a to je veoma bitano u postupku rehabilitacije. Neke bolnice imaju bolje uslove, dobre krevete, čistu posteljinu, ormariće za lične stvari korisnika, dostupnost tuševima svakodnevno, kupatila koja obezbeđuju privatnost, dok druge bolnice to nemaju i ne smatraju da je to potrebno, šta više, smatraju da to može biti zloupotrebjeno. U nekim bolnicama korisnici nose pižame, dok u nekima nose ličnu garderobu. Pružiti mogućnost slobodi izbora garderobe koja se nosi, takođe je od veoma bitnog značaja, jer se na taj način osnažuje identitet ličnosti i samopoštovanje. Pojedine bolnice su prostori je uredile tako da podstiču kreativnost i smirenost pacijenata i uvedena je i muzička terapija, a savet pacijenata je veoma aktivan i uključen je u kreiranje svakodnevnih aktivnosti u bolnici. Za neke aktivnosti u bolnicama nije potrebno izdvojiti dodatna sredstva za njihovu realizaciju, već je potrebno samo više zainteresovanosti, motivacije i maštovitosti osoblja koje je u svakodnevnom kontaktu sa korisnicima. U Klinici "Laza Lazarević", koja je po smeštajnim kapacitetim u najboljem stanju, atmosfera je hladna, što nije terapijski podesno i ne predstavlja dobar tretman za pacijenta.

Nedovoljan broj osoblja i stručnog kadra koji je u svakodnevnom kontaktu sa korisnicima takođe može dovesti do kršenja ljudskih prava i pojava torture. Postoji mogućnost da se sa korisnicima ne radi dovoljno, zatim da im nije pružena adekvatna zdravstvena zaštita ili pomoć, ili da nestručno osoblje postupi grubo ili sa nedovoljno pažnje. Zapaženo je da su evidencije o fiksaciji nepotpune i neujednačene (velike razlike u broju fiksacija i samom načinu fiksiranja se razlikuju po bolnicama) i da se individualni planovi lečenja ne izrađuju u svim bolnicama. Što se tiče zdravstvene zaštite korisnika u civilnim bolnicama, neretko se dešava da se korisnici ne

primaju na lečenje i ležanje ukoliko nemaju pratnju zdravstvenog radnika iz psihijatrijske bolnice.

Uočeno je i da se u bolnicama češće koristi farmakoterapija u odnosu na okupacionu ili radnu terapiju. Mali broj korisnika je uključen u aktivnosti terapije i uglavnom su to uvek isti korisnici u jednoj bolnici. Odsustvo raznovrsnijeg i kreativnijeg sadržaja u toku dana (fizičke aktivnosti i različite radionice i sekcije), utiče na povećanje upotrebe farmakoterapije. Na taj način korisnici se drže u mirnom stanju bez dodatnog napora i angažovanja osoblja. Tako se ne postiže unapređivanje veština i sposobnosti korisnika u cilju rehabilitacije, već se njihove sposobnosti samo degradiraju.

U svim bolnicama postoji zaštitnik prava pacijenata, ali on korisnicima pruža pomoć uglavnom oko kontaktiranja sa porodicom, ili u pisanju pisama, dobijanju pomoći ili penzije. Međutim, nije bilo slučajeva da korisnici traže pravnu pomoć u ostvarivanju svojih prava ili da se pritužuju na ponašanje zaposlenih ili drugih korisnika.

Posebna je pažnja posvećena zaštiti prava ovih osoba, s obzirom da je njihov položaj u društvu veoma specifičan. Oni su uglavnom stigmatizovani, bez posebnih prava, i nema dovoljno sluha za njihove potrebe i probleme. Te osobe se često ne uzimaju dovoljno ozbiljno, pogotovo ako su u pitanju osobe koje su lišene pravne i poslovne sposobnosti. Njihove primedbe i eventualne pritužbe često u društvu prođu nezapažano. To samo otežava postupak inkluzije, a često dovodi i do raznih zloupotreba i kršenja njihovih prava. Takođe je uočeno da se procesu deinstitucionalizacije najviše protive ljudi iz struke, zbog straha da bi mogli ostati bez posla. Međutim, proces transformacije psihijatrijskih ustanova i stvaranje mreže centara za mentalno zdravlje u zajednici zahteva veći broj radno angažovanih stručnih lica.

U maju 2014. godine, Helsiniški odbor organizovao je konferenciju „Briga o mentalnom zdravlju: politika i strategija”, koja je imala cilj da okupi sve zainteresovane subjekte (organizacije civilnog društva, državne institucije, predstavnike međunarodne zajednice, psihijatrijske bolnice i korisnike psihijatrijskih usluga) kako bi se pokrenula tema procesa

deinstitucionalizacije u Srbiji. Tom prilikom predstavljena je publikacija „Briga o mentalnom zdravlju – Po meri ljudskog dostojanstva”⁹³⁴

Na konferenciji su konstatovani problemi, poput društvene stigmatizacije ove osetljive kategorije stanovništva čiju su ozbiljnost uočile i organizacije civilnog društva i predstavnici nezavisnih agencija i državnih institucija, kao i učesnici radne grupe uspostavljane ovim projektom. Razlog za to je to što koncept ljudskih prava nije sistemski ugrađen u sve oblasti društva, posebno kada su u pitanju marginizovane i osetljive grupe. Prava osoba sa mentalnim poteškoćama u Srbiji su nedovoljno zaštićena i zato što se njihovi problemi posmatraju samo iz medicinske perspektive, a ne i u celom kontekstu ljudskih prava. Neće biti razumevanja za osobe sa mentalnim poteškoćama sve dok se ne promeni ugao gledanja. Nijedan segment društva ne može samostalno da reši ovaj problem.

934 http://www.helsinki.org.rs/serbian/projekti_ezoms_t04.html.

Reforma zatvorskog sistema: postepeni napredak

Četiri godine nakon usvajanja Strategije za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, Srbija je ostvarivala polovinu ciljeva postavljenih Strategijom. Međutim, kad je reč o preopterećenosti, ostvareni su neki rezultati, ali uglavnom kratkoročni. Donet je Zakon o amnestiji (2012) koji je usvojen je na brzinu i bez javne rasprave, a reakcije javnosti, pojedinaca i organizacija civilnog društva potvrdile su sumnju koja je postojala u trenutku donošenja zakona. Zakon nije uspeo da reši problem prenaseljenosti, jer se pokazao kao jednokratna aktivnost, koja je stvorila prividnu sliku o poboljšanju uslova.

Prema podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, od novembra 2012. godine, do aprila 2013. godine iz zatvora je pušteno oko 2000 osuđenika koji su izdržali devet desetina kazne. Direktor uprave Milan Stevović je obavestio skupštinsku Komisiju za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija da je brojno stanje u zatvorima smanjeno sa 11.300 na 10.228 osoba.

Međutim, stanje u zatvorima je i dalje alarmantno upravo kad je reč o prenaseljenosti. Država nema tačne i zvanične podatke o tome koliko je osuđenih osoba do stupanja zakona na snagu čekalo na izvršavanje kazne zatvora, kao i koliki je broj zatvorenika koji je nakon donošenja Zakona o amnestiji otišao na izdržavanje kazne.

Primena alternativnih načina izvršenja krivičnih sankcija je takođe jedna od mera koje su propisane Strategijom. Alternativne sankcije imaju dugogodišnju, pozitivnu primenu u mnogim evropskim zemljama. Međutim, u Srbiji još uvek nije u potpunosti počeo da se primenjuje ovaj oblik izvršenja krivičnih sankcija. Razlog je u tome što za njihovo efikasno sprovođenje država mora najpre da izvrši izmene Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kao i da donese Zakon o probaciji, kojim bi se dodatno definisali način i mogućnosti alternativnog izvršenja krivičnih sankcija i vanzavodsko izvršenje sankcija.

Država ipak čini određene korake u cilju efikasnije primene alternativnih sankcija. U januaru 2014. godine otvorena je deseta po redu kancelarija za alternativne sankcije. Iako se broj otvorenih kancelarija povećao u periodu od godinu dana, to ne znači da se alternativne sankcije realizuju u mnogo većem broju i bez problema.

Alternativne sankcije se najčešće izriču u ime javnog interes. Međutim, broj ovakvih izvršenja, je i dalje veoma mali u odnosu na broj osuđeničke populacije (više od 10.000). Izrečene su samo 223 sankcije rada u javnom interesu. Ipak, učestalija je primena alternativnih sankcija, u porastu je njihovo izvršenje. Broj realizovanih kazni tokom 2010. godine bio je 17, u 2011 – 99, 2012 – 209 kazni, dok ih je u 2013. godini 223. Da bi kazna u javnom interesu mogla da se realizuje, Ministarstvo pravde i lokalne uprave do sada su zaključili ugovore sa 129 ustanova (mesne zajednice, javno-komunalna preduzeća, javna preduzeća, ustanove kulture, itd). Sledeći zadatak države je da proširi povereničku službu na celu teritoriju Srbije.

Očekivalo se da će biti usvojen Zakon o probaciji do kraja 2013, koji bi precizno regulisao probacionu službu. Funkcija probacione službe bi, između ostalog, bila saradnja sa službom za tretman zatvorenika u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i sa subjektima društvene zajednice koji su uključeni u prihvata. Zakon još uvek nije usvojen. Ministarstvo smatra da se primenom tog zakona može smanjiti broj osuđenika za bar 20 odsto.

Problem je i dalje veliki broj pritvorenih lica. Donošenje novog Zakonika o krivičnom postupku, šira primena mera za obezbeđivanje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka, koje su alternativa meri pritvora (zabrana napuštanja stana i određivanje jemstva), kao i načela oportuniteta, trebalo bi da značajno smanje broj pritvorenih. Pritvor bi se sveo samo na neophodne slučajeve i u kraćem trajanju.

Krajem 2013. godine napravljen je korak u smeru rešavanja problema koji postoje u sistemu za izvršenje krivičnih sankcija. Doneta je Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2013–2020. godine, koja ima za cilj dalji razvoj sistema zaštite društva od kriminaliteta kontinuiranim poboljšanjem uslova primenom savremenih dostignuća u tretmanu osuđenih sa ciljem njihove reintegracije u društvenu zajednicu.

Strategijom je obuhvaćeno 12 najbitnijih razvojnih oblasti, sa prioriternim zadacima za svaku oblast posebno: zakonska regulative i propisi; infrastruktura; poštovanje ljudskih prava osoba lišenih slobode posebno osetljivih kategorija; tretman osuđenih; posebno osetljive grupe u sistemu izvršenja; zdravstvena zaštita lica lišenih slobode; izvršenje mera bezbednosti; obuka, stručno osposobljavanje osuđenih i njihov rad; alternativne mere, sankcije i postpenalni prihvati; obuka i stručno osposobljavanje zaposlenih u sistemu izvršenja; pravosudna policija; nadzor; informacioni i bezbednosni sistemi. Ovako sveobuhvatan pristup rešavanju problema ima za cilj promenu, ne samo položaja osuđenika u zavodu, njegovo osposobljavanje i resocijalizaciju, već sistemsku promenu koja će obuhvatiti zavode za izvršenje krivičnih sankcija, pravosuđe, policiju, ministarstva i sve druge zainteresovane aktere.

Stanje u zatvorima: prenaseljenost i nedostatak profesionalnosti

U sva četiri zatvora (Niš, Sremska Mitrovica, Zabela i ženski zatvor u Požarevcu) u kojima je Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HOS) u prethodne dve godine⁹³⁵ vršio monitoring došlo je do promene u rukovodstvu i imenovanja novih upravnika u 2013. godini. Ove promene su posledica političkih promena u državi, što je veoma loša i štetna praksa jer u Srbiji ne postoji dovoljno kompetentno osoblje koje radi sa osuđenima. To takodje govori o prilično haotičnom odnosu prema rastućem kriminalitetu u društvu, što dodatno svedoči o nesposobnosti političke elite da izvede reformu pravosuđa, a samim tim i zatvorskog sistema.⁹³⁶

U prilog tome govore i činjenice da je među osuđenima veoma visok procenat povratnika, da je izmenjena struktura krivičnih dela i počinitelaca (po rečima upravnika, većina osuđenih je „čista socijala”), u zavodima je prava „najezda” narkomana, a društvo i političke elite pokazuju potpuno odsustvo shvatanja važnosti ove problematike.

935 Monitoring zatvora je vršen u periodu od 2012–2013 godine

936 Praćenje reforme zatvorskog sistema u Srbiji 2012–2013, Izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava

Svi kazнено-popravni zavodi se suočavaju sa velikim problemima u radu, nedovoljnim smeštajnim kapacitetima i sredstvima, ogromnim dugovanjima za komunalne usluge, ozbiljnim bezbednosnim rizicima itd. Kompletan zatvorski sistem u Srbiji ostavlja utisak izopštenog segmenta društva, što je ozbiljan problem. Veliki broj pritvorenih lica utiče na prenaseljenost zatvoreničke populacije, ali je i pravi pokazatelj nesposobnosti države i pravosudnog sistema u borbi protiv kriminaliteta.

U svim zavodima i dalje postoje velike pritužbe i kritike od strane osuđenih lica na rad zdravstvene službe. Nedovoljan pristup zdravstvenoj nezi i zaštiti, nedovoljan broj zaposlenih, nedostatak kompetentnog i stručnog osoblje samo su neki od problema sa kojima se ova služba sreće. Poseban problem je procedura nabavke lekova, kao i ograničen budžet kojim uprava zatvora raspolaže za nabavku lekova. Jedan od problema na koji je Helsinški odbor odavno ukazivao jeste zdravstvena služba u zatvoru, koja je i dalje pod jurisdikcijom Ministarstva pravde, a ne Ministarstva zdravlja.

Rad sa osuđenicima je na veoma niskom nivou. Osuđenici su veoma često, ukoliko nisu radno angažovani, prepušteni sami sebi i dokolici. Isto tako, veoma slabo se radi na pripremi osuđenika za izlazak iz zatvora, na njihovoj resocijalizaciji i rehabilitaciji. Upravo iz tih razloga se svi zatvori u Srbiji sreću sa velikim brojem povratnika.

Iako ne postoje pojave sistemske torture u zatvorima u Srbiji, mnogi negativni aspekti zatvoreničkog života ukazuju na moguće oblike kršenja ljudskih prava, nehumano i nečovečno postupanje, što svakako može doprineti pojavi torture.

XV – SRBIJA

I REGION

Postepena stabilizacija

Bilateralni odnosi u regionu postepeno se stabilizuju uprkos povremenim padovima, kao što je bio dolazak naprednjaka na vlast u Srbiji. Neodmerene izjave, pre svega, predsednika Tomislava Nikolića, na samom početku predsedničkog mandata izazvale su široko nepoverenje u region. Nikolić je vremenom pokazao fleksibilnost da svoje izjave umeri, a konstantna kampanja Aleksandra Vučića protiv korupcije donela mu je ugled u regionu i podigla je očekivanja od Srbije.

Saradnja sa parlamentima zemalja u regionu je formalizovana i odvija se kroz Regionalni sekretarijat za parlamentarnu saradnju u Jugoistočnoj Evropi koji ima sedište u Sofiji, Regionalni savet za saradnju u Jugoistočnoj Evropi sa sedištem u Sarajevu, kroz Konferencije odbora za evropske integracije zemalja učesnica procesa stabilizacije i pridruživanja jugoistočne Evrope (KOSAP), kao i kroz bilateralne odnose sa parlamentima država u regionu.

CEFTA je najbolji primer kako se interesi zemalja regiona, kao i međunarodne zajednice, mogu podudariti. CEFTA je pre svega, politički projekat EU sa ciljem pacifikacije regiona i njegove pripreme za članstvo u EU. Pored toga, CEFTA je i u skladu sa nacionalnim interesom svih zemalja u region zbog bržeg ekonomskog povezivanja.

Faktori koji podstiču regionalnu saradnju su: ekonomski interesi i činjenica da su sve privrede u regionu kompatibilne i zavisne jedna od druge. Izolacija šteti svakome pojedinačno. Savet za regionalnu saradnju čije je sedište u Sarajevu, će, prema rečima Gorana Svilanovića koji je na čelu tog Saveta, nastojati da napravi ambijent u kojem će se "međusobne razlike poštovati, a sopstveni interesi usklađivati sa interesima suseda".⁹³⁷ Usvajanje Strategije za jugoistočnu Evropu 2020 koja treba da unapredi ekonomske prilike i standard građana u regionu očekuje se u novembru 2013. Razumljivo je da zbog teške ekonomske krize Balkan nije prvi prioritet Evropske unije, ali Brisel treba podrži zemlje regiona u

naporima koje preduzimaju u cilju integracije. Svilanović ističe da Savet u procesu regionalne saradnje želi da stvori usklađen okvir u kojem svi učesnici imaju jasne uloge i odgovornosti u ostvarivanju dogovorenih ciljeva. Zato u izradi strategije, pod okriljem Saveta za regionalnu saradnju, učestvuju sve relevantne regionalne organizacije, poput CEFTA, Energetske zajednice, Regionalne škole za javnu administraciju, Inicijative za reformu obrazovanja. Tu su naravno i nacionalne institucije: ministarstava ekonomije, obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja, pravde, zaštite životne sredine, kulture, relevantne agencije, itd. Podršku će pružiti i međunarodne organizacije, poput EU, Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Saveta Evrope, Svetske banke.⁹³⁸

EU je nakon sukoba na Balkanu kao prioritet postavila pitanje stabilizacije i rešavanju osnovnih problema proizašlih iz ratnih sukoba. Od toga je zavisila i podrška pojedinim zemljama. Za Srbiju i Hrvatsku prioritet je bio saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Bosni i u manjoj meri Makedoniji kao podeljenim društvima focus EU je bio usmeren na uspostavljanje decentralizovanih struktura koje mogu da sprovedu autonomiju konstitutivnih zajednica. Od Kosova se traži garancija prava srpske manjine.

Proces stabilizacije i pridruživanja u regionu na snazi je već čitavu deceniju. EU i ostali međunarodni akteri su uspeli da obezbede neku vrstu stabilnosti u skoro svim zemljama regiona. I oni skriveni sukobi i secesionistički zahtevi koji i dalje postoje su niskog intenziteta i malog dometa. Zahvaljujući EU i Savetu Evrope, poboljšala su se i prava manjina. Nacionalističke i autoritarne politike 90-ih godina zamenjene su fleksibilnijim politikama. Javno mnjenje je većinski naklonjeno evropskim integracijama

I pored ostvarenog napretka većina država u region je nefunkcionalna. Korumpirane elite su značajna opstrukcija za napredak jer se oslanjaju na državne izvore a institucije svode na praznu formu.

Neke zemlje su još uvek opterećene i nerešenim teritorijalnim problemima. Srbija je jedan od glavnih genertatora za takvo stanje pre svega u BiH, ali doskora i na Kosovu. Crna Gora je takodje percipirana kao privremena tvorevina. U tome Srbija ima podršku Rusije, posebno od kada

se govori o NATO članstvu Crne Gore. Za sve zemlje je karakterističan slab i korumpiran centralni državni aparat. Međunarodni indeksi pokazuju jaz između zemalja Zapadnog Balkana i članova EU u pogledu indikatora državnih kapaciteta – korupcije, vladavine prava i administrativnih kapaciteta.

Korumpirane elite su usporile jačanje kapaciteta i ukidanje klijentelističkih mreža moći koje su se namnožile tokom decenija haotične tranzicije. Sve dok je stabilnost prioritet EU izgradnja države i vladavine prava biće opstruirana. U tom smislu EU bi morala podsticati jačanje državnih institucija i neutralizaciju korumpirane mreže koje profitiraju na slaboj državi.

Uprkos pomacima u saradnji, odnosi postjugoslovenskih država udaljeni su od normalnog stanja. Nastavak približavanja Srbije Evropskoj uniji zavisice, između ostalog, i od normalizacije odnosa Beograda i Prištine. Osim unutrašnjeg preobražaja, regionalni odnosi imaju prioritet. Dušan Reljić, šef briselskog predstavništva Nemačkog instituta za međunarodne odnose i bezbednost (SWP) ističe da će „nova Vlada presudno doprineti prevazilaženju sukoba sa okolnim državama ukoliko bude dosledno suzbijala šovinizam i sve druge oblike netrpeljivosti u samoj Srbiji. Jedino na taj način može da bude uverljiva u zahtevima spram susednih zemalja da poštuju prava Srba i uvažavaju druge interese Beograda u regionu”.⁹³⁹ Da bi suštinski normalizovala odnose sa regionom Srbija mora raščistiti sve probleme koji proizašle iz naselja ratova iz devedestih. Vlastito suočavanje sa prošlošću važan je uslov za povratak poverenja u regionu. Srbija svojim stavom da „nije bila u ratu” i da su zapadne sile i republike odgovorne za raspad Jugoslavije održava takav stepen nepoveranja koji opstruira suštinski pomak u regionalnim odnosima.

939 „I Brisel i Moskva”, *NIN*, 3. april 2014.

Hrvatska: stagnacija uz postepeno otopljanje

Srbija i Hrvatska su dva suseda koja imaju kompleksnu prošlost, ali i značajne mogućnosti za saradnju u budućnosti. Takva perspektiva, međutim, podrazumeva rešavanje nekih pitanja iz prošlosti. Promenili su se i uslovi u kojima se odnosi ova dva suseda odvijaju. Hrvatska kao članica NATO i Evropske unije (EU) ima veći prostor i veće mogućnosti da pomogne svim zemljama u regionu, pa tako i Srbiji, zagovaranjem brzine i kvaliteta procesa proširenja. U prigodnim izjavama iz Zagreba može se čuti da će Hrvatska biti advokat ili saveznik na evropskom putu Srbije, ali se u Beogradu mogu čuti procene da posle ulaska Hrvatske u EU dve zemlje ne mogu rešavati otvorena pitanja na ravnopravnoj osnovi.

Nakon brojnih gafova predsednika Nikolića s početka mandata⁹⁴⁰ odnosi između Hrvatske i Srbije su zahladneli. Postepeno otopljanje usledilo je tokom 2013. godine kada je došlo i do nekoliko zvaničnih poseta, uključujući i posetu predsednika Hrvatske Ive Josipovića Srbiji. Nikolić je i sam priznao hrvatskim medijima da je "dugo čekao da Josipović prestane da se ljuti na njega".⁹⁴¹ Nikolić i Josipović su se pre toga nekoliko puta susreli na marginama raznih multilateralnih sastanaka.

Četiri, međusobno povezane teme dominirale su u međusobnim odnosima tokom 2013: ćirilica (odnosno, Vukovar i pitanje nestalih), tužba, položaj Srba u Hrvatskoj i poseta predsednika Josipovića.

Ulazak Hrvatske u EU u julu 2013. godine je odnose Srbije i Hrvatske stavio u novi kontekst. Hrvatska od tada, osim vlastitih stavova izražava i stavove EU. U proteklih godinu dana Hrvatska je pokazala dobru volju da pomogne Srbiji na njenom putu ka EU, a njeni politički predstavnici su više

940 Problem između dve države je nastao zbog Nikolićeve izjave s početka mandata da je "Vukovar srpski grad", kao i porukom da u "Srebrenici nije bilo genocida". Josipović nije došao na Nikolićevu inaguraciju, ali je Nikolić više puta išao u Zagreb i sa Josipovićem se satajao na margini različitih sastanaka – u Londonu, na Brdu kod Kranja...

941 *Alo*, 7. oktobar 2013.

puta izjavljivali da neće ometati Srbiju na tom putu kao što je to radila Slovenija u slučaju Hrvatske. Josipović je izjavio da članstvo Hrvatske u EU neće ništa bitno promeniti u odnosima dveju zemalja, osim što će Hrvatska kao članica EU imati više mogućnosti da pomogne regionu, pa tako i Srbiji.

Poseta predsednika Josipovića

Tomislav Nikolić je uoči posete hrvatskog predsednika izjavio da je “predsednik Josipović godinu i po dana skenirao situaciju u Srbiji, pogrešno je istupio odmah negativno... Što se mene tiče, poziv ili prihvatanje poziva bilo je potpuno otvoreno i to sam više puta javno rekao...”⁹⁴²

Imajući u vidu Nikolićevu ratnu prošlost i brojne neodmerene izjave, on je pokušao da otopli atmosferu i relativizuje značaj svojih ranijih istupanja. S obzirom da je problem nestalih jedno od najvažnijih pitanja za Hrvatsku, Nikolić je neposredno uoči posete Josipovića u jednom intervju čak pomenuo da se povremeno u javnosti pominje da i u Srbiji ima nekih grobnica, još uvek neotkrivenih, gde su sahranjeni hrvatski građani. Voleo bih da mi se ukaže na te lokacije i prekopaćemo svaki centimetar kako bi tu anatemu skinuli sa svojih leđa”⁹⁴³

Poseta Josipovića Srbiji usledila je polovinom oktobra 2013. godine posle gotovo dvogodišnjeg zastoja u odnosima, mada je bilo susreta na nivou ministara spoljnih poslova. Tom prilikom Nikolić je izjavio: “Sada treba da uspostavimo odnose poštovanja, jer zbog bolne prošlosti neko vreme među nama neće biti ljubavi”⁹⁴⁴

942 *Blic*, 6. oktobar 2013.

943 Isto.

944 Isto.

Međusobne tužbe za genocid pred Međunarodnim sudom pravde

Približavanje datuma za početak postupka po međusobnim tužbama pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) podstaklo je debate u javnosti, pre svega o tome da li će doći do povlačenja tužbi. U poslednje dve godine prilikom svih zvaničnih susreta razgovaralo se o potrebi povlačenja tužbi.

Hrvatska je u više navrata nudila povlačenje uz izvesne uslove: napredak u rešavanju problema nestalih hrvatskih građana tokom devedesetih godina prošlog veka (njih oko 1500), opljačkane imovine i ratnih zločina. Ivan Mrkić, ministar inostranih poslova, više puta je izjavio da je "redosled poteza jasan – Hrvatska je prva podnijela tužbu protiv Srbije i ona je prva treba povući".⁹⁴⁵ Ocenio je da "vreme u kome smo jedni druge zasipali tužbama i kontratužbama treba da ostane iza nas".⁹⁴⁶

Prilikom poste Srbiji u oktobru 2013. godine predsednik Josipović je povodom povlačenja tužbi rekao "da se više moglo postići nekim dogovorom u ranijoj fazi, ali evo, takve su uglavnom bile političke okolnosti, dogovora nije bilo. Videćemo šta će sud odlučiti".⁹⁴⁷ Pre početka procesa u Hagu rekao je da "neće biti nikakvih negativnih posledica, jer obje države znaju da je sudski spor nešto što može završiti na različite načine. Jedno su, zapravo, razmatranja što je bilo u prošlosti. Zločina je bilo strašno puno, to svi znamo. Jesu li dosegli pravnu kvalitetu genocida – to će odlučiti sud, vidjet ćemo".⁹⁴⁸

Josipović je istakao da je obavljen vrlo opsežan posao prikupljanja podataka i činjenica u vezi s razdobljem rata u Hrvatskoj. Mislim da je to bio važan i ozbiljan posao, nezavisno o sudbini tužbe. Prikupili smo materijal

945 <http://www.novolist.hr/Vijesti/Svijet/Ivan-Mrkic-Dogovarano-je-da-Hrvatska-prva-povuce-tuzbu-za-genocid-jer-ju-je-prva-i-podnijela>.

946 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:459451-Pusic-tuzbe-za-sada-ostaju>.

947 <http://www.nspm.rs/hronika/ivo-josipovic-hrvatska-tuzba-srbije-za-genocid-nece-uticati-na-odnose-dve-drzave.html?alphabet=l>.

948 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/josipovic-kasno-za-povlacenje-tuzbe>.

koji će biti od velike koristi istoričarima, analitičarima i onima koji budu istraživali pojedinačne zločine.⁹⁴⁹

Više puta su Josipović i ministarka spoljnih poslova Hrvatske Vesna Pusić ocenili da međusobne tužbe Srbije i Hrvatske za genocid pred Međunarodnim sudom pravde nisu odlučujuće za bilateralne odnose. Postupak u Hagu završiće se ovako ili onako, istakao je Josipović, a život i potreba saradnje ići će dalje. Zapravo, s velikom sigurnošću bih mogao reći kako će se završiti postupak u Hagu, ali mi funkcija ne dopušta da to javno kažem.⁹⁵⁰

Položaj Srba u Hrvatskoj

Ulaskom u EU pojačale su se kritike na račun Hrvatske kada je reč o položaju Srba, posebno nakon što je isplivao problem "ćirilice" u Vukovaru. Srbijanski mediji intenzivno prate taj problem, a država Srbija je poslala više memoranduma EU s tim u vezi, rukovođena, pre svega skorim početkom procesa pred MSP. Mnogi mediji u Srbiji donose članke sa tezom da se ulaskom Hrvatske u EU, stanje ne samo nije popravilo, već im je položaj još više otežan. Ističu da, iako u Hrvatskoj ima samo 4,4 odsto Srba, da ih u poslednje vreme više odlazi nego što ih se u Hrvatsku vraća i da se u javnosti stvara utisak o Srbima kao stalnom "remetilačkom faktoru" gotovo na isti način kako se to radilo devdesetih.⁹⁵¹

Za izjavu patrijarha Srpske pravoslavne crkve Irineja, da se progon ćirilice koristi kao paravan za nastavak progona Srba u Hrvatskoj, Vesna Pusić je rekla da nije trenutak za takvu vrstu politizacije: "Jer, ako postoji ijedna vlada u jugoistočnoj Europi, Zapadnom Balkanu koja dosljedno i bez odmakaa provodi pozitivnu manjinsku politiku, to je Hrvatska i nijedna druga u regiji do te principijelnosti".⁹⁵²

949 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Srbija-i-Hrvatska-su-spremnne-za-nove-korake.lt.html>.

950 <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/100117-josipovic-mogao-bih-reci-kako-ce-se-završiti-postupak-u-haagu-ali-mi-funkcija-ne-dopusta-da-to-javno-kazem.html>.

951 *Večernje novosti*, 13. septembar 2013. "Srbi u Hrvatskoj tretirani kao remetilački faktor".

952 <http://www.jutarnji.hr/pusic---tuzbu-za-genocid-cemo-povuci-ako-rijesite-problem-nestalih---pupovac---tuzba-nema-temelja-/1152000/>.

Inicijativa nekih desničarskih grupacija u Hrvatskoj da se sprovede referendum o zabrani ćirilice u Vukovaru podigla je temperaturu i polarizovala hrvatsku javnost. Vlada je čvrsto stala na poziciju da nema promene zakona koji se odnosi na upotrebu jezika, dok su desnica, opoziciona Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i delovi katoličke crkve na tome insistirali. Eu je opomenula Hrvatsku da joj, ukoliko promeni Zakon o manjinama da prete sankcije.

Bivški predsednik Hrvatske Stjepan Mesić slaže se sa hrvatskim državnim vrhom da do referenduma o ćirilici ne bi smelo da dođe, jer bi to, kako kaže, bio direktni udar na vlast, demokratski i evropski karakter Hrvatske.⁹⁵³ Predsednik Josipović ocenio je da je sve što se događa u Hrvatskoj vezano za skidanje ploča s dvojezičnim natpisima neprihvatljivo i "sramota za sve" i pozvao vladu, opoziciju i branitelje da brane dostojanstvo Hrvatske kao evropske zemlje, kako se "priča o ćirilici ne bi pretvorila u priču o neuspehu Hrvatske".⁹⁵⁴

Gradonačelnik Vukovara Željko Sabo izjavio je da je Vukovar postao žrtva političkih prepucavanja, te da su građani Vukovara taoci ove situacije, i pozvao je i zamolio sve ljude dobre volje, koji dolaze u Vukovar, da dolaze na drugi način, kao prijatelji. Takođe je izneo da Hrvati očigledno i nakon dobijanja svoje države, kada slave godišnjice, ne shvataju da država znači i zakon, prenose hrvatski mediji.⁹⁵⁵

Srpske organizacije u Hrvatskoj izrazile su zabrinutost zbog nastavka uništavanja dvojezičnih natpisa, poručivši da za Srbe u Hrvatskoj nije sloboda ako im se oduzima pravo na pismo i ako se ćirilica proglašava agresorskom i zločinačkom.

Vesna Pusić je upozorila na to da problem sa ćirilicom ne bi trebao da optereti posetu Josipovića Beogradu, ali da je skidanje tabli s ćirilicom

953 <http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2013-12-09/mesic-referendum-o-cirilici-bi-bio-udar-na-evropsku-hrvatsku>.

954 http://www.rtv.rs/sr_lat/region/josipovic:-skidanje-cirilicnih-tabli-je-sramota_428828.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+RtvRegion+%28RTV+Region%29.

955 <http://www.nadlanu.com/pocetna/info/politika/Gradonacelnik-Sobo-Vukovar-postao-zrtva-politickih-prepucavanja.a-204072.291.html>.

u Vukovaru i Udbini (a zatim i u Vojniću) veoma opasno i podsetila da se hrvatsko društvo počelo oporavljati od rata devedesetih godina i da su napravljene mnoge iskoraci u smislu da društvo može da funkcioniše s različitostima. Ukazala je da je takva vrsta aktivnosti, širenje podsticaja da se zakon krši kako bi se na drastičan način dalo na znanje manjinama, i to svim manjinama, da postoje agresivne grupe koje im žele osporiti pravo zagarantovano zakonom, opasno je i preko toga ne treba olako preći". Takođe je naglasila da je situacija "prilično opasna i osetljiva" i ocenila da je reč o nekoj vrsti udara prošlosti na hrvatsku sadašnjost".⁹⁵⁶

O položaju manjina, Hrvata (u Srbiji) i Srba (u Hrvatskoj), bilo je govora i prilikom susreta Josipović-Nikolić u Beogradu. Nikolić je napomenuo da su "u školskim udžbenicima Srbi kvalifikovani kao okupatori i četnici. Da u pojedinim županijama još nisu registrovane obrazovne ustanove kao škole srpske nacionalne manjine, već kao obrazovne institucije u kojima se nastava izvodi na srpskom jeziku. U elektronskim medijima ne postoji redakcija programa na srpskom jeziku". Pohvalio je, međutim, to što je iz budžeta izdvojen novac za obnovu porušenih pravoslavnih crkava. Odgovarajući na ovo, Josipović je rekao da neki od problema koje srpska zajednica ima u Hrvatskoj, kad je reč o ostvarivanju ustavnih prava, ima i hrvatska manjina u *Srbiji*.⁹⁵⁷

956 *Tanjug*, 12. oktobar 2013.

957 <http://www.vesti.rs/Penzija/Vreme-je-za-mir-Srba-i-Hrvata.html>.

Zaključci i preporuke

Normalizacija odnosa Srbije i Hrvatske ključna je za stabilizaciju regiona. Njihovo konstruktivno promovisanje odnosa u regionu bitno je sa stanovišta rešavanja unutrašnjeg uređenja BiH;

- neophodno je u što kraćem roku rešiti sva pitanja koja su nasleđe ratova devedesetih: nestali, granice, kulturna baština, imovinska prava i statusna prava Srba u Hrvatskoj;
- države moraju više napora uložiti u ekonomsku i trgovinsku razmenu;
- neophodna je zajednička razvojna strategija zbog komplementarnosti dveju privreda;
- države treba da podstiču pomirenje i normalizaciju kroz adekvatne projekte; naročito treba da podrže organizacije civilnog društva koje se bave tom tematikom;
- relevantne institucije na obe strane treba da rade na zajedničkim udžbenicima;
- države treba da podstiču kulturnu razmenu i finansijski podrže projekte od zajedničkog interesa;
- oformiti zajedničko telo koje bi se isključivo bavilo manjinskim problemima na obe strane.

Bosna i Hercegovina: nov ustavni aranžman

Nefunkcionalnost bosanske države već je godinama na dnevnom redu međunarodne zajednice. Bilo je brojnih pokušaja da se pokrene revizija dejtonskog Ustava, ali bez uspeha. Na unutrašnjem planu takođe nije bilo pomaka. Ostalo se na formuli bez sadržaja – “kako se tri naroda dogovore” – uz namerno “previđanje” činjenice da tri strane imaju različitu percepciju kako urediti Bosnu i Hercegovinu (BiH). Taj stav je ponovljen i prilikom susreta predsednika Nikolića sa članovima predsedništva BiH Nebojšom Radmanovićem i Bakirom Izetbegovićem u Beogradu (april 2013)⁹⁵⁸ kad je izjavio, “Srbija je tu uvek kada zatreba a ako postoji potreba pružićemo pomoć. Ali mi bismo želeli da dva entiteta sami rešavaju problem i da saraduju”.⁹⁵⁹

Ukrajinska kriza je ubrzala zahteve za promenu statusa BiH. Tako je Pedi Ešdaun u britanskom parlamentu optužio Rusiju da se direktno meša u unutrašnje stvari BiH podsticanjem secesionističkih tendencija bosanskih Srba. On je upozorio da su na površinu izašli dokazi da se Rusija direktno meša u unutrašnje stvari Bosne i Hercegovine na način koji jedino može da utiče na podsticanje secesionističkih tendencija bosanskih Srba. Ešdaun smatra da, s obzirom na krhkost BiH i njenu istoriju, Rusija pokušava da BiH uvuče u širu ukrajinsku krizu,⁹⁶⁰ dok je britanski ministar spoljnih poslova Hejg izjavio da “Evropa mora nastaviti s naporima da se reše otvorena pitanja na Balkanu i ne sme se dopustiti da se ta dva pitanja mešaju”.⁹⁶¹

958 Željko Komšić treći član predsedništva BiH odbio je da se priključi poseti Beogradu zbog izjava T. Nikolića i njegovo negorjanje genocida u Srebrenici.

959 *Politika*, 24. april 2014.

960 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=15&nav_category=78&nav_id=824040.

961 Isto.

Rusija na Balkanu deluje sa svojom energetsom strategijom i trgovinom i u tome ima uspeha, s obzirom na ranjivost regiona kada je reč o energiji. Predstavnici Ambasade Ruske Federacije u BiH Andrej Temjašov i Marija Temjašova su u okviru predavanja „Pogled Rusije na aktuelna ekonomska i politička zbivanja u svijetu” i „Saradnja između Rusije i BiH”, istakli interes Ruske Federacije da uspostavi što veću trgovinsku razmjenu sa BiH koja je prošle godine iznosila 700 miliona dolara i carinsku saradnju kao sa Srbijom i Crnom Gorom. Naveli su da ruske kompanije u BiH ulažu značajan kapital, pa tako kompanija „Optima grup” u naftnu industriju planira ulaganja od 1,3 milijarde eura. Za modernizaciju Termoelektrane „Ugljevik” je planirano 700 miliona eura, a za investiranje u jednu firmu u Šipovu 5 miliona eura. Spremni smo i na kulturnu saradnju, naročito za stipendiranje studenata iz BiH koji će predstavljati živi most između dvije zemlje”⁹⁶²

Ruske korporacije koje su prisutne na bosnaskom tržištu (pre svega tržištu energenata) bazirane su u Banjaluci, mada se u medijima špekulisalo da ruske korporacije nameravaju da prenesu sedište u Sarajevo. Međutim, kako ističe Nikita Bondarev, doktor istorijskih nauka i saradnik Centra za evroatlantska istraživanja Ruskog instituta za strateške studije, da posle događa u Bosni ruske korporacije treba da se drže Republike Srpske, jer je tamo situacija stabilnija i bolje se kontroliše”⁹⁶³

Najveći ruski projekat za region je gasovod Južni tok koji bi obuhvatio gotovo sve zemlje Balkana. Teško je odbiti njihovu ponudu. Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik rekao je da će Srpska, ukoliko Savjet ministara BiH ne donese odluku kojom se podržava izgradnja kraka gasovoda Južni tok u Republici Srpskoj, to pitanje s Rusijom riješiti unilateralno. Dodik je rekao da je u Sankt Peterburgu održan sastanak predstavnika Srpske sa rukovodstvom “Gasproma” i da će se “stvari kretati u pravcu da budu olakšane procedure”. Prema njegovim rečima, i sadašnji gasovod koji dolazi do Sarajeva biće snažno ojačan sa određenim stanicama i nekim

962 <http://www.alvrs.com/v1/index.php/sr/novosti-iz-optina/316-srbac-rusija-planira-nova-ulaganja-u-bih>
<http://www.alvrs.com/v1/index.php/sr/novosti-iz-optina/316-srbac-rusija-planira-nova-ulaganja-u-bih>.

963 „Bosanski Majdan i srpski Pijemont”, *GeoPolitika*, broj 72, mart 2014.

drugim stvarima koje će da obezbede potpunu energetska sigurnost i ovog dela Srpske.⁹⁶⁴

Dakle, BiH i njen budući status su sve češća tema. Potpredsednik Republike Srpske Emil Vlajki upozorio je da međunarodna zajednica planira regionalizaciju BiH u kojoj neće biti Republike Srpske, te da iz pouzdanih izvora ima informaciju da se radi na stvaranju pet regija u BiH, među kojima neće biti Republike Srpske. Jedna od njih bila bi hercegovačka, u čiji sastav bi ušli istočna i zapadna Hercegovina.⁹⁶⁵

U odbrani Republike Srpske koristi se teza o zapadnoj zaveri. Srdja Trifković za pobunu u BiH Federaciji kaže da je imalo samo privid socijalnog bunta i da je stvarna pozadina bila ukidanje Dejtona. Trifković ističe "Ako SAD i EU uprkos logici i moralu, ustraju u podršci "Bošnjacima" da jednostrano izmene dejstonski poredak, opasnost da izbije još jedan balkanski rat neće biti ništa manji nego u vreme ilegalnog referendum 28–29 februara 1992. godine."⁹⁶⁶

U Banjaluci je održan naučni skup "Obojene revolucije kao instrument geopolitičke transformacije" 26. Aprila 2014. godine uz učešće stručnjaka iz Ruske federacije, Nemačke, Venecuele, Ukrajine, SAD, Srbije, Federacije BiH i Republike Srpske. Skup je održan pod pokroviteljstvom Fonda strateške culture iz Moskve i Istorijskim projektom Srebrenica iz Den Haga. Intencija je bila da se "obojene revolucije" prikažu kao "jedan posebno perfidan vid inostrane dominacije, a to je svrgavanje demokratski izabrane legitimne vlasti i postavljanje na njeno mesto poslušničke ekipe spremne da bezuslovno ispunjava naređenja iz inostranstva". Ističe se da je "obojena revolucija" režirani prevratnički proces koji se predstavlja kao "narodna revolucija", te da se ne uočavaju bitne odlike od slučaja do slučaja što ga čini prepoznatljivim svuda gde je prisutan. Očigledno je da skup upriličen kako bi se preupredila bilo kakva pobuna u Republici Srpskoj. To dodatno potvrđuje i Banjalučka deklaracija "Predlog mera za zaštitu Republike".

964 <http://kontaktradio.com/2014/03/dodik-ako-bih-nece-juzni-tok-rs-i-rusija-mogu-same/>
<http://kontaktradio.com/2014/03/dodik-ako-bih-nece-juzni-tok-rs-i-rusija-mogu-same/>.

965 <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:442852-VlajkiPlanira-se-regionalizaciju-BiH-bez-RS>.

966 Srdja Trifković, "Lažno' bosansko proleće'" Geopolitika br. 72, mart 2014.

U Deklaraciji se između ostalog ističe da je neophodno da se formira specijalizovana Interventna jedinica MUP RS za očuvanje javnog reda, zatim da po ugledu na javne razgovore sa nacijom Vladimira Putina, predstavnici vlasti organizuju slične forume, putem elektronskih medija. Preporučuje se jačanje političkih, privrednih i medijskih veza sa Rusijom kao jedinoim zainteresovanom velikom silom kojoj nije u interesu ukidanje Republike Srpske ili njeno utapanje u unitarnu Bosnu. Posebno se ukazuje na potrebu da se usvoji zakon kojim se reguliše rad "nevladinih organizacija" u RS. Navodi se da se beogradske organizacije poput Helsinškog odbora i Fonda za humanitarno pravo predstavljaju kao ključni logistički temelj promene režima.

Očigledno je da je uloga i inters Rusije da Republika Srpska odruži *status quo* i tom smislu sve je uočljivije rusko prisustvo u javnom društvenom životu i Srbije i Republike Srpske. Deluje se ne samo preko njihovih "institute" u regionu, već i dvadesetak desničarskih organizacija, posebno u Srbiji.

U prilog tome da Rusi očekuju neku vrstu pobune u RS govori i Nikita Bondarev, ruski istoričar, koji smatra da će konflikti i protesti u muslimansko-hrvatskom delu eskalirati i da će kad prodju sve planirane konferencije i manifestacije do kojih je i Zapadu stalo, početi ozbiljnije rasturanje BiH kao države. Ističe da krupni događaji mogu da se očekuju krajem leta ili početkom jeseni. U tom slučaju, kako ističe, Rusija ima kadrove od kojih bi mogla formirati izvestan vojni kontigent ukoliko iznenada odluči da na taj mačin stabilizuje situaciju.⁹⁶⁷

Region i unutrašnje uređenje BiH

Očekivanje da je BiH na redu kad je reč o prekrajanju njenog unutrašnjeg ustrojstva aktuelizovalo je to pitanje, kako unutar same BiH, tako i njenih suseda.

Hrvatska se u međuvremenu distancirala od Herceg Bosne, dok je Srbija ostala na istoj poziciji, što je u suštini bila podrška Dodiku i njegovoj strategiji razbijanja Bosne. Svaki konstruktivan predlog Milorad Dodik i RS su bojkotovali.

⁹⁶⁷ Geopolitika, broj 72, mart 2014.

Masovni protesti u Sarajevu i drugim mestima BiH Federacije bili su okidač za ponovno stavljanje na dnevni red, između ostalog, i pitanje trećeg entiteta (Herceg Bosna). To je podstaklo burne reakcije na sve tri strane.

Protesti su u Republici Srpskoj i Srbiji tumačeni kao pokušaj destabilizacije Republike Srpske u funkciji njenog ukidanja. Milorad Dodik je promptno zaključio da su "protesti u Federaciji sračunati na destabilizaciju Srpske".⁹⁶⁸ Aleksandar Vučić je hitno pozvao lidere Republike Srpske u Beograd i tom prilikom rekao "da prebijanje, nasilje, huliganstvo, paljenje i rušenje zgrada ne vodi ničemu dobrom i da se sve razlike između političkih rivala, i u BiH i u Republici Srpskoj, pa i Srbiji, rešavaju u demokratskoj i fer proceduri na izborima".⁹⁶⁹

Lideri RS imali su jedinstven stav o protestima, očigledno zbog straha da se ne preliju i u Srpsku. Mladen Bosić, predsednik Srpske demokratske stranke (SDS), je izjavio da je reč o nasilnim protestima i da sve liči na ono što se dešavalo u arapskim zemljama poznatijim kao "arapsko proleće". On je takođe dodao da je "mnogo građana nezadovoljno, ojađeno, da teško živi, da RS ima problema u korupciji, slabom standardu, ekonomiji, da ima problema u zdravstvu, ali mi kao SDS ne mislimo smenjivati predsednika Dodika na ulici"⁹⁷⁰.⁹⁷¹

Osim reakcija političara u Srbiji su reagovali i brojni analitičari, posebno saradnici Pečata i Nove srpske političke misli (NSPM). Njihove reakcije su se svodile na mogućnost preuređenja BiH. U tom smislu, proteste su takođe percipirali kao opasnost. Tako Slobodan Durmanović, analitičar NSPM, smatra da je malo ko u EU danas spreman da očuva dejtonsku BiH kao decentralizovanu državu, puno jeftiniju o ove sadašnje, a da ne zadire u Republiku Srpsku. Srbima će za to trebati više međusobne solidarnosti i manje odnarođenih političara.⁹⁷²

968 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1517281/>

[Vu%C4%8Di%C4%87%3A+Nesuglasice+re%C5%A1avati+na+izborima.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1517281/Vu%C4%8Di%C4%87%3A+Nesuglasice+re%C5%A1avati+na+izborima.html).

969 Isto.

970 Isto.

971 Isto.

972 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/evropska-politika-razbijanja-dejtonske-bih.html>.

Emil Vlajki, profesor i potpredsednik RS, smatra da su protesti usmereni na obaranje Milorada Dodika. Bez obzira na sve manjkavosti Dodika, smatra da on nije RS, ali pošto je jedini koji drži kurs neulaska u NATO i strateško približavanje Rusiji, onda bi njegovo sadašnje uklanjanje, istovremeno, značilo i nestanak RS kao entiteta. Smatra da će se tokom narednih meseci odvijati borba na život i smrt.⁹⁷³ Vlajki takođe ističe da bi pobjeda opozicije na narednim izborima, njeno pruhvatanje NATO, i samim tim neprijateljstvo sa Rusijom, dovelo, u relativno kratkom roku, do dominacije Turske i Bošnjaka u BiH, kao i do suprotstavljanja Srbiji koja je proglasila vojnu neutralnost.⁹⁷⁴

Nenad Kecmanović, politikolog je pohvalio Vučića za "efektan potez kojim se predstavio kao kao pravi svesrpski lider iz matice. Brine da se nemiri ne prenesu iz Federacije u Srpsku, okuplja vlast i opoziciju iz Banjaluke, pridobija glasove porijeklom iz "Bosne". S druge strane, Dodik dobija podršku vlasti u Srbiji, a Bosić na važnosti.⁹⁷⁵ I Kecmanović smatra da "organizatori protesta u Federaciji BiH žele da na ulici sruše vlast koja ima izborni legitimitet i dovedu garniture koja bi bila po mjeri spoljnih scenarista i režisera".⁹⁷⁶

Srpska strana već godinama predlaže osnivanje trećeg entiteta, mada predsednik SDS Mladen Bosnić ima rezerve. On smatra da bi "to značilo formiranje nove međunarodne konferencije, takozvanog Dejtona dva, na kojem bi se raspakovao dejtonski Ustav, što bi moglo biti opasno po interese Srpske".⁹⁷⁷

Osim toga, lideri RS stalno najavljuju da će se RS otepeti onog momenta kada polovina članica UN prizna Kosovo, zato što bi to bio dokaz da je međunarodni sistem izmenjen, ali i zbog deklaracije koju je izglasao

973 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/sledecih-nekoliko-meseci-u-rs-ce-se-voditi-borba-za-zivot-i-smrt.html>.

974 Isto.

975 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/rs-je-imuna-na-uvoz-revolucije-iz-federacije-bih-neko-prizel>.

976 Isto.

977 <http://www.kurir-info.rs/treci-entitet-zagreb-hoce-da-deo-bosne-za-hrvate-clanak-1244717>.

parlament RS.⁹⁷⁸ Čedomir Antić, historičar iz Beograda ističe da Radmanovićeve reči nisu bez osnova i da je logično da se to pitanje nametnulo nakon što je Beograd praktično priznao nezavisnost Kosova, parafirajući sporazum u Briselu.⁹⁷⁹ Gostimir Popović je pak, izjavio da je Radmanović izrekao izvornu želju svih Srba u RS, koja će se na kraju i obistiniti.⁹⁸⁰

Hrvatski premijer Zoran Milanović je na proteste reagovao slično, ali s time što je otišao u Mostar da "smiruje" mogući etnički sukob u tom gradu. U Hrvatskoj je vođena i rasprava o trećem entitetu u Saboru. Božo Ljubić (HDZ) ističe da rasprava u Saboru nije službeni stav Hrvatske, ali je legitimno pitanje, jer, ne samo da je Hrvatskoj i članovima Hrvatskog sabora stalo do položaja Hrvata izvan granica Hrvatske, to je i njihova obveza po Ustavu. To je i pitanje stabilnosti susjeda s kojima Hrvatska dijeli granicu od 1000 kilometara. i sami ovi prosvjedi i pokušaj izvaninstitucijskog mijenjanja strukture BiH ne mogu ostaviti indiferentnim i naše susjede.⁹⁸¹

S druge strane, Hrvatska kao nova članica EU sve više pokazuje inicijativu da pokrene promene u BiH. Vesna Pusić ministarka inostranih poslova je nakon protesta u Sarajevu izjavila da Bosna i Hercegovina mora iskoristiti šansu i trenutno interesovanje zemalja Evropske unije probuđeno događanjima u toj zemlji. Pusić je također naglasila da bi za BiH bilo najbolje da osmisli posebno dizajniran pristupni proces, koji ne bi značio snižavanje kriterija niti ubrzanje samog procesa, nego pomjeranje sa mrtve tačke i pružanje nade građanima BiH. Treći entitet, kao je istakla, jednostavno nije opcija i ne treba računati da će se desiti.⁹⁸²

Stjepan Mesić, bivši predsjednik Hrvatske, gostujući na javnoj tribini sa građanima Mostara, u organizaciji Centra za kritičku misao i portala *tacno.net*, rekao je da bi se reorganizacija BiH provela u četiri faze, od kojih je prva tzv. pripremno razdoblje, „u kojemu će se omogućiti da visoki

978 Nebojša Radmanović, član predsjedništva BiH, *Naše novine*, 26. april 2014.

979 Isto.

980 Isto.

981 <http://www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/bozo-ljubic-sto-ste-alergicni-na-treci-entitet/77849>.

982 <http://www.haber.ba/vijesti/region/76523-bih-mora-iskoristiti-sansu-i-trenutno-interesovanje-eu-a.html>.

predstavnik međunarodne zajednice i Evropske unije funkcioniraju onako, kako je bilo i zamišljeno – sve do korištenja u punom opsegu tzv. bonjskih ovlasti.⁹⁸³

Takođe je naveo da se u “istom razdoblju mora pripremiti koncept post-daytonske Bosne i Hercegovine, zasnovan na tome da će to biti građanska država, podijeljena na nekoliko višenacionalnih kantona, uz centralnu vlast koja će doista biti to što joj i ime kaže i u kojoj će biti osigurana ravnopravna zastupljenost triju konstitutivnih naroda, bez isključivanja onih građana koji im ne pripadaju”.⁹⁸⁴ Zatim bi usledila međunarodna konferencija na kojoj bi BiH trebali zastupati Predsedništvo države, a ne “entiteti, ili predstavnici konstitutivnih naroda, a pogotovo ne predstavnici nacionalnih stranaka”.⁹⁸⁵

Mesić takodje predlaže period od pet godina, u kome bi se međunarodna zajednica postepeno povlačila iz Bosne i Hercegovine, ali bi sa ulogom visokog predstavnika, sada sa smanjenim ovlastima, i dalje imala mogućnost utjecaja na zbivanja na unutrašnjopolitičkoj sceni.⁹⁸⁶

Bošnjačka strana kontinuirano istrajava na zahtevu za promenom Dejtonskog sporazuma. Tokom aprila 2013. godine bošnjačke nevladine organizacije su predstavile izveštaj “Bošnjački pogled na budućnost” u kome se govori o ukidanju RS. Glavni argument, koji je upotrebio Sejfidin Tokić, bivši političar i član ekspertske grupe koja je sačinila izveštaj, je da je “RS nastala na združenom zločinačkom poduhvatu i na zločinu genocida”. Tokić je još dodao da je u BiH napravljen takav sistem koji generiše nacionalizam, neravnopravnost i ugroženost Bošnjaka i Hrvata na teritoriji RS.⁹⁸⁷

Ovakvi zahtevi iz Sarajeva u odnosu na RS i aktuelizovanje njenog ukidanja izazvali su oštre kritike u RS i u Srbiji. Predsednik Odbora za dijasporu i Srbe u regionu Aleksandar Čotrić rekao je da je napad na RS ujedno i napad na Srbiju i da Beograd mora, preko svojih diplomatskih tela u

983 <http://www.slobodnaevropa.org/content/mesi%C4%87-iznio-svoj-prijedlog-preure%C4%91enja-bih--dejton-2/25289620.html>.

984 Isto.

985 Isto.

986 Isto.

987 *Politika*, 16. april 2013, „Bošnjački pogled u budućnost“.

Sarajevu i međunarodne zajednice, tražiti najoštriju osudu izjave Sejfudina Tokića. Čotrić je takođe izjavio: "Oni koji traže ukidanje Srpske, tražiće ukidanje i Srbije. Mi na RS gledamo kao na jedan neraskidivi deo nacionalnog korpusa, kao teritoriju sa kojom imamo specijalne veze i s obzirom na to da je Srbija garant Dejtonskog sporazuma mora se već u začetku reagovati".⁹⁸⁸

Gostimir Popović, politički analitičar iz Banjaluke, tom je prilikom izjavio da je u pitanju nastavak višegodišnjeg nastojanja islamskog lobija da se iz BiH proteraju svi pravoslavci i da različiti scenariji koji dolaze iz Sarajeva predstavljaju aktiviranje "islamskog proleća".⁹⁸⁹

Politički i ekonomski odnosi Srbije i Republike Srpske

Odnosi Srbije i Republike Srbije su nepromenjeni. I nova vlast je nastavila istu politiku, kao održavanje zajedničkih sednica dve vlade – srbijanske i one iz RS. Protesti u Federaciji ogolili su suštinski stav prema RS – a to je ostajanje na status quo poziciji.

Ekonomska stagnacija u regionu uticala je i na saradnju Srbije sa Republikom Srpskom. Mnogi ocenjuju da je sprovođenje Sporazuma o specijalnim i paralelnim vezama Srbije i Republike Srpske bez većih rezultata na terenu. Tako urednik magazina Buka Aleksandar Trifunović kaže da se po rezultatima može zaključiti da je Sporazum o specijalnim vezama dobar za protokolarne svrhe. Ističe da „činjenice govore da su najveća predstavništva srbijanskih firmi u Sarajevu, u Federaciji, tamo imaju veći broj svojih zaposlenika. Isto tako, stepen robne razmjene Federacije i Srbije je mnogo veći nego Srbije i RS. Znači, mi u praksi imamo mnogo veću političku upotrebljivost ovakvih izjava o specijalnoj saradnji nego stvarnu upotrebljivost koja bi olakšala život ljudima, poboljšala ekonomske odnose”.⁹⁹⁰ Ni lider SDS Mladen Bosić nije zadovoljan dosadašnjim načinom sprovođenja Sporazuma iako podržava njegovo postojanje. Bosić ističe: „Naš je

988 Isto.

989 Isto.

990 Isto.

interes, bez obzira ko bio na vlasti u Srbiji i u RS, da ti odnosi budu što bolji, da ne budu na deklarativnom nivou i isprazno slikanje”.⁹⁹¹

Banjalučki razgovori političkih prvaka iz Srbije i Republike Srpske nisu odisali prepoznatljivom srdačnošću, velikim osmesima, grljenjima i poljupcima pred kamerama. Vučić, koji je prvi put došao u Banjaluku na zajedničku sednicu vlada Srbije i Republike Srpske, istakao je kako ima dobru saradnju sa vlastima u Republici Srpskoj i da “Srbija voli Republiku Srpsku, ali da će uvijek biti faktor stabilnosti u regionu i razvijati veze i sa drugim narodima”.

Zbog svoje “beskompromisne kampanje protiv kriminala i korupcije” Vučić je pridobio simpatije u celom region, te je zbog toga izabran za ličnost 2013. godine u regionu, prema izboru čitalaca banjalučkih Nezavisnih novina.⁹⁹²

Kao najuspešnija saradnja navodi se privatizacija nekadašnjeg Telekoma Srpske od strane srbijanskog državnog telekom operatera. Na osnovu dogovora nedavno je uvedena i aviolinija Beograd – Banjaluka, ali pitanje je koliko je i ona ekonomski isplativa. Tu je i energetska saradnja na srednjem toku reke Drine. Ekonomista iz Banjaluke Zoran Pavlović ističe da su pozitivni rezultati slabo vidljivi: „Da li je to nedovoljno znanje naših predstavnika, jednih i drugih, o projektima koji bi mogli biti od koristi i koji bi mogli imati direktni efekat na zapošljavanje ljudi s obe strane Drine, ili je to prosto više bavljenje politikom a manje željom za ekonomskim unapređenjem odnosa, teško je reći”.⁹⁹³

Guverner Centralne banke BiH Kemal Kozarić ocenjuje da je 2013. godina za Bosnu i Hercegovinu bila godina ekonomske stagnacije. Iako političari nisu uradili gotovo ništa za oporavak posrnule ekonomije, Kozarić kaže da, zahvaljujući bh građanima koji žive u inostranstvu i koji novac šalju rodbini, ali i blagom rastu industrijske proizvodnje i izvoza, i BiH polako izlazi iz recesije. No, isto tako napominje da će 2014. godina biti

991 <http://www.slobodnaevropa.org/content/specijalne-veze-rs-i-srbije-politicki-folklor-ispred-ekonomije/25202854.html>.

992 <http://www.slobodnaevropa.org/content/specijalne-veze-rs-i-srbije-politicki-folklor-ispred-ekonomije/25202854.html>.

993 Isto.

izazovna, jer je to izborna godina i u BiH. Ukazuje na to da su vlasti na svim nivoima bile dužne da poprave pravni okvir za ekonomiju, za one koji se danas bave ekonomskom aktivnošću i da ih ohrabre da mogu napraviti iskorak u tom pravcu.⁹⁹⁴

Iako je Sporazum o specijalnim i paralelnim vezama na snazi više od sedam godina, urednik portala Capital.ba Siniša Vukelić kaže da se konkretni pomaci gotovo i ne vide. Vukelić kaže da „najveći zajednički projekat koji su ugovorili Srbija i RS sa Italijom – to je izgradnja hidrocentrala na srednjoj Drini, 1,3 milijarde maraka vrijedan, je u zastoju. Loptica se prebacuje na Italijane – da oni razmatraju isplativost tog projekta. I to je ono što je bilo najznačajnije”.⁹⁹⁵

Ministar finansija Srbije Lazar Krstić rekao je da će se neki od zajedničkih projekata koje su Srbija i Republika Srpska sprovodile morati obustaviti zbog nedostatka novca, ali da će saradnja biti nastavljena. Usledila je reakcija iz Republike Srpske. Premijerka Željka Cvijanović izjavila je da nema obustavljanja projekata, već su neki od njih koji ne proizvode novu vrijednost stavljeni na drugi dio liste prioriteta: „Jedino obustavljanje dijela projekta, a to je stvar koja se nije desila sada, nego je usaglašena još polovinom godine, se odnosi na drugi fazu projekta za obrazovanje pod nazivom Dositej. Želim da kažem da su to špekulacije, da postoje određene varijacije kad su u pitanju određeni projekti, ali svakako fokus ostaje na onome što smo prioritetno definisali kao glavni ili najvažniji – i kojima se, zapravo, manifestuje stvarni nivo saradnje između R Srbije i RS”.⁹⁹⁶

Zbog svega toga nezavisni ekonomisti smatraju da saradnja između Srbije i Republike Srpske nije zasnovana na pouzdanim ekonomskim principima i računicama, nego je reč o manipulaciji u čijoj je suštini protokolarni politički marketing.

994 <http://www.slobodnaevropa.org/content/kozaric-bih-polako-izlazi-iz-recesije/25222967.html>.

995 <http://www.slobodnaevropa.org/content/saradnja-rs-i-srbije-mijenja-li-beograd-prioritete/25238894.html>.

996 <http://www.slobodnaevropa.org/content/saradnja-rs-i-srbije-mijenja-li-beograd-prioritete/25238894.html>.

Međutim, politički analitičar Enver Kazaz smatra da ne treba naivno posmatrati posetu Vlade Srbije Banjaluci, jer, po njegovom mišljenju, sadašnja politika iz Srbije ne odstupa od ranijih prema Bosni i Hercegovini. On ističe da poseta Vučića "nije ništa drugo do bacanje prašine u oči zagriženim srpskim nacionalistima, legitimiranje jedne politike koja želi da postavi jednadžbu: minus Kosovo, plus Srpska jednako je proevropska Srbija, i u konačnici to ne znači podršku Dodikovu režimu, kako će se to čitati u ostatku Bosne, tj. u Federaciji, nego strategijsko utvrđivanje dugoročne politike Beograda".⁹⁹⁷

Nasleđe ratova: sprečavanje povratka, nestali i neprocesuirani ratni zločini

Posledice rata i nespremnost za dijalog o prošlosti devedesetih, ostavile su dubok trag na ceo srpski korpus, kako u Srbiji, tako i u Republici Srpskoj. Zbog relativizacije i moralne neosetljivosti došlo je do urušavanja svih vrednosti i ciničnog manipulisanja činjenicama. Takav odnos prema prošlosti je i glavna opstrukcija u stabilizovanju odnosa Srbije sa BiH, pre svega sa bošnjačkom populacijom koja se još uvek percipira kao glavni krivac za rat u BiH.

Uprkos potpisanom sporazumu o međusobnoj saradnji nacionalnih sudova do koga je došlo pod pritiskom EU, ta saradnja još nije dostigla nivo koji garantuje međusobno poverenje i profesionalan i iskren odnos prema nedavnoj prošlosti. To se najbolje očituje na slučajevima Dobrovoljačka i Tuzlanska kolona. Slučaj Ilije Jurišića je na ponovljenom suđenju završio s istom presudom (osuđen je na 12 godina zatvora) bez obzira na to što je Apelacioni sud tražio da suđenje ponovi pred novim sudskim većem.

RS je kao i svake godina obeležila 9. januar kao njen dan državnosti, ističući da je "RS legitimna i legalna i deo je ustavnog poretka BiH". Dodik je iskoristio priliku da ponovi već poznatu tezu da je RS "međunarodno

997 <http://www.slobodnaevropa.org/content/specijalne-veze-rs-i-srbije-politicki-folklor-ispred-ekonomije/25202854.html>.

prihvaćena i priznata kroz Dejtonski sporazum i svako osporavanje je udar na njen Ustav i značaj”.

Vučić je, povodom Dana Republike Srpske i krsne slave Republike – Svetog Stefana, rekao da su odnosi Srbije i Srpske veoma dobri i da Srbija čini sve da oni svakim danom budu bolji. On je naglasio da niko ne može dovesti u pitanje međusobne odnose, jer “svaki Srbin u Beogradu zna šta mu znači Banjaluka, baš kao što i svaki Srbin u Banjaluci zna šta mu znači Beograd”⁹⁹⁸

Istovremeno je na Palama obeležena 22-godišnjica prvog saziva Skupštine srpskog naroda u BiH.⁹⁹⁹ Skup je organizirao nekadašnji predsjednik Skupštine Momčilo Krajišnik (u Haškom tribunalu osuđen na 20 godina zatvora). Prisustvovali su mu nekadašnji članovi Skupštine, dok se niko od aktualne vlasti RS nije pojavio. Krajišnik je u uvodnom obraćanju kazao kako je osnivanje ovog tela bio jedan od najvažnijih događaja u povesti srpskog naroda u BiH: „Posljednje dvije decenije u sebi su sublimirale najslavniji deo istorije Srba zapadno od Drine. Svaka od posljednjih 20 godina mogla bi biti jubilej, koji bi se mogao slaviti sam za sebe. Te godine su vredne jer u sebi sadrže rezultate niza napora kroz istoriju, a na prijelazu 21. veka, ostvarenih”¹⁰⁰⁰

Na sednici je usvojena i Deklaracija o pomirenju i osnovama za rješene političke i ekonomske krize u BiH. Deklaracija poziva na suživot, oprost i pomirenje svih naroda u BiH, ali i očuvanje Dejtonskog mirovnog sporazuma i RS.

Tokom 2013. Godine održan je i prvi popis stanovništva u BiH koji je odlagan nekoliko puta. Pripreme za popis stanovništva u Bosni pratile su brojne opstrukcije policije i incidenti. U Srebrenici, na primer, policija je

998 <http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/432919/Pocinje-obelezavanje-Dana-i-krsne-slave-Republike-Srpske>.

999 Na taj dan 1991. godine 77 zastupnika Srba je napustilo Skupštinu SR BiH. Na ovoj sednici donesena je i odluka o raspisivanju plebiscita srpskog naroda, a po osnovu tada donesene odluke po kojoj „Srbi žele ostati u zajedničkoj državi Jugoslaviji koja bi obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, Srpsku autonomnu oblast Krajinu, Srpsku autonomnu oblast Slavoniju, Baranju i zapadni Srem, te sve ostale koji žele ostati u takvoj državi.

1000 <http://www.slobodnaevropa.org/media/photogallery/obiljezavanje-prve-sjednice-skupstine-srpskog-naroda/25146999.html>.

bila aktivna u pronalaženju “nelegalnih prijava”, kako bi sprečila upis Bošnjaka. Akciju policije podržale su stranke sa srpskim predznakom, kao i neka udruženja. To je svakako bio način da se Bošnjaci odvrte od prijavljivanja pebivališta u Srebrenici. Aktivnost policije nije imala osnova, jer Bošnjaci iz Srebrenice koji trenutno žive na području Federacije Bosne i Hercegovine, imaju pravo da se prijave u svom mestu rođenja.

Almir Salihović iz Građanske koalicije „1. mart” kaže: „Poliicijska stanica u Srebrenici vodi usmene pretrese protiv građana koji su tobože optuženi da su dali nelegalne, netačne podatke prilikom prijave prebivališta, što je totalno netačno. Sve je urađeno u skladu sa zakonom, svi ljudi koji su prijavili prebivalište u Srebrenici imali su zakonski osnov za to. Svi oni prilikom podnošenje prijave za vađenje lične karte su dostavili potrebnu dokumentaciju, koja je zaprimljena uredno i lična karta je izdata. Vladajuće strukture u RS, kao politički pritisak i kao način zastrašivanja povratnika, nastavljaju pozivanje na usmene pretrese, i to se odvija i danas”.¹⁰⁰¹

Hatidža Mehmedović, predsednica Udruženja „Majke Srebrenice” koja se registrovala u Srebrenici, napominje da to svi mogu učiniti, ali pod istim uslovima, a ne vršiti pritisak samo protiv Bošnjaka: „I da imaju pravo da se vrate u svoj grad, u svoju opštinu kad god hoće, a samo Bošnjaci nemaju pravo. Imaju pravo oni iz Srbije, Srbijanci, da dolaze i da se prijavljuju.”¹⁰⁰²

1001 <http://www.slobodnaevropa.org/content/plp-policija-srebrenicanima-oduzima-dokumenta/25208260.htm>.

1002 Isto.

Zaključci

- Vlada nije usvojila novi kurs prema BiH, naprotiv izgleda kao da učvršćuje već postojeći, a koji se svodi na “kako se tri naroda dogovore” i očuvanje Republike Srpske”. Takav stav ne vodi rešavanju situacije u Bosni i zahteva, u skladu sa obećanjima SNS, prilagodjavanje potrebama stabilizacije BiH;
- nova vlada mora na odgovorniji način prići rešavanju situacije u Bosni Hercegovini, jer od toga zavisi i njen odnos sa EU;
- fokusiranje ekonomske saradnje gotovo isključivo na RS je indikativno za prave ciljeve Srbije u Bosni – aneksija Republike Srpske na dugi rok; ukarajinska kriza i veoma fluidne međunarodne okolnosti idu na ruku onom delu srpske elite koja priželjkuje i radi na otcepljenju Republike Srpske;
- neophodno je da nova vlada suštinski pokrene dijalog o nedavnoj prošlosti što će poboljšati i odnose u regionu, posebno odnose Srbije sa BiH;
- uspostaviti regularne i dinamične odnose sa centralnom valde BiH u Sarajevu;
- nova vlada treba kreativno da učestvuje u redefinisaniu Dejtonskog sporazum, što će doprineti stabilizaciji regiona ali i učvrstiti standarde koji će važiti za ceo region;

Makedonija: po skandinavskom modelu

Politički kontakti između Srbije i Makedonije tokom 2013. godine nisu bili dinamični kao u prvoj godini mandata novoizabrane vlasti u Beogradu. Razlog je najverovatnije, to što je Srbija, kad je reč o regionu prvenstveno bila fokusirana na dijalog sa Prištinom. Makedoniju, sa druge strane, opterećuje višegodišnja duboka unutrašnja političko-ekonomska kriza, a i na spoljnopolitičkom planu ima druge prioritete sa kojima takođe već više godina ne izlazi na kraj: zbog spora sa Grčkom oko imena koji traje već gotovo četvrt stoleća blokirane su njene evroatlanske integracije, iako je kandidat za članstvo u EU postala još 2004, a aplicirala je i za članstvo u NATO.

Najznačajniji politički događaj na relaciji Beograd – Skoplje, kao nova formula za odnose u regionu (ako se izuzmu specijalne veze koja Srbija ima sa bosansko-hercegovačkim entitetom, Republikom Srpskom) je održavanje zajedničke sednice Vlade Makedonije i Vlade Srbije, u junu 2013, u Beogradu. Kako je tom prilikom rečeno, međusobna podrška na evropskom putu, ekonomska saradnja, rešavanje svih otvorenih pitanja i ujedinjavanje regiona po „skandinavskom principu”, bile su glavne teme ovog skupa.¹⁰⁰³

U ostalim zvaničnim prilikama kojih nije bilo mnogo, uzajamno je u prvi plan isticano prijateljstvo i dobrosusedska saradnja.¹⁰⁰⁴ Broj otvorenih pitanja sveo se na dva¹⁰⁰⁵: osim što Srbija i dalje zamera Makedoniji na priznavanju nezavisnosti Kosova, drugo otvoreno pitanje odnosi sa na poluvekovni spor

1003 “Spremni smo da se organizujemo u regionu, da sublimiramo interese poput Skandinavije i baltičkih zemalja”, izjavio je nakon zajedničke sednice premijer Ivica Dačić; Politika 4. jun 2013.

1004 “... još jednom uveravam sve u Makedoniji koji imaju ikakave sumnje, da Srbija ne samo da nema nikakve pretenzije prema Makedoniji, niti njenom teritorijalnom integritetu, suverenitetu i nacionalnom identitetu, već naprotiv, želimo da nastavimo da budemo najbolji prijatelji makedonskog naroda”, izjavio je premijer Ivica Dačić u Skoplju, tokom posete južnom susedu u januaru 2013; *Danas*, 28. januar 2013.

1005 Izjava premijera Dačića u Skoplju, *Blic*, 29. januar 2013;

između srpske i makedonske pravoslavne crkve. Srpska pravoslavna crkva (SPC) naime, ne priznaje autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve (MPC), i u Makedoniji i dalje delimično egzistira kao „paralelna crkva” (neregistrovana Pravoslavna ohridska eparhija). Imajući u vidu da je proces normalizacije odnosa između Beograda i Prištine u toku, da je puna normalizacija jedan od glavnih uslova za učlanjenje Srbije u EU, kao i da je stalna tema u okviru pregovaračkog procesa, za očekivati je da će prvo od dva otvorena pitanja između Beograda i Skoplja postepeno biti relaksirano.

Potonji spor, međutim, je znatno važniji i svakako teži za prevazilaženje. Prvenstveno zbog toga što je širi od međucrkvenog, jer stav SPC uživa (iako ne preterano javno) široku podršku u srpskoj eliti. Osporavanje autokefalnosti makedonskoj crkvi treba posmatrati u kontekstu negiranja i makedonske nacionalne samobitnosti.

Tokom 2012. godine predsednik Srbije Tomislav Nikolić čak je ponudio i posredovanje države u rešavanju ovog spora. Odnosno, kako je tada izjavio „višedecenijski spor između SPC i MPC može se rešiti samo ako se u rešavanje uključe obe države i o tome otvoreno razgovaraju”.¹⁰⁰⁶ Taj predlog u makedonoskoj javnosti nije naišao na dobar prijem, jer je procenjeno da je ta ponuda zapravo „trgovačka”; odnosno, da se iza nje krije nastojanje da se u zamenu za „dobre usluge” ishoduje oslobađanje velikodostojnika SPC Jovana Vraniševskog koji u Makedoniji izdržava zatvorsku kaznu zbog pronevere. Ta je tema, međutim, tokom 2013. godine nestala iz javnosti, pa se nije spominjao ni međucrkvjeni spor ni Jovan Vraniševski.

Unutrašnja situacija

Iako 2013. godina, pogotovo u drugoj polovini nije bila tako dramatična kao godina ranije kad je reč o međuetničkim napetostima i nasilnim sukobima, frustracije stanovništva zbog teških ekonomskih i socijalnih prilika izbijaju na površinu najčešće kao ulični protesti. Osim uličnih protesta, početak godine obeležili su incidenti i u Sobranju, gde je u jednom trenutku došlo i do fizičkog obračuna (ovog puta bez međuetničkog predznaka).

1006 Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2012, „Populizam: urušavanje demokratskih vrednosti”.

Na lokalnim izborima koji su održani u proleće 2013. godine uverljivu pobjedu ostvarila je vladajuća koalicija VMRO-DPMNE. To, međutim, nije bitnije uticalo na stabilizovanje političke, ekonomske i socijalne situaciju.¹⁰⁰⁷ Osim što se početkom 2014, održavaju predsednički izbori, nagađa se da bi moglo doći i do raspisivanja vanrednih parlamentarnih.

Tokom 2013. godine došlo je i do velikog pritiska vlasti na novinare i medije. Zbog takve situacije koja se odlikovala pretnjama i zastrašivanjem novinara, organizacija Reporteri bez granica reagovala je vrednovanjem Makedonije kao zemlje sa niskim nivoom slobode medija. Po kriterijumima ove organizacije Makedonija je najniže rangirana među svim državama Balkana, odnosno iza Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Albanije.

Makedonija zapravo, pod unutrašnjim i spoljnim pritiscima – jer svi njeni susedi na ovaj ili onaj način – nacionalno, teritorijalno, religijski, jezički – od Grčke, preko Bugarske, do Albanije i Srbije, ima sve karakteristike slabe države. Uz Bosnu i Hercegovinu, Makedonija predstavlja potencijalno najveći izazov inače krhkoj regionalnoj stabilnosti.¹⁰⁰⁸

Po jednom pesimističnom scenariju Međunarodne krizne grupe (iz 2010. godine), u slučaju da ne dođe do jačanja unutrašnje kohezije Makedonija bi se mogla raspasti do 2014.¹⁰⁰⁹

Ekonomska saradnja Srbije i Makedonije

Godišnji obim razmene između Srbije i Makedonije dosegla je vrednost od nešto više od 800 miliona dolara. Tokom poslednje decenije vrednost međusobne razmene konstantno raste (izuzetak je bila 2012, kad je nešto smanjena u odnosu na godinu ranije), pa je gotovo udvostučen u

1007 "Makedoniju u XXI veku gledam onako kako ne bih želeo da je vidim – slomljenu, podeljenu, sa neizvesnim posledicama", ocnjuje situaciju u zemlji poznati makedonski režiser Slobodan Unkovski; *Novi magazin*, 10. januar 2013.

1008 "Makedonija još uvek nije dovoljno jaka da započne ozbiljan dijalog sa Grčkom. Odnosi između ovih dveju država utiču na identitet Makedonije kao države i podrivaju poziciju Makedonije u kontekstu EU i regiona", ocenila je predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji Sonja Biserko u govoru prilikom primanja nagrade „Isl i Leo Etinger“, u Oslu, 2010. godine.

1009 *Novi magazin*, 10. januar 2013.

odnosu na 2004. godinu. Međusobna ekonomska saradnja uglavnom se zasniva na vezama privrednih subjekata nasleđenih iz doba nekadašnje zajedničke države koje se ponovo uspostavljaju na racionalnim osnovama. Za Srbiju je posebno važno to što Makedonija spada u one zemlje sa kojima ostvaruje suficit, jer je vrednost izvoza znatno veća od uvoza. Takođe, Srbija je drugi spoljnotrgovinski partner Makedoniji (Makedonija je Srbiji sedmi).

Viši stepen ekonomske saradnje – o tome su posebno govorili makedonski i srpski premijer Ivica Dačić i Nikola Gruevski prilikom junske zajedničke sednice dveju vlada – više je u obostrano dobrim namerama, nego za sada u realnosti. Ono što otvara perspektivu su mogući zajednički energetske i, posebno infrastrukturni projekti. Osim dovršetka autoputa „Koridor 10“, najznačajniji u tom kontekstu je izgradnja gasovoda „Južni tok“, čiji će jedan krak biti postavljen i prema Makedoniji.

Zaključci i preporuke

- Početkom 2014. godine Srbija je otvorila pristupne pregovore o članstvu u Evropskoj uniji, dok je Makedonija i nakon desetgodišnjeg kandidatskog statusa i dalje na čekanju. To, međutim, ne isključuje međusobnu saradnju u evrointegracionim procesima, što je i verifikovano sporazumom šefova diplomatije dve zemlje, početkom 2013. godine.
- Upravo na zajedničkom evropskom putu od izuzetne je važnosti da Srbija poštuje sopstvenu, javno izrečenu poruku, po kojoj ona „nema nikakvih pretenzija prema Makedoniji“.
- Iako u međusobnim odnosima praktično, postoji samo jedno otvoreno pitanje – spor makedonske i srpske pravoslavne crkve – za međusobne odnose ono je veoma važno. Prvenstveno zbog toga što nepriznavanje autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve doprinosi ranjivosti geostrateškog položaja Makedonije.

Slovenija: rast međusobne razmene

Odnosi Srbije i Slovenije su stabilni, ali ne previše dinamični. Međusobnih otvorenih pitanja više nema. Tokom proteklih nekoliko godina je naime, u Sloveniji rešen problem građana iz drugih republika bivše zajedničke države (uključujući i one iz Srbije) koji nisu imali slovenačka dokumenta (tzv. problem „izbrisanih”); takođe dogovoren je i način isplata slovenačkih penzija državljanima Srbije koji su nekad radili u slovenačkim preduzećima i tamo ostvarili pravo na penziju.

Jedini preostali problem proizašao iz „ostavinske rasprave” bivše zajedničke države odnosi se na raspodelu imovine. To se već decenijama rešava u okviru zajedničkog Mešovitog komiteta za sukcesiju. Iako se u javnosti nije mnogo govorilo o tome, čini se, da je tokom 2013, u tom komitetu bilo dodatnih nesporazuma. Krajem 2012, naime, novouspostavljena vlast smenila je dotadašnjeg visokog predstavnika Srbije u tom telu, prof. Gašu Kneževića i na njegovo mesto postavila savetnika predsednika Republike Tomislava Nikolića, Olivera Antića. S obzirom da je Antić poznat po tome što mu je nacionalna pripadnost uvek bila pretpostavljena stručnosti, moguće je da je to dovelo do nesporazuma u delovanju komiteta. Na to upućuje činjenica da je nakon godinu dana mandata, u januaru 2014, bez obrazloženja i objašnjenja, Oliver Antić povučen iz Komiteta za sukcesiju. Na njegovo mesto Vlada Srbije imenovala je profesora novosadskog Pravnog fakulteta, Rodoljuba Etinskog.

Značajnijih međudržavnih susreta na političkom nivou tokom 2013. godine nije bilo. Nastojanje prethodnih garnitura na vlasti u trouglu Slovenija – Hrvatska – Srbija, odnosno Borut Pahor – Jadranka Kosor – Boris Tadić, da redovnim susretima inaugurišu svojevrsnu trilateralu, nije dugo trajalo: nakon promene vlasti u sve tri zemlje, zajedničkih susreta na tom nivou više nema. Takođe, ideja o zajednički sednicama vlada iz Beograda i Ljubljane do sada nije realizovana.

Primetnije angažovanje Slovenije u Srbiji očituje se uglavnom kao „personalno”. Izvestilac Evropske komisije za Srbiju i dalje je Jelko Kacin.

Indikativno je da je tokom 2013. godine javno raspoloženje u Srbiji prema Kacinu postalo blagonaklonije i, u svakom slučaju, tolerantnije. To je prvenstveno posledica činjenice da je Jelko Kacin, na tragu uspešnog dijaloga Beograda i Prištine, kao i potpisivanja i sprovođenja Briselskog sporazuma pohvalno govorio o naporima Srbije na evropskom putu i podržavao otvaranje pristupnih pregovora Brisela i Beograda. Takođe, i među običnim građanima raste poverenje u Kacina kad je reč o rešavanju ovdašnjih problema u skladu sa evropskim propisima i standardima (restitucija, na primer), jer on podseća vlasti na to.

Šef evropske diplomatije na Kosovu je bivši ministar spoljnih poslova Slovenije, Semjuel Žbogar. Njegove se aktivnosti, kad je reč o nizu praktičnih koraka u okviru procesa normalizacije odnosa između Beograda i Prištine, povremeno, ali sve češće odnose i na Srbiju.

Tokom 2013. godine na jednoj od najznačajnijih pozicija u beogradskoj administraciji, šefa Poreske uprave bio je Slovenac Ivan Simič. Zbog uspeha u radu, prvenstveno kad je reč o unutrašnjoj organizaciji Uprave i pogotovo, naplati poreza – što je u Srbiji tradicionalan problem – uživao je poverenje i stručnih krugova i javnosti. Međutim, krajem 2013, Simič je „iz ličnih razloga” dao ostavku i vratio se u Sloveniju. Može se pretpostaviti da je njegov čin zapravo odgovor na odustajanje Vlade Srbije od suštinskih, strukturnih reformi u ekonomiji i javnim finansijama, što je malo kasnije bio razlog za ostavku i ministra za privredu u Vladi Srbije, Saše Radulovića.

Između Srbije i Slovenije postoje relativno dobre ekonomske veze, koje tokom 2013. godine nisu zabeležile značajniji uspon. Obe zemlje prolaze kroz ekonomsku krizu, što se odražava i na međusobne odnose. Ipak, međusobna robna razmena konstantno raste i tokom 2013. godine prvi put je premašila milijardu dolara. Za privredu Srbije je posebno značajno to što beleži porast izvoza i tako smanjuje tradicionalni deficit koga ima u razmeni sa Slovenijom (2013, nešto manje od 34 miliona dolara).¹⁰¹⁰

U Srbiji je registrovano 1357 slovenačkih preduzeća u kojima je zaposleno oko 35.000 ljudi. Tokom poslednjih 10 godina Slovenija je u Srbiju investirala 1,6 milijardu eura, što svedoči o njenom interesu da proizvodne pogone razvija na prostoru bivše Jugoslavije, pogotovo u Srbiji. Ilustracije

1010 Podaci Privredne komore Srbije.

radi, dok su u robnoj razmeni njeni glavni partneri u EU sa učešćem od 75 posto, a zemlje bivše zajedničke države učestvuju sa 25 posto, kad je reč o investicijama razmera je upravo obrnuta: 75 posto slovenačkih investicija plasira se na području bivše Jugoslavije, a najveći deo u Srbiji. Srbija je kao investitor u Sloveniji prisutna znatno manje: „Želeli bismo da je u Sloveniji još više srpskih investitora. Mogući su i nastupi na trećim tržištima. Tu pre svega mislimo na tržišta u Ruskoj Federaciji”, izjavio je slovenački šef diplomatije Karl Erjavec.¹⁰¹¹

Zaključci i preporuke

- Protokom vremena u odnosu prema Sloveniji postepeno nestaju nekadašnji animoziteti, proistekli iz optužbi za slovenački „secesionizam”;
- blagonaklonost Slovenije prema potencijalnom članstvu Srbije u Evropskoj uniji je dobrodošla kao podrška i pomoć tokom započetog pristupnog procesa;
- bilo bi dobro da se u okviru regionalne saradnje ostvari dogovor koga su krajem 2012, postigli tadašnji premijeri Iвица Dačić i Janez Janša o zajedničkim sednicama dveju vlada najmanje jednom godišnje; to se do sada nije dogodilo nijednom.

1011 Intervju za Večernje novisti, 28. januar 2013.

Crna Gora: političko otopljanje

Tokom 2013. godine došlo je do susreta na najvišem političkom nivou: osim što je predsednik Srbije Tomislav Nikolić početkom godine (u januaru) boravio u zvaničnoj poseti Podgorici, u septembru je glavni grad susedne zemlje posetio premijer Ivica Dačić (prva poseta tog ranga od osamostaljenja Crne Gore, 2006), a u decembru je u zvaničnu posetu Beogradu, nakon punih 10 godina došao crnogorski premijer Milo Đukanović.

Otopljanje sa političkog vrha nije rešilo mnogobrojne probleme koji postoje između Beograda i Podgorice. Reč je, u prvom redu o aspiracijama Srbije prema južnom susedu, koja se smatra privremeno odvojenom, srpskom državom. Aktuelniji kamen spoticanja je činjenica da je Crna Gora priznala Kosovo; osim toga, Beograd nije zadovoljan položajem srpske manjine u Crnoj Gori, srpskog jezika i ćirilice, a naročito postojanjem Crnogorske pravoslavne crkve, kao navodno nekanonskog "konkurenta" Mitropoliji crnogorsko-primorskoj Srpske pravoslavne crkve. Podgorica, sa svoje strane, nije zadovoljna paternalističkim odnosom Beograda, stalnim mešanjem u unutrašnje stvari i manipulisanjem srpskom etničkom zajednicom u cilju ostvarivanja njegovih dugoročnih, strateških ciljeva.

U tom kontekstu, neuobičajena srdačnost u komunikaciji na najvišem nivou, uz uzajamne pohvale o usponu međusobnih odnosa tokom 2013, pobudili su mnogobrojna nagađanja, kao i političke analize i komentare. Većina analitičara slaže se u oceni da je reč o nastojanju obe zemlje da na evropskom putu, kojim su se obe uputile ostave utisak dobrih međususedskih odnosa. Znači, reč je o "političkoj volji i računici", kako konstatuju Večernje novosti,¹⁰¹² list koji najautentičnije predstavlja "mejnstrim" konzervativno-nacionalističke srpske intelektualne elite.

Otopljanje Podgorice prema Beogradu, kako se zvanično tumači, proizlazi iz promene ponašanja Beograda u odnosu na ključna regionalna pitanja. Pri tome se u vidu ima briselski dijalog i proces normalizacije odnosa Beograda i Prištine. U Crnoj Gori se očekuje da bi do promene

1012 Večernje novosti 13. januar 2013.

na sličan način moglo doći i u odnosu prema njoj. To važi i za inače, najveće skeptike i kritičare beogradskog paternalizma i hegemonizma, poput Ranka Krivokapića, predsednika Skupštine Crne Gore koji ističe da “veoma ceni novi pristup u rešavanju aktuelnih problema sa kojima se suočava Srbija, pa tako i u odnosu prema Crnoj Gori”.¹⁰¹³

Postoje i tumačenja da je novi kurs na relaciji Beograd – Podgorica posledica dobrih ličnih odnosa aktuelnih rukovodilaca dve zemlje. Podseća se naime, na izuzetno loše međusobne odnose bivšeg predsednika Srbije Borisa Tadića i crnogorskog lidera Mila Đukanovića, do te mere da je Tomislav Nikolić kao vođa najveće opozicione stranke bio Đukanovićev gost uoči predsedničkih izbora u Srbiji u proleće 2012.¹⁰¹⁴ Takođe, predsedničkoj inauguraciji Nikolića iste godine, jedini lider iz regiona koji joj je prisustvovao bio je crnogorski predsednik Filip Vujanović.

U svakom slučaju, “novi pristup” Srbije deo je strategije za koju se, po svemu sudeći, opredelio aktuelni državni vrh. Reč je o “pragmatičnom nacionalizmu” koji računa s time da će sve države – naslednice bivše Jugoslavije jednog dana biti u Evropskoj uniji, pa da veze sa dijasporom i “kontrolu” nad njom treba uskladiti sa tom perspektivom. Evropska unija je, naime, onaj okvir u kome se nalaze sve teritorije koje će kad-tad biti obuhvaćene Velikom Srbijom.

Državnički susreti

Tokom jednodnevne zvanične posete Podgorici, u januaru 2013, predsednik Srbije Tomislav Nikolić konstatovao je da je u odnosima između dve države “postojao nepotreban zastoј”,¹⁰¹⁵ dodajući da je “Srbija apsolutno na putu da sa Crnom Gorom saraduje kao što saraduje sa sobom

1013 Isto.

1014 Kad je reč o aktuelnom rukovodstvu Srbije treba podsetiti i na njihovu ličnu transformaciju poslednjih godina. Tomislav Nikolić je, na primer, 2006, dok je bio u Srpskoj radikalnoj stranci, povodom referenduma o osamostaljivanju Crne Gore, Crnogorce nazvao „lopovima”; početkom 2013, je uoči svoje posete Podgorici pak, izjavio da je „neprirodno da Srbija i Crna Gora „nemaju najbolje međusobne odnose”.

1015 *Danas*, 19–20. januar 2013.

samom”.¹⁰¹⁶ Pri tome je naglasio da u toj saradnji Srbija ne dira u ono što Crna Gora predstavlja – članicu Ujedinjenih nacija, “svoju državu na svo-
me i ne svojatajući je”.¹⁰¹⁷ Indikativno je da je Nikolić istom prilikom rekao da spor između Srpske pravoslavne crkve i kanonski nepriznate Crnogor-
ske pravoslavne crkve ne opterećuje srpsko-crnogorske odnose, kao što je
to slučaj s Makedonijom.¹⁰¹⁸

U istom tonu i sa sličnim porukama govorio je u Podgorici i Ivica Dačić tokom prve zvanične posete na premijerskom nivou iz Beograda nakon što je Crna Gora obnovila državnost. Posebno je naglasio da više nema “skri-
venih tonova Beograda prema Podgorici” (i obratno).¹⁰¹⁹ Takođe, nagla-
sio je da su “bez ikakvih pretenzija”, “naši narodi najbliži jedni drugima i
shodno tome naše države treba da imaju najtešnje... odnose”.¹⁰²⁰

I Dačić i Milo Đukanović su tokom ovog susreta naglašeno govorili o konkretnim projektima prvenstveno u infrastrukturi, odnosno autoputu i železnici (upravo tih dana voz je od Breograda do Bara putovao 32 sata) i drugim investicijama od zajedničkog interesa.

Uz najviše državne počasti i dobrodošlicu, nekoliko meseci kasnije (u decembru) u Beogradu je dočekan crnogorski premijer Milo Đukanović. U autorskom tekstu za nedeljnik *NIN* uoči dolaska, Đukanović je podsetio da se kroz istoriju pokazalo da su međusobni odnosi bili “čistiji” kad su Crna Gora i Srbija imale nezavisne države: “Potvrđeno je to i u ovih sedam i po godina. Pogotovo za vrijeme sadašnje vlasti u Beogradu”.¹⁰²¹

Osim što je u bilateralnim razgovorima naglašavano da dobre odnose treba staviti “u funkciju” rešavanja brojnih problema koji postoje, indika-
tivno je da je nakon povratka iz Beograda Milo Đukanović pozvao na kon-
struktivnu saradnju predstavnike srpskih političkih partija u Crnoj Gori. Iako je to možda, jedan od rezultata dogovora sa partnerima u Srbiji (koji su u prethodnim vremenima često partije sa srpskim predznakom koristili

1016 Isto.

1017 Isto.

1018 Isto.

1019 *Blic*, 21. septembar 2013.

1020 *Naše novine*, 21–22. septembar 2013.

1021 *NIN*, 5. decembar 2013.

za destabilizaciju unutrašnjih odnosa u Crnoj Gori), traženje ove vrste političkog savezništva za Đukanovića, moguće, predstavlja neophodnost druge vrste. Od nedavno, naime, odnosi vladajuće Đukanovićeve Demokratske partije socijalista (DPS) sa koalicionim partnerom u vlasti, Socijaldemokratskom partijom (SDP) nisu najbolji: između ostalog SDP je opstruirala podršku Filipu Vujanoviću (kandidatu DPS) na predsedničkim izborima, koje je on dobio sa vrlo tankom većinom.

Uspion dobrosusedskih odnosa na najvišem političkom nivou nije, međutim, uticao na promenu uobičajenog tretmana Crne Gore u javnosti u Srbiji, pogotovo u medijima. Primerice, tokom kampanje za predsedničke izbore mediji su "navijali" za opozicionog kandidata Miodraga Lekića (koji se inače, smatra bliskim Beogradu), opširno se izveštava o svakom incidentu koji ilustruje navodni progon sveštenika SPC, ili se atakuje na srpski jezik i ćirilicu... Ili, sa čak dve održane parade ponosa tokom 2013. godine, u Budvi i Podgorici, poenta medijskih izveštaja bila je u potenciranju nezadovoljstva „Crnogoraca" zbog takvih manifestacija u Crnoj Gori.

Zaključci

- Bez obzira na motive, dobro je što je u odnosima Srbije i Crne Gore došlo do političkog otopljanja. To u svakom slučaju, može da bude dobar pretekst za rešavanje problema koji opterećuju međusobne odnose i za „normalizaciju" činjenice da je Crna Gora nezavisna država u javnom diskursu Srbije.
- Bilo bi takođe dobro da se na fonu povoljne političke komunikacije podstakne međusobna ekonomska saradnja i, naročito realizacija infrastrukturnih projekata: izgradnja autoputa i rekonstrukcija pruge Beograd-Bar. S obzirom na tešku ekonomsku situaciju i u Srbiji i u Crnoj Gori to će, po svemu sudeći, biti projekti na dugi rok.
- Povoljna okolnost za unapređivanje i razvoj dobrosusedskih odnosa je to što su obe zemlje u procesu pristupanja Evropskoj

uniji; to ih, između ostalog, obavezuje na saradnju u regionu, uključujući i dobre međusobne odnose.

- Pri tome treba imati u vidu i činjenicu da je Crna Gora aplicirala i za članstvo u NATO, sa očekivanjem Podgorica da aplikacija bude prihvaćena 2014. godine. Srbija i dalje ustrajava na neutralnosti kad je reč o vojnim savezima i nije spremna za pridruživanje NATO. Ta razlika u geostrateškom opredeljenju između dve zemlje, po mišljenju nekih analitičara određuje i njihove međusobne odnose.¹⁰²² Različite pozicije Beograda i Podgorice već su se veoma jasno ispoljile povodom eskalacije krize u Ukrajini i ruske aneksije Krima.

1022 "Ako ja krenem na Istok, a vi na Zapad – teško da ćemo se sresti", kaže Predrag Simić profesor Fakulteta političkih nauka, uz konstataciju da u takvim okolnostima od „političke retorike ne treba gajiti prevelika očekivanja“.

Kosovo: iznuđena normalizacija

Potpisivanje Briselskog sporazuma između Beograda i Prištine (april 2013) predstavlja prvi ozbiljniji pomak u normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova, bez obzira na brojne opstrukcije i probleme u njegovoj primeni. Briselski sporazum predstavlja i početak finalne faze u okončanju procesa formiranja država na Zapadnom Balkanu i zaokruživanja kosovske državnosti .

Glavni cilj Briselskog sporazuma bilo je pronalaženje rešenja za sever Kosova gde živi većinsko srpsko stanovništvo, i primenu zakona na severnoj granici Kosova sa Srbijom, kad je reč o kretanju ljudi i roba.

U opštinama na severu Kosova održani su po prvi put lokalni izbori pod ingerencijom zvanične Prištine što vodi uspostavljanju vladavine prava na čitavoj teritoriji Kosova. Time je počeo proces ukidanja srpskih paralelnih institucija na Kosovu koje su stvorile petanestogodišnji pravni vakuum u tom delu Kosova. Paralelne institucije formirao je zvanični Beograd koji je imao teritorijalne pretenzije prema severu Kosova.

U tom smislu, učešće Srba na lokalnim izborima u kosovskom pravnom sistemu, predstavlja i kraj aspiracija beogradske političke i intelektualne elite na podelu Kosova koja je, u njihovoj percepciji više decenija figurirala kao pretpostavka trajne normalizacije srpsko-albanskih odnosa. Premijer Ivica Dačić je do samog potpisivanja sporazuma uporno ponavljao da je podela najbolje rešenje.

Procesi posle potpisivanja Briselskog sporazuma, bez obzira na opstrukcije u njegovom sporvođenju i negiranja kosovske državnosti, pokazuju da je Srbija ipak odustala od Kosova. Na to ukazuje i intervju najvećeg ideologa srpskog nacionalizma Dobrice Ćosića u *Nedeljniku*:¹⁰²³ „Za mene je Kosovo rešeno. To znači da ono više ne postoji kao južna srpska pokrajina. Vašoj generaciji savetujem da ne trošite snagu na kosovsko pitanje jer je to istorija rešila mimo nas”.

1023 Nedeljnik, 24. april 2014.

Zvanični Beograd uspeo je da prilično marginalizuje opoziciju Briselskom sporazumu, a tema Kosova je gotovo nestala iz srpskih medija i javnog diskursa. Opoziciju pre svega čine Demokratska stranka Srbije koja nije prešla cenzus na parlamentarnim izborima u martu 2014, Srpska pravoslavna crkva, radikalni lideri na severu Kosova, poput Marka Jakšića i Milana Ivanovića, ekstemističke desne organizacije. U zvaničnom Beogradu to bi mogao da bude predsednik Srbije Tomislav Nikolić, ali je njegova uloga u politici, za sada svedena na minimum. Na Nikolića se oslanjaju i najkonzervativniji srpski intelektualci tako da se njegov uticaj u budućnosti u opstrukciji primene sporazuma ipak ne sme podcenjivati jer su i glavni akteri pregovora nekada pripadali istom korupusu.

Briselski sporazum i početak njegovog sprovođenja iznudila je međunarodna zajednica, odnosno pre svega Evropska unija. Srbija je za kooperativnost dobila datum za početak pregovora sa Evropskom unijom (21. januar 2014) dok je Kosovo nagrađeno otvaranjem Pregovora o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.¹⁰²⁴

U pregovaračkom okviru za Srbiju važno mesto dobilo je poglavlje 35, sa naglaskom na "sveobuhvatnoj normalizaciji" odnosa sa Prištinom i biće otvoreno na početku, a zatvoreno na kraju pregovora. Sa time u vezi postoje brojne indicije da će ono biti zatvoreno tek kada dođe do međusobnog priznanja Srbije i Kosova. Izvestilac Evropske komisije za Srbiju Jelko Kacin nije želeo da komentariše, da li će uslov biti priznanje Kosova kao države, jer mu to ne dozvoljava mandat, ali je rekao da će Srbija, kao i druge zemlje uključujući Sloveniju, pre ulaska u EU morati da promeni svoj ustav. Po njegovim rečima, trenutna pozicija EU o statusno neutralnom Kosovu je privremeno kompromisno rešenje, a on ne ulazi u to „kada će i kakvo će rešenje biti konačno”.¹⁰²⁵

1024 Evropska komisija i Kosovo počeli su pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SPP) čime je i za najmlađu balkansku državu počeo proces evropskih integracija. EU planira da okonča pregovore oko SSP sa Kosovom na proleće 2014, a potpisivanje se očekuje na leto 2014. Tema pregovora biće: *Politika*, trgovina, usklađivanje zakonodavstva i politika saradnje. <http://www.slobodnaevropa.org/content/pocinju-pregovori-o-ssp-put-kosova-ka-eu-pun-izazova/25150800.html>; 28. oktobar 2013.

1025 „Ja Jelko Kacin, odavno znam da je Kosovo nezavisno i da nije deo Srbije. Ja, Jelko Kacin,

Ekspert za pitanja Balkana i EU iz Berlina Bodo Veber kaže da “priznavanje nezavisnosti Kosova nije formalan zahtev EU, ali se isticanjem sporazuma suštinski od Srbije zahteva da neformalno ili formalno prizna Kosovo i to je Beogradu poznato. Zahtevi Nemačke i Velike Britanije su u konačnim dokumentima malo ublaženi, ali su suštinski ostali”.¹⁰²⁶

Evropska unija je tokom cele godine gledala “kroz prste” Srbiji u mnogim drugim oblastima, a pre svega u onima koje se tiču ljudskih prava. Okretala je glavu od mnogih pitanja unutrašnje demokratizacije, kako bi dobila kooperativnost za sprovođenje Briselskog sporazuma. Stoga je i Izveštaj Evropske komisije (EK) o napretku Srbije na evropskom putu, bio znatno blaži. Osnivanje Međunarodnog suda za zločine koje su počinili pripadnici Oslobođilačke vojske Kosova je ustupak srpskoj strain, jer je reč o presedanu s obzirom da ni za jednu drugu zemlju u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije nije osnivan poseban međunarodni sud.¹⁰²⁷

.....

građanin Slovenije, znam da je moja zemlja odavno priznala nezavisno Kosovo i da je zato spaljena ambasada Slovenije u Beogradu i da će Srbija za to platiti naknadu. Ja, kao potpredsednik Delegacije Evropskog parlamenta za jugolstočnu Evropu poštujem trenutnu situaciju i poziciju EU koja ima statusno neutralan odnos prema pitanju Kosova”, rekao je Kacin. *Politika*, 13. februar 2014.

1026 *Blic*, 21. januar 2014.

1027 Uprkos prvobitnom protivljenju, poslanici Skupštine Kosova podržali su (23. april 2014) osnivanje Tribunala za zločine OVK. Sud će formirati Evropska unija, dok su podršku za osnivanje suda dale i SAD. Sud će imati simbolično sedište na Kosovu, ali će postupci, uključujući i svedočenja, biti vođeni u Holandiji, izjavio je funkcioner EU. Ministar u Vladi Srbije Aleksandar Vulin izjavio je da “usvajanje zakona o osnivanju specijalnog suda za istragu ratnih zločina koje su počinili pripadnici bivše OVK, navedenih u izveštaju Dika Martija nikada ne bi bila doneta da nije potpisan Briselski sporazum”; *Tanjug*, 23. april 2014; Vulin je *Tanjugu* rekao da to nije bila samostalna odluka, već odluka koja je doneta posle velikog pritiska međunarodne zajednice. Kosovski premijer Hašim Tači rekao je u obraćanju poslanicima Skupštine Kosova pre odlučivanja: „Danas nemamo puno opcija. Zapravo, samo je jedna, a to je da u uskoj saradnji sa SAD i EU formiramo ovaj specijalni sud, koji će biti pod jurisdikcijom Kosova, sa dva sedišta, na Kosovu i van Kosova gde će se odvijati osetljivi postupci kao što je svedočenje zaštićenih svedoka. Ovo je jedina opcija koja je veoma teška, ali će nam omogućiti da sud funkcioniše po zakonima Kosova”. (*Radio slobodna Evropa*, 23. april 2014).

Premijeri Srbije i Kosova nastavili su briselski dijalog čak i u vreme izborne kampanje u Srbiji. Osim održanih izbora na severu Kosova, najveći uspeh u primeni Sporazuma predstavlja početak integracije pripadnika srpske policije (koji su od 1999, pod komandom MUP Srbije) u kosovsku policiju i uspostavljanje carine na graničnim prelazima Jarinje i Brnjak. Pomak je postignut i u oblasti energetike, ali je u toj oblasti ostalo nerešeno pitanje imovine. Regulisani su u velikoj meri i problemi u oblasti katastra, matičnih knjiga, slobode kretanja.

U dve oblasti, pravosuđu i formiranju zajednice srpskih opština, u 2013. godini nisu postignuti ni osnovni pomaci, jer srpska strana još pokazuje otpor kad je reč u usklađivanju zakona sa kosovskim Ustavom i pravnim propisima.

Srbija blokira članstvo Kosova u međunarodnim organizacijama, uključujući i Ujedinjene nacije, što za Kosovo predstavlja problem u brojnim sektorima. S tim u vezi je i sprečavanje Kosova, da dobije trocifren telefonski pozivni broj za međunarodne pozive. Zvanični Beograd takođe ne popušta u opsturanju Kosova da uđe u međunarodne sportske organizacije čime sprečava niz generacija sportista da se čak i priprema za svetska takmičenja. Teniski savez Srbije sprečio je da Kosovo postane član Tenis Evrope (mart 2014). Srbija, ipak nije uspela da spreči odluku Svetske fudbalske organizacije FIFA da Kosovo igra prijateljske mečeve sa reprezentacijama drugih zemalja.

Beograd i Priština su veoma brzo nakon potpisivanja formirali timove za primenu Sporazuma. Na čelu srpskog tima, do prevremenih izbora bio je šef Kancelarije za KiM Aleksandar Vulin, dok kosovski tim predvodi zamjenica premijera Edita Tahiri.

Već u junu 2013, Beograd i Priština razmenili su oficire za vezu. U Prištinu je otišao Dejan Pavićević, a u Beograd stigao Valjdet Sadiku.¹⁰²⁸ Bez

1028 U Beograd je najpre stigao kosovski diplomata Lulzim Peci, ali ga je brzo zamenio Valjdet Sadiku. Samo dva dana pošto je stupio na dužnost, prištinski oficir za vezu s Beogradom Ljulzim Peci podneo je neopozivu ostavku. U pismu kosovskoj predsednici Atifeti Jahjaga naveo je da je ostavku dao zbog neslaganja s kritikama koje mu je uputio premijer Hašim Tači. Peci je objasnio da su kritike Tačija usledile zbog njegove izjave da će puna normalizacija odnosa između Kosova i Srbije uslediti tek kada Srbija prizna Republiku Kosovo na konferenciji za štampu u Beogradu.

obzira što nemaju diplomatski status, to je prvi put da se uspostavljaju zvanične veze između Srbije i Kosova. U posmatranom periodu oficiri za vezu nisu imali konkretne aktivnosti, tako da se tek u 2014. očekuje da se i oni više angažuju na razvijanju odnosa na relaciji Beograd – Priština.

U junu 2013, u Beograd je stigla ministarka Kosova za evropske integracije Vlajora Čitaku. Iako nije došla u zvaničnu posetu i na poziv Vlade Srbije, već kao gošća organizacije civilnog društva Foruma za etničke odnose, reč je ozbilnom znaku normalizacije odnosa na relaciji Beograd – Priština. Samo nekoliko meseci ranije njen dolazak u Beograd ne bi bio moguć. Mediji su pokazali veliki interes za njen govor u Beogradu, a ona je tada kazala da je sever Kosova prioritet za ulaganja Prištine.

Kosovski Srbi se takođe sve više navikavaju na novu realnost, a jedan od pokazatelja je i to da je u mnogim srpskim opštinama na jugu Kosova, euro zamenio dinar u trgovinskim transakcijama (euro je zvanična valuta na Kosovu).

Iako su međunarodni zvaničnici više puta naglasili da Zajednica srpskih opština mora da bude formirana u skladu sa kosovskim zakonima, u delu javnosti u obe zemlje postoji strah da primena Briselskog sporazuma može da vodi i novim podelama unutar samog Kosova, nalik na Republiku Srpsku u Bosni i Hercegovini. Oni smatraju da je glavno pitanje, može li Briselski sporazum da produbi podele u društvu. Kosovski analitičar Iljir Deda smatra da, dok je Ahtisarijev plan podsticao izgradnju Kosova kao građanske države, Briselski sporazum je podelio Kosovo na srpski i albanski deo da bi se navodno, izgradio mir, uvedena je podela suvereniteta. Prema njegovim ocenama uvedena je politička i institucionalna segregacija na nacionalnoj osnovi. Sporazum ne otvara mogućnost komunikacije među narodima, bez koje nema istinskog napretka.¹⁰²⁹

Integracija i socijalna komunikacija unutar svake zemlje, ali i na regionalnom nivou biće i najveći izazov u narednim godinama. Stabilnost Briselskog sporazuma i svakog političkog dogovora zavisice od razvoja društvenih veza između Srbije i Kosova, između privrednika, umetnika, akademskih krugova, civilnog društva u najširem smislu, građana. Osim

1029 Prema: *Blic*, 9. januar 2014.

toga, neophodno je razvijati interakcije između građana srpskog i albanskog porekla unutar samog Kosova, ali i unutar Srbije.

Posle niza decenija srpskih aspiracija prema Kosovu i diskriminatorskog odnosa prema kosovskim Albancima, zvanični Beograd moraće veoma da se potruđi da ikoga uveri u iskrenost svojih namera u pogledu sprovođenja Briselskog sporazuma i da je zaista krenuo putem normalizacije odnosa sa Prištinom.

Međutim, način na koji je obeležena 10-godišnjica 17. marta¹⁰³⁰ u osnovnim i srednjim školama pokazuje da će normalizacija odnosa na nivou društva ići mnogo sporije i teže, i da ne postoji spremnost Vlade Srbije da radi na razgradnji stereotipa mladih generacija o Albancima, što je predušlov za izgradnju dobrosusedskih odnosa u regionu. Ministarstvo prosvete, po ideji Kancelarije za KiM koju vodi Aleksandar Vulin, naložilo je da se deci pročitaju izvodi iz teksta „Građa za školski čas posvećen pogromu”,¹⁰³¹ u kom se navodi da „martovski pogrom nad srpskim narodom po svom intenzitetu i ekstremizmu sadrži sva obeležja etnocida”. Najveći deo građe vladine Kancelarije za Kosovo i Metohiju o martovskim događajima posvećen je analizi prirode viševjekovnih srpsko-albanskih odnosa bez velikog utemeljenja na sveoubhvatnoj istorijskoj građi.

Psiholog Jelena Vlajković upozorila je da, „najgore što može da se desi je da uperimo prst i kažemo da se radi o Albancima koji su nam uradili to i to”. Takav pristup po njenim rečima dovešće decu u situaciju da se jure i biju i da se u tome dele na Srbe i Albance. „Na ovaj način pravi se atmosfera da pomiriti se sa Albancima maltene postaje čin koji nije patriotski. To naročito nije mudro sada kada postoji želja da se mirimo sa susedima. Prošlo je deset godina i deci treba hladne i bistre glave objašnjavati šta se dogodilo. Mora im se pružiti celovita slika svih događaja koji su se odigrali,” kaže Jelena Vlajković.¹⁰³²

1030 17. marta 2013, izbili su masovni neredi na Kosovu u kojima je živote izgubilo jedanaest Albanaca i osam Srba.

1031 <http://www.kim.gov.rs/sr/vesti/item/3144-građa-za-skolski-cas-posvecen-pogromu>.

1032 <http://www.slobodnaevropa.org/content/specijalni-%C5%A1kolski-%C4%8Das-o-17-martu-u-korist-%C4%91aka-ili-protiv-pomirenja-/25300086.html> (17. mart 2013).

Uporedo sa ukrajinskom krizom i ruskom aneksijom Krima, u javnom diskursu Srbije počelo je da se insistira na tezi da je put ka tome otvorilo ponašanje međunarodne zajednice prema Kosovu koja je "dopustila otcepljenje Kosova". Cilj takvih komentara je podgrevanje iluzije da je Srbija sve vreme bila u pravu u politici suprotstavljanja nezavisnosti Kosova, kao i da je moguće vratiti stvari na pređašnje stanje. I američka i nemačka diplomatija poručile su da nema paralele između Krima i Kosova. Američki predsednik Barak Obama izjavio je da je sasvim besmisleno upoređivati „rusku aneksiju Krima“ sa „borbom Kosova za nezavisnost“. „Kada čujem poređenje (Krima) s Kosovom, to je nešto što apsolutno nema smisla“, rekao je Obama, prenela je francuska novenska agencija AFP.¹⁰³³ U intervjuu za list *Politika* američki ambasador u Beogradu Majkl Kirbi kazao je da „američka diplomatija smatra da Kosovo i Krim nisu za poređenje, jer je proces koji je vodio ka nezavisnosti Kosova bio znatno dugoročniji proces nego što sada vidimo na Krimu“.¹⁰³⁴ I nemačka kancelarka Angela Merkel kaže da nema poređenja između situacije na Krimu i Kosova.¹⁰³⁵

Međunarodna zajednica, pre svega EU i SAD, pažljivo će pratiti sprovođenje Briselskog sporazuma. Ukoliko ne bude dovoljnog napretka, proces priključenja Srbije može da bude zaustavljen, što je jasna poruka EU. Evropski komesar za proširenje Štefan File ukazao je da EU očekuje da

1033 Prema: *Blic*, 25. mart 2013.

1034 Ambasador Kirbi objašnjava da su najpre „ljudi na Kosovu 1991. glasali da ne žele da žive u istoj zemlji, u vreme kada se Jugoslavija raspadala, potom su 1998, i 1999, počeli nemiri i nasilje, pa su usledili bombardovanje i rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN, da bi 2008, bila proglašena nezavisnost, što je bio dug proces koji je uključivao međunarodnu zajednicu“. „S druge strane smo imali proces na Majdanu koji je promenio vladu, a ni mesec dana od tada Rusija je već odlučila da Krim treba da se otcepi zbog velikog etničkog nasilja. Mi ne vidimo dokaze tog etničkog nasilja. Posmatramo sve međunarodne obaveze koje je Rusija preuzela u pogledu Ukrajine. Tu je Memorandum iz Budimpešte iz 1994, po kojem SAD, Velika Britanija i Rusija garantuju teritorijalni integritet Ukrajine, zbog čega se Ukrajina odrekla nuklearnog oružja. Rusija očigledno to ne poštuje. Od 1997, imali su sporazum o ruskim bazama na Krimu, po kojem ruske trupe mogu da izađu iz baza samo uz saglasnost ukrajinskih vlasti. Izgleda, ni to nisu uradili. Zbog toga mislim da je analogija između Kosova i Krima pogrešna.“ *Politika*, 22. mart 2014.

1035 Prema: *B92*, 13. mart 2014.

Srbija ostane potpuno posvećena dijalogu sa Prištinom.¹⁰³⁶ Na godišnjicu Briselskog sporazuma, direktor za Zapadni Balkan u Evropskoj diplomatskoj službi, Fernando Djentelin ocenjuje da je normalizacija u pojedinim oblastima samo osnova za pomirenje među zajednicama na Kosovu: „Sporazum nije samo potpis i njegova primena. Sporazum zahteva konstantnu energiju i rad. (...) Evropska perspektiva jeste važna, ali oni (Beograd i Priština) su želeli da životi njihovih ljudi budu normalni i da se reše problemi na terenu. To je pokrenulo sve”.¹⁰³⁷ Na izvsne probleme u sprovođenju ukazao je direktor kancelarije Stejt departmernta za južnu i centralnu Evropu Džonatan Mur koji je i prisustvovao briselskim pregovorima 5. decembra 2013: „Otvoreno vam kažem, ja sam bio u Briselu i jasno je da nisu svi uslovi još ispunjeni”, rekao je američki diplomata, dodajući da tek treba da budu rešene razne teme.¹⁰³⁸

Sprovođenje Briselskog sporazuma omogućuje Kosovo uspostavu integriteta na celokupnoj teritoriji, što otvara završnu fazu izgradnje države sa jedne, i proces evroatlanskih integracija, sa druge strane.

Izbori na severu Kosova

Lokalni izbori održani po prvi put na celoj teritoriji Kosova pod ingerencijom Vlade u Prištini (3. novembar 2013) pokazali su spremnost obe najznačajnije etničke zajednice, albanske i srpske da krenu ka zajedničkom cilju: poboljšanju uslova “na terenu”, tamo gde se odvija svakodnevni život i gde se rešavaju elementarni egzistencijalni problemi. To je dobra pretpostavka normalizacije političkih odnosa i put ka uspostavljanju vladavine prava na severu Kosova, najnebezbednoj tački Zapadnog Balkana. Izbori predstavljaju najveći uspeh u implementaciji Briselskog sporazuma.

Evropski stav je da su prepereke i problemi očekivani u sprovođenju Sporazuma, ali da je pokrenuto nešto što se nije pomeralo 15 godina. „Održavanje izbora na celoj teritoriji Kosova, pod kosovskim zakonskim

1036 Prema: *Danas*, 22. januar 2014.

1037 <http://www.dw.de/srbija-kosovo-%C5%A1ta-je-od-dogovorenog-ura%C4%91eno/a-17578488;19>. april 2014.

1038 Prema: *Politika*, 11. decembar 2013.

okvirom, bila je velika promena koja je stavila dve zajednice, koje su igrale 'svaka pred svojim golom' na 'isti teren'", smatra savetnik specijalog evropskog predstavnika na Kosovu, Aleksandro Rota i dodaje: „Posle novembarskih izbora na Kosovu, srpske zajednice na severu dobile su legitimno izabrane lidere koje priznaju sve strane. Iako deo saradnje i dalje ide preko nas, postoji i pojačana kooperacija lokalnih zajednica sa ministarstvima i administracijom u Prištini, što je novost”.¹⁰³⁹

Po prvi put izbori su održani u opštinama: Kosovska Mitrovica, Zubin Potok, Leposavić i Zvečan. Iako su ih obeležile brojne opstrukcije, antiizborna kampanja, bojkot, verbalno i, na kraju i fizičko nasilje¹⁰⁴⁰ koje je rezultiralo prevremenim zatvaranjem tri biračka mesta u severnom delu Mitrovice, predstavljaju značajan korak u pravcu društvene i političke stabilizacije ovog područja. Iako su i do sada lokalni Srbi imali lokalne organe vlasti, pravosuđe i policiju, uz materijalnu, organizacionu i političku podršku zvaničnog Beograda, niko nikad nije preuzeo odgovornost za izuzetno visok stepen kriminala i opštu nesigurnost građana.

Sami izbori nisu smanjili jaz unutar postojeće "unutrašnje" podele Srba – na sever i jug. Čini se da je čak i povećan samom činjenicom da je u opštinama sa srpskom većinom u južnom delu Kosova, odziv birača bio masovan (više od 50 odsto), dok je na severu u proseku jedva prešao 10 odsto.

Osim toga, na ovim izborima došlo je do još jedne podele unutar srpskog korpusa. Njoj je kumovala vlast u Beogradu nastojanjem da favorizovanjem jedne izborne liste, Građanske inicijative Srpska, obezbedi uticaj na buduću zajednicu srpskih opština. Ova lista dobila je četiri gradonačelnika na severu Kosova. „Srpska” je odnela pobjedu i u srpskim opštinama južno od Ibra – Novom Brdu, Partešu, Gračanici, Ranilugu i Klokotu, dok je izbore izgubila jedino u opštini Štrpci. Ovim je Beograd osnažio svoj uticaj i na ove opštine i potisnuo Srpsku liberalnu stranku koja je u Vladi Kosova.

1039 <http://www.dw.de/srbija-kosovo-%C5%A1ta-je-od-dogovorenog-ura%C4%91eno/a-17578488>; 19. april 2014.

1040 Videti deo izveštaja: Bezbednost na Kosovu.

Potrebu za jedinstvenim nastupom Srba na Kosovu ministar Aleksandar Vulin je obrzložio potrebom da Srbi ostvare apsolutnu pobjedu u svim opštinama. Jedinstvenom listom, pokušana je da se ostvari kontrola budućih rukovodilaca srpskih institucija na Kosovu. Takođe, i da ta buduća politička organizacija (Zajednica srpskih opština) bude što komapknija i jedinstvenija. To bi bilo i u skladu sa prikrivenim aspiracijama da se zajednica srpskih opština konstituiše kao Republika Srpska u Bosni i Hercegovini. U tom kontekstu tumačena je i Vulinova izjava, da je Srbima na severu Kosova, potreban „kosovski Dodik”.¹⁰⁴¹

Protiv jedinstvene liste bili su i politički predstavnici Srba južno od Ibra. Predsednik Srpske liberalne stranke i zamenik kosovskog premijera Slobodan Petrović rekao je da nema ozbiljnog argumenta zašto bi „jedinstvene, zbirne državne ili već ma kako prizivane liste u kojima bi zastupljenost političkih stranka Srba s Kosova bila predmet političke trgovine, bila bolje rešenje od onog da svi izađemo i pustimo ih da sami ocene kvalitet svake stranke pojedinačno”. Protiv jedinstvene liste bila je i poslanica u parlamentu Kosova Rada Trajković koju je Vlada Srbije smenila sa mesta direktorke Doma zdravlja u Gračanici. SPS je instalirala svog čoveka i tako delimično preuzeo kontrolu nad Gračanicom.

Uoči izbora, Vlada Srbije je raspustila veliki broj paralelnih institucija na severu Kosova uprkos porukama sa severa da je to još jedan protivzakonit i protivustavni potez.

Prema istraživanju redakcije *NIN*, na terenu su mnogo vidljiviji i glasniji oni koji zagovaraju bojkot. Marko Jakšić (DSS) je u antizbornoj kampanji zastrašivao građane Kosova spekulacijama da će „Beograd ugasiti i poslednju srpsku insituciju, da će oko 14 hiljada ljudi ostati bez posla”, te da će „egzodus biti neminovan”.

1041 Praveći kontraverznu paralelu sa predsednikom Republike Srpske, Vulin je zapravo pokazao da Srbija nije u potpunosti odustala od težnje da buduća Zajednica srpskih opština na Kosovu predstavlja surogat srpskog bosanskohercegovačkog entiteta: „Jedinstvenom srpskom listom ostvarićemo apsolutnu pobjedu u svim opštinama gde su Srbi većina. Predsednik RS Milorad Dodik je s pravom veoma uvažen na KiM, pa zašto onda ne bismo tamo imali svog Dodika”, rekao je Vulin u intervjuu za *Danas*, „Zašto Srbi na Kosovu ne bi imali svog Dodika”, 8. avgust 2013.

Zvanični Beograd, koji se obavezao u Briselu da će apelovati na što veći izlazak na izbore, pokušavao je da pridobije za izbore i vodeće ljude i funkcionere svojih dotadašnjih paralelnih institucija na severu Kosova, ali u tome nije uspeo. Politički lideri sa severa Kosova nekoliko puta su bili pozivani u Beograd (kod predsednika Tomislava Nikolića), ali nisu prihvatili zahtev da učestvuju na lokalnim izborima. Zahtev da učestvuju na lokalnim izborima, predsednik paralene opštine Zubin Potok Slaviša Ristić nazvao je „nepristojnom ponudom”, jer bi, kako je rekao, „izlaskom na izbore narod formalno priznao nezavisnu kosovsku državu”.¹⁰⁴²

Fond za razvoj severa Kosova i tokovi novca

Rezultat Briselskog sporazuma je formiranje kosovskog Fonda za razvoj severa. Za nepuna dva meseca (od 1. januara do 10. februara 2014) u Fond za razvoj severa Kosova skupljeno je oko 220.000 eura.

Pojedinci na severu Kosova, međutim, ocenjuju da bi ta suma trebalo da bude i veća. Gradonačelnik Leposavića Dragan Jablanović izrazio je sumnju da novac umesto u Fondu završava u džepovima pojedinaca¹⁰⁴³ i da carinici na Jarinjju jedan deo dažbina naplaćuju u kešu, a da jedan deo robe namenjen severu Kosova i dalje ide alternativnim putnim pravcima. On je ukazao na moguće malverzacije na prelazu Jarinje “, jer se prevoznicima s manjim automobilima, koji prevoze, na primer, lekove ili hranu, u malom broju slučajeva izdaju papiri”. „Ako treba da plate 600 eura, oni kažu ‘daj 300’ i ljudi prolaze bez papira. Preduzeo sam korake u pravcu sprečavanja svega toga. Zatražio sam od predstavnika naše carine na Jarinjju da nam na 15 dana dostavljaju podatke o broju vozila koja su ušla na Kosovo, a isto to će uraditi i kosovska strana, kako bismo videli razliku”, rekao je Jablanović, dodajući da postoje indicije da je ta razlika drastična, jer je priliv u Fondu za sever Kosova vrlo mali.

Neprimenjivanje zakonske regulative u oblasti carina i akciza u periodu od gotovo 14 godina dovelo je procvata šverca i trgovine u sivoj zoni. Pridržavajući se Briselskog sporazuma Priština je u decembru 2013. počela

1042 *Danas*, 12. avgust 2013.

1043 *Politika*, 18. februar 2014.

naplatu PDV (u iznosu od 16 odsto) i akciza na prelazima Jarinje i Brnjak. Srbi sa severa Kosova pokušali su da to spreče blokadom magistralnog putnog pravca Kosovska Mitrovica – Leposavić – Raška.

Vlada Srbije donela je 14. decembra 2013, Uredbu kojom se ponovo ukida obaveza plaćanja poreza na dodatu vrednost (PDV) na Kosovu. Istom Uredbom vraća se mogućnost povraćaja PDV svima onima koji robu otpreme na Kosovo. Ovakva odluka doneta je prvi put 2005. godine, pa je povučena 2011, nakon objavljivanja podataka iz *Insajdera B92* da je u vreme kada porez na promet robe za Kosovo nije naplaćivan plasirana roba u vrednosti od 2 milijarde eura. Pokazalo se da je „ukidanje poreza” stvorilo idealne uslove za šverc i zloupotrebe.¹⁰⁴⁴ Zoran Lazić, iz Kancelarije za Kosovo i Metohiju, izjavio je da je Uredba o ponovnom ukidanju PDV za Kosovo samo „upodobljena sa dogovorima i sporazumima u Briselu i da je u skladu sa Rezolucijom 1244 i Cefta sporazumom”.¹⁰⁴⁵

Prema podacima koje je objavio *Insajder B92*, na Kosovo je iz Srbije od ukidanja PDV (2005–2011), plasirana roba u vrednosti od dve milijarde eura. To znači da je dnevno na Kosovo slata roba u vrednosti od 840.000 eura. Broj preduzeća koji su otvoreni na Kosovu porastao je čak šest puta. Roba na Kosovu zbog ukidanja PDV nije bila jeftinija, a profitirali su upravo pojedinci i sa srpske i sa albanske strane.

Prema podacima koje iznosi kosovski analitičar Iljir Deda, budžet severa Kosova za 2014, koji pune carina, Priština, Beograd i EU je između 70 i 80 miliona eura¹⁰⁴⁶. Na Severu živi oko 40.000 Srba, što znači da će u 2014,

1044 Šverc je, ranije, funkcionisao tako što roba koja se prijavljivala za izvoz u južnu pokrajinu uopšte nije napuštala teritoriju Srbije, pri čemu se ona u našem poreskom sistemu automatski oslobađa budžetskih nameta. Vrlo često se događalo da roba i fizički napusti Srbiju, a onda se nekontrolisanim alternativnim pravcima vrati nazad. Na taj način „izvezena” roba nelegalnim kanalima neretko je završavala na tržištu centralne Srbije, pri čemu je kupac plaćao cenu u koju su uračunate i obaveze prema državi, iako one nisu naplaćene. Naravno, razlika između osnovne i prodajne cene robe nije išla u budžet, već je ostajala švercerima i prodavcima. Primera za to je bilo mnogo, od prodaje nafte, automobila, pa sve do dopuna za mobilne telefone koje su, prema podacima našeg lista, samo 2010. godine donele švercerima dobit od oko 500.000 eura; *Politika*, 23. decembar 2013.

1045 *Politika*, 16. decembar 2013.

1046 Prema: *Blic*, 9. januar 2014.

nacionalni dohodak po glavi stanovnika na severu Kosova biti oko 2000 eura. A u južnoj Mitrovici, gde je nezaposlenost najveća na Kosovu i iznosi 60 odsto, dohodak je oko 200 eura. Deda zaključuje da takva situacija deli ljude.

U prethodnom periodu, postojanjem paralelnih srpskih struktura na Kosovu, zloupotrebljavane su i ogromne sume novca iz budžeta Srbije. Anketni odbor Skupštine Srbije za utvrđivanje načina trošenja budžetskog novca na Kosovu utvrdio je brojne zloupotrebe u periodu 2000–2012. godine. Predsednik Odbora Momir Stojanović, kaže da su otkrili zloupotrebe u finansiranju infrastrukturnih objekata, neracionalne mreže ustanova primarne zdravstvene zaštite, prekobrojnom zapošljavanju, propustima u visokoškolskim ustanovama, neprimerenim koeficijentima za isplatu plata. Prema njegovim rečima, najviše zloupotreba bilo je u periodu od 2004. do 2007.¹⁰⁴⁷

Balkanski servis *Al Jazeera* izveštava da se na severu Kosova još uvek ne plaća voda, struja i komunalije.¹⁰⁴⁸

Dogovor o policiji

Integrisanje bivših pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije u kosovsku policiju počelo je u decembru 2013, kada su premijeri Kosova i Srbije saopštili da je postignut dogovor o policiji. Planirano je da više od 300 pripadnika MUP Srbije na severu Kosova bude uključeno u kosovsku policiju, a prva grupa od 16 policajaca potpisala je sredinom decembra 2013, ugovore o angažovanju. Provera prošlosti ovih policajaca bila je u nadležnosti kosovske policije i EULEX. Za njih je predviđen trening u Akademiji Kosova za javnu bezbednost u Vučitrnu, kako bi se upoznali sa zakonodavstvom, unutrašnjim organizovanjem kosovske policije, principima i procedurama.¹⁰⁴⁹

1047 Prema: *Danas*, 31. avgust 2013.

1048 *Al Jazeera*, 19. april 2014.

1049 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1470483/>

Integracija+biv%C5%A1ih+srpskih+policajca+u+KPS.html; 14. decembar 2013.

Ovaj proces integracije počeo je rasformiravanjem paralelnih kancelarija Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Prvo je zatvorena kancelarija u Leposaviću 14. juna 2013. U prostorijama u kojima su radili pripadnici MUP Srbije ostalo je samo administrativno odeljenje za izdavanje srbijanskih ličnih dokumenata (lične karte, vozačke i saobraćajne dozvole). List *Politika* piše da na dan rasformiranja kancelarije MUP „ništa nije dalo da se nasluti da se policajci iz Opštine Leposavić posle 14 godina sele i da će staviti katanac na svoje prostorije”.¹⁰⁵⁰ Postojanje paralelnih bezbednosnih struktura na Kosovu od 1999, zvanični Beograd, je negirao.

Srpskim policajcima na severu Kosova prestao je radni odnos 31. decembra 2013, na osnovu odluke Vlade Srbije. Ministar bez portfelja zadužen za Kosovo Aleksandar Vulin tada je poručio pripadnicima srpskog MUP na Kosovu, da onima koji ne prihvate integrisanje u sistem Prištine ili penzionisanje (bez obzira na godine staža) koje je ponudila Vlada Srbije, neće biti ponuđeno ni radno mesto van Kosova.

Bezbednost na severu Kosova

Dva ubistva na severu Kosova kao i niz drugih incidenata u vreme izborne kampanje, ali i nakon toga – početkom 2014, ukazuju da je bezbednost u tom delu Kosova i dalje ozbiljan problem da posotji opasnost od radikalnih struja. U septembru 2013, ubijen je pripadnik EULEX policije, Litvanac Audrius Šenavičius, a trojica su ranjena kod Zvečana kada je otvorena rafalna paljba na dva vozila misije. Kandidat Srpske liberalne stranke na izborima za gradonačelnika Severne Mitrovice Dimitrije Janičijević ubijen je u septembru 2013, u dvorištvu svoje kuće, a ubistvu su prethodili “nerazjašnjeni napadi”. Zapaljeno mu je vozilo, a na lokal u njegovom vlasništvu je pucano.

Na Fejsbuk profilu „SRBSkog FBReportera”¹⁰⁵¹ sa oznakom „Izdaja”, Janičijević kao i kandidati za odbornike optužvani su da su izdajnici. Pod naslovom „Neka ostane upamćeno” i potpisom „Srbi na okup”, spiskovi Centralne izborne komisije Kosova objavljeni su na tom profilu i ozna-

¹⁰⁵⁰ *Politika*, 15. jun 2013.

¹⁰⁵¹ <http://facebookreporter.org/2013/09/18/neka-ostane-upamćeno-centralna-izbor>.

čeni su kao „liste kandidata za separatističke izbore na severu Kosova i Metohije”, uz komentar „Neka ostane upamćeno pod čijom će zastavom i kome će polagati zakletvu kandidati na ovim listama”.¹⁰⁵² Premijer Srbije Ivica Dačić izjavio je da ubistvo svakako ima političke implikacije i posledice, budući da je reč o pripadniku političke organizacije

Vladeta Kostić, nosilac liste „Srpska” i načelnik Kosovskomitrovačkog okruga, konstatovao je da je reč o “još jednom u nizu zločina kojima se širi atmosferu straha među Srbima”.

Krstimir Pantić (kandidat liste “Srpska”) iskoristio je priliku da zahteva da se dozvoli da MUP Srbije dođe u Kosovsku Mitrovicu i pomognu u istrazi. Žaljenje zbog ubistva Janićijevića izrazili su najviši kosovski zvaničnici – premijer Hašim Tači je na svom Fejsbuk profilu napisao je da je vest o ubistvu Janićijevića potresna. Kosovska predsednica Atifete Jahjaga, istakla je da je u pitanju kukavički čin koji ima za cilj destabilizaciju Kosova i ulivanje straha među građane. Dodala je i da je to pokušaj zaustavljanja kosovskih institucija u uspostavljanju reda i zakona.¹⁰⁵³

Ozbiljni incidenti ugrozili su i sam izborni proces 3. novembra. Najozbiljniji incident u severnoj Kosovskoj Mitrovici dogodio se tog dana kad je grupa maskiranih napadača upala na izbornu mesto u Osnovnoj školi „Sveti Sava”, razbila glasačke kutije i najurila članove biračkog odbora i glasače. Gotovo istovremeno isto se dogodilo na još dva biračka mesta.

Tim povodom, u nedostatku potpunih i tačnih informacija špekulacije su išle tragom različitih političko-interesnih grupa. Posebnu konfuziju unosile su i reakcije zvaničnog Beograda, pogotovo one u prvom trenutku. Naime, neposredno nakon upada maskiranih napadača na tri biračka mesta mediji u Srbiji objavili su dramatični, gotovo samooptužujući zahtev vicepremijera Aleksandra Vučića međunarodnoj zajednici da dozvoli srpskim vlastima samo „45 minuta na severu Kosova”, kako bi sredile situaciju. Na pomisao o mogućoj upletenosti zvaničnika iz Beograda u organizovanju nereda išla je na ruku i ishitrena optužba Krstimira Pantića (kandidata liste „Srpska” za gradonačelnika Mitrovice) na račun prvaka i

1052 *Naše novine*, 17. januar 2014.

1053 *Naše novine*, 17. januar 2014.

republičkog poslanika Demokratske stranke Srbije (DSS) Marka Jakšića, kao organizatora nasilja.

Demokratska stranka Srbije i sam Marko Jakšić imali su spreman odgovor: upad na biračka mesta organizovali su „maskirani pripadnici Žandarmerije”, odnosno vlast iz Beograda.

Uzajamna razmena optužbi nastavila se i posle izbora. Uočljivo je, međutim, bilo da su beogradski zvaničnici počeli da izbegavaju javno oglašavanje – isturen je samo ministar bez portfelja zadužen za Kosovo, Aleksandar Vulin koji je ponavljao optužbe na račun DSS. Međutim, potpredsednik DSS i šef njene poslaničke grupe u parlamentu Slobodan Samardžić izjavio je da stranka ima fotografiju Bratislava Dikića, smenjenog šefa Žandarmerije, 3. novembra u severnoj Mitrovici, gde je, tvrdio je Samardžić, bio veoma aktivan.

Vandalski napad na tri biračka mesta bio je zapravo samo vrhunac napete atmosfere koja je na severu Kosova obeležila izborni dan.¹⁰⁵⁴ Ozbiljni incidenti na severu Kosova tokom izbornog dana ipak, kao i zahtevi kosovskih Srba da se izbori ponove za šta se u prvi mah imali i podršku zvaničnog Beograda, nisu doveli do poništenja izbora. Nakon susreta premijera Srbije Ivica Dačića s kosovskim premijerom Hašimom Tačijem u Briselu, tri dana nakon izbora (6. novembra) beogradske vlasti su se pomirile sa odlukom Centralne izborne komisije Kosova da se izbori u Mitrovici ponove samo na tri biračka mesta gde su izbori 3. novembra nasilno prekinuti.

O odgovornosti za incidente u Mitrovici tokom izbornog dana, međunarodna zajednica se, osim osude, nije izjašnjavala. Domaći akteri su optuživali jedni druge; utvrđivanje istine o inspiratorima i organizatorima nereda bilo bi neophodno, ne samo zbog potencijalnih špekulacija i jednostranih interpretacija, već prvenstveno zbog smirivanja tenzija u

1054 Kako je o izbornom danu izveštavala *Politika*, birači koji su izašli na birališta bili su u manjini u odnosu na broj članova biračkih odbora, novinara i grupa „nemih posmatrača” koji su u neposrednoj blizini glasačkih mesta otvoreno iskazivali nezadovoljstvo i pozivali na bojkot izbora: „Strah i napetost osećali su se od ranog jutra u gradu koji je osim lista s kandidatima bio oblepljen i propagandnim materijalom s porukama protiv izlaska na glasanje. Bandere i zidove preplavile su parole: ‘Bojkot spas za sve nas’, ‘Stop šiptarskim izborima, ‘Ja ne bih da prljam ruke’... ‘Danas je poslednji dan ovog života’; *Politika*, 4. novembar 2013.

severnom delu Kosova i postepenog stabilizovanja situacije u četiri “srpske opštine”.

Škola mišljenja pa kojoj glavnu odgovornost, uključujući i organizovanje nereda u severnoj Mitrovici snosi upravo vlast u Beogradu insistira na tome da je do nasilnog prekida izbornog procesa došlo u trenutku kad je vlast u Beogradu shvatila da je odziv srpskih birača u Mitrovici toliko mali da Građanska inicijativa Srpska ne može da pobedi. Na to je, dan posle izbora u Skupštini Srbije podsećao šef poslaničke grupe DSS Slobodan Samardžić, tvrdeći da je sve ono što se događalo tokom dana (do nasilnog prekida) potvrđivalo da je bojkot izbora, za šta se njegova stranka zalagala, potpuno uspeo.

Da izbori u Mitrovici nisu dobro „politički organizovani”, upozorila je Adrijana Hodžić, šefica Kancelarije za sever Vlade Kosova. Ta primedba, iako samo posredno, takođe ide na adresu Beograda.

Incidenti su se dešavali i posle lokalnih izbora. Grupa ljudi na severu Kosova upala je u pritvorsku jedinicu u Zubinom Potoku i oslobodila Slobodana Sovrlića (mart 2014). Upad u policijsku stanicu, iako je, po rečima šefa misije EULEX na Kosovu Bernta Boršarda imala političko podršku “samo nekoliko radikala”, ima štetne posledice na vladavinu prava na severu Kosova.

Izvestan napredak u pogledu bezbednosne situacije na severu počeo je da se primećuje početkom 2014. Regionalni zamenik direktora kosovske policije za sever Kosova Besim Hoti kaže da je bezbednost na tom području (u prva četiri meseca 2014), ipak znatno veća u poređenju sa 2013. godinom, te da nekoliko poslednjih meseci nisu zabeleženi međuetnički incidenti što je očigledni uticaj Sporazuma na bezbednosnu situaciju¹⁰⁵⁵. *Al Jazeera* izveštava da pripadnici kosovske policije i carine (april 2014) slobodno idu kopnenim putem na svoj posao, dok su samo godinu dana ranije u vreme barikada odlazili helikopterima.

1055 Prema: *Al Jazeera*, 19. april 2014.

Energetika: najvažniji resurs za obe strane

Dogovor o energetici postignut je u septembru, ali je ostalo nerešeno najteže pitanje – imovinska prava nad energetskim postorjenjima. Kompromis je postignut da se odrede nadležni za upravljanje energetskim sistemima, a da se pitanje imovine odloži za kasnije. Elektromreža Srbije (EMS) i kosovski Operater sistema prenosa i tržišta (KOSTT) potpisali su okvirni sporazum o saradnji koji predviđa postizanje novih dogovora, poput tehničkog sporazuma o saradnji i sporazuma o komercijalnim pitanjima između dva operatera. To je prvi potpisani sporazum između kompanija iz Srbije i Kosova i osnova je za naredne korake u odnosima KOSTT i EMS. Kosovska kompanija će imati svoje kontrolno područje i pristupiće Entsou čiji su članovi sve zemlje bivše Jugoslavije. Garant sporazuma je Energetska zajednica Jugoistočne Evrope.

Zamenik direktora Sekretarijata Energetske zajednice Jugoistočne Evrope Dirk Bušle kaže da je to “prodor u bilateralnim odnosima, ali i u regionalnoj integraciji u oblasti električne enegije pošto je neizvesnost oko toga ko je nadležan i pod kojim uslovima, blokirala i integraciju regiona”.¹⁰⁵⁶ Utvrđivanje imovine, izbegnuto je ovim sporazumom, a Bušle navodi da, dokle god se zna ko je nadležan za upravljanje, to se može odložiti.

Jedna od spornih tačaka koja je usporila pregovore o energetici bila je imovina nad jezerom Gazivode. Srpska strana insistira na tome da je veštačko jezero Gazivode imovina države Srbije koja može da pripadne zajednici srpskih opština na Kosovu i Metohiji, ali neprihvatljivo je da pređe u ruke Prištine. Jedna trećina jezera nalazi se na prostoru opštine Novi Pazar, a preostali deo na severu Kosova. Direktor vladine Kancelarije za Kosovo Aleksandar Vulin ističe da ne postoji mogućnost da jezero bude pregrađeno, kao ni da Priština ostvaruje profit od Gazivoda”.¹⁰⁵⁷

1056 *Pregled*, 24. februar 2014.

1057 *Danas*, 19. avgust 2013.

Imovina: pravna manipulacija

Ulaganja u firme na Kosovu, i razvoj kosovske privrede, velikim delom zavisice od rešavanja imovinskih sporova na relaciji Beograd – Priština što će najverovatnije biti i otvoreno u novoj fazi briselskih pregovora. Prema planu Martija Ahtisarija za Kosovo i Metohiju iz 2007, predviđeno je da se “nepokretna i pokretna imovina Savezne Republike Jugoslavije ili Republike Srbije koja se u tom trenutku nalazi na teritoriji Kosova prenese na Kosovo. Tome je prethodila Uredba iz 1999. koju je doneo prvi šef UNMIK, po kojoj imovina SRJ i Srbije na Kosovu prelazi u nadležnost UNMIK. Rešavanje pitanje imovine svakako komplikuje i to što su upravni odbori firmi na Kosovu, tokom devedesetih, prenosili ovlašćenja kosovskih firmi u vlasništvo firmi sa teritorije centralne Srbije.¹⁰⁵⁸

Srpska strana osporava proces privatizacije na Kosovu. Trenutno najveće kosovsko preduzeće Trepča, podeljena je na dva dela: severni, koga kontrolišu Beogradu verni Srbi (jedna trećina), i južni koji je sa međunarodne administracije 2006. godine prenet na albanski menadžment (dve trećine). Dnevni list *Danas* podela da je Slobodan Milošević pokušao da zadrži Trepču u vlasništvu Srbije malim uključivanjem francuskih investitora. Koristeći isti mehanizam, ministar rudarstva u Vladi Srbije Milan Bačević, potpisao je u maju 2013, ugovor o investiciji u severni deo Trepče sa američkim konzorcijumom Nenj Generation Ponjer(NGP). Reč je o ugovoru o poslovno–tehničkoj saradnji i tiče se podizanja produktivnosti i tehnološkog nivoa kapaciteta Trepče. Američka ambasada iz Prištine saopštila je tada da Srbija nema nikakve nadležnosti nad RMHK Trepča i da je ta ambasada ohrabrila NGP da “pri investiranju u Trepču kontaktira Vladu Kosova, jer SAD priznaju Kosovo kao suverenu državu”. Istovremeno američka ambasada u Beogradu oglasila se nenadležnom.¹⁰⁵⁹Svetska banka procenjuje vrednost mineralnih rezervi Kosova na oko 13 milijardi eura, od čega na Trepču otpada oko tri milijarde.

1058 *Danas*, 27. jul 2013.

1059 *Danas*, 25. maj 2013.

Ski centar Brezovica u sezoni 2012–2013, nije radio. U poslednjih pet godina u taj centar ulagala je Srbija preko firme JP Skijališta Srbije.¹⁰⁶⁰ Skijaška infrastruktura na Brezovici stara je više od 30 godina, a tokom proteklih pet godina „oprema je remontovana zahvaljujući rezervnim delovima iz Ski centra Kopaonik koji više nisu bili potrebni i neophodni u radu Skijališta Srbije”, tako je Ski centar Brezovica prethodne četiri skijaške sezone zaredom radio. Kao jedan od razloga propadanja Ski centra navodi se i nerešeno pitanje vlasništva. Privatizaciji skijališta Brezovica do sada su se protivili i Srbi iz Štrpaca¹⁰⁶¹.

Kosovo je, inače, pokazalo izuzetnu otpornost u svetlu globalne finansijske krize, zahvaljujući snažnom prilivu novca iz dijaspore, navodi Međunarodni monetarni fond u izveštaju o kosovskoj privredi. Fond je zaključio da je Kosovo napravilo značajne korake u cilju povećanja konkurentnosti, uključujući unapređenje poslovne klime i povećanje investicija u oblasti infrastrukture. U protekle dve godine, kosovska vlada postigla je održivost javnih finansija, ali su potrebni disciplina i politička podrška makroekonomskoj stabilnosti da bi se ta dostignuća očuvala, navodi MMF. Od izbivanja finansijske krize 2007, rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) nikada nije bio manji od dva odsto godišnje, a prosečna stopa rasta iznosila je oko četiri odsto, što je jedan od najboljih rezultata na Zapadnom Balkanu.¹⁰⁶²

Ostale teme Briselskih pregovora

Sloboda kretanja: Tokom 2013. godine zabeležen je porast broja onih koji sa kosovskim dokumentima prelaze granicu iz Kosova u Srbiju. Prema podacima Centra za regionalizam, u periodu mart 2012 – jun 2013, kosovska dokumenta je na graničnim prelazima koristilo 12,86 odsto građana, što je gotovo dvostruko više u odnosu na početak primene Uredbe o kontroli prelaska administrativne linije (decembar 2011). Istraživači u pomenutoj studiji navode da se primena režima slobode kretanja može označiti kao pozitivna, jer nesumnjivo sve veći broj ljudi koristi to pravo: „Rastući

1060 *Danas*, 14. maj 2013.

1061 Prema: *Danas*, 14. maj 2013.

1062 Prema: *Politika*, 12. jun 2013.

trend prelazaka administrativne linije/granice još jedna je potvrda da postoji jasan interes i potvrda da odnosi Beograda i Prištine u punoj meri moraju biti normalizovani”.¹⁰⁶³

Građani Kosova i dalje pri prelasku s juga na sever Mitrovice menjaju registarske tablice na svojim vozilima. Sagovorniktv *Al Jazeera* – stanovnik južne Mitrovice Imer Hasanaj kaže da tablice skida zbog lične bezbednosti. „Ako ih ne skinemo onda na severu na nas bacaju kamenje”.¹⁰⁶⁴

Ubrzo nakon postizanja Briselskog sporazuma, kosovski parlament usvojio je rezoluciju o pravima Albanaca na jugu Srbije. Prema rezoluciji, Albancima na jugu Srbije treba olakšati život i omogućiti slobodu kretanja do Kosova i nazad i ukinuti taksu osiguranja koju plaćaju prilikom ulaska na Kosovo¹⁰⁶⁵.

Matične knjige: Proces predaje matičnih knjiga Kosovu, uprkos izvesnom napretku nije okončan ni 2013. godine. Srbija se obavezala, sporazumom iz jula 2011, da će Prištini predati matične knjige. Tokom 2013, predata je kompletna matičarska dokumentacija za opštinu Podujevo. Reč je overenim kopijama 1066 matičnih knjiga. Prema procenama misije EULEX, u Srbiji postoji oko 12.036 matičnih knjiga.¹⁰⁶⁶ Predaja overenih kopija matičnih knjiga veoma je značajna za uspostavljanje pouzdane i održive matične službe na Kosovu što je bitno za viznu liberalizaciju za građane Kosova.

Telefonija: Iako je telefonija bila tema briselskih razgovora, Kosovo još nije dobilo međunarodni pozivni broj. Jedan od uslova Srbije da Kosovo dobije trocifren međunarodni broj jeste i to da Srbija ima svog telefonskog operatera na Kosovu. Kosovski zakoni ne dozvoljavaju ustupanje prava (Telekomu Srbije) na korišćenje resursa bez tendera, a najvažnija je mobilna telefonija.¹⁰⁶⁷

1063 Prezentacija monitoringa, Beograd, decembar 2013.

1064 *Al Jazeera*, 19. april 2014.

1065 Kosovo u Rezoluciji traži i reciprocitet da Albanci na jugu Srbije imaju ista prava kao Srbi sa severa Kosova.

1066 Prema: *Politika*, 4. jun 2013.

1067 Prema: *Novi magazin*, 20. jun 2013.

Srbija je predložila Prištini da aplicira kod Međunarodne telekomunikacione zajednice (UN) za kosovski broj koji bi imao 381 sa dodatkom četvrte cifre, što je Kosovo odbilo pošto implicira da je u sastavu Srbije. Priština je htela Albaniju kao aplikanta, a do sada je i Austrija izrazila spremnost da se pojavi kao aplikant za Kosovo. Edita Tahiri je rekla da je u Briselu zatražila pomoć za podnošenje zahteva za dobijanje pozivnog broja Međunarodnoj uniji za telekomunikacije.

Zajednica srpskih opština

Formiranje Zajednice srpskih opština (zso) za koju su i zvanični Beograd i kosovski Srbi najviše zainteresovani nije sporvedeno, a do usporavanja tog procesa došlo je sa srpske strane. Njeno uspostavljanje odložili su parlamentarni izbori u Srbiji, sporo konstituisanje opština na severu Kosova, ali suštinski najbitniji „kamen spoticanja” za Srbe je izrada Statuta zso koji mora da bude u skladu sa kosovskim zakonima.

Test za Statut zso bili su statuti opština načinjeni nakon lokalnih izbora (novembar 2013) koje je zvanična Priština odbila polovinom marta 2014, jer nisu bili u skladu sa kosovskim zakonima. Zamenica kosovskog premijera Edita Tahiri objavila je na zvaničnom sajtu Vlade Kosova da su „statuti četiri srpske opštine na severu neprihvatljivi i da moraju da se usklade sa Ustavom i zakonima Kosova, kao i sa Briselskim sporazumom pre nego što stupe na snagu”.¹⁰⁶⁸

Vlada Srbije, takođe ne spori da Statut zso mora biti u skladu sa kosovskim zakonima i Briselskim sporazumom. I Premijer Srbije Ivica Dačić je kao glavni problem naveo pisanje statuta zso, „koji mora biti usklađen sa predstavicima međunarodne zajednice, što je preduslov formiranja asocijacije”. „Sada polako dolazimo do suštine problema, ono što možda niko nije shvatao – sada glavno pitanje postaje zso. Vraćamo temu sa nezavisnosti na zso i nastavićemo tu vrstu razgovora”, rekao je Dačić.¹⁰⁶⁹ Prema rečima ministra zaduženog za Kosovo Aleksandra Vulina, zso bi imala

¹⁰⁶⁸ *Danas*, 14. mart 2014.

¹⁰⁶⁹ *Dnevnik*, 3. januar 2014.

izvršna ovlašćenja u oblasti zdravstva, školstva, urbanog planiranja i ekonomskog razvoja.¹⁰⁷⁰

U kom pravcu mora ići izrada Statuta ZSO, jasno je iz izjave direktora kancelarije američkog ministarstva spoljnih poslova za južnu i centralnu Evropu Džonatana Mura koji je poručio da će ovlašćenja ZSO biti u skladu s kosovskim zakonima i da to neće biti „neka obična nevladina organizacija, ali ni državno telo i da neće imati nikakvu međunarodnu ulogu”. „Opštine imaju neka ovlašćenja i neka zajednica takođe može uživati ta ovlašćenja. Nije to neka obična nevladina organizacija, nije ni državno telo, ali jeste nešto u skladu sa zakonom”, rekao je Mur, naglasivši da je to u skladu sa Briselskim sporazumom.¹⁰⁷¹ On je objasnio da će ovlašćenja biti „praktična”, kao što ih imaju lokalne vlasti u Americi, Srbiji i drugde, u domenu obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugih konkretnih lokalnih pitanja. Mur je napomenuo da je o tome razgovarao u Prištini i s predsednikom liste „Srpska” Vladetom Kostićem i ocenio da je na Kosovu već jasno kakva će biti ovlašćenja ZSO.

Mini politička kriza koja je dovela do odlaganja konstituisanja vlasti u Severnoj Mitrovici, a time i odlaganja formiranja ZSO, jeste ostavka gradonačelnika Krstomira Pantića koji se sa još dva odbornika povukao, ne želeći da parafira izjavu na kojoj je „prelepljen” grb¹⁰⁷² države Kosovo. Ovaj gest doveo je do novih izbora za gradonačelnika severne Mitrovice u februaru 2014. Pantić je bio kandidat liste “Srpska” koju je podržao zvanični Beograd, a kadar je SNS. U Beogradu je njegova ostavka komentarisana kao lični čin, a zvaničnici su pozvali građane da izađu na ponovljene izbore.

Održavanje svećanih sednica kojima je označen početak rada po prvi put legalno izabranih odbornika i gradonačelnika na severu Kosova, otvorilo je put za formiranje Zajednice srpskih opština. U januaru 2014,

1070 Prema: *Politika*, 26. februar 2014.

1071 *Politika*, 11. decembar 2014.

1072 Srbija je preko prelepljenog grba Kosova lako prešla što je takođe znak otopljanja odnosa zvaničnog Beograda prema Kosovu. Predsednik skupštinskog odbora za Kosovo, Milovan Drecun izjavio je za list *Politika* da „ima mnogo prećih stvari, a nebitno je šta će u svojoj arhivi imati Ministarstvo za lokalnu samoupravu Kosova”; 13. januar 2014.

govorilo se da bi Zajednicu formiralo devet srpskih opština, s time da se nije znalo da li će se i (deseta) opština Štrpci, priključiti Zajednici.

Uticaj zvaničnog Beograda na Srbe južno od Ibra, nakon 1999, uvek je bio znatno manji nego na Srbe na severu Kosova. Interes Srba, južno od Ibra, da učestvuju u formiranju Zajednice srpskih opština, po rečima jednog od srpskih lidera Randela Nojkicia je to što bi se time prevazišla razlika između Srba sa severa i onih sa centralnog Kosova: „U tom slučaju Srbi južno od Ibra imaće znatnu većinu i tada će moći da se podjednako razmatraju problemi cele srpske zajednice i da se nalaze rešenja koja će zadovoljiti sve. Onda će biti sasvim jasno svim Srbima da moraju da budu jedinstveni ukoliko žele da u institucijama Kosova ostvare svoja prava”.¹⁰⁷³

Slično razmišlja i poslanica Jedinstvene srpske liste u kosovskom parlamentu Rada Trajković koja se nada da je Briselski sporazum šansa za jedinstven politički nastup Srba južno od Ibra sa Srbima sa severa Kosova. „Taj sporazum zaista za sve nas predstavlja jednu šansu u smislu, pre svega, jedinstvenog nastupa svih Srba koji su ostali da žive na Kosovu”, rekla je Trajković za RTS.¹⁰⁷⁴ Govoreći o primeni briselskog sporazuma, Trajković je navela da će primena biti teška, ali da je obavezujuća. Ona je dodala da je važno da se srpska zajednica legalizuje i da postane priznata institucija preko koje će Srbi moći da razgovaraju i artikulišu svoje zahteve, što je do sada bilo nemoguće, a da je primena sporazuma veoma važna i zbog rešavanja bezbednosnih problema na Kosovu.¹⁰⁷⁵

Pravosuđe: približavanje stavova

Osim formiranja Zajednice srpskih opština, jedini deo Briselskog sporazuma u kome nije došlo do realizacije ni nekih osnovnih početnih dogovora u 2013, jeste pravosuđe. Tek tokom februarske runde pregovora o pravosuđu (2014), dve strane su približile stavove, ali dogovor nije postignut.

1073 *Nin*, 6. jun 2013.

1074 *Vreme*, 9. maj 2013.

1075 Isto.

Srpska strana predlaže da postoje dve zgrade suda – sadašnja na severu, koja će uzeti u obzir etnički princip, i druga, u južnoj Mitrovici. Kosovska strana smatra da u okviru osnovnog suda u Mitrovici treba da budu i opštine južno od Ibra.

Posle februarske runde dijaloga o pravosuđu, premijer Ivica Dačić rekao je da je „načelno dogovoreno da u Mitrovici bude jedan sud čija će se mesna nadležnost prostirati na sedam opština, ali će sastav odeljenja (suda) morati da bude u skladu sa etničkom strukturom društva”.¹⁰⁷⁶ On smatra da: „ako je jedan sud za sedam opština, onda etnička struktura u delovima odeljenja koja zasedaju na severu mora da bude sa većinom srpskih sudija i tužilaca. Podela po etničkim kriterijumima nije praksa u pravosuđu i to se mora poštovati, kao što se mora poštovati i specifičnost severa”.¹⁰⁷⁷ Portparol i savetnik ministra pravde Kosova Driton Ljajci kaže da „prištinska strana neće menjati stav da u okviru osnovnog suda u Mitrovici treba da budu i opštine na jugu. Stvaranje odvojenog pravnog sistema, samo za sever, bilo bi u suprotnosti s ustavom i zakonima”.¹⁰⁷⁸ On je istakao da se sudovi ne mogu osnivati po etničkoj, već po geografskoj osnovi i da bi se svako odstupanje od toga kosilo sa principom unitarnog sistema sudstva na Kosovu.

Otpori Briselskom sporazumu

Glavni centri otpora Briselskom sporazumu su Demokratska stranka Srbije, Srpska pravoslavna crkva i smenjeni predsednici opština na severu Kosova. Zvanični Beograd uspeo je prilično da marginalizuje opoziciju Briselskom sporazumu: DSS nije prošla cenzus na parlamentarnim izborima u martu 2014, premijer Ivica Dačić pokazao je prve znake suprotstavljanja verskim poglavarima u poslednjih tridesetak godina, a radikalni predstavnici Srba na severu Kosova ostali su nemoćni bez podrške Beograda.

¹⁰⁷⁶ *Politika*, 14. februar 2014.

¹⁰⁷⁷ <http://www.dw.de/nastavak-dijaloga-beograda-i-pri%C5%A1tine/a-17531651>; 21. mart 2014.

¹⁰⁷⁸ *Politika*, 31. mart 2014.

Opasnost narušavanja Briselskog sporazuma, pretila je i od predsednika Srbije Tomislava Nikolića u kome oslonac vide najkonzervativnije snage u društvu. On se, međutim, nije usudio da javno protivreči Briselskom sporazumu. Kada je reč o međunarodnoj zajednici nejasno je i koji je interes Rusije na Kosovu.

Jedini veći skup protiv Briselskog sporazuma na kome je državna vlast proglašena „izdajničkom i mrtvom“ održan je 10. maja 2013, u centru Beograda i okupio je, prema medijskim izveštajima, oko 10.000 ljudi. Miting pod nazivom „Ostajemo u Srbiji“ organizovale su četiri srpske opštine sa severa Kosova, podržale su ga Srpska pravoslavna crkva, Demokratska stranka Srbije i Pokret „Dveri“. Milorad Dodik koji je najavio dolazak nekoliko autobusa građana RS u znak podrške, nije se pojavio. Predstavnici crkve uputili su Vladi najgrublje pretnje. „Premijer govori da je za realnu politiku i zemaljsku Srbiju, da ga ne zanima „nebeska Srbija“. Nažalost, tako je rekao i Đinđić, a kako je završio da ostavimo Bogu pred sud. Nema zemaljske Srbije bez nebeske, niti zemaljskog čoveka bez uspravnog nebeskog čoveka“, naglasio je vladika Atanasije, uz ocenu da je „posredi izdaja i prodaja srca Srbije“.¹⁰⁷⁹ Mitropolit Amfilohije se pomolio za „upokojenje Vlade, Skupštine i svih palih na Kosovu“, kao i za „vaskrsenje Kosova, cele Srbije i roda srpskog“. Vladika Atanasije je rekao da „kosovski Srbi još stradaju, uz svu famoznu garanciju NATO, u koju veruju još samo ova trojica ovde“, što se odnosilo na predsednika, premijera i prvog vicepremijera Srbije.

Demokratska stranka Srbije podnela je Ustavnom sudu više predloga za poništavanje briselskih sporazuma. U junu 2013, Ustavni sud je odlučio da prolongira ocenu o ustavnosti Uredbe o katastru, i time dao rok Vladi da ih usaglasi sa Ustavom. Istu odluku doneo je i u septembru 2013, u vezi sa Uredbom o posebnom načinu obrade podataka sadržanih u matičnim knjigama. Time je Ustavni sud zapravo povukao potez u korist Vlade.

Uoči novembarskih izbora, Demokratska stranka Srbije organizovala je u beogradskom centur Sava protest pod nazivom „Protiv lažnih izbora na Kosovu“ sa ciljem da Srbe na Kosovu pozove da ih bojkotuju. Tada je

¹⁰⁷⁹ *Danas*, 11. maj 2013.

predstavljen i Odbor za odbranu Kosova i Metohije, na čijem je čelu Slobodan Samardžić.

Uoči parafiranja Briselskog sporazuma, kao i posle postizanja dogovora Beograda i Prištine, sve do nedavno, iz Srpske pravoslavne crkve čuli su se, uglavnom, glasovi oštre kritike.¹⁰⁸⁰ Međutim, posle mitinga u Beogradu, patrijarh je nešto drugačije govorio: „Ovaj problem je kao vrh brega, znamo kolike napore čini premijer Ivica Dačić kada je u pitanju Kosovo i Metohija, međutim, mora se naći najbolje rešenje, iako to neće biti onako kako bi trebalo, već kako mora”, kaže patrijarh. Uz to, patrijarhova, ocena da „problem Kosova treba rešiti na najprihvatljiviji način po srpski narod i krajeve” izgleda usklađeno sa proklamovanim viđenjem „državnog vrha”. Patrijarh je rekao da su stavovi vladika Amfilohija i Atanasija na mitingu bili njihovi lični. Iako se ogradio, on nije osudio navedene stavove.¹⁰⁸¹

Vrsni poznavalac dešavanja u SPC Mirko Đorđević kaže da su vladike podeljene po pitanju Kosova i da postoje dve glavne struje – na jednoj je vladika Irinej, koji ima podršku patrijarha, a na drugoj episkop Atanasije i mitropolit Amfilohije.

Vlada Srbije uspela je da marginalizuje otpor Srba na severu Kosova koji su se protivili Briselskom sporazumu, a imali najveći oslonac u Demokratskoj stranci Srbije. To pokazuje da je sve vreme ključ rešenja pitanja severa Kosova i integrisanja u kosovski pravni sistem, u rukama zvaničnog Beograda.

1080 Patrijarh Irinej je uoči potpisivanja Briselskog sporazuma apelovao je na državni vrh Srbije da ne izneveri predizborno obećanje i izbornu poverenje i da u ovom “burnom i smutnom” vremenu “ni pod kakvim uslovima ne preda, ne izda niti proda Kosovo i Metohiju” (6. april 2013.) Za razliku u odnosu na sve prethodne slične poruke iz vrha Srpske pravoslavne crkve, državni vrh je odgovorio izrazito oštro. Premijer Dačić je rekao da je upozorenje SPC nepotrebno: “Ne smemo nastavljati ratove u kojima smo sve bitke izgubili, nego moramo valjda da jednu bitku dobijemo. Nije poruka za narod da svi treba da budemo nabijeni na kolac i da 500 godina trpimo da bismo dočekali da se oblaci sklone sa našeg neba. Za to vreme ovaj narod treba da preživi. Vlada Srbije treba da brine o zemaljskoj Srbiji poštujući tradiciju i uvažavajući i crkvu i vladike, ali ovo pitanje nije došlo iz Peći nego iz Beograda, što znači da je srpski patrijarh još 1690, napustio Kosovo; *24 časa*, 7. april 2013.

1081 Prema: *Danas*, 20. maj 2013.

Najozbiljniji otpor Briselskom sporazumu (posebno su se protivili održavanju izbora) pružili su neprikosnoveni lideri sa severa Kosova – pre svih smenjeni lideri opština na severu, kao i tamošnji dugogodišnji lideri, Milan Ivanović i Marko Jakšić,¹⁰⁸² obojica članovi DSS. Predsednici raspuštenih opština Zubin Potok i Zvečan, Slaviša Ristić i Dragiša Milović, su funkcioneri Demokratske stranke Srbije. Predsednici opštine Leposavić i severna Mitrovica, bili su Dragiša Vasić i Krstimir Panitić iz Srpske napredne stranke. Pantić je bio i kandidat za gradonačelnika Mitrovice na listi koju je podržao Beograd, izabran je za gradonačelnika Mitrovice (januar 2014), ali je odmah podneo ostavku, odbivši da potpiše inauguracionu izjavu, jer je na njoj bio prelepljen grb Kosova. Pojedini mediji su spekulisali i da je Pantić blisko sarađivao sa Zvonkom Veselinovićem koji je označen kao neko je bio glavni u lancu šverca benzina i organizator barikada na severu Kosova.

Posle sastanka (maj 2013) sa premijerom Ivicom Dačićem i prvim potpredsednikom Vlade Aleksandrom Vučićem sa načelnicima pet kosovskih okruga (izabranih pod okriljem Beograda i u srbijanskom pravnom sistemu) načelnik Prizrenskog okruga Jovica Budurić izjavio je da su „načinjeni kvalitetni pomaci i da su približeni stavovi, ali da ne može da kaže da je prihvaćena primena briselskog sporazuma”¹⁰⁸³

Gradonačelnicima 12 opština¹⁰⁸⁴ na Kosovu, u kojima su lokalne vlasti izabrane po zakonima Srbije, istekao je mandat godinu dana ranije, što je Vlada Srbije iskoristila da raspusti sve skupštine opština. Predstavnicima raspuštenih opština formirali su u Zvečanu u julu 2013, privremenu Skupštinu Kosova i Metohije, a za njenog predsednika izabran je Slavko

1082 Jakšić je bio i poslanik DSS u Skupštini Srbije gde je za govornicom briselske sporazume označio činom „najveće nacionalne izdaje u Istoriji srpskog naroda”, *Politika*, 3. septembar 2013. Indikativno je da je Jakšiću tom prilikom isključen mikrofonski sistem, kako ga ne bi čuo najširi auditorijum, s obzirom da se skupštinske sednice prenose direktno posredstvom RTS.

1083 Prema: *Vreme*, 9. maj 2013.

1084 Među ovih 12 opština su i paralelne srpske administracije južno od Ibra.

Stevanović. U usvojenoj Deklaraciji kaže se da je Skupština – predstavničko telo građana Srbije u pokrajini koji poštuju Ustav i zakone Srbije.¹⁰⁸⁵

Prema tvrdnjama poslanika DSS Marka Jakšića, istog dana kad je odlučeno da se formira skupština, potpredsednik vlade Aleksandar Vučić u Beogradu razgovarao je sa predsednicima opština „na koje je vršio žestok pritisak: pretio je privremenim merama i čime sve ne”. On tvrdi da je Vučić preneo predsednicima opština da je formiranje Skupštine protiv državnih i nacionalnih interesa Srbije, protiv srpskog naroda na KiM i protiv njihovih ličnih interesa. „Kao glavni razlog Vučić je naveo da će to da ugrozi datum za dobijanje početka pregovora i da, što se njega tiče, to može da bude posle 28. juna, ali da on *a priori* zabranjuje da se do tada bilo šta održava i da se ide u tom smeru”,¹⁰⁸⁶ rekao je Jakšić. Konstitutivna sednica Skupštine i jeste održana posle 28. juna, a njen predsednik Stevanović izjavio je da to pokazuje “da niko od Srba sa Kosova ne želi da ometa svoju državu u njenim naporima da se integriše u evropsku zajednicu”.¹⁰⁸⁷

Kosovo u izborima u Srbiji

Kosovo nije bilo tema predizborne kampanje, a birači nisu kaznili glavne aktere Briselskog sporazuma. Izbore za parlament Srbije, na Kosovu je organizovala misija OEBS koristeći izraz „operacija za prikupljanje glasova”. Ubedljivu pobjedu među biračima na Kosovu osvojila je Srpska napredna stranka. Samo dve godine ranije (2012), izbornu pobjedu na Kosovu odnela je Socijalistička partija Srbije. Glavni politički protivnik Briselskog sporazuma Demokratska stranka Srbije osvojila je treće mesto, a postigla je za oko 8 odsto slabiji rezultat u odnosu na 2012. godinu.

U severnoj Mitrovici najbolje stoji SNS, DSS je druga, dok su socijalisti treći. Slede Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja i Nova demokratska stranka Borisa Tadića. I na političkoj sceni Kosova, među srpskim strankama došlo je do izvesnih promena, te je Srpska liberalna stranka predvođena Slobodanom Petrovićem, koja je koalicioni partner u Vladi Kosova,

1085 Prema:*Blic*, 4. jul. 2013.

1086 *Politika*, 5. jun 2013.

1087 *Blic*, 4. jul. 2013.

pozvala svoje birače da glasaju za Srpsku naprednu stranku, videći u SNS "stranku koja je zasnovana na idejama evropskih integracija i Briselskog sporazuma, kao i na novom pristupu kosovskoj realnosti".¹⁰⁸⁸ Aleksandar Vučić održao je predizborni miting u Leposaviću (prema pisanju medija, Leposavić je tokom noći oblepljen Vučićevim plakatima). Osim njega predizborni miting na Kosovu (u severnoj Mitrovici) imala je još samo Srpska radikalna stranka.

Kosovo i region

Izvesni pomoci primećeni su i primeni člana 14. Briselskog sporazuma koji se odnosi na to da nijedna strana ne sme da blokira drugu u procesu evropskih integracija. U junu 2013, održan je samit zemalja Jugoistočne Evrope, prvi međunarodni skup na kome Srbija nije blokirala učešće kosovske predsednice Atifete Jahjaga. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić koji je takođe bio na skupu, izjavio je da „zajedničko učešće predstavlja još jedan od dokaza da je Srbija načinila mnogo teških koraka i donela hrabre odluke u rešavanju pitanja Kosova i Metohije”.¹⁰⁸⁹ Nikolić se zahvalio predsedniku Slovačke Ivanu Gašparoviču što je poštovao „njihov interni dogovor o načinu predstavljanja Jahjage na samitu, bez navođenja imena zemlje i zastave”.¹⁰⁹⁰ Pojedine članice EU, ili one koje to žele da budu, govorile su o Kosovu kao državi. Samo nekoliko dana ranije samit o saradnji zemalja jugoslovenske Evrope, otkazan je u Ohridu zbog insistiranja Srbije da Kosovo ne učestvuje.

Ministri spoljnih poslova Crne Gore i Kosova Igor Lukšić i Enver Hodžaj potpisali su u februaru 2014, u Prištini memorandum o saradnji dve vlade u procesu evropskih integracija i najavili otvaranje ambasade Kosova u Podgorici tokom ove godine, te skoro potpisivanje sporazuma o demarkaciji granice. Crnogorska vlada saopštila je da Crna Gora i Kosovo nemaju

1088 *NIN*, 13. mart 2014.

1089 *Politika*, 14. jun 2013.

1090 Isto.

otvorenih pitanja i da su „najbolji primer konstruktivnih susedskih i dobrih bilateralnih odnosa”.¹⁰⁹¹

Grčka je odlučila da prihvati šengenske vize u kosovskim pasošima, a odluka počinje da se primenjuje od 20. marta 2014. Do tada, građani Kosova su bili obavezni da uzimaju grčke vize. Grčka je jedna od pet država Evropske unije koje nisu priznale nezavisnost Kosova. Šef grčke diplomatije Evangelos Venizelos ukazao je da, uprkos tome što njegova država ne priznaje zvaničnu Prištinu, Kosovo neće biti usporavano na evropskom putu.

Kosovo i Albanija će, prema sporazumu koga su potpisali ministri spoljnih poslova Enver Hodžaj i Dimitar Bušati, imati zajedničke konzulate, a prvi će početi da rade u Milanu i Kanberi.

Početakom 2014, premijer Kosova Hašim Tači najavio je da su u toku pripreme za zajedničku sednicu vlada Kosova i Makedonije i da očekuje da će u budućnosti biti i takvih sastanaka vlada Kosova i Srbije.¹⁰⁹²

Predsednik bosanskog entiteta Republike Srpske Milorad Dodik i dalje je glavna prepreka da Bosna i Hercegovina prizna Kosovo. „BiH ne može podržati nezavisnost Kosova, imajući u vidu i svoju unutrašnju strukturu, kao i činjenicu da je Srbija jedna od potpisnica Dejtonskog sporazuma”,¹⁰⁹³ kazao je Dodik nakon zajedničke sednice Vlada Srbije i Republike Srpske.

Poseta turskog premijera Redžepa Taipa Erdogana Kosovu, odnosno njegova izjava u Prizrenu da je „Turska Kosovo i Kosovo je Turska” izazvala je negodovanje zvaničnog Beograda. Zahtevi Beograda da se Turska izvini i tursko odbijanje da to učini, ipak (osim što je predsednik Srbije Tomislav Nikolić otkazao trilateralni susret Srbija – BiH – Turska) nisu doveli do ozbiljnijeg zahlađenja u odnosima dve zemlje. Ministar spoljnih poslova Turske Ahmet Davatoglu smirio je situaciju, izjavivši da se Turska neće izvini, ali da nema neosmanske pretenzije. Na to je reagovao premijer Dačić konstatujući da je Turska poslala „jasnu poruku da želi dobre odnose sa Srbijom i, osim formalnog izvinjenja, sve drugo je tu”. Ministar spoljnih poslova Srbije Ivan Mrkić (blizak predsedniku Tomislavu Nikoliću) izjavio

1091 *Politika*, 28. februar 2014.

1092 *Blic*, 15. januar 2014.

1093 *Danas*, 11. jul 2013.

je da je očekivao da će njegov turski kolega Davutoglu „eksplicitnije izraziti žaljenje zbog izjave premijera Erdogana i posledica koje je ona izazvala”.¹⁰⁹⁴

Poseta premijera Albanije Edija Rame Beogradu, odložena je zbog prevremeneih parlamentarnih izbora u Srbiji. Poslednji albanski premijer koji je bio u zvaničnoj poseti Beogradu bio je Enver Hodža 1947, kao gost Josipa Broza Tita, tada predsednika Jugoslavije.

Rama je u intervjuu listu *Danas* ocenio da je Briselski sporazum uvod u novu epohu. “Mi verujemo u iskrenost proevropske orijentacije srpskih zvaničnika, i želimo da se zajedno krećemo tim evropskim putem, kao cilju po sebi, koji znači demokratiju, blagostanje i sigurnost za naše zemlje i region”.¹⁰⁹⁵

“Daleko smo od poželjnog i u vezi s regionalnom saradnjom. Kao drugo, čini mi se da je najveći deo srpske politike, uključujući tu i snage koje su srušile Miloševića, zbog mnogih razloga imao potrebe za dodatnim vremenom da bi prihvatio novu realnost na Kosovu stvorenu posle 1999. godine, a naročito posle 2008. godine, kada je Kosovo proglasilo nezavisnost”, kaže albanski premijer.¹⁰⁹⁶

Kao prioritete u razgovorima tokom posete, premijer Rama vidi “identifikovanje oblasti i tema koje su od zajedničkog interesa, a jedna od njih je i “posmatranje regiona kao zajedničkog tržišta od kojeg možemo imati koristi u mnogim poljima, ako uspemo da ga razvijemo u jedinstveno tržište i pre nego što budemo integrisani u EU”.¹⁰⁹⁷ Ističući da albanska vlada ne želi da ima paternalistički stav prema Kosovu, Rama će insistirati u razgovorima sa beogradskim zvaničnicima “da se Kosovo tretira kao zaseban subjekt”. “U svakom slučaju, nema razloga da Albanija govori u ime Kosova. Naravno, ima mnogo stvari koje se mogu uvezati u trougao odnosa Tirana-Priština-Beograd, ali će svakako u tom trouglu biti tri posebne države koje vode ravnopravni dijalog. Štaviše, verujem da bi za region bilo bolje

1094 *Danas*, 15. januar 2014.

1095 *Danas*, 25. april 2014.

1096 Isto.

1097 Isto.

ako bi se što više zemalja iz regiona uključilo u što više zajedničkih inicijativa”, kaže Rama.¹⁰⁹⁸

Rama kaže da će veoma značajno biti da se kao kruna dijaloga (Beograd – Priština) potpiše deklaracija o dobrosusedskim odnosima dveju država, kao činu normalizacije odnosa između Srbije i Kosova. Ovaj čin bi bio podrška učlanjivanju Kosova u međunarodne organizacije, kao što su UN, a bio bi svakako i podsticaj za integraciju Srbije i Kosova u EU.

Premijer Hrvatske Zoran Milanović izjavio je tokom posete Tirani da Albanija treba što pre da počne pregovore o članstvu u EU i ocenio da nije ispravno što Beograd počinje pregovore, a Tirana još ne. „Naša podrška albanskom početku pregovora iskrena je, kao što je bila i prema Srbiji. Ne smatram ispravnim što je Srbija počela pregovore, a Albanija nije”, rekao je Milanović novinarima posle susreta sa albanskim premijerom Edijem Ramom.¹⁰⁹⁹

Normalizacija odnosa u kulturnoj saradnji

Dok je kulturna saradnja u prethodne dve ipo decenije između Srba i Albanaca bila svedena na alternativne umetničke grupe i organizacije civilnog društva, početkom 2014, pojavili su se prvi ozbiljniji znaci ka otvaranju u sferi kulture.

Izložba dveju Albanci o zločinima nad Albancima u Podujevu „Vizuelna izložba porodice Bogujevci” u novembru Kulturnom centru u Beogradu bila je svojevrsni test za reakcije Beograda. Kosovske umetnice Sarande i Jehone Bogujevci su kroz fotografijerekonstuisale događaj iz marta 1999, kada je smrtno stradalo 19 žitelja Podujeva, albanske nacionalnosti. Izložba je bila čuvana kordonom policije zbog protesta desničarskih organizacija. Međutim, bila je veoma posećena, pre svega, od strane pripadnika prodemokratskog civilnog sektora. Izložbu je posetio i premijer Ivica Dačić kome je to svakako Brisel upisao kao plus.

Izložba je naišla i na ozbiljne kritike i osporavanja nacionalista. Novosti u svom komentaru navode da topredstavlja provokaciju i brutalnu

¹⁰⁹⁸ Isto.

¹⁰⁹⁹ *Danas*, 21. januar 2014.

propaganda, te da ovakav događaj neće doprineti pomirenju, već će dodatno uvećati nesporazume, jer je za približavanje dvaju naroda potrebno reći istinu i o zločinima nad Srbima.¹¹⁰⁰

Istoričar Miloš Ković smatra da je taj događaj provokacija. S obzirom na okolnosti i teror nad Srbima na KiM ovakve izložbe treba da se uslove organizovanjem izložbi o stradanju našeg naroda. Treba predstaviti stradanja od 1999. do danas, da ne kažem od 1878, ili iz 1912, ili izložbe o progону Srba sa Kosova u Jugoslaviji. Takav događaj trebalo bi organizovati ne samo u Prištini, nego i u Tirani koja je danas centar Albanaca sa Kosova. Nisam siguran da je to moguće.¹¹⁰¹

Organizovanje izložbe u Beogradu o zločinima nad Albancima, prema mišljenju istoričara Momčila Pavlovića, predstavlja višestruki problem: Pomirenje je neophodno i biće ga pre ili kasnije, ali nema pomirenja bez istine, razgovora i komunikacije. I Srbi i Albanci moraju da se suoče sa sopstvenom istinom, što znači da je potreban celovit pristup zločinima na Kosovu. Pavlović upozorava da bi ljudi koji žele da pacifikuju i relaksiraju odnose Srba i Albanaca morali da znaju da izvlačenje jednog zločina povlači i priču o drugom zločinu.¹¹⁰²

Sociolog Ljubiša Despotović smatra da ova izložba ni na koji način neće doprineti pomirenju Srba i Albanaca, jer je izložba propaganda albanskog režima i pritisak da se Srbi prikažu kao narod zločinačke prošlosti.¹¹⁰³

Poznati beogradski glumac Predrag Miki Manojlović, a onedavno i režiser, počeo je pripreme komada "Romeo i Julija" u prištinskom pozorištu. Ovo je prvi put da neko iz *main stream* ("glavne struje") kulturnog života Beograda radi na projektu u Prištini. Aleksandar Vučić je u svom premijerskom ekspezeu (mart 2014) pomenuo glumca Mikija Manojlovića kao osobu značajnu za srpsku kulturu.

Manojlović je kazao da postoji "politička volja i u Beogradu i u Prištini da se taj projekat sprovede. To je dosta važno i meni je to ohrabrenje, jer ranije nije postojalo da politika daje podršku kreativnom mišljenju,

1100 "Albanska propaganda usred Knez Mihailove", *Večernje novosti*, 13. Decembar 2013.

1101 Isto

1102 Isto

1103 Isto

ni u Beogradu, ni u Prištini”, rekao je Manojlović. On kaže da je zajednička predstava važna i da će se insistirati da ne bude skrajnuta i izvođena na “sprudu, na Ratnom ostrvu”, već prihvaćena kao “glavni pravac” (main stream), jer će to pokazati zrelost sredina.

Komad će se igrati istovremeno na srpskom i albanskom jeziku, kao i na engleskom, bez simultanog ili titlovanog prevoda i biće izmešten iz epohe u sadašnje vreme, a radnja će se svakako odvijati u Veroni i neće biti nikakvog lokalnog prizvuka, rekao je Manojlović i dodao da su teme predstave mržnja, ljubav i jezik kao most, zid, prepreka i mogućnost komunikacije.

Glumica Anita Mančić rekla je da su je radu na predstavi “Romeo i Julija” privukla činjenica da se govori o ljubavi, mržnji i komunikaciji i razumevanju na stranom ili maternjem jeziku. “Vreme je da izađemo iz te spavaone u koju smo svi upali, jer apatična tišina koja vlada na ovim prostorima postaje tesna”, rekla je Mančić. Glumac Goran Jeftić rekao je da umetnici iz Prištine i Beograda imaju jaku želju da urade zajednički poduhvat koji će postati “vidljiv.” Jedan od razloga što se u tom komadu desila tragedija jeste to što se dve porodice nikad nisu srele i pokušale da razgovaraju i reše problem. Ovo je značajan projekat jer pokazuje da se u ćutanju ne rešavaju problemi”, rekao je Jeftić.

Predstavu “Romeo i Julija” će režirati Miki Manojlović, a taj poduhvat zajednički sprovode Radionica integracije iz Beograda i Ćendra multimedija (Qendra Multimedia) iz Prištine.¹¹⁰⁴

Kosovski pisac Jeton Neziraj rekao je da je u Prištini na početku priprema predstave iskazan optimizam kakav do sada nije bio prisutan i da su “mali koraci” od 2007, u književnosti i pozorištu omogućili da se dođe čak i do političke volje za zajednički pozorišni projekat.

Uprkos pozitivnim tonovima u odnosu na ovaj projekat, čak i iz Vlade Srbije, provladin dnevni list *Politika* objavio je komentar Živojina Rakočevića u rubric *Kultura* (19. marta 2014), čiji je pristup sarkastičan i negativan u odnosu na Manojlovićevu predstavu. *Politika* citira Nenada Todorovića, “sada već bivšeg direktora Srpske drame Narodnog pozorišta iz

1104 <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/457573/Miki-Manojlovic-o-srpskoalbanskom-Romeu-i-Juliji-Postoji-dobra-volja>.

Prištine: “Fini ljudi iz Beograda imaće duge, fine razgovore sa finim ljudima iz Prištine, ali će nekako u tim razgovorima da zaborave na Srbe s Kosova i srpske institucije kulture s Kosova; fini ljudi iz Beograda uporno će zaboravljati nas koji nismo pozvani da budemo fini, i mi koji nismo pozvani da budemo fini ostaćemo kao neka, da kažem, subcivilizacijska vrednost, odnosno ‘Srbi s Kosova’. I tako će, kao što se događa u Hrvatskoj, da beogradska pozorišta odlaze u Zagreb a hrvatska u Beograd, zaobilaziti Srpsko narodno pozorište izbeglo u severnu Mitrovicu, kao što sada zaobilaze Knin, jer to naprosto nije politički isplativo i nije ‘korektno’”.

Zaključci i preporuke

- Kosovo i dalje ostaje prioritet EU i SAD što znači da je njihov interes da se nastavi implementacija sporazuma Beograd – Priština;
- Vlada Srbije za sada očigledno ide u pravcu njegovog sprovođenja jer od toga zavisi njen odnos sa EU; neophodno je da Vlada ubrza ispunjavanje svih svojih obaveza po Sporazumu (matične knjige, telefonija, energetika i sl);
- ruska ofanziva u Srbiji i na Balkanu i njeni dometi su nepoznata. Ona može da se odrazi i na primenu sporazuma Beograd –Priština;
- osim integracije institucija neophodna je i integracija društva, što podrazumeva veći angažman civilnog društva; u tom smilsu neophodna je veća podrška EU civilnom društvu;
- srpski mediji još uvek izveštavaju o Kosovu u negativnim stereotipima. Njihova uloga u normalizaciji odnosa je nezamenjiva i u tom smilsu potrebna je njihovo aktivno i konstruktivno učešće u tom procesu;
- neophodno je razmena mladih ljudi, pre svega studenata, kako bi se mlađe generacije približile i bile sposobne da zajednički misle o budućnosti regiona;
- kulturna razmena je najkomunikativnija, te u tom smislu država treba da podupire sve projekte koji se zalažu za kulturnu saradnju;
- neophodna je takodje sportska razmena, jer i ona doprinosi normalizaciji.

XVI – SRBIJA I SVET

Postepeno integrisanje u međunarodnu zajednicu

Tokom 2013. godine Srbija je učinila značajan iskorak prema Evropskoj uniji (EU). Reč je prvenstveno o dijalogu Beograda i Prištine, parafiranju Briselskog sporazuma o procesu normalizacije odnosa između Srbije i Kosova i njegovoj primeni. Ti konkretni pomaci nagrađeni su održavanjem prve međuvladinom konferencije Srbija – EU, u Briselu, 21. januara 2014. godine, čime su i formalno otvoreni pristupni pregovori Srbije za članstvo u EU. Početak pregovora, što bi trebalo da predstavlja neopoziv geostrateški izbor, za Srbiju ima dublje značenje s obzirom na njeno istorijsko opiranje zapadnom modelu.

Odluku o otpočinjanju pregovora o članstvu Srbije, Evropski savet doneo je u junu 2013. godine. Tada je zaključeno da prva međuvladina konferencija bude održana najkasnije do kraja januara 2014. Tokom šestomesečnog intervala Srbija je obavezana na nastavak procesa normalizacije odnosa sa Kosovom u skladu sa Briselskim sporazumom (parafiran 17. aprila 2013). Najznačajniji segment tog procesa predstavljali su lokalni izbori na Kosovu održani početkom novembra 2013, na kojima su Srbi iz četiri opštine na severu Kosova prvi put zvanično učestvovali. Na osnovu njih u tim opštinama sa srpskom većinom (severna Kosovska Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan) formirani su lokalni organi vlasti u okviru kosovskog ustavno-pravnog sistema. Na taj način ukinute su tzv. srpske paralelne strukture koje su u tom delu Kosova funkcionisale više od deset godina.

Odnosi između Beograda i Prištine biće i dalje od ključne važnosti tokom procesa pristupanja EU. Cilj Evropske unije je da do kraja pristupnih pregovora dođe do pune normalizacije odnosa, što bi bilo verifikovano obavezujućim dokumentom u pisanoj formi. Na tome su posebno insistirale najuticajnije zemlje EU – prvenstveno Nemačka i Velika Britanija (autori tzv. non paper dokumenta, predloženog Beogradu i Prištini), kako bi se

izbeglo unošenje još jednog nerešenog teritorijalnog pitanja (poput Kipra) u EU. Već u prvoj rundi razgovora otvoreno je Poglavlje 35, odnosno tzv. skrining dosadašnjeg toka primene Briselskog sporazuma.¹¹⁰⁵

S obzirom da je otvaranje pregovora sa EU praktično jedini spoljno-politički uspeh koalicione vlasti Srpska napredna stranka (SNS) – Socijalistička partija Srbije (SPS), logično je da je među njenim zvaničnicima to tretirano kao „istorijski događaj”,¹¹⁰⁶ što u suštini i jeste. Pozivom u članstvo Srbija postaje sastavnim delom „istorije velike ideje” o, u miru ujedinjenoj Evropi.¹¹⁰⁷ U javnosti je to, međutim, primljeno bez velike euforije, gotovo ravnodušno. Javnost kao da ne oseća i ne primećuje istinsku istoričnost tog datuma i tog događaja.

Istina, postotak građana Srbije koji EU vidi kao jedinu alternativu međunarodnog pozicioniranja Srbije ponovo je neznatno iznad 50 odsto (u poslednjih više od godinu dana bio je ispod toga), ali je to znatno ispod evroentuzijazma početkom dvehiljaditih, kad se za EU izjašnjavalo i do 70 odsto građana.

Iako bi otvaranje pristupnih pregovora trebalo da predstavlja „tačku bez povratka” kad je reč o opredeljenju Srbije, postojanje paralelnih, kontroverznih indikatora upozorava da ključna dilema geostrateške budućnosti zemlje još nije rešena. Pri tome treba imati u vidu da je istorijski, Srbija uvek oklevala i uvek odustajala od evropske opcije. Takođe, osim

1105 Poglavlje 35 tokom pregovora EU sa budućim članicama obično se otvara na kraju i odnosi se uglavnom na pitanja koja nisu posebno specifikovana u prethodnim poglavljima.

1106 Premijer Ivica Dačić izjavio je da je to “najvažniji događaj od Drugog svetskog rata”, *Politika*, 22. januar 2014.

1107 “Sudbina Srbije je 21. januara nazvana ‘zajedničkom’ sa sudbinom Evrope... i od tog datuma Srbija postaje deo Istorije te ideje. U pitanju je ideja koja se rodila iz prolivene krvi, ali i akumulirane mudrosti evropskih građana. Ona je kontraintuitivna zato što je kosmopolitska i ona je dragocena zato što je krhka... Reč je o krajnjem izrazu nade Evropljana da mogu da žive zajedno jedni sa drugima, a ne više jedni pored drugih... I te se vrednosti i ti ideali kriju iza nesumnjivo minucioznih regulativa o pravosuđu, bezbednosti i ljudskim slobodama, odnosno u dubokoj pozadini raznih ‘skrininga’ i ‘otvaranja poglavlja’ – napisao je u jednom retkih napisa koji su na pravi način vrednovali značaj iskoraka Srbije, komentator Danasa Aleksej Kišjuhas; *Danas*, 25–26 januar 2014.

ofanzivnog nastupa Rusije, na domaćoj političkoj sceni sve češće se povlači i teza o alternativnom izboru: političke neutralnosti, što je program Demokratske stranke Srbije (DSS), ili pristupanje evroazijskoj uniji, što zagovaraju Dveri. Ne bez cinizma, glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović kaže da nekadašnji slogan „i Evropa i Kosovo” (sa kojim je nastupala prethodna vlast), sad glasi „i Evropa i Rusija”.¹¹⁰⁸

Pod uslovom da je Srbija donela iskrenu odluku o Evropi kao neupitnom geostrateškom opredeljenju, to će podrazumevati i generalno preispitivanje spoljnopolitičke orijentacije zemlje i njeno strateško promišljanje. Koliko je to neophodno pokazala je eskalacija krize u Ukrajini i ruska aneksija Krima. Dramatične okolnosti ukrajinske krize koje potresaju globalnu scenu, specifične reperkusije imaju upravo u Srbiji koja će, nakon perioda balansiranja između EU i Rusije, na kraju morati da se opredeli.

O spoljnoj politici, kako kratkoročnom tako i o dugoročnom međunarodnom pozicioniranju, u parlamentu Srbije nikad nije vođena rasprava (u razdoblje nakon pada Slobodana Miloševića), niti usvojen dokument o tome. Na potrebu i jednog i drugog upozorava i šefica tima za pregovore sa Evropskom unijom Tanja Mišćević koja kaže: „Ono što vidim kao najvažniji momenat naše spoljne, bezbednosne i odbrambene politike sa otvaranjem pregovora o članstvu jeste, kao i u svim drugim oblastima, potreba strateškog promišljanja. Kao što morate znati kakvu poljoprivredu želite 2020, i 2030, da biste znali kako da se usredsredite na posao koji danas morate da obavite, tako i u spoljnoj, bezbednosnoj i odbrambenoj politici morate da znate gde želite da budete i kako treba da izgleda”.¹¹⁰⁹

Od smene vlasti u maju 2012, uticaj Rusije u domaćoj politici je primetno porastao: prema nekim tumačenjima i koaliciona vlada SNS-SPS formirana je na inicijativu Moskve. Iako u međuvremenu niko od visokih ruskih zvaničnika nije posetio Beograd, predsednik Republike Tomislav Nikolić je već pet puta boravio u Rusiji. Sa ruskim zvaničnicima dobre odnose, koji podrazumevaju konsultacije o najvažnijim državnim pitanjima

1108 *Politika*, 24. decembar 2013.

1109 *Vreme*, 27. februar 2014.

održavali su i premijer Ivica Dačić i prvi potpredsednik vlade Aleksandar Vučić.¹¹¹⁰

Iako je sa Sjedinjenim Američkim Državama održavan kontinuitet „bliskosti sa distancom“, značajnijih političkih susreta na visokom nivou, ako se ne računaju protokolarni, nije bilo.¹¹¹¹ U Americi je tokom 2013, dva puta boravio i Ivica Dačić, ali su njegove posete bile više u funkciji potrage za potencijalnim investitorima, nego podizanja političkih odnosa na viši nivo. U oblasti vojne saradnje odnosi su stalno u usponu. Potpisan je Plan vojne saradnje sa SAD u martu 2014. godine. Težište saradnje usmereno je na „nastavak podrške reformi sistema odbrane, kao i unapređenje operativnih i funkcionalnih sposobnosti Vojske Srbije“.¹¹¹²

Odnose je na ivicu nove krize dovela rezolucija Predstavničkog doma američkog Kongresa, usvojena u oktobru 2013, kojom se Srbija podseća na odsustvo namere da nađe i procesuiru egzekutore trojice braće Bitići, američkih državljana albanskog porekla, 1999. godine. Kako stoji u ovom dokumentu, „napredak u rešavanju ovog slučaja, ili nepostojanje napretka, treba da ostane značajan faktor u utvrđivanju daljih odnosa između SAD i Republike Srbije“.¹¹¹³

Za razliku od nekoliko prethodnih godina, prisustvo Turske u regionu, pa tako i u Srbiji bilo je znatno smanjeno. Razlog za to je svakako, zaokupljenost Turske unutrašnjom političkom krizom – masovni protesti u Istanbulu i drugim gradovima, kao i sve autoritarnije ponašanje premijera Taipa Erdogana – ali i odbojnost aktuelne vlasti u Srbiji prema Ankari i njenom angažmanu u regionu, posebno u Bosni i Hercegovini. Trilateralni susreti turskih, bosanskohercegovačkih i srpskih zvaničnika koji su postali redovni način komunikacije tokom prethodne garniture vlasti u Beogradu, više nisu deo diplomatske prakse. Poslednji takav susret, planiran za kraj

1110 Videti više u poglavlju Rusija.

1111 Predsednik Republike Tomislav Nikolić sreo se, istina sa američkim predsednikom Barakom Obamom dva puta – na zasedanju generalne skupštine UN u septembru i na sahrani južnoavričkog lidera Nelsona Mendele u decembru – reč je bila o kratkim, protokolarnim kontaktima.

1112 „Srbija i SAD potpisale plan vojne saradnje“, *Politika*, 27. mart 2014.

1113 *Danas*, 19. novembar 2013.

2013, otkazao je predsednik Srbije Tomislav Nikolić zbog nespretne izjave premijera Erdogana na predizbornom mitingu u Prizrenu, kad je izjednačio Kosovo sa Turskom.¹¹¹⁴

Diplomatsku aktivnost Beograda 2013. godine obeležila je neuobičajena dinamika odnosa sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima (UAR). Uglavnom mimo Ministarstva inostranih poslova, na osnovu ličnih kontakata, prvenstveno prvog potpredsednika vlade Aleksandra Vučića i donekle Mlađana Dinkića gosti Beograd često su bili šeici iz UAR. Dramatičan nedostatak investicionih, ali i budžetskih sredstava naveo je aktuelnu vlast da pomoć traži na različitim stranama. Arapski šeici su tokom godine dosta obećavali, ali je zaključen samo jedan posao: avio kompanija Etihad postala je većinski vlasnik JAT, koji se sad zove Air Serbia. Osim toga, aktuelizovan je stari projekat u „novom ruhu“, Beograda na vodi, koga bi u narednih nekoliko godina podigili investitori iz Emirata, što bi u Srbiju donelo impozantne tri milijarde dolara. O tom dogovoru nema konkretnih podataka niti je dostupan javnosti. Bio je korišćen maksimalno u predizbornoj kampanji.

Evropski iskorak

Tokom 2013. godine Srbija je bila fokusirana na normalizaciju odnosa sa Prištinom. Napredak u tom procesu bio je glavni uslov za sledeći korak približavanja Evropskoj uniji – otvaranje pristupnih pregovora. Taj trud, obeležen sa više značajnih poteza – potpisivanje Briselskog sporazuma, postavljanje carine na graničnim prelazima, uključujući i najspornije, Brnjak i Jarinje, otvaranje kancelarija za vezu u Beogradu i Prištini, održavanje lokalnih izbora na severu Kosova u skladu sa kosovskim ustavom i zakonima, što je praktično dokinulo tzv. paralelne institucije u četiri severnokosovske opštine – valorizovan je u januaru 2014: u Briselu je 21. januara održana prva međuvladina konferencija Srbije – EU. Kako se očekuje

1114 Uoči lokalnih izbora na Kosovu, održanih 3. novembra, među viđenijim gostima na predizbornom mitingu u Prizrenu bio je i turski premijer Redžep Taip Erdogan. Obraćajući se prisutnima, on je tada između ostalog uzviknuo i „Kosovo je Turska, Turska je Kosovo“.

u junu 2014, počelo bi otvaranje pojedinih poglavlja. Sa time u vezi treba reći da u okviru pregovaračkog procesa, „standardizovanog” za sve zemlje – buduće članice, za Srbiju je predviđen i specifičan politički kriterijum: normalizacija odnosa sa Kosovom. Kriterijum je smešten u poglavlje 35, pod nazivom „ostala pitanja” i biće stalno na pregovaračkom stolu, kao pritisak i kao garancija da će se Beograd držati preuzetih obaveza kad je reč o tom pitanju.

S obzirom da je i za Brisel, posebno najuticajnije zemlje u Uniji, Nemačku i Veliku Britaniju prioritet u odnosu na Zapadni Balkan bio dijalog Beograda i Prištine, svi drugi uslovi za približavanje EU bili su uglavnom u drugom planu: „Srbija je aktivno i konstruktivno radila na vidljivom i održivom poboljšanju odnosa sa Kosovom, što je dovelo do sporazuma s Prištinom o normalizaciji odnosa i dogovora koje je nužno primeniti”, piše, između ostalog, u Godišnjem izveštaju Evropske komisije (EK), objavljenog u oktobru 2013.

Drugi segment koji je presudno uticao na pozitivnu ocenu je bilo to što je aktuelna vladajuća koalicija kao jedan od najvažnijih poslova na unutrašnjem planu proglasila borbu protiv korupcije (što je takođe, jedna od obaveza u pristupnom procesu).¹¹¹⁵ Deklarativno opredeljenje i brojna hapšenja, iako bez ijednog okončanog sudskog postupka, bili su dovoljni za pohvalu i visoku ocenu.

Kad je reč o nizu drugih parametara kojima se ocenjuje napredak neke zemlje na evropskom putu, za većinu je navedena ocena – „umereni napredak”, „mali pomak”, „ograničen napredak”... Evropska komisija je u sažetku ipak izrazila zadovoljstvo ostvarenim učincima i preporučila Evropskom savetu da na zasedanju u decembru donese odluku o otvaranju pristupnih pregovora.

Šef delegacije EU u Srbiji Majkl Devenport je, predajući Izveštaj premijeru Ivici Dačiću ocenio da su odnosi Srbije i EU „ušli u novu orbitu” i da

1115 U zaključku Izveštaja Evropska komisija navodi da je Vlada Srbije “delatno nastavila da sprovodi program ugrađivanja u Evropsku uniju”... „Vidljiv je aktivan pristup u istragama u suzbijanju korupcije, uključujući slučajeve u najvišoj ravni”, stoji stakođe u zaključcima ovog dokumenta; Godišnji izveštaj o napretku Srbije, oktobar 2013.

je dinamika saradnje „ove godine prebačena za dve brzine naviše”.¹¹¹⁶ Premijer Dačić je istom prilikom konstatovao da je Izveštaj komisije „najpo-voljniji do sada”.¹¹¹⁷

Praktično, Srbija tokom 2013. godine ni u jednoj oblasti nije učinila značajniji pozitivan pomak. Odnosno, godina je protekla u naporu da vlast ekonomski preživi i da se politički konsoliduje. U tom cilju je krajem leta vlada rekonstruisana, da bi nekoliko meseci kasnije bili raspisani vanredni parlamentarni izbori (održani 16. marta 2014). I jedno i drugo učinjeno je sa obrazloženjem da je (budućoj) vladi i parlamentu potreban legitimitet za sprovođenje unutrašnjih reformi u skladu sa evropskom agendom.

Znatno pre redovnog godišnjeg izveštaja EK o napretku, 28. juna 2013, Evropski savet je doneo odluku o otvaranju pristupnih pregovora sa Srbijom. Tom odlukom Srbija je zapravo bila nagrađena za aprilsko potpisivanje Briselskog sporazuma. Međutim, da bi Beograd obavezali na nastavak dijaloga i procesa normalizacije sa Prištinom, zaključak o otvaranju pregovora je bio uslovan: ako se dijalog nastavi i rezultira konkretnim pomacima prva međuvladina konferencija biće održana najkasnije do kraja januara 2014.

Zvaničnici EU su najvažnijim smatrali rasformiranje paralelnih srpskih institucija na severu Kosova. Formalno to se dogodilo početkom novembra kad su na kosovskim lokalnim izborima prvi put učestvovali i Srbi iz četiri severnokosovske opštine. U narednih nekoliko meseci konstituisane su nove lokalne vlasti u skladu sa kosovskim zakonima. Ceo izborni proces (višestruko ponavljanje glasanja, mala izlaznost, beogradsko favorizovanje njemu lojalne stranke „Srpska” i dr.) pokazao je, međutim, da će put do cilja kome teže međunarodni akteri biti komplikovan, težak i dugotrajan.

Generalno, Srbija raspolaže solidnim administrativnim kapacitetom, što je važno za preuzimanje i ugrađivanje evropskih pravnih tekovina u domaći politički, društveni i ekonomski sistem. Takođe, pravovremeno su formirane i radne grupe za 35 pregovaračkih poglavlja sa ukupno oko 500 ljudi. Uprkos tome, Srbija je bila u zaostatku sa izborom šefa pregovaračkog

1116 Politika 17. oktobar 2013.

1117 Isto.

tima. I tom se prilikom pokazalo da najveća politička stranka, vladajuća SNS nema kadrovski potencijal za važne državne funkcije. U ovom slučaju to je rezultiralo dobrim ishodom, jer je početkom septembra ponudu da postane šefica pregovaračkog tima prihvatila ekspertkinja Tanja Mišćević. Međutim, pregovarački tim Srbije još nije formiran i to će se dogoditi verovatno tek nakon konstituisanja buduće parlamentarne većine i formiranja nove vlade.

Proevropsko raspoloženje građana Srbije počelo je blago da raste nakon otvaranja pregovora: nakon što je duže od godinu dana bilo ispod 50 posto, u januaru 2014, bila je malo iznad tog procenta, s tendencijom blagog rasta. S obzirom na oscilacije poslednjih godina, u donošenju zaključaka treba biti oprezan. Na primer, prema istraživanjima Evrobarometra iz novembra 2013, samo 36 posto građana Srbije bezrezervno podržava ulazak Srbije u EU. Na osnovu te sondaže javnog mnjenja, Evrobarometar svrstava Srbiju u evroskeptične zemlje.¹¹¹⁸

Faktor Rusija

Srbija je jedinstven poligon na kome Moskva iskazuje svoje prisustvo u regionu. Ona je jedina balkanska zemlja koja ne iskazuje želju da postane članica NATO. Iako se formalno ne protivi kandidaturi za članstvo u EU, Rusija jasno stavlja do znanja da je za nju „crvena linija” koju Srbija ne sme da pređe upravo članstvo u Severnoatlanskom savezu.

Nagađanja o tome da li će se Srbija odreći evropske budućnosti zarad približavanja Rusiji (i eventualnog apliciranja za prijem u Evroazijsku uniju koju Moskva nastoji da formira) pojačani su nakon što je za predsednika Republike izabran Tomislav Nikolić. On je svojevremeno u skupštini predlagao ujedinjenje sa Rusijom, a sad na političkoj sceni Srbije najeksponiranije drži „moskovsku vezu”.

Svoju privrženost je posebno manifestovao tokom oktobarske posete Moskvi kad je otvoreno kritikovao neke odluke vlade Srbije vezane za upravljanje NIS. Nikolić se tom prilikom izvinio Putinu, koji mu je

1118 Prema *Danas*, 14. januar 2014.

odgovorio da probleme ne treba dramtizovati i da će oni biti rešeni „onako kako se to rešava među prijateljima”.¹¹¹⁹

Istovremeno, nediplomatski istupi ruskog ambasadora u Beogradu, Aleksandra Čepurina¹¹²⁰ su vremenski koincidirali sa javnim zalaganjem ministarke za energetiku Zorane Mihajlović da se energetske odnose između Srbije i Rusije urede na ravnopravnijim osnovama.

Početakom 2008. godine (premijer je još uvek bio Vojislav Koštunica) vlada je potpisala, po zemlju nepovoljan energetske sporazum i prodala NIS „Gaspromu” pod isto takvim finansijskim uslovima.¹¹²¹ Sporazum je pripremila ruska strana bez prethodnog uvida srpske strane i ponuđen je na bezuslovno potpisivanje.

Krajem novembra 2013, počelo je simbolično postavljanje gasovoda „Južni tok” u Srbiji. Izgradnjom tog gasovoda Rusija znatno povećava ne samo energetske prisustvo u regionu, već i u Evropi. Takođe, kako podseća stručnjak za međunarodne odnose Predrag Simić, zbog okretanje zemlje prema Zapadu, „Rusija ima razloga za povećano interesovanje za Srbiju”.¹¹²²

Najozbiljniji test za odnose Srbije i Rusije koje imaju sporazum o međusobnom strateškom partnerstvu biće usklađivanje ponašanja Srbije sa politikom Evropske unije. Kako upozorava šefica pregovaračkog tima Tanja Mišćević bilateralna saradnja Srbije sa Ruskom Federacijom (kao i sa drugim državama) moraće da bude modifikovana u skladu sa spoljnom politikom EU.¹¹²³ Kako je ona izjavila Srbija će se morati angažovati oko pitanja restriktivnih mera i trgovine robom dvostruke namene, što pregovori sa EU stavljaju u prvi plan: „To će veoma brzo stvoriti obavezu promene

1119 *Politika*, 31. oktobar 2013.

1120 Osim što je, kao i svi ruski zvaničnici potencirao „crvenu liniju” kad je reč o NATO, Čepurin je indirektno kritikovao i opredeljenje Srbije za EU: „Niko ne sme da pritiska Srbiju da bi se ona negde vezala i to bi svi trebalo da imaju u vidu”, *Politika*, 28. novembar 2013.

1121 Premijer Ivica Dačić izjavio je da je energetske sporazum Srbije i Rusije 2008. godine napravljen iz marketinčkih i političkih razloga (navodno je bio potreban Borisu Tadiću uoči predsedničkih izbora); *Politika*, 27. decembar 2013.

1122 *NIN*, 7. novembar 2013.

1123 *Vreme*, 27. februar 2013.

spoljne i bezbednosne politike Srbije. Tu nema znaka pitanja već se mora pratiti ono što se smatra standardom”, precizirala je ona.¹¹²⁴ Beograd sa Moskvom, na primer, ima i sporazum o slobodnoj trgovini, a „modifikovanje” se može očekivati i u vezi sa gasovodom „Južni tok”, jer i taj ugovor nije u skladu sa standardima EU.

Eskalacija krize u Ukrajini i ponašanje Rusije u vezi sa njom, svojevrsni su test i za Srbiju. Drugim rečima, kako će se Rusija – bez obzira na ishod krimske avanture – ubuduće ponašati u regionu, što znači i u odnosu prema Srbiji.

U tom kontekstu neizbežno je spomenuti i nove diplomatske i spoljnopolitičke obaveze Srbije kao buduće članice EU. U sadašnjem statusu (pregovora o pristupanju) Srbija bi morala da sledi spoljnopolitički kurs Brisela. Podsećanja radi, prethodnih godina Srbija se u međunarodnim forumima, ili kad je delovala samostalno ponašala drugačije od zapadnih zemalja.¹¹²⁵ U godišnjem Izveštaju o napretku Srbije za 2013, Evropska komisija je ocenila da usklađenost spoljne politike Srbije sa EU iznosi 89 posto, što znači da Beograd i dalje u potpunosti na diplomatskom planu ne sledi Brisel. Upravo povodom krize u Ukrajini, na neophodnost usklađivanja spoljnopolitičkih stavova sa Evropskom unijom Srbiju su upozorili evropski zvaničnici, od Jelka Kacina do Majkla Devenporta i dr.

1124 *Politika*, 25. februar 2014.

1125 Prethodni šef diplomatije Srbije Vuk Jeremić je, na primer, uz podršku Rusije uspeo da godinu dana (2012–2013) bude predsedavajući Generalne skupštine UN, iako su se prethodno evropske zemlje (EU) dogovorile da predsedavajući bude iz Litvanije; tokom 2011, Srbija u Ujedinjenim nacijama nije glasala za evropske rezolucije kojima se kritikuje stanje ljudskih prava; takođe, iste godine delegacija Srbije nije prisustvovala svečanosti u Oslu povodom dodeljivanja Nobelove nagrade za mir kineskom disidentu Liju Sijaobou.

Sjedinjenje Američke Države: zadovoljavajući nivo komunikacije

Na relaciji sa Vašingtonom Beograd je održao zadovoljavajući nivo komunikacije, koji bi se mogao okarakterisati kao „manje od bliskosti, više od kurtoazije”. Američki zvaničnici su, poput Evropljana, bili zadovoljni dvogodišnjom administracijom Nikolić-Dačić-Vučić, prvenstveno zbog početnog procesa normalizacije odnosa Beograda i Prištine.¹¹²⁶

Prema onome što proizlazi iz depeša Vikiliksa, SAD, kad je reč o Srbiji zanimaju samo tri stvari – Kosovo, Rusija i NATO. Odnosno, cilj Vašingtona je da Srbija prihvati da je Kosovo nezavisna država, da se, ulaskom u Evropsku uniju pozicionira u odnosu na Rusiju u skladu sa time, da se pomiri sa NATO. Generalno, SAD su, zaokupljene problemima u drugim delovima sveta, region Zapadnog Balkana u većoj meri prepustile Evropskoj uniji. Čini se, međutim, da će zbog aktuelnih zbivanja u regionu (Bosna i Hercegovina) i šire u Evropi (eskalacija ukrajinske krize) Vašington fokus vratiti na Balkan i, u tom kontekstu i na Srbiju.

Pragmatična vojna saradnja između dve zemlje, koja je jedna od najznačajnijih u okviru bilateralnih odnosa je nastavljena. Ona je, međutim, manje transparentna i znatno diskretnija nego što je bila u vreme dok je ministar odbrane bio Dragan Šutanovac.

Interesantno je da je tokom 2013. godine izuzetno porasla trgovinska razmena i to u korist Srbije: ostvaren suficit iznosi blizu 70 miliona dolara. Naime, u prvih osam meseci 2013, robna razmena između Srbije i SAD nadmašila je vrednost od 250 miliona dolara. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku to je više od četiri puta više u odnosu na isto razdoblje u godini ranije.¹¹²⁷ Do tog uspona došlo je zahvaljujući izvozu „fijata 500L” koji je počeo u maju.

1126 Do potpisivanja Briselskog sporazuma Amerikanci su nadzirali dijalog srpskog i kosovskog premijera. Svakog puta kad su se u Briselu uz posredovanje Ketrin Ešton sastajali Ivica Dačić i Hašim Tači, u zgradi EU bio je i visoki zvaničnik američkog Stejt departmana Filip Riker. Ta praksa je nakon potpisivanja sporazuma napuštena.

1127 *Politika*, 27. oktobar 2013.

Tokom 2013. godine visoki američki zvaničnici nisu boravili u regionu Zapadnog Balkana, što bi podrazumevalo i posetu Srbiji. Iz Srbije je u Ameriku u nekoliko navrata putovao premijer Ivica Dačić i dva puta predsednik Srbije Tomislav Nikolić. Premijerove posete su prvenstveno bile „poslovne“, što je osim razgovora o mogućim američkim investicijama u Srbiji (u Atlanti i u Silikonskoj dolini) prvenstveno važno za razgovore sa rukovodiocima FBI i DEA sa kojima je uspostavljena redovna saradnja u razmeni policijskih informacija, kao i u borbi protiv terorizma, organizovanog kriminala i trgovine narkoticima. Prilikom tradicionalnog molitvenog doručka u februaru 2014, premijer Dačić sreo se i sa američkim državnim sekretarom Džonom Kerijem i pozvao ga da poseti region, „gde još nije bio“.¹¹²⁸

Predsednik Republike Tomislav Nikolić se tokom septembarskog zasedanja Generalne skupštine UN protokolarno sreo sa američkim predsednikom Barakom Obamom.¹¹²⁹ Osim toga, na ceremoniji povodom smrti južnoafričkog lidera Nelsona Mandele u Pretoriji, Nikolić je na tribini sedeo nedaleko od američkog predsedničkog para. Nekoliko kurtoaznih rečenica koje su tada razmenili u beogradskoj Politici je neprimereno predstavljeno kao „trosatni susret“ američkog i srpskog predsednika.¹¹³⁰

Ono što za bilateralne odnose nije dobro jeste to što Beograd nema ambasadora u Vašingtonu. Pri tome treba imati u vidu i da u poslednjih nekoliko godina diplomatsko predstavljanje u američkoj prestonici nije bilo u skladu ni sa političkim ni sa ekonomskim nivoom odnosa koje bi Srbija trebalo da ima sa SAD.¹¹³¹ Potragu za budućim prvim diplomatom u

1128 *Politika*, 9. februar 2014.

1129 U intervjuu za „Vol strit džornal“ koga je dao Istom prilikom Nikolić je izjavio da „da smo 1999. godine imali sreće da Barak Obama bude predsednik SAD, Jugoslavija ne bi bila bombardovana“; prema *Politika*, 28. septembar 2013.

1130 *Politika*, 13. decembar 2013.

1131 Od 2009, do oktobra 2013 – kad je opozvan – ambasador Srbije u Vašingtonu bio je Vladimir Petrović, sin nekadašnjeg predsednika Skupštine Srbije i zet političkog savetnika sadašnjeg predsednika Republike, Olivera Antića. Petrović je inače, pre toga, kao mlad poslovan čovek živeo u Čikagu, a osim političke, jedina preporuka za visoki položaj u diplomatiji bilo mu je navodno poznanstvo sa tamošnjim šefom kabineta Baraka Obame, Emanuelom Ramom.

Vašingtonu pratilo je više kontroverzi. Najpre je ministar inostranih poslova Ivan Mrkić izjavio da za Vašington (kao i za jos neka prestižna ambadorska mesta, poput Berlina i Pekinga, na primer) nema na raspolaganju odgovarajućeg kandidata.¹¹³² Potom je rekao da ga novinari nisu dobro interpretirali, a za mesto u Vašingtonu, da ima „u glavi” kandidata, dodajući „čak više njih”.¹¹³³ Spekulisalo se, između ostalog, da je kandidat za ovu funkciju bio savetnik predsednika Republike, Oliver Antić, ali ga navodno Amerikanci nisu prihvatili; među potencijalnim kandidatima spominje se i bivši šef diplomatije SRJ, odnosno državne zajednice Srbije i Crne Gore, Vuk Drašković. U svakom slučaju, kako tvrde izvori iz Ministarstva, idealan kandidat za ambasadora u Vašingtonu bi trebalo da zadovolji nekoliko uslova od kojih je najbitnije da bude „izuzetan rodoljub, da bude pametan i obrazovan i da nipošto ne mrzi Ameriku”.¹¹³⁴

Tamnu senku na bilateralne odnose već godinama baca odsustvo ozbiljne istrage i pravosudnog procesuiranja odgovornih i izvršilaca egzekucije trojice braće Bitići. Reč je o trojici američkih državljana albanskog porekla koji su streljani u Centru za obuku MUP Srbije u Petrovom Selu, 1999. godine.¹¹³⁵ U oktobru 2013. godine Predstavnički dom američkog kongresa usvojio je rezoluciju kojom se traži da rešavanje ovog slučaja bude prioritet nadležnih organa u Srbiji, bilo da je reč „o bivšim ili sadašnjim zvaničnicima za koje se veruje da su odgovorni za njihovu smrt, neposredno ili posredno”.¹¹³⁶

1132 *Blic*, 22. oktobar 2013.

1133 Intervju za *Politiku*, 22. decembar 2013.

1134 *Politika*, 27. oktobar 2013.

1135 Trojica braće Bitići boravili su u Srbiju tokom NATO intervencije. Nakon što je intervencija okončana, njih trojica su prevezla u Srbiju svoje komšije Srbe. Zbog toga što nisu imali dozvolu ulaska u zemlju uhapšeni su i prebačeni u bazu jedinice za specijalne operacije u Petrovom Selu. Tamo su streljani, a njihova tela bačena su u masovnu grobnicu. Do sada su povodom ovog slučaja sudski procesuirana samo dvojica policajaca, ali su oni pravosnažno oslobođeni odgovornosti, jer je za njih utvrženo da su braću samo predali „nepoznatim pripadnicima MUP”.

1136 *Danas*, 19. novembar 2013.

Turska: novi faktor u regionu

Zokupljena domaćim i spoljnim problemima Turska je tokom 2013. godine u znatnoj meri zamrzla angažovanje na prostoru Zapadnog Balkana. Vlast sve autoritarnijeg premijera Taipa Erdogana suočila se sa ozbiljnim demokratskim izazovom intelektualne, sekularne Turske. Masovne demonstracije, najpre u Istanbulu, a potom i u drugim gradovima zemlje poljuljale su njegov do tada neupitni autoritet i imidž konzervativnog, ali ipak, „modernizatorskog islamiste”. Njegovu poziciju istovremeno je ugrozio i sukob sa njegovim nekadašnjim bliskim saveznikom Fetulahom Gulenom koji preko svoje razgranate socijalno-obrazovne mreže u Turskoj utiče na zbivanja u zemlji, iako on sam već godinama živi u Americi.

U međuvremenu se u njenom bliskom okruženju situacija dodatno iskomplikovala. Osim u Siriji, čija gotovo trogodišnja drama neposredno pogađa Tursku (zbog blizine i velikog broja izbeglica), eskalacija krize u Ukrajini dovela je do novog uznemirenja i zabrinutosti mogućim razvojem događaja u neposrednom susedstvu.

Odsustvo Turske iz regiona Balkana tokom 2013, u Srbiji nije zvanično komentarisano, ali je, po svemu sudeći, to više bio razlog za zadovoljstvo nego za brigu. Politička elita predstavljena u aktuelnoj vlasti, naime, u mnogome deli konzervativne stavove srpske intelektualne elite koja tursko angažovanje u regionu smatra oživljavanjem „neoosmanskih ambicija” na ovom prostoru. Osim što Beograd nerado gleda na nastojanje Ankare da pomogne u prevazilaženju unutrašnjih problema u Bosni i Hercegovini sa ciljem stvaranja funkcionalne države, ne zaboravlja takođe i činjenicu da je Turska prva priznala Kosovo.

Za otvoreno iskazivanje tog suštinskog animoziteta poslužila je nespretna izjava premijera Erdogana u Prizrenu, u oktobru 2013. Gostujući na predizbornom mitingu uoči lokalnih izbora na Kosovu, između ostalog, uzviknuo da je „Kosovo Turska, a Turska Kosovo”.¹¹³⁷ Mada sa izvesnim zakašnjenjem, Beograd je reagovao veom oštro. Vlada je turskoj ambasadi

¹¹³⁷ *Politika*, 27, oktobar, 2013. Istine radi, treba reći da je govoreći na skupu u Prizrenu 24. oktobra Erdogan rekao i da „jezici, religija, lica mogu biti drugačija, ali smo svi deca iste zemlje”, kao da se, kad dođe na Kosovo „oseća kao kod kuće”, ali je u beogradskim medijima citirano uglavom ono da je „Kosovo Turska, a Turska Kosovo.

uručila demarš, vicepremijer Aleksandar Vučić je tražio izvinjenje Ankarre, a predsednik Republike Tomislav Nikolić je Erdoganov nastup nazvao „agresijom bez oružja”.¹¹³⁸ Podsećajući tom prilikom na dobre odnose sa Turskom, što je nasledio od prethodnika Borisa Tadića, Nikolić je konstatao da je njegov trud da takve odnose održi bio uzaludan: „... kao predsednik Srbije zamrzavam svoje učešće na trilateralnim susretima Srbije, BiH i Turske, zato što to nije skup ratnohušakačkih zemalja, već demokratskih država, koje državnički razum vodi ka miru na Balkanu”.¹¹³⁹

Ankara se nije izvinila, tvrdeći zvanično da su Erdoganove reči izvučene iz konteksta: „Kad bi predsednik Tomislav Nikolić došao u Istanbul i rekao 'ovo je moj grad' mi bismo mu aplaudirali i ne bismo ni pomislili da pokazuje ekspanzionističke namere Srbije prema Turskoj”, izjavio je u ekskluzivnom intervjuu Blicu šef turske diplomatije Amet Davutoglu.¹¹⁴⁰ Dobronamerna nastojanja turskih zvaničnika (prvenstveno ministra Davutoglu) nisu, međutim, rezultirala pozitivnim ishodom: u decembru 2013, Nikolić je zvanično otkazao trilateralni susret, Srbija, Turska, Bosna i Hercegovina, koji je trebalo da se u tom terminu održi u Beogradu.¹¹⁴¹

Odsustvo osmišljene spoljne politike

Ministar spoljnih poslova Ivan Mrkić tokom 18 meseci koliko je trajala prethodna vlada ponašao se kao da je on sam svo vreme u „tehničkom mandatu”. Utisak Mrkićeve nezainteresovanosti za sopstveni posao možda je proizlazio iz toga što je nasledio prekomerno aktivnog, „ministra na steroidima” Vuka Jeremića. Potpunom kontrastu u odnosu na njega doprinela je svakako i promena kursa vladajuće SNS-koalicije u odnosu na Kosovo (devet desetina svog neumornog angažmana Vuk Jeremić je posvećivao obliženju Zemljine kugle u nastojanju da što više zemalja u svetu ubedi da ne priznaju nezavisnost Kosova). Kako je glavninu dijaloga o normalizaciji

1138 *Politika*, 27. oktobar 2013.

1139 Isto.

1140 *Blic*, 24. januar 2014; „Mi smo braća sa Balkana”; Istom prilikom Davutoglu je naglasio da teritorije Srbije, Kosova, Bosne nisu delovi Turske, ali da „postoje zajedničke emocije”.

1141 *Danas*, 13. decembar 2013.

odnosa sa Prištinom uz posredovanje Evropske unije obavljao premijer Ivica Dačić, šef diplomatije je bio marginalizovan do uvredljivosti.¹¹⁴²

Tokom jednoipogodišnjeg mandata nova/stara vlast je opozvala veliki broj ambasadora (više od 30). Najvećem broju njih mandat je bio istekao, ali je u nekoliko slučajeva došlo do incidentnih situacija. Najdrastičnija je bila javna prepirka šefa diplomatije Mrkića i, prevemeno opozvanog ambasadora u Ankari Dušana Spasojevića. Opozvani ambasador je optužio Mrkića da je „širo otvorio vrata voluntarizmu i samovolji”.¹¹⁴³ To prvenstveno važi za zapošljavanje u diplomatskoj službi – uglavnom na preporuku stranaka na vlasti – bez konkursa i bez odgovarajućih kvalifikacija.¹¹⁴⁴

Sa druge strane, mesta sa kojih su ambasadori povučeni, ili im je istekao mandat, umngome nisu popunjena. Ministarstvo inostranih poslova, po svemu sudeći, ne raspolaže sa dovoljno dobrih i iskusnih diplomata, pa je Srbija već dugo bez ambasadora u Vašingtonu, Berlinu, Pekingu, pri NATO u Briselu... Iako je ministar Mrkić tvrdio da i za ta mesta ima odgovarajuće ljude, diplomatska imenovanja čekaju novu vladu i – novog ministra.

To takođe svedoči i o kadrovskom sirmaštvu najveće stranke vlasti, SNS, koja u svojim redovima nema dovoljno politički jakih i uglednih ličnosti koji bi mogli uspešno da obavljaju ambadorsku dužnost u nekoj od važnih svetskih prestonica.

Činjenica da se i na spoljnopolitičkom planu, naročito kad je reč o odnosima sa zapadnim zemljama, Srbija tokom 2013. godine bolje pozicionirala nego tokom niza prethodnih godina, duguje se prvenstveno dijalogu premijera Dačića sa kosovskim premijerom Tačijem u Briselu. Redovnost dijaloga, potpisivanje Briselskog sporazuma i njegovo sprovođenje u

1142 Premijer Ivica Dačić je na dan održavanja prve međuvladine konferencije Srbija-EU u Briselu, 21. januara, na konferenciji za novinare rekao da „ministar spoljnih poslova nije ni potreban”. *TVB92* 21. januar 2014.

1143 *Danas*, 27–28. jun 2014.

1144 U tabloidima su se u nekoliko navrata povlačile fotografije, praćene bizarnim tekstovima, oskudno obučениh mladih devojaka, novozaposlenih u diplomatskoj službi.

nekim bitnim tačkama podigli su međunarodni rejtnig Srbije, ali i prvog čoveka vlade.¹¹⁴⁵

Osim što lično nije bio dinamičan poput prethodnika, Ivan Mrkić je i kompletnu službu svog ministarstva praktično sveo na izvršnu i logističku: podređenu vladi i najuticajnijim kabinetima, premijerovom i vicepremijerovom. U njima se određivala i (spoljna) politika i orijentacija bez kreativnog doprinosa Ministarstva spoljnih poslova.

Zaključci i preporuke

- Nakon vanrednih parlamentarnih izbora u martu 2014. godine u Skupštini Srbije nema nijedne političke grupacije koja se protivi ulasku Srbije u Evropsku uniju; uverljiva pobjeda „pragmatičnog srpskog nacionalizma” trebalo bi da definitivno geostrateški pozicionira Srbiju na evropskoj mapi;
- otvaranje pregovora o članstvu u EU podrazumeva neophodnost strateškog promišljanja kad je reč o spoljnoj, bezbednosnoj i odbrambenoj politici; otvaranje rasprave o tome, kao i usvajanje odgovarajućeg dokumenta su neodložna obaveza Vlade i parlamenta.
- zbog značaja ove teme neophodna je široka i svestrana rasprava u društvu na različitim nivoima, uz angažovanje onog dela civilnog sektora koji se do sada afirmisao na promociji evropskih vrednosti i svojim delovanjem podržavao i pomagao Srbiji na evropskom putu;
- Vlada i Skupština su takođe u obavezi da spoljnopolitičku i diplomatsku aktivnost usklade sa politikom Evropske unije;
- imajući u vidu da će se tokom procesa pristupanja Evropskoj uniji neposrednije otvoriti i pitanje članstva Srbije u NATO, neophodno je i o tome otvoriti odgovornu i argumentovanu društvenu raspravu; uključivanje civilnog sektora je i pri tome od ključne važnosti;

1145 Premijeri Dačić i Tači predloženi su i za Nobelovu nagradu za mir za 2013. godinu.

- dijalog između Beograda i Prištine treba da ostane redovni oblik komunikacije između dve strane u cilju nastavka proseca normalizacije odnosa između Srbije i Kosova, što je i jedna od obaveza Beograda tokom procesa pristupanja EU;
- na osnovu nedavno usvojenog Zakona o spoljnim poslovima, trebalo bi ubrzanije raditi na profesionalizaciji i generalno, kvalitetnijem delovanju Ministarstva inostranstranih poslova;
- što pre bi trebalo imenovati ambasadore u važnim prestonicama, poput Vašingtona, Berlina, Pekinga, NATO u Briselu i dr.

XVII – RUSIJA

Srbija pod nadzorom

U selu Šajkaš u južno-bačkom okrugu je 24. novembar 2013, zavaren “prvi šav” na gasovodu Južni tok. Scenografija i koreografija i na licu mesta, kao i u Palati federacije, gde je kompletan državni vrh pratio ceremonijalno zavarivanje nosile su jasnu poruku. Ona je glasila – ovaj gasovod je više od gasovoda.

Južni tok je pupak-veza Srbije i Rusije. Srpskoj paradi nije, međutim, prisustvovao onaj kome je zdravica upućena. U Palati u Novom Beogradu nije bilo Vladimira Vladimiroviča. Bez Putina, epizoda Šajkaš i “na mnogaja ljeta” svedena je na političku predstavu za birače – što i jeste bila namena “početka radova na Južnom toku na deonici kroz Srbiju”, s obzirom da je krajem novembra 2013, “trojstvo” u vrhu znalo da će se početkom 2014, održati vanredni izbori. I svaki od trojice, moralo je po logici stvari da bude zaokupljen pitanjem, a šta izneti u izlog i spremiti kao predizbornu ponudu?

Odsustvo Vladimira Putina bilo je više nego uočljivo, s obzirom da je na njegovom dolasku u Srbiju ovim povodom, insistirao tokom svoje posete Rusiji predsednik Tomislav Nikolić. Od Rusa, prisustvovali su samo ljudi resorno zaduženi za posao, šef Gasproma Aleksej Miler i šef ministarstva energetike Ruske Federacije Aleksandar Novak.¹¹⁴⁶ Učesnicima svečanosti, Putin je uputio čestitku, poručivši da će “gradnja gasovoda biti veliki doprinos poboljšanju međunarodne energetske sigurnosti”.¹¹⁴⁷ Predsednik Rusije je naglasio da je izgradnja važan događaj, ne samo za Srbiju već i za balkanske zemlje i evropski kontinent, citirali su mediji moskovski Itar-Tas. Pitanje dolaska Vladimira Putina u Srbiju držalo se otvorenim do poslednjeg časa, da bi njegovo odsustvo na kraju bilo svedeno na “stvar protokola”, kako je javnosti objasnio Ivica Dačić. “To je stvar protokola, da li će on da dođe ili ne, ali to nije preduslov za ovaj događaj. Bilo bi dobro da dođe, a prema poslednjim informacijama koje smo imali, to je ostalo

1146 “Južni tok” donosi preporod Srbiji, *Večernje novosti*, 24. novembar 2013.

1147 Putin: “Južni tok garant energetske sigurnosti”, *Tanjug*, Studio B, 24. novembar 2013.

otvoreno i na njemu je da odluči”, citiran je ne mnogo pre svečanosti Dačić.¹¹⁴⁸ Dačić je rekao da su “odnosi sa Rusijom prioritetno značajni” i da Srbija treba da radi na svim projektima, ne iz ljubavi prema Rusiji nego u sopstvenom interesu.¹¹⁴⁹

U radnom delu, dve strane su posle ceremonije potpisale tri ugovora, protokol o zajmu Rusije Srbiji (Srbijagasu, od 175 miliona eura) za gasovod, ugovor o tranzitu i ugovor o poveravanju delatnosti od opšteg interesa. U izjavi posle ceremonije premijer Dačić je rekao da “nas je sa Rusima zbližio Zapad”. Oni na Zapadu, koji kritikuju Srbiju zbog bliskosti i partnerstva sa Rusijom treba da se zapitaju zašto oni sami nisu ponudili takve odnose Srbiji, citiran je Dačić. Dačić je rekao da tradicionalno bliski odnosi Srbije i Rusije neće uticati na nastojanje njegove zemlje da uđe u Evropsku uniju (EU).¹¹⁵⁰

Godina 2013, obeležena je Ivicom Dačićem – socijalista, premijer u pretežno naprednjačkoj vladi koalicije, koji je na kraju kratkog dvogodišnjag mandata isporučio nešto što se prethodno najmanje od socijalista moglo očekivati – da baš oni daju zamah političkom dijalogu Beograda i Prištine, te time i otvore put i Srbiju dovedu korak bliže članstvu u Evropskoj uniji. Pregovori Dačić-Tači, vođeni su u Briselu. Na taj način je omogućeno potencijalno razgraničenje Srbije i Kosova, dogovoren je status srpske manjine u opštinama na severu Kosova, a onda su konačno obavljani i prvi izbori za organe lokalnih samouprava, čime je po opštem mišljenju pomaknut kamen s puta normalizaciji odnosa dva entiteta u budućnosti. Brisel je pratio, ohrabrivao i nagradio taj napor. U januaru 2014, Beograd je konačno počeo pregovore Srbije i EU o pridruživanju. Dugi period mučnih dvoumljenja, unutrašnjeg društvenog rastrzanja, izgubljenog vremena i skliznuća u raskol povodom pitanja: sa Zapadom ili ne, sa unijom Evrope ili sa unijom Rusije, ostaje je polako iza Srbije. Godina je završena uz izgleda da je za svagda prevagnuo srpski “evropski put”.

Bez obzira što je politika Beograd-Brisel i Beograd-Priština bila i politika koju je odobravao Aleksandar Vučić, Ivica Dačić je bio glavni pregovarač

1148 “Dačić: Srbija želi da radovi na Južnom toku počnu”, *Tanjug*, 10. novembra 2013.

1149 Isto.

1150 <http://mondo.rs/a636818/Info/Srbija/Dacic-Zapad-nas-zbližio-s-Rusima.html>.

glavni zaslužni za to što se iz “nerešivosti problema Kosova” izvlači temeljni kamen, i problem odjednom postaje “rešiv”. To nikako nije moglo radovati Rusiju.

Kosovo: geostrateški instrument

Kosovo je Rusiji trebalo da bude ono što i Nagorno-Karabah na Kavkazu, Pridnjestrovska Republika u Moldaviji ili, do 2008, Abhazija u Gruziji – geostrateška poluga, održavana u formi “zamrznutog konflikta”, do trenutka eventualne geopolitičke potrebe Moskve da se krizna tačka aktivira. Geostrateška funkcionalnost takvih “zamrznutih konflikata” upečatljivo je demonstrirana 2008, kad je Rusija, zahvaljujući političkoj nespretnosti Mihaila Sakašvilija iskoristila njegov upad trupama u Južnu Osetiju, i jednim udarcem Gruziji oduzela i Abhaziju i Južnu Osetiju.

Tbilisi je kažnjen za težnju da se približi EU i postane član NATO. Ali, to nije bila samo pouka Sakašviliju. Trebalo je da sve bivše republike Sovjetskog Saveza imaju na umu – šta, eventualno, može uslediti ako se u njihov prostor pripusti NATO. Osim toga, trebalo je ubedljivo pokazati da interesi za NATO ne treba da računaju da će ih NATO braniti, ako njihova odbrana podrazumeva sukob NATO i Rusije. I najzad, trebalo je demonstrirati da NATO i sam nije jedinstven, zato što NATO-Evropljani “posle Avganistana” ne žele više slična vojna angažovanja.

U širem opsegu, samo još drastičnije, sve to pokazaće se i u Ukrajini, kad je Rusija torpedovala priklanjanje Ukrajine EU, nudeći Kijevu sopstveni projekat saradnje i 15 milijardi dolara kredita promptno – ali uz uslov da Viktor Janukovič skrene brod ka vodama Rusijom predvođene, Carinske unije.¹¹⁵¹ Nešto slično, dogodilo se i sa Jerevanom–Jermenijom, koja je, kao i Azerbejdžan, zatočenik “zamrznutog” Nagorno-Karabaha.¹¹⁵² Odstajanje Janukoviča od potpisivanja sporazuma sa EU izazvalo je masovne demonstracije u Kijevu. Gnev građana zbog siromaštva, zbog ukrajinske

1151 “Russia to Offer Ukraine Major Joint Projects if No EU Deal Is Signed”, *www.en.ria.ru*, 10. novembar 2013.

1152 “Armenia Chooses Russia and Eurasia over the European Union”, *Eurasia Daily Monitor*, 5. septembar, 2013.

oligarhije, zbog Janukoviča, i njegovog skretanja s koloseka približavanja zemlje Evropskoj uniji, preuzelo je pod svoje i počelo da ga usmerava stihijski regrutovano vođstvo Majdana, uključujući i ekstremiste.¹¹⁵³ Međutim, pojavljivanje među demonstrantima još i političara SAD i EU, i njihovo ohrabrivanje pritiska sa ulica,¹¹⁵⁴ poslužila je Moskvi kao argument da je ukrajinski Majdan zapravo sav u funkciji ekspanzije NATO prema Rusiji – a kao ruski odgovor, Ukrajini je oduzet Krim.

Energično delovanje, osim što ukazuje na početak novog, agresivnijeg ponašanja Rusije u Evropi, pokazuje i nastojanje Moskva da eventualno revidira gubitnički saldo poraza u hladnom ratu. Ponašanjem u Ukrajini, Rusija šalje poruku da više nije spremna da olako prepusti nijednu za nju važnu tačku na geostrateškoj liniji Baltik-Ukrajina-Kavkaz, a takođe i da će dejstvovati tzv. mekom silom, različitim formama uticaja i ekonomski, i među već primljenim istočnim članicama EU i na Balkanu.¹¹⁵⁵ Zapadni Balkan, sa Republikom Srpskom koja ne uvažava nadređenost Sarajeva Banjaluci, sa Srbijom koja ne priznaje nezavisnost Kosova, sa albansko-makedonskom Makedonijom i sa crnogorsko-srpskom iznutra zavađenom Crnom Gorom, pokazuje se prijemčivim za takvo rusko delovanje spolja.

Komentar Glasa Rusije o Republici Srpskoj (povodom 20-godišnjice tog entiteta BiH): "...Ona (RS) brine o Srbima na Kosovu, održava tesne veze sa Srbijom, pomaže joj da stane na noge (...) Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske probleme u Ljubljani uveren je da je već uspostavljen trougao Banjaluka-Beograd-Moskva, koji će omogućiti Srbima da deluju sigurno".¹¹⁵⁶ I dalje: "Ova srpska pobeda u Bosni i Hercegovini izaziva poštovanje, pošto su Srbi svuda izgubili – u Hrvatskoj, na Kosovu, u Crnoj Gori. Samo u BiH oni su ojačali svoju državnost. Danas se Srbija

1153 In Ukraine, fascists, oligarchs and western expansion are at the heart of the crisis, *Gardian*, 29. januar 2014.

1154 *New Dimensions of U.S. Foreign Policy Toward Russia*, Stratfor, George Friedman, 11. februar 2014.

1155 *Perestroika 2014. The Reasons Behind Moscow's Firm Stance on Ukraine*, RIA, Fyodor Lukyanov, mart 2014.

1156 http://serbian.ruvr.ru/2012_09_28/republika-srpska-kao-faktor-stabilnosti-na-balkanu/.

nalazi u žalosnom stanju zbog politike prethodnih vlasti: bez nacionalnih orijentira, bez patriotizma, sa lažnim ciljevima, ekonomski razorena, sa nemoćnom armijom, sa ponašanjem sluge a ne domaćina u sopstvenoj kući. Samo Republika Srpska je danas sačuvala poštovanje prema sopstvenom narodu, uspela da postane centar srpstva na Balkanu... RS je prestala da misli samo o svom preživljavanju, i njeni planovi se zasnivaju na širokoj platformi; RS pokušava da nađe odgovore na pitanja koja brinu sve Srbe, od Kosova do Crne Gore i Hrvatske, RS razmišlja o zajedničkoj delatnosti na zaštiti Srba na Balkanu, RS predlaže Srbima čitavog regiona da izrade jedinstvenu politiku i da se ujedine oko tog cilja, RS je spremna da pomogne Srbiji da postane jača i samostalnija”, a Milorad Dodik se zalaže za “zaštitu srpskog naroda bez obzira na to u kojoj zemlji živi”.¹¹⁵⁷

Mehanizam kojim bi se ruska “poluga” mogla aktivirati u Srbiji, instaliran je svojevremenim sporazumom vlade Vojislava Koštunice da Rusija Srbiji pruži pomoć u međunarodnim forumima, u diplomatskom zalaganju protiv međunarodnog priznavanja Kosova. To je podrazumevalo da dve vlade, vlada Srbije i ruska, međusobno usklađuju korake na polju diplomatskih aktivnosti u međunarodnim organizacijama, naročito u Ujedinjenim nacijama (UN), gde je trebalo održavati ga pod nadzorom Saveta bezbednosti (SB), gde je Rusija članica s pravom veta, ne puštajući da se Kosovo delegira na staranje Evropskoj uniji. U Briselu, u forumima EU nema Rusije. Samo tako, i na tom nivou hijerarhije međunarodnih nadležnosti, Moskva je mogla biti u stanju da efektivno i s punim kapacitetom članice SB UN, dejstvuje u korist svog balkanskog klijenta. Rusiji je imala veliki interesa da to čini, s obzirom da drugačije nije mogla biti prisutna u samom polju krize. Nije imala “mirotvorce” na terenu ili “redare” bilo koje vrste. A održavati Srbiju van EU i van NATO, time što je problem Kosova “nerešiv”, garantovalo bi joj “balkansku ulogu”.

Udarac saradnji Moskve i Beograda u “borbi za Kosovo” zadat je 2010, (u vreme predsednika Borisa Tadića) kad je Beograd – bez ikakvog prethodnog upozorenja Moskvi iskoračio iz rusko-srpskog usaglašavanja diplomatskih koraka – povukao nacrt Kosovske rezolucije u Generalnoj skupštini UN, sa stavom da “jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv

način za rešavanje teritorijalnih pitanja". Taj događaj zatekao je Rusiju. Njeni odnosi sa Srbijom zahladnili su. Rusija je krivca za obrt prepoznala u Borisu Tadiću. Glas Rusije je taj događaj komentarisao na sledeći način: "...Nema osobe u Srbiji koja ne zna za šta je sve kriv Boris Tadić. Spolja blag i topao, on je imao crte političara koji je čvrst pri donošenju odluka i doveo je Srbiju do uništenja, do faktičkog raspada (Kosovo, Vojvodina, jug Srbije)".¹¹⁵⁸

Saglasno ovoj krizi u saradnji, Moskva je bila zadovoljna što su Boris Tadić i njegova stranka izgubili izbore 2012. godine. Na Tadićevo mesto došao je čelnik Srpske napredne stranke (SNS) Tomislav Nikolić, deklarirani prijatelj Rusije. Mandat da obrazuje vladu dobila je Rusiji naklonjena Srpska napredna stranka. Socijalisti, prvobitno u vladi s demokratama, okrenuli su se naprednjacima. Moskva je pomogla iza kulisa, posredujući oko toga kod socijalista. Dačićeva odluka da zanemari ponude Borisa Tadića i okrene se savezu sa Vučićem doneta je posle posete lidera Socijalističke partije Srbije (SPS) Moskvi. Dačić je "otvoreno priznao da je Moskva vršila pritisak da napravi koaliciju sa naprednjacima".¹¹⁵⁹ A onda – taj Dačić odjednom, 2013, izrasta u "šampiona" pomirenja s Prištinom i pristalicu što bržeg pristupa Srbije Evropskoj uniji. Analitičari su smatrali da je "Rusija od Dačića očekivala da zauzme čvrst stav u briselskim razgovorima, a ne da se ponaša po meri Zapada", iz čega je iskrslilo pitanje da li je on "izneverio Ruse"?¹¹⁶⁰

Ruski politički eksperti su taj obrt komentarisali na sledeći način – ukoliko Rusija "nije potrebna kao zaštitnik interesa Srbije", "nije potrebno ni da bude svedok izdaje". Činilo se da je Moskva rezignirana. Dr Jelena Guskova, stručnjak za Balkan pri Ruskoj akademiji nauka, izjavila je: "SAD su 2007. godine u Savetu bezbednosti UN tražile nezavisnost Kosova kroz Ahtisarijev plan. Rusija je rekla 'ne!'. I to je za Srbiju bila šansa da zaštiti svoj interes... Preko pritiska na Rusiju, to nije prošlo",¹¹⁶¹ prošlo je, kada

1158 "Za sve postoji prećutna saglasnost Moskve i Vašingtona", *Danas*, 15. i 16. septembra 2012.

1159 Isto.

1160 "Dačić izneverio Ruse?", *Danas*, 26. februar 2013.

1161 Ova vlada nije pozvala Rusiju da bude garant pregovora sa Prištinom", *Politika*, 26. feb. 2013.

sličnom pritisku nije odolela Srbija”, rekla je Guskova. “Rusija je tada rekla: ‘Znate šta, to je vaša teritorija, nas imate kao podršku, ali na vama je da odlučite – da se za tu teritoriju borite, ili da je prodate, ili razmenite ili poklonite’”, citirana je Guskova.¹¹⁶² Kad je na Kosovu trebalo da se rasporedi EULEX, Rusija je bila protiv, ali pustila je “da Srbija odluči”. “Onda su Srbi krenuli u pregovore i videlo se kojim putem su išli, kako korak po korak izdaju svoje pozicije (...) Sada, nas niste ni pozvali da mi budemo garant tog pregovaračkog procesa koji nije u interesu Srba. Vi sada izdajete svoju teritoriju i svoj nacionalni interes i šta će vam u tome Rusija”, ispoljila je gorčinu ruskog doživljavanja dijaloga Beograda s Prištinom ruska sagovornica srpske štampe.¹¹⁶³

Dačićev preokret izazvao je rezigniranost u Moskvi. Agencija Regnum (bliska Kremlju) je to kvalifikovala kao “kapitulaciju Srbije”, navodeći da posle sporazuma Beograda i Prištine ruska diplomatija nema više izbora: “ostaje joj da raširi ruke i prizna suvereno Kosovo”. “...Sporazum Kosova i Beograda je očigledni promašaj diplomatije Smoljenske ploščadi”, rekla je agencija, navodeći kako su “posle izbora Nikolića” za predsednika ruski diplomati gradili utisak “o tobože posebnim odnosima sa srpskim rukovodstvom, koje u svojoj spoljnoj politici ima i ruski vektor”. “Sada, ruskoj diplomatiji ostaje da raširi ruke, kaže što-šta pristojno o suverenoj volji Beograda, i kao Rumunija, požuri da na prečac prizna suvereno Kosovo”.¹¹⁶⁴

Moskva je pokušala spasiti šta se može, računajući i na uticaj posredstvom ekonomskih odnosa. Mimo toga, sopstveni odnosi Rusije i EU nisu u doba premijerove posete bili svedeni na “ili-ili” – ili s Moskvom ili s Briselom. Još uvek je važno načelo afirmisano prethodnih godina – da članstvo Srbije u Evropskoj uniji ne mora samim tim smetati saradnji Srbije i Rusije. Na kraju, u samoj Srbiji još je bio na snazi slogan: i EU i Rusija, pa su čak dokazivane i prednosti za Srbiju, uspe li ona da bude “most” ekonomske saradnje linijom Istok-Zapad.

1162 Isto.

1163 Isto

1164 <http://www.regnum.ru/news/polit/1651161.html#ixzz2RBdOd0NM>.

Poseta premijera Dačića Moskvi

U proleće 2013, premijer Dačić je bio u zvaničnoj poseti Moskvi. Posle otvaranja pregovora sa Prištinom trebalo je da ostavi utisak izbalansiranosti u odnosima, podvlačeći i veze Srbije sa Rusijom. Premijer je morao objasniti svoj zaokret u odnosima Beograda sa Prištinom. Pokušao je to premostiti tezom da Srbija u svojim odnosima ne treba biti isključiva: "Ne treba niko da postavlja pitanje: ili Evropa ili Rusija. Treba da idemo u Evropu, ali nikada ne treba da smetnemo s uma da nam je Rusija najveći i najbolji prijatelj".¹¹⁶⁵

Istovremeno, je tražio i finansijsku pomoć. Rusi su izašli u susret i odobrili kredit od 300 miliona dolara (u kešu) s rokom uplate – odmah. To je bio prvi deo polumilionskog ruskog zajma čije je dodeljivanje bilo prethodno odobreno, mada su papiri o tome u trenutku dolaska u Moskvu bili na stolu za potpis.¹¹⁶⁶

O ruskoj pomoći vladi Srbije da održi budžet pregovaralo se još od jeseni 2012. Prvobitno se zahtevalo milijardu dolara. Kasnije je taj zahtev reduciran na polovinu. Mimo toga, računalo se i na 800 miliona dolara izvoznog kredita Srbiji. Nekoliko godina se čekalo da Beograd samo "pripremi i dostavi programe". Konačno je doneta odluka da se ta sredstva dođe železnicama, za savremeniju infrastrukturu.¹¹⁶⁷

Na podsećanje da je ruski ambasador Čepurin govorio o "potrebi da se problem Kosova vrati u UN", premijer je rekao: "Sve su opcije otvorene. Ipak, naše opredeljenje je da se nastave pregovori s Prištinom uz posredstvo Evropske unije, što smo i istakli u našoj državnoj odluci. Aleksandar Vučić je istakao da nam je potrebno rešenje, i da Srbija na to rešenje ne može predugo da čeka. I ja se slažem s njim".¹¹⁶⁸

Odlazak u Moskvu bio je praćen brojnim medijskim naslovima sačinjenih od Dačićevih izjava srpskoj štampi: "Bez Rusije bismo izgubili

1165 "(Ne) moć ruske podrške" *Politika*, 12. april 2013.

1166 "Russia to Grant Serbia \$500 Mln Loan", en.rian.ru, 11. januara 2013

1167 "Russia Agrees \$800 Mln Serbia Loan" en.rian.ru, 11. januara 2013.

1168 "Rusi mogu mnogo da nam pomognu", *Informer*, 10. aprila 2013.

bitku”, “Rusija je naš najbolji prijatelj i njena pomoć je dragocena”,¹¹⁶⁹ “Rusija je najveći prijatelj Srbije”¹¹⁷⁰ i sl. Rusi su posetu (inače, prve poseta jednog premijera Srbije Rusiji u pet godina), postavili veoma široko. Predsednik vlade Rusije Dmitrij Medvedev, domaćin susreta, podsetio je da je to susret “posebnih i privilegovanih partnera”. Rekao je da je povodom posete “spremljen solidan paket dokumenata za potpisivanje”, i da će, samim tim “biti ojačano partnerstvo koje postoji između naših zemalja”. Partnerstvo Rusije i Srbije “ima duboke istorijske korene”, počiva na “simpatijama naših naroda”, ali svejedno – ono “mora biti savremeno, efektivno i uzajamno korisno”, objavljeno je u kraćem stenogramu na sajtu ruske vlade.

Premijera Srbije primio je Vladimir Putin – koji je polaskao rusko-srpskoj bliskosti i duhovnim vezama, poželevši, međutim, da to bude praćeno i dinamičnijim ekonomskim odnosima dve zemlje. Putin je iskoristio priliku da evocira lepa lična sećanja na susret u Rusiji s predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem, dva puta u nekoliko meseci posle izbora 2012. Pomenuo je da je s Nikolićem kratko pre Dačićeve posete govorio telefonom, što je naveo kao argument da se “u političkoj sferi kontakti produžavaju na svim nivoima, pa i na najvišem” i završio pozivom Nikoliću posredstvom premijera Srbije da “u bilo koje za njega pogodno vreme poseti Rusiju”.

Dačić je zahvalio na Putinovoj podršci “principijelnoj politici Srbije, kada je reč o Kosovu i Metohiji”. Rekao je da je srpski narod svestan prijateljstva Rusije. Pomenuo je da su odnosi sa Rusijom bliski u svim oblastima, u ekonomici, politici, kulturi, u oblasti bezbednosti, odbrani i završio lamentom o teškom položaju Srbije: “Vi znate da smo u vrlo teškoj poziciji”¹¹⁷¹, i da se “preti našim nacionalnim interesima. Proživeli smo period rata i bombardovanja. Ekonomska situacija je zbog toga vrlo teška. Naš geostrateški položaj je vrlo rđav: sve susedne zemlje su, ne računajući Bosnu, ili članice NATO, ili se spremaju da stupe u tu organizaciju”.¹¹⁷² Ovo je

1169 *Večernje novosti*, 11. april 2013.

1170 *Alo*, 11. april 2013.

1171 „Rosijsko-serbskie mezzpraviteljstvenije dogovori”, 10. aprila 2013. <http://archive.government.ru/special/docs/23846>

1172 „Dačić se požalio Putinu da je Srbija geostrateški orkužena članicama NATO”, 10. april 2013,

moglo biti objašnjenje zbog čega se u Beogradu krenulo mimo dogovora s Rusijom u srpskoj “kosovskoj politici”. Ali, odgovora s ruske strane nije bilo. Bar ne službeno objavljenog. Odnosno, odgovor je bila redukovana ruska pozicija – da Rusija kao prijatelj Srbije sve čini, ali ako Srbija svojom teritorijom gazduje kako gazduje, neka joj je, to je njena zemlja.

Dimitrije Medvedev je izjavio “Ruska Federacija će produžiti da podržava Srbiju u stvari Kosova, ali očekivati od nje aktivijeg pomaka tog procesa nije na mestu”.¹¹⁷³ Ponešto je nezvanično rečeno i kroz štampu. Na primer, izjava ruskog novinara Genadijeva Sisojeva da je “Rusija veoma ljuta što je neke stvari o spoljnoj politici Srbije saznavala tek pošto se nešto desi, kao što je bio slučaj kada je rešavanje kosovskog problema prebačeno na EU”.¹¹⁷⁴ Putin je našem rukovodstvu poručio da Srbija mora precizno da odredi svoju stratešku politiku, jer je nemoguće u isto vreme biti i “Rus” i “Amerikanac”. Putin ne krije da je ljut na državne političare koji svaki čas menjaju državnu politiku. Moskva je nezadovoljna što se o srpskoj spoljnoj politici često informiše iz novina. Rusi zato traže od nas da odlučimo kojim putem idemo dalje i da im precizno kažemo šta od njih očekujemo”. Rusija “ne traži od Srbije da prekine evrointegracije”, ali “Moskva traži da se srpsko tržište otvori za ruski kapital”. “Putin je rekao Dačiću da je lepo to što je Srbija opredeljena za članstvo u EU i to što mi ne odustajemo od evro-integracija, ali ga je odmah zatim pitao: ‘Znate li vi da Srbija u EU neće ući u narednih 15 do 20 godina?’ Dačić na ovo nije imao konkretan odgovor već je odmah prebacio na smeh i šalu”.¹¹⁷⁵

U Moskvi je prilikom Dačićeve posete potpisano sedam sporazuma sa Rusijom: Sporazum o ruskom kreditu od pola milijarde dolara za podršku srpskom budžetu, kao i Sporazum o saradnji u oblasti železničkog transporta. Takođe su potpisani i Plan zajedničkih aktivnosti na obezbeđenju rada i razvoja srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu za period 2013–2015. godine i Sporazum između vlada dveju država o uzajamnom priznavanju i ekvivalenciji javnih isprava o stečenom obrazovanju i naučnim nazivima. Takođe, potpisani su i Sporazum o statusu srpskih vojnih

1173 Službena Rusijskaja gazeta.

1174 “(Ne) moć ruske podrške” *Politika*, 12. april 2013.

1175 “Putinova ponuda Srbiji”, *Informer*, 13–14, april 2013.

memorijala na teritoriji Rusije i ruskih na teritoriji Srbije, Memorandum između Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija Srbije i Vlade Kaluške oblasti o trgovinsko-ekonomskoj saradnji i Memorandum o razmeni statističkih podataka o spoljnotrgovinskoj razmeni između Uprave carina Srbije i Federalne carinske službe Rusije.

Nikolić: glavni ruski adut

Moskva ne odbacuje ideju o rusofilski opredeljenim prijateljima unutar EU i ne zanemaruje potencijal rusofilstva koji Srbija nudi, makar i kao kandidat za EU-članstvo. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je šampion u tom pogledu i verovatno jedinstven slučaj. Ne zna se za još neku zemlju, u kojoj bi kao u Srbiji, u najvišoj vlasti sedeo čovek, koji je ne dugo pre toga izjavio da bi svoju zemlju čiji je politički zastupnik (u času izjave samo funkcioner parlamenta) najradije video kao rusku guberniju – ali, svestan je da je to neizvodljivo. Nikolić tada, doduše, nije bio predsednik Srbije. Ali, se nije odrekao te svoje izjave.

Susreti Nikolića i Vladimira Putina veoma su frekventni od trenutka kad je Nikolić dobio mandat predsednika Republike. Oni su se produbili i tokom 2013, uz snažno naglašavanje Nikolićevih ličnih naklonosti prema Rusiji. To je u Kremlju dobro primljeno. Kada je po treći put posetio Rusiju u prvoj godini predsednikovanja, Vladimir Putin ga je dočekaao sa “Veoma mi je drago što Vas vidim u Rusiji”. “Obim naših uzajamnih kontakata dovoljno je velik”, ali mi imamo i “velike, dobre, zanimljive i zajedničke projekte”, rekao je tada ruski domaćin, primetivši da je dolazak “prilika da se o tome i razgovara”.¹¹⁷⁶ Nikolić je uzvratio izrazima zadovoljstva što su odnosi Srbije i Rusije “sve bolji i bolji, i kreću se dobrom uzlaznom linjom”, “čemu pripomažu i naši česti kontakti i vrlo česti kontakti naših saradnika”. Srbija je sasvim zadovoljna odnosima koje sa njom ima Ruska Federacija, rekao je. “Uvek se može još bolje, ali Srbija je blagodarna Ruskoj

1176 “Naccalo vstrecci s Prezidentom Serbiji Tomislavom Nikoliccem”, Kremlin.ru, 24. maj 2013.

Federaciji za to što je Rusija u tretiranju problema Kosova i Metohije na strani međunarodnog prava”.¹¹⁷⁷

Nikolić je želeo da predsednik Rusije poseti Srbiji. Time bi se u javnosti u Beogradu pridodalo na značaju tada još uvek novim vlastima. Pokušao je da, kao povod posete iskoristi početak izgradnje ruskog gasovoda kroz Srbiju. Obavestio je Putina da je “Srbija već počela pripreme za izgradnju Južnog toka”, na deonici kroz svoju teritoriju, rekavši da bi “nam pričinilo čast i izuzetno zadovoljstvo” ako bi predsednik Rusije našao vremena da do kraja godine poseti Srbiju.¹¹⁷⁸ Načelno, poziv je prihvaćen, ali do posete nije došlo – jer, kako se kasnije moglo zaključiti (u oktobru), Putin nije bio zadovoljan pokretanjem debate u javnosti o tome “šta je šta” i “ko je ko” u politički maglovitom preduzetništvu rusko-srpskog gasovoda.

Pohvale Tomislava Nikolića ruskom diplomatskom stavu u slučaju Kosova i Metohije registrovane su u nekoliko ruskih medija, uključujući i službenu Rasijskuju gazetu. Ruska Nezavisimaja gazeta objavila je uz to Putinovu izjavu da je početak izgradnje gasovoda Južni tok kroz Srbiju predviđen “do kraja ove godine”, da će investicija dostići milijardu i 700 miliona eura i da će ruska strana u celini uzeti investiciju na sebe.

Usvojena je i Deklaracija o strateškom partnerstvu Srbije i Rusije o čemu su lideri dali izjave štampi. Vladimir Putin je podsetio da je predsednički susret već treći u kratkom vremenu, a da se “od susreta do susreta povećava i rezultat našeg dijaloga”. Objasnio je da misli na upravo potpisanu Deklaraciju o strateškom partnerstvu, “kojom se izražava spremnost Rusije i Srbije da svoju saradnju uznesu na kvalitativno viši nivo”. Putin je rekao da je “ubeden da će taj dokument pridodati snažan politički impuls razvoju veza u praktično svim pravcima”. Pomenuo je u tom smislu, ekonomsku saradnju, a posebno energetiku, navodeći već citirani rok za početak izgradnje Južnog toka i preuzimanje od ruske strane celog iznosa potrebnih ulaganja od milijardu i 700 miliona eura. Putin je podsetio da je od 2009, milijardu i po eura ruskog novca uloženo u NIS i dodao da “ruska kompanija planira da u sledećih nekoliko godina uloži još milijardu i po eura” novih sredstava. On je naveo da se zajednički radi u finansijskom sektoru,

1177 Isto.

1178 www.kremlin.ru, maj 2013.

u turizmu i u metalurškoj delatnosti, da će se i dalje podsticati investicioni naponi ulaganjima u srpsku ekonomiju i da će se “našim srpskim prijateljima i dalje pružati kreditno-finansijska saradnja”.

U svojoj izjavi Putin je pomenuo i odluke o 500 miliona dolara kredita budžetu Srbije i 800 miliona dolara izvoznog kredita Srbiji, namenjenog srpskoj železničkoj infrastrukturi, gde će se u ostvarivanju projekta angažovati kompanija Ruskih železničkih pruga. Pohvalio je zajednički rad dve strane u humanitarnoj sferi, ističući funkcije Rusko-srpskog humanitarnog centra u Nišu i obećao je saradnju u obrazovanju i aktivnostima omladine, a onda je posebno naglasio “rusku podršku obnovi pravoslavnih svetinja u srpskoj pokrajini Kosovo i Metohija”, videći u tome “simbol duhovne bliskosti” ruskog i srpskog naroda. Pomenuvši dolazeću 100-godišnjicu Prvog svetskog rata, predsednik Rusije je izrazio spremnost da se “razrade verzije obnove jedinstvene ruske nekropole na Novom groblju u Beogradu”.

Putinovo izlaganje završeno je izjavom o rusko-srpskoj koordinaciji na međunarodnom planu, te i u smeru regulisanja pitanja Kosova. “Naš principijelni pristup dobro je poznat, mi se zalažemo za doseganje životnog, uzajamno prihvatljivog rešenja na osnovama Rezolucije SB UN 1244. I svakako, podržavamo naše srpske prijatelje, angažovane u nejednostavnim pregovorima s Kosovarima, uz posredovanje EU i Brisela”, rekao je šef Rusije.

Tomislav Nikolić je proklamovao da je “današnji dan veliki dan Srbije”, jer je “formalizovala svoje mnogoletno bratstvo i saradnju s Rusijom”. Ukazao je na sve one odlike Deklaracije o strateškom partnerstvu koje je nabrojao i Putin. Dve zemlje odlučile su da blisko saraduju i u suprotstavljanju izazovima kao što su terorizam i njegovo finansiranje, organizovani kriminal, trgovina narkoticima, rasprostranjivanje oružja za masovno uništenje, zagađivanje ljudske okoline, klimatske promene, vanredne situacije, socijalno-ekonomska zaostalost i beda, rekao je Nikolić: “Republika Srbija i ja lično pridajemo veliki značaj doprinosu Ruske Federacije i predsednika Vladimira Putina razvoju i jačanju miroljubive saradnje i prijateljskih odnosa.

Tu blagodarnost izrazili smo i nagrađujući predsednika Putina Ordenom Republike Srbije najvišeg stepena za njegove zasluge. I ja ću s velikim zadovoljstvom da Vam uručim taj orden u Beogradu”, rekao je predsednik Srbije, obrativši se Putinu. “Podrška Rusije u rešavanju problema Kosova i Metohije veoma nam je važna, posebno ruska pozicija u tome da je za Rusiju dobro sve ono što je dobro za Srbiju. Srbija je uložila značajan napor da se problem Kosova i Metohije reši i, preuzimajući na sebe odgovornost za njegovo rešenje – donošenjem rezolucije o pregovorima s Prištinom i podizanjem pregovora na najviši politički nivo. Potpisivanje sporazuma i primena dogovorenog u interesu obe strane, doprineće jačanju mira i stabilnosti celog regiona. Očekujemo da nam se podrška u rešavanju problema Kosova i Metohije ukazuje i ubuduće”, rekao je šef Srbije. Na kraju, gost je još jednom preneo izraze zahvalnosti građana Srbije za sve što za Srbiju čini Rusija, preneto je na sajtu Kremlja o događaju u Sočiju.

Deklaracija Srbije i Rusije o strateškom partnerstvu je ekstenzivan dokumenat koji afirmiše opšteprihvaćene principe međusobne saradnje članica međunarodne zajednice.¹¹⁷⁹ Međutim, afirmiše i određene posebnosti, sadržane u preambuli dokumenta: “dubok, uzajamni osećaj prijateljstva”¹¹⁸⁰ Srbije i Rusije, “mnogovekovnu istoriju odnosa i tradicije jezičke, duhovne i kulturne bliskosti bratskih naroda dve zemlje”,¹¹⁸¹ sećanje na “zajedničku borbu protiv fašizma u godinama Drugog svetskog rata”¹¹⁸² i sl. Navodeći da Srbija i Rusija sebe smatraju “delom jedinstvene evropske porodice”, Deklaracija kaže da se njihove ocene o dubokim promenama koje se događaju u svetu podudaraju, te se zavetuju na doslednost u privrženosti principima OUN kad je reč o njihovom spoljno-političkom delovanju. Srbija i Rusija će sarađivati ekonomski, humanitarno, u obrazovanju i kulturi i svemu drugom što je za dobrobit njihovih građana – a spremne su i na sopstveni doprinos konstuisanju “efektivnijeg i univerzalnijeg

1179 Deklaracija o strateškom partnerstvu Ruske Federacije i Republike Srbije”, http://news.kremlin.ru/ref_notes/1461, 24. maj 2013.

1180 Isto.

1181 Isto.

1182 Isto.

sistema bezbednosti u prostoru od Vankuvera do Vladivostoka, uzimajući u obzir interese svih članova svetske zajednice”.¹¹⁸³

Strateško partnerstvo Srbije i Rusije tiče se “svih sfera njihove uzajamne saradnje, uključujući politiku, trgovinu, ekonomiju, kulturu, nauku, tehniku i obrazovanje”.¹¹⁸⁴ Srbija i Rusija će saradivati i na međunarodnom planu. One će koordinirati svoje aktivnosti u međunarodnim odnosima. Saradivaće međusobno u aktivnosti u međunarodnim forumima i radiće na jačanju uloge Ujedinjenih nacija, OEBS, Saveta Evrope i drugih. S obzirom na učešće u borbi protiv terorizma, njihovi resori unutrašnjih poslova i odbrane takođe će međusobno saradivati. Potpisinice će ostati u neprekidnom političkom kontaktu, koordiniraće aktivnosti i informisaće jedna drugu. Uz ostalo i o inicijativama i delatnostima “u okviru evro-azijskog projekta”.¹¹⁸⁵

Nikolićeva poseta je predstavljena srpskoj javnosti kao veliki događaj. Međutim, poseta predsednika Srbije Rusiji šest meseci kasnije, predstavljena je kao privatna, i objašnjena je potrebom kontakta sa potencijalnim ruskim investitorima. Iznenadila je javnost izvinjavanjem Nikolića Putinu zbog postojanja (u Srbiji) “ljudi koji nisu pristalice naše dobre saradnje s Rusijom”.¹¹⁸⁶

Prema službenom sajtu Kremlja, i ovaj susret je poput onih prethodnih počeo Putinovom dobrodošlicom gostu i primedbom da je obavešten o svrsi Nikolićeve posete, te o pojedinostima da su “srpski prijatelji predstavili veliki broj investicionih projekata uz sasvim solidan iznos, izražen s čak nekoliko milijardi dolara”.

Nikolić je potvrdio da “smo prvi put ovde došli potpuno spremni, s obimnim katalogom projekata koje Srbija planira”. Bez obzira na činjenicu da se u odnosima Rusije i Srbije “sve odvija dobro”, Nikolić je referisao da “uprkos tome u odnosima postoje i određeni problemi”, priznao je da su “u principu ti problemi zbog Srbije” i obećao Putinu da “ćemo mi rešiti

1183 Isto.

1184 Isto.

1185 Isto.

1186 Vstreca s prezidentom Srbije Tomislavom Nikolicem”, 30. oktobar 2013. <http://www.kremlin.ru/transcripts/19519>.

te probleme”, kao i da “ima ljudi koji nisu pristalice naše dobre saradnje s Rusijom”. “Ponekad se čak članovi Vlade ne odnose kako valja prema vladinim uredbama. Postoji problem naše zaduženosti za gas, koji je u svakom slučaju potrebno rešiti. Ali, ja se zaista radujem poslovnom uspehu Naftne industrije Srbije (NIS), jer je ta kompanija u razmerama Balkana postala gigant” – požalio se na neimenovane ljude u vlasti Srbije, nelojalne “dobroj saradnji s Rusijom”.

Putin se pokazao spremnim da oprost. Rekao je: “Gospodine predsedniče, ništa nećemo dramatičizovati – tražićemo rešenja onako kako se to obično čini među prijateljima”.¹¹⁸⁷ On je radije podvukao značaj koji “gigant u razmerama Balkana”, (kako je Nikolić obeležio ruski NIS), ima za srpski budžet – te je tako posredno upozorio eventualno “antiruski” raspoložen element unutar vlade Srbije: “NIS je 690 miliona eura uplatio u budžet zemlje u periodu januar-septembar”, podsetio je Srbe Putin – posredstvom za 37 odsto većih izdvajanja za porez, objasnio je.¹¹⁸⁸ Nikolić je to spremno potvrio i rekao: “Ja mislim da deset odsto našeg budžeta popunjava NIS. I to začepljuje usta mnogim protivnicima takve investicije, jer oni se pozivaju na vreme kad je ugovoren sporazum, a ne na radne rezultate NIS. I Vlada je donela jedno rešenje koje se mora izmeniti, jer je suprotno tim sporazumima koje smo postigli, te praktično, suprotno i našim odnosima”.¹¹⁸⁹ Povodom Južnog toka, Tomislav Nikolić “se osetio dužnim da kaže”, da su uslovi koje je Rusija ponudila Srbiji “više nego korektni” i obećao je da “ćemo mi ispuniti sve”, a da izgradnja gasovoda počne što pre, preneto je na sajtu Kremlja.¹¹⁹⁰

Pritužbe predsednika Srbije Nikolića Rusiji na račun vlade sopstvene zemlje “potpuno je šokirala javnost u našoj zemlji”.¹¹⁹¹ Pri tome u toj vladi glavnu reč vodi njegova stranka. Glasila u Srbiji dala su se u potragu za objašnjenjem Nikolićevog jadanja Putinu: na šta je mislio i, posebno, na koga. Ispostavilo da su kritike na račun vlade usledile “posle pritužbi ru-

1187 <http://www.kremlin.ru/transcripts/19519>.

1188 Isto.

1189 Isto.

1190 Isto.

1191 “Nikolić kritikovao Vladu zbog Južnog toka”, *Danas*, 31. oktobar 2013.

ske strane”, navodno nezadovoljne “opstrukcijom” izgradnje Južnog toka na deonici kroz Srbiju i time što “ruski kapital u Srbiji nije dobrodošao”. Proizašlo je da, “nerešeni imovinsko-pravni odnosi u Vojvodini kočje proces izgradnje Južnog toka, s tim što “to država može da reši”. Međutim, proizašlo je dalje – “Moskvi se ne sviđa” i to što ministarka energetike Zorana Mihajlović, “insistira da Jugorosgaz, firma u kojoj Rusi imaju većinski kapital, ne bude posrednik u uvozu gasa u Srbiju”. Ruska strana planira da novcem dobijenim od posredništva u Srbiji gradi gasne elektrane.¹¹⁹² Ministarka Mihajlović navodno želi da se “u izgradnju Južnog toka uključi i EBRD”, koja bi time mogla polagati i pravo “kontrole nad deonicama gasovoda”. Ruska strana je, po objašnjenju izvora informacije, stav ministarke razumela kao pokušaj “naturanja partnera”, u okolnostima kad su Rusi partnere u Evropi već izabrali, kompanije Italije, Nemačke i Francuske.¹¹⁹³

Ispostavilo se da su “proruski krugovi” u Beogradu bili zabrinuti postupcima ministarke Zorane Mihajlović, na uštrb ruskih interesa u Srbiji. Odnosno, zbog toga što je ministarka izrazila zabrinutost zbog potencijalne energetske zavisnosti, jer gas u Srbiju stiže samo iz Rusije, kao i zbog toga što upućuje kritike na račun direktora Srbijagasa Dušana Bajatovića, a on “važi za čoveka od velikog poverenja Moskve”.¹¹⁹⁴ Kritikuje “sve ono što u energetsom sektoru ne odgovara interesima Srbije”¹¹⁹⁵ i sl. Sve zajedno, to čini da se “u proruskim krugovima postupci karakterišu kao sabotiranje Južnog toka”¹¹⁹⁶, zbog čega Tomislav Nikolić mora “po drugi put za godinu dana” da “crveni pred Putinom” i “ponovo obećava da u energetsom sporazumu između dve zemlje neće ništa biti promenjeno, i ako ministarka energetike Zorana Mihajlović stalno tvrdi suprotno”.¹¹⁹⁷

Nisu izostali ni komentari ruskih funkcionera. Predsednik Izvršnog odbora Gaspromnjefta Aleksandar Djukov, razjasnio je, posetivši Beograd,

1192 http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/nikolic_kritikovao_vladu_zbog_juznog_toka.4.html?news_id=270281.

1193 Isto.

1194 “Nikolić crveneo kod Putina zbog ministarke”, *Blic*, 7. novembar 2013.

1195 Isto.

1196 Isto.

1197 Isto.

da su SAD jedina strana kojoj, gledano globalno, ne odgovora izgradnja Južnog toka. Te da, ako je o Rusiji reč, u tom kontekstu treba razumeti ruske izjave o snagama u Srbiji koje, budući bliske Vašingtonu, ne gledaju rado na prisustvo ruskog kapitala u zemlji.¹¹⁹⁸ Djukov je u Beogradu primljen kod Tomislava Nikolića s kojim je razgovarao o razvoju NIS, čiji su akcionari Gaspromnjeft i Vlada Srbije. Direktor Ruskog inštituta za strateške studije Leonid Restnjikov izjavio je da "ministarka Mihajlović sabotira sporazum Nikolića i Putina". Ministarka to čini i time što pokušava da restrukturira Srbijagas, koji je Rusima partner u Srbiji. U jednom trenutku Putin je odbio da potpiše sporazum o isporukama i ceni gasa, jer je ministarka na svoju ruku iz već dogovorenog teksta izbacila posrednika Jugorosgas, i promenila cene i količine gasa. Zbog toga je sastanak u Moskvi "bio napet i nimalo prijatan".¹¹⁹⁹

Ministarka Mihajlović je bila prinuđena da opovrgava optužbe, čak dokazujući lične simpatije prema Rusiji. Tvrdila je da "takozvane optužbe nemaju argumente",¹²⁰⁰ a da su njoj "važne činjenice". Dokazivala je da je "njena obaveza da kao član Vlade, štiti Vladu i interese građana Srbije".¹²⁰¹ Isticala je da je možda reč o pokušaju da se "u centar priče stavi nešto što ne postoji", a "da se sklonimo od onog što jeste važno, a to su ekonomske mere vlade, reformisanje Srbijagasa i ostali problemi koji su pred nama".¹²⁰² Ona je rekla da će Srbijagas "svakako ići u reformisanje, jer je to način da građani imaju sigurno snabdevanje gasom a da ovo javno preduzeće izmiruje svoje obaveze",¹²⁰³ te da na taj način "štitimo ne samo interese Srbije već i naših strateških partnera, kakav je, na primer, Ruska Federacija, kojima je takođe u interesu da sa srpske strane imaju

1198 "Djukov: Srbija u Gaspromnjeftu dobila pouzdanog partnera", http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/nikolic_kritikovao_vladu_zbog_juznog_toka.4.html?news_id=270281.

1199 www.rtv.rs, 6. novembar 2013.

1200 Isto.

1201 Isto.

1202 Isto.

1203 Isto.

kredibilnog i respektabilnog saradnika, koji ispunjava preduzete obaveze”.¹²⁰⁴ Ministarka je izjavila da se generalni direktor NIS Kiril Kravčenko i ona sastaju “redovno, gotovo jednom sedmično”.¹²⁰⁵ Incident je pokazao u kojoj meri je Srbija već zavisna od Rusije, u oblastima daleko od spoljne politike.

Vojna saradnja sa Rusijom

Važan aspekt rusko-srpskih odnosa tokom 2013, bilo je i proklamovano jačanje vojne saradnje dve zemlje. U posetu Srbiji je doputovao ministar odbrane Rusije Sergej Šojgu, koji se tokom boravka u Beogradu sastao sa svim ključnim ličnostima u vrhu države, predsednikom Vlade Ivicom Dačićem, prvim potpredsednikom Vlade Aleksandom Vučićem, ministrom odbrane Nebojšom Rodićem, a i predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem. Nikolić je gostu uručio Orden srpske zastave prvog stepena za zasluge u razvoju odnosa između dve zemlje. Tom prilikom je izjavio: “Srbija i Rusija su uvek bile na istoj strani i tako će biti i ubuduće”.¹²⁰⁶ Naglasio je da Srbija ima sopstveni put, “jasan i opredeljen” i da je na tom putu potrebna pomoć celog sveta, ali da bi ga teško bilo izvesti da nije “ovakve Rusije, današnje Rusije”.¹²⁰⁷ Nikolić je rekao da su Srbija i Rusija uvek bolje saradivale u ratu nego u miru, ali Šojgu je zaslužan za to što se sada saraduje i u miru. U obrazloženju odlikovanja ukazano je na lične zasluge Sergeja Šojgua u pružanju materijalne pomoći građanima KIM.¹²⁰⁸

Poseta Šojgua, bila je prva poseta jednog ministra ruske odbrane Beogradu nakon 14 godina. Poseta je prošla u atmosferi velike bliskosti dve strane. “Za razliku od ostalih ministara odbrane koji se prilikom posete Srbiji uglavnom dočekuju u Domu garde u Topčideru, ruski ministar

1204 Isto.

1205 Isto.

1206 *Blic*, 13. novembar 2013.

1207 Isto.

1208 Isto.

dočekan je uz državne počasti, na platou ispred Palate Srbija na Novom Beogradu, gde se dočekuju šefovi država”.¹²⁰⁹

Dačić i ministar odbrane Rusije saglasili su se “da su odnosi dve zemlje trenutno najbolji u poslednjih nekoliko decenija”.¹²¹⁰ Usaglasili su se da Ministarstva odbrane Srbije i Rusije unaprede saradnju u oblasti vojnih industrija, obuke, specijalizacije kadrova i modernizacije opreme. Dogovoreno je da Srbija i Rusija tokom 2014, zajednički obeleže 70-godišnjicu oslobođenja Beograda. “Posebno je naglašena potreba poboljšanja međusobne ekonomske saradnje” i ukazano na “očekivanja od ruskog kapitala u privatizaciji srpskih preduzeća i investicija u razvoj privrede Srbije”.¹²¹¹

Na sastanku Šojgua s ministrom vojnim Nebojšom Rodićem, Rodić je ukazao na to da se “saradnja Srbije i Rusije u odbrani izgrađuje na novim osnovama i da je ona logičan nastavak u strateškom partnerstvu dve države”.¹²¹² Šefovi resora potpisali su sporazum o saradnji dve države u oblasti odbrane, očekujući da će na osnovu tog dokumenta “biti potpisana još tri sporazuma, od kojih posebnu važnost ima onaj o vojno – tehničkoj saradnji”.¹²¹³ Ruski ministar je objasnio “da taj sporazum reguliše i pitanje obuke oficirskih kadrova (Srbije) u školama u Rusiji, kao i učešće oficira u različitim vojnim vežbama”.¹²¹⁴ On je rekao da je “dogovoreno jačanje veza generalštabova Rusije i Srbije”, a i saradnja u oblasti vojne industrije “koja je pala na nepristojno nizak nivo”.¹²¹⁵ Rodić je još rekao; “Poslednjih 15, a mogu reći i 20 godina nivo saradnje se smanjio do drastičnog, mogu da kažem nepristojnog nivoa, i najbolje je da odnose u oblasti vojne industrije uredimo u najkraćem roku”.¹²¹⁶ Reč je o sporazumu koji posle 15 godina “na novim osnovama reguliše međusobne odnose vojske Rusije i

1209 “Jačanje vojne saradnje Srbije i Rusije”, *Politika*, 12. novembar 2013.

1210 “Dačić i Šojgu: Odnosi Srbije i Rusije najbolji do sada”, *Politika*, Beta, 12. novembar 2013.

1211 Isto.

1212 “Rodić i Šojgu potpisali sporazum o saradnji u odbrani”, *Politika*, 13. novembar 2013.

1213 Isto.

1214 Isto.

1215 Isto.

1216 Isto.

Srbije”.¹²¹⁷ Rodić je objasnio da je to logično, pošto je u maju potpisana Deklaracija o strateškom partnerstvu Rusije i Srbije. “...Dokument se bazira na partnerskim odnosima i podrazumeva kontinuitet bez oscilacija ka zajedničkom cilju, a to je očuvanje mira u svetu”.¹²¹⁸

Ljubodrag Stojadinović, vojni komentator, smatra da je vojni sporazum dve zemlje pre svega “politički signal koji je vezan za nameru NATO, pre svega Amerike da postavi antiraketni štit u odnosu na neku pretpostavljenu opasnost koja bi mogla da dođe iz Rusije prema zemljama zapadne vojne alijanse i saveznika NATO i da ovaj sporazum predstavlja pre svega simboliku u nastojanju Rusije da pokaže kako Rusija ne gleda blagonaklono na eventualno približavanje Srbije NATO. U tom smislu se može tražiti neka politička simbolika bez ikakve ideje da bi to mogao da bude neki poseban pakt ili da bi Srbija u tom odnosu imala posebnu ulogu i poziciju koja nadilazi njen sadašnji vojni status.”¹²¹⁹

Andrej Šari iz ruske redakcije Radija Slobodna Evropa smatra da u tom sporazumu nema naznake ozbiljnijeg vojnog vezivanja Srbije za Rusiju. Napominje da taj dokument samo ukoliko sadrži neke konkretne velike investicije, velikih vojnih projekata, to bi bila mogućnost da utiče na slabljenje želje Srbije da se integriše u NATO. Ali, od toga, kako se za sada vidi, nema ništa, ako nema nekakvih tajnih delova sporazuma. Dakle, Srbija se još nije opredelila hoće li u NATO ili u čvršću vojnu saradnju sa Rusima. Baš zbog toga su oni potpisali ovaj politički dokument koji otvara teoretsku mogućnost za čvršću saradnju, ali za sada nema takvog konkretnog sadržaja”.¹²²⁰

Ministar Šojgu sastao se u Beogradu i s prvim potpredsednikom Vlade Aleksandrom Vučićem, posle čega je javnosti izdato saopštenje u kome se kaže da “Rusija podržava politiku vlade Srbije i teritorijalni integritet Srbije”. Vučić je tokom razgovora naglasio da Srbija poštuje svoj Ustav i deklaraciju o vojnoj neutralnosti koju je usvojila Skupština. Rekao je da može

1217 Isto.

1218 Isto.

1219 <http://www.naslovi.net/2013-11-13/slobodna-evropa/da-li-je-srbija-u-snaznom-vojnomo-ruskom-zagrljaju/7746502>.

1220 Isto.

biti uveren "da će se političko rukovodstvo Srbije držati svog Ustava i skupštinske deklaracije o vojnoj neutralnosti. Ovaj moj stav ne zavisi od toga da li ga iznosim u Briselu, Vašingtonu ili Moskvi".¹²²¹

U Beogradu je dogovoreno školovanje srpskih oficira u Rusiji, zajedničke vojne vežbe, čvršća saradnja Generalštabova, učešće srpskih tenkista u tradicionalnom takmičenju u Rusiji, kao i zajedničko obeležavanje 70 – godišnjice oslobođenja Beograda, 2014. Postignut je i dogovor o saradnji u modernizaciji srpske vojske.

1221 *Večernje novosti*, 13. novembar 2013.